Dr. RIZA NUR

HAYAT VE HATIRATIM

IV. CİLD

ALTINDAĞ YAYINEVİ
Bâyezid - Beyazsaray, zemin kat Nu: 39
İSTANBUL

Nâşiri: Heidi Schmit
4100 Duisburg 11
Deutschland

İSTANBUL 1967

Nachdruck: K.G. Lohse, Frankfurt am Main

CUMHURİYET DEVRİ

Cumhuriyet devrinde milletin, devletin iyilik ve kötülüğüne dair benim hiçbir dahlim yoktur. Yalnız meb'usum, ona da devam etmiyorum. Aldığım ve kaydettiğim haberler de sade meb'usluk sâyesinde. İlk zamanlarda kâh da İsmet'in, Mustafa Kemal'in ağzından. İki yıl sonra, büsbütün uzaktan ve kulaktan...

Vapur İnebolu'ya geldiği vakit, oranın memurlarından geldiler, Cumhuriyet ilân edildiğini, Mustafa Kemal'in cumhurreisi, İsmet'in Başvekil olduğunu söylediler. Bana da İsmet'ten şifre olmıyarak şu telgraf çekilmiş. Onu getirmişler :

«Sinop Meb'usu Muhterem Doktor Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine,

Cumhuriyetin terakisi ve vatanın dahilen ve haricen selâbet ve itilâsı, Doktor Rıza Nur gibi nâdir evlâd-ı vatanın istinadına müftakırdır. Bu kanaatim, Lozan'da ve Hey'et-i Vekilede arkadaşlığımız zamanından daha sağlam ve samimidir. Mezuniyetiniz zamanının hitamına muntazırım. Daima muhabbet ve müzaheretinize arz-ı ihtiyaç ederim. Bilhassa gözlerinizden öperim kardeşim.

İSMET»

Büyük medihli telgraf, derhal beni kuşkulandırdı. Malımı bilirim, huyu müthiştir. Methedince, fenalık etmiştir ve edecektir. Methi ne kadar çoksa, ettiği fenalık da o kadar çok olduğu-

na hükmetmek lâzımdır. Meselâ : «Sağlam ve samimidir» diyor. Çürük ve gayri samimidir. Herif bizi Hey'et-i Vekile'den atmıştır. Buna en maddî, en iyi delil bu. Daha diyecek var mı? Ama utanmaz, içi dışı başka adamdır. Benim mezuniyet almamdan da telgrafında istifade ediyor. Almasa idim de, başka vesile bulurdu...

Lâtife boşandıktan sonra İstanbul'a gelince, derhal haremimi çağırtmıştır. Ona söylediği şeyler arasında şu da vardır : «Hey'et-i Vekile intihap edilirken, Gazi Rıza Nur Bey'i yine listeye koydu. İsmet olmaz dedi. Gazi ve ben ısrar ettik. İsmet de ısrar etti, onunla çalışmam dedi. Gazi canım Rıza Nur bu kadar arkadaşınız, bu kadar hizmet etti. Sonra yüzüne nasıl bakarız dedi. İsmet «olmaz, siz bana bırakın, ben onu idare ederim» dedi.

Fakat mes'ele bu kadar değildir. Daha iç yüzü vardır. İsmet Mustafa Kemal'in reyine muhalif aslâ bir şey yapamaz. Onlar evvelce İsmetle başbaşa listeyi yapmışlardır. Mustafa Kemal benim için ben Rıza Nuru da korum, sen isteme demiştir. İkisi de beni isteyemezlerdi. Lâtifenin hikâye ettiği şey, hamamın namuslu gösterilmesi şeklindedir. Artık, devlet kurulmuş. Mühim işler yok zannediyorlar. Sahâ açık, artık zevk ve safa, fuhuş ve vurgun, favoritzm, asma, kesme, zulüm dörtnala gidecek. Bu işler benimle olmaz. Onu onlar pek iyi bilirler. Hem de artık İsmet beni suyu emilmiş, posa kalmış zan ve farzetmiştir. Posayı attı.

Vapurda miralay bir asker doktor vardı. Mektepte benden iki sınıf aşağı idi. Yanıma geldi. Bana dert yanmağa başladı :

«Mustafa Kemal ve İsmet pek haris, namusuz adamlardır. Şimdi cumhuriyet de yapıp, devletin başına çöktüler. Milleti inim inim inleteceklerdir» dedi. Bu doktor görüşlü adammış. Devam etti :

«Sizi elbet istemezler, fakat herkesin ümidi sizdedir. Herkes diyor ki; Rıza Nur nasıl İttihadcıların ve İtilâfcıların foyalarını meydana koyup, bellerini kırdı ise, bunları da yine o rezil edip yıkacaktır.» dedi.

Bu söze cevap vermedim. Birçok tereddütten sonra henüz almış olduğum İsmetin bu telgrafını çıkarıp gösterdim. Okudu.

«Bu doğrudur ama, samimi değildir. Siz onlar gibi değilsiniz. Sizi istemezler» dedi. Hakkı var...

Ben de yine İnebolu'dan Mustafa Kemal'e ve İsmet'e Cumhuriyet ve yeni mevkilerini tebrik eder birer telgraf çektim. İsmet derhal cevap verdi, diğeri vermedi.

Sinop'a geldik. İstirahat ettim. Türk Tarihi müsveddelerini aldım, uğraştım. Tâ çok yıllardan beri hayâlini kurduğum kütüphâneyi yapmağa teşebbüs ettim. Nihayet İstanbul'a döndüm. Halâ merak ediyorum. Beni ilk hangisi attı. Çünkü Mustafa Kemal son zamanlarda bana çok ısınmıştı. Riayet ediyor, samimiyet gösteriyordu.. İsmet'e bir mektup yazdım. Gazi'nin tebrikime cevap vermediğini, teveccühünden galiba düşmüş olduğumu yazdım. Derhal Mustafa Kemal'den şu telgrafı, İsmet'ten de şu mektubu aldım :

«İstanbul'da Sinop Meb'usu Rıza Nur Beye,

İsmet Paşa hazretlerine olan mektubunuzu okudum. Muhabbet ve istifsarınıza teşekkür ederim. İnebolu'dan tarafınızdan telgraf aldığımı hatırlamıyorum. Sıhhatimiz iyidir. Gözlerinden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet'in mektubu :

«Kardeşim Rıza Nur,

Mektubunuzu aldım. Beni ihyâ ediyorsun. Çok teşekkür ederim kardeşim. Ankara'ya geleceğini yazdığına göre, yazmak istediğim bir çok şeyleri yazmıyorum. Maahazâ, Adnan Beyden sordum. Teehhür ederse mufassal yazacağım.

Reşid Bey için üzülme kardeşim. Şerefeddin Mağmumî için yazdığını da anlayamadım. Görüştüğümüz zaman nokta-i nazarına göre bir suret-i hal buluruz.

Gazi Paşa'ya mektubunu göstermiş idim. Çok üzüldü. Telgrafı arattı. Bulamamakla beraber, der'akap size bir telgraf çekti. Telgrafınız hem Sinop'a ve hem İstanbul'a gelmiş idi. Bugün aldığım, 22 teşrin tarihli bir mektuptan memnun olduğunu anladım. Çok sevindim. Bu akşam göstereceğim. Onlar da çok sevinecekler.

Hanımefendi hazretlerine arz-ı tâzimat ederim. Sıhhat ve âfiyetinize daima duacıyım. Ben yağmurdan kaçarken doluya tutuldum. İşlerim pek çok. Bahusus hiçbir mes'elede pamuk ipliği ve benim tedbir ile hareket niyetinde değilim. Düşün ki, ne kadar meşgulüm. Gözlerinden öperim sevgili kardeşim.»

1 Kânunî evvel sene 39 İsmet

Bunlarla bu noktayı halletmek mümkün olmadı. Sonunda «Adam bu da bir şey mi? Hangisi olursa olsun. Zaten ikisi birdir» dedim.

Cumhuriyet ilânını söylerken Mustafa Kemal Nutkunda (Sahife 488) sahifenin sonlarına doğru ne kibir ve azametle atıyor : «Yemek esnasında yarın cumhuriyet ilân edeceğiz.»... «Tesbit ettiğim program, verdiğim tâlimatı şimdi göreceksiniz»... «Karar vermek için bütün arkadaşları dâvete ihtiyaç görmedim. Çünkü onların zaten ve tabiaten benimle olduklarına şüphe etmiyordum.»...»

Cumhuriyet ilânı için Teşkilât-ı Esasiye Kanununun bazı maddelerini tâdil etmişlerdir. Bu suretle Hey'et-i Vekile kabine şekline ifrağ edilmiş. Hey'et-i Vekile Reisi Başvekil ünvanını almış. Artık Meclis vekil intihap edemiyor. Bu suretle Mustafa Kemal övündüğü ve kendi icadı olan Türk Süijeneral devletini rahnedâr etmiş, hâkimiyet milletindir diye haykırırken, bu hâkimiyeti, Meclis'in kuvvetini azaltmış, tamamiyle hukuk-u esasiye kitaplarında mevcut Avrupa'daki devlet tarzına girmiştir. Zaten evevlkisi bir anomali idi, böyle olacaktı. Oldu, fakat yine bizim cumhuriyet, bize mahsus ve benim icadımdır diye nasıl övünüyor bilmem... Övünmesinde berdevamdır, devam etsin...

Bu tâdilâtta, yine kendisini kuvvetlendirmeyi unutmamıştır. «Türkiye Reisicumhuru, Devletin Reisidir. Bu sıfatla Meclis'e ve Hey'et-i Vekileye Riyaset eder» cümlesini koymuştur. Zalemenin işi böyledir. Bu adam daima herşeyi pençesi altına sokmuştur. Devlet Reisi, Hükûmet ve Hey'et-i VekileVekile Reisi, ilh... Ben bu adama «Yedi başlı ejderha» diyorum. Mitolojide böyle bir hayvan vardır. Frenkler Hydre derler. Nâm odur. İyi ad koyduğumu zannediyorum.

Bu maddede Türkiye'yi «Türkiya» yazmıştır. Bu tuhaf bir şey olu. Anlatayım : Resmî kâğıtlara da böyle damgalar koydular. Vekâletlerin kapılarına da aynı imlâda levhalar astılar. Mâlum, âhenk kanunu mucibince «Türkiye» dir. Köprülüzâde Fuad da büyük bir cehalet yaparak neşrettiği kitapta «Türkiya» yazmıştır. Nihayet bu bir mes'ele oldu. İsmet benden sordu, anlattım. «Türkiye» yazdılar. Fuad'ın kitabının adı, münderecatına da uymuyordu. Adı «Türkiya Tarihi» Münderecatı Türkiye'ye ait değil. Umum Türk'lere aittir. Buna «Türk Tarihi» demek lâzımdı.

Sonra Nutkuna fırkadaki müzakeratı dercetmiş; Kendisini hâkem yapıp dâvet etmişler... Şüphe yok ki, ordaki Necati, Vasıf, Recep, Yunus Nadi, Hamdullah Suphi ve Kemaleddin Sami'nin sözleri hep müretteptir. Onlara Mustafa Kemal öyle tâlimat vermiştir. Nitekim Recep şekilden bahsediyor, öğretme olmasa nerden bilecek... Kara cahilin biridir. Şekil dediği Cumhuriyettir.

İsmet'in (Sahife 493) sözleri benim kendisine dediğim «münhali kapatmak lâzımdır» sözümün izahıdır.

Bir de bu müzakeredeki, bunların adamlarının sözlerine göre Fethi kabinesi zayıflık ile itham edilmektedir. Çekilmesi sebebi de bu, ve yerine kuvvetli kabine gelecekmiş. Bu onların fikirleridir. O vakit İstanbul matbuatı gemi azıya almıştı. Müthiş tenkidler yapıyorlardı. Mustafa Kemal matbuatı Fethi vasıtasıyle kanun harici şiddetle susturamıyordu. Bu iş de Mus-

tafa Kemal'in istediği matbuatın ağzına kilit vurmak içindi.

Meclis'de Cumhuriyet kabul, Mustafa Kemal Reisicumhur intihap ediliyor. Edilince Mustafa Kemal bir nutuk söylüyor. Bunda Allah'ın inayetinden bahsediyor (Sahife 495) Kedinin sirke içmesine şaşılır. Hadi böyle yalanları millî hareket zamanında vaziyet müsaid olmadığından yapardın. Şimdi niye?.. Aynı zamanda İsmet kabine teşkiline me'mur, Fethi de Millet Meclisi Riyasetine intihap olunmuş. Fethi'yi büsbütün atmamış. Eski arkadaşlık var... Fethi nasıl olsa yine ona yâr...

Nutukta «Bütün Millet Cumhuriyetin ilânına mesrûr oldu. Her tarafta parlak tezahürat ile ilân-ı şâdümanî edildi» diyor. Bunun birinci kısmı mahz-ı kizb, utanmadan alenen yazıyor. İkinci kısmı doğrudur. Çünkü tezahüratı yapan hükûmettir. Millet zavallı aç karnını düşünmekle meşgul...

Mustafa Kemal bununla büyük bir inkılâp yaptığı fikrinde. Halbuki, cumhuriyet benim padişahlığı ilga eden takririmle benim tarafımdan yapılmış demekti. Şimdi sade adı telâffuz ediliyor...

Kâzım Karabekir, Rauf ve arkadaşları bir taraftan, İstanbul gazeteleri diğer taraftan Cumhuriyetin ilânı tarzını tenkid ettiler. Beş-on dakikada bir Teşkilât-ı Esasiye değiştirilebilir mi?

Mustafa Kemal sonraki sahifelerde Cumhuriyet ilânı üzerine yapılan gazete tenkidlerine cevap vermeğe savaşmaktadır. İsticalî mâzur göstermeğe çalışıyor. Fakat cevabı zayıf, saçma...

Yine bu sahifelerde Rauf'u padişahlık tarafdarı olmakla itham ediyor. Bilmem bu adam nedense herkesten çok Rauf'la uğarşıyor ve onu bilhassa bu itham altına almağa savaşıyor. Biz evvelce 12 Teşrinisani kararını izah ederken Rauf'un ne tahalûkle bu takrire imza attığını söyledik. Rauf'un Padişah tarafdarlığı aslâ varid değildir. Ne koca yalan, ne yalancı adam!.. Sade Rauf'un endişesi Mustafa Kemal'in «Saltanat-ı ferdiye» kurmasıdır. Bunda da yerden göğe kadar hakkı vardı. Mustafa

Kemal zaten şimdiye kadar müstebidâne idareye uğraşıyor, hep o yola yürüyordu. Şimdi tam yapmıştır. Gerek Kâzım Karabekir, gerek Rauf ve gerek diğer bir takımları, tâ Erzurum ve Sivas'tanberi Mustafa Kemal'in tahakküm ve zulüm yaptığından ve yapacağından korkmuşlar ve bu korkuyu izhar etmişlerdir ki, Mustafa Kemal'in bile Nutkunda neşrettiği vesaik bunu isbat eder.

Yine Rauf: «Rauf, Cumhuriyetin, milletin saadetinin müemmen olacağına itimat etmiyor». Mustafa Kemal doğru söylüyorsa, Rauf, eski fikrinden dönmüş, padişahcı olmuştur. Rauf'un bu sözü saçmadır. Ancak, şu var ki, Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti bunu te'min edemezdi. Nitekim gördük, edemedi...

***

Cumhuriyet ilânı gününe kadar ben işlerde doğrudan doğruya methaldar idim. Bu güne kadar bu devlete iyilik ve kötülükten ne yapıldı ise, hissem, şeref veya mes'uliyetim vardır. Bundan sonra sade meb'us olarak işleri yakından görüyorum. Bir takım işlerin içyüzünü bilmiyorum. Fakat çok şeyler meb'uslar arasında kulaktan kulağa dolaşıyor. Ben ekseriya İstanbul'dayım. Türk Tarihi'nin tab ve tashihlerini yapmak ve eksik kısımlarını ikmal etmekle meşgulüm. Harb-i Umumi esnasında Mısır'dan gelirken orada saklatıp bırakmağa mecbur olduğum bu tarihin Mısır, Hindistan gibi bir takım kısımlarını da getirtmeğe muvaffak oldum. Arada Ankara'ya gidiyorum, bir kaç gün kalıp haberler alıp dönüyorum. Cumhuriyet ilânından meb'usluğumun sonuna kadar üç-dört yıl zarfında Ankara'da cem'an yekûn üç-beş ay ya oturmuşumdur, ya oturmamışımdır. Meclis'teki müzakerelere karıştığım alâkadar olduğum yoktu. Bu müddet zrafında söz de on defa ya söyledim, ya söylemedim. Demek Cumhuriyetten beri olan şeref veya mes'uliyetlerde aslâ hissem yoktur.

***

Gazeteler Cumhuriyetin ilânı tarzı aleyhine, hilâfet Maka-

mının muhafazası lehine yazıp duruyorlar. Lütfi Fikri de işe karıştı. Hilâfeti müdâfaa ediyor. Haklıdır, fakat çok ileri gidip, Cumhuriyet aleyhinde ve Padişahlık lehindedir. Bu hususta bir risale neşretmişti. Bir gün Lütfi Fikri'nin yazıhânesine gitmiştim. Orada Ressam Asaf Muammer de vardı. Lütfi Fikri çok münakaşacı bir adamdı. Benimle Cumhuriyet veya padişahlık mes'elesi hakkında uzun bir münakaşa etti. Hattâ kavga ettik. Bir iki sat sürdü. Onu en muknî deliller, vesikalar, mantıklar ile ilzam etmek mümkün değildir. İllâ dediğini der. Çok defa cevap bulamıyor, fakat padişahlık iyidir, deyip işin içinden çıkıyor. Nihayet sebebini izah etti : «Padişahlık kalkınca Reisicumhur olmak için ihtiras meydan alır, millet birbirini yer.» İşte bu doğru. Fakat tam doğru değil. Dedim ki : «Bu sebep çok doğru ve çok mühim. Fakat padişahlık buna mâni' olmuyor ki... Aynı ihtiras yine oluyor. İşte İttihadcılar devrini seninle bir safta yaşadık. İhtiras durmuş değildi. O vakit bu ihtiras Padişahlık makamı için değil, fakat başvekillik ve vekillik için oluyordu. İttihadcılar Padişahı bütün kuvvetinden tecrid etmiş, onu kafeste kuş yapmış, o makamın kuvvetlerini kâmilen ve keyfemayeşâ kendileri kullanıyorlardı. Sade bu sefer, ihtiras bu mevki için de olacak. Mevkiin, şeklin ne hükmü var? Mühim ve muzır olan ihtirastır. O da her şekilde aynen mevcuttur. Şu halde Padişahlık veya Cumhuriyet rejiminde fark yok.Hiçolmazsa cahil, mütereddî bir aileden kurtuluyoruz. Hiç olmazsa mevki, tevellüd imtiyazından kurtuluyor. Hiç olmazsa Cumhuriyet makamına okumuş, Dünya görmüş insanlar gelebilir. Bu da büyük bir kârdır» Buna yine hakkı teslim etmemekle beraber tamamiyle sustu. Demek ilzâm olmuştu.

Kendisini severim. Değerli ve namuslu bir adamdır. Tuttuğu yol, bir gün kendisini mahve getirecek. Mustafa Kemal ne canavardır, bilmiyor. Kurtarmak istedim, bunun için nasihat ve hatâ tehdid ettim :

«Lütfi Fikri! Çok rica ederim, bu fikirden vazgeç! Hiç olmazsa dilini tut! Sen Mustafa Kemal'i bilmiyorsun. Vicdansız, namussuz, pervasız, hunhar bir mahlûktur. Vallahi seni imha eder.» dedim. Ayrıldık.

Rauf'un gazetelerde aleyhdar beyanatı üzerine Mustafa Kemal Rauf'u fırkadan atmak istedi. Rauf da «Fırkadan çıkmam» dedi. Bu adam cidden akılsızdır. Vaziyeti bilmiyor, Mustafa Kemal'i anlamıyor. Fırka demek o demektir. Nice avenesi de var. Zaten fırkada ve hak huzurunda mağlûp olsa, derhal silâha müracaat eder. Nitekim emsali var. Bunları bilmeyecek ne var?.. Apaçık basit şeyler... Silâh da onda, Rauf da bir şey yok... İyisi mi, mâdemki iş bu hale geldi, fırkadan kendin çık da kabadayılık sende kalsın. Gazeteler Hilâfetin ilga edilmemesi lüzumu hakkında harıl harıl neşriyat yapıyorlar. Mustafa Kemal bu fikre başlamış, nasılsa bu da ağıza düşmüş idi...

Mustafa Kemal Rauf'u tepelemek için Rauf'la İsmet'i fırkada bir hususî içtima yaptırıp tutuşurdu. İkisi arasında uzun münakaşalar olmuş. Bunları neşretiler. Okudum. Rauf yine hatâda. Gazetedeki beyanatından bir takım fikirleri inkâr etmiş. Hattâ, Rauf'un bu neşrolunan sözleri yavan, adetâ kusur diler gibi. İsmet iyice dalına binmiş. İsmet şimdiye kadar iyi söz söyleyemiyordu. Bu defa hatip gibi söz söylemiş. Bilmem neşrolunan zabıtnâmeye rotüş mü yapmış? Adeti böyledir, yapar.

İsmet Rauf'a : «Fırkadan çıkıp muhalif fırka yapacak mısın, yoksa fikirlerinden dönüp fırkada kalacak mısın?» diye sormuş. O da fırkadan çıkmayacağını, muhalif fırka yapmıyacağını söylüyor. Müzakere salonunu terketmiş. Sonra da çıktı, muhalif fırka da yaptı. Ne kötü!..

Bu münakaşalarda İsmet müthiş bir surette Rauf'u mağlûp etmiştir ve yine diğer cihetle İsmet'in Rauf'a nisbetle çok yüksek olduğunu göstermiştir.

Bu esnada Tanin Ağahan'ın beyanatını neşretti. İsmet küplere bindi. Ben bu esnada Ankarada'yım. Şimdi matbuatı imha için bunu vesile yaptılar. Bir İstiklâl Mahkemesi teşkil edip,

Topçu İhsan'ın riyaseti altında İstanbul'a gönderdiler. İstanbul'a gideceğim. İsmet'e veda' ettim. Ben orda iken İhsan geldi : «Gidiyoruz, Paşa hazretleri, ne emirleriniz var?» dedi. Hatırımda kalmayan bir şeyler söyledi. Fakat bunlardan birisi hatırımda kalacak şeydi yanından çıkınca defterime kaydettim. İsmet : «Bak, İhsan! Hüseyin Cahid'i asıp bu işi bitirmeli!» dedi. İçimden dedim ki : «İş müthiş...»

Şimdi İstanbul'dayım. Lütfi Fikri'yi, Cahid'i, Ahmed Cevdet'i, Velid'i tevkif etmişler. Lütfi'ye ettiğim nasihatlar boş değilmiş. Gidip tevkifhânede Lütfi'yi, Cevdet'i, Velid'i gördüm. Teselli ettim. Mahkeme Fındıklı'daki Meclis-i Meb'usan binasında içtima ediyor. Topçu'ya bu işi hüsnü surette kapatmasını, çürüm denecek bir şey olmadığını söyledim. Baktım İhsan da o fikirdedir. Velid beni Cumhuriyetçi olduğuna dair şahid göstermiş. Kabul ettim. Gidip resmen müdafâa ettim. Hem de belki bunlarla kurtulamaz diyerek, nevrasteniktir deyip, hekimce söyledim ki : O halde bununla kurtulur. Velid diğer beyanatından memnun oldu. Ama buna canı sıkılmış. Kendisine sonra izah ettim. Bir başka fikrim yoktu. Bil'akis Lozan'da yakından tanıyıp, sevdim. Dindardır. Biraz bunda ifrâd eder. Ama dindar olmak lâzımdır.

İsmet'e bir mektup yazdım. Hülâsatan bu mektupta dedim ki : «Bunları bırakın, beraet ettirin. İstanbul'a ve matbuata bir korku vermek lâzımdı, işte bu tamamiyle oldu.»

Ne ise, bir kısmı beraet etti. Lütfi Fikri hapse mahkûm oldu. Yine İsmet'e bir mektup yazıp Lütfi Fikri'nin affını rica ettim. İsmet bana cevabında affını kabul ettiğini yazdı. Millet Meclisine affını verdiler. Af olup çıktı.

Lütfi'yi mahkûm olunca mehterhâneye nakletmişlerdi. Yine bu hapishânede de birkaç defa ziyaret ettim. Her gidişimde birçok ziyaretciler vardı. Birisinde göz hekimi Esad Paşa da geldi. Ben çıkarken herkesin elini sıkıyordum. Buna da sıra geldi, elimi uzattım, elini çekti. Çok canım sıkıldı. Ne hakaretti.

Tabii bir şey demedim. Sade yüzüne bakıp yürüdüm. Bu sefer kendi ilerledi. Elimi tutmak istedi... Ayol ben sana, seni sevdiğimden elimi uzatmadım ki... Umumî nezaket diye ve senin elini sıkmasam hakaret ve terbiyesizlik olur diyedir. Sebep: Ben son zamanda Sıhhiye Vekili iken Esad doktor İsmail Besim Paşa ile beraber Ankara'da Vekâlete geldi. Benden birini Hamidiye Etfal Hastahânesine müdür tayin etmekliğim için ısrar etmişti. Halbuki o adam o kadar ihtiyarlamıştı ki, turşu gibi idi. Yapmadım. Kızmış. Beni Tıbbiye'de muallimlikten atan, meb'us intihabım aleyhine çalışan, gayretli İttihadcı olup bana saldıran bu adam, asıl, şimdi el vermemek değil, o vakit benim ayağıma ricaya gelmemeli idi...

Bu darbe ile matbuata biraz sükûn geldi ise de bir müddet sonra tekrar başladılar. İttihadcıların enkazı vardı. Cavit, Cahid, ilh... Bunlar ekseriye Küçük Said'in dâmadı Nuri'nin evinde toplanıyorlardı. Orası muhalefet mahfeli olmuştu. Nuri Meşrutiyet İptidâsında İttihadcılara şiddetle aleyhtardı. Onların kuvvetini görünce, derhal İttihadcı oldu. Osmanlı Bankasına âzâ, ilh... yağlı kuyruklar kapıp keyfine baktıydı. O esnada Cavid'le canciğer olmuştu. Şair Yahya Kemal, Nuri'nin adamıdır. Onun evinde yatıyor, yiyip içiyor. Bu içtima ve konuşmaları görüyor. Gelip İsmet'e haber veriyor. İsmet, Mustafa Kemal, Nuri'ye fena kızıyorlar. O esnada Mustafa Kemal'le İsmet'te bir fikir vardı. Bana bunu sarih bir surette çok defa ifade ettiler : «Aleyhimize hoca kitlesi var. Bu ölü bir sınıftır. Bundan pek korkulmaz. İtilâfcıları imha ettik, nâm ve nişanları kalmadı. Sade İttihadcı döküntüsü var. Bunların kuvvetli teşkilâtı vardır. Gizli duruyor. Her işin başı Cavit ile Kara Kemal'dir. Başta bunlar olarak İttihadcılardan beş-on kişiyi imha etmek, İttihadcıların kökünü kazımak lâzımdır.» Şimdi bu fikri takip ediyorlar. Buna vesile arıyorlar veya kendileri vesile yaratacaklar.

İsmet'le, Mustafa Kemal ile münasebetimizde henüz dışa

vurmuş bir fenalık yok. Ankara'ya gittikçe ikisi de beni yemeğe çağırıyorlar. Ben de arada kendilerini ziyaret ediyorum.

Birgün İstanbul'da gazetede baktım. Hilâfeti ilga etmişler. Çok müteessir oldum. Benim kanaatimce Hilâfet bil'akis kuvvetlendirilecek, modernize edilecek bir müessese idi. Hânedândan kadın, erkek ne varsa, hepsini âni bir surette toplayıp hudud haricine attılar. Mallarını da birisine mühlet vererek tasfiye ettiler. Bu fecî bir şeydi.

Mustafa Kemal Hılâfet meselesini ve ilgasını nutkunda Sahife 511 den itibaren izah ediyor. İsmet'e olan telgrafındaki şu cümleler nazarı dikkatimi celbetti : «İstanbul'da milletin boğazından kesilmiş paralarla yapılmış bir çok saraylar ve içindeki bir çok eşya, ilh...» Hey gidi, bunu söyleyen adam!.. Üç-dört yıldır o saraylarda yerleşti. Keyifler içinde milleti soymakla meşgul. Her yerde çiftlikler, binalar elde etti. Ankara'da o koca çiftlik gasplar ve miletin parası ile meydana geldi. Bunun için istida ile Ziraat Vekâletinden bile elli bin lira aldı. Ziraat Vekâletinin bütün traktörlerini Konya Ovasında halk için çalışırken, Vekâlete 20 bin lira nakliye masrafı yaptırarak çiftliğine getirdi. Amele, memur, benzin hep Vekâletten... Bunu bana Konya meb'usu Hoca Musa Kâzım yana yakıla anlattı. Ankara Ziraat Mektebinin talebe ve muallim hey'etini çiftliğine nakletti. Orada amele gibi çalıştırıyor. Bu esnada Konya meb'usları traktörlerin alınmasına söylendiler. Ama ne fayda?!. Ankara'daki çiftliği cebren halkın elinden arazisini alarak yaptı. Çiftliğin uzunluğu önünden geçen şimendiferle yarım saattir. İki yerli hânedandan, Alişanzâdeler bizzat bana anlattılar. Bozok Salih gelip çiftliklerinin Gazi'ye satılmasını söylemiş. Onlar razı olmamışlar. Birgün Salih tapu memuru ile gelmiş. «Çiftliğiniz iki bin lira kıymetinde imiş. Parayı alın, takriri verin!» demiş. Razı olmamışlar. «Sonra mahvolursunuz!» demiş, imzayı basmışlar. Dereboyunda şimdiki cephaneliklere yakın bir yerde yerliden biri toprağında tuğla yapıyormuş, Mustafa Kemal gelmiş : «Bu yer benim, sen ne hakla tuğla yapıyorsun?» demiş. Adamcağız, kızmış ve dönmüş : «Paşa, Paşa! derenin ortasındayım ve başkalarının bu kadar yerlerini parasız zaptettin. Şimdi bunu da mı? Bununla bir lokma ekmek yiyorum. Ekmeğime dokunma bari!» demiş. Mustafa Kemal bir şey söyleyemeyip çekilmiş, parasını Bahriye Vekâleti bütçesinden tamirat-ı bahriyeye ait göstererek sarfettirmişlerdir.

Bu çiftlikte Marmara Havuzu adıyle ve o şekilde bir havuz yapmış, boyu 280 metredir. İçinde kayıklar geziyor. Suyunu uzak bir gölden getirdi. Müthiş masraf oldu. Sonra da Karadeniz şeklinde ve daha büyük bir havuz yaptırdı. Bunu haber alınca, dedim ki : «Ya bu adam birgün de aklına eser, bahr-i Muhitlerden biri şeklinde havuz yaptırmak isterse... Felâket, Türkiye'yi suya bastırır» Yanımdaki adam gülmekten öldü. Bu adamda da, deniz şeklinde havuz yapma deliliği var. Zavallı Abdülhamid. Padişahtı. 34 yılda Yıldız'da ancak bir havuz yaptı ki, dairevî ve iki oda kadar büyüklüğündedir. O milletin boğazından kesilerek yaptığını söylediği saraylarda, kendi zevk, çalgı ve fuhşiyat içinde. İzmir'de, Adana'da, Bursa'da, Yalova'da ve her tarafta çiftlikler, portakallıklar, hâneler hesapsız...

Milli hareket zamanında istasyon civarına Müdâfaa-i Milliye Vekâleti cephane fabrikaları yapmıştı. Mustafa Kemal bunları da kendi arazisi ad'etti. Vekâlete «Toprak benimdir. Ya satın alın veya fabrikalarınızı kaldırın!» dedi. Vekâlet telâş etti. Nihayet Recep'i Müdâfaa-i Milliye Vekili yaptı. Recep bu araziyi Mustafa Kemal'den ikiyüzbin liraya hükûmete satın aldı. Yağma... Bu kadar da açık ve vazıhı görülmemiştir. Bir defa arazi onun değil, sonra da hadi hadi dört bin lira etsin.

Hilâfetle beraber Şeri'ye Vekâletini de ilga ettiler. Bunu ben, daha ilk Ankara'da Hükûmet teşkilinde söylemiştim. Halide, Celâl Arif itiraz etmiş, Mustafa Kemal kabul etmişti. Fikir benimdir. Din ve devlet ayrılınca, bu, tabii idi. Tedrisatı tevhid de ediyorlar. Bu da benim Maarif Vekili iken yapmağa

çalıştığım bir iştir ki, Millet Meclisindeki resmî beyanatımda da daima teknik bir tahsil ve terbiye diye bunu ileri sürmüşümdür. Bizden öğrendiği şeyler...

Hilâfetin ilgasında en çok Seyyid Beyi kullandı. Kabine tebeddül etti. Onu kabineye almadı. Çünkü İttihadcı hâdımlarından diye ondan şüphe ediyordu. Halbuki Seyyid mükemmel bir yobaz ve bütün yobaz seciyyesine haiz dalkavuk biri idi. Kime olsa hizmet eder. Ankara'ya gelince, Seyyid'e dedim ki : «Zavallı! Bu kadar gayret ettin, bu kadar seni kullandı, mükâfat olarak kabineden attı.» Düşündü, dedi : «Çok haklısın, bilemedim.» Seyyid Bey, dilgir olmuştu. Meb'usluktan istifa edip, Darülfünun'a profesör oldu. Arası az geçti. Öldü. Zavallıya bu darbe ağır gelmişti. Cezasıdır. Mükemmel bir yobaz olduğu halde, Hılâfetin aleyhine ve lüzumsuzluğuna dair söyledi. Bunları güya şer'an ispat etti. İşte İttihadcıların bu büyük adamı da, böyle âdi bir dalkavuk, cerci yobaz idi. Şeriatı, lüzumuna göre her şeye âlet ederdi. Mükemmel Müslüman görünürdü. Ama işte, dini de böyle idi.. Şu İttihadcılar da ne maskara şeylerdi...

Padişah ailesinin Türkiye'de ikameti bir kanunla men'edildi.

Antalya meb'usu Hoca Rasih, Hilâfetin ilgası zamanında Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için bir hey'et ile Hindistan'da idi. Hilâfetin ilgasından on-onbeş gün sonra geldi. Konuşuyorduk. Bana dert yandı : «Bize Hindistan'da çok hürmet ediyorlardı. Mühim para toplanıyordu. Hilâfetin ilgası telgrafı gelince Hindistan'lılar perişan oldular. Çok keder ettiler, bize de hakaret ettiler. Çaremiz kalmadı, kaçıp geldik» dedi. Bu iş bütün âlem-i İslâm'a derin bir tesir yapmış, onu ümidsiz bırakmıştır. Halbuki Padişahlığın ilgasına âlem-i İslâm hiçbir şey dememiştir. Ne vahim bir hatâdır... Zaman gösterecek.

Mustafa Kemal'e göre, Hılâfetten hiçbir fayda yokmuş. Nutkunda delili de Hind'lilerin Harb-ı Umumî'de aleyhimize harbetmeleriymiş. Safsata... Bu adamlar esirdir, ne yapabilirler... Hadi sen ol da yap?!. Hem de aldatılmışlardır. Yine lehimize çok yardımlar yaptılar. İngiltere'yi lehimize imaleye çok çalıştılar. Bu savaşlar, Montagü Mes'elesi meşhurdur. Bunların bizim iyi bir sulh yapmamıza muhakkak te'siri olmuştur. Bize bir çok para yolladılar. Biz Eskişehir'den İngiliz'leri tard ederken, Hind'li taburlar kurşunları havaya sıktılar. Daha ne istiyorsun?!. Hele hür olsunlar da gör. Süveyş'e taarruzumuzda Mısır topçusu bize kıyasıya ateş etti. Bir kıpti zabit, bunun farkına varıp, işi eline aldı. Ve bizi kayırdı. Bilhassa Hılâfet sâyesinde umum Müslümanlar bizi büyük bir muhabbetle seviyordu. Bu mânevî te'sir büyüktür. Bil'ahare bu, maddî de olurdu. Hele biz, tâcir bir millet olsak, bütün Müslüman memleketlerinde bizim malımız geçerdi. Bu da ne mühim fayda idi. Mısır'da Türk malına rağbet büyüktür. Rumlar ve ermeniler dükkânlarına bu sebeple «İstanbulî» yazarlar. Bu nokta âti için de çok mühimdir. İstifade etmeliyiz. Hem bütün İslâmlara ait bir başı ne vicdanla, ne hakla kesersin? Zazallı Âlem-i İslâm başsız kaldı. Ama bu kadar teceddüd etmiş Avrupa, Papa'yı kaldırmıyor. Mussolini bil'akis onu kuvvetlendirdi.

Mustafa Kemal yine safsata yapıyor : «Hilâfetin bakası Türkiye düşmanlarının oyunudur» diyor. Ne aykırı mantık? Bu sözde Avrupa devletleri, bilhassa İngiltere dahildir. Halbuki bence Hilâfeti ilga ettirmek, Müslümanların istinad direğini yıktırmak için İngiltere ve Papa milyonlar verirdi. Mustafa Kemal bunu bâd-ı heva yaptı. Gaflet, gaflet değil, sırf kendi mevkii korkusuyla... İşleri hep şahsîdir. Devlet menfaati düşünmez.

Necmeddin Molla daha ben Türkiye'de iken arada bana «Şu hilâfeti ilga etmek için İngiliz'ler iki milyon İngiliz lirası verirlerdi ya» deyip dururdu. Bunu böyle millî bir düşünce ile değil, galiba husûsî bir imâ ile söylüyormuş. Sebebini bundan bir yıl evevl öğrendim :

Sultan Reşad'a mâbeyincilik eden ve şimdi Nis'te oturan Reşid bey Paris'e gelmişti, beni gördü. Bir müddet Abdülmecid ile Nis'te sıkı temasta imiş. Bir gün sabık hâlife Reşid'e demiş

ki, mühim yerden haber aldım, mevsuk mâlûmattır; İngiliz'ler Lozan'da İsmet'le Rıza Nur'a hilâfeti ilga ettirmek için iki milyon altın vermişlerdir. O da söyleyeni sormuş. Bir Rus diplomatı demiş... Olmaz hayâl? Ne adamdır şu?. Bir defa bu adamlar beni Hükûmetten atmışlardır. Hilâfetin ilgası işinde Ankara'da bile yoktum. Sersem bu adam... Rus diplomatı âşikâr ki, onu İngiliz aleyhine sevketmek için mahsus söylemiştir. Ben Paris'te üç yıldır nasıl yaşıyorum gelsin, görsün. Ne sıkıntılar çekmekteyim, kendisine el'an Hind Nizamı ayda beşyüz İngiliz Lirası maaş veriyor. Acaba İngiliz'ler onun aleyhinde olsalar Maharaca Hâlife'ye maaş verebilir mi? Hizmet et, çalmayıp memleketi terket, gurbete çık, çek, üste böyle bir de desinler... İşte kör talih buna derler.

Ben Sinop'ta kütüphâneyi çok emekle vücuda getirdim. Çok para sarfettim. Ona bina ve çiftlik olarak irâdlar da yaptım. Amele gibi çalıştım. İçine dörtbin cild kitap koydum. Bu kütüphâne hakkında ayrı bir kitap neşredeceğim. Bu sebeple tafsilâttan vazgeçiyorum.

Meclis'te birçok arkadaşlar büsbütün çekildiğimden şikâyet ediyor, benden faaliyet talep ediyorlardı. İkinci Meclis'in ikinci yılı esnasında, refikamı alıp Ankara'ya gittim. Bir hâne tuttum. Meclis'e devam ediyorum.

İsmet ve Mustafa Kemal'le aramız gittikçe soğuyor, fakat henüz bir şey yok. Patlak vermedi. Mustafa Kemal İkinci Meclis'i istediği gibi intihap ettirmişti. Ama içinde çok namuslu adamlar vardı. Bilememiş... Devlette artık işler fena gitmeğe başlamıştı. İstibdada doğru müthiş bir hareket görünüyordu. Korkmasalar, Meclis'in dörtte üçü, derhal âşikâr surette muaraya başlayıp Mustafa Kemal'i ve İsmet'i devirecekler, fakat korku dağları bekliyor. Bununla beraber hafif çapta itirazlardan da hali kalmayanlar da çok. Mustafa Kemal ve İsmet de Meclis'in kendilerine metbu' olmamasından, her istediklerini körü körüne kabul etmemelerinden sinirleniyorlar. Âşikâr olarak

Meclis'i mutî' bir alet haline getirmek lüzumunu söylüyorlar.

Bu esnada bu iki adama hiç durmadım, Meclis'te bir muhalefet partisinin teşkiline mâni' olmamalarını, bunun pek lâzım olduğunu. bunsuz demokrasi ve cumhuriyet olamayacağını söyledim. Diyordum ki : «Bu bir zarurettir. Zaten Cumhuriyet de böyle olur. Cumhuriyetin yegâne direğidir. Bunu men'ederseniz bu cumhuriyet değil, müthiş istibdattır, hâkimiyet-i şahsiyedir. Hem memleket, hem de sizin selâmetiniz için bu lâzımdır. Meclis'te muhalif bir fırkanın olması, bir emniyet süpabıdır. Meclis'te bazan fikir imbisatları olmaması mümkün değildir. Bu imbisat tazyik ile mukabele edilirse imbisat kuvveti artar, patlar. Fakat söylenirse hafifler. İnsan içini dökünce sinirleri gevşer. Eğer Meclis'in ağzına kilit vurulur, matbuatın dili kesilirse, iş meşru'iyetten çıkar. İş başka safhaya döküiür. O vakit, isyânlar, suikasdler olur. Aman bu sahaya girilmesin. Yazıktır» Baktım aslâ kulak vermiyorlar. Bir gün Mustafa Kemal'e «Size ne? Sizin mevkiiniz yüksektir. Kendinizi fırkaların fevkinde tutun! Bir hükûmet düşerse, öteki fırkanın hükûmetini korsunuz. Sonunda o da düşer, yine evvelki geçer. Muhalifleri Hükûmetten ted'ib hiç tedbir değildir. Bil'akis, onlara da verin. İki günde maskara ederler. O vakit bihakkın düşerler. İyi ders olur. Tıktıkıyı keserler.» Buna cevabı şu oldu : «Muhalif bir fırkaya değil, Meclis'te bir muhalif sese tahammül edemem.» Bu söz müthişti. Hazin hazin âtiyi düşündüm. Değil böyle yapmak, fırka reisliğinden bile çekilmedi. Vaktiyle bunu Tâlât da dediydi. Ama sonu ne oldu?!. Mustafa Kemal bunu da düşünmüyor. Tâlat Almanya'ya kaçtıktan sonra «Çok hatâ ettim. Şimdi devleti eline teslim edecek adam yok Namuslu muhalifleri tepelememeliydim. Adam yetişmesine mani' olduk.» demiştir.

Demek çare yoktu İş sarpa sarmıştı. Artık bu bahsi bir daha tekrarlamadım. Görüyordum, Mustafa Kemal etrafına da Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Necati, Vasıf, Recep, Recep Zühdü, Saffet, Yakup Kadri, Kılıç Ali gibi adamları doldurmuştu. Es-

ki kaatil yâveri Salih'i de, Recep Zühdü'yü de, Nuri'yi de meb'us yapmıştı. Kâzım Paşa'nın itibarı daha fazla idi. Demek klik teşkil ediyordu. İşin fenaya gittiğine hükmetmemek için pek sersem olmak lâzımdı Bu adamlar fırkada «Gazi şöyle istiyor» deyip kötü şeyler yapıyorlardı. Hakikaten de onlar Gazi'nin tâlimatını fırkaya yapıyorlardı. Bu suretle fırka kararını veriyor. Verince de Meclis'in hey'et-i umumiyesinde kabul, fırka âzasına zarurî idi. Tıpkı İttihadcıların sistemidir. Demek Şeref sokağındaki gibi, «Merkez-i Umumî» teşkil etmişti. Bu da Çankaya'da. Mustafa Kemal bütün İttihadcı sistemini daha şiddetlendirerek tatbik ediyordu. Onu taklid etmişti. Bunlar bana ve çok meb'usa fena te'sir ediyordu. Âtiden korkuyorduk.

Birgün kırda gezmeğe çıktık. İsmail Safa ile dertleşiyorduk. Yanımızda Yusuf Kemal ve daha birçok kişi de vardı. Safa'ya dedim ki : «Buna çâre bulmak mümkündür. Vakıa bu adamların dedikleri doğruydu. Fakat biz aGzi böyle istemiyor, bunlar yalancıdır deyip, işleri salim mecraya sevkedebiliriz. Sen arkadaşları ikaz et. Fırkada bir kontre parti yapalım. Bakalım ne netice verir. Bir deneyelim.» dedim. Yaptı. Çok adam buldu. Balıkesir meb'usu Süreyya, Hakkı Tarık ve daha birçok meb'us dahil oldu. Maraş meb'usu Abdülkadir'in evinde geceleri üç-dört içtima yaptık. Derken ekseriyeti elde ettik. Hakikaten bu teşekülün fırka müzakerelerinde te'siri görüldü. Bir gece içtimada Süreyya müzakereyi not etmeğe başladı. Sebebini sordum. Şaşaladı. Baktım hem de müzakere esnasında aramıza fesad sürmeğe ve bizi dağıtmağa çalışıyor. Şüphelendim. Sonra tahakkuk etti. Süreyya bizi Mustafa Kemal'e ihbar ediyormuş, Hakkı Tarık da ayni fena rolü oynuyormuş. Fakat o, Süreyya gibi belli etmiyordu. Kurnaz. Mustafa Kemal Süreyya'yı sevmezdi. Çünkü Meclis'te daima tenkid yapardı. Bundan sonra göze girdi. Hasılı bu iki adam casusluk yapmışlardır.

Bu teşekkülün rolü, te'siri o kadardı. Ziyade bir şey olamazdı. Çünkü Mustafa Kemal derhal silâha müracaat ederdi. Maksadımız da zaten bundan fazla değildi. Fakat ihbar vakı' olunca, bunda da devam edemedik. Bu Süreyya mes'elesinden sonra dağıldık, işi bıraktık.

Vekâletten istifamdan sonra, İstanbul'dan Ankara'ya avdetimde Hariciye Vekâletinde İsmet bana, İstanbul murahhaslığını teklif etti. Dedi ki : «Adnan İttihadcılarla beraber. Kaldıracağım. Orda senin gibi bir emin arkadaşın olması lâzımdır». Hakikaten Adnan İstanbul'da hep İttihadcılarla beraberdi. Eski tarikatını bırakmıyordu. Fakat düşündüm. Bir arkadaşın yerine oturmak ağırdı. Hem de bu vazife Türk Tarihi'ne çalışmama mani' olacak. «Beni mâzur gör! Kabul edemem!» dedim. O galiba radde mâruz kalacağını hiç zannetmiyormuş. Birden arkasına yıkılır gibi yaslandı. İstediği olmayınca öyle yapar. Şimdi beni kandırmağa başladı. Türlü söylüyor. Ben de bir düziye «yok» diyorum. Dedi : «Bir çok muahede yapacağız. Hepsini sana yaptıracağım» Yine : «Yok» dedim. «Canım bu kadar imzan olacak» dedi. «Bu şerefleri başka arkadaşa ver!» dedim. Nihayet : «Canım ben bütün resmî muameleyi yaptırdım. Evrak yazıldı. Geri döner mi?» dedi. Bu nev'ama bir cebir gibi idi, kızdım, dedim ki : «Geri döner. Çünkü sormadan adam tayin edilir mi? Ben bir marşandiz sandığı mıyım? İstediğin yere yollayasın. Ne yapayım, evvelce kabul eder misin diye bana soraydın, yazdırmazdın..» Fena kızdı, dedi ki : «Demek sen bizimle çalışmak istemiyorsun». İçimden «ha, şunu bileydin» dedim. Fakat bir cevap vermedim. O da artık kesti. Sonra Hariciye Müşaviri Tevfik Kâmil'den öğrendim. Hakikaten beni tayin etmiş ve bütün muameleyi yapmış imiş...

Bu sefer bana Berlin Sefirliğini şifahen teklif etti. Birkaç aydır, bir düziye gazetelerde benim kâh Berlin'e, kâh Roma'ya sefir tayin edileceğim yazılıyordu. Bir şey anlamıyordum. Bir şey var diyordum. Nihayet anlaşıldı. Bunu da reddettim. Dedim «Paşa, bilirsin ben, mevki ve şeref âşıkı değilim. Hiçbir şey istemem.» durdum durdum, bakayım Paris'e niye yollamıyor,

orası boş, şunu anlayayım dedim ve şunu söyledim: «Bari Paris'i vereydin?!.» «Paris'e başkasını yollayacağız. Sen Lozan'da Fransızlarla çok çarpıştın. Olmaz.» dedi. Meğerse orayı Fethi için açık tutuyormuş. Onun menfası Paris, benimki Berlin miş... .

Benim niyetim bu adamlarla artık kat'iyyen çalışmamak... Hiçbir memuriyetlerini kabul etmemek. Meclis'ten de çekileceğim. Fakat o vakit beni daha kolay tepelerler. O oldukça biraz garanti ve kuvvet. Arayı da tamamiyle bozmanın vakti değil. Türk Tarihi'nin tab'ını bitirmeli. O vakte kadar alargada durmalı. Hele koparmadan memuriyetleri red etmeli. Bu mühim. Çünkü iş fena gidiyor. Çirkefe girmek doğru değildir. Bu kadar namusumla yaşadım, onlarla çalışmak rezaletlerine iştirâk etmek demektir. Kimbilir ne kötü şeyler yapacaklar?!. Namusumuzu kaybederiz. Mes'uliyetlerine müşterek olmaktan korkuyordum...

Çankaya tamamiyle Yıldız Sarayı oldu. Etrafında Arnavut, Arap taburları gibi, tabur tabur muhafaza kıt'aları var. Yıldız'ın etrafında iki kat duvar vardı. Çankaya'nın etrafında hendek ve emsali tahkimat yapıldı. Vaktiyle Yıldız'a yanaşılamadığı gibi, artık Çankaya'ya da kuş uçmuyor. Yollarda, bağlarda müfrezeler geziyor. Her Çankaya'ya giden, yolda polis tarafından isticvap ediliyor. Yolda birkaç polis kulûbesi yapmışlar. Oradan telefonla Çankaya'ya gelene gidene dair haber veriliyor. İzin gelirse bırakıyorlar. Mustafa Kemal kliği yanına toplamış, onlara Çankaya'da villâlar vermiş. Klikte neler yok : Abdülhamid'de Fehim Paşa vardı. Bunda Kılıç Ali var. Bozok Salih gibi, Kabasakal Mehmetler, Falih Rıfkı gibi Zülüflü İsmail Paşalar var. Tertip yolunda. Tam cumhuriyet. Yaşıyoruz...

Kılıç Ali, Cumhuriyet Fehim Paşası Salih Cumhuriyet Kabasakalı, Falih cumhuriyet Zülüflüsüdür.

Berlin sefirliğini red ettikten sonra İsmetle aramız daha ziyade soğudu. Artık ziyaretine gitmiyorum. Mustafa Kemal'e de gitmiyorum. Onlar da beni aramıyorlar. Tabii İstanbul murahhaslığı, Berlin sefirliği, Mustafa Kemal'in malumatı, hattâ tertibi tahtında bana teklif edilmiştir. Bu adamlar müthiş müstebittir. Yalnız aleyhlerine harekete kızmazlar. İhsanlarının reddedilmesine de tahammül edemezler.

Bir havadis : Fikriye Hanım intihar etmiş. Sebebi? Çankaya'ya gitmiş, kabul edilmemiş. Kederinden intihar etmiş.

Gazi evlenince bu metresini para vererek Avrupa'ya yollamış. Kadın gezmiş, gelmiş, Lâtife kat'a bu kadını çekemiyor. Tabii... Bizim oturduğumuz Leblebici Mahallesinde bir komşumuz var, yerlilerden. Bizim hanımla iyi ahbablar. Çankaya'ya yakın bağları var. O hanım hikâye etti : Bir tabanca patladı, pencereye koştuk. Bir kadın sesi : «Aman beni vurdular. Can kurtaran yok mu?» diye feryâd ediyor. Sesi biraz snra kesildi.» Demek Fikriye intihar etmedi. Vurdular. Bunu ya Mustafa Kemal, ya Lâtife vurdurdu. Mantık böyle. Fakat Lâtife böyle cinayete cesaret etsin zannetmem. Her ne suretle olursa olsun, bu kadar metresliğini eden Fikriye de Gazi'nin cinayetleri listesine girdi. Tuhafı şu ki, mahkeme, kimse bu işi aramadı. Geçti, gitti... Adliye yeniden Fikriye'yi oraya getiren arabacıyı bulup, keza komşulardan tahkikat yapmıyor.

Artık Mustafa Kemal'in yeni adamları (klik) arasında Millî Harekette hizmet etmiş hiçbir kimse yok. Hizmet etmiş olanların hepsini attı. Klik âzâsı ve Hükûmet âzâsı hep derme çatma şeyler. Dalkavuk, pezevenk, casus, kaatil, cahil, uşak mâkulesi... Tamam... Hepsini de kendi yeniden yetiştiriyor. Meselâ bir hamala müşir forması takıyor, oluyor. Meselâ Recep'i Dahiliye Vekili yaptı. Bir yüzbaşı idi. Eskiden bu adam bizim yanımıza geldiği vakit, askerce selâmla bekler, yine selâmla çıkardı. Oturmazdı bile. Dirayeti de ona göre.

Murahhaslığı ben kabul etmeyince, Nusret'i, Berlin sefirliğine de Kemaleddin Sami'yi tayin ettiler. Kemaleddin Sami orduda irtikâbı olan —ki, Ali Hikmet Paşa açıktan önüne gele-

ne söylüyor— Hapishâne gardiyanı bir Arnavudun oğludur. Eskişehir Ordu merkezi iken, kardeşine askerî müteahhidlik yaptırıp, bu suretle para vuruyor. Bir takım irtikâbından evrakı, Divan-ı Harbde. Halbuki Eskişehir'e kumandan İsmet de kardeşi Kambur Rıza'ya müteahhidlik yaptırıyor. Tabii yağlı kuyrukları İsmet kardeşine verdiriyor. Buradan aralarında zıddiyet başlıyor. Bu sefer Kemaleddin Sami, Hükûmet Dairesinde İsmet'e gidiyor. Bağırıp çağırıyor, kavga ediyorlar. Bir gün de Kemaleddin adetâ hükûmeti basar gibi, Hey'et-i Vekile içtima halinde iken, zorla içeri giriyor. İsmet köpürüyor. İşte demek def'i lâzım gelenlerden biri daha... Hemen Berlin'e sefir yapıp sürdüler. Kemaleddin Sami de yerini buldu. Orda sefirlik değil, hâlâ tâcirlik yapıyor. Kardeşi İstanbul ve Berlin arasında mekik dokuyor. Diplomatik koli nâmıyle ticaret eşyası kaçırıyor. Bir defa da yakalanıyor. Bu mühim bir skandaldır, kapatıyorlar. Alman fabrika ve şirketlerine «Ancak bana müracaat ederek, Türkiye ile bir imtiyaz ve satış işi müzakere edebilirsiniz» diyor. Alman şirketleri Alman Hükûmetine şikâyet ediyorlar... Hattâ Yunkers Şirketi Kemaleddin'e yazdığı bir mektupta «Yakamızı bırak!» diye bağırmıştır. Çirkin şey. Sefirler böyle şeyle meşgul olmaz. Konsolos, evet, başka işi yok. Kardeşi Türkiye'de zeytinyağı fabrikaları açıyor. Babaları ölünce, anaları evlerinin bahçesine zerzevat eker, sırtında çarşıya getirir, satardı. Sinop'taki evlerini de fakirliğe nümune olarak görmek lâzımdı. Karısının eski kocası olan Abdülhamid'in oğlundan bir kızı var. Tıpkı prenstir. Bu aileye Türk toprağında oturmak kanunen yasaktır. Sefarethâne Türk toprağı demektir. O da sefarethânede. Bu kanunu bu efendilerimiz yaptılar, ama buna mani' olmuyorlar. Kemaleddin çok akıllı şeymiş, bu kadınla da evlenerek yağlı kuyruğa konmuştur.

Kemaleddin sefirliğinden evvel Sinop'a gelmiş, meb'us sıfatıyla dolaşmış, «Çerkesleri imha edeceğim» demiş. Arnavutları kim imha etsin bilmem. Ahaliye damızlık at hediye edeceğini söylemiş. Ahali bunu bana sordular, durdular. At gönderececeği yok! Söylemiş... Nitekim göndermedi. Vaadinden utanmak adeti yok. Şu adamı meb'usluğu için de adam sanıp bütün eşrafa def'alarca tasviyelerde bulunmuştum.

Bunlardan başka sefirlik işini de iyi yapamadı. Bir aralık Ren tarafına gitmiş, orda nutuk vermiş : «Fransızlar zulmediyorlar. Yazık, yazık size Almanlar! Bizden ibret alıp isyân edip bunları atamadınız» demiş. Bu nutuk günlerce Fransız matbuatına sermaye oldu. Ne tedbirsizlik! Senin nene lâzım?!. Bir sefirin söylemeyeceği bir şey varsa o da budur. Böyle adam artık sefirlikte duramazdı. Ama Ankara'dan uzak durması İsmetce matluptur. Ve Kemaleddin, Mustafa Kemal'in adamıdır. Kaldı. Birgün Meclis'te Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet'in meb'us kalmak üzere askerlikten istifaları okundu. Hiçbir şeyden haberim yoktu. Baktım, bu mühim bir mes'eledir, ama nedir? Sonra anladık. Mustafa Kemal askerleri Meclis'e doldurmuştu. Bununla elinde Meclis'de mühim bir kuvvet olacağını zannediyordu. Bu suretle müthiş bir militarist idare hasıl olmuştu. Hattâ Halit Paşa meb'us yapılmaması için benim yanımda Mustafa Kemal'e çok rica etmişti. Buna rağmen onu da yapmıştı. Bunlar ordunun bariz sîmaları idi. Bunlar hem meb'us hem de orduda Ordu Müfettişliği gibi vazifeler yapıyorlardı. Nihayet Mustafa Kemal bunlardan korkmağa başlamış, hepsini siyasî sahâdan kovmak, sırf askerlikte bırakmak politikasını tercih etmiş. Bunlara teklif etmiş, Cevat, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Nail'le, Fahreddin, Cafer Tayyar Paşalar da bu meyanda. Her işte olduğu gibi, iptidâ mutı' öküzü Fevzi'ye söylemiş. O, derhal istifa etmiş. Bu nümunedir. Onu göstererek diğerlerine de teklif etmiş. Cevat Paşa iptidâ meb'usluktan çekilmedi. Sonra Mustafa Kemal'in Ankara'da icbarı ile, bilmem ne yaptı, çekildi. Galiba askerlik vazifesinden azlettiler. Bu suretle Cevat sonradan dönmüştür. Mustafa Kemal'de hak, usûl yoktur. Kıcırı bükme yapar. Karabekir, Ali Fuad, Cafer Tayyar, Refet kabul etmeyip, bil'akis as-

kerlikten istifa ederek meb'usluğu tercih etmişler. Onları da bu müzakere esnasında Meclist'en dışarı çıkardı. Müzakereye iştirâk ettirmedi. Bunu da yine Erkânı Harbiye Reisi vasıtasıyla yaptı. Yaman adamdır. Bu gayet vahim bir işti : Ordu bir meb'usu Meclis'e girmekten men'ediyor. Millî Hâkimiyete müthiş bir darbedir. Başka yerde olsa Erkân-ı Harbiye Reisini parçalarlardı. Mustafa Kemal bunu hem yaptı, hem de utanmadan nutkuna dercetti. İsabet. Kendi kendini rezil etti...

O esnada içimden şu geçti. Üç adam Mustafa Kemal ile uyuşamıyorlar. Tabii uyuşamazlar. Fakat bunlar sersem. Sonunda herhalde aranızda can pazarı olacak. Bunu şimdiden askerlikte kalıp, ordular elinizde, yapıversenize... Meb'uslukta kolayca ve mutlaka mağlûp olursunuz... Meclis binası sizin türbenizdir. Şu adamlar kendi ayaklarıyla mezara geliyorlar.

Dediğim olmuştur. İzmir Suikastında hapsolup çıktıktan sonra Ali Fuad'a bunu söyledim ve dedim ki : «Ayol mâdemki mücadele engagedir, zarurîdir, askerlikte kalıp, işi ordu ile bitirsenize» Dedi ki «Ne bilelim. Biz gayrîmeşru' bir şey yapmıyalım. Bu işi usulü dairesinde Meclis'de görelim dedik». Dedim: «Gördünüz. İşte bu akıbete düştünüz. Bu adamı siz bu kadar vakittir yine tanımadınız. O, meşru' yol bilir mi? Silâha aynı silâhla mukabele edilir. O kuvevtten başka bir şeyle gitmez. Ne ise kıl kalmıştı. Canınızı kurtardınız».

Mustafa Kemal bu mes'eleyi kemafissabık ve bir miktar kendine göre te'vil, tefsir ve tağlit ve hattâ uydurma yalan ile zikr ve tasvir ediyor. (Sahife 506) Hem de buna komplo diyor. Ah, komplo böyle mi olur? O askerlikte kalıp yapılırdı. Bu büyük bir fırsattı. Bu üç adam (Karabekir, Ali Fuad, Refet) dirayet gösterip bu işi beceremediler. Böyle kanlı bir tiranî altına girdik. İnliyoruz.

Refet evvelce meb'usluktan istifa etmişti. Bu mes'ele esnasında bu istifasını geri aldı. Tuhaf oldu. Anlıyamadık. Meğerse Nutka göre istifayı Rauf geri aldırmış imiş.

Elcezire hududumuz açık idi. O tarafta âsayiş yoktu. Nasturîler, Geldanîler harekette idi. Bu esnada Meclis'te de meb'us Hoca Esat isyân hakkında bir sual yaptı. Nutkunda Mustafa Kemal bunları hep bu komplo ile alâkadar gösteriyor. Yavuz adam. Hem de hiç hayâsı yok. Bu kadar aşikâr yalanı herkes söyleyemez. Esad Hoca, içi temiz, sâfderûn dost bir adamdır. Beni çok severdi. Mes'eleyi biliyorum : O mübadele ile gelen muhacirlerin perişan halinden pek müteessir idi. Kendi de eskiden Rumeli'nden gelen muhacir olduğundan bu işle alâkadar oluyordu. İskân işlerinin pek fenalığından bana şikâyetler ediyordu. Çocuk gibi bir adamdır. Hattâ bir kere anlatırken ağladı bile. İzmir havalisinde bunların perişanlığını gözüyle görmüştü. İskân için bir vekâlet yapıp, bunu Sıhhiye Vekâletinden almışlar. Necati'yi İskân Vekili yapmışlardı. Necati'ye vekâlet bulmak için bu Vekâleti lüzumsuz olarak İsmet ihdâs etmişti. Kendisine söylemiştim : «Yazıktır bu masrafa» demiştim de. Değer mi? Evvelâ mevki, entrikası, sonra millet işi. İskân Sıhhiye Vekâletinde idi. Ben Vekil iken Fethi kabinesi zamanında bir proje de hazırlamış, Hey'et-i Vekileye vermiştim. Kabul edilmişti. Fethi bu işi benim yapmamı teklif etmişti. Ancak ben bu işi deruhte etmek için lüzumu kadar para istemiş ve paranın evvelden elime teslim edilmesini, bütün vasıtaları hareket ettirebilmek için askerlere ve valilere emir verebilmek selâhiyetini istemiştim. Çünkü, birden yüzbinlerce adam gelecek. Paraya lüzum olacak. Tahsisatı vermek için, sürgün yarına atılacak. Bizim devletin hali mâlûm. Muhacirler aç kalıp ölecek. Mühim mes'uliyet. Bunu Hey'et-i Vekile kabul edememiş ben de deruhte etmemiştim İskânı Sıhhiye'den aldılar. Dosyalar da oraya devredildi.

Necati işi, ağzına, yüzüne bulaştırmıştı. Felâketti. Esad Hoca bunları bana acı acı anlattı. Hattâ bu hususta şiir bile yazmıştı. Bana okudu. Beni dahi müteessir eti. Ve ilâve etti «Bunları Gazi'ye anlattım. Bana «İstizah yap!» dedi. Ben de

neme lâzım sual yapacağım dedim.» Mustafa Kemal ne yalancı!.. Bu adamı kendi sevketmiştir. Bunun geldânî işi ile komplosu ne?.. Hocayı sok, sonra da bu yüzden turfa ve perişan ettir. Bîçâre bu sual yüzünden meb'usluktan da oldu. Acıdır. Rumların bıraktığı evlerin çoğu, bilhassa İzmir'de şu bu tarafından yağma edildi. Gelen muhacir açıkta kaldı. Bu yağmacılar içinde İsmet, Necati ve Gazi dahi vardır.

İsmet Başvekâlete geçti. Fakat işleri alt-üst etti. İktidarsızlığını gösterdi. Bütün Meclis aleyhinde meb'uslar birbirlerine şikâyetler ediyor. Hattâ birgün Meclis'de benim yanımda Hamdullah Suphi bile, Fethi'ye İsmet ve Hükûmet aleyhinde uzun şikâyetlerde bulundu. Ve Fethi'ye Gazi'ye gidip anlatmasını ve memleketi kurtarmasını bile söyledi. Hamdullah Suphi şimdi böyle söylüyor. Halbuki Vasıflar ve Necatiler grupundan ve İsmet'in pehlivanlarından idi. Demek efendisinin yıkılmak üzere olduğunu hissediyor. Bunlar böyledir. Hemen dönerler. Ben de bu fikre iştirâk ettim. Fethi de Gazi'ye söyleyeceğini vaad etti. Zaten o da kızıyor ve pek şikâyet ediyordu...

Mustafa Kemal (Sahife 518) İskân işlerinin bozukluklarını seyahatinde gördüğünü ve bu Vekâletin ilgasını söylediğini söylüyor. Peki ama, bunu ihdas eden sizsiniz. Bu çocuk oyuncağı mı? Niye yaptınız? O vakit buna ne lüzum olduğunu da söyledik idi... İmdi Nutukta bu Vekâletin ilgasını tavsiye ettiğini söyliyerek bu hatâsını dirayetine delil haline koyuyor... Peki, mademki Necati böyle halt yiyor, âcizdir. Niye onu tekrar sonra birçok vekâletlere vekil yaptın? Bu vekâlette fecî hırsızlıklar, alçaklıklar olmuş, muhacirler perişan ve mahvolmuştur. Birgün bunların hesabını görmelidir.

Kâzım Karabekir, Ali Fuad ve Refet'in askerlikten istifaları Meclis'te okunurken, diğer paşa ve kumandanların da meb'usluktan istifaları bunu takip etmişti. İkincilerin Meclis'te okunması doğru, birincilerinki lüzumsuz. Erkân-ı Harbiyeye ait idi. Yok, Gazi tertibi. Okundu. Çünkü iş çıkarıp onlara darbe vuracakmış demek. Hattâ Esad Hoca'yı istizaha teşviki de bunu gösterir.

Meclis Esad Hoca'nın beyanatından o kadar müteessir olduki, suali otomatikman istizaha tebdil etti. Ben de bir ay evvel Sinop'ta muhacirlerin perişan halini görmüştüm. Birçokları bana geldiler, hallerini anlattılardı. Çok müteessir olmuştum. Hele mübadele işini Lozan'da ben yaptığımdan ve bu hususta pek çok zahmet ve emeğim geçmiş olduğundan alâka ve teessürüm fazla olmuştur. Hele Sinop'ta Çakıroğlu'na muhacır yerleştirmişler. Buna pek kızmıştım. Çünkü orası bataklık, muhacirlerin bir kısmı ölmüş, bir kısmı da Sinop'a kaçmış, perişan. Hem de üste ocaktan caba olarak Hükûmet bunları iskân yerinden kaçıyorlar diye, zorla yine Çakıroğlu'na, yâni mezara yolluyor!.. Feci... Yüreğim yandı. Halbuki benim yaptığım ve İskân Vekâletine devredilen proje ve nizamnameye bir madde koymuştum ki, şu idi : «Bataklık mahalle her ne bahasına olursa olsun, muhacir iskân edilmeyecektir.» Çünkü Çerkes ve Abaza muhacırların bataklıklar kenarına iskân edilen kısımları, kâmilen ölmüş, köyleri sönmüş, yıkılmış, oralarda şimdi yalnız mezarlıklar bir nişâne olarak kalmıştır. Bunlardan bir kaçını da ben Sinop köylerinde görmüştüm. Necati bu maddeyi ka'le almayıp muhacirleri sıtma ile kırdırıyordu. Pek cahil adamdır, anlamaz. Sade martavalcı idi... İcraatında da cesur. Kabahat onda değil. Onu sırf bir kabadayı, icabında komitecilik eder diye oraya koyanlardadır.

Sual istizaha kalbolunca dayanamadım, hemen söz aldım. Bir çok şeyleri izah ve İskân Vekiline ve Hükûmete şiddetle hücum ettim. Meclis sarsıldı. Heyecana geldi. Nutkum bittiği vakit, eğer o anda rey toplansaydı muhakkak Hükûmete ademi itimad verilmişti. Kürsüden indim, dışarı çıktım. İzmir'de asılan Abidin, zavallı, yanıma geldi. Elimi sıktı. Tebrik etti ve : «Biz seni artık sönmüş zannediyorduk. Baktım, yine on yıl evvelki Rıza Nur» dedi. Zavallı Abidin iyi, zeki, natuk, hukuk tahsil et-

miş bir gençti. Muhalifti, Mustafa Kemal harcadı. Yazık!.. Benden sonra Yusuf Kemal de Hükûmeti hukukî şekiller ile tenkid etti. Birçokları söylediler.

Ağalar bakmışlar ki, iş fena. Mustafa Kemal derhal tertibat almış. Ertesi günü Meclis'e geldi. Locasında oturdu. Baktım gözleri şaşı olmuş. Demek fena gazapta. Sağ tarafa ön sıraya Kılıç Ali, Salih, Ali Saip (Urfa) gibi tulumbacı takımı oturmuş. Yunus Nadi, Vasıf, Necati, Recep gibileri de söz aldılar. Bunlar onun hatipleri. Ve bir tarafta durdular. Tulumbacı takımları tabancalarını takmışlar, ceketlerinin eteğinden, kıçlarından gözükmek üzere sarkıtmışlar. Arasıra kalkıp geziniyorlar. Tabancaları görünüyor. Ve belki görmemişlerdir diye, tabancalarının bellerindeki kayışını bir, bir tarafa, bir diğer tarafa çekiyorlar. Sarkan tabancalar gıcırdıyor. Herkes görüyor. Koridorda muhalif meb'uslara çatıyorlar, kavga çıkarmak istiyorlar. O gün bunlardan biri Raif Hoca (Erzurum) ya da koridorda tabanca çektiydi. Topçu İhsan, koridorda avazı çıktığı kadar bağırıyor : «Yapmayın! Yapmayın! Siz bu Sarıoğlan'ı bilmez misiniz? Kızarsa bütün Türkiye'yi ateşe yakar» diyor. Sarıoğlan dediği Mustafa Kemal. Tehdid müthiş.

Hatipleri birer birer söz aldılar. Bizim aleyhimize, daha ziyade Rauf, Refet aleyhinde ateş püskürdüler. Aleyhimize türlü yalan ve tezvirler söylediler. Meselâ Vasıf ve Necati benim yetimleri öldürdüğümü ve kör ettiğimi söyledi. Yine eski nakarat... Bu kadar yalan söylenir mi? diye hayret ettim. Bunu söylemek için pek namussuz olmalıydı... Hattâ benim öldürdüğüm çocukların adedini de söyledi. Müthiş bir yekûn. Galiba bini geçiyordu. Sonra Tasviri Efkâr'da gördüm. Bu yekûn doğru imiş, fakat benim cinayetim değil. Başkasının da değilmiş, Darüleytamların te'sisinden son güne kadar olan vefat yekûnu imiş. Darüleytamlar, Harb-ı Umumi'de tecssüs etmiş. Tabii her yerde her yıl telefat olur. Bunları herif hep benim hesabıma geçirmiş. Körlüğe gelince : Bu çocuklarda ilk trahomu bulup ayrı

bir hastahâneye tecrid ve bir doktor tayin eden benim. Halbuki Vasıf'ın vekâleti zamanında Darüleytamların hali müthişti. Çocuklar açlıktan, hastalıktan ölüyordu. Kel, uyuz almış yürümüştü. O esnada Kayseri meb'usu Ahmet bana gizlice bir rapor sundu. Bu rapor vaktiyle benim te'sis ettiğim Kayseri Darüleytamının müdürünün Vekâlete, yâni Vasıf'a verdiği rapor. Sefaleti müthiş tasvir ediyor. Bunu celsede okuyacaktım. Tulumbacı takımı söz vermiyor, söyletmiyor, kapak vuruyor, bağırıyor, küfrediyor. Zaten onları ilk hatta yerleştirmişler. Vazifeleri bu ve tehdid. Kılıç Ali de bir düziye, fakat rica tarzında ve nazikâne bana «Rıza Nu bey, vazgeç! Söyleme!» diyor. Salih ise yerinden bana kudurmuş gibi söyleniyor.

Recep de kürsüye çıktı. Türlü safsatalar söyledi. Bataklığa muhacir yerleştirmenin fena olmadığını ispat için «Sinop'ta tütün çıkar. Tütün sulak yer ister. Tabii muhacirler öyle sulak yere iskân edilmiştir. Oranın meb'usu ise, tütün ziraatı bilmiyor. Buna itiraz ediyor» diye beni techil etti. Ah, hakikatler nedir ve şu Millet Meclisinde ne haltlar edilir. Bu da cevap istiyordu. Diyecektim ki : «Recep bey Kütahya meb'usudur. Çini nasıl yapılır bilir mi, şurda izah etsin. Tütün ziraatını da bilmiyor. Tütün sulanırsa yaprakları lâhana yaprağı gibi olur.» Lâkırdı söyletmediler ki... Hattâ bir aralık kürsüye çıktım, lâkırdıyı boğazımda bıraktılar. Kapak vurma, gürültü, tehdid, ilh... Pek edepsizlik yapıyorlar. Meclis, Meclislikten çıkmış, halis bir Tulumbacı koğuşu olmuştu.

Ali Saip beni severdi. Geldi : «Beni Gazi sana yolladı. Artık söz söylemesin diye rica ediyor. Diğer arkadaşlara da Rıza Nur bizim arkadaşımızdır, ona hücum etmeyiniz diye tembih etti.» dedi. Daha ne hücum edecekler?.. Ben yine söz söyleyeceğim, ama söyletmiyorlar ki... İmkân yok..

Gittikçe iş bizi ve istizahı bıraktı. Sırf Rauf ve Karabekir'lere tevcih edilmiş bir şekil aldı. Meğerse bütün bu tertip bunun içinmiş. Ben bir aralık, kürsüye çıkmağa fırsat bulabildim.

Şunu söyledim : «Bizim bir şeyden haberimiz yok. Zavallı muhacirlere acıyıp, biraz da onlar için söyleniyorduk. Meğerse iş başka imiş. İki hasım ordu var imiş, biz de ikisi arasında imişiz. Mütekabil bombardman başladı, gülleler başamızın üstünden geçiyor» diyebildim. Mustafa Kemal'in de locasından güldüğünü gördüm. Mes'elenin ruhu sadece bu imiş. Nitekim iş ortaya döküldü. Tertibi yapan ve şimdi boğuşmayı seyreden bu izaha keyiflenmiş, zaar ki güldü...

Rauf bu işte de kabiliyetsizlik gösterdi. Bocalıyor, sendeliyor, istizahın teşmilini istemiyor. Bu adam zayıftır. Sıkıda, fırtınada ya tornistan ediyor, ya kendini baştan vuruyor.

Feridun Fikri mes'elenin «Anket parlâmenter» ile hallini teklif etti. Tabii haklı ve pek münasip idi. Hükûmet yanaşmadı. Bu da Hükûmetin kabahatini itiraf etmesi demekti.

Bu mes'elede Mahmud Esat, Saracoğlu da Hükûmet lehine işe karıştılar. Halbuki bunlar muhalif idi. Mahmud Esad, biz Lozan'da iken, vaktiyle Teşkilât-ı Esasiye Kanununun müzakeresinde Reisicumhura «Veto» hakkı ve Meclis'in feshi hakkı verilmesi aleyhinde çok güzel sözler söylemiş. Bu sebeple meb'uslar kendisini seviyordu, fakat Mustafa Kemal'e de turfa olmuştu. Benimle bu esnalarda, yâni istizahtan evvel, Hükûmetin fenalığı üzerine derdleşiyorduk. Birgün ona demiştim ki : «İsmet ve Mustafa Kemal de hepsi fena.» Dedi ki : «İsmet çok aşağı şeydir, fakat Gazi'ye fena diyemem. Sen de bu fikirden vazgeç!» Bu çocuğu bir derece severdim. Çocuk dedim, başı küçüktür. İsviçre'de tahsilini bitiremeden Anadolu'ya gelmiştir. Hem de hali de öyle. Bu sözü üzerine soğudum. Çünkü, fenalıkların başı, asıl habis Mustafa Kemal. Bunu kendi bilmeyecek adam değil. Demek Gazi'ye dalkavukluk etmek, yanaşmak fikrinde. Haris çocuk. Vekil olmak istiyor. Vekillikten düşmek ağır gelmiş...

Mahmud Esat bu istizahta kürsüye çıktı, Hükûmeti müdâfaa etti. Ve hiç sadette olmadığı halde «Reisicumhur'a veto da, fesih hakkı da verilmelidir.» dedi. Turfalık yemeğini kusuyordu. Kaşar oluyordu. Hem de bunları söylerken ne kadar olsa kekeledi. Çünkü, yine aynı kürsüde ve az zaman evvel bunların şiddetle aleyhinde söyleyen biri idi. Bu cümleyi bir kaç kere tekrar etti. Unutmam. Birisinde şaşırdı. Şöyle demişti : «Veto, fesih hakkı verilmez, fakat verilir de...» Demek ki, bunları söylerken vicdanı muazzepti, utanıyordu. Bundan sonra, bu adamdan artık tamamiyle soğudum. Bir daha münasebette bulunmadığım gibi, selâm da vermedim... Demek dalkavuk mevki harisi. Bu hırs için denaet yapmak kabiliyetinde. İki türlü kör kılıç. Alâmeleinnas, yalancı...

Mustafa Kemal'in hatipleri (Ekseriyetle vekil) bizim hükûmete sorduklarımıza hiç cevap vermediler. Cevap verecek yerde başka meselelerle bizi ithama çalıştılar. Demek namusluca bir müzakerede değildik. Şu adamların yaptığına namussuzluk ve edepsizlik derler. Müdâfaa edecek yerde, mukabil taarruz yapıyorlardı. Fakat burası, sahrada, dağda bilfiil harp meydanı değil. Burda evvelâ cevap vermek lâzım. O yok, Meclis'te Kars meb'usu Vehbi güzel bir şey söyledi : «Canım, bu Meclis'in Hükûmetten istizahı değil, Hükûmet Meclis'i istizaha çekti» dedi. Hali, tam izahtı. Hep güldük!.. E... Yavuz hırsız ev sahibini bastırır...

Şunu da söyleyeyim. Bu istizahta Recep çok uzun lâf söyledi. Fakat bu kadar da saçma ve mugalâta az görmüştüm.

Hükûmetciler, o kadar işi azıttılar ki, nihayet her şeyi bıraktılar : «İskân değil, memleketin rejimi, cumhuriyet mevzuu bahistir» dediler. Bu, müthiş bir sözdür. Bir kanlı sahne kokusu. idi. Hakikatte hiç de cumhuriyet aleyhine kimse yoktu. Kasten böyle diyorlardı. Demek bu noktayı ele alıp muhalifleri hiyaneti vataniye ile itham edeceklér. Meclis aleyhlerinde hüküm verse, onu da doğrayacaklar... Meclis'in havası yıldırım dolu idi. Herkes bunu hissediyordu... Herkese korku geldi. Bunları açıkca söyleyen Yunus Nadi, tamamiyle Tulumbacı ağzı takın-

mıştı. Hattâ «Böyle adamların kafası ezilir» de dedi...

Ben ilk sözlerimde Pendik taraflarına Yanya'lıların yerleştirildiğini, orada yine rumca konuşzulduğunu söyledimdi. Mustafa Abdülhalik evvelce söylediğim gibi, İzmir'e Arnavutları dolduruyordu. Şiddetle muhalefet etmiştim. Bunun acısını çıkaracak... Koridorda bana geldi : «Sözlerinizi geri alın. Almazsanız, aleyhinize söyleyeceğim.» dedi. «Ben tükürdüğünü yalaları sevmem» dedim. Çıktı. Aleyhimde şunu söyledi: «Yanyalıları Arnavut yapıyor. Hem kim yapıyor? Maatteessüf, öyle mücrim bir arkadaşım ki, altı senedir müteassıp bir milliyetci olmuştur. Daha evvel değildi. Ben o Yanyalı dedikleri adam. Türk'lük için silâhla mücadele ederken, kendileri bil'âkis Arnavutları isyâna teşvik ediyordu.»

Mustafa Kemal nutkunda, aleyhime bu sözleri almış bilâkis kelimesinden sonra da bir «Türklük aleyhine» kelimesi ilâve etmiş. Aferin!.. Müfessirinî kirâmdandır!.. Abdülhalik'in ruhu olmuş, izah ediyor.

Ben altı yıldır Türkcü değilim. Bunları çok zamandanberi intişar etmiş eserlerimde yazmışımdır. Bunlardan biri de Türk Tarihi ki, vücuda gelmesi onbeş yıllık bir iştir. Her gören de anlar. Sade bu, benim eski bir Türkçü olduğumu ispata kâfidir. Buna en iyi cevap İzmir Valiliğinde onun orada bir Arnavutluk yapmak teşebbüsünü söylemektir. Bu, resmî muhaberatla sabit idi. Söz söyletmediler. Söyleyemedim. Şu adamlar daha düne kadar alenen Arnavutlukları ile övünürler. Böyle bir cürmümeşhut halindeki bir Arnavut, Mustafa Kemal bunu dercetmiş. (Sahife 536) altına da yine böyle bir adamın sözünden istifadeye yeltenmiş, şu satırları ilâve etmiştir :

«Filhakika Rıza Nur Bey'in siyasî hayatta bir çok mücadelâta iştirâk ettiği mâlûm idi. Bu iştirâkleri milliyetperver olarak Büyük Millet Meclisi devrinde ona hizmet ve faaliyet sahâları gösterilmesine mani telâkki edilmemişti. Fakat Türk'lerin Rumelinden çıkarılması gibi, her Türk'ün kalbinde ebedî ve elîm bir hicrân yaşatan o büyük felâket hâdisesinde müfrit milliyetperver Rıza Nur Bey'in Arnavut âsileri ile beraber Türk'ler aleyhinde faaliyette bulunduğunu bilmiyorduk. Buna ıttıla hasıl olunca, Büyük Millet Meclisini hakiki bir hayret ve dehşet istilâ etti.»

Ben Türkiye'yi terkedip Paris'e çekilmesem, bu istizahtan sonra, sefirliğini, daha sonra verecekleri Maarif Vekilliğini kabul etsem, samandan adam, dalkavuk, mürtekip, mum söndürmeci olsaydım, Mustafa Kemal ne Abdülhalik'in sözünden bahseder ne de bu satırları ilâve ederdi. Benim Arnavutları isyân ettirdiğimi o vakte kadar bilmiyormuş?!. Bunu ben «Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü» adındaki eserimde bizzat yazmıştım. Bu eseri herkes okudu. Kendi de okumuştu. Hattâ İsmet de okumuş, bu istizahtan evvel Lozan'da «Hürriyet ve İtilâf gibi bizim de birgün içyüzümüzü yazarsın» demişti. Hadi kendi okumamış, diyelim. İsmet ona bunları söylemiştir ya. Bu eser mütâreke iptidâsında neşredilmişti. Evvelden bildiğine şüphe mi var? Nitekim Tanin gazetesinde Arnavutluk isyânı zamanında Hüseyin Cahid dahi benim Arnavut âsilerle olan bir telgrafımı ele geçirip neşreylemişti. Bunları bilmeyen mi var? Sade Mustafa Kemal bilmiyormuş?!. Yazdığı gibi, benim birçok mücadelelere karıştığımı biliyordu, sadece bunu mu bilmiyordu? Ne sahtekâr... «Hizmetlerde kullandım» diyor, peki niye kullanmış?.. Devletin mühim işlerinde bulundum, devletin muahedeler gibi en mühim işleri bana havale edildi. Niye edildi? Buna bir de ben Sıhhiye Vekâletini kabul etmeyince, Mustafa Kemal'in bana Sinop'a çektiği telgrafa bakan şaşar kalır. Ben Türk aleyhinde hareket edeyim?!. Bu mümkün mü? Bunu yanındaki bir Arnavut bile sarahaten söyleyemiyor da, Selânik'li biri, Arnavudun sözünden bir «Türk aleyhine» sözü ilâve ederek söylüyor. Felek ne tersine dönmüş!.. Ben ki, ikiyüz yıldır Sinop'lu, ailesi mâlûm, ne anadan, ne babadan kanına hiç bir damla başka unsur kanı karışmamış bir Türk'üm... Mustafa Keml'in babası

malûm değil... Hem Arnavutluk isyânının Rumeli'nin elimizden gitmesiyle hiç bir alâkası yok. Bu ne mugalâta?!. İşte bu adam her şeyde böyledir. Esasen Rumelini elimizden gideren Balkan Harbidir. Balkan Harbi Arnavutluk İsyanının bitip, her şeyin hal-i tabiisine avdetinden nice zaman sonra olmuştur. Bu isyân İttihadcı Hükûmetin yolsuzluğuna karşı olmuş, aslâ Türklüğe karşı yapılmamıştır. Nitekim Meşrûtiyetten beri Arnavutlar İttihadcılara birçok isyânlar yaptılar. İttihadcıların Dahiliye Nâzırı Hacı Âdil'i yaptığı teskin seyahatinde az kaldı öldürüyorlardı. Arnavut'ların isyânı bu Hükûmete karşı, bir değil, bir çok ve çok zamandan beri geliyordu. O vakit ve sonra kimse de bunları Türklük aleyhine dememişti. Şimdi bunu Mustafa Kemal uyduruyor. Dahası var, ben bu isyânı körükledim, İstanbul'da da hâlâskârları yaptık. Selânik'te de Galip Paşa ile Mustafa Kemal Halâskârlara dahil oldular. Umumî ve alenî ve askerî bir içtima yaptılar. Hükûmet alyhinde, âsiler lehinde bulundular. Demek Mustafa Kemal de Arnavutlarla teşriki mesai etti. Neticeten o da benim gibi Türklük aleyhine hareket etmiştir ve Rumelinin elimizden gitmesine sebep olmuştur. Bu içtimada Mustafa Kemal bizzat ispatı vücud etmişti. Zaten her böyle vak'ada o, külâh kapmak için, Enver Paşa'nın dediği gibi hazırdır. Sonra yine Enver'in Moskova'da bana dediği ve benim de Ankara'ya avdetimde aynen Mustafa Kemal'e tebliğ ettiğim ve âlemin de bildiği gibi Mustafa Kemal daima orduyu siyasete sokmağa, isyân ettirmeğe çalışmıştır. Hem bunu o vakit yaptığı gibi, daha vahim Harb-ı Umumî gibi bir tehlike zamanında da yapmıştır. Asıl hıyanet budur. Hem de sonunda komployu arkadaşlarını yakmak için Enver'e haber vermiştir. Adi casusluk etmiştir.

Ben birçok mücadelâta iştirâk etmişim. Buna rağmen bana millî hizmet verilmiş... Demek ki, itiraf ediyorsun ki, mazimde leke ve hizmete mâni' bir şey yoktur... Bu halde bunları nasıl söylüyorsun?!. Belki de bu sözleri ile siyasî mazimi, hayatımı lekeli göstermek istiyor... Öyle ise, hizmet vermek haltını nasıl yaptın, hem ben Arnavutları, Rumeli'ni düşmanlar alsın diye isyân ettirmedim ki. Zalim bir hükûmeti devirmek için yaptım ve muvaffak oldum. Bugün de bununla iftihar ederim. Bana büyük şereftir. Demek Türk Milleti için çalışmışım... Hem de canımı dişime alarak. Harb-i Umumî akıbeti İttihadcıları izâle için benim gayretlerimin ne kadar yolunda olduğunu ve benim ne kadar Türkcü ve vatanperver bulunduğumu göstermiştir. Keşki o vakit ki gibi, genç olsaydım da, şimdi de eskilerden daha kanlı zalim ve pek namussuz olan Mustafa Kemal aleyhine milleti isyan ettirseydim, muvaffak olup onu devirseydim. Milleti kurtarsaydım. O isyânla ben ne kadar haklıymışım. Hakkım İttihadcıların memleketi Harb-ı Umumî sonunda ne hale sokdukları ile sâbittir. Bu hakikatı ben on sene evvelinden beri görmüş ve bir düziye söylemiş ve yazmıştım ve yine o vakit Arnavut'lar ecnebi değildi ki, bu devletin teb'ası idi. Alem de bilir ki, Arnavut'lar Türk aleyhine kıyam etmediler, istiklâl istemediler. «Zalim hükûmet istemeyiz. İttihadcılar çekilsin» dediler. Ve İttihadcılar devrilince dağılıp evlerine gittiler.

Şurası da var : İsyân başlarından Yakovalı Rıza Abdülhamid'i tahtına çıkarmak istiyordu. Bunun için işgal ettiği Üsküp ten Selânik'e iniyordu. Abdülhamid Selânik'de Alâtinî Köşkünde hapis idi. Bunu da men'eden ben idim.

Teşekkür ederim ki, bana müfrit milliyetperver diyor. İftihar ederim. Kendisi Türk aleyhindedir. Millî Hareket zamanında benim Türkcülük icraatımdan pek sıkılıyordu. Bir şey de demiyordu. Bugün kendisi Türk'ün dinini, dilini, yazısını, âdetini, millî müesseselerini, an'anesini her şeyini yıkmakla meşguldür. Bunlar harstır, bir miletin hayatıdır. Bu mu onun milliyetperverliği?!. Hani Türk'ün dinine, edebiyatına, folkloruna, mimarî âbideleri olan câmilerinin ihyâ ve muhafazasına dair henüz ne yaptı? Soruyorum. Sade hüneri, gayreti, milleti baştan aşağı, fahişe, meful, sarhoş ve mürtekip soyguncu yapmak....

Bu satırları okuduğum vakit önce kızdım, sonra güldüm. Birgün Paris'te Fethi ile konuşuyorduk. Bundan bahsettim. Dedi ki : Sevinsene... Demek aleyhine ithamlar yapmak istemiş, aramış, taramış, bunu bulabilmiş... Bu nedir ki...» Düşündüm, doğrudur.

Ne ise, itimat reyi ile bu istizah bitti. Vaziyeti, istizahta olanları iyice gördük. Sonra düşündüm, fikrimden şunlar geçti :

«Demek Mustafa Kemal bir cumhuriyetle Hükûmet yapmamış, bir tulumbacı koğuşu yapmış. Demek bu kadar kanlar ve emekler boşa gitmiş. Kurtulduk dedik, demek kurtulmadık. İstibdad rejimi, padişahlığı attık dedik, demek daha kara bir istibdada girmişiz. Daha kanlı, zalim bir canavar milletin tepesine çökmüştür. Yükselttik dedik, demek yüksele yüksele ancak bir tulumbacı koğuşu yapmışız. Vah... Vah zavallı millet!» dedim. İçim sızladı.

Adnan yanıma geldi : «E, ne dersin?.. Gördün mü?» dedi. Dedim ki : «Bu kadar gayret, emek, Mustafa Kemal'in bir tulumbacı koğuşu yapması içinmiş. Mustafa Kemal yüksele yüksele bu doğuşun damına çıkarılmıştır.» Dedi : «İşimiz dumandır»

Meb'uslar Salih ve Kılıç Ali takımına «silâhşörler» adını koydular. Yanlış değildi. Artık bu ad meşhur oldu. Bunlar Abdülhamid'in tüfekçileri yerine geçtiler.

Meclis artık bir çocuk oyuncağı olmuştu. Hiçbir hükmü, kuvveti kalmamıştı. İşte Anadolu Hükûmetinde hürriyete ilk büyük darbe bu istizahtır. Bu sebeple bu devletin Cumhuriyet ve teşrii hayatında bu hâdise pek mühimdir, düğüm noktasıdır. Hakimiyeti Milliye, Cumhuriyet duman olup uçmuştur. Mustafa Kemal'in yüzünde Cumhuriyet ve Hâkimiyet-i Milliye maskesi içinde, iblis, Neron suratı vardı. Milletin sözünü boğazına tıkamak için, yalana, tehdide, tezvire, her şeye, her şeye tevessül ediyordu. Meb'usları susturuyordu. Bu hali tamamiyle klik, şirket, inhisariye, karanlık oda, tahakküm, tegallûp, oligarşi sistemi idi. Hem de bu öyle zalim ki, hem dövüyor, hem de ağlamaya hakkın yok diyor... Tabiidir ki, dövülen ağlar. Bari dövüyorsun, bırak ağlayalım. Bu kadar da mı insafın yok?!.

Bu iş de böyle kapandı. Gazeteler Meclis'ten daha cesur çıktılar. Susmadılar. Tanin, Vatan, Tasviriefkâr ve emsali gazeteler istizahı ve Meclis'in bu halini tasvir ettiler... Tanin bir nüshasında şöyle diyordu : «Vatan düşüncesiyle hareket etmek yalnız mevkii iktidardaki zâtlara mı, mintarafillâh inhisar şeklinde bahşolunur bir fazilettir?» Ne doğru, ne doğru... Ancak Cahid bunu İttihadcılar zamanında da deseydi, ağzından öpmek lâzımdı. Maalesef bu nokta bizim siyasî hayatımızda mühim bir notkadır. Bizde mevkı-i iktidarda bulunanlar, derhal zannediyorlar ki, kendileri millete hizmet eder, devleti Allah onlar için vücuda getirmiştir. Hattâ, bir çiftlik gibi onlara vermiştir. Muhalifleri vatan hainidir. Cahid'le beraber İttihadcılar da böyle idi. Cahid bizlere ne kadar vatan hâini dediydi. İsmet bunu resmî nutkunda da söyledi: «Bu vatanın mukadderatını kime inanabiliriz? Hükûmeti kimseye veremeyiz.» Bu cümle pek çırçıplaktır. Sıkılmadan nasıl söyledi bilmem. Gaflet edip söylemiştir. Yoksa bu en saklanacak vahim bir suçtur. Onun ruhunu, hırsını ve her şeyini izah eder. Bu söze göre, demek ondört milyon Türk'ün içinde ikisinden başka vatanperver, âlim, zeki kimse yoktur. Öyle ise millet «Ört ki ölem» desin. İşte, mevki-i iktidara geçenler vatana yalnız kendilerini (iki üç kişi) sadık bilip, diğer bütün milleti hain sanıyorlar. Bu bizde müthiş bir dimağ hastalığıdır. Tedavisi lâzım... Yahut mahsus mevkide kalmak için böyle diyorlar. Yine Cahid «Cumhuriyet, peki!.. Hükûmet adını değiştirmek faydasızdır. Mes'ele iştedir» diyor ki, bu da pek doğru. Yine O, «İrsî hükûmdar yerine, zorla riyaset-i cumhura çıkmış bir mütegallibe, reisicumhur adını taşıyan bir müstebit, keyfemâyeşâ idare-i hükûmet eder. Bir hükûmdar-ı mutlak gibi, keyif ve hevesinden başka bir kanun tanımaz» diyor. İşte Mustafa Kemal, işte vaziyet bu. Ne güzel ifade etmiş!. «Yine O, Cumhuriyet nâmı altında, hükûmet-i mutlakaların, hü-

kûmferma olması, askerî rüesa yüzündendir» bu da mahz-ı hakikat. Cahid demek bunları pek iyi bilir, pek güzel anlarmış. Ne diye İttihadcılar zamanında bilmemiş, anlamamış... Halbuki biz muhalifler bunları İttihadcılar zamanında bin kere söylemiş ve yazmıştık. Neden bizden olsun öğrenmemiş?!. Bilip de arkadaşlarını yola getirip de, Harb-ı Umumî akıbetine devleti uğratmasaydı ne büyük hizmet etmiş olurdu. Bildiği halde arkadaşlarını men'etmemiş, demek para ve mevki için millete hıyanet etmiştir. Şimdi, Cahid'in şu sözleri isbat ediyor ki, Cahid görür anlar bir adamdır. İttihadcılar zamanında gördüğüne şüphe yok. Ve yine bu sözler ispat eder ki, Cahid vatanperver değildir. Menfatine uygun olunca susar, yalnız susar değil, binbir yalanla onları müdafaa eder. Demek haris, para peşinde samimiyetsiz biridir. Türk ve Türkiyeyi düşünmez, zaten Arnavuttur.

Cahid'in şu söyledikleri tamamiyle mevcuttur. Bu zihniyetin ve militarizmin milletler için ne belâ olduğunu çok yerde ve bu eserde de söyledim. Kumandanları ve ihtilâl yapmış şefleri aslâ bu meykiye getirmek değil, politikaya bile sokmamalıdır. Nitekim İsviçre'de istibdâd ve diktatörlüğe mâni olmak için generallik bile lâğvedilmiştir.

Fakat idrak sahiplerine meçhûl değildir ki, bu zihniyet, yâni vatanı başka ellere emanet edememek samimi değildir. Mevkiye geçenler, sırf mevkiyi bırakmamak için böyle bahane, vesile bulurlar.

Cahid bu esnada böyle çok güzel şeyler yazdı. Derken beni de müdâfaa etti. Müdâfaası güzeldir. Fakat bunu yapmamalı idi. Bugünlere kadar bütün hücumunu on beş yıldır, hep bana tevcih eden, daha dün bana yalan yere, cıvık, sarhoş diyen biri artık beni müdâfaa edemezdi. Demek bu adam hiç samimi değildir. Zemmi de methi de zamana, vak'aya, kendisinin menfaat veya zararına, temasına göredir. Şimdi beni müdâfaa menfaatina, gayesine muvafıktır, ediyor, eskiden menfaatına hizmet etmedim, kardeşi oğluna para verdirmedim, sarhoş dedi.

Yine Cumhuriyette de İttihatçılar zamanındaki gibi muhalefet, hiyanet, muhalif vatan haini oldu. Yine mürtecilik bunların elinde silâh yapıldı. Bakalım ne olacak!... Âvane bu vaziyetten keyf içinde. İstizah bitince pek sevinmişler. Âvaneye mükâfatlar verildi. Mahmud Esad bile derhal mükâfatını gördü. Adliye Vekilliği ile çerağ buyruldu. O gece Çankaya'da toplanıp mükemmel içtiler.

Nafia Vekili Süleyman Sırı öldü. Mustafa Kemal ailesine hıdremat-ı vataniye tertibinden bol maaş bağlattı ve nakten toptan külliyetli bir para da verdirdi. Bu adam Selânik'lidir. Değersiz biri idi. İstanbul'da Nafia Nezaretinde itrikâbı dolayısıyle kovulmuştu. Üsküdar Gaz Şirketinin gizli hesap defterinde bunun aidatı olduğunu bilirim. Anadolu'da Millî Hareket zamanında yoktu. Sulhtan sonra geldi. Sanki hizmet-i vataniyesi için bu tertipten maaş?!. Fakat Selânik'li ve Mustafa Kemal'in akrabası imiş. Zaten meb'us ve vekil yapan da odur. Of... Zavallı aç Türk Milletinin parasından ihsanlar, eh, favoritizmler de yolunda... Daha nice vahimleri olacak...

İstizah sebebiyle, İsmet'le aramız tamamiyle açılmıştı. Biraz sonra biraz düzeldi. Ben İstanbul'da iken bir mektupla bana Londra sefirliğini teklif etti. Ben de bir mektupla red ettim. Mektubum ağırca idi. Bilhassa «Canım ben sizden bir şey istemiyorum. Zorunuz ne? Beni niye böyle memleketten uzaklaştırmağa çalışıyorsun?» dedim. Bu pek mânalı idi ve tayinimin ruhu da benden hizmet değil, bu idi. İsmet buna pek kızmış. Bir mektupla «Böyle bir fikrimiz ve buna da hâcet yoktur» diye bana cevap verdi. Bu vakte kadar haremlerimiz de muhavere ediyorlardı. Onu da kestik. Lâtife Hanım da artık haremimi aramıyor.

İstizahtan sonra pek az bir müddet geçti. İsmet Paşa'ya hastalığı bahane edilerek istifa ettirildi. Vakıa itimat reyi aldı. Ama hakikaten İsmet ve hükûmet paçavra olmuş, İsmet'in ve Hükûmetin tutunacak bir yeri kalmamıştı. İstizah onun kötü

idaresi ve vaziyetini çırıl çıplak ortaya dökmüştü. Zaten o vakit düşmesi lâzımdı. Fakat Mustafa Kemal, Meclis'in bir hükûmet düşürmesine tahammül edebilir mi? O müstebit kendi düşürmeli, kendi nasbetmeli. Hâla Cumhuriyet tarihinde Meclisin âdem-i itimadı ile düşmüş bir hükûmet vak'ası yoktu. Nitekim İttihadcılar devrinde de olmamıştır. Zavallı devlet!... O vakit düşmesine mâni oldu. Biraz geçince, İsmet'i atıp yerine Fethi'yi koydu.

Bu sefer başta Vasıf ve Rıfkı olan İsmet'in adamları «yine biz geleceğiz. Bu intikal kabinesidir. Bu kabineyi yaşatmıyacağız» demeğe başladılar. Demek ihtiras kazanı daha ziyade kaynıyordu. Necmeddin Molla'ya Fethi'nin söylediğine atfen, birgün bana Molla'nın dediğine göre, kabine teşkilinde âzâyı kâmilen Mustafa Kemal intihap etmiş, Mahmud Esad'ı da bu kabineye Mustafa Kemal sokmuştur. Bunda biraz yanlışlık olsa gerek... Fethi'nin kabinesinde Diyarbekir'li Fevzi de Nafıa Vekili oldu. Bu, onun Malta arkadaşıdır. Hiç olmazsa onu kendi almıştır.

İsmet İstanbul'a Heybeliada'ya, kardeşi kambur Rıza'nın köşküne çekildi. İsmet Lozan'dan avdetinde Çankaya'da Mustafa Kemal'e yakın bir yerde bir bağ aldı. Bağda pek entipüften bir bina vardı. Birgün bana dedi ki: «Bina oturulacak gibi değil. İyi bir tamir yapıp yanına da ilâveler yapacağım. Param yok. Bana para verebilir misin?» Verebieceğimi söyledim. «Ne kadar?» dedi. «Kütüphâne yapıyorum, biliyorsun bana da lâzım. Sana iki bin lira verebilirim» dedim. Sonra bu parayı benden istemedi. Mükemmel bir bina yaptı. Tamamiyle Avrupa tarzında. Banyolar, abdeshâneler, sular, kalorifer hepsi var. Hattâ binaya kapı gibi bir takım malzemeyi Viyana'dan getirtmiş. Müthiş bir masraf idi.. Hattâ birgün bana şikâyet etti «Sade kalorifere haftada yüz liralık kömür gidiyor.» dedi. Bu parayı benden niye istedi bilmem. Galiba parasızlığını göstermek istedi. Öyle ise derhal inşaata parayı nerden buldu? Hakikaten

şimendüfer hattından dolayı Ankara'da bir ton maden kömürü veya kok elli liradan aşağıya mal olmuyordu. Halbuki bu adamın aldığı maaş sade bu kömüre yetmezdi. Evine ise, kaloriferci, aşçı, iki tane ayak hizmetinde uşak, otomobiline şoför vardı. Bunlar neferdi. İçerde de kadın hizmetçiler vardı. Askerlikle alâkası kalmamış, halâ asker hizmetçi, askerî kamyonlar kullanıyordu.

Şimdi bu paraları nerden bulduğunu düşünmek tabii hatıra ilk gelen şeydir. Benden para istemesi, beni kendisinin parasız olduğuna zahip etmek içindi, ya hakikaten yoktu. Sonra almaması parasız olmadığını gösterir. Yahut Mustafa Kemal verdi. Çünkü Mustafa Kemal vekillerine Abdülhamid gibi, maaş, ihsân, villâ verir, onları bu suretle medyun ve kendine boynu bükük kılar. Hem nimet hakkı, hem de bir nevi irtikâp ve yolsuzluk olduğundan vekiller sesini çıkaramaz. Müstebidler için iyi usûl. Gazi'nin bu da sistemidir. Kötüleri, irtikâp ve emsali ayıpları ve bunlara dair kendi elinde vesikalar olanları işbaşına kor, yoksa böyle bir şeye sokup lekeler. O vakit onun sadakatinden emindir. Elhamdülillâh bizim vekilliğimiz zamanında bunlar yoktu.

İsmet'in Rıza adında kambur bir kardeşi vardır. Bu âile mütereddî bir âiledir. Kimi sağır, kimi topal, kimi kamburdur. İsmet sağır, bir kardeşi topal, bir kardeşi kambur, küçük kardeşi de kokain çeker. Rıza pek cahil, bayağı bir adamdır. Ancak rüştüye tahsili görmüş. Mütareke bidâyetinde direkler arasında bir manifaturacının yanında ayda on lira maaşla bir işçi idi. Bez ve kumaşları arşınlar, satard: İsmet Eskişehir'de kumandan olunca onu oraya aldı. Müteahhitlik ettirdi. Şimdi ise Rıza avukat Resai'yi yanına almış. İmtiyaz, teahüt, iltizam işleriyle meşgul. Şuraya buraya adam tayin ettirip para alıyorlar. Şirketlere kanca takıp para alıyorlar. Unkapa'nındaki o muazzam un değirmeni müzayedesiz aldı. Değirmenin oluklarından ceplerine un halinde altın akıyor. Ve yine Şehremanetinin soğuk

hava depolarını aldı. Her eti mutlaka oraya sokuyor ve okka başına müthiş bir para alıyor, ilh... Bizde kamburluk uğurdur derler. Galiba öyle. Bu basmacı uşağı birden böyle oldu. İnsanın basmacı, yahut kambur olacağı geliyor. Heybeli'de, Kalamış'ta, Maltepe'de, Büyükada'da, daha bir çok yerlerde köşkler aldı. İlerisini biraz ilerde söyleyeceğiz.

İsmet Heybeli'de iken Vasıf da hergün yanında. İsmet'in Ankara'daki köşkünde de yâranının resimleri var. Bunlar arasında Vasıf'ın resmi en büyük levha olarak salonun en mutenâ bir yerinde. Alâka hemcinsler arasındadır. Demek birbirini bulmuşlar, tam uygun düşmüşler. Bunlar, ikisinin de bir seviye ve ahlâkda olduklarını gösterir, tabii kürtlük de buna yardım etmiştir. Çünkü, Vasıf da Bedirhanzâdelerdendir. Türkiye'de kürtlük dâvasını ilk çıkaran bu ailedir. Halâ da bu işi bu aile takip eder. Meselâ, Vasıf'ın yakın hısımı ve onun gibi İzmir'li Süreyya Harb-i Umumi'den beri Mısır'da Kürdistan Gazetesini çıkarır, kürtlük için uğraşır, Ermenilerle müttefiktir, onlardan para alır, ecnebî devletlerden para alıp casusluk eder. E, İsmet de kürt, bu sebeple yâranı arasında en çok Vasıf'ı sevmiştir.

Mevsuk haberlere göre Fethi, kabinesinde Mahmud Esad'ı çok seviyor. Mahmut Esad İsmet'in aleyhinden ateş püskürüyor. Alâ...

Vasıf'lar bu sefer de Fethi Hükûmeti aleyhine uğraşıyorlar. Bizim dağılmış mâhut hizip Fethi'yi tutmağa karar verdi. Meclis'te Fethi aleyhine yine aynı klik hücumlara başladılar.

Fethi Kabinesinde Doktor Mazhar, Sıhhiye Vekili idi. Mazhar bana İstanbul'da toplanacak karantinanın tasfiyesine murahhaslık teklif etti. Reddettim. Sonra, Fethi söyledi, yine reddettim. Bu iyi bir işti. Zahmetsiz birçok para alırdım. Nitekim uzun sürdü. Buradan mükemmel paralar, aldılar. Ben böyle şeylerde değilim. Ama, bugün gurbette sıkıntı çekiyorum. Zaten Mustafa Kemal'in Hükûmetinde bir memuriyet almağı leke sayıyorum. Ne yapayım?...

Elcezire Cephesi iyi değil. Kürtlerde kaynaşma var. Birgün fırkada Dahiliye Vekili Recep, Bitlis Valisi Zihni ile olan ihtilâfını mevzubahis ediyormuş. Gittim. Zihni Sinop Mutasarrıflığından Bitlis'e giden adamdır. Namuslu, dirayetli biridir. Orada bir kürt çetesi soygunculuk etmiş. Zihni bir müddettir yazarmış : «Kürt aşiret reisleri toplanıyor. Hükûmet aleyhinde müzakere ediyorlar. Bunları yakalayım. Sonra fesat çıkacak diyormuş. Dahiliye Vekili de aldırmıyormuş. Bu sefer soygunculuk vak'ası olunca, yine Zihni bu tezi şiddetle ileri sürmüş· «Ben sana emrediyorum. Sen sade eşkiyayı tut!» demiş. O da «Bunu yaparım, fakat bundan bir şey çıkmaz. Bunu yaptıran reislerdir. Onları da tutayım.» demiş. İki taraf ısrar etmiş. Zihni: «Ben yanlış iş yapamam. İçtihadım böyledir. Bu halde istifa ediyorum» demiş ve etmiş.

Sonra Şeyh Said İsyânı oldu. Demek Zihni haklı imiş. Demek bu işte Recep'in büyük bir kabahatı vardı. Vekâlet vazifesini hüsnü ifa edecek dirayet gösterememış. Başka memlekette olsaydı, vak'adan sonra Şeyh Said'i asmadan evvel Recep'i mes'ul ederlerdi. Fakat onun Mustafa Kemal'e sadakatı var ya kâfi. Her kabahatini, ayıbını örter.

Takrir-i Sükûndan sonra idi. Artık Mustafa Kemal, keyf ve hevesine serbest yol bulmuştu. Bir gün Mustafa Kemal başına şapka takıp seyahata çıkmış. Kastamonu'da aklına esmiş, bir kanunla fesi yasak edip şapka giydirdi. O, din gidiyor diye en ufak, yahut en lâzım ve dine hiç zararı olmıyan şeylere kudurmuşçasına saldıran hocalar sustular. Hattâ tuhafı şu ki, kanun yapılmadan evvel de ilk şapkayı giyen yine bir hoca müftüdür. Bu da bizim mâhut Kızıl Sakal Gürcü Hasan Fehmi'dir Mustafa Kemal seyahate çıkarken Ankara istasyonunda ilk şapka giymeyi buna teklif etmiş ve bir şapka da vermiş. Bu da giymiş...

Benim Türk Tarihi'nde şapkanın günah olmadığına, Fatih'in ve diğer mühim padişahların, kumandanların şapka olan

miğferlerinin resimlerini de koyarak, bir bahis yazmıştım. Mustafa Kemal'in teşebbüsünden çok evvel intişar etmişti. Hattâ kanundan sonra bir gün müze müdürü Halil Bey bana: «Sen ondan evvel bunu kitabında söyledin.» demiştir. Bizim kitabı okumuş, bunu kendi mârifeti gibi yapmıştır. Ben bunu yazdım ama, kanunla, cebren tatbik edin demedim. Onun elinde bir kuvveti, bir mârifeti var. Sade kanun. Her şeyi bununla yapıyor. Lâkin her şey bununla olmaz.

Lâtife'nin verdiği habere göre Mustafa Kemal benim Türk Tarihi'ni dikkatle takip ediyormuş. Masasının üstünde ve daima elinde imiş. Bir düziye işaretler yapıyormuş. Demek şapka hakkındaki bahsi gördü, huylandı. Kendine büyük şeref ve inkılâp sandı, yaptı. Benim kitaptan ders aldığını anlıyorum. Bu sebeple kitabıma sırası düştükçe, bilhassa Osmanlı'lar bahsinde istibdâdın çirkinliklerini çok defa ve uzun uzadıya tasvire gayret ettim. Sebebi, yapacağını bildiğim bu fenalıkların belki önüne bu suretle geçilir ümididir. Hep ona derstir. O sahifeler okunsun. Kendisi bunlardan ders alacağına, fena kızarmış. Demiş ki: «Rıza Nur tarihi alt edip, bütün kuvveti kalemine vermiş, beni tenkid etmiştir.» Hakikaten bütün o tenkidler onun yaptığı ve âtiyen yapacağı fiil ve hareketi tenkiddir. İyi anlamış. Tabii bana artık daha ziyade diş biliyor.

Şapka işi olsa da, olmasa da olurdu. Çünkü, şapka kafasının içini değiştirmez ki... Asıl lâzım olan da budur. Bu da tahsil ve terbiye ile olur ve zaman işidir. Bu adam bir kanun darbesiyle bütün işleri hallettiğini zannedecek kadar akılsız ve cahildir. Fakat bu adamda bir mani var: Kendisine müceddid densin. Tecedüd için inkılâplar yapıyor densin. Mes'ele bundan ibarettir. Halbuki bu, kendi marifeti değildir. Bundan çok evvel Kadıköy'de gördüm. Bir takım gençler şapka giyiyorlardı. Milletin de bir şey dediği yoktu. Zaten bu evolosyon, hattâ Abdülhamid zamanında başlamıştı. Ekseriyetle aileler, hattâ pek müteassıplar bile çocuklarına şapka giydiriyorlardı. Gittikçe

ilerliyordu. Birgün umumîleşecekti. Darbe ve sarsıntı da olmıyacaktı. Nitekim tesettürü de kendi kaldırmış gibi gösteriyor. Yardakçıları da öyle diyor. Adam bu, İttihadçılar zamanında başlamış, Harbi Umumîde Türk kadını, tamamiyle Avrupa'lı kadın gibi sokağa çıkmıştı. Bunlar zarurî tehavvüllerdi, nasıl olsa olacaktı ve kendi kendine oluyordu. Zaten Anadolu'da Türk köylüsünde tesettür yoktu. Bu sade şehirlerde idi.

Halbuki gösteriş yapmak, dahilik taslamak için Mustafa Kemal bu şapka işini darbe ile yaptı ve bunun müthiş zararları oldu:

1 — Vicdanlara tahakküm. İnsan ne isterse onu giyer. Kimin ne karışmak hakkıdır. Bu kadar da hürriyet olmazsa o hayat mıdır? Bu istibdattır. Çirkin. İslâmiyetin muamelât-ı hâs namıyla insanların yediğine, içtiğine kadar karıştığını söylerler ve bunu tenkid ederler. Bu fikir yayılmış, revaçta bir fikirdir. Bu zalim de milyonlarca halkın giydiğine bile karıştı. Bir gün Fransa'nın cenubunda «Kan» da Fransız Âyan âzasından Şerabo ile görüşüyordum. İstanbul'dan sordu. Ben de: «Biz de artık sizin gibi şapka giyiyoruz. Soracak bir şey kalmadı» dedim. Şerabo: «İyi ama, insanın giyeceğine kadar karışılır mı? Bu çirkin bir istibdad» dedi.

2 — Halkta büyük bir inkisar oldu. Mâneviyatı kırıldı. Gâvur olduk zanettiler. Hükûmete diş biliyorlar. Birgün harp olsa, bu millet gayretle harbetmez.

3 — İtisadî müthiş bir zarar. Milyonlarca lira harice aktı, gitti. Bundan da Yahudiler istifade ettiler. İtalya ve Fransa'da mevcüt yeni ve eski şapkaları milyonla memlekete soktular. İki - üç frank kıymeti olan bu şapkalar, en aşağı on liraya (Yüzyirmi Frank)a satıldı Bunların çoğu zımpara kağıdı ile temizlenmiş şapkalardı. Bugün bu adamlar (Mustafa Kemal ve İsmet) harice para gitmemesi ve iktisad edilmesi zarureti karşısında çırpınıyorlar. Peki! Bunu beş yıl evvel düşünüp bu milyonları gidermeseydiniz ya. Beş yıl sonra akılları başlarına

geldi diyelim, fakat bu milletin göğsü tecrübe tahtası mı? Beş yıl sonrayı düşünmeyenler, devlet recûlü olur mu? Bunlarla bu günkü buhranın olacağı âşikârdı. Şunu yapacaksın, bari evvelâ bir şapka fabrikası yapsaydın ya... Her şeyi evolosyon yapar. Erbab-ı akıl her şeyi ona bırakırlar. Bu suretle sadmesiz olur biterdi. Yapılacak şey sade evolosyonu sür'atlendirecek şeylerdi.

Bir de bizim millet fakirdir. Bu sebeple şapkanın cebrî tatbiki hatâ idi. Herkes bir fes alıyor, işte, sokakta, düğünde de, bayramda da, merasimde de giyiyordu. Şimdi melon, yumuşak, silindir, ilh... türlü şapka ve bunların türlü renkleri var. Merasimde silindir, siyah melon giyiyorlar. Üstüne smokin, frak ilh.. elbiseler de zarurî oldu. Bu zavallılar bu kadar parayı nerden verecekler?!. Biz öyle milletiz ki, parayı sade ekmeğe, havaic-i zaruriyeye verebiliriz. Türk'ler bu fantazi masrafını ailelerin refahına, çocuklarının terbiyesine sarfederlerdi. Böyle fantazi Avrupa'nın zengin milletleri içindir.

Şapka mes'elesinin gülünç ciheti de var: Halk istemiyerek korkudan giydi. Fakat çoğu âdi kasket giyip şemsisiper yerini yukarıya büküyor, ya yana veya arkaya getiriyor, gülünç oluyor. Bu belki de alnında ziyaya mâni' bir şeye alışmamış olan insanlara güç geliyordu. Ondandı. Bunların fotoğrafı alınsaydı eğlenceli bir tarihî vesika olurdu. Hattâ bunu o vakit Sinop'ta sürgün bulunan gazeteci Zekeriyya'ya söyledim, güldüktü. Şapka giymemek için yıllarla başı açık gezen sofular oldu. Hattâ şapka giymemek için nesi var satıp savıp Suriye'ye hicret edenler görüldü. Feci... Köylü şapkayı hâlâ giymediler. Sinop'ta şehre bir saatlik köyde bile adi bezden üç - dört şapka yapmışlar, şehre gelen giyiyor, avdetinde misafir odasına asıp fesini ve sarığını başına geçiriyordu. Her şehre giden köylü bu şapkayı başına takıyordu.

Memurları merasime mahsus şapka ve elbiseyi giymeğe mecbur tuttular. Paraları yoktu. Alamadılar. Hükûmet onlara avans yaptı.

Şapkadan sonra birgün Meclis'te Hoca Raif'le görüşüyorduk. Dedim ki: «Siz nerdesiniz, hocalar her şeyi küfür der, kıyameti koparırdınız. Buna iptida siz isyân etmeliydiniz. Mükemmel giydiniz. Hattâ içinizden şapka en iyi serpuştur diyenler de oldu. Siz Türk Milleti içinde en çürümüş bir sınıf imişsiniz.» «Hakkın var» dedi.

Bu iş aksülâmallerde kalmadı. Sivas'ta, Erzurum'da, ötede beride halk, şapka aleyhine kıyam etti. Mustafa Kemal derhal Kel Ali'nin riyaseti altında bir İstiklâl Mahkemesi dolaştırdı. Epeyce adam astılar. Sayısını bilmiyoruz. Halk yıldı, iş bitti. Asılan bir hocaya pek acırım. Adını hatırlayamıyorum. Zavallı kanundan evvel şapka aleyhine bir risale neşretmiş, hem de bunu Maarif Vekâletinin izniyle neşretmiş. Adamcağızı Ankara İstiklâl Mahkemesine çektiler. «Ben bunu kanundan bir yıl evvel neşrettim. Maarif Vekâleti resmen izin verdi» dedi. Dinlemediler. Astılar. Yahu!... Mademki bu asılıyor, ona izin veren Maarif Vekilini de assanız ya!... Hem de mes'ele şapka kanunundan evvel Kanunların makabline şümûlü olmaz ve bu en mühim hukukî bir esastır. Burda daha feci bir şey olmuş. Kel Ali bu esnada Mustafa Kemal'in baş cellâdı. Muavini de Kılıç Alli. Kel Ali fena adam değildir. Cidden vatanperverdir. Fakat cahil ve safderûn. Mustafa Kemal onu istediği gibi bu cinayetlerde kullandı. «Şunu as!» diyor, o da asıyordu. Kılıç Ali ise mel'un, habis bir şey. Onun bir merakı vardı, mahkûm ettiği adamların asılmasında da bulunurdu. Bu kanlı hünerini seyretmek ona zevk veriyordu. Herif mühim çingene imiş... Bu Hoca'nın asılmasında Hoca'nın boynuna ip geçirilirken, Kılıç Ali de başına bir şapka geçirmiş. «Giy, domuz!» demiş ve küfürler etmiş. Zavallı böyle ölmüş ve böyle saatlerce teşhir edilmiş. Şu Kanlı Kılıç ne bayağı bir mahlûktur... İnsan asılan adama hakaret etmekten hayâ eder. Zavallı eli bağlıdır.., İlmik gözünün önündedir.

İsmet'in Beşvekillik zamanında İstanbul Valisi bir kıyama

karşı tedbir manevrası yaptı. Rezalet oldu. Demek böyle düşünüyor, bir kıyâmdan korkuluyor, valiye tertibat yaptırmışlardı. O da tecrübe yaptı. Utandılar. Valiyi azlettiler. Şehreminini de kaldırdılar. Operatör Emin'i Şehremini yaptılar. Buna herkes şaştı. Şehreminliği kim, Emin kimdi?!. Bu adam bir defa halis Arnavuttur. Ben Gülhânede profesör Witıg'in muavini iken bu cerrahide talebe olarak çalışırdı. Uşak gibi bana hizmet ve hürmet ederdi. Ameliyata soyunurken, sonra giyinirken ceketimi tutar, fotinlerimi silerdi. Zaten Arnavut, sevmezdim. Bu halinden ise iğrenirdim. Kendisine «Burada bu kadar hizmetçi var. Sen doktorsun. Bırak onlar yapsın!» derdim. Yine yapardı. Zoru asistan bırakalım. Bu adama ilk eline bıçak vererek, bileğinden tutarak ameliyat öğreten benim. Herkesten ziyade derse devam ettiğinden asistan bıraktık. Bırakıldığını kendisine tebliğ ettim. Ertesi günü aleyhime başladı. Sonra Gülhâne'den kovdular. Gitmiş, Konya, Bursa'da hekimliğe savaşmış, bir şey elde edememiş. Birinci Büyük Millet Meclisi'ne her taraftan cebren meb'us yollarlarken bu kendi talip oldu. Bursa'da sevmezlermiş, def olsun diye yollamışlar. Bu adam Meclis'te aleyhimde idi. Ben karantina beklemek usulünü kaldırmıştım. Çünkü, fennî değildir. Avrupa'da hiç kalmamış bir usûldür. Bunu bahane ederek Meclis'te bana sual yaptı. Karantina lâzımdır dedi ve tecavüzde de bulundu. Zekâsı basit, terbiyesi az, pek asabî, hırçın ve kendini tutamayan biridir. Ben de kürsüye çıkıp «sen bilmiyorsun. Karantina dünyadan kalkalı çok olmuştur» dedim. Bu sefer dilini daha uzattı. Ben de «Bana herkes senin söylediklerini söylese, bir şey denemez. Fakat sen diyemezsin. Çünkü, senin hocanım» dedim. Gürültü ederek «Sen hocam değilsin» dedi. Bu inkârı daha müthişti. Bu meclis'te on - onbeş doktor meb'us vardı. Tabii biliyorlardı. Hattâ onların da bir kısmı bana «Hocam!» diye hitap ediyorlardı. Onlar ayağa kalkıp, «Sus, hocandır. Nasıl inkâr ediyorsun?» dediler. Sustu. Bu adam meb'uslar aleyhinde jurnal yazar, zarfa kor, Recep'e verir. Mustafa Kemal'e gönderirdi. «Meb'uslardan filân senin aleyhindedir. Filân aleyhine şunu söyledi» derdi. Pek ahlâksız şeydi. Kimse de sevmez, hakaret ederlerdi. Hattâ bir defa Meclis'in ortasında meb'uslar onu dövdüler de.

Emin gürltülü bir şehreminliği etti. Derhal belediye çavuşlarını silâhlandırdı. Bunları bir kıyâma karşı kullanacağını efendisine söyledi. Efendisi pek memnun oldu. Arnavut işin yolunu biliyor... Hergün trenle Mustafa Kemal'in mutbak malzemesini de gönderiyor. Hergün bunlar sebzevat, bir hasırlı taşdelen suyu, nefis rakılar, ilh... Demek Gazi, iki türlü memnun: Casusluk, hediye... Bütün Şehreminliğinde bu adam, **Çankaya'nın** kilerini beslemiştir. Vasıtası Recep'i de unutmuyor, ona da türlü şeyler ve bir güzel otomobil hediye etti. Bunları hep Şehreminliğinin kasasından idi. Bunlardan başka türlü irtikâpları her tarafta duyuldu. Büyük servet yaptı.

Gazeteler Emin'in aleyhinde kıyamet kopardılar. Düşmüyor. Meclis, Hey'et-i Vekile de aleyhinde. Onlar da düşüremiyorlar. Herkes «azledilecek, iler tutar yeri kalmadı» diyor. Ben «Hayır!» diyorum. Sebebini soruyorlar. Hizmetlerini sayıyorum. O vakit «Ha, azlolunmaz» diyorlar.

Birgün İsmet bana «Emin'i nasıl bilirsin?» diye sordu. Anlattım ve «Mürtekip» dedim. Dedi ki : «Herkes öyle diyor. Ama arattım bir şeysi yok. «İsmet'in bu sözüne hayret ettim. İsmet de onun şiddetle aleyhinde idi. Anladım, İsmet Gazi'sinden tekdir almış, Emin'in aleyhinde olmaktan vazgeçmiş. Birisi söyledi. Şöyle bir iş de varmış: İsmet, Unkapanındaki Şehremanetine ait un değirmeninin kardeşi Kambura verdirmek için Emin'e bir mektup yazmış, Emin de müzayedesiz, ilânsız vermiş. Ne vakittir Kamburun cebine öğütülmüş altın akıyor. Birader-i âli-i Başvekâlet penahinin Osmanlı Bankasında mühim bir serveti yığılmış, Kalamış'ta «Boter» lerin güzel köşklerini almış, ilh... İsmet Emin'i atmak isteyince Emin bu mektupla İsmet'i tehdid etmiş. İsmet susmuş. Demek soruşu ve cevabı bu işten

sonra idi. Şimdi demek İsmet Emin'i tezkiye ediyor ve lehine propaganda yapıyordu.

Bu adam İstanbul sokaklarını lağım yapıyorum diye oyup deşti. Pislik, çirkinlik, gübre içine düşen insan ve araba, herşey oldu... Halk gazeteler kıyamet koparıyor. Bu lâğım işinden Emin'in rüşvet yediği de şayi oldu. Gazeteler bunu açık yazdılar. Bir mizahî gazete bunu ima ederek Emin'in lâğımdan tegayyüş ettiği tarzında ağır bir şey bile yazdı. Emin aldırmadı... Filhakika Emanet bu Emin gibi tam bir emin adama verilmişti!... Emin'in lâğım işinde şirketten büyük bir rüşvet aldığı sahih idi. Ankara'da eczanelerde saatlerce hasta bekleyen, hasta peşinde Ankara'nın çamurlu sokaklarında dolaşmaktan bacakları sıvama çamur olan, hattâ fesinin püskülüne kadar çamur sıçrayan ve yüz hattâ elli kuruşa bir vizite yapan Emin, şimdi büyük bir zengin oldu. Derhal Kalamış'ta bir köşk aldı. Sade içini güzelleştirmek, tamiri ve kalorifer için on iki bin lira sarfetti arkasında en pahalı kürk. Altında otomobiller, yanında arap haremağası, çatanalar, kravatında fındık kadar inci, ilh... Avrupa'da bir şey takarlar, ama, en zengin bile böyle büyüğünü takmaz. Âdilik sayılır... Görmemiş yeni zengin!...

Bu adama edilen matbuat, halk, hükûmet hücumları hemen de henüz Türkiye'de hiç kimseye yapılmamıştı. Hem de bu üç nev'i hücumun bir hedefte birleştiği görülmemişti. Fakat, düşmüyordu. Mustafa Kemal tutuyordu. Sebebini söyledik. Vekilimiz hak etti, fakat böylesi görülmemiştir, masrafı da kendi değil, emanet kesesinden yapıyor. İstanbul'un ise sokaklarında pislikten yürünmüyor. Bütün kaldırımlar bozuk. Bazı yerde hiç yok. Kaldırım yerlerde her iki adımda bir kuyu, bir çukur olmuş. Yağmur suları doluyor, küçük göl oluyor. İçine dalan ayak sayısız. Hele araba ve otomobillerin bu çukurlarda hali... O esnada oradan geçenler de iyi, bol pislikli ve mikroplu bir zifos yiyor... Hem de Emanet müflis bir halde borçlu. Emin Çankaya Saray-ı Humayun'una Şehramanetini kiler yapmıştı.

Emin böyle ve vurgunlardan başka bir mârifet daha gösterdi: Bir ufak yol tamir ettiriyor, o yola büyük bir levha astırıp, o levhada kendisini müthiş methettiriyor. Bir nümünesi Gülhane Hastahanesinin yokuşunun alt başında idi. Utanacak şeydi... Kendisinin ve hattâ kayınbabasının adını sokaklara ad olarak veriyordu. Bol bol Mustafa Kemal adını veriyordu, fakat bu derecesi pek küstahlık idi. Üsküdar'da açılan büyük bir caddeye kaynatasının adını vermiş, halk kızmış, bir şey yapamamış. Azli günü toplanıp derhal levhayı parçalamışlardı. İstanbul'un bir çok sokaklarına, Gazi, İsmet, Recep, ilh... klik âzası adlarını vermiş, kendi adını da bunlar arasına sıkıştırmıştı. Yıllar geçti, nihayet Emanetten azledildi. Bu sefer aşikâr olarak imtiyaz avına devam etti. Avrupa'dan şirketler getirip şimendifer imtiyazı aldı. Bunu başkasına vermezlerdi. Bir gün bir gazete servetini nerden yaptığını Emin'den sordu. Emin aptaldır da. Bu basit zekâlı mahlûk faka basıp «Ben meşrû kazandım, meselâ şimendifer imtiyazından yüz elli bin lira kazandım» dedi. Bunun neresi meşru'dur? Bu imtiyazı Ahmet, Mehmet alamıyor da, neden Emin alıyor? Hem de şimendiferden evvel Şehremini iken zengin olmuş, villâlalar almıştı. Bu itiraf mühimdi. Bunu almak için rüşvet de vermişti. Gazetede evvelâ bir maliye müfettişi bu itirafı görünce, kazanç vergisi vermedi diye, Eminden cezaen mühim bir para istedi. Fakat bunu da Hükûmet, yâni Mustafa Kemal ve İsmet kapattı.

İşte bu mâcera da böyle... Emanet kesesinde iyi bir delik de bu açtı... Yağma Hasan'ın böreği... Bu emanet yağlı kuyruktur... Daha çok yenecek...

Gazetelerde havadis: Nişantaşında bir gece Afgan'lı Abdurrahman'ı vurmuşlar. Ölmüş. Katiller imeçhûl. Bu adam Rauf'un adamı ve onun evinde yatıp kalkıyordu. O gece evden çıkmış, vurmuşlar. Demek Rauf diye vurdular. Bunu da Mustafa Kemal yaptırmıştır. Bu Afgan'lıyı bilirim. Yoksa kim ne diye onu vuracaktı...

İsmet'in yâranı kabına sığmıyor. Fethi'ye ufak - tefek hücumlar ediyorlar. Fakat koridorlarda: «Muvakkattır, yine geleceğiz. Bu memleket başka türlü ıslâh edilemez (!) Terrör yapacağız» diyorlar. Bunların hattâ Kel Ali'ye kadar herbirinin Fransa Büyük İhtilâli Tarihini okuduklarını işitiyoruz. Demek terrörü nasıl yapacaklar, ders alıyorlar, hazırlanıyorlar. Demek âti vahim, hem de pek yakın...

Matbuat yine hücumda berdevam. Bilhassa Ahmed Emin, Cahid, Velid. Nihayet Cahid'i mahkûm edip, Çorum'a menfa olarak gönderdiler.

Karabekir, Ali Fuad, Kara Vasıf, Refet, Canbolat, Rauf, Adnan ve arkadaşları bir fırka yapmakla meşguller. Demek muhalefete geçmiyeceğim, fırka yapmıyacağım demiş olur Rauf, şimdi yapıyor, bu sefer bu çareye tevessül ediyordu. İstanbul'da Cavit ve Kara Kemal'in toplanıp müzakere ettikleri ve bir muhalefet fırkası teşkiline karar verdikleri dokuz maddelik bir program yaptıkları şayi oldu. Mustafa Kemal bunu (Sahife 538) «Bu fırkanın programı gizli eller tarafından hazırlandı» diye tasvir ediyor ve «işte bu dokuz maddedir, fakat gizlidir» diyor. Neresi gizli bilmem?!. Apaçık bir şey imiş... O vakit Karabekir'in fırkası yapılmadan evvel, bu dokuz maddeden gazeteler bile bahsetmişti. Hakikat şu ki, yaptığı haksızlığı örtmek için, yalan dolan, tezvir yapıyor. Mustafa Kemal ve İsmet yeni fırkadan fena telâş etmişler. Eski Maarif Nazırı Şükrü de yeni fırkada beraber. Bu Meclis'in (İkinci Meclis) intihabı yapılırken Mustafa Kemal harekete gelip İttihadcı enkazı ile uyuşmuş, bunlardan Şükrü ve daha bir kısmını meb'us yapmış imiş. Onları bu suretle avene yapacağını farzetmiş. Bunlar ise, bil'akis Meclis'te ona karşı muhalif bir zümre oldular.

Bir gece Feridun Fikri ile Halis Turgut evime geldiler. Bana: «Bir fırka yapıyoruz. Sen de gir!» teklifinde bulundular. Fırkada kimler olduğunu sordum. Anlattılar. Kendilerine şunu söyledim:

«Ben girmem, fakat size ve arkadaşlarınıza nasihat ederim. Fırka yapmayınız. Çünkü fırka ile, Mustafa Kemal'le güreşilmez. Onunla cidal silâhla olur. Sonra hepinizi perişan eder. Size yazık olur. Eğer fırka mutlaka teşekkül edecekse, hiç olmazsa siz ikiniz girmeyin.»

Uzun münakaşa ettik. Kararlarından vazgeçmediler. Benden program hakkında fikrimi sordular. Dine hürmetkâr olmaları kaydını koymalarını tavsiye ettim. «Bir de fırkanın adına cumhuriyet kelimesini ilâve edin. Bunsuz Gazi size padişah tarafları diye hücum eder. Zaten Rauf'u filân bununla itham ediyor» dedim. Fırka teşekkül etti. Tavsiyelerimi yapmışlar. Adnan da fırkalarına girmemi teklif etti. Kabul etmedim. Matbuat bu fırkayı alkışladı. Ben ve Yusuf Kemal'in de dahil olduğunu yazdı. Ben akıbeti âşikâr görüyordum. Telâş ettim. Yusuf Kemal daha telâş etmiş. **Tasviri Efkâra müşterek telgraf** çekerek bu havadisi tekzib ettik.

Yeni fırka derhal teşkilât yapmak faaliyetine geçti. Her tarafta teşkilât vücüda getiriyordu. Halk akın halinde bu fırkaya giriyordu. İstanbul teşkilâtını Kara Vasıf yapıyordu.

Hatırıma gelmişken yazayım. Her vesilede Mustafa Kemal, Kara Vasıf, Hüseyin Avni ve Çolak Selâhaddini, hattâ Erzum meb'usu Necatiyi de hapse sokuyordu. Demek bu ikinci grup reislerine düşmanlığı müthişti. Bunların mutlaka başını yemek istiyordu? Fakat hepsinde de bunlar beraet edip kurtulmuşlardır. Nasıl kurtuldular bilmem. Çünkü mâsumiyet onun elinden kurtulmak için kâfi değildir...

Fırkanın bu terakkisinden Mustafa Kemal ve İsmet telâşa düştüler. Âdetâ sersemleştiler. Bu hal bir müddet gitti. Sonra Mustafa Kemal'in fırka aleyhindeki takibatı başladı. Fethi'yi fırkayı ilga etmeleri için Rauf ve arkadaşlarına musallât etti. Fethi uğraştı. Olmadı. Mustafa Kemal'in aksülâmeli iptidâ neşriyat sahasında oldu. Programdaki din ile cumhuriyet kelimeleri sinirlerine dokundu. Onları ele aldı. Hakikaten bunlar can ala-

cak iki nokta idi. Mustafa Kemal'e darbe idi. Kendi fırkasına da acele Cumhuriyet sıfatını ad olarak ilâve etti. Nihayet fırkanın imhası gecikmedi.

Bursa meb'usu Necati bana dedi ki: «Çabuk davrandı. Biraz daha vakit verseydi. Fırka teşkilâtı tekemmül edecekti. İş bitmişti. Fakat yanılıyordu. Bütün millet bu yeni fırkaya girse, yine para etmezdi. Mustafa Kemal o vakit kana boğup bitirirdi... Mustafa Kemal'in gayesi tamamiyle açık olarak görünüyordu: Bir müthiş terör yapmak. Çünkü bunsuz mevki elinden gidiyor. Bu muhakkak. Terörün plânını yapmış, keseceği adamların listesini hazırlamış, fakat vesile lâzım. Kara Kaplıya yâni kanuna uydurmalı. Bu vesile de gecikmedi. Şeyh Said'in Kürt isyânı zuhur etti. İşte âlâ vesile... Gökte ararken yerde bulundu.

Şimdi yine söyliyeyim ki, Vali Zihni'nin hakkı varmış, Bari bu vak'a üzerine mes'ul edeydiler...

Şeyh Said gayet dindar bir adammış. Medreseler ve tekkelerin ilgası, şapka giydirileceği şâyiası bu adamı tehyic etmişti. İsyân etti. Bunu Mustafa Kemal «Kürt millî isyânı ve aynı zamanda irticâ» telâkki etti. Halbuki, resmî tahkikat aslâ millî bir kürt isyânı olmadığını göstermişti. Ben bunu orada İstiklâl Mahkemesi âzâ ve reisliğini eden, Ali Saip'e de sordum. O da «Aslâ kürtlük mes'elesi yoktur. Sırf dindir» dedi.

Şeyh Said ve adamları Diyarbekir ve emsali birçok yerleri aldılar. Harput'a kadar ilerlediler. İş böyle olunca Mustafa Kemal Fethi'ye «Takriri sükûn» ünvanlı bir kanun yapılıp, işe girişilmesini teklif eder. Bunu yalnız isyân mıntıkasına değil, her tarafa hattâ İstanbul'a da teşmil etmek ister. Çünkü ona göre İstanbul matbuatı da bu isyânın sebebi ve şeyh Said ile berabermiş (!) Hattâ, yeni fırkayı da işin içine sokuyor. Nutkunda buna delil olarak Şeyh Eyüb'ün mektubunu gösteriyor (sahife 539). Olabilir ya, bir adam böyle diyebilir. Bundan fırkanın dinî isyân yaptırdığına nasıl hükmedilebilir?!. Fırka dini âlet edip «İsyân edin» demiş mi? Hayır, Şeyh Said'in isyânına bir sebep de bu fırka imiş. Çünkü delil de programlarına dinî bir kayıt koymaları, ve şark vilâyetlerine gönderdikleri teşkilâta memur adamlarının oralarda dinî propaganda yapmaları imiş... Halbuki Mustafa Kemal'in bunları uydurması, bundan plânı ve gayesi: Kürdistan'a karşı büyük bir askerî sefer yapacak ve oraya İstiklâl Mahkemesi gönderecek. Oraları kırıp geçirecek, bu vesile ile yeni fırkayı İstanbul matbuatını, başka ne kadar muhalif veya şüphelendiği ve korktuğu adamlar varsa hepsini imha edecek... Hasılı, ciddî bir karakırım yapacak... Ki, koleralar, türlü salgınlar yapamaz..

Başkalarından ve Necmeddin Molla'dan işittiğime göre, Mustafa Kemal Hey'et-i Vekile'ye gitmiş, bunları Fethi'ye ve hükûmete kabul ettirmiş. Necmeddin Molla bana dedi ki: «Bunu öğrendiğim vakit telâş ettim. Vehameti Fethi'ye izah ettim. Feyzi de buna şiddetle itiraz ediyordu.» Bilmem böyle mi? Fakat Fethi'nin ilk hamlede kabul ettiği şâyi'dir. Sonra demek işi anlamış, nükûl etmiştir.

Bu esnada Harput'a giren âsileri bizzat ahalinin tepelediği, her tarafta tenkil edildiği, isyânın ehemmiyetsiz bir mes'ele olduğu tahakkuk etti. Bunun üzerine Hey'et-i Vekile fevkelâde tedbirlere lüzum olmadığına karar verir. Fethi Mustafa Kemal'e: «Bu tedbirlere lüzum yoktur. İşte Harput'tan telgraf, âsileri ahali tepelemiştir. Ben bu işi yapamam» der. Yeniden Mustafa Kemal mes'eleyi Hey'et-i Vekile'de mevzuubahs ettirir. Kendi de müzakerede bulunur. Âzanın bir kısmını müzakereden evvel hususi surette elde eder. Bu usûldür. Evvelce bütün Hey'et-i Vekile böyle tedbirlere lüzum olmadığına kâmilen karar vermiş iken, bu sefer hemen hepsi Mustafa Kemal'e iltihak eder. Bunlardan biri de Mahmud Esad'dır. Fethi Mahmud Esad'ı pek seviyordu. Bununla en sevmediği adam olmuştur. Sonra Fethi Mahmut Esad'ın bu yaptığından bana bir iki defa fenâ şikâyet etmiş, «Böyle alçak, kötü adam görmedim» demiştir.

Ağalar «Hükûmette ihtilâf var» dediler. Mes'eleyi Halk fırkasına verdiler. Fırka müzakeresinde Mustafa Kemal'in aletleri, muharrirleri, (Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve emsali) silâhşörleri fevkelâde tedbirlerin lüzumunda ısrar ve Fethi'ye şiddetle hücum ediyorlar. Fethi burada büyük bir celâdet ve dirayet göstermiştir ki, bu ona şereftir, Millî Harekette bir hizmeti geçmemiş olan Fethi, şimdi bu hizmeti yapmıştır, Fakat fiili bir neticeye varmamıştır. Yâni fırka müzakeresinde Fethi nihayet demiştir ki: «Böyle bir şeye lüzum yoktur. Bu isyân o kadar hiç ki, Harput'ta ahali onları tepeledi. Birkaç taburluk iş. Sizin maksadınız başka. Bunu bahâne ederek terrör yapmak istiyorsunuz, milleti asıp kesip ortalığı kan ile sütliman yapmak, kan ile mevkide oturmak istiyorsunuz. Ben böyle büyük bir günahı işleyemem. Âlet olamam»

Bunun üzerine Mustafa Kemal Fethi'yi istifaya dâvet eder. Haremine de «Size Paris sefirliğini veriyorum. Gidin!» der. Öyle oldu. Giderken de rivayete göre Fethi'ye «Sen bana Sofya'da evinde bir oda vermedindi, ben sana Paris'te koca bir bina veriyorum.» demiş. Sofya'da Fethi Sefir iken, Mustafa Kemal ateşemiliter gelmiş. Sefarethânede, yâni sefirin evinde kalmak istemiş. Fethi de «Otele git!» demiş imiş... Fethi'nin Çankaya'daki bağını da onsekiz bin lira verip, Mustafa Kemal satın almış. Bu bir ihsan mahiyetindedir. Çünkü orası ancak dört bin lira ederdi.

Bizim hizip Fethi'yi tutmağa karar vermişti, fakat çoğu reyini veremedi. Bunlardan altmış kişi ise, korkmayıp Fethi lehine rey verdiler. Bu bir kahramanlıktı. Bu adamları takdir etmeli. Biz Fethi'yi tutuyorduk. Fethi'ye bunu da söylemiştik. Ama Fethi hiziple hiç alâkadar olmadı ve hizbi aslâ dinlemediydi. Yine buna rağmen bu adamlar ona rey verdiler. Fakat Mustafa Kemal'in yırtıcılığı korkusu karşısında bu vazifeyi hizbin bütün âzası yapamadı.

O vakit ben İstanbul'da idim. Fethi Paris'e gidiyor. İstanbul'a gelmiş, Necmeddin Molla'da misafir. Orda konuştuk. Anlattı. Pek kızgındı. Ben de kendisine «Böyle adamların sefirliğini de kabul etmemeliydin» dedim. «Ne yapardım?» dedi. «Benim gibi meb'usların sırasında otururdun» dedim. Bir şey demedi. Fakat haklıydı. Ne yapacak? Belki aç kalmak, imha edilmek tehlikesi altına girer. Fethi bu kadar fedâkârlık yapacak kumaşta değil. Her işte bunu gösteriyor. Ben sefirlik kabul etmedim de iyi mi ettim, inat kafam... Şimdi gurbette perişan yaşıyorum. Fakat ben ölürüm de yine bu huyumdan vazgeçmem. Huyumdan memnunum. Herkes bizim gibi bu hayata katlanır mı?

Hem Fethi'nin Mustafa Kemal'e karşı vaziyeti başkadır. Onu meb'us yapan, mevkilere geçiren hep Mustafa Kemal'dir. O olmasa, Fethi meb'us bile olamazdı. Bu halde velinimetidir. Bu iyiliklere karşı Fethi ne yapabilir? Şahsî minnettardır. Vaziyeti müşküldür. Şahsî mes'ele, devlet mes'elesi karşı karşıya... Fakat Fethi akıllı adamdır. Buna rağmen Mustafa Kemal'in böyle müthiş bir kanlı vak'asına âlet olmamıştır. Fethi Paris'e sefir gitti. Halâ Paris'te sefir.

İsmet Başvekil oldu. Kabinesini yâranı ile teşkil etti. Şirket-i inhisariyenin «Fethi kabinesi muvakkattır» dediği oldu. Onlar, terrör yapacağız da diyorlardı. Ona da İsmet'in riyaseti altında artık başlıyorlar. Demek İsmet Fethi'nin kabul etmediğini kabul etmiş, müthiş bir katliam ve mezalime âlet olmuştur.

Facia başlıyor. İsmet bilekleri sıvadı. Takriri sükûn kanunu adında bir kanun çıkardı. İttihadçılar zamanını idare-i örfiye ile yaşayan millet. yeniden bu idare altına girdi. Mustafa Kemal kurnaz, buna idare-i örfiye demedi. Takriri sükûn adını verdi. İrare-i örfiye adı fena te'sir eder demiş, fakat bu daha müthiş maddeleri havi idi. Addan ne çıkar?!... Bu bir idare-i örfiye idi. Hem de ona taş çıkarıyordu. Ama bunların adı da Divan-ı Harb değil, İstiklâl Mahkemesi.

Kürdistana ordu gönderdiler. Bu ordu oraları taradı. Köyler yandı, insanlar kırıldı. Ordunun arkasından derhal bir istiklâl Mahkemesi gitti. Şeyh Said ve daha bir çok başlar asıldı. Mahkeme işi bitirip dönmedi. Uzun müddet orda kaldı. Nice mâsumlar da kabahatliler ile beraber imha, yeni fırkaya intisap eden ile beraber imha oldu. İsyâna «Kürt İsyânı» dediler. Fakat bu türk demediler, türk'ü de kürdü de kırdılar. Tuhaf şeyler oldu: Meselâ Harput'ta silâha sarılıp âsileri def eden Mustafa Kemale karşı biri imiş. Türklük gayretiyle âsilerle harbetmiş. Bu adama mükâfat edecek yerde onu da tevkif ettiler. Bu bir delil idi ki, muhalif fırkanın kürtlerle münasebeti yoktu. Vatanperver idiler. Bu vak'a Mustafa Kemal'in sözlerini mükemmel cerhediyor. Ve yine bu bir delil ki, Mustafa Kemal'in işi, kürt işi değil, alelûmum kendisine muhalefet işi. Yine Diyarbekir'de âsiler ile meb'us ve vekil Feyzi'nin akrabası harpler etmişlerdi. Mustafa Kemal Fethi'yi caydıran Feyzidir diye, Feyziye müthiş bir kin ve garez bağlamıştı. Feyzi'nin akrabasını da hapsettirdi. Bunlardan biri Kâmil adında zengin, Almanya'da tahsil etmiş bir gençtir. Sinop'a sürmüşlerdi. Orda görüştüm. Ondan tafsilât aldım. Bizzat âsilere karşı bir müfreze teşkil edip harbetmiştir. Bu genci menfasında bile rahat bırakmadılar. Sinop'tan İzmir'e, orda da İngilizlerle konuşuyor diye içerlere sürdüler. Mustafa Kemal'in Fevzi'ye kini o kadar müthişti ki, aslâ peşini bırakmadı. Feyzi'nin çoluk çocuğunu, hısımlarını, hepsini sürdürdü. Arazi ve emlâki boş kaldı. Aynı zamanda kürdistan eşrafını bütün garbî Anadolu'ya sürdüler. Bu bir tehcir idi. Feyzi durmaz, Mustafa Kemal'e, İsmet'e gider, yalvarır, ağlar ailesinin memleketine iadesini ister. İadelerini vaad edip, aldatır ve yapmazlar. Bu hal iki yıl kadar sürdü. Garibi şu ki, sürdükleri adamlar, ekseriyetle Türk cinsinden ve mâsum olan kimselerdi... Sebebi, Mustafa Kemal'e muhalif idiler. Bunun büyük bir hatâ olduğunu neden sonra anlayıp, bunları yerlerine iade etmişlerdi. Fakat ortadaki zarar ne olacaktır?!...

İstanbul gazetecilerini de isyânda müşterek diye muhakeme edilmek üzere kürdistan'a yolladılar. Bunlar yollarda, hapishânelerde perişan oldular. Mahkeme bunlara ne yapacaktı? Bir kabahatleri yoktu ki. Zavallılar aylarla oralarda süründüler. Nihayet müşterek bir ricanâme ile Mustafa Kemal'e müracaat edip, af istediler. Af olundular. Bu da ne demektir!... Hüküm görmeden ve kendi kendine af ediyor!...

Yeni fırka da resmen ilga edildi, defterleri müsadere olundu.

Bu vesile ile İstiklâl Mahkemesi âzası da vurgunlar vurdular, zengin oldular. Mazhar Müfid İstanbul'a gelmiş, otomobil ile geziyor. Mahkemenin reisi ya, otomobiline bir İstiklâl Mahkemesi levhası asmıştı. Çirkin şeydi. En ziyade para vuran Said'dir. Büyük zengin olmuş. Halbuki evvelce Mustafa Kemal'in aleyhinde idi. Bana gizlice dert yanardı. Birgün ağlayarak ceketini açtı, yırtık ve parça parça olan astarını gösterdi «Halime bak! Çocuklarımı tahsil ettiremiyorum» demişti.

Terrörü yaptılar, fakat garp vilâyetleri ve İstanbul bunu iyi hissetmedi telâkki ettiler. Tâ Vahideddin zamanında Kiraz Hamdi «Tarikat-i Selhiye» adıyla bir fırka yapmış imiş. Bunları da Ankara'daki İstiklâl Mahkemesine çektiler. Canım, bu ne vakitki iş... Bir fiileri de meydanda yok... Bu suretle de bir çok adamları darağacında armut gibi sallandırdılar. Sultanahmet'teki meşhur «Şecere-i Vakvak» gelip de görmeli, kendi aczine utanmalıydı!..

Mahkeme bunların programlarının pek muzir olduğunu söylüyordu. Bu babta Mustafa Kemal'in gazetelerinde çok neşriyat yapıyorlardı. Fakat programlarını dercetmiyorlardı. Merak ettim, nihayet programı buldum. Dikkatle okudum. Muzır hiçbir şey bulamadım. Tekrar tekrar okudum, hiçbir fena şey yok. Bil'akis, programın fevkelâde bir dirayetle yazıldığını gördüm. Bir mühim teşkilât programı idi. Mason teşkilâtına benzer. Kimin yazdığını meraka düştüm. Vesikayı yırtmağa bir

türlü kıyamadım? Sinop'taki kütüphâneme koyacaktım. Başka memlekette böyle yaparlar. Gel de, bizde böyle yap... Bırgün bulurlar, seni de onlardan diye idâm ederler. Bu düşünce ile yakmağa mecbur olldum. Bu işi ve dahil olanları, Romanya'ya kaçmış olan Kiraz Hamdi (Paşa) oradan Mustafa Kemal'e haber vermiştir. Bir çok para almış ve hâlâ maaş alıyor.

Hasılı bu adamlar da bedâva gittiler. Mustafa Kemal'de hiç insaf, merhamet ve vicdan yok. İnsan serçeyi kesmeğe acır. Müthiş kabahatli olsalar bile bu imhayı, bu kadar geniş mıkyasta yapamaz. Bunlara hadi hadi, bir hafi cemiyet cezası verilebilirdi. Bunlar arasında tanıdığım Burunsuz Tevfik vardı. Eski yüzbaşılardan. Pek üşküzar, kabadayı, bizim Hâlâskârlar mes'elesinde cidden yiğit ve büyük hizmet etmiş biriydi. Hiç kabahatsız gitti.

Bu vesile ile eski Kırşehir meb'usu Rıza'yı, hareket-i milliyede hizmetleri olan birkaç kişiyi de astı. Bunların «Salâhiye» ile de münasebetleri yoktu. Rıza'nın imhasının sebebi, onun Kırşehir'de eski büyük bir aileden olup, çok adamı bulunmasıdır. İcabında beşyüz atlı toplardı. Nitekim Yunanlılar ile harpte topladı ve harbe iştirak etti. Bundan dolayı Çankaya'yı basıverir diye korkardı. Sabıkası da vardı. Ankara'yı basıp, Damat Ferid'in valisini dağa kaldırarak, Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmesine, bu suretle hareket-i milliyeye hizmet etmişti. Onu sırf bunun için harcadı.

Rıza'yı severdim. İri, Türk sîmalı, cahil, ama pek zeki, hele aklıselimi pek galip, Türk huylu ve âdetli biri idi. Dağ gibi adamı, serçe gibi sallandırdı, bitirdi. Kılıç Ali hapishâneye gidip, Rıza'ya nasihat etmiş, «Gazi'den bir mektupla af dile» demiş. Koca Türk o halde bile celâdet göstermiş, ikisine de küfretmiş. Şu adam pek havadan harcanmıştır. Rıza asılırken de Mustafa Kemal'e birçok küfretmiştir.

Mustafa Kemal'i halk hiç sevmiyordu. Bursa'da münferit bir intihap yapılmış, onun şiddetli gayretine rağmen, muarızı Nureddin Paşa intihap olunmuştur. Bunun parasını miralay Osman'la o vakit Bursa Belediye Reisi kafalarıyla ödediler. Bu intihabı bunlar yapmışlardı. Miralay Kasap Osman hunhar idi. Bunu Mustafa Kemal polislere vurdurmuştu. Âdeti, polislere vurdururdu. Bu polislerden biri, Ahmet Edip adında biridir. Sonra, Habeşistan'a gidip tanassur etmiş, sonra Mısır'a gelip, Müslüman olmuş, dolandırıcı, rezil biridir. Mahkemeye veremediğini böyle sokakta öldürtür.

Eskiden İstiklâl Mahkemelerinin idâm kararlarını Millet Meclisi tastik ederdi. Bu sefer bunu da bazi idâm olunacak mâsumların idâmına engel olur diye Mustafa Kemal Meclis'ten almış, İstiklâl Mahkemesi sade kendi hükmü ile asıp vuruyordu. Ve bu mahkemeler de bütün idâmları Mustafa Kemal'in keyfi ile yapıyordu. O, şunu asın diyor, asıyorlardı.

Bu faciada böyle birçok adamı astığı gibi, hapsedip, muhtelif hapishânelere mahkûm olan veya beraet edenlerin de hesapsız olduğunu kaydedelim.

Nihayet kendilerince terrörün tamam olduğuna hükmettiler, artık milleti susturduklarına, keyfemâyeşâ hüküm süreceklerine, çalıp oynayacaklarına zahip oldular. Fakat İzmir suikastı gösterecek ki, zehapları yanlıştır. Terör de zalimi kurtaramaz. Belki bazan sade ömrü uzun olur. Hele tarihin giyotininden aslâ kurtulamaz.

Sahife 540 dan itibaren Nutukta Takriri Sükûn ve asmalardan kendisini mâzur göstermeğe çalışmış. Bu sahifeleri, saçmalar, zırvalar doldurmuş. Bu saçmalar sırıtıp duruyor. Meselâ diyor ki: «Takriri sükûn kanununun müddeti hitamında Meclis lüzumuna mebni tecdid etti» Halbuki Meclis rey sahibi mi? Bunu zorla yapan sensin...

Sahife 541de şunu söylüyor: «Cehil, gaflet ve taasubun terakki ve temeddün düşmanlığının alâmeti farikası gibi telâkki olunan fesi atarak, onun yerine bütün medenî âlemce serpuş olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle Türk Milletinin

medenî hey'eti içtimaiyeden, zihniyet itibariyle de hiçbir farkı olmadığını göstermek bir lâzıme idi... ilh...» Şu adam bununla ne kadar basit fikirli olduğunu gösteriyor. Âlâ vesika. Zihniyet şapka ile değişir mi? O tahsil ve terbiyenin, bilhassa evolosyon ve uzun bir zamanın yapabileceği bir iştir. Bir saatte bir kanun darbesiyle bir kırmızı kumaşı değiştirmekle zihniyeti değiştirdiğini ve bunu da herkesin böylece oldu zannedeceği kanaatinde... Zavallı...

Sahife 542 de «Takriri sükûn kanunu Türk Milletini medenî cihanda lâyık olduğu mevkiye çıkarmak... istibdad fikrini öldürmek için yaptık» diyor. Bu kadar mugalata, tezad ve edepsizlik, nadir görülmüş bir şeydir. Hele ikinci cümle için kedinin sirke içmesine şaşarım derim. İstibdadı imha için, istibdad, mezalim, dere gibi kanlar!... Ayol böyle de olsa, ikisi de istibdâd, ikisi de senin olsun. Hem hangi istibdad fikrini öldürmek için? Ne hayasızca mugalâta? Bu adamın böyle şeylerini bu eserde tasvir ve ifade için kelime bulamıyorum, müşkilât içindeyim. Yok, tarifi yok... Halbuki kolay yazı yazanlardanım. Türkiyede bilhassa kuvvetim vardır.

Şunu açık söylesen! «Müthiş bir katil ve cinayet ile, terrör ile milleti susturdum. Soygunculuğa, fuhuşuma, eğlenceme, keyfî hareket ve icraatıma, istibdadıma serbest yol vermek için Takriri Sükûn yaptım, kanlar döktüm.» desene. İşte hakikat budur... Senin ondan sonra dört yıldır olan icraatın, cihanla beraber gördüğümüz işte budur.

*
* *

MUSTAFA KEMAL'İN NUTKUNUN MAHİYETİ

Burada Mustafa Kemal'in Nutku bitiyor. Bu vak'aları yazarken onu da mütalea ve tenkid ettik. Bu nutkun mütaleası bize şu intibaı verdi :

1 — Nutuk güya tarihî vesika diye yazılmış. Aslâ değildir. Çünkü, evvelâ bir takım mühim vukuatı hiç bahsetmeyip geçmiş, zirâ işine gelmiyor. Onlarla rezil olur. Bir kısmını tahvil veya te'vil ile yazmış. Vesikalar, tağyir, te'vil gibi şeylere tabi tutulmuş ve rötüş edilmiş. Tağşişat ile dolu. Bu suretle Mustafa Kemal tarih sahtekârlığı, dolandırıcılığı yapmıştır.

2 — Nutuk mevzular cihetiyle hemen umumen şahsî kavgadır. Yâni şahsiyattan başka değildir.

3 — Kendisine muarız on onbeş şahsı kötülemek, lekelemek, nazardan düşürmek gayesi takip edilmiştir. Hemen her sahifede bu şahısların adları vardır. Her bahane ile onları kötülüyor. Hem de iftira ve tezvirat ile.

4 — Bu kavgalarda ve yaptığı zülümlerde, katlîamlarda kendini haklı göstermek gayreti ve bunun için yalanlar ve sahtekârlıklar.

5 — Hemen her satır bütün millî hareketi ve mühim işleri sırf kendi yapmış olduğunu göstermeğe mâtuftur. En mühim âleti İsmet ve Fevzi'ye bile bu şereften hiçbir pay vermemiştir.

6 — Kibir ve gurur, nemrudâne övünmeler, peygamber gibi kerametler ile doludur. İşte bu koca Nutkun maiyeti.

Bu halde bu tarihî bir vesika değildir. Epeyce şahidleri hâlâ yaşayan vak'alarda müthiş sahtekârlıklar olmuştur.

Bu Nutuk bir noktai nazardan bir medihnâme, şahsının destanıdır. Menkibelirin destanını başkaları, hattâ vak'alardan asırlar sonra yazarlar. Bu, kendi destanını kendi eliyle yazmıştır. Hem de baştan aşağı uydurma olarak.

Bu Nutuk bir taraftan da kendi hâtalarının zemminin müdâfaanâmesi, muarızlarının da terzilnâmesidir.

Bu eser, kitabet cihetiyle de hatalarla doludur. Türkçeyi bile iyi bilmediğini gösteriyor. Hattâ ponctuapion denilen kitabetin en iptidâî şeysini bile bilmiyor. Bir misali sahife 455 de var: «Efendiler milletimizin başında, cehil,» diye başlayan bu satırları okuyup görünüz.

Bazan hikmet saçmak gayretinde olduğu görülüyor. Fakat saçmalamış...

Bu uzun nutku özenip, emek verip yazmış. Sonra Millet Meclisinde de okumuş. Altı gün sürmüştür... Böyle uzun nutuk emsalsizdir. Meb'uslar da koyun kaval dinler gibi dinlemişler. Nasıl tahammül etmişler bilmem?! Sonra da bir iki dalkavuk bunu alkışlamış... Bu dalkavukların biri Necip Asımdır. Bu adam kürsüye çıkmış, ağlamış. Gözyaşları içinde: «Takdir için söz bulmaktan âcizim. Heyecanım mani oluyor. Bu eser yüzbinlerce basılıp her tarafa dağıtılsın.», demiş. Ona bunu talim ve emretmişlerdir. Çünkü Mustafa Kemal bastırma masrafını millete yükletecek. O da iyi artist imiş. Söylerken ağlamış bile...

Necip Asım güya Türkcüdür,Anadolu evlâdıdır, profesördür. Fakat cahildir. Hele yaman dalkavuk. Kendi bir fikir sahibi değildir. İmam feneri gibi döner. Zaten son zamanlarda bunamış bir haldedir. Ağlaması da onu gösterir. Yoksa, dimağı sağlam olan ne kadar istese de sahte olarak ağlayamaz. Vakıa Avrupa'da da sahnede cidden ve tabii olarak ağlayan aktörler var. Bunlar buna vasıl olmak için yıllarla egzersiz yapıyorlar.

Bu saçma kitabı iki okkalık cild halinde birçok bastırdılar. Reşid Saffet'le Orhan'a da fransızcaya tercüme ettirdiler. Reşid de bu hizmetine mükâfaten meb'uslukla çırağ buyruldu. El malından ihsan derler, millet malından ihsân... Bunun Abdülhamid'in şahsına hizmet eden, meselâ bir casusuna zabitlik rütbesi vermesinden ne farkı var?!.

***

İşte bu terrörden sonra yeni Türkiye'nin hayatı yeni bir safhaya girdi. Her sınıf halk, millet, asker, meb'us, herkes yılmış görünüyordu. Herkes Mustafa Kemal'den titriyordu. İstizah esnasında Topçu İhsan'ın dediği «Siz bunu bilmiyorsunuz, Türkiye'yi baştan aşağı yakar ha!» tamamiyle oldu. Kerameti varmış. Sade, kendisinin de içinde yanacağını bilmedi. Terrörden sonra artık istibdada, keyfî idâreye, vurgunculuğa, fuhşa, zevke, eğlenceye, israfa, türlü suistimallere mâni kalmadığına hükmettiler. Alabildiğine bunlara koyuldular.

Artık müthiş ve Türkiye'de Abdülhamid zamanında dahi görülmemiş bir istibdad altında yaşıyoruz. Herkes inliyor, fakat bir de üstüne duyulur korkusuyla iniltisini göğsünden dışarı çıkarmamak için çabalayıp eziyet çekiyor...

Bu kanlı vak'aların kahramanı, aleti, bu zulüm ve istibdad rejiminin sebebi, arslanı olan İsmet de Mustafa Kemal gibi gemi azıya aldı. Onun gibi bir tavır takındı. Artık yerlere sığmıyor. Memnun. Yaptığıyle iftihar eder, çekilmez tavrı insanı öldürüyor... Azgın bir gurur içinde. Yâranı da öyle. Hele şu esafil-i nâs silâhşörlerin gururuna, çalımına dayanmak mümkün değil...

KARA İSTİBDAD

Dedim ki, artık veleddalîn, âmin... Bir şey yapılamaz. Çare yoktur. Ankara'da oturmak da boştur. Yine İstanbul'a yerleşeyim. Şu Türk Tarihi'ni çabuk tab ettirip, Türkiye'den çekilip gideyim. Bu fikir peşindeyim. İstanbul'a nakledeceğiz.

O esnada bir gün zevcemin karnı ağrıdı. Ağrıdan ölüyor. Sıcak havlu tatbiki falan bir fayda vermiyor. Bir morfin şiringası yapmaya mecbur oldum. Ağrı durdu. Bu kadın boğazına aslâ sabredemez, yemek vakti bilmez. Öğlen yemeğini kâh onbirde, kâh onda, kâh on ikide, kâh birde, kâh ikide yer. Kâh üçte yediği de olur. Akşam yemeği de böyle. Vakitsiz. Kötüsü, beni de beraber yemeğe zorlar. Bin belâ ile elinden kurtulurum. Yemek aralarında da elma, armut, pasta, şeker, ne bulursa tıkıştırır. Mısır'da da böyle idi. Eni boyunun yarısı kadar olmuştu. Boyu da kısa, fıçı gibiydi. Bu sebeple kâhinkıbaz olur, günlerce sürer, kâh da ishale tutulur, günlerce sürer. Tuhafı, ishaldeyken yine ayniyle yer, yer de yer, ilâç bilmez, hele müshil aslâ almaz. Nasihat ediyorum: «Birgün bunun cezasını ağır surette çekersin. Etme! Hayatını nizama koy!» derdim. Hayır asla dinlemezdi. Zaten onun bir zihniyeti vardır, beni dinlememek. Ne dersem, mutlaka aksini yapardı. Bu prensibidir. Hem de iki de bir, iyi hekim, akıllı, âlim olduğumu, dedikleri-

min daima çıktığını söylerdi. Buna kanaatı vardı. Buna rağmen benim sözümün aksine gitmek, ona zevkti. Mısır'da da beş günlük bir inkıbazla, böyle bir karın ağrısına uğramış, morfin şırıngası yapmıştım. Faydası olmuştu. Karnına buz koyarak ve bağırsağa boru sokarak ihtifan yapıp önünü almıştım.

Bizim Ankara'daki mahalle yerli ahalinin aristokrasisi mahallesi. Bunlar, bizimki ile dost. Bunlarda bir âdet var: Sabahları çay ziyafeti yapıyorlar. Avrupa'da ikindi üstü olan çay bunlarda sabahleyin. Sabahleyin kalkar kalkmaz, dâvetli hanımlar geliyor. Çay, pastırma, sucuk, kuru meyve, ilh... ne kadar abur cubur varsa ortaya konuyor. Yiyorlar. Bir defa gitti, ishale tutuldu. Müshil almasını bir düziye söyledim. Dinlemedi. Bil'akis beş altı gün sonra yine böyle bir dâvete gitti. Bir gün sonra sancılandı. Morfin yaptık, ağrı geçti. Ankara'da buz yok. Ve lüzum da kalmadı. Fakat bu sefer ağrı geçtikten sonra da morfin şiringası istedi. Türlü huysuzluklar yaptı. Kavga ettik, olmadı. Beni canımdan bıktırdı. Dedi ki: «Tek uğursuzdur, çift olsun.» Evin içinde birgün bir gecedir devam eden alt üstten kurtulmak için ve bir de mâneviyatını tatmin için bir şiringa yaptım. Bizim hanım dindardır. Bundan çok memnunum. Yanında dinsizlikten hiç bahsetmem. Bil'akis dindarlığı tavsiye ve teşvik ederim. Ancak pek supessteieuredir. Bu kadar hurafata inanan ve tatbik eden az gördüm. Lâkin ertesi günü de çift uğursuzdur, hatırladım tek olsun, bir daha yap» dedi. Bu sefer telâş ettim. Dedim «bu kadın, morfini seviyor. Morfonoman olacak» Akrabalarından Cemal Paşa'nın kızı Hadiye monfonoman imiş. Galiba ona imrendi.» dedim. Şiddetle muhalefet ettim. Yine evde kıyamet koptu. Bağırıyor, çağırıyor, evdeki eşyayı alt üst ediyor. Gece de bana uyku uyutmadı. Zaten bu kadınla ben baş edemiyorum. Ne türlü sistem tuttumsa mümkün olmadı. Bir kavgaya, huysuzluğa başlıyor, ev cehennem oluyor. Ağlamalar, bağırmalar, ilh... müthiş. Nihayet bitsin diye dediğini yapıyorum, bitiyor. İşte daima beni bununla yeniyor. Fakat buna yenilmemek mümkün değildir. Bir hafta dediğini yapmazsam evde bir hafta belâ devam ediyor. Uyku da uyutmaz. Hadi bir morfin daha yaptım, sustu. Arası birkaç gün geçti. «Yine ağırıyor» dedi. Baktım yuvarlanıyor. İnanmak istemedim. Temaruz, dedim, fakat ızdırabı öyle ki sahih olduğunda teredüd edilemez. Sahi mi yalancı mı diye çok düşündüm. Tayini mümkün değil. Ağrı bir maddî muayene ile tayin edilebilir değil ki... Ağrıdan muzdarip olanın ızdırabını teskin etmemek de, vicdansızlık. Hem de bir hekimlik vazifesidir. Yaptık, artık hergün ağrı var, yapıyorum. Adnan'ı, diğer en iyi hekimlerden bir kaçını getirdim. Adnan, «Böbrökte taştır» dedi. Bence değil. Esası kalın bağırsaktadır. Sebebi de çocukluğunda çektiği periton verbi, pisboğazlığından daimî olan ishal ve inkıbazdandır.

Kadının hali tamamiyle fenalaştı. Evi, hizmetçileri, yüzüstü bırakıp İstanbul'a götürdüm. Tokatlıyan oteline indik.

Bu esnalarda avukat Ömer Faruk Kadıköy'de Mühürdar caddesinde bir ev almış, yanında da bir ev varmış. Bizim hanım da nice vakittir «Bana ev al» diye başımın etini yiyordu. Vaniköy'deki evine kanaat etmiyordu. Bu evi bu esnada alıp, üstüne yaptım. Ve baştan aşağı tamir ve muşambalar ve emsali de koyarak büyük bir masraf yaptım.

Hanımın rontgenle fotoğraflarını aldırdım. Hiçbir yerde taş yok. Bitermotle cihaz-ı hazmi radyografisinde S. İlliague de spazm olduğu görüldü. Gittikçe hastalanıyor. Otelde olmuyor. İtalyan Hastahânesi iyi bir hastahânedir. Oraya yattırdım. Hastahâne müdürü Senini ve diğer İtalyan doktorlar da taştır, ameliyat, lâzım dediler. İki defa sekiz on doktordan mürekkep konsülte yaptırdım. Netice yok. Fakat, bence hastalık periculate.

Hastahânede ağrılar şiddetlendi. Morfini günde on iki santigrata kadar çıkardılar. Artık yemek de yemiyor. Bir raddeye geldi ki, bir yudum su da içse kusuyor. İdrarında bol asiton zu-

hur etti. Senini ameliyatta ısrar ediyor ve «Görüyorsunuz ki, ölüyor» diyor.

Bu esnada halim perişan. Hem onunla, hem matbaada Türkiye Tarihi ile meşgulüm. Hergün hastahâneye gitmezsem kıyameti koparıyor. Bazan gece de orada yatıyorum. Yanına iki hizmetçi koydum. Bu halinde hizmetçilere zulmediyor, dövüyor... Hattâ biri dedi ki «Ay, bu hanım insana zulmetmekten keyif duyuyor» Tam bulmuştu. Câhil kadının bunu nasıl onlayıp ifade ettiğine şaştım. Çok insan gördüğü halde bir şey anlamaz, yahut çoğu görür, hepsi anladığını ifade edemez. Bu etti, bunu dedi ve savuştu. Gitti.

Ne ise, baktım ki, ölüyor... Çare yok, Viyana hekimlerine çok itimadım vardır. Hakikaten Dünyanın en iyi hekimleri orda ve Almanya'dadır. Viyana'ya götürmeğe kalktım. Amcası Süreyya «Bırak, ölecek, bari burda ölsün» dedi. Dedim ki: «Mademki ölecek, yolda ölsün. Fakat bunda bir ümit var. Ölmeden oraya yetiştiririm. Belki çare bulunur.» Öyle yaptım. Viyana'ya vardık. Meşhur doktor Ordner geldi. Muayene etti. Bana dedi ki: «Sen de hekimsin. Senin teşhisin nedir?» Dedim: «Perikolid zannediyorum.» Dedi: «Doğru, işte biliyorsun. Fakat niye iyi etmedin?» Dedim: »İlâç bulamadık» Dedi: «İlâcı basit, ben iyi edeceğim. «Papaverin ile Eumydrin yazdı. Dedim : «Papaverin verdik idi.» Dedi «Ne kadar?» Söyledim. «Az miktarda vermişsiniz» dedi. Hasılı bu yeni ilâcı şaf suretinde vererek, üç günde ağrıları kesti. Morfini de ilk hamlede kesmiştik. İşte hekim... Böyle olur.

Viyana'yı dolaştım. Bu şehri çok severim. Güzel sokakları, kalabalık, hareket, faaliyet dolu, halkı nazik, nusıkisi meşhur bir şehirdi. Konser şehri adını taşrıdı. Paris'te en büyük kahvehânelere bile şapka ile girer, şapka ile otururlar. Burda hiç kimse şapka ile girmezdi. Ne bakayım?! Viyana sönmüş... Ne o kalabalık, ne o faaliyet, hiç biri yok. Viyana'yı Avusturya'nın haşmetli devrinde görmüştüm. Şimdi zavallı memleket sekiz

milyonluk bir halka, avuç içi kadar bir toprağa münhasır kalmıştır. Türkiye'den toprakca da, insanca da az. Muharebe ne fena şeydir. Bu memleketi bütün mânasıyla yıkmış. Hele mağlûbiyet... Vakıa Avusturya Türkiye'ye çok büyük belâlar açtı. Fakat buna rağmen, bu güzelliği yıkanlara, bu medeniyeti söndürenlere lânet ettim. Ne diyelim, devletler, insanlar böyle, birbirini yerler...

Türkolog profesörler ve hekimler ile temastayım. Diyorlar ki, «Artık devlet ilmî müessese ve laboratuvarları idare edecek para veremiyor. Herşey tedennide» Eskiden Viyana'ya gelen hastalar şimdi Roda'ya gidiyorlarmış. Ap açık görünüyor ki, sönen bir medeniyet. Yazık, yazık...

Ben Viyana'da iken, Adnan ve Halide de orda idiler.

Viyana'nın kadınları güzellikçe pek meşhurdurlar. «Dünyanın en güzel kadını Viyana kadınıdır.» derlerdi. Uzun boyu, balık eti, süt beyaz ve pürüzsüz bir deri, bir bahar gibi veya elma gibi al al yanaklar. Güzel mavi göz, sarı saçlar... Böyle güzellerdi. Baktım, böyle kadın yok. Cılız, benzi soluk kadınlar. O kırmızı yanaklar mahvolmuş. Sebebini Viyana'lılara sordum «Evet» dediler «Harp ve mütareke devri, zaruret ve sefaleti, hepimizin kanını kuruttu. Sonra güzel kadınlar fakirler ile oturmadı. Avrupa'nın başka yerlerine dağıldılar.»

Güzel kadının sade Viyana'da değil, Rusya'da da olduğunu, oradaki seyahatimde görmüştüm. Bunlar Lehlilerin gürcü ve emsali ile tesalübünden doğan kadınlardır. Zannımca Viyana kadınlarından güzel. Bolşevikler ile bu da inkıraz bulmakta idi. Ben inkıraz zamanını görmüştüm Rus'un kendisi güzel olmuyor. Mogol suratlıdırlar.

Viyana'ya götürürken Sirkeci'de şimendifere kadar bile yürüyemeyip, iki koltuğundan tutarak şimendifere atabildiğimiz hasta, şimdi canlandı, toplandı, fakat morfin istiyor. «Aman» dedim. «Alıştım, duramıyorum» diyor. Ben ve hekimler, şiddetle men ettik. Tabii bulamaz, yapamaz. Bu kadın müthiştir. Birgün

hastahâneden çıkar, gider, iki kutu morfin bulur alır, gelir. Ben de hekim de şaştık, kaldık. Hekim kızdı ve dedi ki «Nous otes une femme perdue.» Hakikaten dediği doğru idi. İyi gören, ve uzağı gören bir adamdı. Ne ise yine bıraktırdık.

Ben Viyana'da müzelerde Türkolojiden istifade ettim. «Gelmişken Berlin'e de gideyim. Oradaki tetkikatı yapayım.» dedim. Zevceme dedim ki: «Sen Nis'e babanın yanına git. Mevsim kış. Orası iyidir. Nekahatını geçirir. İstifade edersin. Ben de Berlin'e gideyim. Dönüşte Nis'ten geçer,seni alırım. O gitti. Benim sol Pazuma, şiddetli bir romatizma ağrısı geldi. Ömrümde bu çektiğim en şiddetli ağrı idi. Kolum az sallansa ölüyordum. Onbeş gün sürdü. Geçince ben de Berlin'e gittim.

Nis'te babası onu bir hekime göstermiş. Hekim, «Ben onu iyi ederim» demiş. Şiddetli müshiller ile tedâviye başlamış. Halbuki onun tamamiyle zıddı müshildir. Derken ağrılar yine tutmuş. Hekim morfin yapmış. Yine morfinomani. Hastalık yokken bu adam yine onu hasta etti. Ameliyat teklif etmiş. Bu Fransız hekimler böyledir. Herkese ameliyat teklif ederler. Sebebi de sırf para kazanmaktır? Babası razı olmuş. Bereket versin kendisi «Kocam razı olmayınca yaptırmam» demiş. Bana telgraf çekmesine mani olmak istemişler. Fakat, bizimki cebbar ve beceriklidir. Kalkıp telgrafhâneye gitmiş, bana telgraf çekti. «Sakın yaptırma» diye telgrafla cevap verdim. Bu sefer babası trene atmış, Viyana'ya yollamış.

Berlin'e vardım. Aren oteline indim idi. Berlin'i ilk defa görüyordum. Çok muazzam, sokakları doğru ve geniş, gerek bu cihetle, gerek temizlik cihetiyle Paris'e bin kere üstün. Müzeleri vesaireyi gezdim. Âlim Fonokok ve Folle Rayetle görüştüm. Etnoğrafi müzesi turfan âsar-ı âtikasıyla dolu. Lokok orda bulduğu bir Türk Buda mâbedini dıvarlarını kesip getirmiş. Müzede yeniden kurmuş. Bu duvarlarda boyalı türlü insan, vesaire resimleri. Çiçekler ve Uygur yazısı var. Yüzlerce sandık Uygur yazısile paşömenler var. Bana profesör Zaren'in hânesinde bir aokşam ziyafeti verdiler. Ziyafette onbeş kadar Alman âlimi de dâvetliydi. O vakit Hariciye Nâzırı Sterezama idi. Berlin'de olduğunumu haber almış, bizim sefarete haber gönderip benimle görüşmek istemiş. Ben siyasetten çekildim deyip, kabul etmedim. Söylemişler, tekrar ısrar etmiş. Sefaretten bir kâtiple gittim. Bir saat konuştuk. Bana «Vakıa siyasetle meşgul olmadığınızı söylemişsiniz. Ama siz beynelmilel ve kendi dahilî siyisetinizde mühim rol oynadınız. Bu sebeple sizinle behemehal tanışmak istedim» dedi. Kendisine yine Türkiye'ye ihtiyaçları olacağını, bu sebeple, Türkiye'ye ilim ve teknik cihetiyle yardım edip, onu yükseltmelerini söyledim.

Hikâye ettiler : Benden evvel Eden Palas oteline, Mazhar Müfid, Çolak İbrahim ve Konya meb'usu Vefik gelmişler. Yavuz'un tamirini bir şirkete vermek istemişler. Şirketten bir rüşvet almak için de kararlaştırmışlar. Fakat, otelde rüşvetin aralarında taksimi için, kavga ve döğüş etmişler, rezalet olmuş.

Birgün Berlin'in en büyük oteline çay içmeğe gittik. Orada kalpaklı biri dolaşıyordu. Yanımdakiler «Bunu tanır mısınız?» dediler. Tanımıyorum. «Sabur!» dediler ve anlattılar. Bizim halılardan Almanlar yüzde beşyüz gümrük alıyorlarmış. Yunus Nadi Ankara'daki Alman sefirinden yüz elli bin İngiliz liralık halıyı Almanya'ya gümrüksüz getirmek için müsaade istemiş. O da Almanya'ya yazmış ve demiş ki : «Bu adama bu müsaadeyi veriniz. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın çok yakın adamıdır. Bu sâyede bir gün Almanya için bir menfaat te'mini mümkün olur.» Alman Hükûmeti müsaadeyi vermiş. Yunus Nadi böyle işlerde adamı olan Sabur'a bu müsaade varakasını verip buraya yollamış. Sabur, bu müsaadeyi Berlin'de Yahudilere mühim bir paraya satmış. Bu işte tuhaf bir şey de olmuş. Alman sefirinin bu tahriratı gaflet eseri olarak,Alman Hariciye Nezaretinin Ticaret mecmuasında neşrolunmuş... Ne çirkin işler!.. Ve yağma Hasan'ın böreği... Bu Yunus Nadi böyle müthiş vurgunlar vurdu. Milyonlarca liralar kazandı. Rusya'ya da böyle çok şeyler yolladı.

Berlin'de işimi bitirdim. Viyana'ya geldim. Bizim karıyı hastahânede yine iyi etmişler. Morfini de atmışlar. Bu hastahâne Sanatorium lö Sü denen büyük bir hastahânedir. Pek iyidir. Hiçbir Fransız hastahânesi bunun gibi olamaz. Hastalara Viyana'yı ve hastahâneyi tavsiye ederim. Yine ağrısız, morfinsiz aldım. İstanbul'a geldik. Kadıköy'deki evdeki kiracının vakti tamam olmuştu. Çıkardım. İki bin lira da sarf ederek ve amele gibi çalışarak evi tamir ettik. Ve dayadık, döşedik. Banyo da yaptırdık. Güzel ve rahat bir ev oldu.

Viyana'dan ilk geldiğimizde hemşiresi bizi evlerine misafir etti. Hanım orda yine morfine başladı. Onlarla beraber uğraştık. Yine bıraktırdık. Kadıköy'de birkaç ay sonra yine başladı. Bu sefer günde otuz santigrama kadar çıktı. Bakıyorum, hali müthiş. «Bu kadını bundan kurtarmak galiba mümkün olmayacak» diyorum. Ben artık, akşamları Kadıköy'de oturup Türk Tarihi ile meşgul oluyorum. Hemen hergün matbaa-i âmiredeyim. Ayda bir Ankara'ya gidiyorum, üç-beş gün kalıp İstanbul'a dönüyorum. Meclis müzakeratına da aslâ karışmıyorum. Sade bir görünüp dönüyorum. Hem de havadis topluyorum. Ben yokken neler olmuş öğreniyorum. Yazları Sinop'a gidiyorum. Orda da kütüphâneyi yoluna koymakla meşgulüm. Yirmi-otuz amele çalıştırıyorum. Bir taraftan da kütüphâneye irâd olarak verdiğim çiftliği imar ile meşgulüm. İşte artık Türkiye'yi terkedinceye kadar hayatım bundan ibarettir. İstanbul'da kimse ile de görüşmüyorum. Zaten çalışmama mâni' yapamam. Yoksa tarih kalır. Türkiye'den gitmek daima zihnimde. Tarihimin tab'ını gitmeden bitirmek istiyorum. Keza gitmeden Kütüphâne ve çiftlik işlerinin de yoluna girmesi emelim.

Bir gailem hanımı morfinden vaz geçirmek. Bu iş çok güciime gidiyor. Haremimin morfinoman olması pek arıma dokunuyor. Utanıyorum. Türlü çarelere başvuruyorum. Evvelâ tatlılıkla, nasihatla bunun müthiş bir zehir olduğunu, öleceğini söyledik, olmadı. İşi sertliğe döktüm. Ne yaptıysa tahammül ettim. Uyutmadı, katlandım. Bir taraftan bir düziye telif ile uğraşmak, sonra da karının huysuzlukları, gürültüsü, hele uykusuzluk, bir taraftan Mustafa Kemali'n memleketi koyduğu vaziyeti düşünme ve keder. Hepsi birden güç oluyor. Morfinleri sakladım. Ne ise günde on santigrama kadar indirdim, fakat daha aşağı indirmek mümkün olmadı. Ben yokken morfini alıyor, benim kilitli yerlerime anahtarlar uyduruyor, olmazsa çekmeceyi kırıyor, bavulu kesiyor, alıyor. Bulamazsa mahalledeki eczâhânelerden nâmıma alıyor, taklid reçete yazıyor. Bütün eczahânelere vermemelerini tembih ettim. Morfini ben kendim de yollardan alıyorum. Almasam kendi dolaşacak, herkes duyacak, rezil olacağım. Bir de morfinomanlar nedir bilirim. Bazı ânlar olur ki, morfini bulmak için beş bin liralık bir elmasını, bir gram morfine verir. Sade bu da değil, namusunu da verir. Bunları düşündükçe yüreğim ağzıma geliyor. Ne yapayım hali gittikçe değişti. Eskiden yalan söylerdi ama, söylerken dili dolaşırdı. Şimdi su gibi söylüyor. Pis de oldu. Yıkanmıyor. Yüzünü, elini bile yıkamıyor. Kimse ile konuşmak istemiyor. Adamdan kaçıyor. Yataktan hiç çıkmıyor. Morfini yapıp, yatakta uyuşuk bir halde gözü kapalı duruyor. Gündüzleri uyuyor, geceleri uyanık. Sofraya inmiyor, yemeği yatakta yiyor. Morfinden müthiş inkıbaz var. Günlerce duruyor. Sona haftalar ile uğraşıyor. Abdeshâneye aslâ gitmiyor. Orada oturağa ediyor. Ev, aile alt üst olmuştur. Ne hizmetçilere bakıyor, ne yemeğe, ne çamaşıra... Gece canı sıkılıp, beni de uyutmuyor. Hele uykusuzluğa tahammül edemiyor.

Her işi hile ve sahtekârlık oldu. Morfinomanlar gürültüye tahammül edemezler. Hisleri artar. Bir şey tık etse, ona kulağında davul çalıyor gibi geliyor, bar bar bağırıyor. Artık evde ne ben, ne hizmetciler, doğru dürüst yürüyemiyoruz, ayağımızın ucuyla... Suratı, cadı, div suratı gibi, soluk ve sarkık. Gözleri söndü. Hattâ deli gözü manzarası aldı.

Sahte ampuller yaptırdım. Bir kısmında tedricen azalan pantoponvar. Bir kısmı akide ile boyanmış su. Bunları verdim.

Nihayet sade su yapıyorum. Yüzü gözü, def'i tabiisi düzeldi. Nihayet bir gün «Sen onbeş gündür su yapıyorsun. Tebrik ederim bitti» dedim. Nerden söyledim, nerden bileyim? Bu böyle ilelân gitmez ya... Bir kıyamettir koptu. O kadar asabî bir teheyyüç oldu ki, tam yirmi gece ve gün uyumadı. Yine morfine başladı.

Bu tarzı bir müddet sonra yine tatbik ettim. Fakat, artık bana emniyeti yoktu. Morfin veya pantopon acıdır, sahtesi ya su lezzetinde ya tatlı. Artık her ampulu, evvelâ kırıp, tadına bakıyor. Bu çare de iflâs etti. Sonra Strychnim ilâve ederek acılattım. Bu sefer anlamadı. Fakat tesir emediğini hissetti. Kabul etmedi. Bu da olmadı. Morfinomanların morfin tesiri maddî değil, sırf psişik ve hissîdir derler. Ama, bu maddî tesiri de hissediyordu.

«Bir odaya hapsedip, bağlayıp cebren bıraktırayım» dedim. Tecrübe etmek istedim. Avazı çıktığı kadar dağırdı. «Kendimi pencereden atarım» dedi. Aleme rezil olacağız. Kimse bilmeyecek «Rıza Nur karısını döğmüş hapsetmiş, bağlamış». Eğer kendisini atarsa «Döğüp pencereden atmış» diyecekler. Câni de olacağız. Ben de utanıp sebebini söyleyemiyeceğim. Hattâ herkesten evvel akrabası bağıracak. «Bu koca mı ne vahşi herif?» diyecekler. İyiliğiyle alâkadar olmazlar, fakat bunda tam akraba kesilirler. Hem de ya kendini pencereden atıverirse... Çünkü normal değil. Yarı delidir. Hasılı bunu da yapamadım. Nihayet bıktım da morfinleri yine eline verdim. Yine günde otuz santigrama kadar çıktı. Bir kaç ay içinde daha ziyade delilik âlâmetleri başladı. Evvelâ hafızası hiç kalmamıştı. Herşeyi unutuyordu. Gayet asabî olmuştu. Hizmetçileri hergün üç-beş defa dövüyordu. Hem ne döğüş!.. Zaten zalim huyludur. Döğmekten keyif duyar. Morfinden evvel de böyle idi ya. Şimdi daha şiddetli bir de döğmeğe başladı mı, lâakal bir saat sürer, yorulur, dinlenir, yine döver. Mısır'da Naime çekmişti. Bir tokatla kulağının zarını patlatmıştı. Hâlâ kız ağır işitir. Şimdi de Sinop'lu Fatıma çekiyor. Bunun da kulağının zarını bir tokatla patlattı. Şimdi bu da sağırcadır. Kafasını, gözünü, hergün sarıyor. Hattâ çekiçle kafasına vurduğu var. Zaten kızınca hayvan gibi birşey oluyor. Düşünme filân kalmıyor, eline ne geçerse onunla vuruyor. Kızın kafa kemiği kırılıp ölecek, başıma iş çıkacak diye yüreğim ağzıma geliyor. Yürek hop hopundan bittim. Kurtarmak istesem bana da saldırıyor. Hiç faydası yok. Kıza daha ziyade fenalık oluyor. Çünkü daha ziyade dövüyor. Daima evde duramıyorum... Kız henüz on yaşlarında çekiçle vurarak kızın ön dişini de kırdı. Bu darbede dudağı da patlamış, kanlar akmışı. Bana kötü de söylüyor. «Himaye ediyorsun. Galiba koynuna alacaksın» diyor. Kızı kapıya, bir ayağını da kaldırıp bağlıyor, bir ayak üstünde saatlerce bırakıyor. Kız ölü bir cisim gibi sarkıyor. Ağlamak da fena. O vakit daha ziayde döğüyor. Maşayı kızdırıp cız cız kollarını, vücudunu yakıyor. Maşa bulamazsa, sigara ile yakıyor. Şimdi sigarayı da müthiş içiyor. Tiryaki erkeklerden beter. Bir gün de içi pislik dolu oturağı, kızın kafasına geçirmiş... Bunlar zaten eski huyları. Ama sıklaştırdı.

Bu Fatıma da çok tuhaftır. Böyle vurdumduymaz görmedim. Tembel. Hiçbir iş yapmaz. Birgün eve geldim. Kapıyı birçok çaldım. Kimse yok. Halbuki ev boş kalmaz. Hanım sokağa gitse hizmetcinin birini alır, birini evde bırakır. Dedim : «Mutlaka hırsız girip, bunları kesti.» Bir çilingir çağırıp kapıyı açtırdım. Tabancamı elime aldım. Aşağıdan yukarıya kadar böyle dolaştım. Kimse yok. Nihayet bir odada Fatıma'yı oturuyor buldum. Beni görünce şaşaladı, hemen tabancanın dibi ile kafasına bir vurayım dedim. Aklım başıma geldi. Azarlayıp öfkemi aldım. Bu kız böyle idi. Ama bu kadar namuslu ve sadık bir kız da görmemişimdir. Hazine bırak el sürmez. Hattâ hanım «Ben gelinceye kadar, buradan hiç çıkmayıp bunları bekleyeceksin» derse, abdeshâneye bile gitmez bekler.

Sigara işi de tuhaftır. Ben içmezdim. Bir aralık Mısır'da içmeğe balşadım, beni men'etti. Sonra muayene odasında gizli

içiyordum. Yakaladı. Taassup ediyor, yakalayınca da kızılca kıyamet kopuyor. Nihayet abdeshânede içerdim, yine yakaladı. Mektep çocuğundan beter olmuştum. Düşündüm : «Pis lâf işitmekten böyle rezil olmaktan ise bırakayım.» dedim. Bıraktım. Fakat şimdi İstanbul'da kendi içiyor, bana da zorla içiriyor. Benim canım istemiyor. Bu kadar çalışma üstüne canımın derdi, bir de tütün sıhhatimi berbat edecek diyorum. Sebebini sordum «Ağzım kokar, senin de koksun. O vakit benden nefret etmezsin» dedi. Buralara kadar da düşünüyor. Esasen zeki bir insandır. Fakat muvazenesiz, egoist ve zalim. İçirdi, fakat fırsat buldukça bırakıyordum. O vakitten bu vakte kadar, ben sigarayı bırakmışımdır. O da bana yirmi defa içirmiştir. Bu satırları yazdığımdan iki ay evvel (Teşrinisâni 1929) nezle oldum, bıraktım. İki ay içmedim. İki ay uğraştı. Yine içirdi. On gündür yine içiyorum. Vakıa bende tütünü bırakmak için kolaylık var : Tütünü çok ve içime çekerek içerim ama, istediğim gün birden bırakırım. Bu bir şey değil. Hür değilim bu kötü... Gücüme gidiyor...

Gittikçe daha delilenmeğe başladı. Ahlâkı da bozuldu. Üç hizmetçi kız var. Ondört, onbir, altı yaşlarında. Bunları benden gizli çırçıplak soyuyor, dansettiriyor. Sonra döğüyor, ağlarken de zorla dansettirip türkü söyletiyor. Tabii ağlayarak türkü söylemek, dans etmek tuhaf oluyor. Ağlarken türkü söyletmek az zalimin aklına gelir... Sütnine bunu bana haber verdi. Benim karıyı bunu söylemeksizin bir vesile ile tehdid ettim. Ve geceleri benim odamdan dışarı çıkarmadım. Bu iyi ama, şimdi bana uyku yoktur. Ne yapayım, bir rezalet olmasın diye ben uykusuzluğa katlandım.

Derken ağrıları da yine gelmeğe başladı. Kıvranıyor. Bunlar morfinin ağrıları. Bir de abdest edemiyor. Gazı çıkmıyor, bağırsakları geriliyor, tabii ağrı yapıyor. Bizim karı ve ben de beraber büyük bir felâketteyiz... Bir abdestte çıkmasında. O da, ev halkı da, hep dokuz doğuruyoruz. Bu iş bir iki saat sürüyor.

Onu allak bullak ediyor. Çoğunu da edepsizliğinden yapıyor. Kara belâ içindeyim. Ömrümün en zahmetli zamanı.

Son zamanlarda artık tam deli hali geldi. Avrupa'ya götürüp bir tımarhâneye hapsettirerek morfini bıraktırmaktan başka çare kalmamıştı. Zaten Türkiye'yi terk edeceğim. Fransada bu işi yaparım dedim, öyle yaptım.

Bu esnada umumi kanaat şöyledir :

Herkes sinmiş, zalimler keyifli, cirit oynuyorlar. Kedisiz evde sıçanlar gibiler. Mustafa Kemal seyahatler yapıp çiftliği makamına koyduğu vatanı, onun hayvanat-ı ehliyesi haline koyduğu milleti seyrediyor. Zaar, bundan, hünerdir diye keyif duyuyor. Her taraftan da kendisine «Arz-ı Ta'zimat Heyetleri» geliyor. Şimdi bu moda.

Sinop'tayım. Seyr-ü Sefainin vapurlarından büyük bir vapur geldi. Bir haftadır Sinop'ta duruyor. Sebebi : Mustafa Kemal Hamidiye Kruvazörü ile Trabzon'a kadar gidecekmiş. Hamidiye kömürü burada alacakmış, kömür getirmiş. Mustafa Kemal İstanbul'a uğrayamıyor. Orada kendisini öldürecekler diye ödü kopuyor. Nitekim bir çok zaman ve Kara Kemalleri mahvedinceye kadar İstanbul'a gidememiştir. Herif keyf, Hamidiye ve başka gemi, yâni millet masraf ediyor. Bir de bu gemi masraf edip buraya gelmiş. Bir haftadır da işsiz. Memurlarının maaşı işliyor. Hem de bu gemi Trabzon seferi yapıyordu. Seferden kaldı. Trabzon seferi bir haftada ikmal olunur. Yirmibin lira hâsılat yapar. Bir adamın keyfi için bu masraflar oluyor. Pazarola Hasan Maliye Vekili. Bir müddet sonra Trabzon'a geçti. Sinop'a çıktı, görüştük. Bu vapur ve zarar meselesini söyledim. «Sen mes'ulsün» dedim. Cevap yok. Her tarafta Mustafa Kemal'e büyük istikballer ve masraflar yapıyor. Tabii bunlar hükûmet kesesinden çıkıyor.

Bu esnada bir âdet de çıktı. Her tarafta Belediyeler, daire-i hususiyeler Mustafa Kemal'e ev, bina, çiftlik bağışlıyorlar. Tabii bunu da kendi adamları dalkavuk valiler yapıyorlar. Yoksa

halk büsbütün başka fikirde. Bu suretle mühim bir servete malik oluyor. Kendi de aslâ reddetmiyor.

Ben Avrupa için biraz para yapmak istiyorum. Tütün ticaretine başladım. Kaynatam da «Ticarete ben de iştirâk edeyim» dedi. Bana 18,000 lira verdi. Reşit Safvet bunu işitince öleyazdı ve bana darıldı. Karısı, kaynatası da darıldı. Şükrü'nün kardeşi Ziya'da kıyamet kopardı.

Ticaret işini kardeşim Şükrü'ye havale etmiştim. Elinden 25,000 lira geçti. Bu aradan çaldı. Denklere taşlar doldurdu felâket. Tütünü satamadım. Az kaldı Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da oluyorduk. Neyse ben Avrupaya çıktıktan sonra satıldı. Zarar etmedi. Birkaç bin lira da kâr bıraktı. Hemen parasını Şükrü Paşaya derhal iade ettim. Çünkü baktım huysuzlanıyordu. Parasını yedim zannediyordu galiba. Halbuki kendi de biliyordu ki, tütün satılmamıştı. Hem de sebebi kendi idi. Ben satıyordum «Satma ben geliyorum, satarım» dedi. Geldi satamadı, müşteri de kaçtı idi. Ben onun kadar beceriksiz, aklı bir şeye ermez, boş, aynı zamanda içi şüphe ve fesat dolu adam görmedim. Her sözü de yalandır. Parayı iade eder etmez Reşit Safvet'i de : «Ölmesin, parayı iade ettim» diye haber gönderdim. Şükrü paşa ile münasebetimi kestim. Halâ bu haldeyiz.

Mustafa Kemal Samsun'a geldi. Vali Sinop'tan bir ta'zimat heyeti ile gitti. Bana «Beraber gidelim» dedi. Gitmedim. Tabii Mustafa Kemal köpürmüştür.

Derken Mustafa Kemal'in seyahati bitti. Başka moda çıktı. Valiler her şehirden şehir namına heyetler teşkil ediyor ve Ankara'ya «Arz-ı ta'zimat» a gittiler. Mağrur adam bundan pek keyifli. Bu bir rezaletti. Abdülhamid zamanında da görlmemişti. Mustafa Kemal bunları kabul ediyor. Şereflerine ziyafet veriyordu. Nihayet bu iş o kadar cıvıdı ki kendi de bıktı, artık kabul etmeyip heyetleri İsmet'e yolladı. Heyetler İsmet'e ve bilvasıta Mustafa Kemal'e arz-ı ta'zimat ettiler. Sonra bu madde de bitti. İşin arkası kesildi. Bizim memur takımında müthiş dalkavukluk vardır, göze girmek için bu hususta böyle türlü icadlar yaparlar.

Bu bitti, heykel modası çıktı. Mustafa Kemal her yerde heykelini diktiriyor. Bütün Belediyeler de birer heykelini yaptırıp diktiler. Bu hususta büyük ianeler de toplandı. Avrupaya milyonlar gitti. Çünkü heykeller Avrupada yapıldı. Şimdi millî iktisat yapan bu adamların o vakit gözü nerede idi. Böyle birçok lüzumsuz israflar yaptılar, âkıbet, tabii iktisadî buhrana vardı. Şimdi kıvranıyorlar. Tedbir alıyorlar; fakat bade harab-el Basra. Ne çare ki, çeken millettir, devlettir.

Hem de bu işin ahlâkî, çirkin kısmı var. Kimse kendi eliyle heykelini dikmez. Türk'ün nice kahraman kumandanı, yüksek şairi, devlet recülleri var. Memlekette heykel dikmek âdetini yerleştirmek lâzımsa bunları dik! Bilâkis kendi heykelini o kadar çok dikti ki, ileride bunları heykeli dikilecek zaman geldiği vakit âdeta onlara yer kalmamış olduğu görülecektir. En iyi meydan ve sokaklar dolmuştur. Bari bu millî harplerde bu kadar vatan evlâdı gitti. Onlar namına heykel dik! Avrupanın her yerinde olduğu gibi meçhul asker namına heykel dik. Tuhaf bir şey oluyor : İstanbul'a bir ecnebi heyeti geldiği vakit meçhul asker heykeli arıyor, yok. Mustafa Kemal'in Taksim'deki heykeline meçhul asker heykeli gibi merasimle, askerî temennahla çelenk koyuyorlar gülünç oluyor...

Hükûmet dairelerinde bir teşkilâttır başladı. Lüzumsuz bir çok kalem ihdas ettiler. Oralara bir sürü memur doldurdular. Bütçe kabardı. Gitti. Yani iktisadî, malî buhran iple çekildi. Ne yapsınlar. Kendilerine müracaatlar çok. Bunlara ağalık edip çırağ çıkarmak hoştur. Hem yerleştirilecek nice hısım, akraba, eş-dost avanenin etrafı ve kuyrukları var.

Mustafa Kemal ve İsmet'le gittikçe aramız biraz iyi olmağa başladı. Zaar baktılar ki çekilmişim hiç. bir şeye karıştığım, Ankara'da bile durduğum yok. Bu esnada birgün mecliste Mustafa Kemal'in yanındayım. Yunus Nadi geldi. Mustafa Kemal :

«Hidiv işini ne yaptın?» dedi. O da : «Herifi yola koydum. Size getireceğim» dedi. Arası biraz geçti. Yunus Nadi Hidiv'i Ankara'ya getirdi. Mustafa Kemal Hidiv'e ziyafet verdi. Sonra İsmet'de verdi. Aramızdan Lozan'da müthiş ve çirkin bir gerginlik olan ve bize rüşvet teklifi suretiyle hakaret eden bir adama hele İsmet'in ziyafet vermesi pek çirkindi. İsmet oralarda mı? Efendisinden emir almıştır, hemen yapmıştır. Hem de kim bilir Hidiv'e ne kadar tatlı yüz göstermiştir?...

Mustafa Kemal çiftliğinden o sene zarar etmiş. Bu zarar bir milyon lira imiş. Sızlanıyormuş. Bu havadis herkesin ağzında. Hatta bir gün bunu söyleyenlere demiştim ki : «Kabul ettim bu zarar olmuştur. Ancak Mustafa Hemal niye sızlanıyor? Çiftliğin sermayesi ve masrafları kendi parası değil, hükûmetindir. Kendisi bir zarar etmemiştir» Herkes sustu, lâ ve naam demedilerdi. Tabii kimsede söz söylemeğe mecal kalmamıştı. Korku dağları bekliyor.

Derken havadis yayıldı. Meğerse Hidiv Mustafa Kemal'e çatmak istiyormuş. Bir takım malî işleri vardır. Onları gördürecek imiş : Nadi'ye müracaat etmiş, görüştürülmek için Nadi onbin lira istemiş, Hidiv razı olmuş. Nadi de Mustafa Kemal'e : Çiftliğin zararını Hidiv'den çıkarırsın. Para alırsın.» demiş. Meğerse benim yanımda üstü kapalı sorulan şey bu imiş. Ziyafetler bunun için imiş...

Hakikaten Hidiv istikraz tarikiyle Mustafa Kemal'e 100,000 İngiliz lirası verdi. Adı istikraz ama para gitti. Mustafa Kemal verir mi? vermedi... Hem para gitti, hem de bunun için kendisini imha ederler diye korkak müvesvis Hidiv İstanbul'dan Avrupaya kaçtı, yıllarla Türkiye'ye giremedi. Paristedir. İyi oldu. Böyle adama böyle gerektir. Bu işte İsmet'te Hidiv'den 10,000 İngiliz lirası almıtşır. Demek Lozan'da Hidiv'in rüşvet teklifini İsmet ben olmasam kabul edecekmiş.

Artık Mustafa Kemal ve İsmet Ankara'yı imar hevesine düştüler. İsmet diyor ki: «Ankara'yı Avrupa'nın en mükemmel

bir şehri yapacağım»... Haberi yok... Bu ne ile olur? Para, ilim ve usul ister. Üçü de bizde yok. Başladılar : Binalar yapılıyor. Bunun için de İstanbul Şehremini Haydar'ı Ankara Şehremini yaptılar. Bütün Belediyelerden Ankara şehremanetine yardım para aldılar. Bu büyük bir haksızlıktır. Zaten her şehrimiz harap. Paraları varsa kendilerine sarfetsinler. Her kafa kel merhemleri varsa kendi başlarına sürsünler. Haydar tetkik diye Avrupada seyahat etti. Çimento ve emsali fabrikalar, Ankaraya elektrik yaptı. Yaptığı şeylerin hepsi de çürük şeyler oldu. İşlemedi. Şehrin plânı yok. Bunu yapmağı da düşünmüyorlar. Halbuki iptida plân lâzımdı. Vekâletlere binalar yaptılar. Bunları toplu yapacak yerde her tarafa serpiştirdiler. Hele bu plânı bunlara ben çok söyledim. Asla zihinlerine girmedi. Mustafa Kemal hayal içinde. Seksen metre genişliğinde yol yapılmasını emretti. Haberi yok. Böyle bir yol Paris'te bile yok. Bu ihtiyaca ve kalabalığa göre olur. Ankara'da 60,000 nüfus oldu. Haydi daha çoğalsın 100,000 olsun. Bir milyon da olsa yine lüzumsuz. Paris'in en kalabalık olan bulvarları ancak tahmine göre otuz metre kadar genişliktedir. Şanzelize vakıa pek geniş ama orası yegânedir ve sokak değil âdeta bir parktır. Hem Pariste bir milyondan fazla nüfus var. Ne ise harıl harıl inşaat ile Ankara'da bir takım binalar vücuda geldi. Geldi ama şimdi şehri yoluna koymak, sokakları tanzim etmek için bunların bir kısmının yıkılmasına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Plânsız iş böyle olur. Bu adamların dirayetlerinin, işlerinin işte göze görünen maddî mi'yarı ve nümunesi bu Ankara'nın imarıdır. Her işleri böyledir. Lehlerine yine bir çok propaganda yapıyorlar. Ne kadar yapsalar bu maddî delildir. Devlet idaresindeki işleri hep böyledir. Keyfî iş, cahil kafaların mahsulü böyle olur. Mustafa Kemal emrediyor, bir yere bir takım binalar yapılıyor. İsmet emrediyor, başka yere yapılıyor. Recep, diğer bir vekil başka yerlere, başka türlü yapıyorlar. Çorba... Lâfla Aden Bağları, Londra, Paris yapıyorlardı. Hattâ bunları beğenmiyorlardı. Bunlardan güzel bir şehir yapacaklarını tefahürle anlatıyorlardı. Ama şimdi zınk diye

durdular... Avrupadan mütehassıs getirdiler. Plân yaptırmağa çalışıyorlar. O evvel gerekti. Milyonlar gitti. İktisadî buhran gelmez de ne gelir?...

Birer kanunla şapkayı giydirdi. Medrese ve tekkeleri iiga etti. İsviçre kanun-u medenisini tercüme ettirip tatbik ettiler. Şimdi de artık bir inkılâp modası çıktı. Hergün bir inkılâp yapıyor ve bunu şatafatlarla gazetelere yazdırıyorlar. Bu hal Mustafa Kemal'e de vekillerine de sirayet etti. İnkılâp hastalığı nesâri bir hastalıkmış? Kolera yanında halt etsin!... Birgün bakıyorsunuz Necati «Adliye İnkılâbı» diyor. Ne o... Çıka çıka saçma bir emir vermiş. Veya bir madde-i kanuniye yapmış. Sonra Maarifte inkılâp!.. Hem de bir değil; Maarif Nisan inkılâbı arkasından Maarif Mayıs inkılâbı. İnkılâp inkılâp üstüne. Yılın her ayının adıyla bir inkılâb! Bir inkılâp kasırgasıdır koptu. Başlar döndü, sersem oldu. Halbuki inkılâb diye mevcut olanı da mahv ve işleri alt-üst ediyorlardı. Bir dikkatli adam bu işleri tedkik etse bu inkılâp cinnetleriyle devlet ve milletin malî, harsî, adlî, ilah... ne müthiş zararlara uğradığını ne güzel görür ve yazardı... Böyle bir eser yazılmalıdır. İtisadî buhran gökten düşer bir semavî âfet değildir ki... Böyle böyle olur...

İsviçre kanun-u medenisini Mahmud Esat tercüme ettirdi. Bu heyette Şükrü Kaya da vardı. Sırf Türkçe tercüme edilmesine gayret etmişler. İyi. Ancak Fransızcasının bile anlaşılması için İsviçrede nice şerhleri yapılmış olan bu eseri iyi anlayamadıklarından çok yerlerini başmakalıp tercüme etmişler; bir şey anlaşılmıyordu. Zaten Şükrü Kaya'nın en bilmediği bir şey ana dili olan Türkçe'dir. İki satır yazsın üç-beş imlâ hatası üç-dört gramer hatası vardır. Bunlar bir de vahim bir hata yapmışlar: Arapça olmasın diye hukuk ıstılahlarını koymamışlar. Bunları cümle ile ifade etmişler. Halbuki bu büyük kusur, gayet câhilâne bir tarzdır. Bu eser ilmî bir eserdir. İlim ıstılahsız olur mu? İlimde terim denilen bir kelime bazen beş-on sahife ile izah edilir. Halbuki bir kelimelik ıstılahı bugün erbabı bütün bu sahifelerdeki malûmatı tahattur eder.

Neyse bunu da büyük bir şatafatla Meclise kabul ettirdiler. Meclisde bu tercümeyi müzakere eden encümende Necmeddin Molla ve Yusuf Kemal de vardı. Birgün kütüphanede çalışıyorlarken yanlarına gittim. «Ne yapıyorsunuz?» dedim. — «Anlamağa çalışıyoruz. Yaptığımız, yapacağımız bu» dediler. Demek tedkik ve sonra tasdik heyeti de birşey anlamamış. Halbuki bu iki adam bu işin recülüdürler. Pekiyi, bunlar anlamazsa onu tatbik edecek mahkemeler nasıl anlayacak? Nitekim anlayamadılar. Mahkemeler çorba, hükümler sakat oldu.

Kanun mecliste bilâ teemmül ve münakaşa kabul edildi. Boyacı küpünden çıkar gibi çıktı. Bu kanun-u medenî hristiyan an'anelerini haiz. Biz Türkler ise hemen on asırdır müslümanız. Kanun demek örf demektir. Zavallı Türkün; talihsiz başı varmış. Bütün zıddına olan örfler tepesine biniyor. Arap örfünden kurtuluyoruz, başka ecnebi milet örfüne giriyoruz yine olmadı, yine olmadı. Arap örfünden şikâyet ederken daha belâ olarak hıristiyan örfünün pençesine düştük. Hiç olmazsa Araplar gibi müslümandık. Sonra bunun esası Roma Hukukudur. Bunlarda biraz rötuş lâzımdı. Aynen almak hata idi. Aldılar hatta bunda pek de ileri gittiler. Sonunda gülünç şeyler oldu. Meselâ : Yoğurt kardeşi!

Hristiyanlarda da bizdeki gibi süt kardeşi vardır. Süt kardeşlerin evlenmesine meselâ Fransada kiliseler müsaade etmez. İsviçre kanununda da böyle. Mustafa Kemal buna kızmış. Mahmud Esat'la «Yoğurt kardeşi» diye alay etmiş. Daha böyle biriki şey varmış. Mahmud Esat bunları da kaldırmağa teşebbüs etmiş. Bunu âşikâr yapamadı. Hile ve sahtekârlığa tevessül etti: Matbaa hatasının tashihi diye bir hata ve sevap cedbeli yapıp bunu da meclisten geçirdi. Bu suretle bu cedvel de meri oldu. Halbuki cedveldeki şeylerin hepsi matbaa hatası değildi. Ona bir takım ta'dilât ve ilâveler de sokmuştu. Bu suretle süt kardeşlerin evlenmesini meneden kaydı da kaldırmıştı. Artık Türkler süt kardeşleriyle de evlenebilirler Hristiyanları bile geç-

tik... Bu kanunun hele büyük bir kusuru var ki şudur : Bir şahsın emvalini hayatında ölüme bağlı olarak bir hayra verememesidir. Bu, Türkiyede hastahaneler, kütüphaneler ve emsali gibi hayatın vücuda gelmesine mühim bir engeldir. Bu da büyük bir zarardır. Çok kişi bütün malını sağlığında umur-u hayriyeye terk edip kendini tecrid edemez. Hakları vardır. Hayatın bin türlü geçidi, inkılâbı mevcud. Aç kalmaktan korkarlar. Bu sebeple ölünce kalan mallarını hayrata bırakmayı isteyenler çoktur. Halbuki Fransız kanun-u medenisinde bu hak vardır, bizde yok. Yani bu kanun düşünülerek yapılmış, bilhassa bizim ihtiyacımız, âdetimiz nazar-ı itibara alınmış bir kanun değildir. Basma kalıp bir şey... Maymun taklidi... Bu kanunla ölümden evvel bir malını bir yere verebilir. Fakat yüzde yirmibeşi yine varislerine kalır. Halbuki adam vardır ki en büyük düşmanı varisleri arasındadır. O varislerinden büyük zararlar görmüştür. Onlara on parasının gitmemesini bihakkın ister. Bazı adam da vardır ki malını meselâ bir fahişeye verir. Bu haksızlıktır. Bunu menetmeli. Ancak hayrata verirse kalan buna müsaid olmalı.

Kanunun tatbikatına başlandı. Mahkemeler allak-bullak oldu. Hiç bir hakim anlayamıyordu. Çok yanlış hükümler verildi. Hele bu kanunda hakimin içtihadına müsaade edilir ki pek muzırdır. Bizde yetişmiş kaç hakim var? Bu bir nevi jüri usulü ki Avrupa da bugün müthiş aleyhindedir. Nitekim İsviçre jürisini evvelce zikrettik. Amele, bakkal, çakal hakimdir. Fransa'da da böyle. Hakim cehliyle yanlış içtihad edebilir, yahut bu bir irtikap kapısıdır da.

Mustafa Kemal matbuatı tamamiyle eline almışdı. Buna çok ehemmiyet veriliyordu. Ankarada Hakimiyet-i Milliye gazetesini büyülttü, mühim bir bina yaptı, mühim makineler getirdi. Başına Falih Rıfkıyı koydu. İstanbul'da Ahmed Emin'in elinden Sabahçı Mihran'ın matbaasını aldı. Milliyet adında bir gazete çıkardı. Bunun başına da Siirt mebusu yaptığı eski yaveri Kürt Mahmud'u koydu. Falih Rıfkı, Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Yahya Kemal de her iki gazetenin muharrirlerinden. Bu muharrirlerin yaptıkları şu : Günümüzü cennet göstermek, Mustafa Kemal'i Allah mertebesine çıkarmak. Medih, medih... Başka şey yok.

Yunus Nadi İstanbul'da bir ruma ait büyük bir bina ve makineleri ucuzca kapattı. İkiyüz bin liralık malı, sekiz-on bin liraya aldı. Hattâ makinelerin kıymetini Matbaa-i Âmire mürettipleriyle makinecilerle takdir ettirmişler. «Dört bin lira yazın!» demişler. Bunlar reddetmişler. Sonra zorla tazyik ettirmişler. Bunu bana Matbaa-i Âmire'de bu adamlar anlattılar. O da Cumhuriyet gazetesini çıkarıyor. Orda kâmilen medihnâme ve zafer destanı... Akşam gazetesi de ellerinde. Bunun da aleti Necmeddin Sadık. Bu adam iki yüzlü kılıç. Cavit'lerin sıkı ahbabı. Fakat Hükûmetin de meddahı. Evvelce lehe, bazan da aleyhe yazıyordu. Hattâ bir defa Hükûmet aleyhine pek şiddetli bir makale neşretmişti. Sonra tam meddah oldu. Mükâfaten meb'usluğa çırağ buyruldu. Vakit gazetesi de meddah. Sonra o da mebuslukla çerağ buyruldu. Matbuat böyle kâmilen meddah oldu. Söndü, öldü. Başka gazete de yok. Türk matbuatına innellahe ve inna ileyhi raciûn. Matbuata yeni çirkin bir leke daha sürüldü.

Artık bu gazeteler yüz acısı, millî ar. İnsan okumaktan utanıyor. Yahya Kemal'i severdim. Bir iki defa kendisine nasihat ettim : «Yapma! İleri atılma! Çirkin şey. Bu böyle gitmez. Sonra pişman olursun» dedim. Sözümü dinledi. Bir daha yazı yazmadı. Ötekiler devam ettiler. Bunlar, bilhassa adlarını saydığım muharrirler ,«Gazi ilham alıyor» diyorlar. «Dâhidir» diyorlar. Dâhi bildiğimiz bir türlü olurdu. Meğerse, bir şahısta bir çok dâhilik olurmuş. Herife diyorlar : Sen askerlik dâhisisin, ziraat dâhisisin, idare dâhisisin, siyaset dahisisin, teceddüd dâhisi, inkılâp dâhisi, ilh... Ucu bucağı yok. Hayret!.. Bir yaşımıza daha girdik. Mustafa Kemal, kendisi de nutuklarında «İlham alıyo-

rum» diyor. Demek bu adam megalomanide müthiş ilerlemiş. Eski padişahlar ilâhî, müstesna bir varlık oldukları kanaatine varmışlardı... Bu da öyle. Biri bir gazetede : «Sen peygambersin, fakat ondan da büyüksün,» dedi. Hemen hepsi ona: «Ulu yaratıcı,» diyorlar. Bu eski «Halik-i azîm» in tercümesidir. Yâni onu Allah yaptılar. Mustafa Kemal reddedip, bunları terbiye etmedi. Artık Ulu Gazi, Yüce Gazi, Kudret Haliki, Mukaddes Reis, işaret buyurdular, ilh... gibi tabirler aldı yürüdü. Bunların Abdülhamid'in zillullah-ı filard, gazi ibni gazi, Halife-i ruyi zemin gibi sıfatlarından sanki ne farkı var? Abdülhamidinkileri ezberlemiştik. Şimdi bir ezber ders bellemek lüzumu hâsıl oldu.

Birgün bir tebliğ-i resmî : Mustafa Kemal Lâtife'yi boşamış. Bunu da Hey'et-i Vekile kararı ile yapmış. Bu, Kanun-u Medeni'ye mugayirdi. Boşanmak, iki tarafın rızasıyla, veya onun mucip sebebi mahkeme hükmü ile olacaktı. Hey'et-i Vekile, adliye kanun ve mahkemelerin üstüne çıkmış ve vahidülcalip olarak karar vermiş. Al işte, Mustafa Kemal'in kanuna riayeti... Bir Kanunu Medeni yaptı, bugün iptidâ kendi bozuyor... Hem âleme ilân suretiyle... İsmet de bunu yapıyor... O, ne yapmaz? Tek mevkide dursun, bunun için cinayetler, katlîâmlar yapıyor da, bu bir şey mi? Kanunen Lâtife hâlâ O'nun karısıdır. Mustafa Kemal ölürse mirasa konar.

Lâtife İstanbul'a geldi. Son zamanda haremimi aramıyordu. Mevhibe ile iyi idi. Refikamın Mevhibe ile muhaberesi de kesilmişti. Lâtife şimdi, İstanbul'a gelince, derhal refikamı istedi. Refikam gitti. Ona bir takım mühim şeyler söylemiş, boşanma vak'asını da anlatmış, «Doktor gelsin, ona mühim havadislerim var» demiş.

Anlaşıldığına göre boşanma vak'asından iki - üç gün evvel Lâtife kardeşi İsmail ile haremi Süreyya Paşanın kızı Melâhat Ankara'ya gitmişlerdi. Çankaya'da misafir olmuşlar. O vakit Mustafa Kemal'in yanında kâtip sıfatıyla Halit Ziya'nın oğlu Vedad vardı. Güzel tüysüz bir çocuk. Bir akşam üzeri karanlık çökerken İsmail, Melâhat balkona çıkmışlar. Bakmışlar Vedad Mustafa Kemal'i ağacın dibinde yapıyor. Lâtife'yi çağırmışlar. O da görmüş. Bir kıyamettir kopmuş. Lâtife Mustafa Kemal'e «Herşeyini gördüm, hepsine tahammül ettim. Artık buna edemem» demiş. Gazi (!) savuşmuş, İsmet'in evine gitmiş. «Bu karıyı şimdi boşayacağım» demiş. İsmet sabahleyin erken Hey'et-i Vekile'yi toplamış. Talaka karar vermişler (!) Lâtife'yi İsmet alıp, trene koymuş. Trende teselli etmek istemiş, Lâtife ona «Sus, sus!» İsmet Paşa! İsmet Paşa! Sen ona bir gün dalkavukluk etme seni benden daha rezil eder. Hep âleti sensin» demiş. Neden sonra birgün Ankara'da İsmet'e Lâtife'yi gördüğümü söyledim. Yüzüme baktı, «Bu bir facia oldu» dedi. Halbuki Lâtife en ziyade İsmet'e kızıyordu. «Bunların bütün sebebi İsmet'tir» diyordu.

Bir müddettir Mustafa Kemal duramıyormuş. Yine eski hayatı yaşamak istiyormuş, Lâtife'nin içki ve fuhuş hususundaki tahakkümüne fena sıkılıyormuş. Hergün kavga ediyorlarmış. Bunu gören Salih ve diğer âvane de Lâtife'nin aleyhine kıyâm yapmışlar imiş.

Yine Lâtife'nin rivayetine göre o esnalarda bir gün küçük hemşiresi yanında misafir imiş. Mustafa Kemal kıza tasallut etmiş. Kız elinden kurtulup kaçmış, ablasının odasına kapağı atmış. Mustafa Kemal elinde rovelver odaya girmiş. Ablası kızı kucaklayıp siper olmuş. Mustafa Kemal ateş etmiş, bereket versin uşak ve Mustafa Kemal'in eskidenberi yanında olan ve her işleri bilen Bekir, Mustafa Kemal'in kolunu tutmuş, kurşunlar boşa gitmiş, üç el ateş etmiş miş...!

Boşandıktan sonra Mustafa Kemal Lâtife'ye elli bin lira göndermiş, Lâtife kabul etmemiş. Fakat babası Muammer Bey imtiyazlar aldı; Gazi de verdi. Mustafa Kemal mühim evrakını Lâtife'ye saklatırmış, Lâtife'yi yollarken onları almış.

Lâtife en ziyade İsmet'e diş biliyordu. «Felâketin sebebi

odur» diyordu. Ben Türk Tarihi ile meşgulüm. Bu sebeple işim çoktu. Geciktim. Yine refikamı yolladım «Havadis al!» dedim. Bu sefer hiç havadis vermemiş ve anlatmış :

Başkâtip Tevfik, arkasından Siirt'li Mahmut gelmişler, Gazi tarafından Lâtife'ye şunu tebliğ etmilşer : «Kimseye bir şey söylemesin. İşitirsem, onu derhal mahvederim.» Korkup susmuştur. Birgün ben gittim. Daha havadis almak için çok uğraştım. Türlü yollardan girdim; bir şey söylemedi. Halini görüyorum, söylemek istiyor, korkuyor. Mahsus saatierce kaldım. Babası da bizi bir dakika yalnız bırakmadı. Tedbirli adam... Herkes yanına gitmeğe korkuyorlardı. Bir daha gittim. Yine havadis almak tecrübesi yaptım. Yine olmadı. Birgün refikamla kendisine şu haberi gönderdim : «Burda durmasın. Sır biliyor diye Mustafa Kemal mutlaka onu imha eder. Hayatı tehlikededir, Avrupa'ya gitsin!» Cevabı şu olmuş : «Benden evvel o Rıza Nur için vardır. Siz gidin!» demiş. Zavallı kimseyle görüşmüyordu. Kahretmiş, sokağa da çıkmıyordu. Güç vaziyet. Daha dün hâkim-i mutlak halinde idi. Merasim ve alkışlar içinde idi. Şimdi bir basit fert... Çok söyledim. «Hava almak lâzımdır» dedim. Dinlemedi. Gittikçe zayıfladı, sarardı. Adetâ verem oluyordu.

Ankara'ya gittiğim vakit gördüm. Evvelce çifte mekteplerin üzerinde «Lâtife Gazi Mektebi» yazılı idi. Boşandığının ertesi günü adını kazıyıvermişler... Yaban insanlar, çirkin şey. Sonra kendi de bunu işitmiş. Pek gücüne gitmişti. Bundan bana dert yandı.

Lâtife'yi attıktan sonra Mustafa Kemal'in zincirleri yeniden çözüldü. Eski fuhşiyat alabildiğine başladı. Çankaya meşhur ve muteber bir kerhâne oldu. Yirmi-otuz kadın birden doluyordu. Sabahlara kadar mum söndürmesi oluyordu.

Salih, Recep Zühtü, Tokatlıyan'ın arkasında İstanbul'da bir ev tuttular. Bunu kerhâne haline koydular. Kendileri de eğleniyor, kadınların iyilerini seçiyor, Mustafa Kemal'e yolluyorlardı. Bu kerhâne boşanma işinden biraz evvel teessüs etmişti.

O vakit karılar Ankara'ya Tevfik Rüştü'nün evine gidiyor, Gazi oraya gelip orada eğleniyordu. Sabahlara kadar türlü fuhuş oluyordu. Hariciye Vekili kerhânecibaşı olmuştu. Zararı yok, zaten bu sayede Hariciye Vekili olmuştu. Şimdi karılar doğruca Çankaya'ya Mustafa Kemal'e gidiyor.

Salih'in kerhânesi çok zaman işledi. Öyle rezaletler oldu ki, polis kapamağa teşebbüs etti. Mustafa Kemal'in en mühim arzusunun müteahhidlerinin ocağı yıkılabilir mi? Demek rezalet ne kadar ilerlemişti. Nihayet polis burasını kapamağa muvaffak olmuştur. Ama yıllar geçti.

Mustafa Kemal Konya'ya gitmiş, orda mektebi ziyaret edip bir muallimeyi beğenmiş, almış, getirmiş. Onunla bir müddet eğlendi. Sonra Avrupa'ya tahsile yolladı. Millet parasıyla fahişelerine ihsân!.. İzmir'e gitmiş, orman memurunun mektepli ve küçük kızı Âfet'i beğenmiş, almış getirmiş. Hadi ona da fuhuş... Sonra onu da İsviçre'ye tahsile yolladı. Vaktiyle metresi Fikriye'yi de göndermişti. Onun bu usulü. Bu kızın babası evvelce Sinop'ta imiş, oradan İzmir'e gitmiş. Sinop'ta biliyorlardı. Kızın şeklini anlattılar. Demek nerede kız görüp beğenirse eşkıya dağa kaldırır gibi, omuzlayıp götürüyor. Hem de mekteplerden... Ne fecî! Evvelce bir gece Ankara Darülmüalimatını da basıp bir kız kaçırmıştı. Adam hırsız, eşkıya, Fakat spesialitesi mektep basmak, talebe ve hoca kızları çalmak... Türkiye'de hırsızlığın her nev'i ve dağa kız kaldırmak vardır ama, henüz böylesi görülmemişti. İcad etti. Dâhiliğini bununla da gösterdi.

Demek evlenmeden evvelki halini, hem de daha büyük mıkyasta almış... Şimdi bu Âfet yanında. En gözdesi.. Muallim, müverrih (!) olarak bulunuyor.

İş sade böyle değil. eHr taraftanda kendisine kadın takdim edenler var. Bir avukat Lütfi var. Karısı Bulgarmış: Çok güzelmiş. Karısını takdim etmiş, Baron işi gibi imtiyazlar almış. Şimdi böyle kadın yağmuru var. Çankaya'ya yağıyor. Böyle pe-

zevenklerin bini bir paraya. Buna maatteessüf, namuslu insanlardan da iştirâk edenler de oluyor :

Birgün Millet Meclisine Çankaya'dan Kütahya meb'usu Nuri telefon ediyor. Telefonda Sivas meb'usu Rasim var. Bize sonra Rasim hikâye etti. Nuri diyor ki : «Doktor Ömer Şevki Bey nerde? Paşa'ya Müfid Bey'in kızını takdim edecekti. Otomobil yolladık, bekliyoruz.» Filhakika Ömer Şevki bu kızı alıp Mustafa Kemal'e o gün götürmüştür. Bunu işiten meb'uslar hep iğrendik, hem de bir alay mevzuu oldu haftalarca sürdü. Şükür Meclis'te namuslu insanlar çokmuş... Herkes Ömer Şevki'den selâmı, sabahı kesti. Ben de selâm vermiyorum. Halbuki bu adam dalkavuktu ama, namuslu bir adamdı: İttihadcıların köpek gibi dalkavuğu idi. Demek namuslu zannımız hatâ imiş. Dalkavuk olan, mutlaka namussuzdur. Bence bu, düsturdur. Bu adam çok beyinsiz idi. Fakat doktor, miralay, meb'us olmuştu. Artık doktor, afaroz halinde idi. O vakit anlamış, birine şikâyet etmiş ve demiş ki : «Yahu, ben ne yapayım, nasılsa bir defacık yanıldım. Gaziye karı getirdim. Herkes beni afaroz etti.» Bu adam artık felâh bulmadı. Meclis'e gelemez oldu. Tuhafı Mustafa Kemal üçüncü Meclis'e onu mebus da yapmadı. O vakit pek zarurette imiş. Bazıları Mustafa Kemal'e şuna bir yiyecek ver diye şefaat etmişler. Vermemiş, bil'akis küfür etmiş. Sebebi neydi bilmem? Halbuki adamcağız pezevenklik de etmişdi. Bu da en revaçta bir san'at idi. Bu herif böyledir... Nihayet Ömer Şevki dayanamadı; öldü, gitti. Zaar vehameti sonra derketti, yüreğine indi.

Bir gün bir havadis: Enver'in amcası Halil Paşa karısını İstanbul'dan getirmiş, eliyle Mustafa Kemal'e takdim etmiş. Ve karısına : «Kardeşin gibi Gaziyi öp» demiş. Mustafa Kemal de «Ne kardeş gibi!.. Adetâ öp!» demiş. Kadın birkaç gece Çankaya'da, Halil o vakit Ankara'da petrol imtiyazı için uğraşan Ali Sultanof'un evinde kalmış. Kadın sonra İstanbul'a gitmiş. Diyorlar ki, kadın güzelmiş. O esnada Halil petrol imtiyazı istiyordu. Yanında sermayedârlar memuru Bakü'lü Ali Eşref Sultanof vardı. Bu havadisi sonra Paris'te bu Sultanof'tan da dinledim. Diyor ki : «Halil Paşa ne mükemmel pezevenkmiş! Yanımda karısını telgrafla çağırdı. Ve eliyle Gazi'ye götürdü.» Gazi Hali'e üç bin lira el harçlığı vermiş.

Aydın Şirketi Meclis-i İdare âzalığına da çırağ buyurdu. Halil o esnalarda pek parasız idi. Müsterihülhal oldu. Bu da bir müddet meb'usların ağzında ve herkesin ağzında çalkalandı durdu.

Karı borsası yalnız bu iki türlü, yâni mekteplerden kaldırmak, şunun bunun karı takdim ederek, imtiyaz, memuiyet, ihsan-ı şâhane almasıyla yürümüyor. Bir de Mustafa Kemal şunun bunun karı ve kızını cebren elinden alıyor:

Arası biraz geçti. yine yeni bir havadis ağızdan ağıza koşuyor : Mustafa Kemal Erkân-ı Harbiye İkinci Reisi Kâzım Paşa'yı haremiyle bir gece Çankaya'ya dâvet etmiş. Kâzım'ı iyice sarhoş etmiş. Zavallı sızar gibi olmuş. Bir otomobile atıp evine yollamış. Kadınla eğlenmiş, sabahleyin onu da yollamış.

Herkes bunu diyor ve gülüyor : «Bu adam Enver'in sinsilesini becermeğe ahdetmiş, devam ediyor. Enver'den intikam alıyor. «Kâzım'ın haremi Enver'in hemşiresidir. Halil de amcası. Dedikleri doğru. Hem de bu adam kadına bir şey yapabildiğinden bunları yapmıyor ve bu işe bundan düşkün değildir. Evvelce yazık. Bir hastalık... Aynı zamanda bu işi hırsı olduğu adamlara, kâh da yüz karalı edip pençesi altında sadık tutmak için yapar. Bir âdeti de var : Böylelerini derhal her önüne gelene söyler, âvanesiyle söylenir. Bir kaç saat içinde bütün Ankara duyar. Nitekim Ordu Müfettişi Çerkes Said'in kızkardeşini yaptığını bana söylemişti. Ve Said el'an ona köle gibi sadıkâne hizmet ediyor... Bir huyuda vardır : Böyle kadınlarla kendi uğraştıktan sonra kâtiplerine, yâverlerine, silâhşörlerine ve matbuat pehlivanı muharrir meb'us âvanesine de «Siz de yapın!» der, yaptırır. Olmaz domuzdur!.. Vakıa Çankaya sâkinleri ora-

daki kadınları bir düziye düzer ya, bu nev'i de av yemekleri nev'indendir. Arada bir düşer. Çankaya eşsiz bir kerhâne olmuştur.

Kâzım'a çok acıdım. Yüreğim yandı. Sevimli, namuslu, terbiyeli, pek muktedir bir askerdir. Kars'ta Ermenileri perişan etmekte mühim rolü vardır. Orda Karabekir'in Erkân-ı Harbiye Reisi idi.

Bu işler saymakla bitmez... Binbir gece masalları, Venüs Mâbedi hikâyeleridir. Fuhşun her nev'i icra edilir. Mum söndürmeleri yapılır. Hepsi olur. Hepsini yazmak, uzun ve çirkin...

Çankaya Fuhuş Tiyatrosunda böyle gelip giden müteharrik artistler olduğu gibi yirmi-otuz da temelli, seçme genç kız ve kadın var. Bunların bir kısmına evlâdlığım (!) diyor. Bir tanesi pek meşhur. Almanya'da dans tahsil etmiş bir kız... Ortalığa yaydıkları : Mustafa Kemal'e ve âvanesine dans hocalığı ediyormuş!.. Sonra bunu da Avrupa'ya yolladı... Avdetinde gözden düştü. Bu adam eğlendikten sonra Avrupa'ya yolluyor. Bunun sırrını ne anlıyabildim, ne de öğrenebildim.

Artık bir balo ve dans devridir açıldı. Güya medenî ve asrî olmuşuz... Dâva bu... Bu zevk ve safaları Kara Kaplıya uyduruyorlar, meşrû' göstermek lâzım!.. Artık Ankara'da mükellef balolar veriliyor. Bu balolarda müthiş rezaletler de oluyor. Hattâ kavga, döğüş de var. Mustafa Kemal geliyor. Zil zurna oluyor, kadınlara tasallut ediyor. Bir defa dans ederken Fransız Sefirinin kızının memesini sıkmış; kız kaçmış, babasıyla beraber balodan gitmişler. Bir defa Mustafa Kemal kadın yerine tüysüz bir zabitle dans etmiş, çocuğu öpmüş. Kadınlardan birkaçı Gazi'ye «Biz burada iken bu olmaz» demişler, herif keyiflenmiş. Bir adam karısını, yâni Mübarek Beyin kızını onlarla dans ettirmek istemediğinden Salih ve âvanesi adamcağızı öyle dövmüşler ki, bîçâre sedye ile hastahâneye götürülmüş. Avrupa'da balolarda böyle şey aslâ olamaz. Bunlar baloyu da tulumbacı koğuşu yaptılar. Zaten Meclis'leri, Hükûmetleri de o... Demek seviyeleri bu kadar...

Mustafa Kemal bu rezaleti çok ileri götürmüş. Bir baloda herkesin içinde İsmet Paşa'nın karısını da öpmüş. Yanındakiler «Yapmamalıydın» demişler. O vakit «Niye bana haber vermediniz» demiş. Gûya mâzaret!... İsmet de orada imiş. Hiç bir şey dememiş. Namuslu bir erkek olsaydı derhal Mustafa Kemal'i vururdu. Bunun diğer tafsilâtını Robert Kolej'deki Hüseyin'in karısı Mihre'den dinledik. Evvelce de dedim ya, Mevhibe namuslu ve dindardır. Kocası nekadar namussuz ise, o,o kadar namusludur. Derhal ağlıya ağlıya eve gitmiş. Mihre onlara misafir imiş. Ağlıyarak ona anlatmış. Arkasından İsmet gelmiş, karısına «Ne ağlıyorsun? Bir şey değil ki... Hem o, senin kardeşin» demiş. E... Tamdır, İsmet'e lâyıktır o bunların hepsine katlanır. Tek mevkide dursun... Duruyor, demek ahlakî, millî, idarî, siyasî böyle nelere katlanıyor... İştirak veya aletlik ediyor, hesap edilsin...

Birgün Meclis'te Hakkı Tarık 63 numaralı kömür ocağı işini mevzuubahis etti. Gasbın aleyhinde bulundu. Bu adam ya bu işin Mustafa Kemal'in işi olduğunu bilmiyordu veya ocağın sahiplerinden para almıştı. Bilse cesaret edemezdi; fakat bilmesi lâzımdı. Çünkü mes'ele an'anesiyle ağızlarda idi. Hem de kendisi sureti haktan görünmek ustalığını yapar ama, Mustafa Kemal'in adamıdır. Para aldığını zannetmek lâzımdır. Bu iş şöyledir:

Bu ocak Zonguldak'ta en zengin kömür ocağı imiş: Günde otuz, kırk bin lira varidat getirirmiş. Zengin bir Rum'un imiş. Rum Londra'da Harb-ı Umumî zamanında ölmüş, ocak orada tahsilde olan iki çocuğuna kalmış. Kumarbaz, cahil Arif adında bir serseri ocağa mütareke zamanında parmak takmış elde etmek için bozok Salih'in yardımına müracaat etmiş, o da Mustafa Kemal'e âlakadar etmiş. Arif bu ikisine büyük hisseler vermiş. Bu halde iş kolaylaşmış.

Arif, Salih, Bahçekapısı Kâtib-i adline bir sahte vesika yaptırmışlar, bu vesikaya göre bu iki çocuk, bu Kâtib-i Adlin

huzurunda ocağı Arif'e satmışlar. Arif, yâni Mustafa Kemal ocağın üstüne oturmuş. Derken malsahipleri haber almış. Arif aleyhine dâva açmışlar. Hattâ Necmeddin Molla'yı da vekil tutmuşlar... Dâva, Dâva... Mahkemelerde avukatlar çocukların o esnada Londra'da olduklarını ispat etmişler. Mahkeme Kâtib-i Adli sahtekârlıkla mahkûm edip hapse soktu. Mustafa Kemal küplere bindi ve Fethi'ye der ki: «Necmeddin Molla'ya söyle! Rumların vekâletinden istifa etsin. Kâtib-i Adil tarafına vekil olsun.» O da Necmeddin'e söyler. Necmeddin bana söylediğine göre: «Ben Rum'ların vekiliyim. Şimdi dönüp diğer tarafa vekil nasıl olurum» der ve kabul etmez. Fakat Rum'lardan istifa eder.

Mustafa Kemal bu işte kendisini açığa vurmuyordu, ama bu teklifi âlakasını ispat eder. Nihayet kömür Dâhisi Gazimiz Temyiz Mahkemesine te'sir etti; âdeta elinden tutup Katib-i Adli hapishâneden çıkardı. Ocağın üstüne yattılar. Biraz sonra eline biraz para verip Arif'i de attı. Ocak sade kendine kaldı.

Bu esnada yeni bir şey çıktı: Şirket-i İnhisariye âzası, yâni Mustafa Kemal'in âvanesi harıl harıl şirketlere müdür, ve Meclis-i İdare âzası oluyorlar. Ecnebi ve yerli hiçbir şirket kalmadı ki, girmesinler hattâ bizim kayınpederin Eskipazar Alman'ı var ufak bir şirkettir. Oraya bile gelmişler. Onlar da hesaplarını gösterip «Bu büyük bir şirket değildir ki, size ayda üçer - beşer yüz lira verebilsin» demişler... Hesabı görünce istememişler. O esnada herkesin ağzında idi. Mahmut Siirt tam ondört şirkete birden âzâ olmuş... Demek ayda beş - altı bin lira sade bunlardan ve bedevadan maaş alıyordu. Kılıç Ali de öyle. Mahmut Siirt sigorta şirketlerini ele aldı. Onların nizamnânelerini halk aleyhine değiştirip Hükûmete kabul ettirdi. Bu işte meşhur «Piyos»çok rol oynadı ve çok kazanç yaptı. Mahmut kürttür ve İsmet'in adamıdır. Mustafa Kemal'e yâver yapan da o idi. Zaar kürt olduğundan böyle yükseltti.

Bu esnada Mustafa Kemal yâranına, âvanesine şunu diyor ve tavsiye ediyormuş:»

«İş yapın! Fırsat bu fırsattır. Zengin olun ki, kuvvetli olalım. Mevkide durmak için servete lüzum vardır.»

Hakkı var, onlar da paçaları, bilekleri sıvayıp servet yapmağa koyuldular. Artık irtikâp aldı, yürüdü. Bunları gören ufak memurlar da üç - beş liraya kadar çalmağa başladılar. Öyle oldu ki... Bu devlet hiç bir vakit bu derece rüşvet ve irtikâba düşmemişti. Meğerse Abdülhamid zamanı hattâ İttihadcılar devri zemzemle yıkanmış imiş...

Derken İş Bankası açıldı. Bu banka Mustafa Kemal'indir. Biraz para koydu, fakat hükûmetin bütün parası onun sermayesidir. Hükûmetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine oraya gidiyor. Hattâ meb'uslar bile maaşını oradan alıyor. Bazan da maaşımız gecikti. Demek sermâye Hükûmetten, kâr Mustafa Kemal'in. Âlâ şey... Gazi bundan çok kazandı. Oraya Meclis-i İdare âzâsı olarak da, Kılıç Ali, Salih, ve emsali haydutları koydu. Cellâdın, eşkiyanın bankacı oldukları da yeni görüldü. Bunların banka ile ne alâkaları olur? Sadıklar, adamlar ya, kâfi...

İrtikâp işleri ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve namuskârlar şikâyet içinde. Halit Paşa cesur, hırçın hattâ deli idi ama, namuslu bir adamdı. Bu irtikâplara sinirine dokunmuş, söylenmeğe başlamış. Nihayet bir gün Mustafa Kemal'e gider: «İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önünü al. Celâl (İş Bankası Umum Müdürü) Kel Ali, Kılıç, ilh... mürtekiptirler. Ben bunları vurup öldüreceğim» der. Yaparmı yapar... Mustafa Kemal fena telâş eder. Yâranını haberdar etmiş... Kel Ali o vakit pek gözde idi. Bu âvane bir gün Meclis'in methalinde Halit Paşa'yı vurdular. Birgün sonra ben Ankara'ya gitmiştim.

Mes'ele şöyle olmuş: Halit Kel Ali'ye çatmış. Ayırmışlar. Kılıç, Rauf (Rize meb'usu, Ali Şükrü vak'asında Merkez Ku-

mandanı muavini), daha birkaçı Meclis'in methalinde Halid'e pusu kurmuşlar. Halid Kel Ali'yi almış. Rauf, sırtından Halid'i vurmuş. Mustafa Kemal derhal Meclis'e gelmiş. Necmeddin Molla'yı çağırmış. «Ne yapacağız? Bir çare bul!» demiş. O da Kel Ali, müdâfa-i nefs esnasında vurdu diye zabıt varakası yapmış, ne hekim raporu, ne adlî muayene yapılmamış. Bir şey yok. Bir zabıt varakası ile Kel Ali'yi beraet ettirmişler, Halid'i de toprağa soktular, mes'ele de bitti. Halbuki vuran Rauf'tu. İşi tertip eden de ağızdan ağıza gelen havadise göre, Mustafa Kemaldi. Halid'in tehlikeli bir adam olduğunu biliyor. Kendini vurma ihtimali üzerine Halid'i harcamıştır. Bu adam aynı zamanda hastahâneye yaralı Halid'in ziyaretine de gitmeği unutmamıştır. Halid hastahânede öldü.

Rauf pek âdi bir mahlûktur: Cahil, Tulumbacı, tam Mustafa Kemal'in arayıp da bulamadığı idi. Ona sarıldı. Böyle bir adamı meb'us yaptı. Daima da yanında muhafız olarak bulunduruyordu. Meb'ustan silâhşör, tüfekçi henüz görülmemişti. Mustafa Kemal icadıdır. O esnada seyahatlerine Salih, Rauf, Recep Zühtü, Kılıç, daha öyle on iki meb'us muhafız olarak Mustafa Kemal'in yanında idiler. Hattâ bu esnalarda Mustafa Kemal Meclis'e giderken bile Meclis koridorunda bunlardan ikisi önünde, birer tanesi yanlarında, ikisi arkasında aralarında ancak bir adım mesafe olarak yürüyorlar, onu odasına kadar böyle muhafaza altında götürüyorlardı. Bu alayı biz meb'uslar da hep görüyorduk. Demek Mustafa Kemal'in ödü kopuyordu ve vurulacağından hep korkuyordu. Başlıca korkusu Halid'in kendisini vurması idi. Hani o nutuklarında, yazılarında milletin baştan başa kendisini sevdiğini milletin icraatından ve kendisinden memnun olduğunu söyleyen adam nerde? Bu nerde?... Demek milletten korkuyor, kabahatini biliyor, hakikat de böyle. Zaten Meclis serbest olsa, onu bir gün durdurmazdı. Millet fırsat bulsa onu derhal parçalardı. Zaten millî hareket zamanından beri gideceği yolları polis ve askerle muhafaza altına aldırır öyle geçerdi. Bu silâhşör muhafız meb'uslara, bizim arkadaşlar «onikiler» adını koydular. Bunlar hâlâ Mustafa Kemal'in muhafızları, yâni tüfekçileridir. Abdülhamid bunları Arnavut eşkiyasından yapardı. Bununkiler de Türk değil.

Halit Paşa cinayetini gazetelere başka türlü yazdırdılar.

Biraz geçti. Bu Rauf bir gece yarısında yatağında fücceten öldü. Salih de yanında imiş... Bu tuhaf bir ölümdü. Sır kaldı. Sade ortaya attıkları şâyia şudur: Rauf'ta kalb hastalığı varmış. Bir Rum metresi de varmış. Mücamaat yaparken ölüvermiş. Peki bu iş esnâsında Salih'in orda işi ne? Hem böyle ölmek için yaşı ilerlemiş biri değildi. İhtimal eski ve yeni cinayetlerini örtmek için ve halinden şüphe hasıl oldu, bunu da harcadılar.

Halid'in anası, kardeşi durmadı, işi kurcaladılar. Hakkı Şinasi onları susturmağa memur edildi. Hakkı Şinasi kimsesiz bir muhacir çocuğu imiş. Halid'in anası büyütmüş, okutmuş imiş, gitmiş kadını ikna ve tehdit ile dâvadan vaz geçirmiştir. İşte bu hizmetiyle sadakat göstermiş, makbul ve İstanbul Halk Fırkasına reis olmuştu. Sonra da meb'us. Bu adam bir aşağının eşi mahlûktur.

Şimdi de yeni bir moda. Şayâni hayret. Şirket-i İnhisariye ve âvane para vurmak için ne mühim icadlar yapıyorlar: Avrupa'ya ilmî seyahatler, teknik seyahatler, mübayaa komisyonları, kongre âzalıkları, bunlar hep yârâna veriliyor. Meselâ Falih Rıfkı onsekiz bin lira alarak Amerika'ya ilmî kongreye gitti. İlim kim, bu adam kim? Bu suretle de milyonlar gitti. Çoğu da Avrupa'da ve safa yolunda bırakıldı. Bunlar olur da, bu gün malî buhran olmaz mı? İşte oldu.

Âsaf adında bir dönme ile bunun bir kızı ve karısı varmış. Asaf bu karı ve kızını Mustafa Kemal'e takdim etmiş. Derken Ankara Şehremini oldu. Yine meb'uslara alay, eğlence çıktı. Âsaf derhal çoluk çocuğu ile Avrupa'ya tetkik seyahatine çıktı. Canım, Haydar dün daha bu seyahati yapmıştı. Artık tetki-

ke ne lüzum vardı. Hayır... Maksat gezip tozmak, bir miktar da cebe para indirmek. Paris'e geldikten sonra işittim. Âsaf gezip keşfetmiş, dönmüş. Bunun için Ankara Belediyesinden kimbilir elli bin lira mı aldı?!. Sonra da meb'usluğa çırağ çıkarıldı. Âsaf'ın karısının ilk elinden alınması şöyle olmuş: Bir gece Âsaf kızı ve karısıyla Çankaya'ya çağırılmış, içirilmiş, sonra otomobile konup evine gönderilmiş. Kızı ve karısı Çankaya'da kalmış. Âsaf yolda bir düziye şoföre «dön, beni Çankaya'ya götür» demiş; o da «bana emir öyle, seni evine bırakacağım» dermiş. Bu şoför Konya'lı İhsan'dır. Usûl bildiğimiz, usûl. Bunu İhsan'dan dinledim. İşi idare eden Mustafa Kemal'in yâveri Rasuhi. Demek bu kerhânede meb'us Nuri, yâver Rasuhi gibi adamlar var. Daima böyle karı dolabı düşünüyor ve tuzağa düşürüyorlar.

Tayyare Cemiyeti Reisi Cevad Abbas da seyahate çıktı. Bütün ailesiyle gezdi. Vil dö lö (Su şehir) lerinde eğlendi. Yanında yâverleri bile varmış. Kendisi mareşal üniforması ile gezmiş. Halbuki bunların biri resmen mevcüt değildi. Kendi kendine yapmış. Bu adam Mustafa Kemal'in eski yâveri ve fuhşiyatta, hadimi idi. Döndü, geldi. Tayyareden elli bin lira yemiş. Meclis'te kıyamet koptu. Bunun üzerine hesabına baktılar. Mahkûm edilecekti. Sonunda Mustafa Kemal bizzat gelip tetkikte bulunmuş: «Bir açık var ama, kastî değil, bilmiyerek israf olmuş. Suîniyet olmayınca bir şey lâzım gelmez» deyip kapattı. Hakemin böylesi de daha hiç görülmemişti. Acıdım, asırlarca rağbette olan «Hükm-ü Karakuşi» piyasayı kaybetti. Bu paraları aç millet nasıl lokmasını kesip de veriyor? Bunu hem vergi gibi cebrî alıyorlar. Oh... Keyifle bindi, gitti... Mustafa kendi fuhuş, cinayet, irtıkâp aletleri, oligarşi âzası, denaet yâranın nesini kapatmaz, bunu da kapattı.

Maliye Vekili Pazarola Hasan bir kıza âşık olmuş, evlenmek istiyor. Kız ise istemiyor. Fakat o, ille olacak. Kız Maliye Vekâleti memurlarından birinin kızı. Hasan müstakbel kaynatasını kâğıt mübayaası için Avrupa'ya yolladı. On iki İngiliz lirası yevmiye ile. Lozan'da bu devlete koca bir muahede yaptık, bu kadar yevmiye biz almadıktı. Mübayaattan da kimbilir ne vurdu?...

Falif Rıfkı grubu Amerika seyahatinden onsekiz bin lira aldı. Fakat dâvet eden Hükûmetin misafiri. Masraf etmemiş. Yağma Hasan'ın böreği...

Şimdi para bastırıyorlar. Buna lüzum yoktu, Almanlar vasıtasıyla Harb-i Umumide bastırılan bu günkü paramız yüzaltmış milyon lira idi. Bundan mahvolmuş bir kısım kâğıt vardır. Yeniden tebdil bahanesiyle yüzaltmış milyon basınca ve eskileri yeni ile değiştirilince mühim bir kâr olacak dediler. Bilhassa İsmet bu fikirde idi. Bunu bana birkaç defa söyledi. Halbuki bu zaten garantisiz olan paramızın kıymetini daha düşürür bir iş idi. Bakalım ne olacak? Bir de her tarafa heykelini diken, her yere resmini asan Mustafa Kemal paralara da resmini koymak hevesinde idi. Bu sebeple Londra'da mühim masraflarla yeni para bastırdılar. Buraya yâranı, aletlerini gönderiyor, bunlara bol yevmiyeler veriyorlardı. Halbuki bu işe kontrol için sade bir adam kâfi idi. Koca bir hey'et gönderdiler. Arada da birini alıp, biraz da diğer adamları çöplensin diye başkasını gönderdiler. Yıllarla sürdü. Bunu da yediler. Lozan'daki Fuad da aylarla Londra'da kalıp bundan çöplendi.

İskân işlerinde de müthiş, ama müthiş vurgun oldu. Sade Necati ölünce üçyüz altmış bin lirası çıkmıştır ki, evvelce cebi delik biri idi. Buna hâlâ inkılâbın, cumhuriyetin necip evlâdı diye merasim yapıyorlar. İnsanın bütün fazilerlere, varlıklara, bütün insanlara, bütün Dünyanın üstüne işeyeceği geliyor.

Bu işler de hesapsızdır. Yazmakla bitmez... Bir iki misal koyduk.

Bir havadis: Bahriye vekâleti ihdâs ediyorlar. Meclis'te Hamdi, Ali Rıza gibi, miralay rütbesinde bahriye zabitleri var.

Bunlar da hele Ali Rıza kendileri vekil olurlar diye bu işe son gayretle sarılmışlar. Çalışıyorlar. Keza Hükûmet Yavuz'u tamir ettirmeğe karar vermiş. Bu esnada benim aram bizimkilerle oldukça iyi. İsmet beni arada yemeğe de çağırıyor. İsmet'e bu devletin Bahriye Vekâletine lüzumu olmadığını söyledim, «Masrafa günahtır» dedim. «Hele Yavuz'u bırakın! Bizim böyle bir gemiye hiç ihtiyacımız yoktur. Biz tecavüz harbi yapmıyacağız. Yapsak, bu İngiltere, Fransa, yahut İtalya ile olur. Bir Yavuz'la bunlara karşı çıkılmaz. Yunan ile desen bu da lüzumsuz, çünkü biz fütühat yapamayız, ve yine bir Yavuz'la bu işin olmıyacağını zannederim. Hem bize Paris'de amiral Lakas artık harb-i bahri değişti. Büyük üniteye lüzum kalmadı demedi mi? Bütün bahriyelilerden de bunu işitiyoruz. Bize sade müdâfaa lâzım. Bu da tayyare, tahtelbahir, torpil ve top ile oluyormuş. Bu milyonlarla masraf yerine bunları yapın. Hem bizde Yavuz'u kullanacak zabit var mı? Yok. Daha çok zaman da olamaz. Sonra bu gemi pek masraflıdır. Durduğu yerdeki masrafına bile bu bütçe dayanamaz. Bilâkis sefer etmesi, tâlimler yapması lâzımdır. Bu devir çarhı müthiş masraf imiş.» dedim. Kulağına bile girmedi. Nitekim bu öyle bir gemi ki, boya yapacakları zaman bütün İstanbul'daki boyaları çarşıdan toplamışlar. İstanbul'da boya kalmamış. Bahriye Vekâleti ve Yavuz tamiri yapılınca bugünkü buhran niye gelmesin? Gelir ya...

Bu iş o kadar vazıh idi ki, Yavuz'u tamir etmek delilikten başka bir şey değildi. Halbuki tamirin üç âmili vardı :

Biri Topçu İhsan vekillik istiyor, çoktanberi isterdi. Bana da vaktiyle bu hususta Mustafa Kemal'e rica için söylemiş ve «İstiklâl Mahkemelerinde bu kadar hizmet ettim. Mükâfat isterim» demişti. İhsan'ın son zamanda Mustafa Kemal ile teması sıkı idi. Has yârân sınıfına girmişti.

İkinci Necati Maarif ordusunu, Hamdullah Suphi Türkocağı ordusunu, operatör Emin belediye çavuşlarını ve Şehremaneti kuvvetini, ilh... Muhtelif kuvvetleri, muhtelif şahıslar elde tutuyor, Mustafa Kemal'e «İsyân vukuunda bunlarla sana hizmet edeceğiz» diyorlar. İhsan da Bahriye'yi kendisi elde tutup bir isyân vukuunda istimâl edebileceğine dair, sözler söyleyerek Mustafa Kemal'in zihnine girmişti. Mustafa Kemal devlet işinde devleti değil, daima ve illâ kendini ve bu noktayı düşünür. Bu suretle Bahriye Vekâleti yapıp İhsan'ı oraya koymağa karar vermiş. Onun için yapıyordu. İnsan dalavereci ve Ağa'nın hassas damarını biliyor. Vekil olmak için bu tezi bulmuştu. O da Bahriyelileri ele almıştı. Nihayet teşkilât Meclis'ten çıktı. Bahriye Vekâletine İhsan Vekil oldu. Bizim bahriyeli meb'usların ağızı açıldı kaldı.

İhsan on para etmez biridir. Vekillik kim, o kim? Fakat isyân vukuunda kuvvet olacağı hususunda Mustafa Kemal'e kanaat getirtmiş ya, bu muvaffakıyet kâfi.

Diğer bir sebep de tamirden ziftlenmez. Nitekim evvelce söylediğim gibi Berlin'de olduğum zaman haber aldım.

Doktor Fikret de İhsan'ın baş dostu. Beraber irtikâp işi yapıyorlar. Fikret Arnavuttur. Bu adam da güzel dalkavukluk etti. Yüzbinlerce lira vurdu. Fakat hepsini de galiba Beyoğlunda Maksim'de vesaire ile yedi sersem!... Bir yılda sade Maksim'de yüzbin lira yediği rivayet edildi. Sonra Yavuz ve Havuz irtikâbı muhakemesi bu noktayı güzel isbat etmiştir. Ne ise Bahriye Vekili Yavuz'un tamiri işinden diğerlerini mahrum edip, kendileri ziftlendiler. Gemi tamiri öyle olur. Ziftlerler.

Çolak İbrahim, Millî Hareket zamanında çete reisi idi. Bir zabitti. Millî Hareketin iptidâlarında çok vurgun ve soygun yaptı. Sulh olunca pek mühim bir kereste fabrikası yaptı. İşittiğime göre fabrikanın mühim kısmı Mustafa Kemal'indir, fakat saklıyorlar. Ortada sade İbrahim. Bana öyle geliyorki, bu adam Gazi'nin irtikâp vasıtalarından biridir. Nitekim mevkii itibarı yüksektir. Bugün Türkiye'nin en mühim zengini odur diyorlar. Bu sefer Paris başşehbenderi Nebil'den işittim. Çolak ona bizzat demiş ki: «Almanya'da adamım var. Oraya gidece-

ğim vakit ona telgraf çekiyorum. Derhal yirmi kadın birden hazırlıyor.» Böyle israf ve fuhuş içinde. Nebil'in de İstanbul'da Nişantaşı'ndaki evine kanca takmış. Bu konak Abdülhamid'in Başkâtibi ve Nebil'in babası Süreyya'nındır. İbrahim evde oturuyormuş. Satın alacağım diyormuş. Fakat ne kira veriyormuş ne de satın alıyormuş. Bir defa fiyat söylemiş. Fiyatı da çok aşağı vermiş, onu da verse razı olmuşlar, yine parayı vermiyormuş. Yaşa Mustafa Kemal! Yârânınla iftihar et! Abdülhamid zamanında böyle bir şey oldu mu? Söyle! Bazan ufak bir şey olurdu, bizzat Padişaha şikâyet ederlerdi. Yıldırım sür'atiyle mazlumu himaye ederdi. Hey gidi Abdülhamid! Millete kendini arattırdın...

Ben Berlin'de iken şu Çolağın ve arkadaşlarının kavgalarını yazdım. O vakit Sterezman'la görüşmüştüm. Kendi istediği halde, beni çok bekletmiş, ben de savuşmuştum. Sonra tekrar rica etti. Görüştük. Dedi ki: «Sizi geçen sefer çok bekletttim. Affediniz. Yanımda Fransız sefiri vardı. Bir türlü çıkıp gitmedi. Sizi darılttım. Halimiz mâlûm, sefir Fransız» dedi. «Zararı yok» Dedim. «Sizi mutlaka görmek istedim. Çünkü siz, diplomaside ve memleketinizin dahilî siyasetinde mühim rol oynadınız. Lozan'ın intibaı bizde duruyor» dediydi.

Şu Rusya işi ne kârlı işti. Yunus Nadi milyonlar yaptı. Ben de ne ahmak adamımdır. Sıhhıye Vekâletinden henüz çekildiğim zamanlarda idi. Birgün köprü üzerinde Âkif, (Şimdi Rize meb'usu) bana bir çek uzattı ve dedi: «Bana bu elli bin lirayı Nemlizâdeler sana vermek için verdiler. Bundan bana gönlünden ne koparsa ver!» «Bu ne imiş?» dedim. «Rusya'ya yüzbin İngiliz liralık mal ithaline müsaade alıvereceksin.» Muhavere şöyle devam etti:

Ben — Ben yapamam!

O — Niye?

Ben — Çünkü irtikâp.

O — Bu irtikâp olur mu, meşrû ticaret.

Ben — öyle, ticaret, ama olmaz.

O — Ne demek?

Ben — Hem Rus'lar bu müsaadeyi vermezler.

O — Onlar sefire sormuşlar. Rıza Nur bize bir kart yazıp isterse, yahut gelip kendisi söylerse veririz demişler.

Ben — Ben yapamam.

O — Niye sanki... Bu bir irtikâp değil ki...

Ben — Evet, verirler, fakat yarın bir gün beni Rusya'ya devletin bir işi için yollarlarsa onlar benden Türkiye menfaati aleyhine bir şey isterler. Ben de o vakit yüzüm tutmaz, yahut beni terzil ederler diye korkarım, veririm. Ben elli bin lira alacağım diye devletin milyonları gider.

Şaştı, herif hiç böyle ummuyormuş.

Ben de şimdi şaşıyorum. Alsaydım, bugün Paris'te rahat yaşardım. Hattâ bu para ile Mustafa Kemal ve İsmet aleyhine neşriyat ve faaliyet yaparak belki milleti kurtarırdım. Bugün herifler bana tekaüt maaşımı vermiyorlar. Kendi emlâkimin kira ve varidatını bile yollatmıyorlar. Mani oldular. Bu mihnet çekilir mi? Namus, millet yoluna, peki ama vaziyet de böyle... Fakat bunlara rağmen insana namus ve vatan muhabbeti, bu uğurda fedakârlık lâzımdır. Hattâ vazifedir. Bu vakte kadar, böyle geldik, yine böyle ölelim.

Bir müddet sonra Prens Sabahaddin tarafından Ahmet Bedevi gelmiş. O da benden Rusya'ya ihrac için müsaade almamı rica etti. Reddettim. Hem aramızın açıklığına göre Sabahaddin bana böyle bir ricada bulunmamalıydı.

Yine bir havadis: Mustafa Kemal yeni bir iş yapıyormuş. Müslümanlığı kaldıracakmış. Bunun için Çankaya'da bir mâbet yapacakmış, yerini de Evkafa satın aldırmış. Bu çok mühim. Soruşturdum. Doğru. Bunu Falih Rıfkılar ve Yakup Kadrilerle filân konuşuyormuş. Bu esnalarda Mustafa Kemal'de müthiş bir azamet var. Kendisini Allah gibi bir şey sandığı sözlerinden, hareketlerinden hissediliyor. Meselâ, gazeteci soy-

tarılarına «Vacizeler» adı altında sözlerini neşrettiriyor. Bu sözlerini dikkatle tetkik ettim. Adetâ Kur'an ağzı. Görülüyor ki, bu sözlere o tarzı vermeğe gayret etmiş... Demek bunlar Yeni Allah'ın âyetleri. Fakat içinde hikmetten bir şey yok. Mâlûm, basit, bazı kelâm-ı kibar. Hem de öyle tenkidli ki çoğundan manâ çıkmıyor. Demek âyetlerini yazmak için yeni ilâh çok aykınmış... Sonra kendileri de baktılar ki rezalet... Herkes alay ediyor, vecizelerden vazgeçtiler.

Mâbedin aslını öğrendik. Çankaya'da bir Ermenilerden metrûk araziyi intihab etmiş âlelusül müzayedeye koymuşlar. Buna herkes iştirak etmiş. Çorum meb'usu Münir'in akrabasından bir genç çocuk da iştirak etmiş. Çocuk bizzat anlattı. Bozuk Salih kendisini tahdid edip, işten çektirmiş ve Salih dört bin liraya orasını kapatmış. Sonra başka birinden öğrendim. Bu fiyata aldığı bu araziyi, Evkafa seksen bin liraya satmış. Oh... Bir taşla iki kuş. Zaten yâran için bu arazi işi de bir vakitler kazançlı bir ticaret yolu idi. Bir arsa alıyor, onu sefaretlere, Hükûmete dehşetli fiyatlarla satıyorlardı.

Bu da Evkafa satılmış. Oraya mâbet yapılacağı içinmiş. Evkafa «Câmi yapacağız» demişler... Bilmem nedense bu mâbet yapılmadı. Yeni dinden de vaz geçildi. Yeni işittim. Mustafa Kemal birine söylemiş, «Bana dinde islâhat yapacak diyorlar. Benim esasen dine itikadım yoktur...» Ne ise bu iş henüz muallâkta. Bu adama her yıl bir iki inkılâp lâzımdır. İş bulamayınca, belki bir gün bu işi yapar, Bakarsınız kafayı tutar, aklına eser yeni din birden patlak verir... Ben bunu o vakit işitince Türk Tarihi'nin Hindistan bahsini tab etmekte idim. Meşhur Ekber Han da böyle bir şey yapmıştı. Bu vesile ile bunun önüne geçmek için iyice düşünüp bu yeni din saçması aleyhine satırlar ilâve etmiştim. O bahiste okunsun. İhtimal bu tenkid önüne geçti.

Mustafa Kemal'in bir merakı daha var: Bakıyorum bunu büyük bir dikkatle takip ediyor. Mutlaka gazetelerde hergün kendisinden bahsedilmeli. Bir aralık gazetelerde makaleler yazdırarak kendisini meth ettirdi. Bir aralık nutuklarıyla sütunları doldurttu. Bir aralık vecizelerini neşretti, bir aralık koca nutukla matbuatı işgal ettirdi. Her yıldönümünde askerî zaferlerini yazdırdı. Şimdi de Mahmut Siirt'e seyahatinde ve gazetecilerle olan muhaberelerini «Tarihe Büyük Hizmet Eden Vesikalar» ünvanı altında neşrettiriyor. Zaten bu gazetenin başmakaleleri Mustafa Kemal'in Mahmut'a bizzat yazdırdığı makalelerdir. Halbuki bunlar hemen kâmilen Mustafa Kemal'in şahsı, işlerini medihten ibarettir. Tarihe yarıyacak bir yeri yok.

Bu cümleden olarak da, evvelce bir aralık «Hatırat» diye bir şeyler neşretmeğe başlamıştı. Bunlar Alman generali Lüdendrof kendisine Suriye'de rüşvet para vermiş, kabul etmemiş gibi şeylerdi. Bir iki neşretti. Alman ve İtalyan matbuatı cevap verip Gazi'mizi paçavra ettiler. Bunun üzerine derhal hatırat neşrinden vezgeçtiydi. Hem de gözönünde, hergün irtikâp içinde olan birinin bu dâvada bulunması pek aykırı idi. Artık kendisine Paşa filân denemiyor, bu ünvana tenezzül etmiyor. Sade Gazi hazretleri veya Mustafa Kemal Hazretleri olmuştur. Fransa'da Cumhurreisi her fransız gibi dömerg «Efendi» dir. Bizimki cumhurreisi ama, padişah cinsinden! Onlar gibi ad kullanıyor. Yine onlar gibi kendisine mahsus bir bayrak da yaptı. Hangi binaya veya gemiye girse oraya çekiyorlar. Padişahlardan farkı ne?

Bunları yazdı yazdı, bu adamda artık sermaye kalmadı. Yaptıklarını şimdi bir düziye tekrar ediyor. Temcit pilâvı gibi oldu. Kabak tadı verdi. Artık kendisini medihte iflâs haline gelmiştir.

Gazetelerin, muharrirlerin sade bir şeyi var: Mustafa Kemal. Millet, Türkiye, Cihan, hep, o... Gazeteler hep onun methinden ibaret.

Matbuatımızın bu rezaletleri, bu millete büyük bir kara lekedir. Bu matbuatı yüzlerce yaprak okuyunuz. Sade bir şey

bulursunuz: Mustafa Kemal. Derler ki, ayının kırk türküsü varmış. Hepsi de ahlak üzerine imiş. Tamam işte bu. Matbuat diye bu lâhana yaprakları, bu paçavralar olmasaydı daha iyi idi; böylesinin olmaması, olmasından hayırlıdır. Abdülhamid'e dahi bu kadarı yapılmamıştı. Fakat keder etmeğe lüzum yok. Çünkü bu matbuat milletin değil, sırf kendi şahsınındır. Millî umumî matbuat vefat etmiştir.

İş bununla da kalmadı. Bütün mektep kitaplarına şunları yazdırdı: «Gazi'yi severiz, milleti kurtardı. Bizi Arap harflerinden kurtardı. O Tük millî kahramanıdır, ilh...» İlk mekteplerden Dârülfününe kadar, kitapların mâlumatı bu. Tarih kitaplarında da hep bunlar. Bu kitaplarda Türk tarihini kendinden başlattı. Böyle rezalet ve hayasızlık görülmemiştir. Mekteplerden din tedrisatını da tamamen kaldırdı. Çocuklar hiç bir bağsız kaldılar. Bakalım ne şekil mahlûk olacaklar. Şimdiden ve kat'iyetle derim ki ,bunun sonu içtimaî ve siyasî felâkettir.

İsmet'le iyiyiz. Ara sıra görüşüyoruz. Beni yemeğe çağırıyor. Bu esnada İnhisarları yapmak istiyorlar. Birgün evinden yemekten dönerken otomobilinde bana bu husustaki fikrimi sordu: «Ben anlamam» dedim. Fikir beyân etmek istemiyorum. Çünkü artık fikirlerine muhalif fikir söylediniz mi, pek kızıyorlar. Lozan imzasına kadar oldukça söz dinlerdi veya dinletirdik. Ondan sonra bitti. Israr etti. «Anlarsın, söyle» dedi. Aramızda şöyle muhavere oldu:

O — Bütçe pek fakirdir. Devleti yükseltmek, memleketi imar etmek lâzım. Bu da para ile olur. Bu sebeple vergileri arttıracağım. Bunun için inhisar yapacağım. Bütün, şeker, tuz, ispirto, petrol, ilh... Senin bu husustaki fikrin nedir?

Ben — Mademki zorluyorsun söyleyeyim. Ben inhisarların şiddetle aleyhindeyim. İktisad âlimleri «İnhisar iktisadî çenderedir» diyorlar ve hepsi müttefikan bunun aleyhinde. Bu suretle ticaret hürriyeti azalacak. Ticaret hürriyetle yaşar. Halka ağır vergi binecek, fakir düşecek, Ticaret, sanat, ölecek. Sonunda da bu vergiyi de veremeyecek.

O — Ama memleketi imar edeceğim. O da para ister.

Ben — Doğru ama, insan ayağını yorganına göre uzatmalı. Sonra ayağı açık kalır, soğuk alır hasta olur. Ne çare, servetimiz kadar imar yapmalı. Bunlardan evvel serveti arttırmağa bakmalı. O vakit bol imar yapılır.

O — Herhalde imar ister.

Ben — Bu, ineği beslemeyip sade süt sağmağa benzer. Memesini çeke çeke kan çıkarırsınız, evvelâ halkı zengin yapmalı, sonra fazla vergi almalı. Zaten şimdiki vergiler bile bu halka ağırdır.

O — Bunda yanlışın var. Ben hesap ettirdim. İngiltere'de senevî vergi şahıs başına onsekiz İngiliz lirası (Amerika ve saireyi, nihayet Yunanistan'ı mevzuubahs edip) kötü Yunanistan bile dört İngilizdir. Ben bizde iki İngiliz yapacağım.

Ben — Evet, ama, sen onlardaki servet, hattâ kötü Yunan'ın ticaretini, servetini bu millete ver de sana dört değil, beş İngiliz versin. Bu millet pek fakir düşmüştür. Benim çiftliğimde biri var. Yıllığı yirmi liradır ve boğazı tokluğunadır. Yediği, ekmek, zeytin veya peynirdir. Bu adam memnun. Çünkü, başka yerde onbeş lira verirlermiş. Bu milletin çoğu böyle. Bundan ne alırsın? Bir de Mısır'ı düşün! Bugün en zengin memleketlerdendir. Orada vergi bir mısır lirası bile değil. Vergiler her yerden hafiftir. Kazanç vergisi bile yoktur. Ben beş yıl orada hekimlik ettim. Benden beş para vergi almadılar. Bu sâyede de millî servet de hergün çoğalıyor, Mısır'ın bütçesi de bizimkinden fazla.

Cevap vermedi,fakat hiç memnun olmadı. Suratını astı. Halbuki Millet Meclisi iyi işler yapmıştı. Tütün inhisarını kaldırmıştı. Fi'len ilgasına muvakkat bir zaman kalmıştı. Hele tuz, şeker işi pek fena idi. Dedim: «Bunları bari yapmayın!» Tuz fizyolojik, pek lâzım bir maddedir, hem insana hem hayvana lâzım. Köylüye çok ağır gelir. Şeker hastalara çocuklara, midesi nazik olanlara, ihtiyarlara gıdadır. Bunun pahalılaşması

telefatı arttırır.» Vaktiyle de Millet Meclisinde tuza zam yapıyorlardı. Kürsüye çıkıp men'etmiştim.

Nihayet İnhisarları yaptılar. Tütüne de tekrar inhisar koyup, Hükûmet kendisine aldı. Millet Meclisine biraz evvel tükürdüğünü yalattılar. Kimde hal var ki, yalamasın. Dedim, balgamı bile olsa yalarlar, hem de şapır şapır...

Bu kanunları Pazarola Hasan yaptı. Hepsi de kusurlu, tatbikatı müşkül oldu. Sonra birçok, tâdilâta uğradı. Hasan bana bir gün dedi ki: «Hep pis işleri bana gördürürler» Doğru. Hasan kendisi de bu işleri bir kat daha rezil etti. Hem de bu koca ve birçok kanunlar Meclis'ten yarımşar, birer saat içinde çıktı. Boyacı küpü de bu kadar zaman ister. Lokanta ve kahvehânelerde vergi işi anarşi halini aldı. Yâran bu inhisar şirketlerinin meclis-i idarelerine doldular. Herbirine bir otomobil tahsis edildi. Yapılan usûl ve kanun aslâ amelî değildi. İcrası mümkün olamadı. Bu inhisarların fenalıkları saymakla bitmez. Erbabı ayrıca yazsın.

Bir anektot: Bu İnhisar ve yeni vergilerden bir sene kadar evvel Millet Meclisi'nin gayreti ile âşar kaldırılmıştı. Hakikaten âşar adetâ presiyojik bir vergi idi. Bununla mültezimler köylüyü inim inim, niletiyorlardı. Buna çok sevinmiştim. O yıl Sinop'a gittim. Üç - beş köy ağası gelmişti. Öteden beriden konuştuktan sonra, bunlara büyük bir iyilikten bahsederek tafra satar bir tavır ile: «E, artık âşardan da kurtuldunuz. Kimbilir ne kadar keyiflenmişsinizdir» dedim. Hakikaten bunu büyük bir sâflıkla ve içimden söylüyordum. Bir şey söylemediler. Baktım yüzlerinde bir sevinç ifadesi de yok. Zorladım. Nihayet biri dedi ki: «Âşar kaktı, elbet çok iyi bir iş oldu. Ama arkasından başka bir vergi gelmezse...» Derhal aydım. Ben ne sâf imişim. Nihayet İnhisarlar geldi. Benim de bu köylüler aklıma geldi. Dedim: «Bu köylüler benden akıllı imiş» Ve aynı zamanda Türk'ün zekâ ve akliselimine hayrân oldum. Türk'ün bildiğini tilki bilmez derler. Vallahi doğru. Meb'us biz olacağımıza bunlar olmalı.

İnhisarlar yapılırken Türk Tarihi'nin on ikinci cildini bastırıyordum. Bu bahsi vaktiyle Mısır'da yazmıştım. Mehmet Ali'nin yaptığı inhisarlardan bahsederken «bu iktisadî çenderedir» demiş, verdiği neticeleri yazmıştım. Şimdi bu cümle intişar ederse kızarlar. Kanun aleyhinde, binaenaleyh memleketi isyân ettirmek istiyor da derler diye, müsveddeden o cümleyi ve bazı şeyleri çizip ta'y etmeye mecbur oldum ki, bu müsveddeler Sinop'ta kütüphânededir.

Zaten bizim on ikinci cilde fena kızmışlar. Neşrine müsaade etmedikleri gibi, on üç ve on dördüncü cildlerini de basstırtmadılar. Sade on ikinci cildin intişarına beş - altı ay birçok uğraştıktan sonra Necati'den ancak müsaade alabildim. Yoksa basılmış olduğu halde neşrettirmiyecekti.

İnhisarlar İdarelerinin teşkilâtı da müthiş oldu. Bir sürü teşkilât, memur. Dalkavuk ve yâran meb'uslar hey'et-i idare âzası ve müdür olarak bunların başına çöktüler. Bunlar da derhal eşi-dostu memur olarak doldurdular. Bir de baktık, otomobiller aldı, yürüdü. Muhterem âzanın herbiri bir otomobilde. Sırası iken söyliyeyim: Ankara'da Tayyare Cemiyetinin de önünde sekiz on otomobil durur. Müdür ve âzanın keyfine mahsustur. lar. Parası çarıksız Türk'ten.

Halbuki hiç olmazsa bu teşkilâta hiç lüzum yoktu. Gümrükte İnhisarın hissesi de Maliye memurları tarafından, dışardan gelenler gümrük resmîyle beraber alınsın. İş biter. Bunu o vakit Hükûmete söylemediler değil. Bazı erbab-ı hâmiyet ve akıl onlara söyledi. Fakat kim dinliyecek?!. Çünkü yâren zenginlendirilecek...

Ne oldu? — Gümrük varidatı düştü. Çünkü halkın alım kudreti azaldı. Hükûmet utanmadan bunu ithalâtı azalttık, ithalât ve ihracat müsavi oldu şekline sokup, büyük övünmeler yazdırdılar. Sahtekârlık, utanmazlık bu kadar olur. Halkı inhisarlar eritip duruyor. Yakında mum gibi yanıp bitmiş olacaktır. Vergisini vermiyecektir Esnaf, küçük tâcir bir düziye dükkânını

kapatıp seyyar satıcı oldu. Çünkü bunun vergisi az. Bu da ticaret düştü, ölüyor demektir. Bir gün Beyoğlu'nda Timoni sokağından geçtim. Eskiden bütün dükkânlar açık, üstleri umumhâne idi. Baktım sade açık iki dükkân kalmış. Üsttekiler hep kapalı.

Zaman geçti. Kendileri de anladılar. İnhisarların ilgasına karar verdiler. Fakat onu da yapamadılar. Hem bâde harabel Basra...

Memur sürü sürü lüzumsuz yere o kadar çoğaltmışlardı ki, Abdülhamid zamanında devlet İşkodra'dan Basra'ya Trabzon'dan Yemen'e kadar iken seksen bin memur vardı. Bunlar bu orduyu iki - üç yıl içinde iki misline çıkarmışlardı. Fakat bu sefer devlet Edirne'den başlıyor, Musul'a bile varamıyordu. Fantazi, ve nafile israf o kadar çoktu ki, bu vergilerle bütçeyi ikiyüz milyona çıkardıkları halde, yine yılda birkaç maaşı veremiyorlar. Yaptıkları sırf kendilerine zâhir olsun diye bir düziye zabitlerin maaşlarını araştırmışlar ve muntazam vermişlerdi.

Şimdi arazi vergisini arttırıyorlar. Güya inhisarı kaldırıp bununla telâfi edeceklermiş... Boş şey...

Millet bu vergileri veremiyecek; ticaret, sanat, ziraat hepsi duracak. Müthiş malî buhran gelecektir. Bu günlerde alâmetleri, Hükûmetin telâşı başladı bile.

Maarif Vekili Hamdullah Suphi'yi istifa ettirdiler. Adetâ tam deli gibi bir şey olmuş. Ağızlarda türlü havadis. Hepsi de Gazi'yi kendi haremiyle yakalamış. Sade tafsilâtı muhtelif. Vekâlet açık. Bu esnada bir bayram merasimi var. Galiba Cumhuriyet Bayramı. Mustafa Kemal âdet ettiği üzere, bu bayramda Meclis'e gelip meb'uslar birer birer önünden geçip elini sıkarlar. Baktım, benim önüme Rauf, Refet tesadüf etmiş. On onbeş kişi geriye gideyim dedim. Arkama baktım. Ancak üç - dört kişi var. Sona kalmış imişim. Geri gitmek memkün değil. Süitalihime kızdım ve dedim: «Herif şimdi bunlara kızacak, beni de onlarla beraber görüp bana da tavır edecek. Belki, bak Rıza Nur da onlarla beraber olmuş diyecek.» Üç kişinin arkasına savuşayım dedim, utandım, onu da yapamadım. Hakikaten Rauf'la Rafet'i görünce gözleri derhal şaşılaştı «Eyvah...» dedim. Lâkin ben önüne gelince vaziyet değişti. Derhal gülümsedi ve bana fevkelâde iltifat etti.. «Nasılsınız, Beyefendi? Sizi göremiyorum, hanım...» dedi. Ve elimi bir türlü bırakmadı. Bu hal beş dakika kadar sürdü. Ben sade önüme baktım. Hiçbir şey söylemedim. Bir aralık içimden «Ayıp oluyor, cevap vereyim» dedim. Dilim bir türlü varmadı. Bir defa da böyle Yıldız'da olmuştum. Benim «Fenn-ı Hıtan» kitabının takdimi üzerine Sertabib ayakta irâde-i Şâhâneyi ve taltif-i Padişahîyi tebliğ edince âdet üzere Padişah'a lâzım gelen dûaya dilim nasıl dönmedi ise, bu sefer de böyle oldu. Tabii ikisine de aynı nefretim vardı. Sertabib Sait Paşa kurnazdı ve iyi adamdı. «Çocuk şaşırdı oğlum, Padişaha dûa edelim» dedi ve kendi ederek işi kapattıydı. Bu sefer böyle birisi yoktu.

Geldanî Tevfik yanında duruyordu. Bir yıldır beni sokakta gördüğü vakit selâm bile vermeyen Geldânî derhal bana gülümsedi. Arkamdan dışarı fırladı ve elimi sıktı. Ve bir düziye güldü. Ha, dalkavukluk ediyor. Eski padişahların beğenip mendilini üstüne attıkları cariye gibiyim... Bu haller herkesin nazarı dikkatini celbetmiş, bazıları «Ne o, sana iltifat var» dediler. Ertesi günü herkesin ağzında bir havadis: «Rıza Nur Maarif Vekili oluyor» Ben buna pek de inanmadım, «Herkes iltifatı gördü, yakıştırıyor» dedim .Fakat Zât-ı Celle Celâlûhu hazretlerinin iltifatı beni şüpheye düşürdü. Ertesi günü Meclis'ten kütüphâneye gidiyorum. Ali Fuad'la karşılaştım. Dedi ki: «Seni Maarif Vekili yapıyorlar.» Dedim: Beni yapmazlar Dedi: «İyi yerinden haber aldım.» Bu sefer telâş ettim. Düşündüm : «Bu adamlar verdikleri memuriyetleri reddettikçe bana kızıyorlar. Bu sefer de reddedersem büsbütün fena olur. Onlar teklif etmeden ben gidip önünü alayım» dedim. Bir de «Kabul edeyim»

dedim. Derhal «ilerde daha nice yolsuzluklar, cinayetler, irtikâplar türlü rezaletler olacak, yapacaklar. Vekil olursam ben de çirkefe girmişim demektir. Maddî olmasa da mânevi mes'ûliyet her Hükûmet âzasının boynundadır. Behemehal bu işten sıyrılmalı. Hem de sızıltı çıkarmadan» dedim. Plânı kurdum. Vedâ etmek için gideceğim, İsmet'e, tütün tüccarı olduğumu, birçok tütün aldığımı, ve derhal bu akşam bu iş için acele gideceğimi söyleyeceğim. Teklif edemezler. İsmet'e gitmek için Meclis'in önünde otomobil arıyorum. Beni buldular.. «İsmet Paşa şimdi seni öğlen yemeğine dâvet ediyor. Otomobil yolladı» dediler. Demek havadis tamamdır. Otomobiline binip gittim. Biraz vakit geçmişti. Doğru yemek odasına aldılar. Baktım şöminenin üstüne bir tarafına, benim bir tarafına Hasan'ın resmi konmuş. Tamam... Çünkü ne vakittir, ben turfa idim. Evinden resim kalkmış, yerine Vasıf'ın koca bir resmi konmuştu. İsmet, haremi, yâveri Atıf, ben sofrada idik. Henüz hoşbeş etmeden teklife vakit vermeden. Damdan düşer gibi, tütün ticaretine başladığımı ve bu akşam da bu iş için İstanbul'a gideceğimi söyledim. İsmet derhal irkildi ve sandalyesine arkaya doğru kendini yasladı. Âdeti, istediği hılâfı bir şey olunca böyle yapar.

Yemek yedik, çıktım ve akşam da trene atlayıp def oldum. Bize Maarif Vekilliğini teklif edeceği anlaşılıyordu. Edemedi.

Bir müddet sonra Ankara'ya gidişimde İsmet'i gördüm: «Gazi'yi göreceğim. Bana geçende çok iltifat etti.» dedim. Hemen «Ben sana randevü alayım. Başkasından isteme!» dedi. Bir iki gün bekledim haber yok. Ya kendi Mustafa Kemalle görüştüğümü istemiyor, bu suretle onu görmeme mâni oluyordu, yahut söyledi Gazi istemedi. Benim maksadım Türkiye'yi terkedinceye kadar Mustafa Kemal ile büsbütün fena olmamak idi. Bundan çok korkuyor, bu siyaseti güdüyordum. Bana bir şey yapması mümkün. Yapmadan uzaklaşayım. Onun için idare etmek, sezdirmeden savuşmak lâzım. Artık bir daha bu ikiden biri ile görüşmek mümkün olmadı. iki defa İsmet'in evine gittim. İkisinde de «Yok» dedirtti. Sokakta rastladım. Selâm da vermedi. Hattâ çehresine abus bir şekil verdi. Eyvah!... Gittikçe, sokakta beni gördüğü vakit, hain hain bakmağa başladı. Demek bu son işi idare edememiştim. Korktuğum başıma gelmiş... Artık münasebetimiz tamamiyle kesilmişti.

Bu esnalarda bu iki adam merasim ve süse de dökülmüşlerdi. Fraklar, silindir şapkalar, tamim edildi. Bunları, meb'usları silindir kafalı görmek tuhaf oluyordu. Birgün kürt bir meb'usu frak ve silindir şapka ile kasaptan et alırken ve alıp evine götürürken gördüm. Nihayet İkinci Meclis'in üçüncü yılı da bitti.

Yeni para basılması rezaleti zuhur etti. İş gazetelere de düştü. Yeni kağıtla eskisini değiştirmişler. Bunu Düyûn-u Umumiye'de bir komisyon yapmış. Yeni para fazla çıkacağına eksik çıkmış. Güya, bu memurlar bu işte milyonlar vurmuşlar. Çok acayip şey. Eskisinin eksik geleceği muhakkak bir şeydi. Güya bu işi Hükûmet tahkik ediyordu. Halâ bunun bir neticesi yok. Hattâ artık bahsi bile ortadan kalktı. Anlaşılan bu işte milyonlar vuruldu. Fakat Düyûn-u Umumiye memurları milyon vuramaz. Bunu Mustafa Kemal, İsmet, vurabilir. Bakalım günü gelip bu iş tetkik edilince ne meydana çıkacak?...

Artık zamanı geldi. Türkiye'de yaşayamam. Hemen Sinop'a gidip, işlerimi bitirip Avrupa'ya gideceğim. İstanbul'da Kadıköy'deyim. Sinop'a gitmek için hazırlanıyorum. Şükrü Paşa Nis'ten bize misafir geldi. Avdetimı bekliyorum. Bir gün Taksim bahçesine gittim. Hem hava alıyorum. Hem elimde Türk tarihine ait bir kitap var. Okuyorum. Birer birer eski Maarif Nâzırı Şükrü, Gümüşhane meb'usu Zeki, ilh... muhalifler geldiler. Bir onbeş kişi kadar oldular. Benden yirmi metre kadar öteye oturmuşlardı. Çok sevinçli idiler. Pek gülüyorlardı. Hallerinde bir fevkelâdelik, ümid, itimat, keyif vardı. Bu halleri tabii değildi. Bir şeyleri var... Nazari dikkatimi celbediyordu.

Şükrü ara sıra heyecan içinde lüzumsuz kalkıyor, bakınıyor, oturuyordu. Nihayet beni gördüler. Hepsi fazla hürmetle beni selâmladılar. Selâmlarkende çok gülüyorlar. Adetâ beni memnun edecek bir şeyleri olduğunu ima ediyorlar. Bir şey var, ama nedir?...

Ankara'dan on gün kadar evvel İstanbul'a hareket ederken Ali Fuad Meclis'in bahçesinde yanıma geldi. Fakat durmuyor, yürüyüp geçer gibi yapıyor ve bana şunu söylüyor: «Mühim bir iş için seni göreceğim.» Ben de «Bu akşam İstanbul'a gidiyorum» dedim. «O halde seni İstanbul'da gelip göreceğim. Söyliyecek mühim bir şeyim var» dedi. Ben de «peki» dedim. Hâla gelmemişti. Ali Fuad'ın bu arkadaşları böyle sevinçli. Ne var yahu?!. İstanbul'a geldiğimden birkaç gün sonra Köprübaşında Cenyo kahvehâne ve lokantasına girmiştim. Öğlen yemeklerini orda yerdim. Hafız Mefmed (Eski Trabzon meb'usu ve muhaliflerden) orda imiş. Oturduk. Şurdan burdan konuştuk. Derhal sözü Mustafa Kemal'e nakletti. Ona küfürler etti. Nihayet «Bu namussuzu vurup öldürmekten başka çâre yoktur. Yoksa memleket mahvolacak» demişti. Evet, ihtiyat edip ben bir şey dememiştim.Sonra «İllâ bizim yazıhâneye gel! Seninle konuşacağım» demişti «Peki» deyip gitmemiştim. Bana ihtiyat hissi gelmişti. Hattâ, Taksim bahçesindekilerin yanına gitmek, lâzım bir nezaket iken ve hattâ bir aralık gidiyordumda. Derhal «nene lâzım Mustafa Kemal bunları yakında haklayacaktır. Seni beraber görüp jurnal etmesinler!» diye düşünüp ne isabet etmişim. Demek hayat tehlikesi etrafımda dolaşıyormuş. Meselâ Hâfız Mehmed'in yazıhânesine gitsem... Anlaşılıyor ki suîkastı bana açacak, beni de dahil eylemeyi teklif edecekti. Yakalanınca belki söylerdi. Ben de asılırdım. Vakıa ben bu işe girmezdim ama, Mustafa Kemal'e bu kadarı kâfi idi. Sade oraya gitmiş olmam yetişir. Ben yalnız Ali Fuad'ı bekliyordum. Bereket versin O'da gelmedi. O, söylemezdi kanaatındayım. Ama gelmediği iyi oldu.

Taksim içtimaından bir gün sonra gazetelerde havadis : İzmir'de Mustafa Kemal'e suîkasd yapılacakmış, yakalanmışlar. Eski meb'us, Ziya Hurşit, yanında bir Lâz ve bir Gürcü ile beraber bu işi yapacakmış. Şükrü, Sarı Efe, ilh... de dahilmiş. Bu havadisi görünce gülmelerin, keyiflerin, sebebini anladım. Bu hallerine bakılırsa, bu adamlar vak'anın muvaffakıyetinden tamamiyle emindiler ve o esnada vak'anın olacağını biliyorlardı.

Sarı Efe, Edip adında bir zabittir. Eskiden İttihadcıların, Şükrü'nün sözde riyaseti altındaki vurucu mülâzımlar komitesindendir. Millî Harekette komitecilik etti. Meclis Reisi Kâzım da Siroz Komitesinden arkadaşı. Hattâ vak'a esnasında Sarı Efe Tarabya'da Kâzım'ın yanında imiş. Kâzım bu Siroz komitesinde ve Şükrü'nün emri altında hizmet etmiş biri olduğundan zannetmek pek doğrudur ki, bunlar işi Kâzım'a açmışlardır. O da müşterek görünmüştü ve yine zan etmek lâzımdır ki, mes'eleyi Kâzım Mustafa Kemal'e haber vermişti. Resmî ağızla gazeteler dediler ki : Komiteden olan bir Girit'li İzmir valisi Arnavut Kâzım'a haber vermiş. O da İzmir'e gitmekte olan Mustafa Kemal'in trenini yolda durdurup, gitmiş, Mustafa Kemal'e haber vermiş ve suîkasdcıları tevkif etmiş. Vakıa Girit'liler ahlâksız olurlar, ama bence haberi Meclis Reisi Kâzım vermişti, Mustafa Kemal de intikam almak ve yeni bir terrör yapmak, bu vesile ile önce imha edemediği diğer bütün İttihadcıları ve muhalifleri imha için bir vesile bulmuştu. İzmir'e giderken şimendiferi yolda durdurmuştur. Böyle olmasa, mademki vali işe vaziyet etmiş, suîkastçıları tevkif eder, Mustafa Kemal de İzmir'e emniyetle girerdi. Demek şimendiferi durdurup vali'yi getirtti. Tevkif talimatını verdi. Vali gidip tevkif etti. Sonra Mustafa Kemal de İzmir'e girdi.

Şükrü eski komitecidir. Çok suîkasdler yaptı. Ama bu işi idare edemedi. İttihadcılar zamanında Hükûmet kendilerinindi. örtbas oluyordu. Bu sebeple iyi usta olmamış imiş. Bu işe Ziya Hurşit'le iki kişi kâfi idi. Birçok olmuşlar. Sonra kaçmağı düşünmüşler. Motör satınalmağa kalkışmışlar. Girit'liyi bulmuşlar.

Meclis Reisine söylemişler. Bu suretle iş dallanmıştır. Hükûmetin söylediği doğru ise, kaçmak teşebbüsünden dolayı yakayı ele vermişlerdir. Böyle işler sade iki - üç kişi ile yapılmalıdır. Sonra şu da var ki, suîkasd ile vatan kurtarmağı düşünen vatanperverler kaçmağı düşünmemelidir. «Biz bu işi yapacağız. Canımız millet uğruna fedâ olsun» deyip bu fikirle yapmalıdır. Kaçmağı değil, sade suîkasdı iyi yapabilmeği düşünmelidir. Böyle olursa muvaffakıyet yüzde yüz gibidir. Kaçmağı düşününce muvaffakıyet yüzde yirmiye iner, hem yapamaz, hem de yakalanırlar. Böyle oldu. Fakat büyük bir fırsat kaçtı. Çünkü bu adama bir daha suîkasd yapmak imkânı kalmadı. Bu vak'adan sonra müthiş tahaffuz tedbirleri aldı. Yanına yanaşılamıyor.

Ziya Hurşid'in adını bir gün vatan fedâkârları sırasına altın yazı ile yazacaklardır. Sonradan haber aldığıma göre, ilk kurşunu bizzat kendisi atmak için ısrar etmiştir. Adamlarını almış, İzmir'e gitmiş. Mustafa Kemal orda araba ile gezermiş. Kordon'da Gümrüğün yanında vuracaklarmış. Orası dardır. Muvaffakıyet muhakkaktı. Yanaşıp vuracaklarmış ki, ölümü muhakkaktı. Ziya asılırken «Kardeşime söyleyin, bana şerefimle mütenasip bir mezar yaptırsın.» demiştir. Hakkıdır.

Bunları bulundukları otelde tevkif ettiler. Gece Mustafa Kemal Ziya Hurşid'i yanına getirtmiş. Ona ufak bir ceza verdireceğini vaad etmiş. Galiba bu suretle ağzından lâkırdı aldı. Ziya eğer arkadaşlarını haber verdiyse şerefini kaybetmiştir.

Ziya Hurşid, simaca güzel gençti. Almanya'da biraz tahsilde bulunmuştu. Lâzistandaki eski bir Türk ailesindendi. Çok asabî, impulsif gibi, birden hiddetlenir, kendini kaybederdi. Bir şey söyleyince de inanırdı. Onu istediği gibi sevketmek mümkündü. İhtimal Mustafa Kemal onun bu mizacından o gece istifade etti. İkinci Gruptandı. Ali Şükrü'nün vak'asında büyük gürültü yapmış, cenazesini de o, Trabzon'a götürmüştü. Evvelce bir defa Meclis koridorunda, Meclis'te olan bir müzakereden dolayı benimle kavga etti, bana tabanca çektiydi. Ben de üzerine atılıp, elini yakalamağa teşebbüs ettim. Kuvvetli adam değildi. Bereket versin üç-beş meb'us onu, üç-beş meb'us beni tutmuş, bir kısmı da aramıza girmiş, iş kapanmıştı. Bana böyle yapan Ziya Hurşit, sonra benim kıymetimi bilmiş olacak ki, Mustafa Kemal'in Samsun seyahatinde merasim esnasında, kalabalıkta yanında bulunan Sinop Tahrirat Müdür-ü sâbıkı Hüseyin Hilmi'ye «Şu herif bir gün bu milletin başını yiyecek. Adam, Rıza Nur'muş. Kıymetini bilmedik. Türkiye'de onun üstüne adam yoktur» demiş. Hüseyin Hilmi, Sinop tâzimat hey'etiyle gitmişti. Dönüşünde bana bunu da söyledi. Bunlar Meclis'te lüzumsuz hücumlar yaptıkça, bunlara nasihat eder, böyle yapmayın der, yol gösterirdim. Biraz sonra bunların kıymetini anlamışlar.

Mustafa Kemal derhal Cavid'i, Doktor Nazım'ı, Refet'i, Kâzım Karabekiri', Ali Fuad'ı, meb'us Rüştü Paşa'yı, meb'us İzmir'li Abidin'i, meb'us Halis Turgut'u, ilh... bir sürü adamı tevkif etti. Kara Kemalle Abdülkadir saklandılar.

İşte Mustafa Kemal'in ekmeğine yağ sürülmüştü. Bu bahane ile bütün muhalefetin, İttihadcıların kökü kazınacak. Yine Kara Vasıfla, Hüseyin Avni ve arkadaşlarını da tevkif etmeği unutmamıştı. Bunu Lütfi Fikri'ye kadar da teşmil etti. Hüseyin Cahid'i bile menfasından getirip Ankara'da hapsetti.

İki takım mevkuf ve mahkeme var : Biri İzmir'de, diğeri Ankara'da.

İzmir'de ve Ankara'da muhakeme oldu. Bu mahkemeler rezaletti. Türk adliyesine kara lekedir. Ceza Kanununda Türkiye halkını birbiri aleyhine kaldıran adamlar hakkındaki maddeyi tatbik ettiler ki, hâdise ile hiçbir münasebeti yoktur. Sonra bu vak'a fiile çıkmış bir şey değildi. Bu adamlardan Ziya Hurşitle diğer üç-beşi belki bir iki yıl hapse mahkûm etmek mümkün olurdu. O kadar. Hele Halis Turgut, kendisinden silâh istemişler, o da söz vermiş iken silâhı vermemiş, bunun için onu da astılar. Bil'akis silâhı vermemiş olması beraetti, lehine bir delildi. Koca insan hiç bir günahsız asıldı, gitti. Bu adamı çok severdim. İyi ve en eski Türkcü, Millî Harekette hizmetler etmiş, Koçgiri aşireti isyânını silâhlanarak ve maiyetine adam toplı-

yarak tenkil etmiş biri idi. Hatırladıkça hâla yüreğim sızlar. Zavallı asılırken son söz olarak, çocuklarına «Siyasete aslâ karışmamalarını» vasiyet etmiştir. Küçük küçük birkaç yavru bıraktı.

Karabekir, Ali Fuad, Refet de gidiyordu. Hemen Fevzi Paşa koşup İzmir'e geldi. Bunları güçlükle idâmdan kurtardı. Mustafa Kemal bir-iki gün razı olmamıştı. Nihayet Fevzin'in ısrarına dayanamamış. Bir de rivayet ettiler : Onların muhakemesinde zabitler salona dolmuşlar, berikiler korkmuşlar. Bu suretle idâm edememişler. Bilmem doğru mudur? Kurtulup Ankara'ya geldikleri vakit Ali Fuad'a «Kıl kaldı gidiyordun!» dedim. «Evet sorma!» dedi.

Bunlar bilfiil suîkasde dahil olanlar. Öyle dediler, idâm ettiler. Şimdi bir de dolayısıyla mahkûm edilecekler var. Bunlar da Cavid ve emsali. Birinciler bedâvaya gittiler ya. Hele bunlar büsbütün bedâvaya...

Cavid'leri dokuz madde ile itham ve idâm ettiler. Bu dokuz madde üzerine hıyanet, denaet ve çok mühim diye neşriyat yaptırdılar. Mahkeme hep bu maddeler üzerine tutundu. Nedir diye pek merak ettim. Sonra neşredildi. İçinde töhmeti mucip hiç bir şey yoktu. Vaktiyle Cavidler İstanbul'da bir fırka teşkili için böyle dokuz madde yapmışlar imiş. Suîkasdden de çok evvel. Suîkasd sebebi ile tevkif edildiler. Bu maddelerin ise, suikasdla bir alâka ve münasebeti yoktu. Bunlar da bununla harcandı. Bu dokuz maddenin yapıldığı zamanda Cahid Çorum'da menfi imiş. Çok talihi varmış, bu sâyede kurtuldu. Buna rağmen Ankara'ya İstiklâl Mahkemesine getirmişlerdi. Demek Mustafa Kemal bu vesile ile onun da temizlenmesine kat'i karar vermişti. Fakat Cahid'e bir şey yapamadılar. Kulp takmak mümkün olamadı. Kurtuldu.

Cavid asılırken çok çırpınmış ve çok söylenmiş. Bir türlü darağacına gitmemiş. Zorla götürmüşler. Son söz olarak Cahid'in çocuklarına bakmasını nasihat etmiş. Cavid Harb-i Umumide İsviçre'de İnterlak'da imiş. Şehzâdelerden biri de orda imiş.

Bu şehzâdenin Çerkes olan haremi ile Cavid basılmış. Derken Cavid kadınla evlenmiş. Son zamanda bir çocuğu olmuştu.

Hilmi'yi de astılar. Hilmi İttihadcıların Babıâliyi basan komitesindendir. Suîkasdden birkaç yıl evvelinden beri, Ardahan'da ticaretle meşguldü. Ne suîkasdden ne de dokuz maddeden haberi bile yoktu. Bunun töhmeti tevkifinde cebinde buldukları hatıra defteridir. Orda birçok husussî hayatî işleri arasında, şu gün Kara Kemal ile, bu gün diğer biri ile görüştüm yazılı imiş. Onu da bununla astılar. Çok gülünç ve iğrenç bir cinayet... Hilmi asılırken «Benim bir şeyden haberim yok. Yalnız ben Babıâli'yi bastımdı. Bunda böyle kabiliyet vardır, bir gün bizi de basar diye asılıyorum» demişti. Demek Mustafa Kemal bütün muhalefet yapabileceklerin defterini yapmış, bunları hiçbir cürümsüz katlîam ediyor.

Canbolat bu işler esnasında Mısır'da imiş. Suîkasd vak'asından sonra gelmiş. Onu da astılar. Bunun eski cinayetleri var. Fakat bu işte methali yok. Asılırken Mustafa Kemal'e, bol küfretmiş.

Doktor Nazım da bu işlerden tamamiyle bîhabermiş. O da asıldı. Nazım İttihadcılık nâmına çok mâsuma kıymış, astırmış veya sokakta öldürtmüştü.

Tuhaf, akıl ermez bir şey var.... Şu asılanların çoğu, eski katliâm ve cinayetleri olan kimselerdir. Bu sefer bedavaya gittiler. Bu hep böyle oluyor. Demek tabii bir adalet ve intikam var... Su testisi su yolunda kırılır... Mustafa Kemal ve İsmet de böyle olacaktır galiba...

İttihadcı Trabzon'lu Nail de asılırken «Ne yapayım, otomobil kazasına uğradım derim» demiş. Zavallı...

Şükrü'yü asarken ip kopmuş. Şişmanca idi. Şükrü : «İpiniz bile, işiniz gibi çürük» demiş. Diğer bir iple tekrar asmışlar.

Hasılı herbiri bir çok söz söylemiştir. O vakit Ankara'da hapishâne doktoru olan zât, bunları kaydetmiş, saklıyormuş. İzmir'de asılanların da sözlerini zapteden varmış. Birgün bunları neşretmek lâzımdır.

Kara Kemal ve Abdülkadir gıyaben idâma mahkûm oldular. Nihayet Kara Kemal'i saklandığı yerde buldular. Para ne işler yapıyor?!. Çok zaman Kara Kemal bulunamadı. Hükûmet onu bulana para vaad etti. İki gün sonra bulundu. Kara Kemal bakmış ki, yakalanıyor. Tabanca hazırlamış imiş. Kümeste saklı imiş, beynine sıkıp intihar etti. Abdülkadir bir müddet Makri köyünde saklanmış. Sona dağdan dağa kaçmış, Bulgaristan'a geçeceği vakit hudutta yakalanmış. Getirdiler. Ankara'da astılar. Bu adam muhakemesinde ne zadar zayıf olduğunu gösterdi. Sözleri okununca anlaşılır. Halbuki çok adam öldürmüş. İttihadcıların baş komitecilerinden ve kabadayı geçinir biri idi. Kara Kemal ise hakikaten merd imiş.

Cahid hapisten çıkınca İsmet'e gitmiş, «Ben kusur ettim. Haksızmışım. Bilemedim. Af edin.» demiş. Sonra da Mustafa Kemal'i ziyaret etmek istemiş. Mustafa Kemal kabul etmemiş. Bu adam pek âdi imiş. Bu yaptığı bunun güzel delilidir. İsmetle arasında Lozan'da neler oldu, aleyhlerine neler yazdı. Sonra ona gidip bunları söyledi. Hem de sade yedikleri ayrı geçen Cavid'in asıldığı gün. İsmet de âdi, başdüşmanı olan adamı kabul etti. Mustafa Kemal daha haysiyetli imiş. Cahid'e Gümrük'te bir ticaret işi de verdiler. Sonra bir bankaya da girdi. Onun zaten istediği o idi. Çekildi, yan geldi.

Rauf suîkasdden birkaç gün evvel Avrupa'ya savuşmuş. Demek haberi vardı... İyi gitmiş. Haberi olmasa da Mustafa Kemal bu vesile-i hasene ile onu da behemehal harcardı. Adnan çoktanberi Viyana'da idi. Selânik'li Rahmi ticaret maksadıyla Rusya'da imiş. Bunlara da gıyaben onar yıl ceza verdiler ve Rahmi'yi Rus'lardan istediler. Rus'lar vermiyordu. Fransa ve Almanyada bulunan Metrsalem, Menaşe ve emsali yahudiler Rahmi'yi Rusya yahudileri vasıtasıyla kurtardılar. Rahmi Paris'e geldi.

Bu kanlı vak'a bir ibrettir ve Türk mahkemesine lekedir. Bunu ayrıca tafsilâtla yazmalıdır ki, gelecek nesiller Mustafa Kemal ve kumpanyası ne imiş görsünler ve âti için ders olsun.

Meclis'in dördüncü senesi açılıp da Sinop'daki işlerimi bitirip, İstanbul'a gelmiş ve Paris'e gitmek için Ankaraya ordaki işlerimi de bitirmeğe gitiğim zaman, Topcu İhsan, Kel Ali, Kılıç Ali Meclis bahçesinde oturuyorlarken rastgeldim. Kel Ali ayağa kalktı. Diğerleri kalkmadı ve hain hain bana baktılar. Halbuki İhsan da, Kılıç Ali de vaktiyle bana Mustafa Kemalden kendileri için şunu bunu istemek hususunda ricalar etmişlerdi. Ve birbirinin aleyhinde idiler. Çünkü rakiptiler. Bana birbirinin aleyhinde söylerlerdi. Meselâ İhsan İstanbul'a İstiklâl Mahkemesine giderken Kılıç bana yalvarıp «Ben varken İhsan Reis olur mu?» demişti. Şimdi iş değişti. Veliinimet Efendimiz beni sevmiyor ya, onlar da sevmiyor. Kel Ali öyle değil, saf... Beni yanına oturttu ve dedi ki : «Senin İttihadcıların hesabını görmek bana nasip imiş.» İçimden «Ayol, sen de benim uğraştığım İttihadcılardan idin. Bu İhsan da öyle. Beni Divanı Harb'de muhakeme de etmişti. Hem senin de bu yeni cinayetinin hesabını bakalım kime görmek nasip olacak!» dedim. Kel Ali iyi insandı. Mustafa Kemal onu sâflığından istifade ederek bu cinayetlere âlet edip berbad etmiştir. O da bunları vatanperverlik zannederek yapmıştır. Hattâ Cavid'in idâmına hükmetmemiş «Bir şeysi yok» demiş, Doktor Reşid Galib Mustafa Kemal'in emri üzerine şiddetle ısrar etmiş, Kılıç Ali ile ekseriyet yapıp öyle asmışlardır.

Bu vak'ada ben epeyce korktum. Beni de yakalarlar dedim, fakat yapmadılar. Demek ki, tamamiyle arayı kesmemeğe gayretim iyi olmuş. Maarif Vekilliğini de def etmiş olduğuma, dünyalar kadar sevindim. Yoksa şimdi bu işte ben de kaatil olacaktım. Ne fırsattır, harıl harıl ve acele Türk Tarihinin tab'ına devam ediyordum. On ikinci cildi de bastırmıştım. Elhamdülillâh, fakat on üç ve on dördüncü cildler basılacak. Bastırmıyorlar. Kalıyor. Ne yapayım. Türkiye'de de duracak vakit değil.

Bu eser her tarafta ve bilhassa gençler üzerinde büyük te'sir hasıl etmişti. Şimdiye kadar bütün Türk'leri bir yere toplar bir eser yoktu. Hattâ Türklüğe ait birçok bahisler bizde bilin-

miyordu. Bilhassa bu eserin verdiği millî terbiye, millî ruh pek büyüktü. Böyle şey hiç yapılmamıştı. Buna ihtiyaç büyüktü. Gazetelerde onbeş kadar bu eser hakkında makale yazıldı. Pek medihkâr. Sade iki tane bir derece aleyhte idi. Bunun biri Necip Asım idi. En ziyade kızdığı da niye benim eser birçok cild neşredilmiş. Birinci cild kâfi imiş (!) Anlaşılıyor, çekememezlik. Kendi de müverrih ya. Bunu yazan bu adam sonra bir gün bana Kadıköy vapurunda rastgeldi. «Ne dersek diyelim, aldırma. Sen pek mühim bir eser vücuda getirmişsindir» dedi. Şu adamın haline bakın. Ağaoğlu Ahmet : «Sen büyük bir âbide diktin» Yusuf Akcora birçok adamın içinde «Beyefendinin kitabından çok istifade ediyoruz» Ahmet Şükrü : «Siz tıpkı Amerika'lılar gibi eser yazıyorsunuz» dediler. Böyle sözler söyleyenler çoktur. Ben bu eserde Türk tarihini tasnif ve taksim ettim ve yine birinci defa olarak tarihi ve ıstılâhları türkçeleştirmiştim. Ve birinci defa olarak Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin ayrı devletler olmayıp, bunların birer hânedân ve devletin bir olarak Türkiye olduğu tezini bulmuş ve yazmıştım. Hattâ bunu mütareke iptidâsında Akşam gazetesinde neşrettiğim gibi İstanbul'da Meclis'i Meb'usan'da da söylemiştim. Kitabımı herkes seve seve okuyormuş. Bir okuyan, bırakamıyor. Sonuna kadar okuyormuş. Bir eseri okutmak muvaffakıyettir. Hattâ birkaç defalar okuyanlar varmış. Bir hanımın yedi defa okuduğunu söylediler. Gümrük memurlarından biri, en büyük zevkinin bu eserimi okumak olduğunu söyledi. Bir gün Maarif Vekâletinde kütüphâneler memuru Fehmi beyin yanında idim. Sinop'taki Kütüphâneye ait bir işim vardı. Memurlarından yirmi yaşlarında birini çağırdı, kâğıdı verip yaptırıp, getirmesini ve benim olduğunu söyledi. Genç gitmedi, baktım, bana baktı durdu. Neden sonra gitti. Sür'atle yaptırıp getirdi. Yine bir müddet durdu. Gitti. Fehmi bey dedi ki : «Dikkat ettiniz mi? Genç size nasıl bakıyordu?» «Hayır» dedim. «İki defadır da size büyük bir hürmet ve muhabbetle baktı. Bu bakmaktan kendisini ayıramadı. Sebebi Türk Tarihi'nden dolayı size olan hürmetidir.. Bu kitaplar bütün gençliğin gönlünü kendinize bendetmişsinizdir. Siz bilmiyorsunuz.»

Bunlar böyle fakat, alâkadar olması lâzım olan Köprülüzâde Fuad böyle değil, Lâ ve naam demiyor. Fakat İstanbul Darülfününunda bir konferans vermiş, gazetede gördüm : «Ben Türk Tarihini böyle tasnif ederim» diyor. Tasnife baktım, benim tasnif. Bunu ben evvelce neşrettim. O, şimdi sıkılmadan kendine mal etmek istiyor. Bir defa Ankara'ya giderken trende o da vardı. Konuşuyorduk. «Selçuk ve Osmanlı'nın bir olduğuna ne diyorsunuz?» dedim. «Evet, doğru. O, benim buluşum.» dedi. Dedim : «Nasıl olur? Çünkü siz böyle bir şey neşretmediniz» «Ha! Ben onu talebeme söylerdim.» dedi. «Canım, siz bunu bilseydiniz derhal neşrederdiniz. Benim neşriyatımdan sonra söylüyorsunuz» dedim. Cevap veremedi. Bu adam tuhaftır. Kovalski ve diğer bazı Avrupa müsteşrikleri Fuad'ın aleyhine yazmışlardır. Fuad bunlarda bir şey görünce adlarını zikretmeksizin kendi mâlûmatı gibi neşrediyor diyorlar. Kovalski bana Layden de bizden çalıyor dedi. Doğrudur. Nitekim bunu bir eserinde de yazmıştır. Fuad benden de başka bir şey çaldı. 1928 de idi. Paris'e gelmiş, Zeki Velidi ile beraber benim eve geldiler. Konuşuyorduk. Bu esnada Babürşah'ın bir âruz kitabı olduğunu, kayıp bulunduğunu, fakat Paris bibliyotek nasyonalinde Âruz-i Türki adıyla mevcut olup Babur'un olduğunun bilinmediğini söyledim. Aklıma geldi; derhal çalar korkusuyla lâfı kestim. Bir sene sonra «Türkiyat Mecmuası» geldi. Baktım, bu eserden kendi bulmuş gibi bahsediyor. Öyle kızdım ki... Bu hırsızlığını kapatmak için altına not olarak da bunu ben 1922 yılında bulmuştum diye bir kayıt koymuş. Bu, benden çaldığını kapatmak için. Yoksa böyle eserde bu kayda lüzum yok. Mademki biliyordun. Paris'te o vakit evimde bana niye söylemedin? Zeki Velidi hikâye etti : Bir eserini Fuad'a Maarif Vekâletine bastırmak için vermiş. Aylar geçmiş Fuad kitabı Maarif Vekâletine vermemiş. Birgün Fuad'ın bir eseri çıkmış. Zeki Velidi bakmış ki, eserin ruhu, lübbü alınıp Fuad'ın kendi nâmına neşrolunmuş. Birkaç

gün sonra da kitabı Velidi'ye iade etmiş. Bu adam müthiş bir ilim eşkıyası. Çalıyor sonra Türkiye'de hiç kimseye şeref vermemek için çabalıyor. Siyasette Mustafa Kemal ne ise, ilimde de Köprülzâde o. Aynı istibdad, aynı haksızlık, aynı hırsızlık... Fuad eğer siyasî mesleğe girmiş olaymış, neler yapacak, neler çalacakmış. Ona «İlim Mustafa Kemal» i adını vermek lâzımdır.

Yaz idi. Derhal Sinop'a gittim. Büyük bir faaliyetle ve çiftlik işlerini tanzime koyuldum. Altı ay kadar amele ile çalıştım. Artık oldu. Vakıa tamamiyle istediğim hale koyamadım ama, şimdilik kâfi. Kütüphanenin içini boyatmak, kalorifer koymak, çiftliğe büyük bir ahır, mutfak yapmak ara için büyük bir kanal da açmak istiyordum. Hem vakit kalmadı, hem de daha onbin lira kadar para istiyor. Bana ise Avrupa'da para lâzım. Hem de eylûl bitti, mevsim de müsait değil.

Bu esnada Sinop'a Recep Zühtü geldi. Âkif'e misafir oldu. Âkif bunu avucuna almış, bu sâyede Mustafa Kemal'in gözüne girip meb'us olacak, para vuracak. Recep Zühtü ile görüşmedim ve gelişinden şüphelendim. Derhal muhafız tertibatı aldım. Geceleri sokağa çıkmıyorum. Ne iyi etmişim. Bir gece haremim bir takım kadınlarla ve biraderim Şükrü yanlarında olduğu halde misafirliğe gittiler. Gelirken bizim eve yakın bir yerde bir kurşun Şükrü ile refikamın kulakları arasından geçer. Refikam bunu gelip söyledi. Anladım. Demek beni de sokakta harcayacaklar. Kardeşimi ben zannedip attılar. Demek Gazi beni öldürtecek. Recep Zühtü bunu maalesef yaptırdı. Artık bir dakika durmak câiz değildir. Binanın bir kısmı boyanmıştı. Yarı bıraktırdım. Ahır ve mutfak için üçbin çimento blok döktürmüştüm. Bunların inşasından da vazgeçtim. Sinop'taki notlarımı ve lüzumlu evrakımı aldım. İlk vapura binip İstanbul'a geldik. Haremim de morfinden son derece perişan. Şimdi gidip Ankara'daki işleri görmek lâzım. Kâtib-i Adilde Ankara'daki bağları satması için eczacı Hüseyin Hüsnü'ye bir vekâlet yaptım. Avrupa'ya şüphe uyandırmadan gidebilmek için bir oyun da lâzım. Haremime «Ben Ankara'ya gittikten sonra, fena hastayım, çabuk gel!» diye bana bir telgraf çek. Ankara'ya gittim. İşleri düzelttim. Refikam da bu yolda bir değil iki telgraf çekti. Bunları Meclis Reisine gösterip izin aldım. Gideceğim gün, Meclis'te Yusuf Kemal beni buldu, dedi ki : «Recep Zühtü geldi. Rıza Nur'la aramızdaki nedir? Görüşelim. Ne istiyorsanız verelim. İhtilâfı kaldıralım dedi. Görüşelim de uyuşalım. Bu böyle sökmez» dedi. Dedim ki : «Şimdi mümkün değil, haremim fena hasta. Bu akşam gideceğim. Avdetimde görüşürüz. Ona öyle söyle!» «Peki, git de gel, bu işi bitirelim» dedi. Yusuf Kemal'e dedim ki : «Yahu! Görüyorum ki, sen artık dalkavuk olmuşsun. Hem de Mustafa Kemal'e yanaşamıyorsun. Mahmud Esad gibi birine, dalkavukluk ediyorsun». Yüzü kıpkırmızı oldu. Durdu. Nihayet içini söylemekten kendini alamadı ve dedi ki : «Ben her ne pahasına olursa olsun, bunlarla uyuşup mevkıye geçmeğe karar verdim. Mahmut Esat iyi vasıtadır. Onunla ötekilere yine çatarım». Bu sözü üzerine Yusuf Kemal'den daha ziyade soğudum. «Âlâ» deyip çekildim. Trene atlayıp İstanbul'a geldim. Baktım zevcem tam deli. Tutturmuş... «Kocamı Ankara'da asacaklar» başka şey bilmiyor. Teselli, şu, bu, ne ise aklı başına geldi.

Eşyadan bir kısmını satıp para yaptık. Harıl harıl hazırlandık. Yükte hafif pahada ağır ne varsa sandıklara koyduk. On sandık etti. Bunlar arasında yirmi tane kıymetli halım da var. Lüzumunda Paris'te satarım diyorum. Nitekim bir yıl evvel satıp para yaptım ve yedik bile.

Toplanıyoruz. Beni derin bir düşünce ve hüzün aldı. Yine gurbete gidiyorum!... Bu kaçıncı!. Gurbetten ise bıktım, usandımdı. İttihadcılar beni hudud haricine attıkları vakit Cenevre'de müthiş bir nöstalejiye uğramıştım. O günleri hatırladım. İçim cayır cayır yandı. Gidiyorum, kim bilir neler çekeceğim, belki de aç da kalacağız... Hem bir daha bu vatanı görmek acaba nasib olacak mı?... Sinop'tan ayrılırken de şöyle bir etrafa bakmış. «Sevdiğim Sinop, doğduğum ve büyüdüğüm yer! Acaba seni bir daha görecekmiyim?!. Ah güzel yurt! Taşın,

toprağın gözüme altın, elmas gibi geliyor» demiş gözlerim yaşarmıştı. Şimdi İstanbul'dan da ayrılıyorum. Düşünüyorum:

Benim bu cezaya uğramak için ne kabahatim var? Sebep vatan ve millet... Namus... Başa geçenler, eşkiya, zalim kesiliyor. Çalıp çırparak, asıp keserek onlara uyamıyorum. Ya beni atıyorlar, sürüyorlar, zindana sokuyorlar. İdâm ve imhaya savaşıyolar, ya da ben bu seferki gibi ihtiyarî sürgüne kendim gidiyorum.

Bir aralık gitmeyeyim dedim. Düşündüm, görülüyor ki, bu adamlar beni sokakta vuracaklar, yahut birgün kulp takıp imha edecekler. Belki yapamazlar dedim. Lâkin kimse ile görüşemiyeceğim. İnsan arada eş, dost ile konuşmak ihtiyacında. İhtiyat tedbiri olarak evden çıkmayacağım. Bu da bir mahpusluk. Hergün şüphe içinde yaşayacağım. Bu da hayat değil... «Hadi bu da olmasın.» dedim. Fakat bir şey var ki, müthiş Koca bir millet daha dün kurtarılmış, bugün zulüm ve istibdad altında inim inim inliyor. Bunu gözle görmek ölümle beraber. Türlü cinayet, soygun, vahim idaresizlik olacak, bunu gözümle göreceğim. Hele bu iki zalimin avanesi sokakta otomobillerle geziyor, öyle çalım satıyor ve beni görünce öyle hain bakıyorlar ki, buna tahammül etmek mümkün değil, ölmek daha iyi. Hadi dayanayım. Ya elimde olmaz da birgün bir şey yapıverirsem. Malım, mülküm, hele evlâd gibi sevdiğim kütüphâne de yüzüstü kalacak. Kimbilir ne felâketlere uğrayacak? Çalıp çırpacaklar. Evlâdım yok. Kütüphâne oğlum idi. Bu da ayrı bir derd oldu, fakat hürriyet hepsine müreccah göründü.

Bu elîm mülâhazalar kafamda ağır bir yük olurken hem eşya taşıdım, hem de kalmaktan vazgeçtim. Gurbette de olsa, hür bir memlekette yaşamak, istediğimi söyleyebilmek, bana her şeyden kıymetli geldi. Gitmeğe karar verdim. Eşyayı tavan arasındaki iki odaya doldurup kilitledik.

Hareketimizi kimseye söylemedik. Sinop'tan hareket ederken Kâtib-i Âdil'de bir vesika yaptırıp, Sinop'taki işlerime biraderim Şükrü'yü vekil etmiştim. Hareketimden iki gün evvel de İstanbul Hariciye Murahhaslığına gidip, haremimin rahatsızlığından bahsederek. Diplomatik bir pasaport aldım. Pasaport için bir fotoğraf çıkardım. Geçenlerde bu pasaport gözüme ilişti. Bu resme baktım. Müthiş ihtiyarım. Hayret ettim. Halbuki şimdi, yâni üç yıl sonra, yüzüm ondan çok genç. Demek bu esnada ne müthiş bir azap ve elem içindeymiş. Beş on gün içinde ihtiyar olmuş, çökmüş imişim. Türk'ün yolunda, ah ben neler çektim...

Henüz bir sene-i içtimaiye meb'usluğum var. Daha kalabilirdim. Bu müddet belki de bana garanti olur, fakat sonra hem meb'us yapmıyacaklar, hem de beni ecnebi memleketlerde bırakmazlar. İyisimi, şimdiden gitmek lâzım. Hem de şimdi siyasî pasaport alacağım. Bu, gümrüklerde ve birçok şeyde bana çok yardım eder. Nitekim öyle oldu.

Pasaportu aldım. Ertesi gün polise kaydettirdim. Haremimin rahatsızlığından dolayı, tedâvisi için Paris'e götüreceğimi ve izin verilmesini bir telgrafla Millet Meclisi Reisine bildirdim. Akşam da vapura bindim. Aksi... Vapur da miadında kalkmadı. Birgün daha kaldı. Benim hesabım ise, vapura binerken telgrafı veriyorum. Telgraf gidip, onlar haber alıp, beni gitmekten men edeceklerse men'e teşebbüs edinceye kadar biz Çanakkale Boğazını aşmış olacağız. Olmadı. O bir günü müthiş bir heyecan içinde geçirdim. Bir cehennem hayatı oldu. Bu adamlar beni göndermez, vapurdan alırlar zannındaydım. Bereket versin işi bir müddettir güzel idare ettim. Ankara'da iken haremimin şiddetli hastalıktan bahis telgraflarını Meclis Reisine göstermiştim. Zannımca bunlar yardım etti.

Ne ise vapur kalktı. Halâ heyecandayız. Hele haremim o esnada morfinden deli. «Aman bizi vapurdan alılar» diyor, titriyor. Beni de daha ziyade korkutuyor. Çanakkale Boğazından geçiyoruz. Bir daha Türk topraklarına hasretle bakıyorum. Her bakışımdan onlara bir aziz vedâ, uçuşup gidiyordu. Yüreğim onlara gidip kalmak istiyordu. O topraksa bana mağrur güzeller

gibi vakurhâne ve lâkaydâne bakıyorlardı... «A, topraklar, A, kıymetli taş, kum, su, ot ve ağaç! Beni biliyorsunuz, içimdeki duyguyu heyecanı anlıyorsunuz! Ben zavallı yine sizin için gurbete gidiyorum. Neler çekeceğim?!...» diyordum. O böyle nelere lâkaydâne bakmıştır!... O, Truva muharebelerini gördü. Bu sularda o muhasırların ve mahsurların gemileri yüzdü, sarhoş kızıp Boğaz'ın sularını böldü. Süleyman Paşa'nın salı kırk alp ve albayrakla onun üstünden geçti. O, hiçbirine aldırmadı. Hattâ on yıl evvel denizden, havadan, karadan alpler tarafından ateş ve demirle dövüldü de bundan bile habersiz duruyor. Bizim gibi fânî ve duyan iki tel zayıf asaba mâlik değil ki.

Boğazdan çıktık. Sanki ejderhanın boğazından çıktık. Oh. Birer ferah nefes aldık. Artık hürriyet havası soluyoruz. Can kaygusu gitti. Müthiş bir fırtına ile haremim bu fırtınadan çok ızdırap çekerek, batacağız diye korkarak Marsilya'ya geldik. Şükrü Paşaya hareketimiz hakkında telgraf vermiştim. Önce de kızının Fransa'da tedavisinden başka çare kalmadığını, orada bir hastahane hazırlaması için mektup yazmıştım. Şükrü Nis'te oturuyor. Marsilyaya gelmiş. Rıhtımda buluştuk. Lion'da bir hastahane bulmuş. Beraber Lion'a gittik. Hanımı hastahaneye koyduk. Ben de bir pansiyona yerleştim. Şükrü de Nis'e döndü.

***

İşte Mebusluk sıfatıyle gördüğüm, işittiğim vak'a ve havadisler devresi de bitti. Bu esnada, yâni cumhuriyetten beri Türkiyenin iyilik ve kötülüğünden mes'ul değilim Dahlim yok. Bil fiil bir işte bulunmadığım gibi işlerin içyüzünü de bizzat görmedim. Fakat işlerin içyüzleri hemen daima mebuslarca malûm olur. Mecliste ağızdan ağıza intişar eder. Hepsi değilse bile çoğu işitilir...

***

Artık mebus değilim. Mebusum amma terk edip çekildim. Hattâ Vatan'da değilim, gurbetteyim. Bundan böyle yazacağım şeyler gazetelerde gördüğüm ve Paris'e gelen bazı kulağı delik kimselerden işittiğim malûmattır. Benim bundan böyle kaybedeceklerimden başka daha kim bilir neler olmuştur? Kulağımıza kadar gelen vak'aların kim bilir daha ne çirkin içyüzleri vardır!... Hem de Lion'da ve Paris'te bir yıl kadar ne bizim gazeteleri ve ne de Fransız gazetelerini okumadım. Pek yorgundum. Hem de gazetelerden ve dünyadan iğrenmiş bir haldeyim. Türkiyeden havadis işitmek bile canım istemiyor. Halbuki bunu ömrümde hiç ihmal edememiştim. Sade Türk Tarihi ve Türk şiri ile meşgulüm. Vaktimi istirahat etmeye bunlara çalışmağa ve haremimin tedavisine hasrettim.

Bu halim geçti. Bizim gazetelerden Milliyete abone oldum. Bu gazete Mustafa Kemal'in malı olup bunun Tercüman-ı efkârıdır. Bugüne kadar gördüğüm Türk Gazetesi sade budur.

Haremim Lion civarında Mezieu denilen yerde hastahanede. Hemen her gün gidiyorum. Uğraştılar. Türlü belâ, beş santigrama kadar morfini azalttılar. Bir türlü aşağı inemiyorlar. Haremim yalnız duramıyor. Yanına Sinoptan getirdiğim bir Türk hizmetçi kızı bırakmıtım. Yine beni de hastahaneye istedi. Çok zorladı. Ne yapayım tek iyi olsun. Ben de hastahaneye nakllettim. Hasta gibi erkekler tarafında bir odaya yattım. Doktorlar Tourjon kardeşlerdir. Bana ve haremime çok iyi baktılar. Çok nazik adamlar.

Bir gece haremimin yanındaki odadaki hasta kız soluk soluğa bana geldi. Aramız üçyüz metrelik bir bahçe ile ayrı idi. «Haremin seni istiyor. Çabuk gidelim!» dedi. Sebebini sordum. Söylemiyor. Derhal yarı giyindim. Koştuk bir de odasına girdim. Yatakta ve kendisini bilmiyor. El ayak buz gibi. Soruyorum cevap verecek halde değil. Bütün vücudunda müthiş râşeler var. Nihayet kız söyledi: İntihar etmek için fazla miktar morfin yutmuş. Derhal Ubere'yi çağırdım. Doktorun evi yakın. Onu da çağırttım. O gelinceye kadar Kafein şırıngası yaptım. Doktor da geldi. Kurtardık. İtiraf etti ve daha kendisinde İstanbuldan benden saklı getirdiği toz morfin varmış. Onları

elinden aldım. Birkaç gün geçince ampullerin camlarını yutmuş. İllâ intihar etmek istiyor. Korktum, acıdım. Çare düşündüm. Haps etmeyince bırakmayacak. Bu intiharları morfin azaldığı için yapıyor. Babasını çağırdım. Gelmek istemedi. Zorladım geldi. Beraber doktora söyledik. Fransada bir kadını kocasının veya babasının rızası olmayınca böyle hapsedilemiyor. Ne ise doktor bunu aldatarak alır. Pencereleri tepeden demirli hususi deli odaları, oraya kor. Pek hırçın bir kadındı. Hepsine küfürler eder. Tabii aldırmazlar. Birgün sonra anahtarı Sör'ün üzerinden çalar. Kapıyı açıp bana doğru kaçar. Yalın ayak. Bahçede yakalarlar. Bahçıvanlar falan zorla eski yerine götürürler. Üzerindeki astragen kürk parça parça olur. Bu sefer deli gömleği giydirdiler. Elini ayağını zincirle bağlarlar ve yatağa tesbit ederler. Bu sefer yine sörün üzerinden anahtarı çalar. Sör gidince kilitlerini açar ve yataktan kalkar. Kaçmağa yol arıyor, fakat mümkün değil. Bu haller bana çok dokundu. «Nedir bu işler?!» dedim. Ağladım. Doktor dedi ki: «Böyle olmaz. Sen dayanamıyorsun. Burada durman münasip değil. Paris'e git!» Öyle yaptım. Beş gün bu hapishanede kalmış. Morfini hem de tütünü hiç vermemişler. İş bitmiş. Ondan sonra eski odasına koymuşlar. Korkmuş da, artık hırçınlık da edememiş, uslu durmuş.

Ben Paris'te bir ay kadar kaldım. Pek yorgun ve perişan idim. Biraz istirahat ettim. Nefesler (Bektaşi şiirler) hakkındaki tedkikatımı, Türk Tarihine aid Türk nefis san'atları bahsi kalmıştı, onları ikmal ettim. Lion'a döndüm. Şimdi refikam beni zorluyor «Artık gidelim. İyiyim.» diyor. Doktorsa «Biraz daha kalın», diyor. Refikam benim odama geldi. Bu suretle bir müddet daha hastahanede bırakabildim. Nihayet hastahaneden gitmek için o kadar yalvarıp ağlıyordu ki alıp Paris'e götürdüm. Lafonten sokağında bir apartman tutup yerleştik.

Lion'daki bu hastahane mühim bir müessesedir. Geniş arazide ve birçok pavyonları var. Hastahane sebzevat, süt, tavuk ilh... ihtiyacını da bir çiftlik gibi kendi orada yerleştiriyor.

Vaktiyle bu iki kardeşin babası buraya gelmiş, üç odalı bir klinik yapmış. Bu ufak şey kırk iki yıl içinde bu muazzam hali bulmuş. İşte Frenklerin serveti budur. Baba yapar oğul bozmaz. Bilâkis terakki ettirir. Nesilden nesile gider. Koca bir müessese veya fabrika meydana gelir. Nitekim Paris'in meşhur ve günde binlerce amale çalıştıran Citroen otomobil fabrikası da iptida sade ufak bir demirci dükkânı olarak başlamıştır.

Fransızın da Alman ve Avusturya doktorları gibi âdetleri vardır. Hekimlerden ya hiç para almazlar veya az alırlar. Bana ucuz yaptılar.

Bu hastahanelerin idaresi Sörlerin elindedir. Bunlar boğazı tokluğuna çalışırlar. Manastırlarda kadınların kapanmaları ne güzel usül. Çünkü bazı kadınlar içtimai bazı sebeplerle böyle kapanmak mecburiyetindedirler. Hem onlar yer buluyor, hem ömürlerini insanî işlere hasrediyor, bu suretle hastalar istifade ediyor. Fransanın hemen her hastahanesinde bu Sörler vardı. Ancak bunlar iyi teşkilâta malik değil. Hasta bakıcılığı hemen de hiç bilmiyorlar. Nitekim Alman Şivesterlerini iyi bilen bir hekim aralarındaki azim farkı derhal görüyor. Fransızlar hekimlikte halâ çok geridirler. Diğer her nev'i hastahaneleri de böyle. Hele hükûmet hastahaneleri pek aşağı. Fransız doktorları da bunu kabul ediyorlar. Hattâ doktor Harjon birgün bana: «Fransızlar hastahanelerini yoluna koymak için Alman, hiç olmazsa Alsas hastahaneleri teşkilâtını model almamız lâzımdır» demişti.

Bizde de dünyadan bıkmış veya başka bir sebeple kapanması zaruri olmuş erkek ve kadınlar için Frenklerin manastırları gibi tekkeler olsa ve onlar iyice öğretilip böyle hayırlı, insanî işlerde kullanılsa ne iyi olurdu.

Bu sörler müthiş mutaassıp. Banyoya bile diğer kadın vücudlarını görmüş diye gömlek ile giriyorlarmış. Saçları dibinden kesiktir. Dindarlar sınıfına girerken merasimle saçını kesiyorlar. İsa ile yani Allah ile evleniyorlar. Derhal bizim hizmetçi kızı hıristiyan yapmak için uğraştılar. Yatakların her

birinin başında bir put vardır. Bunlar Almanlarda görülmez. Zaten onlarınki lâiktir. Putla yatakta yatmak sinirime dokunuyordu.

Haremim hastalardan işitip bana anlattığına göre bu hastahaneye bazı evlâtlar baba veya analarını, bazı kocalar karılarını, bazı karılar da kocalarını deli diye koyup hapsettiriyor parasını yiyorlarmış. Burda böyle birkaç kadın varmış. Uzun yıllardan beri oradalarmış. Doktor bu adamların şerik-i töhmeti imiş. Para ile bunu yaparmış. Böyle şeyler işitirdim. Burda da işittik. Hattâ birini güya öldürmüşlermiş. Bu kadarsı yalan olsa gerektir. Fransız hükûmeti güzel bir usûl yapmış. Böyle deli hastahanelerini arada sırada müddeiumumiler dolaşıyor, böyle hastalar varsa arıyorlarmış. Demek böyle vakalar olduğu doğru. Yine hastaların haremime verdiği malûmata göre bunlar da bir şey yapmıyormuş. Çünkü doktorlar bunlara rüşvet veriyorlarmış. Ne derece doğrudur bilmem. Çünkü bazı hastalarda tazallüm fikri denen hastalık vardır. Tevehhümlü daima böyle zulümler gördüğünü söylerler.

Lion'da her yıl Martta büyük ve beynelmilel büyük bir sergi oluyor. Bunu gezmek fırsatı oldu. Sergi değil, müthiş bir şehir. İyi bir gezme ile on günde ancak biter. Ne makineler, ne eşya... Hele ziraî makineler yığın halinde. Keza Lion cıvarında yeni bir ziraat mektebi açmışlar. Orayı gezdim. Burası eski bir şato imiş. Herriyo mektep haline koymuş. Ahırlarını, laboratuarlarını, meyveliklerini ve sebzeliklerini gördüm. Mühim bir mekteptir.

Bu esnada artık canımdan bıkmıştım. Şükrüye «Eğer İffet bir daha morfin yapar huysuzluklarında devam ederse boşarım» dedim. Kayınpeder ne dese beğenirsiniz: «Anlıyorum ki senin hayatın cechennem olmuştur. Bu kız zaten böyledir. Üçgün bize Nis'e gelir ortalığı alt - üst eder, herkesi birbirine durdurur. Sen de benim Kevserle olduğum gibi olmuşsun! boşa! Seninle ahbaplığımız İffet'le değil ya, daha evvel. Biz yine tütün ticaretine devam ederiz. «Hayret ettim. Daha neler söyledi ki, bir babanın ağzına yakışmaz. Ne olsa yine kızı, söylenemez. Buraya kaydetmiyeceğim. Bu esnada tütün ticaretine pek düşmüş idi. Türlü projeler yapıyor, şirket teşkil etmek istiyor. Bu adamda hazır ve bol para var. Yine kazanmak hırsında. Be adam! Elindekini hüsn-ü idare etmesini bil, yetişir. Bu onun deliliğidir. Herkes onu böyle soyar. Dönmeler, Yahudiler nice defa alâ kazanç dediler, paralar gitti. Buna öyle lâzım. Reşit Saffet de öyle yapmış. Ben de öyle yapmalıydım, fakat benim elimden gelmiyor.

Bu esnada bir şey oldu ki yüreğime derin bir yara açmıştır. İmkânı yok unutamıyacağım. Şükrü behemahal tütün şirketi yapmak istiyor. Fransız Âyân âzasından Serano adında birini bulmuş. Tütünleri bu adam Amerikada satacakmış. Müzakere için beni «Kanton» şehrine dâvet etti. Gittim, görüştük. Kanton Nis'e iki adım. Beni orada bir otele bıraktı, Nis'e evine götürmedi. Hiç olmazsa insan bir defa yarım ağız «Gelmiş iken biraz bize uğrayalım» deyip otomobili ile gelmişti, götürürdü. nedense beni evine götüremiyor. Bana müthiş bir hakaretti. Halbuki kendisi İstanbula benim evime gelip aylarca misafir kalıyordu. Kendisine ikram ediyorduk. Hergün en iyi balıklardan balıkhaneden aldırıyordum. Şükrü bir tuhaf iş de yapmıştı. İstanbuldan giderken bir defa kızına elli lira vermiş, «masraf ediniz al!» demiş bu da müthiş bayağılıktı. Misafir para verir mi? Pek ayıp şey. Şu ayıbı işliyorsun, bari bu para senin masrafına bedel değil ki... Çok bayağı âdi adamdı.

***

Artık Paris'teyiz. Ben derhal kütüphânelerde çalışmaya koyuldum. Benim Türk Şiirinin tarihi ve Türk Şiir Biliği adındaki eserlerim yarım kalmıştı. Tâ Kahire'den beri duruyorlar. Onları ikmal için üç - dört yıllık bir boş zamana, hem de Paris gibi kitabı bol bir yere ihtiyacım vardı. Tam münasip. Hem de hatıratımı yazacağım. Onu da bu eserlerden sonra yazacağım.

Harıl harıl çalışmağa başladım. Arada sefir Fethi ile de

görüşüyorum. Daha ilk gününde avdet etmiyeceğimi ona söyledim «İsabet edersin, çirkef içine gitme!» dedi.

Birisi üç nüsha Journal gazetesi verdi. Bunu İstanbul'dan işitmiş idim. Fakat bulamamıştım. Okudum. Bu muharrir Ankara'ya gitmiş, on - onbeş gün kalmış, bu kadar az zamanda Türkiyedeki vaziyeti bu kadar tam öğrenmiş, hayrete şâyandır. Bir de tasvir etmiş diyor ki: «Bu hükûmet değil, eşkiya çetesi. Böyle Cumhuriyet olamaz. Bunlar sahtekârlıklardan utanmıyorlar. Masûm ve mazlumları asıyorlar, halkı soyuyorlar. Müthiş bir tirân. Ankara, eşkiya melcei, yatağıdır. Bir - iki çete, reisleri ve avanesi ile buraya sığınmış. İlh...» Bu üç makale devlet, millet için ne leke... Fakat ne diyelim doğru... Bu adamlar bu milleti böyle âleme de rezil ediyorlar...

Bizim hanımda hemen hergün ağrı var. Bilmem doğru bilmem morfin almak için temaruz. Sıcak havlular ile gideriyoruz. Kendisi morfin de diyemiyor. Birgün şiddetli ağrımış. Ağrı içinde sokaktan gelmiş. Ben de dişlerimde müthiş ağrı var, yüzüm - gözüm şişmiş, kıvranıyorum. Canımdan bıkmışım. (Morfin!) dedi. Çıldırdım. Üzerine hücum ettim, öfkemden ellerini ısırmışım... Kendi ağrımı mı, onun ağrısını mı çekmeli, bu iki şey arasında morfin gibi dünyada en düşman olduğum şeyi istiyor. Benim ağrıma bakan yok. Benim ağrı ve hastalıklar güme gidiyor. Bu morfin beni çıldırtacak. Ne ise yine ağrısı durdu, benimki durmuyor. Gece bütün çektim. Sabahleyin dişçiye gittim. Ondört dişimi beş - altı günde çekti. Evvelce Mısır'da dişlerime ağrı gelmiş, on günde dokuz diş çıkarmıştım. Yine öyle oldu. Ağzımda da artık ancak yedi - sekiz diş kaldı. Takma diş yaptırdım.

Bir akşam yine ağrısı tuttu. Ben halâ temaruz olmasında şüphe ediyorum. Banyo yapmak istedi. Evde banyo yok. Bir otele götürdüm. Banyo yaptı. Yine durmadı. Yerlerde yuvarlandı. Yüreğim dayanmıyor, nerde ise morfin bulup yapacağım. Dişimi sıkıyorum. Yüzü kıpkırmızı olmuştu. Birden kül

gibi oldu, bayıldı. Korktum. Acele bir doktor çağırttım. Doktor gelmeden kendisine geldi. Ağrı da yok. Ne ise otel, doktor bu bir gece bize altıyüz franga mal oldu.

Hanım da tuhaf! Ordny'nin ilâçları iyi geliyor. Evvelce onlardan yaptırıyordum. Bir defa kullanmamış, yitmiştir. Perhiz de aslâ yapmıyor. Ağrı zamanında kendi kendime şöyle dedim: «Şu ağrı bir defa bana gelse ömrümde bir daha muzır şey yemem» Bunu kendisine söylerim. Kulak bile vermez. Bu kadına hem acıyorum, hem kızıyorum. Çekemiyecek hale geldim. İnsanın zevcesi adamın tesellisidir. Bu baş belâsı. Hem her suretle.

Baktım olmuyor, Paris'in Anteuil tarafında Viktor Hügo Bulvarında Villâ Burga adında iyi bir hastahaneye koydum. Bizi doktor diye fiatı günde yüz franga indirdiler. Orada bir hafta kadar kaldı. Morfin istemiş, vermemişler. Birgün hastahane müdürü telgrafla beni istedi. Diyor ki «Hastanızı burada tutamayız. Derhal gel al!» Gittim. Müdür dedi ki: «Bu müthiş bir insandır. Bağırıp çağırıyor, olmaz şeyler yapıyor. Her türlü Excentucite'leri yapmaya müstaiddir. Alınız.» Gittim, başka bir hastahane buldum. Bir de hastahane otomobili getirttim. Müdür, müdire doktorlar hep beraber bizim karının yanına girdik. Beni görür görmez Loxhd diye bağırdı. Bana türlü fena küfürler etti. Hem de fransızca ediyor. Bari şunları türkçe etde şu adamlar anlamasın... Hem de diline de kolay gelir. Hayır! Domuzdur... Beni müthiş rezil etti. Utandım. Yer yarılsa girsem dedim. «Beni burdan çıkar! diyor. Bin uğraşarak başka hastahaneye götürmeme razı oldu. Meğerse bu hastahaneden çıkarmam için düzen yapıyormuş. Hesabı gördüm. Otomobile girdik «Hayır! eve gideceğiz» dedi. İmkânı yok. Eve gittik ve giderken de hastahane doktorundan morfin almış evde yaptı. İşte yine morfine başladı. Bitince benden morfin istedi. Ben bin yemin ettim. «Paris'te morfin bulamam vesselâm»... Kendisi bir doktora gitti. Aldı. Durur mu? Becerir... Ne ise haftada bir kutu pantotan

idi. Günde iki - üç santigramdan ziyade yapamıyor. Çünkü fazla bulamıyor. Alâ Fransa'da morfin pek şiddetli yasak. Ne iyi ediyorlar. Biri morfin satarsa derhal hapse sokuyorlar. Bu sebeple morfin Pariste radyum gibi pahalı. Şunu bizde de böyle yapsalar... Bu ilşer beni öldürüyor. Bin türlü düşünüyorum. Arımdan yerin dibine geçiyorum.

Biraz sonra morfin az geldi. Başka da bulamadı. İstanbul'a gitmeğe kalktı. «Ben morfinle seninle yaşamam. İstanbul'a da gidemem» dedim. Benden boşanıp ayrılmağa razı oldu. Sonra bunu da yapamadı. Nihayet İstanbul'a gidip birçok morfin alıp dönmeğe karar verdi. Fikrinden döndürmek mümkün olmadı. Neise bu vesile ile Sinop'a gidip kütüphaneye ait birkaç işi düzeltti. Şükrünün azli lâzımdı. Paristen yapmak güç idi. Onu yaptı.

Kardeşim olacak Şükrü çiftliği yiyordu. Varidat göstermediği gibi üstesinden de para çekmek istiyordu. Bana yalandan masraflar gösteriyordu. Meselâ evin iki aylık kirasını almış, yüzaltmış lira ediyor. Akan bir yeri vardı. O para ile onu yaptırdım deyip işin içinden çıktı. Sonra haber aldık ki evde oturan Besim bey bir kısım kitapların ıslanmasından acıyıp orayı tamir ettirmiş, bunu da iki liraya yaptırmış imiş. Bu parayı da Şükrüye verdiği aylıktan kesmemiş imiş. Allah razı olsun. Hem de Şükrü bir yıldır orasının aktığını, kitapların ıslandığını görmüyormuş da, açıp tamir bile etmemiş imiş. Sonra da yüzaltmış lirayı bu bahane ile yuttu. Namıma benim haberim olmaksızın başkalarından para da alıyormuş. Çiftliğe de bakmıyor, sade kendisine bir sürü koyun ve sığır almış, onları oraya saldırmış, besliyormuş. Tütün işinden de çok çalmıştı. Zevcem Şükrüyü vekillikten azletti.

Hiç kimseye Allah böyle alçak kardeş vermesin. Reddettim ya, fakat hıncımı halâ yenemiyorum. Ve ölümüme sürecek. Çünkü Babam beni ve diğer kardeşimi okutmuş, artık çalışamıyor, bu Şükrüyü okutamıyordu. Ben buna ağabeylik değil,

babalık ettim. Mutasarrıfa rica edip Kastamonu Leyli İdadisine gönderttim. Harçlık yolladım. Şükrüyü canım gibi seviyorum. Şunu yetiştireyim diyordum. Orayı bitirince İstanbul'a aldım. Mektepten bir - iki yıl pansiyonda besledim. Bu esnalarda yüzbaşıyım. Kendim fasulye piyazı ve ciğer kebabı yiyip Şükrüye babaca para veriyorum. Ordan Halkalı Ziraat mektebine koydum, yine harçlığını veriyorum. Hele son sınıfta verem oldu. Bana ağır hasta olduğunu telgrafla bildirdiler. Kânunusâni idi. Diz boyunda kar vardı. Hemen Ayastafanos'a gittim. Oradan da Halkalıya uzun bir mesafe var. Arabalar gitmiyor. İki altın vererek tehlikeyi göze alarak Halkalıya gittim. Şükrüyü aldım. Götürüp Fransız hastahanesine yatırdım. Günde bir altın veriyordum. Bu benim için mühim bir para idi. Uzun müddet orda, sonra Hamidiye Etfal hastahanesinde tedâvi ettirdim. İyileşti. Tebdilhavaya gönderdim.

İşte bu kardeş idi ki, bana bunları yapıyordu. İncir çekirdeği kadar vicdanı olsa «Ağabeyim gurbette. Benim ağabeyim, babam ve velinimetimdir. Şu çiftliğe himmet edeyim de ona para yetiştireyim» derdi. Bir - iki defa da azlolunmuş, onu memuriyetine koydurmuş ve hakkı zannederek nihayet Sinop'a Orman Başmüdürlüğüne de terfih ettirmiştim.

Bu adamla ben ne çocuklukta, ne de sonra beraber yaşamamıştım. Mektepte idim. Sonra o da, ben de uzak yerlerde memuriyette idik. Yalnız millî hareket zamanında Moskova'dan avdetimde «Babam Ali Ustanın oğluna ikiyüz lira borç etmiş. Ben de cenazesine yüzelli lira sarfettim» deyip benden bu parayı istemiş, ben de vermiş, fakat bu bana fena gelmişti. Babasının cenaze masrafını da benden istesin! Garip şey... İnsan utanır. Hem de başkasına sordum cenazeye ancak yirmi lira sarfetmiş. Mezar taşı da yaptırmamış. Onu da ben yaptırdım. Hem de parası yok değil. Oraya göre iyi maaşı var. Zeytinlikler filân satın alıp duruyor. Derken daha fenası çıktı. Zavallı babam ölüm döşeğindeyken üzerine çullanmış. Bütün malını kendi haremi-

nin üstüne yaptırmış. Diğer biz üç kardeşi mirastan mahrum etmiş. Hem de zavallıya hastalığında baksalardı yine zararı yoktu. Bîçâre idrarını tutamazmış, bacak sırsıklam durmaktan çürümüş. Bana gösterdiler. Babama acıdım. Bir de kurnazlık etmiş, demek avukata sormuş, kendi üstüne yaptırsa o vakitki kanuna göre maraz-ı mevt der geri alınır. Hareminin üstüne ferağ ettirmiş ki iadesi mümkün değil. Babasına ölüm döşeğinde takrir verdiren adam namussuz bir adamdır. Ama ben bunu çocukluğuna vererek affettim. Çünkü daima bana oğlum gibi gelirdi. Babam son zamanda bunamışça idi. Böylelerde hasislik başlar. O da öyle olmuştu. Beşyüz altın ile birkaç bin lira kağıt parası varmış. Şükrü onları da saklayıp ketmetmiş. İhkakı hak etmişler, bunların ahlâksızlık olduğunu söyleyip nasihat ettim dinlemedi. Bir tokat attım. Ve şimdi haremine diğer kardeşlerinin haklarını iade edeceksin yoksa seni perişan ederim, memuriyetten de azlettiririm» dedim. Korktu iade etti. Ancak yetmiş lira altın gösterdi. Ben hissemi kendisinden almadım. Yine affettim. Tütün ticareti yaptım. İşi bu deniye teslim ettim. Elinden yirmibeş bin lira geçti. Bundan da bir çok para çaldı. Tütün denklerinin içine taş doldurdu. Bu parayı çalmak için Ermeni işçi ile birleşti.

Çok alçak bir mahlûk imiş. Böyle bir kardeşim olduğundan utanıyorum. Ben dünyada en büyük fenalığı bundan gördüm. Biri «Hiç düşmanım yok dermiş. «Biri de «Canım kardeşinde mi yok» demiş derler. Çok doğru imiş. Allah beni bu namussuzdan bunların intikamını aldırmadan öldürürse yanarım. Sonra ben Pariste iken bizim çiftliği Rıza Vamık basıp zahire ve saman aşırdı. Yeni vekilim dâvâ açtı. Bu Şükrü bu sefer de mahkemeye gidip aleyhime yalancı şahitlik etti. Herifi kurtardı. Hayret!. Nimetim yüzüne - gözüne dursun derler, fakat lâf tutsaydı her gün binbir kere bu sözü söyleyecektim... O da bin bir kere olacaktı... Bu garip devremde candan bir adama ne kadar ihtiyacım vardı. O da yokmuş, anlaşıldı. Bu bana büyük bir acı oldu. Ye'se düştüm.

Hanım ne ise morfin vesilesiyle beni Şükrüden kurtardı. İstanbul'dan otuz gram morfin almış, birçok ampul pattofon da alıp ampulleri kırarak bir koca şişeye doldurmuş, şurup gibi getirdi. Korkmuyor da... Paris'e onlarla geldi.

Bu sefer daha fazla yapıyor. Yine fenalaştı. Nihayet bunlar bitti. Yine azaltmağa mecbur oldu. Bu sefer kendisi de vehameti iyice anlamış. Bırakmağa çalıştı, kendi kendine bıraktı. Öleceğim diye ağlıyordu, fakat yine duramıyor yapıyordu. Acıklı bir hal. Pek müteessir oluyorum. Ne ise hiç zorsuz kendi kendine bıraktı. Fakat bir ay sonra yine başladı. Yine ağladı, yine bıraktı. Ben de sonunda daima muhakkak bir ölüm olduğunu söylüyor korku veriyordum. Ama biraz sonra yine başladı. Morfinomanlar böyle oluyor. Bir defa başlamasın. Bırakırlarsa da yine başlıyorlar...

Kendini tekrar hastahaneye koydum. Paris'in bu işlerde mütehassıs en büyük profesörüne götürdüm. Radyografi yaptılar. Güya bağırsakta tazyik varmış. Ameliyat dediler. Âdetleri budur, fakat iptidâ morfin bitsin dediler. Kendi tavsiye ettiği Monmremcy de bir hususi hastahaneye koyduk. Pek pahalı da. Ben de gittim, geldim. Burda sekiz santigrama kadar azalttılar (Durmam!) dedi ve öyle şirretlikler yaptı ki çıkarmağa mecbur oldum.

Bu münasebetle Paris'in hususi hastahanelerinden bahsedeyim:

Paris'te bilhassa cıvarında Meaiseone De Sante adında hadsiz ve hesapsız hastahaneler var. Bir doktor veya şirket halinden bir heyet bir binayı hastahane haline koyuyo,r para ile hasta yatırıyorlar. Bunlardan bir kaçını bizzat gördüm. Her birinde iyi bir hekimlik ve intizam yok. Düşen hastaları da fena soyuyorlar. Hasta tuzağa kuyruğundan yakalanmış fare gibi oluyor. Bunlar sade bir para tuzağıdır. Hele ecnebileri cascav-

lak ediyorlar. Viyana dururken bunlara gelenlerin akıllarına şaşarım. Nitekim tıp tahsili için de Viyana, Almanya ve Amerika dururken Fransada tahsil ahmaklıktan başka bir şey değildir. Yalnız şu var: Bu söz üzerine kendimizi Fransızlardan üstün zannetmiyelim. Onlarla daha aramızda asır vardı.

Haremimin bulunduğu hastahane pek pahalı hem de hastahane değil bir kerhane. Bizi oraya gönderen profesör orada hissedar imiş, hastaları oraya gönderirmiş. Müdür bir Rus doktor. Zamparamı, zampara. Bizim karının sözüne göre bizim karıya da sataşmış. O da suratına bir tokat vurmuş ve tükürmüş. İşte bu da başımıza geldi. Ah, morfin! ne yapayım, bilmem. Utanıyorum, yerlerin dibine geçiyorum. Çarem yok. Oradan derhal almak mecburiyeti hâsıl oldu. Bunları ordan çıkmak için bizim karı uydurdu desem değil. Ben de ayrıca öğrendim. Orası bir kerhane halinde.

Karıyı ordan da aldım. Sonra başka bir hastahaneye kendi gitti. Fakat bir geceden ziyade durmayıp kaçtı. Derken intihara kalkıştı. Ne ise o da geçti. Derken bir doktor buldu. Bu alçak doktor ona bol morfin veriyor, bol para kazanıyor. Bizimki de bol morfin yapıyor. Bilmem bu doktor bunu sade para için mi veriyor. Yoksa arada namus alış - verişi de mi var? Bunu da düşünüyorum. İçimi kurt yiyor. Ben şaşırdım. Artık âciz kaldım, «Allahın dediği olur» dindarlar gibi tevekkülе girdim, işi kendi haline bıraktım. Başka çare yok. Şimdi çok yapıyor, deli gibidir. Gözlerinde delilik eserleri var. Zaten insanın dimağında bir bozukluk olmayınca morfinoman olunamaz. Böylelerdir ki morfinoman oluyorlar. Bu dimağî bir hastalıktır. Babası bir defa delirmiş. Demek ailesinde irs bir şey var. Artık ahlâkı da kötü. Hiç doğru lâkırdı söylemiyor. Hep yalan, Şimdi yalanı su gibi söylüyor. Her işi sahtekârlık, hile. Lüzumsuz yere bile sahtekârlık yapıyor. Morfinomanlar böyle olur.

Aramız da gittikçe açıldı. Eski aile samimiyeti kalmadı. Ben de soğudum. Bundan bir yıl evvel nesi var nesi yok benden istedi, verdim. Bana böyle olmaz: «Sen ayrı ye ben ayrı

yiyeyim. Herkes kendi masrafını kendi yapsın» dedi. Demek ki karı - kocalık kalmamıştı. Benim kendisine aldığım tek taş pırlanta yüzüğü yirmidokuz bin franga, büyük annesinin verdiği bir zümrüdü atmışdörtbin franga, Vaniköyündeki evini de ikibin ikiyüz liraya sattı. Bu paraların bir kısmını çar çur etti. Karışmıyorum. Meselâ gitti birden on kat elbise aldı. Zaten çok müsriftir. Bakalım sonu ne olacak. Benden habersiz İstanbullu yahudileri buldu. Parasının bir kısmı ile onlara tahvilât aldırdı. Bunları benden gizli bankaya koydu. Rezalet oldu. Beni hergün rezil ediyor. Her konuştuğuna da beni zemmediyor. Benden de bin bahane ve kavga ile hergün para çekiyor. Gurbette başıma bu hal de geldi. Demek birgün aç kalsam bizim karı da bize bir lokma ekmek vermiyecek.

Tuhaf kadın!... Her tramvayda gördüğü kadınla ahbap olur, eve çağırır. Bunlar ondan para kaparlar. Böyle biriyle morfini bırakmak için bir su şehrine gitti. Karı bin frangı alıp kaçmış, «Morfinomansın, polise haber vereceğim» demiş. Korkmuş. Hadi telgrafla beni çağırdı. Gittik, işi temizledik. Böyle hergün bir belâ var. Temizlemesi de bana... Cabadan. Kaza - belâ sandığıyım. Bunlar bana pahalıya mal oluyor. Bu da hiç yoktan ikibin beşyüz franga oturdu. Kendi ise paralarını saklıyor. Babasından gelen aylığını da şimdi kendi namına getirtiyor. Evvelce benim namıma gelir yine kendi alırdı.

İki yıl evvelinden beri bunda bir mani var: İlle berber olacak. Ne desem olmadı. Bin - zorla sade biraz tehir ettim. Fakat nihayet yanımızdaki iki hizmetçi Türk kızıyla berber mektebine gitti. Diploma aldılar. Bu da bana birkaç bin franga mal oldu. Şimdi illâ berber dükkânı açacak. Ne dedimse olmuyor. Buna da bir sene kadar mâni olabildim. Berberlik ne, biz kim? Aç değiliz... Yarabbi nedir bu başıma gelenler!... Nihayet üç ay evvel açtı. Birinden bir dükkân kiralamış. Peştemallık vermiş. Bunu tam yirmibin frank soymuşlar. Bana söylemiyor. Ben de karışmıyorum. Doğrusu bıktım, alâkadar değilim. Karışsam da dinletemiyorum ki... İyisi mi görüp üzülmiyeyim bari, Karışıyo-

rum, kavga çıkıyor. Ne ağzım, ne yüzüm kalıyor. Hiddetten, heyecandan ölüyorum... Ameleler tutmuş, onlar da soymuş. Bir Ermeni berber kadınıyla mektepte ahbap olmuş imiş, o da soymuş. Âdetidir daha dün ahbap olduğuna, elbiseler, hediyeler verir. Sonra da bundan ödünç para isterler. Alıp geçip giderler. Ameleler ile dâva da olmuş. Belâya girince yine Hadi Rıza Nur! dedi. Mahkemeye gittim. Beşyüz franga mahkûm olduk. Parayı da bana vermedi. Hani hesaplarımızı ayırmıştık?! Hane masrafımdan suistimal ve israfı, cep harçlığı olarak israfı bitmiyordu da şimdi bana bir de yaptığı berber dükkânının masraflarını ödetiyordu. Hattâ dükkânın kirasını bana verdiriyordu. Ne çattık? Bu kadın benim kara belâm. Ne talihsiz adammışım...

Bu kadın hastadır. Hali yok, aklı yok. Sonra bir cem hesabı bile bilmez. Şimdiye kadar öğretmek için bin söylemişimdir, yanaşmamıştır. Berberliği nasıl yapacak?!... Hem de rahata, tembelliğe alışmış. Zaten huyu böyle. Bir ay gitti, geldi. Sonra yataktan kalkamıyor. Sabahları gitmedi. Şimdi öğlenden sonra da her vakit gidemiyor. Biraz sonra hiç gidemiyecek. Hattâ dükkânı satmak teşebbüsünde. Buraya yüzbin frank kadar döktü. Lüzumsuz, satılmaz mallar da aldı. Koydu. İşten haberi yok ki... Şimdi hepsi berhava. Söz söyle dinlemez. Bunların olacağını evvelden hep söylemiştim. Ne yapayım, bilmiyorum... Bıktım, ne olursa olsun. Milyon varsa gitsin razıyım... Sade benimle kavga etmesin de başım rahat olsun diyorum. Bakalım sonu ne olacak?.

Şu dükkânı açtırmamak için ne uğraştım. Göbeğim çatladı. Ne kavgalar ettim. Birgün dedim ki: «Bu dükkân senin felâketin olacak. Evvelâ bu kızlar baştan çıkacak. Mahvolacak. Sen de baştan çıkacaksın. Ve seninle ben yaşayamıyacağım, ayrılacağım...» Ne yaptımsa, ne dedimse olmadı.

Yine hizmetçileri haksız yere döğmekte berdevam. Geri aldı, hiç olmazsa onu döğüyor. Ne yapsın, döğmek hoşuna gidiyor, keyif duyuyor. Başka türlü edemez... Hizmetçilerin her biri bir defa kaçtılar. Gidip aldım, getirdim. Komşulara rezil oldum. Zavallı kızlara da acıyorum, fakat elimde bir şey yok. Her döğüşte ötelerinde berilerinde yaralar yapıyor. Fransız komşular bunları eczaneye götürüp tedâvi ettiriyorlar. Hesap pusulasını da bana yolluyorlar.

Pariste Türk, Fransız kaç aile görüştük ise hepsiyle kavga etti. Kanlı bıçaklı olduk. Bu sebeple kimse ile görüşmüyorum...

Pariste iki kütüphane Türk eserleri hakkında mühimdir! Bibliotec Nasyonal ve Sağ Şark dilleri mektebi kütüphanesi. Bu mektepte bizim eserler, şairlerimizin çoğunun divanı vardır. Bu eserler hemen umumiyetle matbu eserlerdir. Hele Bulak tab'larını hemen kâmilen toplamışlar. Bu mektepten bana evimde okumak üzere kitap veriyorlardı. Şiir Bilik kitabım için çok istifade ettim.

Artık Türk Şiirinin Tarihi ve Türk Şiiri Biliği adındaki eserlerimi ikmal ile meşgulüm. Gece gündüz çalışıyorum. Yemek yiyorum. Hadi kitabın başına oturuyorum. Bu suretle günde onbeş - on altı saat çalışıyorum. Bir taraftan İstanbul'dan da kitaplar getirtiyorum. Evvelâ Biblotek Nosyonel'in matbu kitaplar kısmına başladım. Gündüz sunlarla, gece lisan mektebinden aldığım ve İstanbul'dan getirttiğim kitaplarla uğraşıyorum. Bu esnada Halil Mükrimin'de Billiyotek Nosyonal'da Selçuk tarihi üzerine çalışıyor. Çok çalışkan, ciddî, ahlaklı bir genç. Çok sevdim. İyi bir eser vücuda getirecektir. O, beni, sociyete asiotic denilen ve bir asırdan ziyade bir müddettir devam eden Fransa'nın ilmî müessesesine takdim etti, âzâ oldum. Burası müsteşriklere mahsustur. Orada birkaç komünikasyon konferansı yaptım. Âzâsı Fransa'nın meşhur müsteşrikleridir. Jurnal Asitik adında bir mecmuası da vardır. Son zamanda şunu bunu âzâdan birinin talebi be birinin şahadeti ile âzâ kayd ediyorlar ki, fena bir yoldur. Hatalarını şimdi kendileri de anladılar.

Mektebin kütüphânesindeki Türk şiir ve arazû olan bütün kitapları gördüm, Sosyete Asyatik'in ktüphânesinden de istifade ettim. Bibliyotek Nasyonal'in matbu kitaplar kısmını da bitirdim. Manuskri kısmına devam ettim. Orada memur meşhur âlim Bloşer ile ahbap oldum. Bana kitap hususunda çok yardım etti. Nazik adamdır. Yoksa kitap almak güç şey. Hele bir takım kıymetli yazma eserler var ki, kilit altındadır. Herkese göstermezler, bana verdi. Tetkik ettim. Meselâ Ali Şir Nevaî'nin külliyatı cidden inci gibi yazı, müstersna tezhip ve minyatür ile süslü. Bu kütüphânedeki Türkçe yazma kitapların hemen hepsini tetkik ettim. Gördüm ki, bir hazine vardır. Çok kıymetli şeyler buldum. Bir - iki eser neşeredebilirsem, büyük hizmet olur. İyi ki, Paris'e kendimi nefyetmişim. Çok memnunum.

Bunlar da bitti. Şimdi altı aydır, hayat ve hâtıratımı yazıyorum, bu da bitiyor. Artık elimdeki şeylerden bazı bahisleri Fransızca olarak neşredeceğim. Bunlar birer risale olacak. Nitekim bir tanesini neşrettim: Oğuznâme.

Bir de Türk'ün Şi'ren Destanını yazmak hevesindeyim. Bu da Oğuz Kağan adlı olacaktır. Beş on yıl daha yaşarsam, vücuda gelir. İyi olup olmayacağını da bilmiyorum. Bakalım bir tecrübe edeceğim. Artık hayatımda tetkikat yapacak değilim. Sade elimde yığılmış olan tetkikatı neşretmek lâzımdır. Gayem bu. Bunları ölmeden yapmalı. Belki sonra bu müsveddeler kıymet bilmez ellere düşer, mahvolur. Mahvolursa bu uzun emeklerime yanarım. Hele Mustafa Kemal ve İsmet'ten evvel ölürsem, hâtıratımı behemehal elde edip mahvetmeye gayret edeceklerdir. Buna muvaffak olurlarsa tarih için yazık olur. Bu sebeple bütün bunları Avrupa'da emin bir yerde saklıyacağım. Bunların tab'ı on beş yirmi bin lira istiyor. Bakalım, Rue de Galantes'de merkezî kısmında olan bir evde bu mesaiyi yaptım.

Bu mesaî çok uzun oldu. Hâlâ Teşrinisâni 1932 devam ediyor. Fakat on güne kadar bitecek. Hem de pek güç iş. Zaman oldu ki, işi bırakır, birkaç gün bahçelerde yalnız dolaşırdım. Bunsuz devam mümkün değildi. Üç - dört gün böyle gezinmeden sonra aklım başıma geliyordu, tekrar çalışabiliyorum. Yemeklerden sonra çalışmanın haftada bir gün istirahat vermemenin ne kadar muzır olduğunu biliyorum. Fakat insan bir daldı mı kendini alamıyor. Öyle ki, yemek yiyorum, yine zihnim onlarda. Yemeği acele bitirip, kitabın başına oturuyorum. Çok def'a uyku uyuyorum, fakat yarım uyku. Dimağım uykuda da çalışıyor. Bu dimağî ve binefsihi faaliyet bazan uykumu da kaçırıyor. Böyle tefekkürâttan bir hale geliyorum ki, dimağım tutuşmuş, yanıyor gibi, öleceğim. Düşünmeği bırakayım diyorum, imkânı yok. Ancak bir gün, iki gün okumayıp ve düşünmeğe gayret ettiğim vakit, dimağım rahatlıyor. Yahut bir demor alıyorum. Çünkü tenebbuhat-ı dimağıye müthiş. İyi ki, hekimim. Hekim olmasam, belki bu mesai bitmez olurdu. Midem hergün bozuk. Hamızıyet müthiş, hazmedemiyorum. Karnım gazdan dolu gibi. Bîteviye aşağıdan gaz çıkıyor. Müthiş bir peklik var, baş edemiyorum. Oturup kımıldamamaktan, beslenmeye konmuş kaz gibi şişmanlık geliyor. Bu da fena. Midemden çok sıkıntım var.

Bunlara rağmen yine müthiş çalışıyorum. Yine zorla beni yemeğe kaldırıyorlar, kitabı bırakamıyorum. Kaldırmasalar yemeği unutacağım. Akşama kadar aç kalacağım. Tırnaklarım, cadı tırnağı gibi uzanıyor, içi de simsiyah kir. Hergün keseyim diyorum, fakat bir türlü vakit bulamıyor, yarın diyorum. Bu suretle bir iki ay kalıp adetâ Çin'li tırnağı gibi oluyor. Sakalım da öyle. Papas gibiyim. Evde banyo var. Fakat lüzumu kadar banyo da alamıyorum. Çünkü vakit alıyor. Hasılı pis bir adam oldum. Halime ben de iğreniyorum. Fakat çare yok. Derler ki, başımı kaşıyacak vaktim yok. Öyleyim. Bunu boş lâkırdı zannederdim. Şimdi hakikatı anlıyorum. Hakikaten elimi başıma kaşımak için götürmeğe vakit bulamıyorum. Ba.

şım kaşınmadan yanıyor. Fakat başıma elimi götüremiyorum. Ellerim kalemle kitapla meşgul. Ve bunları bırakamıyorum. Hiç kimseyi kabul etmiyorum. Çünkü vakit alıyor. Benimse vaktim dar. Beş dakika beş yıl gibi kıymetli. Bazan rüfekadan biri geliyor, kitabı bırakıp konuşmağa mecbur oluyorum. O adam kimbilir neler söylüyor, benim haberim yok. Benim aklım, fikrim, hep kitaplarda. Arada ona hayır veya evet diyorum ama, uyuyor mu uyumuyor mu bilmiyorum. Düşündüğüm bile yok. Eğer ne söyledim diyorsa, cevap veremeyip utanacağım. Münasebetsiz evet ve hayırlar oluyor. Bu sebeple bunlar bana elbet, sersem olmuş derler.

Bir de böyle çalışmadan insana bir ağırlık da geliyor. İnsan, itidâl demli, pek ağırbaşlı, pek ciddî oluyor. Hele pek sabırlı oluyor. Bazan bizim karı neler yapıyor da söylüyor da, sabrediyorum, kızmıyorum. Hem insan herkesi mâzur görüyor. Bir de insan korkak oluyor. Bir şey pat etse irkiliyor. Her âdi işi bile ince eleyip, sık dokuyor. Sonra çok cefakâr oluyor. Bu çalışma zahmeti dayanılır şey değil. Bu sebeple her nev'i meşakate eyvallah diyor. Sonra insan kuzu gibi uslu, mutî oluyor. İşte ilme çalışmak, uzun bir çalışma insanda böyle hasletler yapıyor. Bir yıl evvel gece çalışmazdım. Sıhhatim pek bozulmuştu. Gözlerim pek fena idi. Artık gözlerim gözlüksüz yazı okuyamıyor. Bu fena şey. Fakat ne yapalım, oldu. Yıllardan beri gözde gözlük, günde on - onaltı saat ve hergün, bir düziye okumak gözlerimi gözlüğe o kadar alıştırdı ki, gözlüksüz okuyamaz oldum. Hekimlere söyledim, baktılar. Gözümün baidelbesar diyopetrisi tâ mektepte iken birbuçuk idi. Yine öyle. O artmamış, fakat iris ve adaleleri yorulmuştur. Demek gözlerim de, dimağım da, vücudum da pek dinlenmeğe muhtaç.

Bereket versin Paris'in güzel bahçelerine. Takriben iki ayda bir, okuduğumu anlamaz bir hale geliyordum. Sersem gibi oluyordum. Yürürken ayaklarım nuzul inecekmiş gibi sendeliyordu. O vakit hemen bu bahçelere fırlıyordum. Üç gün - beş gün böyle gezinmek, hiç oturmamak, konuşmamak, bir şey düşünmemek beni normal yapıyor, yine çalışmak kuvveti veriyordu. Kışları da yine bu bahçe gezintisine devam ediyorum.

Bir de burda denize hasretim. Su diye Sen nehri kenarında geziyor, bakıyordum. Bunun iki kenarında eski kitaplar satanlar da var. Onlara da bakıyorum, iyi oluyor. Ben bu bahçelere limanım diyorum. Gemiler fırtınadan kaçar gibi, çalışma tahribatından buralara kaçıyorum. Fakat deniz ihtiyacım fazla. Çünkü Sen'in suyu kirli bir şey. Suya bakmak zevk vermiyor.

Hanım ile bu üç yıl içinde üç - dört büyük kavga yaptık. Kavga olunca lâkırdıdan kurtulmak için sokağa kaçıyorum. Arkamdan gece ise, gecelik ile bile sokağa fırlıyor, kurtulmanın çaresi yok. Nihayet öyle hale geldik ki, kaçıyorum, aramıyor. Âlâ. Ama demek eski rabıtası kalmamış üç - beş saat dolaşıp eve geliyorum. Bundan üç ay evvel bir kavga yaptık. Boşanacağız. Ben eşyalarımı sandıklara koydum. Gideceğim. Ne ise yine barıştık. Demek köle gibi olduk artık. Kadın bana daima fena söylüyor, Tulumbacı gibi de küfürbaz oldu. Dehşetli küfür ediyor. Ben onun kadar küfür bilmem. Şimdi eskisi gibi değil. Her vakit boşanmaktan bahsediyor. Şimdi ben de küfrediyorum. Halbuki, ağzımdan hiç küfür çıkmazdı. İnsan arkadaşından azar derler, öyle... Zaruretler insana çok şey yapar. Şimdi ben de boşanalım diyorum, boşanamıyoruz da. Âlemden utanıyorum. Utanılmaz bir vaziyet değildi. Ne yapacağız bilmem...

Bizim hanım tâ eskidenberi benim çalışmalarımdan bîzâr. İllâ beni yazıp okumaktan men etmek ister. Bense vazgeçmem. Bundan kavga çıkar. Tetkikatın güçlüğü sıhhatimi tahribi yanında, bir de bu güçlük var. Biraz da hakkı var. «Benimle meşgul olmuyorsun» diyor. Zaten bu, her zevcenin dâvasıdır. Bizimki ise hepsinden çok haklı. Ancak, sebepsiz konuşmak mümkün olmuyor ki. Edebiyat bilmez, tarih bilmez, ilh... Bilmez bilmez...

Karacâhil ne konuşayım? Siyasiyatı da sevmez. Hadi yine dereden tepeden saçmalar konuşalım. Hayatta anladım ki, bu da lâzım. Bir istirahat ve vakit, geçirmek demektir. Ancak fena bir huyu var. Konuşmağa başlar başlamaz, işi şikâyet ve kavgaya döküyor. Dili adetâ bir çuvaldızdır. Hiç bir kadın hali ve inceliği de yok ki, tatlı havaî sözlerle, insana kendini dinletsin. Hele beni aslâ dinlememek, onun mukaddes dini. Sevmediğim şeyleri yapmakda itina ile takip ettiği bir sistemi, ve prensibidir. Ben de bütün bunları görmemek, kurtulmak için kendimi tamamiyle kitaba verdim. Bu sebeple benim bu kadar çok çok eser yazmama karımın da tesiri olmuştur. Tabii bunları fikir rahatı ile yazsaydım elbette daha iyi olurdu. Halimizi bilen biri birgün bana. «Şaşıyorum, bu belâ içinde sen nasıl oluyor da kitap yazabiliyorsun?» demişti. Bereket versin dalıncaya kadardır. Kitaba bir daldım mı, dünyada olduğumu bile bilmem, yanımda top patlasa duymam. Bir iyiliği de, çabuk dalarım. O vakit dert, üzüntü yok... Kitapla her derdi unutuyorum.

Bu çalışma esnasında bazan istirahat zamanında düşünüyordum. Yeis ve ümitsizlik geliyordu. «Bunları ne vakit bitireceğim? Ya bitiremezsem. Çok zahmetli iş. Artık dayanamıyorum» diyor. hâzin bir kedere dalıyorum. Bırakmak istiyordum. Fakat derhal kendime gayret veriyorum. Bu eserleri yazdım ama, neler çektiğimi ben bilirim. Uzun yıllarla bir sandalyede böyle otur, oku yaz. Ne konuşma, ne eğlenme var... Kolay değil. Herkes Paris'te eğlenir. Bana ise Paris sade bir oda, bir zindan...

Ömrün kısalığını düşünüp yanardım. Fahrîzâzi, yemeğin vakit aldığına kızarmış, Namık Kemal «Ah, okuyup, yazmak, ikisi birden olabilseydi. Yazmağı çok seviyorum, fakat okumak vakit alıyor» dermiş. Ben de yemek ve uykunun vaktimi aldığına pek kızıyorum. Hele istirahate mecbur olduğum günlere, zorla elimden alınmış altın dolu hazineler gibi yanıyorum.

Bu ilmî çalışma esnasında beş - on da şiir yazdım. Böyle

çalışırken, aklıma geliveriyor, yazıyorum. Halbuki okuduğum şeyle hiç münasebeti, evvelce de hatırımda yok. Hem de aklımda olmıyan şey. Meselâ :

Vatanı perişan görüp
Ben karalar giyer oldum.
Zülmün yüzüne tükürüp
Yerden, yurttan gider oldum.

diye başlıyan şiiri Nesimî'nin Divanında kaç âruz vezni kullandığını hesap ve tesbit ederken birden bu işi bırakıp yazdım. Ve ancak zannımca on beş dakika sürmüştür. Kendimi bilerek yazmadım. Şiir yazdığımı, yazdıklarımın ne olduğunu ben de yazdıktan sonra, okuyup, öğrendim. Gayrî şuurî olmuştur.

Bizim meb'usluk devam ederken tahsisatımı yolladılar. Buna çok memnunum. Meclis'in müddeti bitti. Beni meb'us yapmadılar. Hattâ kardeşim olan Şükrü'yü intihap esnasında Sinoptan kaldırdılar. Bunu boşuna yapmışlardı. Hükûmet dayakla intihap yapacak. Halk ne yapsın?!. Hem Şükrü'nün ne hükmü olacak? İttihadcılar da böyle onu kaldırdılardı. Ne ise beni intihap ettirmediler. Beni meb'us yaptırmamış. Mustafa Kemal Akif'i Rize'den meb'us yaptı. Bu adam Sinop'luları Anadolu hareketine karşı isyân ettiriyordu. Belediye Reisliğinde irtikâpları var. İşe bak ki, buna istiklâl madalyası da verdiler. Ve meb'us da yaptılar. Aferin! Tam Mustafa Kemal'e lâyık meb'us ve tarz... Sonra bu Âkif'in bu halleri Meclis'e de isbad edilmiş, meb'usluktan kovulacaktı. İş gazetelere de düşmüş... Bunun da önüne geçtiler, halâ meb'ustur. Bir aferin daha!...

Ben daha Türkiye'den çıkmadan evvel eşraftan ve sevdiğim Rasim Bey Çerkesler ile arası fena olduğundan İstanbul'a gelmiş, beni buldu: «Ben ya Çerkeslerle silâhımı alıp dağda vuruşacağım, ya onları ihbar edip hapsettireceğim. Benim önüme düş! Beni Gazi'ye götür! Bunları Vahideddin ile muhabere ediyorlar diye ihbar edeceğim.» demişti. Ben de bunun aslı olup olmadığını kendisinden sormuş, o da «uydurdum. Ne yapayım?» demişti.

Ben nasihat ettim. «Sinop'a git! Silâhla vuruş, daha merdce olur» demiştim. Dinlemedi. Ankara'ya gittiydi. Orada Kemaleddin Sami ile İzmit meb'usu Abaza Süreyya önüne düşmüşler, ihbarı yapmışlar. Sinop Çerkeslerinden onbeş kişiyi İstiklâl Mahkemesi tevkif etmiş. Reis Kel Ali'ye hemen bir mektupla hakikatı bildirmiş, Sinop'a böyle leke sürülmemesini rica etmiştim. Bir şey yapmadılar, fakat Çerkezler uzun yattılar. Birgün İsmet: «Senin Çerkezler nasıl oldu?» diye bana sormuş, ben de «Hâlâ yatıyorlar, yazıktır» demiştim. O da «Senin mektubun üzerine onlara bir şey yapmıyoruz» demişti. Demek Kel Ali mektubu onlara göstermişti. «Emir verin de çıksınlar» dedim. Ne ise çıkardılar.

Rasım bey iyi ve merd bir adamdı. Fakat son zamanda gece, gündüz içiyordu. Rakıdan ahlâkı da bozulmuştu. Ankara'dan İnsanbul'a dönüşünde bir ermeni karısı alıp Beyoğlu'nda bir birahâneye gitmiş. Orada şoförlerin yanındaki bir kadını da cebren almak istemiş, tabancasını çekmiş, onlardan biri de Rasim'e bir çelme vurmuş. Rasim düşmüş. Bir daha kalkamamış. Hastahâneye, kaldırmışlar, ölmüş. Bana haber verdiler. Cinayet olmasın diye şüphelendim. Polis müdürüne söyledim. Morga getirttim. Doktor Saim otopsi yaptı. Beyninde el kadar penteci vardı. Beyni bunun tazyiki ile çökmüştü. Azim cidarı çatlamış. Demek düşünce başı taşa hızla gelmiş, kafası kırılmış, nezîlle ölmüş. Ne ise, Eyüb'e götürüp defnettik. Ankara'dakiler bunu Çerkez Komitesinin bir cinayeti zannetmişler, hattâ beni «zehirledi» demişler. Kılıç Ali telgraf çekip yeniden otopsi yaptırıp, midesi muhteviyatını tahlil ettirmiş. Tabii bir şey bulunmadı. Demek benden şüphe ediyorlardı. Demek bu vesilede beni alaşağı edeceklerdi. Halbuki ben bu adama, ölümünde de hizmet etmiş, cinayeti ve faillerini bulup hapsettirmiştim. Ben ne yaptım. bana ne dedilerdi. İşte bu Rasim Bey Âkif'le kanlı bıçaklı idi. Kaç defa da onu öldürecekti. Gazi hem Rasim'i, hem Âkifi tutuyordu. İkisini de aleyhime kullanmak istiyordu.

Yeni Millet Meclisi intihabı oldu. Bu üçüncü Meclistir. Birinci fesih ile ikincisi tabii ömürle gitmişti.

Üçüncü Meclis'e Büyük Millet Meclisi adını vermişler. Günahtır. Bu Meclis'e bu ad nasıl verilir? Bir tek muhalif olmıyacak, korkuluk nev'inden bir Meclis yapmış. Ama muhalefet öyle bir ottur ki, kökünü kazı, yine birgün biter. Meclis açılınca uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku işte bu eserimizde tenkid ettik. Tekrar söylüyoruz ki, bu koca altı günlük nutuk, sâde şahsiyattan ibarettir. Yoksa, tarihî vukuatın izahı değil. Nutuk'da iki gaye var: Biri her şeyi ben yaptım, diğeri sevmediği beş - on kişi zem etmek. Bunların arasında ben de varım. Nutuk, kibrü azamet, teferrut, igoizm, şöhret hırsı, hased ile doludur. Hasılı yükte ağır, pahada hafif bur meta'dır.

Hâlâ Mustafa Kemal'i gazetelerde methede ede bitiremiyorlar. Ayyuka çıkarıyorlar. Abdülhamid'e aslâ bukadar yapılmamıştı. Mustafa Kemal'i bir put yaptılar, tapıyorlar. Onu yapan da beş - on dalkavuk ve külâh kapıcılar.

İstanbul'dan bana beş on nüsha «İkdâm» gazetesi yolladılar.

26 Mart 1928 tarihli İkdâm gazetesinde Mustafa Kemal'e «Türk devletinin bânisi» diyorlar. Ne kadar yalan. Yine aynı nüshada «Büyük müncinin resmini eski kitaplardaki besmele yerine sahife-i ihtirâma geçiyoruz» diyor. Bu ne vahim şey! Besmele yerine Mustafa Kemal'in resmi!... Demek Allah yapıyorlar. Bu kadarsı Abdülhamid'e de denmemişti. Herif sade yerde Allah'ın gölgesi idi «Zillüllah-ı fil arz...»

İkdâm'ı, Cemal Hüsnü Cevdet'ten kira ile almış. Bunları diyen bu Cemal Hüsnüdür. Bu çocuk, irtikâp, fuhuş, casusluk ile âlûde bir genç. Nitekim Londra'ya gitmiş, dönüşünde Adnan'la karısı aleyhinde cırnal vermiş. Bunu bizzat Adnan'dan işittim. Mustafa Kemal'e böylesi lâzım. Nitekim onu Maarif Vekilliğine kadar yükseltti. Ahlâkının mükâfatını gördü.

Bir adam böyle Allah mertebesine çıkarılırsa, o ne yap-

maz?!. Değilse bile, deli olur, kırk defa söyleyince sahihten kendisini Allah zanneder. Nitekim, oldu ve zannetti. Bu hal matbuatımız için ne kokmuş bir lekedir. Her devrede bunlar böyle yapıyorlar. Bu sebeple Türkiye'deki istibdadlarda matbuatın büyük bir mes'uliyet hissesi vardır. Bu sefer Mustafa Kemal defolunca bari bunlar iyi bir cezalandırılmalı da bir daha böyle şey olmasın.

İkdâm numero 11001 de «İstibdad ve onun zarurî neticesi olan suiîdâre kanunsuzluğu, haksızlığı, tahakkümü, emniyetsiz liği, âsâyişsizliği, millet arasındaki musavatsızlığı ve binnetice vatanın inhilâlini tevlid eder... Lüzumsuz cebrü şiddet istima li veyahut lüzumsuz cebrü şiddetin idâmesi, mekrü tazyik politikası âlâmet-i zaaf ve idarî kabiliyetsizlikti. Bunun neticesi de anarşi ve inhilâldir» diyor. Bunu diyen de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya. Ne güzel tarif etmiş, İstanbul'a gidip ağzını öpesim geldi. Fakat bu târifi Dahiliye Vekilliğini ettiği Hükûmet ve Mustafa Kemaldir. Efendileri tamamiyle mekrü tazyik siyasetini yapmaktadırlar. Bunları okuyunca insan derhal bu adamın kendi Hükûmetini bîhakkın ve güzelce tenkid ettiğine hükmeder. O, bunu ya böyle yaptı, ya bilmiyerek yaptı. Kendisi aklıbaşında bir adamdır. Bu hükûmetin böyle olduğunu benden iyi bilir. Lâkin dalkavuktur, söyleyemez. Çünkü bu müthiş bir tenkiddir. Demek Allah söyletmiştir. Derler ya, o olacak. Yahut kendilerini daraya çıkarıp da bunu alelitlâk söylemiş ise, büyük sahtekârdır. Böyle hal tamamiyle İsmette vardır. Zülmetti mi, o günlerde zülmü takbih eder, onun zülmü takbih ettiğini biri görürse, derhal İsmet'in ogün bir zulüm işlediğine hükmetsin. Aslâ, korkmasın. Yanılmaz. O adam daima kendi halleri ne ise, onu tasvir ve zemmeder. Yâni bununla bu hal bizde yoktur demek ister. Çünkü, zem ediyor ya. Aklı bu kadar. Ben zannederim ki bu sözleri Şükrü Kaya'nın beyanatına dikte ederek İsmet koydurmuştur.

17 Kânunisâni 1928 İkdam'da komünistlerin muhakemesi

var. Bu iş ikide birde oluyor. Zavallı memleket! Bu derde de uğradı ha... Amele ve bir takım gençleri, hattâ mekteplileri bu fikre kazandılar. Bunu Rus'lar yaptılar. Orada tahsil ettirilmiş beş on kişi komünistliği bize getirdi. Rus'lar bunlara paraca da yardım ediyorlar. Bunu Moskova'da iken Rusya'ya talebe göndermemiz için çok söylemişler, ben reddetmiştim. Benden sonra bizimkiler Rusya'ya talebe yollamışlar. Bilmem hangi sersem yolladı...

Aynı nüshada Şükrü Kaya'nın Avrupa'dan avletinde gazetecilere beyanatı var: «Kardeşâne» «İzahatlar» diyor. Bu adam Türkçe de bilmiyor demek. O vakit kendisine Paris'te sokakta tesadüf etmiştim. Sefarethânede misafirmiş «Gel görüşelim» dedi. Gittim. «Gidiyorum. Bir diyeceğin var mı?» dedi. «Yok» dedim. Lâkırdı ağzında: Tevfik Rüştü pek dirayetli bir zâtmış, bilmezdik. Uzun zamandır mevkide tutunuyor.» dedim. «Sahih pek mâhirmiş» dedi. Şimdi görüyorum. Kendi de mâhirmiş... Gitti vekil oldu, o vakittenberi duruyor. Hem de Mustafa Kemal'in başmusahibi olmuş.

Cem gazetesi müdürünü mahkûm etmişler. Sebebi bir âlil adama bir çok kurtlar hücum eder bir resim yapmış. Kurtlar vergiler imiş. Ne doğru tasvir... Cem yüksek bir duygu sahibi, büyük bir artisttir. Bu sebepten İttihadcılar zamanında da, bunlar zamanında da başı daima belâdadır. Bu müstesna artistin bizde kıymeti bilinmemiştir. Ne yapalım o da dalkavuk olaydı...

Ahali yeni kağıt paralarda Mustafa Kemal'in resminin gözüne iğne batırıp kör ediyorlarmış. Demek halk hiç olmazsa bu adamın resminin gözünü kör ediyor. Eşeği dövemiyen, semerini dövermiş... Husumeti anlamalı... Kendisine göre halk onu canı gibi seviyormuş. Bütün nutuklarında söylediği ve gazetelerde yazdırdığı şeylerde bunu diyorlar. Bu iğneleme mes'elesi hakikatı izah eder. Hükûmet bunun üzerine telâş etmiş, bir tebliğ-i resmî neşretti. İğnelemeği söylemiyor... «Yeni evrak-ı

nakdiyenin gayet temiz tutulması ve yırtılmamasına son derece itina edilmesi ilân olunur» diyor. Bu da iyi... Bir halkı kağıt parayı temiz tutmakla muvazzaf eden hiçbir hükûmet görülmemiştir.

Bir patlak: Bahriye Vekili Topçu İhsan Yavuz'un tamiri ve havuzun inşası işinde mühim rüşvet almış. Bu işi meb'us Doktor Fikret ile beraber yapmışlar. Bunları Divan-ı Âli'ye veriyorlar. Hakikaten Yavuz çürük yapılmış, çatlamış. Âlâ... Hapsettiler. Divan-ı Âli'ye verdiler. Halk buna «Havuz Yavuz» adını verdiler. Pek meşhur oldu.

Şaşılacak şey... Ben daha Türkiye'de iken bu irtikâp işini Türkiye'de fareler ve sinekler bile biliyorlardı. Nasıl olmuş da başvekil İsmet bilememiş!... Şimdi öğrenmiş!... Tuhaf!... İrtikâptan iki yıl sonra hesap soruluyor...

Yine tuhaf!... İsmet Divan-ı Âli mes'elesinden bir kaç gün evvel kabineden Topçu'yu atmış. Hüsnü hizmetini takdir etmiş ve eline de pek çok hüsnü hizmet ettiğine dair tahrirî bir vesika vermiş. Üç gün sonra tevkif ediyor...

Bu tarz zaten onun sistemidir. Birisinin yüzüne güldü mü, mutlaka ona bir tuzak hazırlanmıştır demektir. Emsali Cahid, ben, ilh... şimdi de İhsan. Ancak bu kadar irtikâplar ve mürtekipler var. Onlar hapsolmuyor da, niye yalnız İhsan hapsoluyor? Bu merak edilecek mühim bir noktadır. Bu sadakat mes'elesidir. Bir adam Mustafa Kemal'e sadık oldukça, ne irtikâptan ve ne de başka bir hiyanetinden hapsedilmez. İhtimal İhsan patavatsızlık etti, sadakatından şüphe hasıl oldu. Kabineden attılar. Atılınca o da kızdı, muhalifkârâne sözler söyledi. Bu sefer hapse soktular. Tabii bunları yapan Mustafa Kemaldir ve demekki, İhsan'a fena kızmıştır. Bu mantıkî istihraç mevakıa muvafıktır. Çünkü birgün Mustafa Kemal müddeiumumi ve daha birçok adamları çağırıp «daha hâlâ, İhsan'a bir kulp bulup hapsetmediniz» diye bağırmıştır. Bunu bu esnada yanımda bulunan birinden, burda işittim.

Bu muhakemede geçen şeylerden birkaç şey dikkatimi celbetti:

1 — İhsan diyor ki: «Ben bunu bu şirkete verdimse Başvekillik emriyle verdim. Hattâ Hey'et-i Vekile'ye iki talip şirket getirdim. Başvekil diğerini kendi eliyle çizdi ve ötekine «Kabül. İsmet» yazdı. O halde Başvekil mes'uldür» diyor. Hakikaten mahkemece İhsan'ın mes'uliyetine sebep noktalardan biri bu şirkete imtiyaz vermiş olmasıdır. O halde İhsan'la beraber İsmet'in de hapsolması lâzımdır. Şu, kat'î bir delildir. Hâkimler yüzkarası olarak bu noktayı işitmemezliğe geldiler.

2 — İsmet'in kambur kardeşi Rıza ile ortağı Resai de isticvap edildi. Bunlar Yavuz ve Havuz işinde bir şirketten altı bin İngiliz Lirası istemişler. Hâkim «Niye istediniz?» diye soruyor. Onlar da «Müşavere ücreti olarak» diyorlar. Hâkim nasılsa gaflet etmiş «Bu kadar müşavere ücreti olur mu?» diye soruyor. Tabii cevap yok. Bu tam hâkimin tutacağı bir nokta idi, tutmuşda. Fakat birden bırakıyor. Demek o anda hâkimin aklı başına gelmiş, mevzuu değiştiriyor. Hâkimler, avukatlarla müşavere yaparlar. Onlardan rey sorulur. Bundan da bir ücret alırlar. Bu ücretin bu mâkulesi, Fransa'da bile 20 3,0, 50, İngilizi geçmez. Altı bin İngiliz. Yetmiş bin Türk Lirası. Böyle bir meblâğ müşavere ücreti olamaz. Demek bununla da sâbit ki, Kambur irtikâp ve rüşvet içindedir. O şirketten istemiş. Şüphesiz o şirkete «Bize altı bin İngiliz lirası verirseniz, Yavuz ve Havuzu size ihale ettiririz» demiştir. Bu basit bir hakikattir. Hâkim bunları da alaşağı etseya... Deliğe sokya...

Ne garibe?... İrtikâptan dolayı bir vekili hapse sokan İsmet, demek bizzat kendisi irtikâp içindedir. Demek bunu Kambur'u vasıtasıyla yapıyor. Güya Kambur ticaret ediyor.

Mahkemeye İsmet de gitmiş. Uzun beyânatta bulunmuş. Bir yerinde şunu diyor ki, pek dikkate şâyandır: «Eski mürtekipler Sâye-i Şâhaneye iltica ederlerdi. Şimdikiler de inkılâp bitmedi terânesini söylüyorlar «Ne güzel kendilerini tasvir etmiş.

3 — İhsan Reisicumhur'un bir takımlarına para kazandıracak işler vermesini Sıhheye Vekiline tenbih ettiğini söylüyor. İsmet müdâfaasında bunu red etmiyor te'vil ediyor. Bu müthiş itham. Demek Mustafa Kemal ele başı. Hem de bunda İsmet'in bir habisliği var: Bunu gazeteye düşürüp âlâmeleinnis yayıyor ki, bunda sırf Mustafa Kemal'i lekelemek gayesi gütmüştür. Çünkü onun yerine geçmek için kabına sığamaz. Bir taşla iki kuş vuruyor. Biz evvelce de yazdık. Ankara'da iken biliyorduk. Herkesin ağzında idi. Mustafa Kemal yâralarına «Kuvvetli olmamız için para yapın» diyordu. İşte yapıyorlarmış...

4 — Yine bir söz İhsan ve emsalinin mahiyetlerini izah eder, İhsan'ın bu sözü şudur: «İhsan bey ne vaziyete düşerse düşsün, uğruna başını koyduğu Gazi'nin teveccühünden düşmek, onun için milyonlarla kabili tazmin değildir.» İşte, varsa da, yoksa da Gazi'nin teveccühü. Türkiye'de muteber sade bir şey var, o da bu. Evet sade onunla meb'us, vekil olunur, para çalınır, zevk ve fuhuş edilir... Bunun o eski «Padişahbaşı için» «Teveccüh-ü Şâhane»den farkı nedir?...

5 — İsmet bir şahit sıfatıyla mahkemeye girince, hâkimler ayağa kalkmıştır. Divan-ı Âli denen mahkemenin aşağılığına bakınız... Var, hesabeyle artık... Kararları da buna göredir.

6 — Mustafa Kemal vekillere Abdülhamid gibi resmî maaşlarından başka maaş verirmiş... Bu adam istibdad peşinde. Hep Abdülhamid'le İttihadcıları taklid ediyor.

7 — İhsan kurtulmak için İsmet'e bir gün mektup yazmış, onda İsmet'e aleyhinde tezvirat yapıldığını ve bundan kızıp kendisini itham edeceklerini yazıyor. Sonra öğrendiğime göre tezvirat şu imiş:

Son zamanlarda İhsan «İsmet'ten bir gün hesap soracağım?» demeğe başlamış. «Hükûmette suîistimal var» diyormuş. Hükûmet itimat talep ettiği gün, İhsan Meclis'te kasten bulunmamış imiş. Demek ki, tahminim gibi İhsan'ın hapsi, sırf muhalefkârâne sözler söylemiş olmasındandır.

Paris'te sonra Doktor Fikretten işittiğime göre, Fikret'in hepsine sebep Mustafa Kemal ona «İhsan aleyhinde şahadet et» demiş, o da etmemiş. Bu imiş.

Hasılı evvelce Bahriye Vekâletini ilga ve bu ilga münasebetyle İhsan'ı defettiler. İhsan, Fikret mahkûm oldular. İhsan hâlâ yatıyor. Şu Bahriye Vekâleti İhsan'ın yüzünden yapıldı. Yine onun yüzünden ilga edildi. Hep şahsî. Devlet düşüncesi hangi köşede saklı bilmem?!.

Şimdi şunlara biri dese ki: «Be maskaralar, dün Bahriye Vekâleti yaptınız, bu gün de kaldırdınız. Bu çocuk oyuncağı oynamanıza devlet işinde müsaade varmıdır? Diyelim ki, lüzumsuz diye kaldırdınız, evvelce aklınız nerde idi? Lüzumlu diye yaptınız ise, iki gün sonra niye lâğvediyorsunuz? Siz bunu yapmayınız diye nice aklı eren erbab-ı hâmiyet evvelce bin söylediler. Bilmiyordunuz, niye söz dinlemediniz? Tecrübe ile öğrendinizse, tecrübeye tahammül var mı? Millet ve devlet işi, para işi. Bu develet laboratuvarda tavşan, Hind domuzu, ak sıçan mıdır?!. Bu teşkilât ile milyonlar da gitti. Şimdi millî iktisad ve tasarruf yapıyorsunuz ha! İktisadî buhran azrail gibi devletin başına çökmez de ne yapar? Başka memlekette olsa başınızı iki taş arasında korlar da ezerlerdi... Bilmiyorsunuz, devletin tepesinden inin!...

Ne oldu ise millete oldu. Onlara ne olacak? Sade cepleri doldu.

İşte «Yavuz - Havuz Rezaleti» da budur. Birgün uzun bir monoğrafi ile bu işin bütün çirkinliklerini tesbit etmeli ve İsmet'i de Kamburu ile beraber mahkemeye vermelidir.

Bizim Pazarola Hasan bize gelmiş, beni bulamamış, kartını ve adresini bırakmış. Cenova İktisad Kongresine, ordan da Paris'e gelmiş imiş. Gittim gördüm. Daha gençtir, fakat Hasan turşu gibi ihtiyar olmuş. Şaştım... Yeni genç karı pörsütmüş.

Bana behemehal İstanbul'a dönmemi söyledi. «Hasta haremimi ne yapayım?» dedim. «Bir hastahâneye koy, sen dön!» dedi. Baktım, avdetim için lüzumsuz ısrarlar yapıyor ve halinde gayrî tabiilik var. Bunu söylerken yüzüme bakamıyor, masaya okadar kapanmış idi ki, burnu ile masa arasında ancak üç parmak kadar mesafe vardı. Gayrî tabii vaziyet. Anlaşılıyordu ki, Mustafa Kemal veya İsmet, Hasan'ı, beni kandırıp avdet ettirmeğe memur etmişlerdi. Hiç reddetmedim, hattâ «Peki!» dedim. İnandı, gitti. Aptaldır.

Arkası altı ay geçti. Yahya Kemal geldi. Beni avdeta teşvik etti. Lehistan'da sefir. Her yıl Paris'e gelip eğleniyor. Her gelişinde beni de görüyor. Beni avdete iknaya çalışıyor. İlk defasında Gazi ile İsmet aleyhinde epeyce söylendim. Marifetlerini saydım. İkisini de müdâfaa etti. İkinci yıl geldiği vakit, Gazi'nin aleyhinde idi, fakat şiddetle İsmet'in lehinde. Dedi ki: «Senin geçen yıl söylediğin sözler bende derin bir tesir yaptı. Hakkın var. Mustafa Kemal habistir. Hele Türk hars ve milliyetini yıkmakla meşguldür. Fakat İsmet böyle değil, melektir. İsmettir ki, Gazi'nin fenalıklarının önüne geçiyor, ne yapsın elinden geldiği kadar. O olmasa daha ne büyük fenalıklar olur.» Dedim: «Görüyorum ki, sen iz'anca benden bir yıl geridesin. Şimdi bir yılda Mustafa Kemal'in hıyanetini anlamışsın, bir yıl sonra da İsmet'inkini anlarsın! Meğerse Yahya Kemal İsmet'in adamı ve prograndacısı imiş. Hattâ bazıları «Hafiyesidir» diyorlar.

İsmet evvelden beri kendine taraftar bir parti yapmak ile meşguldü. Hem de Gazi'sinden korkuyor, bunu üstükapalı yapıyordu. Vasıf dahi onun adamı idi. Yahya Kemal de onlardan biridir. Bunlar daima «Çok fenalık, çok ırtikâp oluyor, fakat yapan Gazidir. Bereket versin İsmet elinden geldiği kadar önüne duruyor. O olmasa neler olur?...» Propagandasını yapıyorlardı. Avrupa'da da bu propagandayı yapıyorlardı. Nitekim Paris'e Vasıf geldi. O da aynı propagandayı yapıyordu.

Vasıf Prag'a sefir yapılmış, benim Moskova Sefaretinden bize pezevenkliği dolayısıyle azlettiğim Zeki'yi başkâtip olarak alıp gitmişti. İşitince «Ne de âlâ, kutu yuvarlanır, kapağını bulur» demiştim. Orada vur patlasın gitmiş. Zeki Vasıf'a kadın ve çocuk bulurmuş. Bunlardan Vasıf'ın sevdiği bir kadına Zeki de tasallut etmiş, Vasıf'ın kıskançlığına dokunmuş, Zeki'yi sefaretten kovup azletmiş. İnsanlar düştüğü yerden kalkar, galiba kalktığı yerde de düşüyor. Prag'a sefir olan Vasıf Paris'e gelmişti. Sefarethânede tesadüf ettim. Nihayet Vasıf Prag'da şoförü olan çocuğa tasallut, o da polise şikâyet etmiş. Rezalet olmuş. Ordan kaldırdılar. Kaldırdılar, ama terfian Moskova'ya büyükelçi yaptılar. Zavallı devlet artık böyle büyükelçiliklere sahipti. Sonra ordan yine Maarif Vekili oldu. Eh Eh, adam fena bir şey yapmamıştı ki... Karı, oğlan işi, Mustafa Kemal'ce meziyet medeniyet. Bu sefer ömrü nedense bir-iki ay devam etti. Buradan dün işittim: Vasıf durur mu? Peki yeni bir marifet yapmış. İş Bankası Müdürü Celâl'i dövmüş. Sonra Celâl'in adamları da Vasıf'ı dövmüşler. Fakat Vasıf tam dövülmüş. Sedye ile kaldırılmış, bu devlet ve ricâl değil ki, mükemmel Tulum Koğuşu ve tulumbacılar, Mustafa Kemal'in kurduğu hükümetin en baş vasf-ı mümeyyizi budur.

Bir at yarışları, yarış keyfidir gidiyor. Bunu yapan, himaye eden İsmet'tir. İsmet spora pek meraklıdır. Onun en baş eğlencesi ve zevkidir. Yâveri Atıf'ı Londra'ya yollamış, yarış atı satın almış. Bu at yirmi beş bin lira kıymetinde imiş. Şaşılacak şey... Bu adamın maaşı nedir ki... O da yiyeceğine mi, bir sürü atlarını beslemeye mi yetişecek? Hele bunların ğâli fiyatları... Ne ile satın alıyor? Bu adamın masrafı gözönüne getirilirse müthiş çaldığı derhal anlaşılır. Yavuz işinde mahkeme İhsan'a bu kadar serveti nerden yaptığını sordu. Körolası hâkim bir de bunu ve daha evvel Mustafa Kemal ile, İsmet'e sorsa ya!...

Hadi, yâran da Londra'dan atlar satınaldılar.

At yarışı yüzünden de Avrupa'ya mühim paralar gitti.

Bunu da yine şimdi Millî tasarruf yapan adamlar yaptılar. Of... Çıldırmamak mümkün değil!..

Bu bir eğlence ve sefahattır. Avrupa milletleri yaparlar. Londra ve Paris'in at yarışları mühimdir. Fakat bu milletler zengindir, yaparlar... Bize gelince kel başa şimşir taraktır. Bizimkiler çok kabiliyetli tahrifçilerdir. Buna eğlence, sefahet deyip «Islâh cinsi forsu» adını koydular. Ne yavuz hırsızlardır!.. Minare çalarlar, hemen kılıfını uydururlar. Bu ad tabii halkı aldatmak içindi. Yarış atları aslâ ıslâh cinsi forsu mes'elesi değildir. Bu atlar yalnız yarışa yarar. Bunlar ziraate ve orduya yaramazlar. Farz-ı muhal, böyle olduğunu kabul edelim. Bugün atın vazifesi kalmamış gibidir. Her işi makine yapıyor. Bu sebeple Londra atları Paris'e gönderiyor. Kesiyorlar. Fakirler at eti yiyorlar. Bu sersemler ve gei kafalılar atı ıslâha çalışacaklarına «ıslâh cinsi tamirhâne-i makine» ye çalışsınlar. Hattâ daha iyi ziraat hayvanları yetiştirip Türk ziraatının öküzlerini ata tahvil etsinler... Yeter... İşte bu da böyle bir rezalet...

Paris'te işitiyorum. Her gün bir gözde Avrupa'ya devlet nâmına zevke çıkıyor. Adı tetkik seyahatı. Devlet hazinesinden müthiş bir para yiyor. Maarif Vekili Necati de gelmiş. Sefarethânede rastgeldim, Şanzelize'de Paris'in en kibar otellerinden «Kleriç» oteline inmiş. Gittim. Görüştük ve konuştuk. Bizim Türk Tarihi'nin son cildlerini bastırmasını rica ettim. «Peki» dedi. «Yapamazsın, senin vaadın boldur, fakat hepsi yalandır» dedim. «Yaparım» dedi. Sonra yapmadı veya yapamadı. Bu adam mühim bir martavalcı idi. Her şeyde düşünmeden ve bol keseden atardı. Çok cahildi, fakat zekice, cevval, cür'etkâr ve pek dalavereci idi. Meclis Reisi Kâzım'ın en baş âvenesi idi. Onun gibi Lutfi idi. San'at dostu idiler. Bu babta Ankara'da da büyük rezaletler yapmıştı. Bir gece yarısı Taşhan'daki garson çocuğu almak için oteli basmış, polis müdâhale etmişti. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Reisi iken, bir çocuğu biraderim diye, yanında gezdirmişti. Mustafa Kemal'i aleyhinde bir ihtilâl zuhurunda muallimler ve talebeyi lehine istimâl edeceğine ikna etmişti. Bunun da kuvveti, makbuliyeti bu idi. «Muallim Ordusu» der dururdu. Münafıklar dalavereleri için neler uyduruyorlar? Ne dünyadır şu dünya?!. Bu sebeple gözde idi. Cavidleri asan İstiklâl Mahkemesine müddeiumumi yaptılar. İstemedi. «Ben vekillik etmişim. Bu küçüktür» demişti. Nihayet yine vekil oldu. Ben kendine benim muhalif olduğum fikrini vermek istemiyordum. Bu sebeple beni o vakit açık olan Amerika'ya sefir yapmalarını, Ankara'ya gidince söylemesini söyledim. Çünkü Sinop'taki kütüphâneyi alt-üst edeceklerinden korkuyordum. Hâlâ da korkuyorum. Bu kütüphâne, bana bağ, bend oldu. Aleyhlerine bir şey yapmıyorum. Halbuki lâzım. Abdülaziz'e, Abdülhamid'e Avrupada neler yazdılar. Teşkilât yaptılar. O vakit demek millette adam varmış. Bugün ne inhitat... Bunu düşünüyor acıyorum ve bu ihtiyacı anlıyorum. Nerden şu kütüphâneyi yaptım. Yapmasam korkusuz olur, hem de bu iş için elimde param olurdu. Düşünüyorum, ne talihli adamlarmış. Bu sebeple ve daha birçok sebeplerden Mustafa Kemal'e ve İsmet'e bahtiyâr zalimler adını koydum. Bunların Lozan Muahedesiyle istibdadlarını men'eden kapitülâsyon da kalktı. Bu pis şey hiç olmazsa buna yarıyordu. Necati ile aramızda şöyle konuşma oldu :

Ben — Bu ne haldir? Batıyoruz. Bu millet böyle istibdâd görmediydi. Asılanlar hep mâsumdur. Bunlar birer cinayettir.

O — Müthiştir. İyi ki, ben müddeiumumiliği kabul etmedim. Yoksa ben de mes'uldüm.

Ben — Aferin! Çok akıllıymışsın. Yahu şu istibdadın biraz önünü alamıyor musunuz?

O — Canım, sen işleri bilirsin. Biz neyiz? Vekil ne? Birer uşağız. Ne derlerse onu yaparız. Hele yapmıyalım, derhal kolumuzdan tutar atarlar. Hem de iş bununla kalmaz, adamı ya hapse sokarlar, ya asarlar, ya sokakta öldürtürler.

Doğrudur. Nitekim birgün İsmet'in yanında idim. Necati geldi. Bir mes'elenin nasıl yapılması lâzım geldiğini sordu. İsmet emrini verdi. Necati gidiyordu. Çağırıp telgraf müsveddesini de kendi yapıp Necati'ye verdiydi. Bu vekillik mi?

Ben — Doğru, demek yapacak şey yok.

O — Hayır

— Ben — E. seyahatinde neler yaptın bakalım?

O — Maarifi tetkik ediyorum Prag'a gittim. Bir hafta Vasıf'ta kaldım. Çekoslovakya maarifini öğrendim. Buraya geldim. Dün Maarif Nazırı Herriyo ile görüştüm. İki mektep gezdim. Fransız Maarifini de öğrendim. Burdan İtalya'ya gideceğim.

Şu adamın bu cehline ve bir de bunu söylemek cür'etine şaştım. İyi cahil, cesur. Paris'e geleli henüz beş gün olmuş. Bütün Fransız maarifini öğrenmiş! Bu maarifin başkumaşı, bir kelime fransızca da bilmez... İçimden «Beni sade Fransa iptidâî maarifini tetkike memur etseler, altı ayda bitirebilir miyim acaba?» diye düşündüm. Necati üç günde Fransanın bütün maarifini öğrenmiş! İşte Necati'nin her işi böyle sathî ve martaval idi. Bari şu yalanı bana söylemeseydi...

Halbuki Paris'te işi kadın ve çocuk idi. Bir gece Türk talebesini toplamış, bunlardan beş-on genci alıp bir kerhâneye götürmüş. Bunlara kadınları yaptırıp, kendisi seyretmiş. Rezalet şâyi' oldu... Şu adam Maarif Vekili. Talebenin mânevî babası demektir. Kör olası, böyle bir zevkin varsa Fransa'da adam mı yok. Para ver, onlara yaptırt, seyret!.. İşte Necati bu... Zaman zaman Türk Maarif ve Adliyesinin başına oturmuş, inkılâplar yapmakla övünmüştür.

Bu adam öyle Maarif tetkikine çıkmış, bir ay Avrupa'da fuhuş yaptı ve müthiş içti. Çekoslovakya, Fransa ve İtalya maarifini öğrendi! Bu tetkikat için Maarif bütçesinden kırk bin lira almış. Alâ, âlâ...

Necati döndü, bir müddet sonra öldü. Matbuatta bir mâtem ve ağlama... Sanki yeni bir Kerbelâ faciası oldu... : «İnkılâbın necip evlâdı» diye bitiremediler. Cenazesi büyük merasimle kaldırıldı. Mezarına çelenk kondu. Her yıl da konuyor. Gazi ve İsmet onun ölümüne yanmışlar. Dün yine gazetede gördüm. Ölümünün yıldönümü münasebetiyle Maarif erkânı mezarına gidip âyin yapmışlar, çiçekler koymuşlar.

İşte bu necib evlâd ve Mustafa Kemal'in, İsmet'in yandıkları gözbebekleri bu idi. Daha tuhafı, Necati ölünce dörtyüz altmışbin lirası çıkmış... İşte inkılâbın necip ve seçme evlâdları böyledir. İşte bu iki adam Maarif ve Adliye gibi yüce ve temiz dimağ ve ellere muhtaç işleri bile böyle itlere, karacahillere verirlerdi. Devlette kullandıkları, yükselttikleri hep bu nev'i mallardır. Ben Neati'nin her şeyini bilirdim, fakat mürtekip zannetmezdim. Hiç de söylenmezdi. Yâranın içinde, bu hususta namuslu diye şöhreti vardı. Bu zehab umumî idi. Bunların namuslusu böyle olursa, irtikâbı söylenenleri artık var kıyas eyle... Yaşa inkılâp!... Bu kadar parayı nasıl vurmuş bilmem? Hiç de sezdirmedi. Tam Mustafa Kemal'e lâyıktır. Yanmağa hakkı var... Öldü, yazık oldu.

Bana yine dediydi ki : «Gazi sen hemşireni baloya niye getirmiyorsun?» Ben de «Gelmiyor» dedim. Bana «Eski kafalısın» dedi. «Ne yapayım, anam eski kadındır. Bir türlü razı edemedim» dedim. Gazi beni de pezevenk yapacaktı.» dedi.

Şimdi de «Hıtabet» modası çıktı. Gazeteler Hâlâskâr Gazi' nin hitabelerinden ve bunun hattata yazdırılıp tezhip ettirilip, bütün müessesata tevzi edilmesinden bahsediyorlar. Bu hitabe kimbilir ne saçmalardır. Sanki Homer'in, Firdevsî'nin, Şekspir'in, Göte'nin, Namık Kemal'in şiirleri, yahut mühim filozofların sözleridir... Ne günlere kaldık... Gazeteler 1914 ile 1928 yılları hayat farkını yazıyor. Vasati onbeş defa pahalanmıştır. Müthiş fark. Zavallı fakir millet ne yapacak bilmem!...

Arzı tâzimat hey'etleri modası bitti. Şimdi bir içtima, kongre, merasim olursa, derhal Gazi'ye, İsmet'e arz-ı tâzimat telgrafı çekiyorlar. Bu dalkavukluk hâlâ berdevam. Bunların mevkılerine «Makamat-ı Âliye» (!) diyorlar. Meşhed-Kerbelâ ilh... gibi buna sonra Meclis Reisi Kâzım Beyi de ilâve ettiler. Teslis oldu. Hale bakın. Kâzım da arz-ı tazimat telgrafı alıyor. Hani ilk

devrede resmen bu gibi tabirleri kaldırmıştık. Yine arz-ı fahimaneleri, zat-ı samiler, zat-ı devletler, vekâlet-i celile alabildiğine resmî tahrirata sokulmuştur. Buna da aferin İsmet Başvekil Paşa hazretleridir. Doğrudur ya!... İlk ciddi ve mütevazi devreden sonra bu adamların cumhuriyeti ilân edip nasıl debdebeli ve safahatlı hayata girdikleri bununla da anlaşılır.

Ben orada iken bir kibrit inhisar Şirketi yaptılar idi. Derhal Yunus Nadi'ler, Cemal Hüsnü'ler, Şirkete âza oldular. Âlâ... Sinop'ta bir bina da yaptılar. Çürük yapılmış, yıkılmış, birçok vurgun oldu.

Samsun şimendiferinden milyonlarla vurgun yapıldı.

Nemlizâdeler de yaman şeylerdi. Çarşamba'ya şimendifer yaptılar. İflâs ediyorlardı. Kârsız bir şimendifer. Baktılar ki iş fena. Hükûmete fahiş fiyatla sattılar. Bu işi yapan sırf İsmet'tir. Devletin şimendifer yükü zaten haddinden fazla. Bu belâyı da aldı. Kimbilir kendisi bu işten ne rüşvet aldı!... Bu da millî iktisad zümresinden galiba?... Vur abalıya derler ya. Bir yük oldu mu, hadi millet hazinesinin sırtına!...

İsmet'in bir şimendifer siyaseti var. Bunun üzerine bir propaganda yaptırıp, kendisini methettiriyor. Güya bunun icadı imiş, bu da dâhliğini isbat edermiş. Bu siyaset en fahiş hatadır. Geniş şimendifer yapıyor. Bunu hayli yerlerden geçirip duruyor. Masrafı aslâ korumayacak. Devleti müthiş bir iflâs yükü altına koymuştur. Halbuki bugün bu sistem tamamiyle değiştirmiştir. Şimendiferler inşası pahalı ve idaresi masraflı olduğundan medenî memleketler vazgeçiyor. Yerine şose yapıp, kamyon ve otokar işletiyorlar. Bunu yapsa ya!... Bize lâzim... Şimendifer sade anahatlara yapılmalı! O kadar.

Bir de başımızda Mahmut Esad gibi bir deli edebsiz var Adliye bütçesi müzakerelerinde br nutuk söylemiş (25 Nisan 1928, Milliyet) diyor ki; «Vatandaş hakkını arayabilecek bir devlet müessesesi karşısındadır.» Ne yalan!... Ayol vatandaşlar mahkemelerinizden fellik fellik kaçmaktadırlar. O mahkemelere ki, bizzat sen müdâhale ediyorsun, var artık onlardan hayır um!...Takriri sükûn kanununu kendileri pek iptidaî bbulup, kaldırmak istiyorlardı. Yâran «Kaldırmayalım». İstiklâl Mahkemesind gördürdüğümüz işler âdli mahkemelere yaptırmayız» demişlerdi. Mahmud Esad «Nenize lâzım ben üstüme alıyorum. Aynı işi ben mahkemelere gördürürüm demişti. İşte bu suretledir ki bil'ahare takriri sükûn kaldırılmıştır. İşte bu Adliye Vekilidir ki, bu cümleyi söylüyor. Yine aynı nutukta «Adalet Türk köylüsünü kulübesinin önünde, hattâ dağlarda, ovalarda bekliyecektir» diyor. Zavallı köylü ise, şehirde bile ondan kaçıyor. Aman ne felâket!... Kırlarda da onu yakalayacak... Zavallı Türk köylüsü şimdiye kadar hiç olmazsa, dağında, ormanında, ovasında hür idi... Şunu şöyle deseydi ya: «Resmî şekaavet ve zulüm Türk köylüsünü, şehirde de, dağda da bulacaktır.»

Afganistan Kralı Emanullah Han Avrupa seyahatine çıktı. Paris'e geldi. Bir Paris Şehremanetinde, bir de Kimye müzesi denilen müzede şerefine bir resmî kabul yapıldı. Beni de, Şehremaneti de, Müze de davet etti. Gittim. Büfeler vardı. Kral ile görüştüm. Bana: «İşitmişem. Sizi tanıram» dedi Böyle bir türkçe konuşuyor Kendisinden randevü aldım. Sefarethaanelerine davet etti. Bazı şeyler söylemek istiyordum. Çünkü Türkiye'ye de gidecekti «Şuna söyleyeyim de Mustafa Kemal'e nasihat etsin» dedim... Sonra düşündüm, boş şey deyip gitmedim. İyi etmişim. Ankara'ya gitti. Mustafa Kemal'in Marmara Havuzunda kayığa binmiş, burda gazeteler alay ederek yazdılar. En iyi villâ mürtekip Mithat'ın imiş. Oraya misafir etmişler. Hayvanat Bahçesini, Marmara Havuzunu, Köşkünü beğendiğini bizim gazeteler yazıyor. Meğerse Şehhremanetine hayvanlar aldırmışlar. Bunları Gazi Çiftliğine nakledip orada Hayvanat Bahçesi de yapmış imiş. Âla, ağam eğlensin...

Bu adam memleketine gider gitmez kadınların peçesini kaldırdı. Bu tarzda şeyler yapmış. Bizim gazetelerin ağzına göre ona bu dersleri Mustafa Kemal vermiş. Hadi bir isyân... İn-

giliz miralayı meşhur Lâvrens'de işe karışmış. Emanullâh dar kaçıp canını kurtarabildi. İşte Mustafa Kemal herifin başını yemiş. Afganlar bizden ziyade kan sahibi imişler. Yok böyle demeyeyim. Bizim millet de yaptı, fakat muvaffak olamadı. Türkiye ile Afganistan'ın şartları bir değildir.

Yine yeni bir inkılâbı... Bu adam duramıyor. Her yıl bir inkılâp yapmak heves ve ihtiyacında. Şimdi bununla da harf Gazisi oldu. Binbir lâfza-i cemaline bir daha ilâve etti!... Halbuki iddiaları gibi, lâtin harfi mes'ellesi onun işi ve iddiası değil ki. Bundan altmış-yetmiş yıl evvel İstanbul matbuatından lâtin harfi leh ve aleyhinde münakaşalar olmuştu. On yıl evvel de oldu. İki yıl evvel de oldu. Bütün erbabı tefakkür ve Darülfünün profesörleri müttefikan Lâtin harfı aleyhine rey verdiler.

Bu adamın harekâtına bakıyorum. Müthiş megalomoni var. Her yaz bir inkılâp yapıyor. Bu hal bir nevi delillerde olur. Mustafa Kemal alkolik, frengilidir. Bunlar böyle şeyler yaparlar. Kalbi, yüreği bozuk. Bazan birden bayılıyor. Galiba bir defa da geçici bir nüzül gelmiş. Demek frengi ve küül, netice delidir.

Mustafa Kemal bu işi de yıne bir kanun darbesiyle birden yaptı. O, makûl söz dinler mi? Makulu söz söylemeğe gelmez. Aksini yapar. Birgün İstanbul'da Dolmabahçe Sarayına bütün meb'usları toplamış. Onlara ders vermiş. Burda tuhaf bir şey olmuş. Mustafa Kemal «dır» edât-ı haberine «tır» diyor. Selânik dönme şivesi. Celâl Nuri kalkmış «Dır» dır diyor. Gazi gazaba gelmiş, hiddetle «Tir» diyor. Celâl Nuri derhal «Evet efendimiz: tirdir bilemedim» diyor. Padişahlar gibi «Efendimiz» olmuştur. Celâl Nuri'yi bir dumansrz drıtnuata benzeterek Süleyman Nazif güzel tarif etmiştir, fakat bununla bazı şeyler unutmuştur «Kaptanı korkak, kararsız, dönek»dır. Kaptan Celâl'in yüreği ve ruhudur. Binaenaleyh bu cidden mâlûmatlı olan ve kimseye zararı olmayan bir insan bulunan Celâl Nuri dümensiz, pusulasız, kaptan korkak ve dönek, müthiş bir drıtnauttur.

Celâl Nuri «tir» dedi. İşin içinden çıktı. Ne yapsın, karşısındaki ceberrut sahibi bir müstebt zâlimdir. Mustafa Kemal ilk Sarayburnu gazinosunda bu işi yaptı ve orada nutuk verdi. Tam yeri. Çünkü gazino onun akademisidir. O esnada körkütük de sarhoşmuş. Hemen kanunu da yapıp, eski harfleri yasak etti

Baktım Meclis'te bunu ilk müdafaa eden İsmet oldu Ve : «Bu inkılâp Türkün terakki yolunda en büyük adımı» diye tefsir etmiş. Şaştım. Ben Ankara'da iken ,bir gün İsmet bana lâtin harfi hakkındaki fikrimi sormuştu. Aleyhinde olduğumu söylemiştim. Sebebini sormuştu, izah ettim. İsmet de bana «Ben de aleyhindeyim» demişti. Şimdi en meddahı ve âlet İsmet'tir. Hayret... Bu adam ne iki yüzlüdür?... Ne kanaatı hilâfi işler görür? Mevkıde dursun da ne olursa olsun, her haltı yer? Asıl olan mevkıdır. Sonra «Bern» sefiri Münir'den işittm. Müze Müdürü Halil Bey oraya gelmiş. Halil Bey «Hayret ediyorum. İsmet lâtin harfinin aleyhinde idi. Bana söylediydi. Şimdi kendi yaptı. Ve methediyor.» demiş. İsmet utanmaz. Münir doğru sözlü bir adamdır. Korkak olduğu halde fırsat bulursa hakikatı söyler. Elverir ki, söyleyecek namuslu, emin adam bulsun. Nitekim İsmet'ten titrediği ve onu tutan İsmet olduğu hallde Berne giden Yusuf Kema'le «Lozan Muahedesinin dörtte üçünü yapan sırf Rıza Nur'dur, bütün bize cesaret veren odur. Yoksa kötü bir muahede imza edilecekti» demişti. Aynen Yusuf Kemal bana söyledi.

Yeni harf için her tarafta mektepler açtılar. Halkı cebren bu mekteplere sevkettiler. Birden gazete satışları durdu. Kitap neşriyatı durdu. Hâlâ böyle. Hükûme bunlara tazminat veriyor. Mektep kitapları kalmadı. Yeniden basılmaları milyonlar ve uzun zaman istiyor. Bizde millî bir matbaa sanatı vücuda gelmişti. Harfleri İstanbul'da döküyorlardı. Şimdi tuttular ,Avrupa'dan harf satın aldılar. Sade Fransa'dan yirmibeşbin kilo aldılar. Bu da yetişmedi. Laipzig'deki meşhur kütüphaneile kontrat yapıp, mektep kitaplarını orada bastıracaklarmış, bu da

milyonlar istiyor. Bu işi böyle birden hiçbir deli yapamazdı. Yaptı. Fakat herşey alt üst ve mahvoldu. Bir irfan fetretidir başladı. Bu fetret yıllarını bilmem ne ile tazmin edecekler. Başka milletler irfân sâhasında dörtnala koşuyorlar. Biz ise gerideyiz. Şimendiferle koşmamız, hattâ tayyare ile gitmemiz lâzımdı. Bil'akis durduk. Durduk değil, eskisini de mahvettik.

Güya yenilik, teceddüd yapıyor. Hadi birde harice milyonlar vererek bir çok yazı makineleri aldılar. İşitiyorum. Hâlâ yazmıyorlarmış. Elbet, bu bir günde olmaz. Evolosyon işidir. Mustafa Kemal her şeyin kanun darbesiyle ve âni olacağına kani. Evet fesi bir günde milletin başından alıp atabilirsin. Fakat yeni yazıyı okutamazsın. Ben çocukluğumdan beri Fransızca ile meşgulüm. Öyle iken hâlâ Türkçeyi hâlâ lâtin harfleriyle dürüst ve sür'atle okuyamıyorum. Çünkü yazı bir resim mes'elesidir. Şekil ve resimdir ki, zihinde kalır ve idraki yapar. Halbuki, Fransızcayı sür'atle okuyorum.

İşte bugün millî tasarruf yapanlar bu suretle de harice milyonlar verdiler. Bunlar kabahat değil ha... Şapka, Yavuz, Bahriye Vekâleti, yazı, yazı makinesi, milyonlar yedi. İktisadî buhran gelmez de Roçilt mi gelir? Demek ithalât ve ihracat muvazenesinde müthiş açığı yapmakta en ziyade kendileri mes'uldür. Nenize lâzım yazı makinesi... Kel başa şimşir tarak. Bunu Avrupalılar kullanır. Çünkü vakitleri dar, işleri çok.Bizde öyle değil ki... Vakitten çok, işten az ne var? Her şey bir ihtiyaç üzerine yapılır. Bunlar süs diye yapıyor. Allahın verdiği ellerimiz, güzel millî mahsül yazı makineleri idi. Bize daha yirmi yıl yeterdi...

Bu husus mekteplerde cebr ile bir kısım ve memurlar bu yazıyı öğrendiler; fakat yine dürüst yazıp okuyamıyorlar. Devlet idaresinde işler durmuştur. Derkenarları ne diğer memurlar ne de hattâ bizzat yazan memurlar okuyamıyorlarmış. Henüz memlekette stenografi bilinmediğinden mahkemelerde, Millet Meclisinde zabıtlar tutulamıyormuş. Bunları zarurî yine eski

yazı ile yapıyorlarmış. Eski yazı adetâ stenografi idi.

Biri bana dedi ki: «Amma çok insan yeni yazıyı çabucak öğrendiler.» Ben de şu cevabı verdim: «Bu gayret, bu cebir eski yazı için yapıldı mı? Yapılsaydı aynı netice olurdu.» Öyledir. Sustu.

Bunu yaptı, bari dürüst bir yazı yapsaydı. O da yanlıştır, pek eksiktir. Türkçeyi okutmaya kabiliyetili bir yazı değildir. Nitekim pratik gösterdi. Bu yazı telâffuzu aynen zaptedemiyor. Böyle hafifmeşrebâne ve bir günde yapılan iş böyle olur. Hiç olmazsa bunu evolusyona, tedrice terkedeceklerdi. Yazı yapılacak ise, evvelâ münakaşaya arzedilecek mütalealar toplanacak, sonra bir komisyon yıllarla uğraşacak, bir iyi yazı meydana gelecekti. Sonra bununla ticaret işleri, Hükûmet işleri görülmeğe, bazı gazeteler çıkarılmağa başlanacak, kırk-elli yılda eskisi bitecek idi. Buncağızı olsun düşünemediler.

Mustafa Kemal! Sen böyle şeye ne karışırsın? Bu mütehassıs işi. Bir takım dalkavuklardan bir komisyon yaptı; fakat onları da dinlemek değil, kendi onlara emretti. Bu encümende Fazıl Ahmet de var. Niye bu Türk dilini yapan encümende Dönme İbrahim Necmi, Giritli Ahmed Cevad var. Zavallı Türk dili! Fazıl Ahmed sevdiğim biridir. Kıymetli, namuslu adamdır. Zavallı açtı. Bir gün Kadıköy vapurunda rastgeldim. Mustafa Kemal'in aleyhinde, lâtin harfinin de aleyhinde idi. Bana neler söyledi. Ne ise çatmış... Mustafa Kemal onu tuhaf sözlerinden sevmiş. Necmeddin Sadık Gazi ile encümen arasında vasıta imiş. Tıpkı eski saraylarda padişahın perde arkasında veya kafes arkasında olması gibi. Fazıl Ahmed bu!... Durur mu? Necmeddin Sadık'a derhal «Cibril-i emin» adını vermiş. O gelirken «Gel! Cibril-i Emin, yine ne ayet var?» dermiş. Bunu Mustafa Kemal'e söylemişler, kızmamış; bil'akis keyiflenmiş. Ne ise Fazıl Ahmed yüzkarası bir teşrifive yazarak meb'usluğa da çırağ çıkarıldı da açlıktan kurtuldu. Kimbilir defterine ne hezel mevzuları toplamaktadır. Ve kendini de ne rezil etmekte ve edecektir. Fazıl

Ahmed türkçeyi iyi telâffuz edemez. Peltektir. İbrahim ile Cevad da anadilleri başka olduğundan, Türkçeyi fena telâffuz ederler. İşte bunlardır ki, bir kamusla türkçeye telâffuz ve imlâ tayin ettiler. Bunda Mustafa Kemal'in de irfan[1] ve himmeti vardır. O da dönme türkçesi konuşur.

Bu yazıdan irfanî ve iktisadî büyük zararlar olmuştur. Yazının kusurlarını bir bendde de Oğuznâme'de yazdım. Zaten bunları ve zararlarını Türk Tarihi'nin onüçüncü cildinin «Türk Yazısı» bahsinde tafsil etmiştim. Ne çare ki, henüz neşredemedik. Nihayet Rövü dö Türkoloji'nin ikinci numarasında fransızca bir makalede neşrettim. Şunu söylerim ki, bu yazı ile kütüphânelerde asırlardan beri yığılmış olan eski Türk hazine-i irfanı mahvolmuştur. Şu Yakup Kadri ne alçak bir dalkavuktur. Yeni yazıyı meth, eski yazıyı zemmeden müthiş ve mantıksız makaleler yazdı. Birinde diyor ki, «Kütüphânelerdeki kitaplar sıfırdır. Hiçbir kıymeti yoktur. Toz pislik yığınıdır.» Celâl Nuri de : Eski kitapları Bayazid meydanına doldurup yakmazsak, bu millet kurtulmaz.» diyor. Bu müthiş bir cinayet, büyük bir ahmaklık, derin bir cahillik. Onlar kıymetli hazineler ki, burada Avrupa âlimlerini görüyorum, bayılıyorlar. Bazan bunların içinde öyle mühim mâlûmat buluyorlar ki, ilmin karanlık bir yerini tenvir ediyor. Yakup Kadri çok aşağı şey... İttihadçıların dalkavuğu idi. Onlar gidince derhal aleyhlerine döndü. Bu sefer Mustafa Kemal ve İsmet'i buldu. Onlar da gidince derhal aleyhlerine dönecektir. Verem de... Nene lâzım. Üç buçuk günlük ömre bu değer mi? Biraz zararsız romancısın, şununla vaktini geçirsene...

Bugün yılda Fransa'da onbeş bin kadar eser neşrediliyor. Bizde bir tane bile neşir kalmadı. İtalya'da neşriyat Mosoli'niden beri azalmış. Bu da istibdadın, pederâne bile olsa irfana ne müthiş darbe olduğunu gösterir. Yeni yazı sökmedi. Halâ herkes mektuplarını eski yazı ille yazıyor.. Mustafa Kemal, İsmet de öyle yapıyor.

Bu esnada gülünç ve feci bir şey oldu: Mustafa Kemal «Kaf-q harfini kabul etmem. Lüzumsuzdur» dedi. Bir mektep muallimi Milliyet gazetesinde «Aman Paşam etme bu (Kaf) lâzımdır. Kabul et!» diye yalvarıyor.Akıllı ve hamiyetli bir adammış. Buna Mustafa Kemal madde halinde yine o gazetede cevap veriyor. Hülâsası şu: «Olmaz, aklım ermiyor, kabul etmem» dedi. Etmedi. Şu onun cehaletinin dehşetine delildir. Zavallı millet böyle bir cahil elinde oyuncak. Vah... Yazık... Hem bu adam bu harf mes'elesini asker emrü kumandası halinde madde madde tebliğ edip işi bitirdi. Ayol bu ilim. Böyle olmaz. Bu ne istibdâd! İşleri hep böyle yapıyor. Bildiği sade askerlik... Onda da neleri var? Beşeriyet ne küçülmüştür!... Bir kitleye böyle bir cahil keyif ve arzusunu, her sahada keyfemayeşâ tatbik ediyor, cihan-ı beşeriyet onu kurtaramıyor... Acıklı şey... Buna nasıl tahammül ediliyor?!...

Derken bir İmlâ Lûgatı yaptılar. «D» leri «T», «Kalmıyor» ı «Kalmayor» yaptılar. Bunlar hep Selânik Dönmesi dilidir. Mustafa Kemalin dili. Türkçe berbad edildi. Şimdi gazeteler de hep böyle yazıyorlar. Falih Rıfkı İstanbul'lu, Yakup Kadri Anadolu'lu olduğu halde onlar da böyle yazıyorlar. Bunlarınkisi dalkavukluk , göze girmek. Bu alçaklıktır. Bir göze girip çöplenmek için, bir milletin diline balta vurulmaz.

Bunda da yine bir rezalet oldu. Bir İngiliz bu lûgatı almış, Taymis'te bir makale yazmış. Diyor ki: «Türkçe ne iptidaî dilmiş. İngillizceye nisbetle yüzde yirmi lûgatı yok.» Bu söz lûgate göre doğru. Fakat bunların bilmediği, kamusa dercedemedikleri daha ne kadar lûgat var. Tabiî İngiliz onu bilmez. Hasılı şu İmlâ Lûgatlarıyla Türk'ü âleme rezil ettiler, iptidaî gösterdiler. Aferin, iyi hizmet ediyorlar.

Bu yazının belâsı sade bunlar değildir. Asıl sonra olacaktır. Eski yazıya ric'at edilmezse bile, bu yazı behemehâl tadil ve ıslâh edilecektir. Bu zarurî bir ihtiyaçtır. Yine bir hercümerc... Hadi... O kadar zorla okuyup yazma öğrenenler yine ümmü

olacak... O vakte kadar yazılmış kitaplar, hükûmet dosyaları hep hiyeroğlif olacak. Yeniden matbaa harfleri, yeniden okutmak, yeniden kitap, satın alınan yazı makineleri işe yaramayacak. O kadar masraf, emek, zaman, hebaen mensura!... Yeniden müthiş masraf... Hasılı büyük belâya girilmiştir. Mustafa Kemal mel'undur. Sade bu, onu mel'un addetmeğe kâfidir. Ne yapacağız bilmem?...

Ecnebilerin bu harf ve şapka meselesine memnun olacakları nı zannederdim. Bil'akis burda âlimlerden bir kaçı bana aleyhinde söylediler. Böyle şeyler evolosyon işidir. Bir darbe ile olmaz. Anarşidir. Hem siz orijinaalitenizi kaybedersiniz, kıymetiniz kalmaz. Hem bu vicdanî iştir. Tahakküm yapılmamalıydı» dediller. Pek doğru...

Mustafa Kemal bir türlü İstanbul'a gidemiyordu. Bursa'ya geliyordu. Henüz ben İstanbul'da idim. O yaz Bursa'ya gelmişti. Bizim evin yanında Süreyya Paşa bir musiki kulübü açmıştı. Bir takım sâzende ve hânende kızları toplayıp Bursa'ya Gazi'ye götürdü. Bu çirkin bir pezevenklik idi. Yaptı. Kızlardan birine Mustafa Kemal yapıştı. Kötü rezaletler oldu. Sonra kızın ayağı da kırılmış. Maalesef amcası olan Süreya tuhaf bir adamdır. Ömrü bütün fuhuş ile geçmiştir. Mezhebi geniştir. Müthiş de ayyaştır. Zengin de, fakat gözü mevkı ve servette Mustafa Kemal'e çatıp mevkiye geçmek peşinde. İmtiyazlar almak için uğraşıyor. Meselâ Adalaar'a elektrik ve su işi peşinde, Kadıköy Halk Fırkasında da hamal gibi de çalışıyor. Ben bu adamla karımın amcası olduğu halde görüşmezdim. Torunun yüzünde çıbanlar olmuştu, doktorlar iyi edememiş. Karım vasıtasiyle bana rica ettiler. İlk defa olarak evlerine gittim. Bizim mâhut babadan kalma merhemi sürdüm iki günde iyi oldu. Bundan sonra beş-on defa biz onları, onlar bizi ziyaret ettik. Hepsi bu kadar. Bu esnada Süreyya benimle Mustafa Kemal aleyhinde de konuşuyordu. Hem öyle, hem böyle...

Mustafa Kemal öldürüleceğinden korkarak İstanbu'la gelmezdi. İttihadcılara tırpan attıktan sonra, benim Paris'te bulunduğum ilk yaz İstanbul'a gelmiş, oranın askerî iddaresini Şükrü Naili'nin eline vermişti. Şükrü Naili en emin adamıdır. Artık demek İstanbul'dan emin.

Şükrü Naili pek âdi bir mahllûktur. Askerî vazifesinde de fena bir şey yapmış tardedilmişti. Eskişehir'de Mustafa Kemal'i bulup, ayağına kapanmış, o da rütbesini iade ve kendisini adam etmişti. Sonra terfi de ettirdi. Bu adama İstanbul Şehremaneti mükâfaten evler de verdi. Bu Şehremaneti bakalım böyle birçok suiistimallerin hesabını nasıl verecek? Şükrü Naili'nin millî bir hizmeti de yok. Kıymeti sade Gazinin bendegânından olması... Tüfengiyâri Hazreti Şehriyâri'den ...

İstanbul gazetelerinde münri Gazi geliyor diye mühim neşriyat... büyük sevinç... Sanki Türk'e bütün Avrupa'yı zaptetti. Gazetelerde hemen bütün baş sahifeyi kaplayan fotoğrafları. Türlü tabirler. Meselâ: Merhaba Ey ulu Gazi! Afsunkâr-ı kudredsin ki... Hoş geldin bize büyüğümüz canımız! Hasretin o kadar derin ki, yüzüne baka baka sevinçten ağlıyoruz, Sûrûr içinde bulunan İstanbul bugün Gazi'yi muazzam tezahüratla istikbal ediyor, Büyük Reisin âli idaresi, Gazi Hazretlerinin yüksek telkinleri, Türk milletini gözbebeği, Asrın en büyük kudret mucizesi, Türk milletinin muşahhası Gazi Hazretleri dün milletin coşkun ve hudutsuz tezahüratı arasında İstanbul'u şu cümle ile ifade buyurmuşlardır: «Bugün meşhudatım her zamanki gibi milletin hassasiyetini, azametini ve kudretini gösterir bir levhadır»

İğrenç şeyler... Matbuata kara leke... Utanmazlığa gelince bakalım bunları yazanlar ne yapacaklar? O vakit de utanmıyacaklar mı... Utanmazlar. Sabıkaları mâlûm .

Yanında da silahşör muhafızları, yâni tüfekçi mebusları. Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Cevad Abbas, Rize meb'usu Cavid var.

Şehremaneti Köprü'de şurada, burada gayet süslü tak-ı

zâferler yapmış. Bunlara büyük masraflar edilmiş. Dükkânları kapattırmışlar, herkes ayakta. Görülmemiş bir istikbâl yapmışlar. Tabiî bunu yapan Hükûmet. Hattâ 5-6 Haziran 1928 Milliyet gazetesinde Şehremanetinin bir ilânı var. Birçok müesseseleri Haydarpaşa'da istikbale dâvet ediyor.

Ruşen Eşref gibiler bu nüshada makaleler neşretmişler. Bunun bir ilânı da var:

«Güzide edibimiz Ruşen Eşref Beyin Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin teşrifleri münasebetiyle yazdığı nefis makale beşinci sahifededir.» Bu makale değil, rezaalet. Artık kahve içtiğine kadar resmini koymuşlar. Bir yerde Gazi istikbalden memnun olup «Gazi Türk milletinin hassasiyet ve azametinin belâgatına işaret buyuruyorlar» diyor ve bu resmi dercetmişler. Yanında Meclis Reisi Kâzım. Bir tarafta da Şükrü Kaya oturuyor. Ordu Müfettişi Çerkes Said Paşa da ayakta. Mustafa Kemal bu memnuniyetini izah ediyor: Şükrü Kaya fena bir gözle Said'e bakıyor. Bu Said karısı ve kızkardaşini Mustafa Kemal'e tak dim etmiştir. Lâtife bu kadınları hiç sevmezdi. Çünkü birgün Mustafa Kemal sofrada Said'in karısının ayağına basıyorum diye, Lâtife'nin ayağına basmış, kavga çıkmıştı. Millî Hareketin ilk devresinde Said'in hemşiresi Bursa'da imiş. Mustafa Kemal oraya giderdi. Bu kadınla müna sebette idiler. Bunları bana Mus tafa Kemal bizzat hikâye ettiydi, onun rivayetine göre, ilk önce kadın bir gece onun evine gelmiştir. Kadının Mustafa Kemal'e yazdığı bir aşk mektubunu da bana göstermişti. İşte bu Said böyle bir adamdır. d n

Mustafa Kemal'in İstanbull'a gelmesini yazan 6 Haziren 1928 tarihli Milliyet'te Falih Rıfkı'nın da bir makalesi var. Falih Paris'i gezmiş yazıyor. Bu adamın cehaletini ve halini göstermek için bu makaleden şu satırları alıyorum. Çünkü güzide şeyler. Möble alacakmış, mağazaları gezmiş, diyor:

«Fransa'da Lui adına numara koymak âdettir. Onaltıncı Luı gibi. Bu Lui galiba bir antikacı olacak. Çünkü eski eşyalardan bahsedildikçe onun ismini işitiyorum.»

Zavallı!... Sade Rüştiye tahsili gören biri, işte böyle olur. Bunlar muharrir olabilir mi? Fransa'da bütün Avrupa'da sade Lui'ye değil, diğer kral adlarına da numara koyarlar. Bu bizim Birinci Murad, İkinci Murad gibidir. Fransızlar'da Beşinci Şarl, Onuncu Şarl da vardr. Bu adam ne kadar derin cahildir. Dünyadan haberi yok. Fakat matbuat sâhasında nsıl gezinir? Bilmiyorsun, bari sus! Atma!... Onaltıncı Lui antikacı değil, Fransız padişahı. Onun zamanında mobilyada bir sistem vücuda gelmiştir. Bu tarza Onaltıncı Lui tarzı derler. Sanay-i nefisede meşhur bu kadar basit bir şeyi de bilmiyor. Sen, Ah Falih Rıfkı! Meb'ussun, Mustafa Kemal'in yâranındansın. Türk mukadderatına hükmediyorsun!... Allah seni kahretsin.

Bu adam (Monmartar) denilen Paris'in fuhuş âlemini de gezmiş Bir makalesinde de bu mahalleye «İlâhi mahalle» diyor. Bununla da zihniyeti, ahlâkı anlaşılır. E... Çocukluğunda böyle yetişmiştir. Yalnız bu iki cümle bu adamın derece ve mahiyetini anlatmağa kâfi.

Mustafa Kemal şimdiye kadar birçok türlü dâhi idi. Şimdi harf dâhisi de oldu. Birçok memuriyetleri vardı, şimdi, kendisine «Başmuaallim» diyorlar. İyi... Milliyet gazetesi boyalı bir ilâve çıkarmış.Bir resim. Bir bina, üzerinde «Millet Mektepleri» yazılı. Önünde halk dolmuş. Mustafa Kemal ayakta bir eliyle bu binayı gösteriyor. Resmin altına da şunu yazmışlar: «Başmuallimimizin emr-i yevmisi: Vatandaşlar illk hedefiniz Millet Mektepleridir.» Hem başmuallim, hem askerce emr-i yevmi veriyor ...Bu da âlâ!...

Mustafa Kemal İstanbul'da Dolmabahçe Sarayına yerleşmiş... Saray altı ay evvel Şehremanetine masraflar ettirerek tamir edilmiş, mobilyası düzeltilmiş. Herif Saraya kuru'du. Padişahların yapamadığı cümbüşü yaptı. Fuhşiyat, zevk ve sefa son haddinde başlamış. Diyorlar ki: «Geceleri gazel, türkü, şar-

kıdan Dolmabahçe önünden geçilmiyordu». Hatâ yâranın bir kısmı da Söğütlü yatında eğleniyorlarmış.

İş anlaşıldı: Vaktiyle Hey'eti Vekile'de padişahlardan ve İstanbul Hükûmetinden arta kalan binaların tevzii müzakere edildi. Ben Bab-ı Ser askerî'nin, Darülfünun, Dolmabahçe'nin Millî Müze olmasını teklif ettim. Kabul edildiydi. Birinci teklifim yapıldı. İkincisi yapılmadı.

Saray içinde müzemiz var ve zengindir, fakat umumî müzedir. Bir de Millî Müze ister. Yok. Dolmabahçe Sarayı pek münasip idi. Sonra Millet Meclisinde bu sarayın Millî Müze yapılması için bir takrir de verdim. Meclis takririmi Hükûmete havale etti. yine olmadı. Demek Mustafa Kemal padişah gibi Dolmabahçe Sarayına kurulmağı kurmuş imiş. Bu kararları icra ettirmiyormuş. Ben ne bileyim?!.. Hiç aklıma gelmezdi.

Artık yazları İsmet de, vekiller de İstanbul'a geliyor. Zevk ve sefa, vur patlasın gidiyor. Bütün masrafları da Şehremaneti görüyor Bütün masraflarıda Şehremaneti görüyor. Emanet sade bir yaz Mutafa Kemal'in sarayında mutfak masrafı olarak yüz bin lira sarf etmiş!... Her gün elli okka nefis balık ve ona göre levazımatı, rakılar, şampanyalar gönderirmiş. Bunlar az gelmiş olacak : Emanet İngiliz Rıfat'ı Parise ve Londra'ya gönderdi. Bu haberi almıştım. O günlerde Rıfat'a opera civarında rast geldim. Söylettim. Doğru Mustafa Kemal seyahat bavulları, kravatları istemiş, otuz bin liralık alıp götürdü. Bu İngiliz Rıfat da olur maskaralardan değildir. Her devre çatar, derhal Emanete yerleşir. Oranın kurtlarından biridir. Bol maaş alır, başka türlü çöplenir.

Saraya kadınlar dolduruluyor, sabaha kadar mum söndüler yapılıyormuş. Karakteristik bir şey olmuş: Orada bulunan biri birine anlatmış, o da paris'te bana anlattı. Başta Mustafa Kemal, âvane, cümbur cemaat içmişler, olmuşlar. Bir kadını oynatıyorlarmış. Elbisesini soymuşlar. Çıplak kalmış. Yine oynuyormuş. Nihayet biri kalkıp kadının donunu da çıkarmış ve

başına geçirmiş. Kadın yine oyuna devam etmiş. Bu marifeti yapan «İşte! Asıl hakiki inkılâbı şimdi yaptık. Bu millet böyle adam olur» demiş. Bir alkış tufanı kopmuş. İyi söylemiş. Zaten kendilerinin de alkışlamaları sözü beğenmelerindendir. Hakikaten yaptıkları bütün inkılâp budur. Orospu inkılâbı... Mustafa Kemal zeten milleti bütün iffetinden âri kılmağa çalışıyor. Bu hususta büyük bir hararetle gayret ediyor. Bunu bilerek ve kasten bir plân dahhilinde yapıyor. Sevmediklerinin karısını ve kızlarını dolaba düşünrüp fahişe ediyor. Sevdiklerinin kini de ostça baştan çıkarıyor. Yazık, Türk ailesi ve neticeten sosyetesi mahvoluyor. Fransa yekpâre büyük mıkyasta kerhâne haline dedir. Orada bu iş serbesttir. Böyle iken Fransa Hükûmeti fuhşun önüne geçmek için gayretle çalışıyor. Çünkü fuhuş aileyi yıkar. Aile olmayınca, sosyete yıkılır. O da olmayınca millet batar. Biz bu tehlikeye girmişizdir. Halbuki eskiden bizde iffet en mühim ve mutena şeydi. Fuhuş nadirdi. Aile ve onun mühim bir an'ane ve terbiyesi vardı. Bu adam bu güzel şeylerin hepsini yıktı. Türk aile terbiyesi asırların masulü idi. Böyle şeyi başka milletler, yoksaa arar. Onu bazı ıslâhat ile takviye etmek lâzımdı. Bu Türk'ün âsayışı, intizamı, kuvveti idi. Aile reisi despot bir baba idi. Herkes sıra ile birbirine, nihayet ona itaat ederlerdi. O da istediği gibi hükmederdi. Herkes itaate mecburdu. Bu da aile intizamını yaşatıyordu... O da giti.

Bugün bizde tesettür kalkmış bir haldedir. kalkacak. Asrın icabıdır. Zarurî oluyor, önüne geçilemez. Mustafa Kemal ve âvanesi «Bunu da Gazi yaptı, onun inkılâbıdır» diyorlar. Evvellâ bu, İttihadcılar zamanında başladı. Harb-î Umumî'de İstanbul'da adetâ çarşaflı kadın kalmadı. Zaten Anadolu köylüsünde de tesettür yoktu.

Tesettür mes'ellesi mühim bir mes'eledir. Tesettür kadınları fuhuştan alıkoyan mühim bir vasıta idi. Bu suretle aile selâmetine hizmet ediyordu, fakat kadınlar bu yüzden hayata karışamıyordu. İktisadiyet ve irfan sahasında milletin terakki-

sine büyük bir engel oluyordu. Hem insan, emtia-yı tecariye değildir ki, bir çuvala koyasın. Bu bize garp yâdigârı idi. Buna mukabil bir erkek ve kadın ne kadar namuslu olursa olsun, dayanamaz tabiî surette alâkadar olur. Bazan güzellik mes'elesi de mevzuubahs olmadan böyle bir alâka hasıl olur. Bu tabiî ve beşerî bir şeydir. Önüne geçilemez. Kadın, erkek birbiriyle temasta olunca birgün birbirlerine gönülleri düşebilir. İşte iki ucu pis değnek. yoktur.

Vaktiyle İsmet'e çok söylemiştim: «Israf etmemeli. Sefirlerde de tenkıhat yapmalı» demiştim. Hayır aksini yaptı. Her yerde sefir. Meselâ Madrid'de, Japonya'da sefire ne lüzum var? Hayır ahbaplar, dalkavuklar, kayrılacak. Elbet iktisadî buhran gemez de Amerika'dan demir kıralının hazineleri mi gelir? Onlara yer ister. Paris'te bir sefir, hem Belçika'ya, hem İsviçıe'ye, hem İspanya'ya bakar. Masraf pek azalır. Zaten iş yalnız Paris'tedir. Londra'da bir sefir, İtalya'da, Almanya'da bir sefir. Buralar mühim. Viyana'da bir sefir, hem Macaristan'a, hem Çekoslovakya'ya hem Yugoslavya'ya bakar. Atina'da Bulgaristan'da birer sefir, bunlar da mühim. Polonya'da bir sefir. Romanya'ya da bakar. Moskova'da İran'da bir sefir. Bunlar da mühim. Diğerlerinde konsolos kâfi. Şimdiki konsolosluklardan da çoğunu kaldırmalı.

Tevfik Rüştü bunları arada bir Ankara'da topluyor. İş olsa iyi bir şey. Ama istifade eden kim? Halbuki bu toplama büyük masraf. Fethi'yi de Ankara'ya istediler. Gitti, gördüm. «Gidecek misin?» dedim. Pek korkuyordu.Aslâ emniyeti yoktu. «Billmem gideyim mi? Hiç istemiyorum. Ya bir şey yaparlarsa» dedi. Bu adamları hiç sevmiyordu. «Çok denî insanlarmış. Mustafa Kemal'i evvelce anlayamamış. İsmet ise denîlerin denîsi. Millet batacak» dedi. Buna rağmen giti. Bil'akis hüsnü kabul gördü. İsmet istasyona gelip onu aldı. Evine misafir eti. Birbirini bitleri kadar sevmeyen bu iki adam beraber oturdular. Bu, Mustafa Kemal'in tertibidir. İsmet'e emretmiştir; o da yapmıştır. Bütün arzusuna rağmen Mustafa Kemal'in her emrini yapar. Zaten Mustafa Kemal onu bunun için sever ve tutar. Yoksa Baş vekilliği nerede görecekti? Mustafa Kemal İsmet için hususî ve samimî muhaveresinde «O bir emirber neferidir» der. Bu nutkunda da «İsmet sadakat ve itaat timsalidir» dedi.

Fethi ikinci yazına dâvet edildi. Daha ziyade itibar gördü.

Gazi Fethi'yi İsmet'e karşı umacı gibi kullanıyor. İsmet'i Fethi ile korkutuyor. Yâni «Seni atar, yerine Fethi'yi korum» diyor. İsmet'in de bundan ödü kopuyor. Kemal-i sadakatle efendisine hizmet ediyor. Bu mâcera da bundan ibaret.

Birgün Sefarette Tayyare Reisi Fuad'a rastgeldim. Gözleri deli gözleri gibi patlak, patlak olmuş. Beni görünce elimi tuttu ve: «Aklımıza toz kondurduk» dedi. Dilimin ucuna geldi: «Toz değil, tayyare kondurmuşsun» diyecektim. Bir şey demedim. Yanında birtakım kadınlar, ailesi, erkekler, bir sürü gelmiş. Tedâvi olunmuş, su şehirlerine gitmiş, Fethi ıle Biyariç'e gitmiş... Muhakkak elli bin lira yemiştir. Dayansın Tayyare Cemiyetinin sandığı. Demek Cevad Abbas'ın yediği yetişmemişti, bu ikmal ediyordu. Zavallı fakir halktan bunu dayakla cebren alıyorlar. Aç ve açık bir halkın paralarından biriken bir para böyle yeniyordu. Yer, hakkıdır. Çünkü Gazi'nin bendegânından, sandıklarından ,tüfekçilerinden. Topal Osman'la beraber Ali Şükrü'yü öldürmüştü. Kâfi değil mi?

Bu adamı ilk Sakarya Harbinde görmüştüm. Kaymakam idi. Arnavutluğu ile övünüyordu. Ali Şükrü vak'asıyla parladı. Tayyareye çöktü. Birgün İstanbul'da Tokatlıyan'a gitmiştim. Diyarbakır mebusu Fevzi'yi gördüm. Fuad yanımızdan geçti, gitti. Feyzi dedi: «Senden evvel bunun yanına gittim. Bana kahve ısmarladı. Parasını verdi. Bir lira attı. Kahve yirmi kuruşmuş. Seksen kuruşu da garsona bahşiş bıraktı. Bu nasıl iş? Nasıl olacak? İşte âlâ delil. Yaşasın Tayyare,.. Bu adamla bundan iki yıl evvel yiyecek ekmek yoktu. Büyük mıkyasta

ziftleniyor demek...» dedim. Son zamanlarda karısı çok sarhoşmuş, boşamış. Boşadığı karısına elli bin lira vermiş. Demek ne mühim serveti var?... Halbuki önce, tiril meteliğe kurşun atan biriydi.

Paris'te bizim Sefarethanenin hali de perişan. İş yok... Fethi küskün. Ve münzevî oturuyor. Diyorlar ki: «Corpsdiplomatıcque'de Türkiye sefirinin vücudu yok. Sanki Paris'te Türk sefiri yok.» Görüyorum, kendisini ziyarete gelenler, bütün Salem, Meneşe gibi yahudiler; Devlet efendi gibi ermeniler. Bir şeye şahid oldum; Galiba hanım kendi söyledi. Çünkü bizi dâvet etmişti; «Randevum var. Harpte ölen musevîler için şefkat satışı olacak. Ben Vendenselik edeceğim» dedi. Sonra yine kendi «Tuhaf değil mi?» dedi. Tuhaf olmaz mı? Hem de çok tuhaf... Bunlar yahudi. Sonra harpte bize düşman safta olarak ölen Fransız yahudileri. Sonra Türk sefiresi orada satıcılık ediyor. Yazık, zavallı Türk'ün şerefine... Olursa işte böyle sefirlik olur. Fethi'yi severdim; fakat bu çirkin. Yazmayayım olmaz. Ben herkesin hatta kendimin de iyiliğini de, kötülüğümü de yazıyorum.Olanı aynen yazmak borcum. Meselâ Rus Bolşevik ileri gelenlerinden Radek kim olduğu hatırımda kalmayan ve Moskova'ya gitmiş olan sefaret memurlarından bir Türk'e «Avrupa'nın en mühim ve hemen bütün diplomatlarıyla temas ettim. Rıza Nur kadar zekisini görmedim» demiş; bunu keza bizim zabitler: «İsmet diplomatlığı ne bilir? Askerliği bile yarım. Lozan muahedesini Rıza Nur yaptı» demişler. Bu umumî fikirdi. Ve zaten İsmet bundan bana düşman oldu. bunu da ve birçok şeyi yazdığım gibi, Geldanî Tevfik benim zikrim geçtikçe: «Eşek herif, kenddini beğenmiş mevkileri ayagı ile tepti.» dermiş. Onu da, diğer kusur ve hatâlarımı da yazdım .Tevfik'in bu tevcihini bana Lâtife hanım söyledi. İttihadçılar da bana : «Hırçın, vatan haini» derlerdi. Tâlat ise «Rıza Nur namusludur, vatanperverdir. Mühim bir teşkilâtçıdır. Keşke bizimle olsa.» dermiş. Ve beni komiteleri vurmak istedikçe mani olurmuş. Anadolu'da

Millî Hareket başlayınca Mustafa Kemal'e de: «Rıza Nur ve Lütfi Fikri ile çalış. Bunlar namuslu adamlardır.» diye yazmıştır.

Fethi mutedil, bilhassa aklıselimi gelib adam. O kadar ve bir çok adamla Hey'eti Vekile'de bulundum. Fethi kadar mantıklı söz söyleyeni görmedim. Böyle olan Fethi'nin bir tarafı da safderündur. Kim evvel giderse kandırır; onu çocukça işlere sevkeder.

Paris'te Ahmet Süheyl adında bir genç doktor tanıdım. Terbiyeli, ahlâklı, namuslu, çalışkan, hemde mükemmel bir Türk. Dekoratif artisti ve müzehhip. Bu sa'atta o kadar mahir, çabuk ve ehil ki, hayret ettim. Ekseri onunla görüşürdüm. Tulleria Bahçesinde gezerdik.

Başıma bir çirkef sardı. Birgün zevcemin elmaslarından bir elması gösterip kıymetini öğrenmek için, Cadec sokağında elmascılar bankasına gitim. Bu sokakta, bu banka da hep yahudi doludur. Bizim İstanbul yahudileri de çok. Paris'te bir şey satacak olsan, nereye başvursan, önüne yahudi çıkıyor. Bakıyorsun yahudiden bir çember içindesin. Kurtuluş yoktur. Mutlaka onlara satarsın. Ticaretleri de eşkiyacasınadır. İnsanı müthiş vururlar. Bunlar şehir eşkiyası. Bu yahudiler ekseriyetle Hollanda, Polonya, Rus ve Türk yahudileridir. Hollanda yahudileri en zengin.

Orada baktım biri: «Beyefefendi!» diye bağırıyor; Ref'i Cevad. Bundan sonra arada sırada bana gelip gitmeğe başladı. Bundan şöyle böyle havadis alıyorum Satılacak bir şeyi sattırıyorum, alınacak bir şeyi alldırıyorum. Meselâ bir yazı makinesi lâzımdı; yenisi pahalı. Ona söyledim. Ucuz, yeni gibi bir occacion buldu aldım. Böyle böyle ufak şeylerle emniyet hasıl ettim. Yemek filân yediriyor, eline bazan para da veriyordum. Kâmil Paşa'nın Fuad İlyas adında bir torunu var. Çok sonra ille onu da getirmeğe başladı. Birgün beni tam iki bin frank dolandırıp savuştular. Bu da başımıza geldi. Her kötüye de müna-

sip bir hizmet vardır. Bu sebeple bunları kullanmak zaruridir. Lâkin kurt yine kurt. Aldanıp faka basmamalı. Bunlları kullanırken çok ihtiyatlı ve müteyakkız olmalıdır. Ben olamadım. Beni çarptılar. Demek eşekmişim... Çok canım sıkıldı ama, fayda ne?! Meğerse Fuad'da dolandırıcılık ile geçinirmiş. Sanatı bu imiş ve sanatında pek mahirmiş. İkisi elbirliğiyle beni dolaba koydular. Ref'i Cevad İstanbul'da iken dahi meşhur dolandırıcı imiş... Bilmezdim... Sonra öğrendim. Fuad'ın dolandırıcılık mâceraları müthişmiş. Hattâ Cemiyet-i Akvam'ı billekülli miktarda dolandırmış imiş. İngilizlere cesusluk etmiş, mehşur kumarbazlardanmış.

Ecnebi diyarında gayet ihtiyatlı olmak lâzımdır. Adamı evvelâ vatandaşlar dolandırır. Her defaki Avrupa ikametimde dolandırılmışımdır. Kimi açım, gibi sözler söyler, verirsiniz. Kimi de mandepsiye bastırır. Birinci bir şey değil, ama ikinci adama ağır geliyor. Bu mandepsi de mutlaka bir vatandaşa yardım ve acımak yüzünden oluyor.

Ref-i Cevad'ın mârifeti sade bu değilmiş. Beni Ankara'ya da jurnal edermiş. Meğerse Vehip Paşa ile müşterek Mustafa Kemal'e casusluk ederlermiş. Sonra aklım başıma geldi. Birgün Vehib'i bana getirmek, beraber Mustafa Kemal alleyhine komplo yapmak için pek uğraştıydı. Kabul etmemiştim. Fethi ile Rauf ile görüşüp görüşmediğimi sıkı sıkı sorardı. «Görüşmüyorum» derdim. Ne isabet etmişim. Vakıa ben Lozan'da onun casusluğundan istifade etmiştim ama, şimdi benim aleyhime yaptı. Fethi'yi de curnal etmiş, Şükrü Kaya curnali Ankara'da Fethiye göstermiş, curnal de «Muhalif söz söylüyor ve muhalifler de görüşüyor» demiş.

Ref-i Cevad kumarbaz, kerhâneci, dolandırıcı, casus, puşt, ibne, hırsız, hain-i vatan biridir. Ben de bilirdim, herkes de bilir. Bu kadar namussuz azdır. Ne ise bana zararı iki bin frank oldu. Bereket versin bunu da mahsup edecek yer var. Gönlüm rahat. Böyle olmasa hiddetimde geberecektim. Bekârlığım zamanında

bir hanımla görüşürdüm. Bunun on dört yaşında bir kızkadeşi vardı. Bir iki defa Taksimdeki haneme bu kızla gelmişti. Aradan vakit geçti. Ben başka hanımla münasebetteyim. Ötekini unuttum. Birgün Beyoğllu'nda gidiyordum. Dehşetli bir payton benim yaya kaldırıma yanaştı. Baktım, peçesi sımsıkı kapalı bir kadın. Parmağı ille beni çağırıyor. Gitim. «Yarın saba size geleceğim» dedi. «Buyurunuz» dedim. Sevindim. İyi bir şey olacak dedim. Meğerse bu kızmış. Ref'i Cevad'la evlenmiş, henüz de beş gün olmuş. Akşama kadar eylendik. Koyvermedim. Geç vakte kadar kaldı. O kadar acele etti ki, giderken lâstiğinin birini giyip, birinide bizde unutarak gitti. İşte iki bin frankı buna vizite sayıyorum. Kadına o vakit para vermemiştim. Ben Sıhhiye Vekili iken, Ref'i Cevad bana Paris'ten mektup yazar, ne kadar muhalif arkadaşları varsa curnal ederdi. Sade Pehlivan Kadri-yi methederdi. Bu mektupların bir tanesini kendim sakladım. Bende. Diğerlerini o vakit Dahiliye Vekili olan Fethiye verdim. O da Emniyet-i Umumiye Müdürünü çağırıp verdi. Bu suretle Ankara'ya aylıklı hafiye olduydu. Bunlar bu dolandırılmam vak'asından evvel olmuştu. Bunları bilirken faka bastık. O vakitler tetkikata öyle dalmıştım ki, bitmiştim. Bir çocuk dahi beni aldatırdı.

Her yıl Lozan Sulhu için, Darülfünün'da büyük merasim yapıyorlar. Hep İsmet... O dâhi yapmış... Bizim esamimiz bile okunmuyor. Zikretmek isteyen olsa dahi tabiî edemez. Sonra İsmet adamı ne yapar?!. Bu münasebetle 21 Temmuz 1928 tarihli Milliyet 'te bir makale var. Bunda İsmet'in makale sahibine Lozan'dan avdetimizde İstanbul'da şunu dediği yazılı: «Bu, Şefimin eseridir. O yapmıştır. O yaptırmıştır. Şimdi ilk işim Ankara'ya gidip kendi eserini ayaklarına koymaktır.» Bu ne dalkavukluk. Zaten İsmet'in birinci meziyeti budur. Hem de Lozan'ı efendisinin ayaklarına koyuyor!... Kahrol, kâfir!... Modern İncili Çavuş...

Yine aynı nüshada Halide Edip aleyhine şiddetli bir hücum

var. Bu esnada Mustafa Kemal matbuatı bu kadına hücum ettiriyor. Sebebi anlaşıldı. Halide Londra'dan Amerika'ya konferanslar vermeğe gidiyor. Bunu haber almışlar. O başlamadan bunlar hücuma başlamış. Halbuki boşuna idi. Halide Amerika'da konferanslar vermiş, bunlardan bir kitap da olmuş; fakat Mustafa Kemal aleyhine bir şey yoktur. Filâdelfiya'da konferansta bulunan bir adam da bana söyledi: «Ben bu kadını bir şey zannederdim. Hiç te'sir yapamıyordu. Ve Mustafa Kemal'i methediyor» Halide onun aleyhinde bulunamaz. Sonra Mustafa Kemal onu rezil eder.

Bu makalenin serlevhası otuzaltı punto ile «Kin, garaz ve ihtirasla dolu bir ruh» tur. Bu da Halide imiş. Bunda gülünç bir şey daha var: O vakit Gazi Dollmabahçe'de imiş. Siirtli Mahmut Haliden'in makaleleri hakkında fikrini sormuş. Gazi geçen bir vapurdan halkın «Yaşa Gazi!» diye bağırışmalarını göstermiş. Fevzi Paşada yanında imiş. O da: «İt ürür, kervan yürür» demiş. Bu şöyle olacaktı: Koyunlar korkudan bağrışır, kurt keyfinde işine devam eder.» Fevzi Paşa yanılmış.

30 Temuz Milliyet'te «Tarihin istifadesi» diye Falih Rıfkı'nın bir başmakalesi var. Bu kadar edepsiz bir yazı olamaz. İbret için okunsun. Büyük nutuktan bahsediyor. Makalenin sonundan şu parçayı alıyorum:

«......Eğer Gazi tarihî meçhûlât içinde kalsaydı, halimiz ne olacakmış! Nutku yalnız okumayınız, bir kamus gibi masanızın üstünde daima hazır tutunuz! Bu kitap size hurafatta muskalara isnat olunan hizmeti görecektir, görünür görünmez kazalardan mâsun bulunduracaktır. Nutkun neşri, büyük inkılâp. Eserini her türlü teşevvülerden siyanet edecek âlî tedâbirden biri addolunabilir.» Bu ne maskaralık. İki okkalık muska. Hocalar çok insaflı insanlarmış. Hiç olmazsa, muskaları kırk-elli gram yaparlardı. Boynumuza ağır bir yük takmazlardı. Birbakımdan da Falih yalan söylememiş. Bu, sahiden bir hurafat muskasından ibaretir.

Tayyare cemiyeti Mustafa Kemalin birçok büstlerini yaptırmış. Nutku da o bastırmış. Galiba bu büstler ve Nutuk Tayyaredir. Yarın harpte imdada yetişir. Zaten Falih Rıfkı'ya göre muska gibi mucizeli imiş, her kazâ ve belâyı def edermiş!... Yazık Tayyare paralarına. Körolasılar şununla birkaç tayyare alsanızya...

Yazın Mustafa Kemal İstanbul'da geziyor, eğleniyor. Bol içiyor, bol fuhuş yapıyor. Bir de yatla Boğaz ve Marmara'da gezmeği pek seviyor. Âlem-i âblar yapıyor. Geceyarısından sonra Büyükada kulübüne, balosuna da gidiyor. Saray'da olan fuhuş, debdebe, zevk, yeme içme, binbir gece hikâyeleri halinde... Âferin.

Bir gece sarhoş sarhoş Sarayburnu'na gitmiş, kahveye oturmuş. Lâtin harfini de orada ortaya atmış. Artık bu lâfların adı «Hitabe» olmuş. Bu Hitabede «en nihayet bir veya iki sene içinde bütün Türkler yeni harfleri öğrenecektir.» demiş. Dört yıll geçti. Halâ bir milyon kişi öğrenemedi. İşte dirayeti, görüşü hep böyledir. Bu şapka değil. Onu bile milyonlarca köylü hâlâ giymiyor. Bu babda 16 Ağustos 1928 Milliyet'te Falih'in bir başmakalesi var. Okunacak ve ibret bir şey. Bu adamlar zamanı gelince bu dalkavukluklarından hapsedilmelidirler. Muhakemelerinde bu makaleleri onlara bizzat okutturulmalıdır.

Bugünlerde Şair Abdülhak Hâmid de dalkavukluğa başladı. Milliyette makaleler yazıyor. İğrenç şeyler... Mustafa Kemal'i Allah derecesine çıkarıyor. Vaktiyle bu adam Enver'e de böyle şiirler yazmıştı. Büyük bir şairin hem seksen yaşlarında bir pîrîfâni iken bunları yapması içimi hançerler gibi deldi. Yazık!... Kendini rezil etti... Bu lekeyi mezara da girse üstünden atamaz. Eh sonunda kasideci efendi câizesini aldı, meb'uslukla çırağ buyruldu. Müceddid Şair meğerse, eski kâsideilerdenmiş... Torbada ne yüzler varmış da bilmiyormuşuz... Bu memlekette meb'usluk da kolay şeymiş. Yolu sade buymuş.

21 Ağustos Milliyet'd Yakup Kadri'nin harf inkılâbı hak-

kında bir makalesi var. Bu da ibret bir şey... Cehalet numunesi Okunması lâzımdır.

Aynı gazete de otuz altı punto ile: «Hariciye vekili dün Gazi hazrtlerine arz-ı tâzimat etti.» deniyor. Demek artık Cumhuriyet vekilleri Abdülhamid'in nâzırları gibidir. Arz-ı tâzimat ediyorlar. Böyle köle vekil olmaktansa, Köprübaşında küfeci hamal olmak bin kere evlâ ve şereflidir. Arz-ı tâzimat ne halt etmektir?...

Yine aynı gazetede« Gazi hazretleri dün, Saraylarında geç vakte kadar meşgul olmuşlar, hiçbir tarafa çıkmamışlar» deniyor. Artık hergün, her hareketinden halka tebligat yapılıyor. Bunu dünyaya hâkim İngiltere Kıralına da yapmıyorlar. Hem de «Gazi Saraylarında» deniyor. Reisicumhur, saraya yakışır ya!... Şuna canım «Zat-ı Şâhâne Hakan ül ber vel bahreyn, es-sultan Mustafa Kemal el Gazi» deyip işin içinden çıksalar ya, niye ağızlarında geveleyip duruyorlar?!...

Şimdi de yeni moda: Mustafa Kemal yattan her tarafa telsizle nutuk veriyor...

28 Ağustos Milliyette Falif Rıfkı, başmakalesinde Mustafa Kemal'in hitabelerinden bahsediyor. Bunlar da okunacak şey. Mustafa Kemal bu hitabesinde: «Bu harf işinde irâde milletindir» diyor. Mustafa Kemal her haltı yer, millet yaptı der. Adeti budur. Millet nerde, bu işler nerde? Bu kadar vahim, aşikâr dolandırıcılığa kimse cesaret edemez. Zaten evvelce de «hâkimiyet milletindir millet efendidir» dedi. Hâkimiyet kendinde, millet esir, uşak, inim inim inliyor. Yok bu adamın telâkkisince millet denilen şey, kendi şahsı ise doğru. Böyle bir zanda bulunması mümkündür. Delilerde böyle şeyler olur.

Yine bu hitabede : «Millet bu hususta bir müşkülâta uğrarsa, ben ve arkadaşlarım millet fedâisiyiz» diyor. Bu damdan düşer gibi lâf, nedir diye anlıyamadımdı. Sonra anlaşıldı. Meğerse biri telgrafla Mustafa Kemal'den «Câmilerdeki levhaları ne ile yazacaksın?» diye sormuş imiş. Bunu muhalefet sayıp, kızarak bu tehdidi fırlatmış imiş... Koca bir ordu, polis, jandarma elinde olunca, bunun fedâiliği olur mu? Tam kahraman!..

5 Temmuz 1928 Milliyet'te Necati'nin beyanatı var: «En hücrâ köyde bile aranan, sorulan bir tek şahıs vardır : Gazi Mustafa Kemal» diyor. İsmet buna ne kızmıştır? Necati hinoğlu hindir. İsmet'in on paralık kuvveti olmadığı, İsmet'in de kendileri gibi uşak, sade uşakbaşı, yâni ayvaz olduğunu biliyor. Ona bir şey söylemiyor. Zaten bana Paris'te : «Türkiye'de hiçbir şey yok. Sade bir tane Gazi vardır» demiştir ya...

Mahmut Siirt Avrupa'ya çok geliyor. Mustafa Kemal'in paralarını Avrupa bankalarına götürürmüş. Paris'te Mustafa Kemal lehine bir makale yazmış. La Presse gazetesi 9 Eylûl 1928 nüshasında bir başmakale ile cevap veriyor. Bu cevapta serlevha şu : «Nâçiz padişahlar. Birinci Mustafa Kemal» diye alayla başlamış. Almış, vermiş; yâni Mahmud'u da, Mustafa Kemal'i de rezil etmiş. Mahmud'a «Sen onun mahlûkatından birisin.» diyor. ne doğru!.. Tam tâbir. «Biz senin Mustafa Kemal'ini biliriz. Şark'ta onun gibi merhametsiz bir Firavun nâdir hüküm sürmüştür. Cumhuriyet bizdedir. Sizdeki değil, teessüf olunan budur ki, bu zulümde milletinizde yükselen bir tek ses yok. (Mahmud'a) kölelikte bile bir hudud var. Makalen bir paskallıktır... Bir memlekette ki, başına hükûmetin istediğini giymeyeni asarlar, orada cumhuriyet olur mu? Sizde Millet Meclisi mi var?» diyor.

12 Eylûl 1928 Milliyet'de İsmet Malatya'ya gidiyor, mühim bir nutuk verecekmiş. Böyle usûl Avrupa'da vardır, ama, bizde olur mu? Malatya'da kim anlar?! Giderken Mustafa Kemal'e: «Paşam, harf seferberliği. Muallimi olarak Malatya'ya gidiyorum»,kuzu da «Bunda muvaffak olacağız» diyor. İkisi de cevher yumurtlamışlar! Bunun biri harfın şiddetle aleyhinde idi. Fevzi ise, beş vakit namazını kılar, lâtin harfini, küfür, tanassur etme sanan bir dindardır. Dalkavukluk, mevkı hırsı insanı ne küçültüyor...

14 Eylûl 1928 Milliyet'de İsmet'in Malatya'daki nutku var.

Ezcümle demiş ki : «Emniyet ve müdâfaa vasıtalarının gayesi, milletin hayatını kolaylatmak, rahatlatmak, maişetini genişletmek, kısaca iktisadî vaziyeti ıslâh etmektir.» Ne sahtekârlık!.. Mâdem bunu demiş, eh ısraf yaptığı zamandır. Hakikaten bu esnada, atyarışlarına mühim masraflar ettiler. Şapka, harf işlerini yaptılar; milyonlar gitti. İktisadî vaziyetin ıslâhının diğer yolu olan para getirecek bir şey de yapmadılar.

Yine bu nüshada Yakup Kadri'nin harf hakkında bir başmakalesi var.

22 Eylûl 1928 Milliyet'te Yakup Kadri «Dil Encümeni ve Akademi» serlevhalı» güneş gibi aydınlatan, âlemşumûl dehası bu dil mes'elesinde de mütehassısların yürüdüğü yolu tenvir etti.» diyor. Bu da âlâ... Mustafa Kemal mütehassıslardan iyi biliyor. Yine bu sahifede Mustafa Kemal yapılacak gramer hakkında Başvekâlete teskere yazmış. Bu teskere dercedilmiş. Şu adam bilmediği şeylerde ne cesaret-i câhilâne ile karışıyor. Avrupa'da Reisicumhur böyle şeylere karışmaz. Herkes gülüyor. . Bunda da askerce dört madde var. Bu dört madde ile grameri bitirmiş!.. Bu da âlâ. Başvekil de bunu tamim ediyor.

L'écha de Paris gazetesinin bir muharriri İstanbul'a ve Ankara'ya gitmiş. Bir sıra başmakale yazdı. 16 Kânunievvel 1928 den başlıyor. Beyazid'da bir genç doktor, bir kız, bir oğlan, iki darülfünün talebesiyle konuşmuş; bunlar dini attıklarını söylemişler. Muharrir de «Dinsiz bir millet olur mu? Bilhassa bu fakir iptidâî Türk milleti dinsiz nasıl yaşar?» demiş. O vakit bu üç kişi : «Hayır, bir dinimiz var. Yeni din.» demişler. Muharrir : «Nedir o?» demiş. «Şimdi göstereceğiz.» demişler. Otomobile binmişler, Beyoğlu'na geçmişler, Taksim'den geçerken Mustafa Kemal'in heykelini göstererek : «İşte Allahımız» demişler. Bunu okuduğum vakit, şu üç gence lânet ettim. Zavallı millete acıdım, yandım. Gençlik bu mu? Bu muharririn bu sözü doğru ise felâket!.. Fakat, umumen gençler böyle değildir. Bunlar Mustafa Kemal'in âvanesine mensup bir ekalliyet olacak.

Be maskaralar! Mâdemki din atmak derecesindesiniz ve dinsiz kalmak herhalde evlâ ise, bir dini atıp yenisini alarak ve onda bir adamı Allah yapmak, hamakatlerin hamakatıdır. Allah, insandan olmak lâzımsa, hiç olmazsa bir insan-i kâmil bulup onu Allah yapaydınız. Mustafa Kemal gibi ahlâksız, vicdansız, ayyaş, fuşyatçı, yalancı, cahil, zalim, hırsız, kanlı kaatil, câni birini mi Allah yaptınız?!. Yuh size!.. Aşağı, iğrenç mahlûklar...

Halbuki dinin kıymetini bugün dinsiz zannedilen Fransa bile anlamıştır. Son yıllarda Fransa'da din pek fazla kuvvetlenmektedir. Papazlar müthiş kuvvet sahibi olmuş. Fransız muharriri bu üç iğrenç mahlûka: «Türk gibi iptidâî ve fakir bir millet nasıl dinsiz yaşar?» demiş. Ne haklı bir sual. Hattâ Fransız milleti de dinsiz yaşayamıyor.

Bu muharrir gayet ince bir alaycı... Makalelerinde Mustafa Kemal'i, avanesini ve idaresini öyle bir ince alaya aldı ki... Nefis...

Kılıç Ali, Salih ve kumpanyaları bir İngilize kömür satmışlar. Parayı almışlar, kömürü vermemişler. İngiliz dâvaya mecbur olmuş. Mahkeme İngiliz'in lehine hükmetmiş. İş icraya gitmiş Kılıç Ali'ler Adliye Vekili Mahmut Esad'as öylemişler. Mahmut Esat İstanbul müdeiumumisine icra ettirmeyip, Kılıç Ali'ler lehine bir hüküm verilmesini yazmış O da İcra Reisi Ahmet Refik beye söylemiş. Ahmet Refik: «Yapamam. Hak sarih. Yahut Adliye Vekilinin mektubunu bana resmen havale edersin demiş. Müddeiumumi tabii edememiş. Kalmış... Ahmet Refik namuslu bir hâkimdir.

Bir komplo: Kadriye Hanım adında Ressam Ali Rıza beyin kızı, tabanca alıp Mustafa Kemal'i vurmak için Ankara'ya gitmiş, Mustafa Kemal'den randevu istemiş. Bu suretle yanaşıp öldürecekmiş, Bu, hükûmetin fikri. Ve gazeteler böyle yazıyor. Hadi kadın, erkek bütün bu aileyi hattâ görüştükleri insanları hapse soktular. Gazeteler gayet hâmiyetle yazıyor. Adliye ve polisin bu babtaki teyakkuzunu tebrik ediyorlar. Ali Rıza bey, kıymetli bir ressamdır. Herkes tarafından sevilmiş, iyi

bir adam, değerli bir artisttir. İhtiyardır da. Damarlarında pek fazla tansiyon vardır, hastadır zavallı aylarca yattı. İstintak, muhakeme, şâhid, bir şey yok. Gazeteler ise intintaklarda mühim şeyler meydana çıktığını yazıyorlar. Şu bizim gazeteler ne namussuz, ne yalancı, ne dalkavuk şeylerdir. Hiç de acımazlar. Nihayet men'i muhakeme ile çıktılar.

Meş'ele şöyle olmuştur: Bu kadın kocasına iş bulmak için Ankara'ya gitmiş. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'ya misafir olmuş. Şükrü Kaya suikasd yapacak diye kadını Mustafa Kemal'e haber vermiş. İş başlamış. Bu iş Şükrü Kaya'nın kara lekesidir diyorlar.

Men'i muhakemeye Gazi fena kızmış. Bağırmış, çağırmış. Halbuki bunların idâmını emretmiş imiş. Mahmud Esad'ı çağırmış: «Hani Takriri sükünsüz işleri istediğimiz gibi mahkemelerde görecektin. Karı yeniden tevkif edile» demiş. Adliye Vekili cenapları da Temyiz Mahkemesini alet etmiş, onlar da yeniden tevkiflerine karar vermiş. İstanbul tevkif etmiş ise de Adliye Vekili Muhakemeyi İzmir'e nakletti. Çirkinlik, yolsuzluk, hakcızlık üstüstüne. İstanbul'da ve Ankara'da olmuş bir vak'anın muhakemesi niye ve nasıl başka yere nakledilebilir?.. Gazeteler yine ehemmiyetle «Yeni mühim cürümler bulundu» d'ye propagandaya başladılar. Bu sefer yüzlerce şahid dinlediler. Bir Ermeni'yi de hapsettiler. Güya, bu işte Rauf'lar ve İngiliz'lerin de parmağı varmış. Demek Türkiye'de olsaydı, Rauf'u bu vesile-i cemile ile yakalayacaklardı. Zavallılar yine aylarca hapis yattılar. Orda da beraet edip çıktılar. Kadın sonra Müddeiumumi aleyhine dâva açtı. Fakat dâvayı senelerce sürdüreceklerdir.

Bir sıfır için neler oluyor,nice vatandaş aylarla hapis, hürriyetinden mahrum. Şimdi bunların müsebbiblerini, başta Şükrü Kaya, ve Adliye Vekili, tabii Hükûmet Reisi sıfatiyla İsmet, sonra Mustafa Kemal hapsedilmeliydi Bu adaleti kim yapacak?!.

Takriri Sükûn Kanununu bu zalimler dahi pek zalimâne

bulmuşlar, kaldırdılar. İsmet bu münasebetle Meclis'te bir nutuk söylemiş. 5 - Mart 1929 Milliyet'de var. Okunacak rezalet ..

Yine yeni bir moda. Sırf türkçe söylemek dirayeti... Bunu İsmet de yapıyor. Kedinin sirke içmesi, şaşılacak şey. Sen bir kürtsün, senin nene lâzım? Hem yapabileceğin işin yanına var. Elinin hamuruyla erkek işine ne karışırsın?.. Devlet işleri gibi bunu da rezil etmiş. Bir nutuk söylemiş. Bu nutuk güyâ sırf türkçedir. Otuz kadar kelime icâd etmiş. İsmet icâdı birkaç türkçe kelimeyi, bu nutuktan alıyorum : Ünlü efendiler (Galiba şöhretli efendiler olacak) Sürerliği, büyük reisicumhurun irşadı ve öğüdü (?) o idealin sarsı (sarsıntı olacak ki, vardır, icada lüzum yok) En dikimli (Karine ile, kıymetli galiba. Bu türkçede var : Değerli) Bileşken (?) Ezgilerini (Karine ile âlâm. Halbuki türkçede bu kelime vardır, musiki mânasındadır) ilh...» Ea mâna fi batnüşşair.

Vah zavallı türkçe! Seni de ne ettiler. Yalnız insana değil, dile de zulüm, eza ve cefa, işkence ediyorlar. Ankara'nın imarına bakılırsa bunu cemadata da yapıyorlardır.

Büyük cehalet, büyük maskaralık. Mustafa Kemal kalkıyor, bu tiranî dönme dilini koydu. Şimdi kürt Başvekili de türkçe kelime icad ediyor. Tarihte türlü zalimler görüyoruz. Fakat hiçbir zalimin bir milletin diline zulmettiği yoktur, keyfine göre tâdilât yapmak aklına gelmemiştir. İyi düşünülürse bir milletin diline bile tahakküm, onda bile şımarık çocuk keyfinden başka bir şey olmayan keyif ve hevsei hükümrân etmek çok ağır bir şey.

Ne ise, bu modalar çok sürmedi. Bıraktılar. Her işleri böyledir. Demek ne maskaralık ettiklerini kendileri de çabuk anladılar. Eğer bir müddet sonra, nüksetmezse iyi. Çünkü bunların hastalığı nüksidir. İhtimâl şimddi cahilliklerini gördüler, «Öğrenelim de öyle başlayalım» dediler.

Bu nutukta türlü sahtekârlıklar da var. Keza bu nutukta İsmet Gazi'sine türlü dalkavukluk ediyor. İsmet eskiden dalkaukluğu gazetelerde yapmaz, gizli ve hususî yapardı. Bir müd-

dettir Meclis'te ve gazetelerde alenen yapıyor. Bu dikkate şâyan bir şeydir: Galiba teveccühden düşüyor, onu izale için yapıyor. Bir de bu Nutukta «Gazi aleyhine hastadır diye propaganda yapıyorlar, yalandır» diyor. Buna demek bir mecburiyet hissetmiş. Bu mecburiyet nedir evvelâ anlıyamadım. Keza, «Gazi ile arkadaşları arasında ihtilâf olduğunu söylüyorlar. Yalandır» diyor. Anladım, çünkü İsmet neyi red ederse, o vardır. Bu benim için şifre anahtarıdır. Demek Mustafa Kemal İsmet'e kızıyor, gerginlik var ve hastadır. İsmet'i tehdid etmiştir, alenî dalkavukluğunun sebebi bu. Nitekim, sonra haber aldım, Almanya'dan doktor getirtmişlerdir.

Nutkun nihayetlerinden şu cümleleri alıyorum :»

«Nihayet milletin intihap imtihanına güveniyoruz. İktidar mevkiini elde etmek isteyenlere büyük seçkide milletin karşısına cesaretle çıkacağız.» Sade bu cümle İsmet'in ne müthiş ve ne hayasız bir sahtekâr, ne cesaretli bir namus, haysiyet ve liyâkat dolandırıcılığı ettiğine delil olarak kâfidir. Hangi intihap? Bunu cebir ve sopa ile yapan sizsiniz. Nasıl bu lâkırdıyı söylüyorsun? Serbest bir intihap olsun da görün!..

Yine : «Bizim politikamızın mesnedi şudur : Bu memlekette bu Meclisten büyük kudret yoktur.» diyor. Gören Allah için söylesin. Bu memlekette en kudretsiz, en hürriyetsiz bir şey varsa o da Büyük Millet Meclisidir. Ankaranın sinekleri bile ondan kudretli, ondan hürdür. Mussolini de müstebit, ama hiç olmazsa böyle sahtekârlık yapmıyor. Mertçe söylüyor. İsmet'in sözlerini daima aksine çevirmeli, o vakit hakikattır. Bu cümle de böyle.

Avrupa matbuatında bu esnada Türkiye'nin yeni idarecileri aleyhinde cereyan var. Mahmut Siirt 19 Kânunusâni 1929 Milliyet'te bir başmakale ile bundan şikâyet ediyor : «Onların bu kararı yanlıştır» diyor. Keza «Osmanlı tarihinde bir ağalar, zorbalar, softalar devri vardı. Yeni Türkiyede böyle menfur bir devir kalmamıştır» diyor. A efendi, devriniz tam ağalar, zorbalar devridir. Utan!.. Mevkide ne ile duruyorsun? Yalnız softalar devri yok. O doğru. Onu değiştirdiniz, fakat yerine dinsizler ceberrutu devri koydunuz. İkisi de bir kapıya çıkar! Okunacak bir ibretli makaledir.

Beş Nisan 1929 Milliyette Yakub Kadri başmakalesinde Harf İnkılâbı ile fikir hareketinin durduğundan, kitap ve mecmuaların kapandıklarından şikâyet ediyor. Bu tabii idi, bilmiyecek ne vardı? Bunların mesuliyeti sizde. Nihayet : «Devlet bunlara yardım etmeli» diyor. Evet, devlet yahudilerin kaza - belâ sandığıdır. Siz halt edin, haltınızı bu aç millet ödesin .. Zaten bunları para çekmek için yazmıştır.

8 Nisan 1929 Milliyette Yakub Kadri başmakalesinde Türkiyenin açık politika yaptığını söylüyor. Her işiniz kapalı, riya, entrika ve terördür. Bu adam şayan-ı hayret! «de» zarf edatlarını da «Te» yazıyor. Alagâzı!.. Dönmece... Şu adam hem ne ise bir muharrir, hem de Anadoluludur. Bunun «de» olduğunu iyi bilir, fakat dalkavukluk. Bunu buralara kadar vardırdılar. Bütün makalelerinde böyle misaller dolu.

18 Nisan 1929 Milliyette Yakub Kadri başmakalesinde yine matbuat buhranından şikâyet ediyor. Bu sefer bunu Harf İnkılâbı neticesi addetmiyor. Demek Gazisinden paparayı yemiş. Çünkü birinci makale bu hatanın müthiş itirafı idi. Arkasından yumurta küfesî yok ya dönüverdi. Ama alenî... Utanma olmayınca beis yok... Öyle değil de nedir?... Çare olarak bu sefer devletin matbuat monopoli yapmasını tavsiye ediyor. Ne akıl. ne akıl... Yahu, bu görülmüş bir şey mi? Matbuat inhisar kabul eder mi? Eğer inhisar lâzımsa zaten bütün matbuat elinizde. Daha ne inhisar yapacaksınız? Bu ona sümme katildir, derhal öldürür. Zaten ölmüş, bir zehir daha vermek gayretin haddidir. Şeker monopol, petrol monopol, her şey monopol, monopol. Üste bir de bu... Yakında ekmek ve su da... Tamamdır.

Falih Rıfkı da bu hususta yazıyor. Demek bu buhranın vahim olduğunu ağalar anlamışlar. Çünkü bilhassa bu iki adam Mustafa Kemal'in gazeteci tüfekçisidir. Onun fikirlerini, emirlerini yazarlar.

28 Haziran 1929 Milliyette matbuat tüfekçilerinden Yakub Kadri, Gazisini methediyor. Kemalizm diye bir kelime icad etmiş. Yani Gazisinin işleri mühim bir felsefe ve meslek-i edebî, ilmî ve fennîdir. Kemalizm mezhebi diyor. Adeta bir din. Dünyada bu kadar edebsizce ve çirkin dalkavukluk az görülmüştür. Tam tüy dikti. Bu cür'etkâr oğlan iyi te'dip istiyor. Yakub Kadri zararsız bir romancıdır. Vakıa romanlarına Fransız romanlarından çok şey çalar ama neyse zararsız diyelim. Meziyeti bu kadar. Buna mukabil bayağı bir mahlûktur. Eşsiz dalkavuklardandır. Bunu İttihatçılara da yaptı idi. Bir de vurguncudur. Prens Seyfullah mes'elesinde lehe karar verdirmek için Feridun Paşa'dan rüşvet istemiştir. Halbuki Yakub Kadri bu adamın haremi olan Mısırlı Prensesi Nevciva'nın evinde büyümüş, nimetleri ile beslenmitşir. Anası bu prensesin Çerkes halayıklarındandır. Bunlar vadetmişler, fakat Yakub rüşvetin miktarını 12 bin İngiliz lirasına çıkarmış. Ellerinden bir de imzalı kâğıt istemiş. Onlar da vermemişler. Bu sefer aleyhlerine dönüp gazetelerde Seyfullah'ın haklı olmadığına dair makaleler yazdırmıştır. İşte böyle bir maldır. Bunu pek mevsuk olarak işittim. Sonra her ağıza da düştü. Verselerdi de yapamıyacaktı. Çünkü İsmet Yakub'a bu işte mani oluyordu. İsmet bu işi eski Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın oğlu Rüştü Paşa'ya verdi. 0,5 bin İngiliz'e işi gördü. İsmet ve kardeşi bu 5 binden ne aldı bilmem... Bu işte Dr. Mazhar Osman da Feridun'a 10 bin liraya bir rapor verdi. Biraz sonra Mısır kralının adamlarına bu rapora zıd diğer bir rapor vermiştir. Bunlardan ne aldı bilmiyorum.

Yine bir şey : «Gazinin en büyük eseri nedir?» Milliyet bunu «Milliyetin Büyük Anketi» diye yazıyor. Mustafa Kemal her gün kendisinden bahsettirmek, arada da büyük mikyasta lehine söz söyletmek hevesindedir, yahut ihtiyacındadır. Bunu hâlâ yapıyor. Derken bir sürü yazı sökün etti. Bunların arasında maalesef haysiyet sahibi zannedilen adamlar da var. Meselâ Dr. Âkil Muhtar, Hacı Âkif, ilh... Çala-kalem elbirliği ile iğrenç bir dalkavukluk yaptılar :

Yunus Nadi : «Gazinin en büyük eseri bilâ-kayd-ü şart Millî Hakimiyettir!» diyor. Bu arada bizim Yusuf Kemal de bir makale ile meddahlık etmiş... Acıdım.

Birçok kendi hayatımızda ve kendi memleketimizde gördük, ne vakit ki bizde matbuata hüriyet verildi hüriyeti o kadar suiistimal ettiler ki bir muzır anarşi oldu. Haksız yere de hükûmete hücum ettiler. Hükûmete geçmek kazanları kaynadı. Gazeteciler tahakküm yaptılar. Ne vakit ki matbuatın diline kilit asıldı matbuat böyle dalkavuk oldu. Vatan'da bu sefer hükûmet mütegallibe oldu. İstibdat aldı-yürüdü. Bu işin bir ortası olamıyacak mı bilmem?!..

3 Temmuz 1929 Milliyette Yakub Kadri'nin siyasî terbiye adlı başmakalesi ibretli bir makaledir. Bunda : «Hükûmet bu kadar iyi ve güzel işler yaptı da bir takım gençlerin burunlarındaki anarşi hâlâ durmamış. Bunlar disipline (!) girmemiş» diye şikâyet ediyor. Ve fırkanın aileden olduğunu söylüyor. Hezeyana bak!.. Buna da âferin... Bir-iki dil kalmış imiş, disiplin olabilmek için onu da kesecekler. Disiplinden anladıkları da bu!..

Yine bir komplo: Bursa'da Gök Bayrakçı Cemal bulunduğu hapishanede Mustafa Kemal'i öldürmeye teşebbüs ve bir cemiyet teşkil etmiş. Bir çok adam hapsettiler. «İbo» da beraber. Muhakeme. Müddeiumumi ateş püskürüyor: «Büyük Gazi'ye nasıl kıyacaktınız?» diyor. Vazifesi mi bilmem? İyi dalkavokmuş... Sorgu zamanı geldiği vakit Adliyenin selâmeti namına bu adama iyi bir ceza yapmalıdır. Uzun muhakeme. Bir şey yok. fakat Cemal ve bir-kaçı idama mahkûm ediliyor. Muhakemeyi gazetelerden dikkaple takip ettim. Yazdıkları ve mevad-ı ithamiyye olarak gösterdikleri şeylerde cürüm diye hiçbir şey yok. Hayret!.. İdamı yediler... Cemal muhakemede işin içyüzünü anlatıyor: Mese'leyi Bursa polis müdürü tertip etmiş. Ne ise iş temyize gidiyor. Temyiz nakzediyor. Yine muhakeme, yine idam. Temyiz yine reddediyor. İbolar ve başkaları beraat ediyor. Yalnız Cemal bir-iki seneye mahkûm ediliyor. Bu da hata ama yine

Temyize âferin... Türk mahkemelerinin şerefini muhafaza etmiştir.

Bu işin künhünü ben bilirim : Cemal Millî Harekette Gök Bayrak adında bir çete yapmış. Yunanlılarla vuruşmuş, hizmetler etmişti. İbo da öyle. Fakat sonra bunlar Mustafa Kemal'in aleyhinde oldular. Mustafa Kemal bu iki adamdan korkuyor, onları harcamak istiyordu. Demek bu işi polis müdürüne tertip ettirmiş. Temyiz mahkemesi mâni oldu. Mustafa Kemal Temyiz mahkemesine fena kızmış. Bu sene İstanbul'a giderken Eskişehirden geçerken temyiz azasını istasyona toplamış, onlara ağzına gelen ağız sözleri söylemiş, tehdit etmiş. Müthiş şey. Bir Reisicumhur bir mahkemeyi tehdit ediyor!.. Bunu da utanmadan gazetelere yazdılar. Yerinde zikredeceğiz. Çok ağır iştir.

Cemal öldürülemedi. Fakat hapishanededir. Belki birgün orda birine öldürtecekler. İboyu bundan yirmi gün evvel Yalova'da öldürttü. Gazeteler : «Bir şahs-ı meçhul tarafından öldürüldü» dediler. Arayan bir mahkeme yok. Gitti... Mustafa Kemal onu polise öldürtmüş...

Journal Gazetesinin Ankaraya gidip-gelen bir muharriri bir makale yazdı. Mustafa Kemal'i rezil ediyor. Başında diyor ki : «Çankayada bir sürü genç kız ve güzel çocuk var. Bunlara Gazinin evlâtlıkları diyorlar». Evlâtlıkların yanına parantez içinde bir de teaccüp işareti koymuş... Herif hali görmüş... Bu Frenkler de ne güezl görüyorlar. Bu kız ve çocuklar Mustafa Kemal'in fuhuş âletleridir. Kendisi : «Evlâtlıklarımdır» diyor. Bunlardan kullana kullana bıktıklarını evlendiriyor. Kendi de nikâh merasiminde baba (!) sıfatıyla bulunuyor. Zaten bunlar evleninceye kadar Çankaya fuhuş mektebinde Gaziden başka daha lâakal 80 kişi her birinin üstünden geçiyor. Hem düzmek, hem baba sıfatını takınmak... Namusla bu kadar açık ve vahim istihza görülmemiştir... Evlendirdiği adamları da bir memuriyetle çırağ buyuruyor. Bu sefer bir tanesini bir gençle evlendirdi. Damadını (!.) Viyana sefarethanesine başkâtip yaptı. Bundan üç gün evvel öğrendim. Bu damadı benim vaktiyle Moskova sefaretinden Türklük aleyhindeki harekâtından dolayı azledip Rauf'un Abazalık dolayısıyle Horasana şehbender tayin ettiği Çerkes Tahsin Rüştü imiş. Bravo!. Bin bravo... Orada başkâtip olan pek namuslu, pek terbiyeli, alim, güzel Fransızca ve İngilizce bilen, iyi muharrir olan zavallı Mehmed Ali Tevfik'i bilâ sebeb atıverdiler. Yakında müsteşar ve sefir de olur.

Evvelce dedim ki kitaplar beni çok yoruyor: Bir yıldır o kadar yorgunum ki halim kalmadı. Eskiden şevkle seve seve çalışıyordum. Çalışmadan o kadar bıkmışım ki, bana ağır bir angarya gibi gelmeye başladı. Çoktan beri zaten gece çalışamıyorum. Artık günde sekiz saat çalışma ile iktifa ediyorum. Bu o kadar sıhatime dokunmuyor. Ancak bıktım. Zorla çalışıyorum. Diğer ilmî eserlerimi bitirdim. Altı aydır hatıratımla uğraşıyorum. O da bitiyor. Artık yok. Ancak buna angaryaya çalışır gibi nefsimi cebrederek zorla çalışıyorum. Yoruldukça bahçeye gidiyorum. Evime en yakın bahçe Mon Sousis Bahçesi. Gayet güzel bahçe. Cennet gibi. İçinde büyük gül ve çağlayan, hele sevdiğim çamlar da var. Her taraf çiçek. Kışın sade yeşillik. Amma yine güzel. Yoruldukça, sıkıldıkça buraya kaçmışımdır. Burası bana sıhhat ve rahatlık vermiştir.

Bundan bir yıl kadar evvel bu bahçeye giderken baktım bir bina yapılıyor üstünde, bir levha, levhada şu yazı var : «Nobel vakfı. Ermeni Talebe Yurdu. Dar-ülfünûn Sitesi» Ağladım. Bana çok ağır geldi. Ermeniler dahi Pariste bir talebe yurdu yapıyorlar da bizde bir hayır sahibi yok ki o da bir Türk yurdu yapsın. Kör olası hükûmet de at yarışları, ilh... yapacağına bir türk talebe yurdu yapsaydı ya...

Fransız hükûmeti Parisin etrafındaki eski istihkâmları yıkmış. Buralara harıl harıl büyük ve modern binalar yapıyorlar. Şunu söyliyeyim : «Pariste bu kadar yeni bina yapıyorlar da yine mesken buhranı var. Hükûmet bunlardan Porte de'Orleans civarını Cite Üniversitaire ünvanı ile muhtelif milletlere vermiş. Bunlar burada muazzam talebe yurtları yapmışlar ve yapıyorlar. Artık eski meşhur Quarter Latin Buraya intikal edecek ga-

liba. İşte Ermeni talebe yurdu da bunlar arasında. Bina ilerliyordu. Bundan bir hafta evvel yine bahçeye gittim. Önünden geçtim. Bina haricen tamamlanmış. Yüz talebelik imiş. Koca bir binadır. Kesme taştan. Üzerine bir türlü nakışlar da yapmışlar. Diğer binaların hepsinden güzel. Bu nakışları onlar tabii Ermeni dekoratif sanatı diye yapmışlardır. Bizim Selçuk sanatı.

Ne olur bizimkiler de birkaç yüz kişilik talebe yurdu yapsalar ya. Bunlar birer pansiyondur. Talebe buralarda yatar, yer, içer, gayet ucuz yaşar. Bu sayede bizim elli lira ile burada tahsil mümkün olur. Hem de bunun başka mühim bir faydası var. Şimdi talebemiz istediği yerde, başı boş. Ekseriyetle çalışmıyorlar. Fuhuşla meşguller. Böyle bir binaya konursa başlarında bir konrolcü olur, inzibatla yaşar, çalışırlar. Fakat Mustafa Kemal ve İsmet bunu mu düşünecekler? Zevk ve safadan vakitleri yok...

Her millet ve Yunan da yaptı. Türk yok. Demek dünyada en şerefsiz millet biz miyiz?!. Hele şu Japonlar, Çinliler... Pariste her adımda bir çekik gözlü görürsünüz. Bunlar bu iki milletin talebesidir. Çin de müthiş uyanıyor.

Gazetelerde yine yeni bir şey : «Eâzımı tahkir ediyorlar!» Çığlık, kıyamet... Yakub Kadri, Hamdulah Suphi büyük telâşta. Gazetelerde yâveler, müdafaalar yazıyorlar, Türk Ocağını Dar-ülfünûn talebesini seferber ediyorlar, bunlara içtimalar yaptırıyorlar. Tahkiri reddettiriyorlar. Bu redlerden anlaşılıyor ki, tahkir edilenler Abdülhak Hamid, Şair Mehmed Emin, Yakub Kadri, Hamdullah Suphi'dir. Demek «Eâzım» bunlardır. Hamid'e diyecek yok. Büyük ve yaşlı bir şairdir. Ötekilerin Eâzımdan olduğunu ben de şimdi bu münasebetle öğrendim. Bunu da bizzat kendileri diyor. İyi...

9 Temmuz 1929 Milliyette bu bapta yapılan bir içtimaı şöyle bir serlevha-i makale ile büyültüp propaganda yapıyorlar : «Gençliğin haklı galeyanı. Ocak dün gençliğin muazzam tezahüratına sahne oldu». Ben eminim ki, ancak beş-on genci kandırabilmişlerdir. Zaten tahkiri yapan bizzat gençler... Hamid, Emin gibi ihtiyarlar değil ya...

Fakat sebebi ne? Tahkir ne? Tahkir eden kimler? Anlaşılmıyor. Nihayet İstanbuldan böyle şeyleri bilmesi lâzım gelen biri geldi, anlattı. Peyami Safa ile beraber bir kaç genç «Hareket» adında bir gazete çıkarmışlar. Abdülhak Hamid'in, Emin'in, diğerlerinin dalkavukluklarını yazmışlar. Şiirlerini bihakkın tenkid etmişler. Yakub Kadrinin hırsız bir muharrir olduğunu söylemişler, romanlarındaki Fransız müelliflerinden çaldığı fikirleri ve hatta aynen olan satırları Fransızcalarını da dercederek göstermişler... Telâş, kıyamet, seferberlik, eâzımı tahkir bu imiş... Türk Ocağını Hamdullah Suphi ne güzel âlet, kendi şeref ve mevki binek taşı aypmıştır. Ben bilirim, ocağın ekseriyet-i azimesi onun da, hükûmetin de aleyhindedir. Hattâ birgün, Parise gelmemizden bir-kaç ay evvel, ocakta otuz kadar genç etrafımı aldı. Bana pek hürmet ettiler ve : «Biz sizin taraftarınızız» dahi dedilerdi. Ne yapsınlar. Korku dağları bekliyor... Demek ki gençlerde hükûmet ve dalkavukları aleyhine mühim bir kaynaşma var. Zaten aylardan beri Gazi hasta, hükûmet azası arasında ihtilâf var rivayetleri, Yakub Kadri, Falih Rıfkı ve Mahmud Siirt'in gazetelerde şikâyeti, milletin bu kadar iyilik gördüğü halde bu rejimi sevmediğinden şikâyeti, gençlerden bir kısmının aleyhtarlık etmesinden yanıp yakılmaları vatanda bu devir aleyhinde büyük bir nefret olduğunu pek güzel göstermektedir. Fakat ne yapabilecekler?!.. Darağacı dikili duruyor... Zalimler orduyu, polisi, mülkî idare kuvvetini, Millet Meclisini ellerine almışlar... Bunu da bunların başına geçirdikleri beşon kişi ile yapıyorlar. Meclisi de kendi mahlûkatları ile doldurmuşlar. Millete düşen sade içinden ağlamaktır...

Yine yazdayız. Yine Mustafa Kemal ve avanesi İstanbul eğlencelerine geldiler. Yine büyük istikballer, yine tak-ı zaferler. Yine Şehremaneti keseyi açtı. Binlerle lira sarfediyor. Umumî masraflar başka, Mustafa Kemal'in mutfağı, sefaheti, eğlencesi de yine aynı keseden... Ne adam. Bedava yaşıyor. Pek

utanmaz şeymiş... Çaldığı serveti de yığıyor. Ahirete mi götürecek bilmem...

Yine gazetelerde büyük tezahürat, emsalsiz istigbal, umumî sevinç, İstanbul bahtiyar gibi sözler...

Tuhaf bir şey var : İsmet Mustafa Kemal ile birlikte ne seyahat ediyor, ne de eğlencelerde bulunuyor. Bu dikkati celbediyor. Galiba ya bir suikastte beraber gitmekten, yahut onunla sıkı dost görünmekten, yahutta fuhuşta beraber olarak halkın nazarından düşmekten korkuyor. Bu tedbiri yapıyor. Boşuna ayol, bu işlerde sen onun kadar, belki daha ziyade mes'ulsün.

Bu istikbâlden bahseden 7 Ağustos 1929 Milliyette Mustafa Kemalin Eskişehirde' Temyiz Muhakemesi Azasına olan haşlaması da dercedilmiş.

Bu bir hâdise ki, tarihte misli görülmemiş denebilir. Sonra öyle bir vesika ki, Mustafa Kemal nedir, hükûmeti ve devri nedir, pek güzel gösterir. Herif mahkemeyi tehdit ediyor. Hem bunu bütün memlekete korku salsın diye alenen yapıyor. Ve gazetelerde neşrettiriyor. Bunda aynı zamanda gazetelere de tehdit var. Temyiz azasının İstasyonda toplayıp söylediği sözler Türk tarihi için büyük bir leke olan bu mel'un vesika şudur:

«Türk Milletinin içtimaî nizamını ihlâle müteveccih didinmeler boğulmağa mahkûmdur. Türk Mileti kendinin ve memleketin yüksek menfaati aleyhine çalışmak isteyen müfsid, sefil, vatansız ve milliyetsiz sebukmağızların hezeyanlarındaki gizli ve kirli emelleri anlamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteynler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdir. Buna da kimsenin şüphesi olmasın».

Gazeteye göre hitabesinin sonunda temyiz heyetine teveccühle şöyle demiş :

«Hakim efendiler! Siz kanun adamlarısınız. Ellerinize milletin ve vatanın her türlü hak ve menfaatlerini vikaye eden kanunlar tevdi edilmiştir. İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk Milletinin büyük haklarını müdafa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırda tutulmalıdır».

Sonra gazete ilâve ediyor : «Büyük halâskârın herkes üzerinde fevkalâde tesir bırakan bu beyanatı azim heyecan ve intibah uyandırmıştır».

Gazetenin bu son sözleri tamamiyle doğru. Bu nutuk ihtilâlci sözü. Fevkalâdeden bir şey. Hiç hükûmet ağzı değil. Bir reisicumhurun ağzına aslâ yakışmaz. Böyle müthiş bir tehdidi niçin yaptı? — İzahı : Demek bu esnada millette hükûmete karşı büyük bir nefret galeyanı vardı. Galiba bir isyan haberleri de Mustafa Kemalin kulağına çalınmıştı. Köylünün, amelenin, bilhassa ordunun kendisi ile beraber olduğunu söylemek ancak böyle bir vaziyet neticesidir. Bunların arasında münevverler ve her vakit temcid pilâvı gibi ortaya sürdükleri gençlik yok. Demek gençlik ve münevverler Mustafa Kemalin aleyhinde. Asıl iş gören, hesaba giren de bunlardır. Bir de ordu, amele ve köylünün onunnla beraber olduğu da doğru değil. Köylü herkesten ziyade onun aleyhinde. Çünkü dinine, âdetine taarruz etti, onu ağır vergi ile sıktı. Hele amele hergün komünist maskesi altında kıyam ediyor, mahkemelere veriliyor. Gazetelere İzmir ve Zonguldak amelesinin yapıştırdığı beyannameleri gördüm. Tuhaf şey! Bunlarda asla komünistlik yok. Sade hükûmetin zulmünden, fenalığından bahsediyorlar. Bunlar tamamiyle millî kıyam yaftalarıdır. Demek komünist kisvesinde bunu yapıyorlar. Çünkü Ruslar komünistleri Türk mahkemesinde kurtarıyorlar.

Şu devlet reisi olan alçak, askeri siyasete karıştırıyor, âlet ediyor. Sonra da nizam-ı içtimaiden bahsediyor. Bu nutuk müthiş bir tehdittir. Tehdidi yapıyor, sonra da hakimlere «İşaret ettiğim şeylere dikkat ettiniz ya» diyor. Yani onları da tehdit ediyor. Sebebi Gök Bayrak işi. Keza bundan sonra bir isyan olur da yakalarsam onları kâmilen asacaksınız demek istiyor.

Bu sefer Fethi İstanbuldan gelince bana : «Mustafa Kemal eskisi gibi değil, mutedil olmuş. Artık İstanbul'a gitmiyecek misin?» dedi. Benim de bu Eskişehir tehdidi hatırıma geldi. Bir

şey demedim. Zavallı pek saftır diyeyim. Onu dolaba koymuş!..

Arkasından Kuzu Paşa'nın Mustafa Kemal'e Zafer Bayramı münasebetiyle bir telgrafı. 12 Eylül 1929 Milliyette. Fevzi Diyor ki :

«Yüksek dehalarının ve mucizeler yaratan isabetli ve kuvvetli irade ve idarelerinin harikanûma bir yadigârı olan zafer bayramını bütün silâh arkadaşlarım namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun lâyezal merbutiyet ve tazimatlarını arz ederim efendim».

Bu vesika da tarihimize bir leke. Evvelâ, büyük erkân-ı Harbiye reisi büyük dalkavuk. Dediği şey bir askere hiç yakışmaz, sonra Cumhuriyet Ordusunun Gazi'ye lâyezal merbutiyetini arz ediyor. Demek bu adam «Ordu seninledir, onu senin lehine kullanırım diyor. Bu suretle Mustafa Kemal'in Eskişehirde dediğini teyit ediyor. Zaten bu telgraf bu maksatla çekilmiştir. Bu adam orduyu siyasete ve bir şahsa âlet ediyor. Hem ne şahsa!.. Yazık, yazık!.. Hem bu yobaz öldürsen böyle mucizeler yaratam diyemez. O Peygamberimize mahsustur. Ben eminim ki, bunu Mustafa Kemal kendi yazmış ve ona imzala demiştir. O emirber neferi de imzalamıştır. İmzalamış ya kendinin demektir.

Bir de Cumhuriyetetn beri Türkiye bayram içinde. Hergün bayram. Alâ safa... Türlü bayramlar icad ettiler...

Yeni bir şey daha : Yalova'nın imarı. Mustafa Kemal banyoyu sever. Böbrekleri ağrır, derhal banyoya girer. Hem de su sefasını seviyor. Yalovayı imar ettiriyor. Sırf şahsı için orada eğlenecek... Şimdi esyr-ü sefain de şehremaneti gibi Gazinin el harçlığı kesesi olmuş. Oraya Sadullah diye birini koymuşlar, kendileri, O, yiyip duruyorlar. Yesinler... Türk'ün malı deniz yemiyen domuzdur. Bu eski bir darb-ı meseldir. Şimdi deniz değil, bir gölcük ama yine yiyorlar!.. Sadullah halis cins arap çoraptır. Ona yemekten başka bir şey düşmez ki.. Çaldığı paraları da gizlice Şam'a gönderdiğini söylüyorlar. Aferin!..

Bu müdür seyr-ü sefainin bütçesinden bir mükemmel motorbot yaptırıp Mustafa Kemal'e hediye etti. Onun yatının da masrafları seyr-ü sefainden. Bazan İzmir Vapurunu da seferden alıkoyuyor. Mustafa Kemal binip Boğaz'da, Karadeniz açıklarında eğlence yapıyor. Sadullah bu vapura Mustafa Kemal için banyosu ,herşeyi olan bir daire yaptırmıştır. Ben gördümdü. Süslü bir şey. Orası seferlerde kapalı boş duruyordu. Şimdi Yalovayı da seyr-ü sefain bütçesi imar ediyor. Çıldırmak bir şey değil... Seyr-ü sefain banyo yapıyor, Sadullah orada bizzat çalışıyor. Orada Mustafa Kemale hususi köşkler, gazino yaptı. Dolma yaptılar. Bunlar yine masrafla olur. Mustafa Kemal orada mühim iki çiftliği de ucuz fiatla kapatıp satın aldı. 12 bin liraya almış. Kıymeti 100 bin lira imiş. Müzayedeye koydurmuş, tabii kimse talip olamamış, kapatmış. Her yerde çiftlik. Bu adam bunları ne yapacak?!..

Bu yaz İsmet Pendik'te bir köşke inmiş. İçinin tefrişatını, eşyasını seyr-ü sefain yapmış. Bunlar hırsızlık değildir de nedir? Bu yazı orda geçirdi. Kamburun beş-on tane müstesna köşkü var. Onlardan birine inseydi ya!.. Niye millete bu kadar kıyıyor?... Bu hesaplar sorulmıyacak mı?

Bu yaz da Dolmabahçe Sarayında binbir gece masalları gibi zevkler, fuhuşlar yapıldı. Bu sefer de Seyr-ü sefain bir saç deniz hamamı yapmış. Mustafa Kemal ve avanesi onu Söğütlüye bağlayıp Marmara'ya açılıyorlar. Orada Mustafa Kemal ve şirket-i inhisariyye banyo yapıyorlar. Çırılçıplak karı, oğlan eğleniyorlar. Şu kahpe Bizans safa ve sefahatı ile tarihte en meşhur bir devlettir. Bunlar bile eğlencenin bu nev'ini düşünememişlerdi, tarihte kaydı yok. Şu köhne Bizans o vakit görmediklerini de şimdi Mustafa Kemalde gördü. Yaşasın cumhuriyet!..

Mustafa Kemal bir Fransız muharririne beyanatta bulunmuş, demiş ki : «Benim şakam yoktur. Şimdi beraber yemek yediğim en iyi arkadaşımı sofradan darağacına yollarım.» Fransız bunu burada neşretti. Sahi böyle yapar. Kendi ağzıyla kendini çok güzel tasvir etmiş. Ancak böyle bir adam müthiş bir

ucubedir. Dehşetli söz. Bari şunu sakla. Bir ecnebi gazeteciye söylemek de müthiş şey! Pervasız, hayasız zalim. Sana bakınca insan Nemrud'a haccac-ı zalime, Firavuna bin rahmet okursa haklı. Bu adam bu esnalarda böyle tehditler savurmakta. Görülüyor ki pek sinirli. Bir korkusu var...

Bu satırları yazarken yine ayaklarım donmuş. Duydum. Benim bu çalışmalarım esnasında bir derdim de ayaklarımın üşümesidir. Dizlerim bilhassa ayaklarım buz kesiliyor. Saatlerce, günlerce kımıldamadan duran ayak elbette böyle olur. İki tane yün çorap giyiyorum. Bir tanesi kalın ve oyluklarıma kadardır. Mahsus arayıp satın aldım. Pantolonda giyiyorum. Üstüne de bir battaniye ile sarıyorum. Başka türlü yazamıyorum. Bununla beraber yine üşüyor, evde de merkezî teshin var. Ayağımın üşümesinden nezle, boğaz olup üç-beş gün yatağa bile düşüyorum. Apartıman çok sıcak. Ama yine üşüyorum. Halbuki kafam ateş gibi. Bu hal İstanbulda da vardı. Hattâ Mısır'da bile kışın soğuk olmadığı halde, ayaklarım üşürdü. Bazan da ayaklarımın donduğunu kitaba dalmaktan çok zaman duymuyorum. Hasta oluyorum. Ayağım üşüdü mü biraz yürümeliyim, ısınıyor.

Başım da sersemlemiş, vücudum halsiz. Ayağa kalksam yıkılacak gibiyim. Demek çalışmayı bırakıp yine bahçeye gitmeli. Bu bahçelere ben «Liman», «Can kurtaran» diyorum. Çalışma borasından perişan oldum mu, bunlara can atıyorum. Başım dinleniyor. Vaktiyle İstanbulda Taksim'de otururken Taksim bahçesine sığınırdım. Oranın ne dinlendirici manzarası vardır. Önündeki yeşilliği, Boğazı seyre dalar, mest olurdum. Dimağım da tatlı tatlı uyur, dinlenirdi. Mısırda can kurtaranım Özbekiye bahçesiydi. Müstesna ağaçlar ve çiçeklerle süslenmiş çok güzel bir bahçedir. Evime iki adım idi. Orada kafamı dinlendirir idim. Sonra İstanbulda Vaniköyünde çalıştım. Burası zaten yalı ve bahçe. Başka bahçeye lüzum yoktu. Kadıköyünde oturduğum vakit vapurla İstanbula gidip gelmek bu işi görürdü. İnsan böyle İstanbul vapurlarını zaman kaybı zannediyor.Ama benim gibilerine çok faydalı ve çok lâzım şeydir. Pariste de limanım,

evime yakınca olan Monsuri, sonra Tevvileri bahçeleridir.

Bu yaz Mustafa Kemal Fethiyi yine dâvet etti. Daha fazla riayet gördü.

Yine çalkanan mühim bir rezalet var : Melâhat meselesi. Parise biri geldi, anlattı. Sonra bir doktor geldi, o da anlattı. Evvelâ ben bildiklerimi anlatayım :

Süreyya kızı Melâhat'ı, Lâtife'nin kardeşi İsmail'e verdi. Kız çok açık bir kız idi. Bu kadar serbestini ben görmemiştim. İsmail deli ve edebsiz biri, Beyoğlunda yapmadığı rezalet yoktu. Bu esnada rezaletleri herkesin dilinde idi. Bazıları Süreyyaya söylemişler» Kızına yazık etme! İsmail'e verme» demişler. Dinlememiş, verdi. Tabii İsmaili herkes gibi o da biliyordu. Sebebi Lâtife, dolayısiyle Mustafa Kemale hısım olmak idi. Oldular. İsmail Paris Sefareti kâtipliğine çırağ çıkarılmış. Orada türlü rezaletler yapmış. Lokantalarda garsonlara : «Sen beni bilmiyor musun? Ben Türk Reisicumhurunun kayınıyım» dermiş. Bir garson da : «Senin Reisicumhurun benim .....imdir» demiş. Fransızın umurunda mı?... Otele karısının yanına bir gece yarısı bir fahişe ile gelmiş, karısı ile kavga etmişler. Maden suyu şişesini Melâhat'ın kafasına vurup parçalamış. Kıyamet ve rezalet olmuş. Melâhat'ı, başı gözü kan içinde hastahaneye kaldırmışlar. Sefir Fethi, İsmail'den bıkmış, İstanbula yollamış. Bunların da zararı yoktu. Vakta ki, Gazi Lâtifeyi boşadı, Süreyya da kızını İsmailden boşattı. Neler biliyorum ama hepsini söylemek çok çirkin, hem şahsi şeyler lüzumu yok... Sonra Melâhat'ı doktor İhsan'a verdiler. Son intihabta Mustafa Kemal Süreyya'yı mebus da yaptı.

Bu yaz Süreyya İstanbulda Gaziye mülâzemette. O da ona itibar ediyor. Bunu gören herkes de Süreyyaya itibar ediyor. Artık Süreyyanın adı ve resmi hergün gazetelerde. Mustafa Kemal Süreyya'ya demiş ki : «Siz Ankarada mebussunuz. Aile burda, siz orda. Olur mu? Ankaraya nakledin! Ben damadınıza da sıhhiye vekâletinde memuriyet vereyim». Süreyya derhal 40 bin lira vererek Çankayada bir köşk aldı. Mustafa Kemal İs-

tanbuldan Çankayaya dönünce bunlar da karısı, kızı, damadı Ankaraya gittiler.

Artık Süreyya pek itibar içinde. Her gece Çankayada Mustafa Kemal'in sofrasında içiyorlar. İkisi de bu masanın emektâr, kadîm ustası ayyaş. Karısı kızı, yeni damadı da orda. Artık herkesin ağzında : «Süreyya Paşa, başvekil oluyor» Pezevenk usta ise başvekil olur, değilse atılır. Hem usta da bedava pezevenklik etmiş olur. Bir pezevenk için bilmek lâzımdır ki, Gazi Hazretleri bir kadınla çok yaşamaz, çabuk bıkar, atıverir. Süreyya bunlardan bîhaber. Zaten zekâsı da çok değil.

Şimdi Paris'te bana anlatılan şudur : Yine bir gece Gazi'de imişler. Tertip üzerine İhsanı bir hastaya çağırmışlar. Rivayete göre çağıran kaynanası imiş. İhsan Mustafa Kemal'in otomobili ile gitmiş. Yarım saat sonra aynı otomobil ile dönüp gelmiş. Nöbetçi neferler : «Yasak!» Demişler. İhsan : «Ayol ben burdan gittim. İşte otomobil de Gazinin. Beni tanıyorsunuz» demiş. Neferler : «Öyle, fakat seni buraya koymamak için emir var» demişler. İhsan fenalaşmış. Bakmış çare yok, evine dönmüş. O geceyi İhsan evinde, karısı Melâhat da Gazide geçirmişler. İçilmiş, Melâhata çırçıplak dans ettirilmiş, her şey olmuş. Çıplak dans Melâhat'ın sipesiyalitesidir. Bunu evlerine gelen misafir erkeklere de evvelce birkaç defa oynamıştır.

Diyorlar ki, Süreyyanın haremi tertipte müşterek imiş. Ne ise... Bana anlatan doktor diyor ki : Zavallı İhsan deli gibi oldu. İntihara kalkıştı «İhsan'ı namuslu, terbiyeli, çalışkan bir genç bilir severim. Ben de zavallıya çok acıdım. Esasen o kızı alması hata idi. Bu işi Necmeddin Molla yaptı. Eğer o vakit İstanbulda olsaydım, İhsan'ı bulur «Bu kızı alma!» derdim.

Bu çirkin vak'anın havadisi şimşek sür'atiyle mebusların ağzına düşmüş, Ankaraya, İstanbul'a yayılmış. Rezil oldular. Bu işa'yı bizzat Mustafa Kemal yapmıştır, adetidir. Esasen Süreyya'yı, seraskerin oğullarını hiç sevmez. Bizzat bana kaç defa bunlar aleyhinde söylemişti.

Hem de artık Mustafa Kemal'in işi bitmiş. Melâhat'ın da

pabucu dama atılmış. Onun atılınca babasının da atılmış, babasına iltifat zaten bu işi için idi. Oldu, bitti.

Artık Süreyya'yı Mustafa Kemal çağırmıyor. Yüzüne bile bakmıyor. Şu meclis ekseriyetle Mustafa Kemal'in dalkavuklarıdır. Amma yine bir namuslu hisleri varmış. Mebuslar Süreyya'dan selâmı, sabahı kesmişler. Onu gördükçe müstehzi gülüyorlarmış. Bunlar Süreyya'ya fena dokunmuş. Artık gazetelerde de adı, resmi yok. Halâ yok... İşi bitti.

Süreyya rezil olduğunu anlamış, vekillik, başvekillik ümidi de kalmamış. Ankarada bir kötü otelde bir odaya çekilmiş. O kötü odada kendisini iyice rakıya vermiş. Utancından meclise de gidemiyormuş. İçmiş içmiş, bir gün nüzul inmiş. İhsan karısının vak'asını Mustafa Kemal'den bir mektupla sormuş o da kızmış. Polis marifetiyle hepsini toplatıp trene bindirip İstanbula defetmiş. Bu da enfes. Mükemmel cumhuriyet... Mebusu bile polisle tutup sürüyor. Ne ise inme hafif imiş, geçmiş. Süreyya Nis'e gelmiş, oradan Şükrü ile Parise gelmişler. Oradan da İstanbula dönmüş. Şimdi kimsenin yüzüne bakacak hali yok. İstanbulda oturuyormuş. Haysiyeti olsa intihar ederdi.

Bu işin böyle olacağını çocuk bile bilirdi. Süreyaynın bilmesi lâzımdı. Sersem. Sersem değil, mevki hırsı... Nitekim burada gazetelerde Süreyya'ya Mustafa Kemal'den iltifatları gördüğüm vakit haremime : «Bunlar Melâhat içindir. Rezil olacaklardır» demiştim.

İhsan'a pek acıyorum. «Bir mel'un ne denaatler yapıyor. Irz düşmanı hınzır. Ne âileleri bitiriyor» diyordum. Geçende doktor Fikret'e rast geldim. Bize yakın oturuyor. Hapishaneden çıkınca Parise gelmiş. Kahveye oturduk, konuşuyorduk. Dedim ki : «Sen bunların adamıydın kendini ileri atıyordun. Gördün mü?!.. İtle çuvala girilir mi?» dedim. «Bir sarhoşlukmuş. Tutulduk... Paraları da yedik. Böyle oldu» dedi. Derken Melâhat meselesinden bahis geçti. Ben İhsana acıdım. Dedi ki : «Acıma! O kendi istedi». Hayretle «Nasıl?» dedim. Fikret : «İhsan büyük bir mevkie geçmek peşinde idi. Gaziden mebusluk, riyaseticum-

hur başkâtipliğini istiyordu. Gazi Melâhat'a herşey yapıyor, İhsan göz kapıyordu. Birgün Gazideydim. İhsan ve Melâhat da oradaydı. Gazi Melâhat'i öptü. Melâhat'a sen de beni öp dedi. Melâhat da öptü. Sonra Gazi kocasına: İhsan! karının dudaklarında çok boya varmış. Mendilinle yanağımı sil dedi. O da gitti mendilini çıkardı, sildi. Bunu gözümle gördüm.» dedi. Bunu işitince acımaktan vazgeçtim. Gazi denilen bu mahlûk ne habistir. Hem birinin karısına tecâvüz eder, hem de kocasına karısının lekesini sildirir.

Geçenlerde Reşid Saffet bize geldi. O da «Süreyya için rezil oldu» dedi. Bu adamla fena dargınım. Öyleyken evime geldi. İllâ beni İstanbula götürmeye çalışıyor. Üç yıldır beni İstanbula gitmek için kandırmağa gelen adamların bu dördüncüsü. Gelmesi şöyle oldu : Ben sokaktan eve geldim. Reşidin sesini işittim. «Bu pis herif ne yüzle evime gelmiş» diye bağırıp evden gittim. Muhakkak işitmiştir. Haysiyetsiz adam. Kendisinde beni kandırıp İstanbula götürmek vazifesi var. Ne yapsın aldırmazlığa geldi. Benimle görüşmesi lâzım. Beni götürecek, orda haklayacaklar. Bunu İsmet veya Mustafa Kemal yollamıştır. Birkaç gün sonra yine geldi. Kendisine namussuzluğunu da, Lozanda casusluğunu da, İsmet'in kendisini asacağım diye bağırdığını da kendisinin odasına kapanıp çıkamadığını da, bu haldeki iki adamın böyle birbiriyle nasıl ahbap olduğunu da, gazetelerde bunlara hattâ Hamdullah Suphi gibi bir adama bile dalkavukluk ettiğini de, hasılı çok ağır lâkırdılar söyledim. Sade yüzü kızarıyor bir dakika sonra da geçiyor. Bu adam gayet namussuz, yalancı, fitne, hasis, dünyada paradan, mevkiden başka bir şey düşünmeyen bir adamdır. Hiç unutmam : Birgün dayısı Esbak Tahran sefiri. Hasip Bey'e beni de zorlayıp yemeğe götürmüştü. Hasib Bey aklı başında bir adamdı. Lâfını da esirgemeyen takımından. Yemekte dayısı Reşid Saffet'e kızdı ve «Ulan!» Sen ne namussuz adamsındır» dedi. Ve bu tarzda devam ediyor, Reşid sade : «Aman dayı» diyor. Nihayet dayısı dedi ki : «Sen bir jineroidsindir. Namus ve hayadan sende eser

yoktur. Aman filân deme. Zaten onların mektebinde büyüdün, onların terbiyesini aldın» bu sözü hâlâ kulağımda durur. Hakikaten Reşid Saffet adî ve rezil bir jinoroiddir. z

Bunlar bitti. Reşid işi dostluğa, hısımlığa, samimiyete vurdu. «İllâ İstanbula gidelim. Ben seni beraber götüreceğim» dedi. «Ben orda ne yapacağım? Ha burası, ha orası» dedim. «Dayım Türkoloji neşriyatı için 50 bin lira vakfedecek. Kimseye itimad etmiyor. Rıza Nur olursa ona veririm diyor. Memlekette âlim yok. Bu işin ehli sensin' Gidelim.» dedi. Bu yemleme idi. Halbuki dayısı öllecek de kendine miras kalacak diye dört gözle bekliyor. Hattâ İstanbulda birgün bana «Bu dayım malını vakfa verip beni mirastan mahrum edecek» diye şikâyet bile etmişti. İşe bak : Dayısı bana elli bin lira veriyor. Reşid de beni İstanbula götürüyor. Böyle şey olur mu?! Verse Vallahi Reşid dayısının da benim de gözümü oyar. Kendisine dedim ki: «Reşid Saffet! İstanbulda âlim kıtlığı mı var? Meselâ sen de bir âlimsin. Bu parayı sana versin. Güzel yersin. Sustu. Baktı bu da olmadı. Başka yollara döküldü. Nihayet dedim ki : «Canım, İstanbulda on odalı evimiz var. Burda iki odadayız, fakat kalorifer, sıcak su, banyo, hepsi var. Bunu İstanbulda bulabilirmiyim?» «Hayır» dedi. Yine : «Paris hür bir memleket. İstediğimi söylüyorum. İstanbulda söylenebilir mi?» Yine : «Hayır!» dedi. Böyle saydım, durdum ve nihayet dedim ki : «Hattâ burada bir tereyağ var ki, süt mübarek, hem de ucuz. Ben tereyağını çok severim. İstanbulda mağşuş olmayan ve böyle ucuz tereyağı bulabilir miyim?» Yine : «Hayır!» dedi. «O halde dedim niye beni İstanbula götürmeye zorluyorsun? Benim burada rahatım iyi. Sen demek rahatımı istemiyorsun. Benim düşmanımsın» Cevap vermedi. Bu sefer açtım ağzımı, yumdum gözümü. Mustafa Kemale de İsmete de kendisine de küfür ettim. Rezaletlerini saydım, onlara da, kendisine de namussuz dedim. «Bir milleti inim inim inletiyorlar, sen de dalkavukluk ile yardım ediyorsun. Hepiniz mes'ulsünüz. Birgün bunların hesabını vereceksiniz. Bakalım nasıl vereceksiniz?» diyerek bitirdim.

Aldı payını. Yüzü kül gibi oldu. Vurulmuş köpeğe dönüp defoldu, gitti. Bunları efendilerine anlatmıştır.

Bir müddettir gazetelerde görüyorum, Reşid Saffet faaliyette. Ben Yakub Kadriler, Falih Rıfkılar zümresine «Matbuat soytarıları», «Matbuat tüfekciyan-ı hazreti şehriyarisi» adlarını veriyorum. Çünkü iki sınıftırlar veya her biri arada bu iki rolün birinden diğerine geçerler. Reşid Saffete bakıyorum, o da bu zümreye girmeye çalışıyor. Yalnız o tüfekçi olamaz. Pek ödlektir, soytarı olur. Fransızca makaleler yazıp onun bir mahut fransızca economie de'Orient gazetesi vardır. Onda veya Pariste neşrediyor. Bunlar da Türkiyenin iktisadî vaziyetini cennet gibi gösteriyor. Bunu da Gazinin yaptığını söyleyip Mustafa Kemal ve İsmeti ayyuka çıkarıyor. İktisat âlimi geçinir ya bu mevzuu tutuyor. Halbuki cahildir. Hem de zekâsı aşağı bir adamdır. Şimdi de Türkolog geçiniyor bu mevzuu tutmuş. Milliyette gördüm: Peşteye gitmiş, Turan Cemiyetinde Mustafa Kemali «Ulu Gazi »diye türlü medihler eder bir konferans vermiş. İstanbula gelmiş. Böyle bir konferans verdim diye gazeteye kendi yazmış. Yine oradan Atillaya ait bir resim getirip Mustafa Kemal'e takdim etmiş. Sonra Rusya ve Finlandiyaya seyahat yapmış. Gelmiş, yine Milliyette «Türkoloji tetkiki yaptım. Harkof kongresinde Gaziyi medhettim» diyor. O Rusyaya mutlaka ticaret için gitmiştir ya. Türk Yurdu gazetesi heyet-i idaresine girmiş. Orda türkoloji diye değersiz, saman gibi yavan makaleler yazıyor. Garibi şu ki, bu gazetede makale ile Hamdullah Suphiyi medhediyor. Ona bile dalkavukluğa tenezzül ediyor. Aşağı şey. Bir gün Sosyete Aziyatik'den ruzname geldi. Baktım Reşid Saffet' in aza kabulü için bir teklif var. Teklifi yapan Minorski adında bir Rus. Minorskiye sordum: «Reşidi nerden tanıyorsun?» «Bana bir mektup yazdı. Benden azalık rica etti. Ben de bir arkadaşa rica ettim teklif ediyorum.» dedi. Bu cemiyete aza olmak son zamanda böyle rezil olmuştu. Kalkıp söyliyeyim dedim. Bana ayıp... Bir şey demedim. O da aza oldu. Bununla böbürlenecek, «Türkoloğum» diyecek. Bu cemiyetten iğreniyorum. Girdiğime pişmanım. Böyle nice saçmalar aza yapıldığı gibi cemiyet yahudilerin elinde. Ve aynı zamanda katolik papazların âleti. Papa bile gizlice bu cemiyete para veriyor. Bu cemiyet Fransa Hariciye Nezaretinin koloni meseleleri için ilmî ve siyasî bir âleti. Hele yılda 80 frank versin diye herkesi aza yapmaları pek çirkin.

Şimdi de Tasaruf Cemiyetine aza olmuş. Fakat yeni İstanbuldan gelen biri söyledi. Hiç kimse Reşid'i sevmiyormuş. Hakikaten çok antipatik bir adamdır. Yüzü de çirkin, mütereddi bir simadır. Kekemedir. Demek ki, ailesi mütereddidir. Nitekim kızı da saralı oldu... Esasen pek menfaatperest, huyu da çirkindir. Tabiî kimse sevmez.

Şimdi de barut inhisarı rezaleti. Eksik değil ki... Hepsi rezalet. Bir fransız eski mebus yahudi Nesim Mazelyaha «Barut işi kârlı bir iştir. İmtiyazını al!» demiş. Yarım milyon rüşvet vaad etmiş. O da Lütfü adında karısı gayet güzel bir Bulgar kızı olan bir avukata : «Karını Gaziye yolla. Şu imtiyazı al! Yarım milyon var» demiş. Herif karısını yollamış, imtiyazı ve rüşveti almış. Bu paradan şuna buna da rüşvet vermişler. Mustafa Kemalin etrafındakiler de ziftlenmişler. Hattâ o vakit Maliye Vekili olan Pazarola Hasan da çöplenmiş. Para ve bir otomobil almış. Derken yahudi ile Lütfü arasında rüşvetin taksiminde kavga çıkmış. İş duyuldu.Gazetelere ve mahkemeye düştü. Al bir rezalet daha... Bunu muhtelif kimselerden işittiğim gibi Paris'teki türkiyeli yahudilerden de aynen işittim. Onların bu işin iyisini bilmeleri lâzım gelir. Bu eseri kopya ederken şunu ilâve ediyorum: Fakat senelerden beri bu işin muhakemesi intaç edilmiyor. Çünkü yarân rezil olacak... Şu Mazalbah İttihatçıların gözbebeği idi. Yahudi vatan muhabbetinde, namus da bizi bile geçmiş, tekdir ederdi! Al işte ne iş görürlermiş, neden İttihatçı imişler. Talât'ın, İttihatçıların ne büyük günahları vardır...

Yeni kâğıt parayı bastırdılar. Eskisi ile değiştirdiler. Eski paralar duyun-u umumiyeye teslim edilmiş. Hadi bundanda

suiistimal. Uşaklar arı gibi. Para işinde yamanlar. Rivayet ettiler ki 30 milyon çalınmış. Kimisi de 16 milyon dedi. Bu kadar parayı Düyun-u umumiye memurları çalamaz. Mutlaka büyük bir el vardır. Galiba Mustafa Kemal, İsmet bunda bir oyun yapıp milyonlar vurdular.

Bir rivayette ise eski para hiç eksik çıkmayıp tam basılan kadar 163 milyon zuhur etmiş. Bu olamaz. Bu kadar yıldır bu kâğıtlardan yanan, kenefe düşen, suya düşen, toprağa düşüp yağmurla çürüyen, eskiyip yırtılan (Bu kâğıtlar hiç yenisi ile değiştirilmemiştir) Denize batan mutlaka olacak. Bu da milyonlar tutsa gerektir. Güya hükûmet kâr edeyim derken edememiş. Tahkikat başladı. Lâkin hâlâ yıllardan beri bunu da intaç etmiyorlar. Galiba kapattılar. Gizli kalan bir iş. Bu idare gidince serbest bir surette yeniden bir tahkikatını yapmalıdır.

21 Teşrin-i sani 1929 Milliyette 36 punto ile başa Mustafa Kemalin şu sözünü yazmışlar :

«Hakimiyetine malik olmayan bir insan veya bir heyet-i içtimaiye hiçbir vakit kendi iradesini kullanamaz. Harb-i umumiye girmek için milletin iradesi tâlik etmemişti».

Bu söz güzel, hakikattır. Ve harbe girmek için milletin iradesi talik etmediğinden perişan da olduk. Ancak bunu diyen lâf dolandırıcısı beş yıldır yaptığın birçok işlerde hangisine milletin iradesi talik etti. Milletin iradesini aslâ kullandırmıyorsun. Hem de böyle diyorsun. Buna habislik derler. Birazcık utan be!..

Doktor Neş'et Ömer de iyi dalkavuk ve âletmiş... Bu adam işe Mustafa Kemal'i tedavi ile başladı. Dalkavuk, Tıp Fakültesi duvayesi, nihayet Darülfünûn rektörü oldu. Onların emrine, hesabına işler karıştırıp duruyor. Boyu kısa, fitne ve fesattır.

Beş-altı aydır, tuhaf, Hükûmet dindar görünmeğe çalışıyor. Câmi tamir ediyorlar. Ramazan hazırlıklarına emirler veriyorlar. Galiba bu mes'eleden halkın nefretini görüyor, korkuyorlar, böyle propagandaya ihtiyaç hissediyorlar.

Gazetelerde bir havadis : «İbo'yu Yalova'da bir şahs-ı meçhul vurmuş» Bir hafta sonra da Mustafa Kemal Yalova'ya gidiyor. Mevsim kıştır. Demek yaz için hazırlıkları görmeğe gitti. Yalovada gezecek, kertecek. Halbuki orada İbo var. Demek İbo'dan hayatı için korktu. Zaten onu harcamak istiyordu. Şüphesiz kendisi tertip ettirip öldürttü. Polislere vurdurmuştur. Sonra Yalova'ya gidebildi.

Yine Mustafa Kemall'in bir şeyleri var. Zaten duramaz. Her gün kendisinden bahsediliyor ya... hergün adın gazetelerde ya... Hayır, arada kesif bir surette de bahis ve propaganda yapılmalıdır. Hadi bakalım bunları da görelim: Mahmut Siirt 20 Teşrinisani 1929 Milliyet'de reklâma başladı. «Geliyor, mühim, eşi görülmemiş, görülecek şey!..» Tıpkı hokkabazların, canbaz tellâllarının sokaklarda ve tiyatrolarının kapısında haykırmaları. Ne için bu? — «Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbihalleri ve nutukları» imiş. Siird'in bir metre kuyruklu kürdü diyor ki : «Gazi Hazretlerinin şimdiye kadar neşredilmemiş hasbihalleri ve nutuklarını pek yakında neşredeğim.» İnkılâp tarihimizin bir çok sahifelerini tenvir edecek olan bu çok kıymetli notlardan bugün bir nümune koyuyoruz.... Gazi Hazretlerinin mahrem nutuk ve hasbihallerinin neşrine bugün başlıyoruz.» Daima başa Mustafa Kemal'in bir resmini de koyuyor. Bazan bunları kırmızı, kahverengi boyalarla basıyor. Bu süsü de yeni moda. Efendi öyle istemiş demek...

Bunları gazeteden kesip sakladım. Bugün 77. nüshası geldi. Bu ne imiş? Hepsini okudum, anladım. Gazetecilerle konuşmuş, halkla, memurlarla konuşmuş, bu. Orman memuru ile konuşmuş, bu tarihe hizmetmiş?!. Mahrem nutuk ve hasbihallermiş!.. Bunları zaten o vakit de neşir ve propaganda etmişlerdi, sözlerini âyet mertebesine vardırmışlardı. Bunların neresi mühim? Sonra tarihe hizmetmiş, bunun neresinde tarih? Âdi lâflar... Hem de son bir kaç ayda yazılmış şeylerdir. Buna sümmetedarik derler. Muhavere halinde neşretmek hatâsını yapmış, ki bu tarz sahtekârlığa güzel bir delildir. Ahmak... Gûya aynen dercedilmiş... Bunu kim zaptedebilmiş? Vakıa Avrupada böyle şeyler olur. Siyasî müzakereleri muntazam yaparlar. Bir

stenograf hazır bulundururlar. Aynen tutar. Bizde nerde? O halde muhavere halinde aynen bu kadar tafsilâtla nasıl tutar?.. Ben de bu eserde, bazı muhavereler yazdım. Kısa ve muhaverenin cevferidir ki, hatırda kalabilir. Veya derhal not edilir. Hem de Siirtli gazetede «Notlar» dır diye de ip-ucu vermiş...

Bunlarda bir şey vardır diye dikkatle topladım ve şimdi müta'ea ettim. Saçmalardan başka bir şey değil. Tarihe yarıyacak hiçbir şey yok. Sade çarşambadan sonra perşembe gelir gibi, herkesin bildiği ve yüzbin kere söylediği basit hakikatler, övünme, keramet satma, meddahlık, kibr-ü azamet. Nenem karı da bu sözlerini sonradan keramet haline koyabilir. Uydurmaktan kolay ne var? Bir de görüştüğü adamlara sorulmalı. Mühim bir şey varsa nakil ve tenkid edecektim. Bir şey yok. Bu bir yığın kupürü atıyorum. Emeğime yazık oldu.

Bir şey daha nazarı dikkatimi celbetti. Bundaki sermayesi tamamiyle eski sermaye. Onları türlü şekillere sokup tekrarlamış. Hele büyük Nutku hep bunlarla dolu. Et-tekkarü hasen, velev kâne yüz seksen... Demek, temedduh sermayesi artık bitmiş. Nasreddin Hocanın karpuzları gibi olmuş, buna değmemiş diye üstüne işediği karpuzları yiyor. Demek iflâs günü gelmiş!..

Bunların dördüncüsü «Gazi ile anası» serlevhalıdır. Serlevhanın altında da «Bu, tarihimiz için çok mühim bir mevzudur» diyor. Nedenmiş? Çünkü Gazi Eskişehir'de iken İzmir'de anası ölmüş, vazifeyi bırakıp İzmir'e cenazesine gitmemiş. Halbuki o vakit bir vazifesi yoktu. Harp bitmişti. İzmir, Eskişehir'e pek uzak değildir. İki günde gider gelirdi. Bu, bilâkis onda ana muhabbeti bile olmadığını gösterir. Bunu şimdi anasını bile vatana tercih etti şekline koymak... Doğrusu pek edepsizce ve aşağı bir yalancılıktır. Kimbilir o esnada bir kaç kadınla beraber körkütük sarhoştu. Kadınları bırakamadı. Onbirincinin serlevhası «Hâkimiyet-i mutlaka milletin elinde olmalıdır» dır. Bunu kaç bin defa söyledi. Kabak tadı verdi. Hem de kendi böyle mi yaptı? Millete bundan bir defa bile ve bir darı tânesi kadar dahi vermemiştir. Bir milleti bundan mahrum edip de sonra bu cümleyi söylemek pek edepsizce ve utanmazca bir sahtekârlıktır.

Onikincinin serlevhası «Ordu İstanbul'a niçin gelmedi?» dir. Niçin gelmedi ben söyleyeyim. Gayet basit : İngilizler, Fransızlar orada idi de ve gelmemizi istemediler de onun için. Lozan'da tahlye için ayrı maddeler koyduk. Sulh imza edilince çıktılar. Girmek için bu devletlerle harp etmeli idi. Bunu da başka şekle koymuş, tekebbür ve temeddüh vesilesi yapmış. Çok utanmaz bir yalancıdır.

Otuzdördüncünün serlevhası «Millet hâkimiyetini ve istiklâlini maddeten eline almıştır» dır. Şu hergün dilinin zikri, elinin tespihi olan şey, ama milletin hâkimiyeti millette değil, kendi müstebit elinde. Gören göz kılavuz istemez. Yalnız hayret edilecek şey, utanmadan bunu söylemesidir. Bu adamın en bâriz seciyesi utanmanın kendisinde bir zerer bile bulunmamasıdır.

Yine Gazi Hazretleri demişti ki: «İki Mustafa Kemal vardır. Birisi ben fâni Mustafa Kemal, diğeri milletin arasında mevcut ebedî Mustafa Kemal'lerdir ki, ben onların hayallerini tahakkuk ettiriyorum. «Bunu ancak megalomani nöbeti zamanında olan bir deli söyler. Zavallı bilmiyor, millet arasındaki Mustafa Kemal, fânî Mustafa Kemal'den daha fâni. Bir gün bütün heykellerini bile kıracaklar, adını kitaplarda, gazetelerde nefretle yazacaklar.

Kırkaltıncının serlevhası «Hayat iktisadiyat demektir. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmalıdır» dır. Bunun neşri millî tasarruf yaptıktan sonraya tesadüf ediyor. Günün mühim mes'elesi bu. Demek bu adam eskiden gazetecilerle konuştuklarını değil, yeni şeyleri de şimdi evinde yazıyor, eski halkla musahabe diye neşrediyor. Hem de senin yaptığın israfat bu söze pek uygun düşüyor ya... Güya büyük hikmet yumurtlamış. Yaşayabilmek için mutlaka muktesid olmak, saçma bir şey, bir kelime salatasından başka bir şey değildir.

İşte bu makallerde zikredilecek sâde bunları bulduk. Hepsini lâhananın dış yaprakları gibi çöp tenekesine attık.

24 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet'de İsmet'in Lozan'dan Mustafa Kemal'e gönderilmiş bir mektubunun fotoğrafisi var. Serapa ve müthiş dalkavukluk. Bu mektubun böyle birden neşrinin büyük bir manası vardır. Lüzum görmüş. Sebebini bilmiyorum. Bir şey de işitmedim. Mektubu okudum. «Aziz Başkumandanım, Reisim ve kardeşim» elkabı ile başlıyor. Bu kadar elkaba samimi bir mektupta lüzum yoktur. Dalkavuktur. Öbbür tarafı da dehşetli dalkavukluk. Mustafa Kemal'e bir çok tahassüründen bahsediyor. Zannedersiniz ki âşıktır. «Benim güzel paşam», «İmzanın derece-i şifası büyüktür», «Ben sana bu kadar rabıtasız yazmamıştım. Tekrar edeyim ki tahassürümün şiddetindendir. «Benim güzel şefim, sevgili kumandanım, seni ne vakit göreceğim?», «Çok lâübaliliğimi af et. Çok tahassürüm var. Kelimeler çok eksik ve içimi hiç tatmin etmemiştir.» diyor. Evet dalkavukluk numunesi bir mektup hasılı. Lozan'da bahsinde yazdım ya. Bu adam vaktini Mustafa Kemal'e ve Hükûmete yazmakla geçiriyordu. Lozan müzakeresi onun için talî idi. Elini sürdüğü yoktu. Mustafa Kemal'e yazması, iş sorması hatâ idi. Demek ona böyle dalkavukluk ediyormuş. İşte bu mektup bunları, dalkavukluğunu ispat eder bir vesikadır. Mustafa Kemal'e Lozan'dan bir tane bile mektup yazmadım. Mektupta Mustafa Kemale' konferansın fasıla-i mesaisini 10 Kânunuevvele kadar takdim ettiğini de söylüyor. Sabahlara kadar rapor ve mektup yazmakla meşgûl olduğunu bildiriyor. Doğru, öyledir. Bense, o öyle yaparken, sabahlara kadar konferansta görülecek işlerle meşgûl olurdum. Bu rapor ve mektuplarını sıkı sıkıya benden saklamıştır. Bilâkis ben oradan tek bir mektup gönderdim. O da Rauf'un mektubuna cevaptır. Onu da İsmet çaldı. Ne diyelim, bu adam iş için değil, mevki dalaveresinde... Böyle yapar. Ve işte İsmet'in bu mektubu onun Lozan muahedesinin yapılmasındaki rolünün hiç olduğunu gösterir.

Mustafa Kemal bu müthiş dalkavukluk mektubunu İsmet'in kendisine nasıl dalkavukluk ettiğini göstermek, teşhir etmek için neşretmiştir. Bu muhakkak. Acaba vesilesi, sebebi ne? İsmet'e kızdıda mı, ona otur oturduğun yerde mi diyor? Yoksa sırf kendi büyüklüğünü ispat için mı? Bu ikiden biridir. Ama hangisi?..

Bu yıl 13 teşrinisâni de Meclis açılınca İsmet bir nutuk söylemiş. Metni gazetelerde gördüm. Nutukta dikkatimi celbeden bir cümle gördüm: «Paramızın en iyi ve en sağlam olduğu bir gündeyiz» diyor. Bu Maliyemiz ve iktisadiyatımız çok iyidir demektir. Bizim miyarı aldım, yâni sözünü aksine çevirdim. Derhal iktisadî ve malî buhran olduğuna, paramızın pek çürük bulunduğuna hükmettim. Bakalım Allah'tan dilerim ki; beni yanlış ve miyarımı kıymetsiz çıkarmış olsun...

26 Kânunuevvel 1929 tarihli Milliyet geldi, başta otuzaltı punto ile şunlar var: «Hükûmetin dahilî bir istikraz yapacağını, evrak-ı nakdiyeyi ikiye bölerek kıymetleri üzerinde oynayacağı tarzında çıkarılan haberlerin tek bir mahiyeti vardır: Yalan «Bunu İsmet yazdırmıştır. Bu haberin ilk kısmı benim İsmet'in nutkundan âdetim vechile aksi yapmak suretiyle çıkardığım ahkâmı te'yid ediyor. Fakat Hükûmet buna yalan diyor. İnşallah yalandır. Memlekete yazık...

Yalan değildir. Buhran vardır. Bunlar tedbir olarak banknotları parçalamak gibi tedbirler düşünmüşlerdir. Böyle olmasa gazetelerin ağzına düşmezdi. Bu serlevhanın altında «Ortalığı boş, bizi gafil mi zannediyorlar ki?» diyor. Sonra da : «İçli dışlı bir kısım düşmanlarımız iktisadî cephemiz aleyhinde yine durmadan tahrikat yapıyorlar. Akla gelmedik haberler çıkarıyorlar» deniyor. Hadi... Bunu içli dışlı düşmanlara verdiler, tahrikât dediler. Alâ... Daha aşağıda: «Memleketin umumî hayatında gayrî tabiî hiçbir hal yoktur» diyorlar. Bu da güzel...

Böyle imiş, müsterih olmalı. İçli düşmanlara lânet okuyalım, fakat yine aynı havadisler sırasında İngiliz lirası birden 1200 kuruşa çıktığı yazılı. Böyle müthiş fırladığı hiç yoktu. Hususî bir haber aldım. 1400 kuruşa kadar çıkmış. Demek fev-

kalâde malî bir buhran var. Bu Hükûmetten de her şeyden de beliğdir. En doğruyu bu söyler. Demek malî buhran var. Hal fena. Hükûmet aşikâr yalan söylüyor. Demek bizim istihraç keramet gibi imiş... Miyarım büyük kıymeti haizdir. Öyledir. Çünkü İsmet hakkında uzun müşahade ve tecrübelerimle keşfettiğim miyardır. Onunla derhal bilirim. Şimdi şu Hükûmete ve ricaline küfrü bastırmaz mısın? Bu Hükûmet değil, dolandırıcı kumpanyası...

Zavallı paramız havadadır. Mütareke iptidâsında hatırımda kaldığına göre iki - üç kâğıt liramız bir İngilizdi. Bir düziye düştü. Bu hale geldi. Bu Hükûmetin son bir kaç yıllık şapka, harf, koşu atı, yazı makinesi, Ankara imarı, şimendifer inşası ve suiistimalâtı, Yalova imarı, türlü balo ve safalar, kürdistan hareketi, Gazi heykelleri, bayramlar, büyük bütçeler, saç deniz hamamları, sair türlü sipariş ve sefahatleri bu vaziyeti vücuda getirdi. Tabii idi.

Yeni gelen gazetelerde havadis: İş tahakkuk etti. İktisadi buhran var. Ateşten gömlek giydik. Çünkü Hükûmet parayı düzeltmek için cebrî ve anormal tedbirler tatbik ediyor. İngiliz lirasını zorla 1025 kuruşa düşürebildi. Hükûmet beş - on gündür boyuna «Daha düşecek» diyor ama, orda kaldı. Yine birden fırlamağa hazır. Gerilmiş bir yaydaki ok gibi duruyor. Benim de burda bir lokmalık Türk Parası ufak bir şeyim var, ödüm kopuyor. Düşerse gurbette aç mı kalayım... Derken 1040 kuruşa çıktı 1.035 etrafında temevvüç ediyor...

Şimdi Hükûmet Daragoni, şuna Köroğluvarî diyelim, tedbirler alıyor. Hadi yeni bir icâd: «Tasarruf ve iktisad.» Bu babta cemiyetler teşkil ediyorlar, ithalâtı azaltacaklarmış, yerli malı kullanıp muvazene yapacaklarmış. Türk Parasının hudut haricine çıkmasını da yasak etmişler. Hangi yerli malı? Nerde? Kime yetecek? Refikamın iki bin benim de üç bin franklık kadar gelirimiz vardı. Şimdi göndermiyorlar. Beş yıldır türlü israf, safahat yaptılar. Şimdi maliyeyi düzelteceğiz diye bizim

şu ufak lokmamızı kestiler. Bu nasıl şey?!. Bugün Türkiye'de hakkı tasarruf da kalktı, yok oldu demektir. Ben mal sahibiyim. Malımı nerede istersem yerim. Şimdi istediğim gibi tasarruf edemiyorum. Bu ne zulümdür. Hem benim gibi Türkiye haricinde yaşayan kaç Türk var? Hepsine giden para belki ayda üç bin lirayı bulmaz. Bununla iktisadî vaziyeti düzeltecekler. Düzeltsinler... Halbuki yine İsmet'in karısının elbisesi Paris'ten getiriliyor.

Yerli malı giyeceklermiş. Sade kumaşı ele alalım. Türkiyede Hereke gibi kaç fabrika vardır ki 14 milyon halka elbiselik kumaş yetiştirsin. Hereke gibi belki daha yirmi fabrika ister. Bunları yapmak çin de belki yüz milyon lira harice göndermeli. Ya milletin kafasına geçirdikleri şapkayı nerden bulacaklar? Her şey bunlara göre. Bu bir fesad halkasıdır. Böyle şeyler cebr ile, madde-i kanuniye darbesi ile bir günde olmaz. Zaman işidir.

Aldıkları tedbirler hep anormaldir. Cebridir. Büyük bir buhrandan Allah saklasın. Ve bu delilerden milleti kurtarsın. Tedbirleri kâmilen istibdadî ve muzirdir. İktisadiyat istibdada gelmez. Tedbirlerinin elbet biraz faydası olacaktır, fakat bu devede kulaktır. Ondan bir şey çıkmaz. Edilen zulüm ve istibdada değmez. Bu az faydaya mukabil ise müthiş zararlar olacaktır.

A paşalar!Beş yıldanberi aklınız nerde idi? Görülmemiş, şiddetli israflar yaptınız... Niye yaparsınız?. Bunlar hep göz boyamadır.

Son gazetede şunu gördüm: Serlevhası «Halkın dertleri» Şehremanetinden, yolların fenalığından şikâyet ediyor. Altında: «Haydi insan saygısı yok diyelim, fakat mes'uliyet korkusu da mı yok? Her gün asgarî yirmibeş ilâ otuz bin kişi dizlerine kadar çamur ve su birikintisi içerisinde yüzüyor» Doğru. Muharririn kızması da doğru. Fakat, a kör olası muharrir, desene, ki: «Ey Şehremaneti! Her yıl Mustafa Kemal'in istikba-

line, teşyiine, mutfağına, bavuluna, kravatına yüzbinlerce lira sarf edeceğine, Haliç üzerine asma Gazi Köprüsü yapmağı düşüneceğine, Yalova safası için paralar sarf edeceğine, şu yolları tamir et! Sade bunu istiyoruz. Vekilharçlık, ayvazlık edeceğine, vazifeni yap!» diyemez ki... Ah ne perişanlık!... Ne felâket!... Bu Muhiddin denilen sağırı oraya Başvekil olan sağır koydu.

Haliç üzerine asma köprü yapmak istiyorlar. Bu adamlar delidir. O ne ile olur? Hem böyle bir kara buhran, hem böyle pembe hayâller!...

Yine gazetenin son nüshalarında bir havadis: İsmet, Reisicumhur muavini oluyor. Birkaç gün sonra Hükûmet tekzib etti. Biri bana: «Canım, yalanmış, Hükûmet tekzib etti» dedi. «Hayır, mutlaka bir aslı vardır. Türkiye'de hiçbir gazete Hükûmetin izni olmadan hiçbir şey yazamaz. Hem de böyle mühim havadis uydurulamaz» dedim. Sonra nedense vazgeçmişlerdir. Yapsalardı icâd olurdu. Adetâ ,veliahd gibi bir şey...

Bir - iki gün sonra Paris gazeteleri Mustafa Kemal'in hem Reisicumhur, hem de aynı zamanda Başvekil olacağını yazdı. Evvelki havadisle münasebattar. Derken bizim Hükûmet bunu da tekzib etti. İyi ama bu Hükûmetin yalancı olduğunu otuz defa yakaladık. Gel de inan... Halbuki Mustafa Kemal'in eskidenberi böyle bir fikri vardı. Kimseye emniyeti yoktur. Bütün kuvvetleri doğrudan doğruya elinde bizzat bulundurmak ister, hadsiz bir müstebittir. Devlet reisi, fırka reisi, asker reisi, Hükûmet reisi, ilh...

Bugünlerde demek İsmet'e emniyeti daha azaldı. Başvekil de olacaktı. Demek Teşkilât-ı Esasiye'de tâdilât yapacaktı. Kanun onun keyfidir. İstediği gibi tadil eder. İsmet ise açıkta kalıyor. Mademki açık muhalefete kalkmamıştır ve elde yüzkarası vardır, yine ona bir mevki lâzımdır. Pek büyümüştür. Artık vekillik gibi şeylere tenezzül edemez. O halde ona bir yer yapıyordu: Reisicumhur Muavini. Bu, gülünç şey. Dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Ama Gazi dâhi değil mi? İcad eder! Zaten Büyük Millet Meclisinin tarzı da onun icâdı değil mi?!...

Demek bu düşünülmüş, karar giymiş, gazetelere de yazdırılmıştı. Sonra nedense vazgeçmişler. Bir tekzib kâfi... Duvarların badanası gibi setr ül ğuyuptur...

Dün posta ile Fransızca bir gazete geldi. Adı «Zincirli Cumhuriyet» Paris'te çıkıyormuş. Müdürü Dâmat Ferid Paşanın Dahiliye Vekili Mehmed Ali, başkâtibi Ömer Feyzi. Galiba bu Trabzonlu Ömer Feyzidir. Türkiye'ye muhalif bir gazete. Bakalım ne yazacak?..

Paris'te ve Fransa'nın her tarafında birçok ermeniler var. Bunlar bizden ve Rusya'dan kaçan ermeniler. Bilhassa Taşnaklar. Paris'te komitelerini yapmışlar, çalışıyorlar. Aleyhimize mühim neşriyat yapıyorlar. Büyük içtimaları oluyor. İngilizlerden de yardım görüyorlar. Bir aralık Ermenilere Amerikalılar çok teveccüh besliyor, büyük yardımlar yapıyorlardı. Artık sevmiyorlar. Gözden düşmüşler. Ermeniler Paris'te her yıl mühim içtimalar yapıyorlar. Kürtler ile birleştiler. Bedirhani Süreyya gibi Kürt politika serserilerine para veriyorlar.

Paris'te Ruslar da çok. Nice Çar miralayları şoförlük ediyorlar. Bunların da mühim teşkilâtı var. Bilhassa Krenski Fırkası kuvvetli.

Paris'te sergiler açılır. Hemen hergün bir sergi vardır. Paris'te bir işim de bu sergileri gezmekti. Hemen hiçbir sergi kaçırmadım. Bu sergiler günlerle dolaşmak ve gezmekle bitmiyor. Birer dershne, müze, laboratuvardır. Çok faydalı, ders veren şeylerdir.

Fransada nüfus çoğalmıyor. Hattâ biraz azalıyor. Bu sebeple böyle Rus, Ermeni ,ilh... ecnebî nüfus getiriyorlar.

Paris'te hayat İstanbul'dan ucuz hem de iyi.

Fransa'da fuhuş ziyade, ama bir sınıf var ki iyidir. Bizim dükkânda iki berber kız var. Aileleri aslâ yalnız bırakmıyorlar. Dansa, baloya yollamıyorlar. Kızlar yalvardı. İmkânı yok, anaları kabul etmedi. Mustafa Kemal'in bizde yaptığı vaziyeti düşünmeli, bir de bunu. Meselâ Mosolini de İtalya'da dansı men

ederken, Gazi Hazretleri Türkiye'yi büyük mikyasta bir dans yeri yaptı. Bu adamlar medeniyet budur zannediyorlar. Çünkü Avrupanın sade sokaklarını, fuhuşhânelerini, eğlence yerlerini, sokaktaki heykellerini görmüşlerdir. Akılları buna eriyor. Bunları yapmak istiyorlar. Halbuki bunun çoğu muzırdır. Geride öyle irfan müesseseleri, öyle fabrikalar var ki, bunlardan haberleri yok. Terakkı isteniyorsa sade bu son iki şeydedir.

Geçen yaz Sen Jan de Lüz'a gittik. İspanya hududunda. Deniz banyoları aldık. Güzel bir yer. Buranın halkı Basque'dır kendilerine mahsus bir dilleri var. Fransızcayı fena söylemiyorlar. Dillerini konuşurlarken bana Türkçe gibi geliyordu. Fakat bir şey anlamıyordum. Vaktiyle Macaristan'a gittiğim vakit de böyle olmuştum. Pansiyoncu kadına sekiz kelime sordum. Bunlardan üçü Türkçe çıktı. Anaya, ama, babaya, ataya, güneşe, gün diyorlar. Arabaları tıpkı bizim kağnı gibi.. Bir otokara bindik. Bir çocuk bilet parası topluyor. Bir müşteri geçirdi «Hayda» diye bağırdı. Bu da Türkçe.

İspanya'ya geçtik. Boğa güreşi seyrettik. «Ejel» de belki onbin kişi vardı. Çok vahşi ve kanlı bir şey. Bir boğa çıktı. Tretuvarlar ve emsali meydanda boğayı kızdırıyorlar. Boğa saldırıyor. Korkunç eşy. Sonra biri ata biniyor, meydana çıkıyor. Boğa bunu gördü, üstüne yürüdü. Bir boynuz vurdu. Atı boynuzuna taktı, üstündeki adamla beraber havaya kaldırdı ve yere çaldı. Eski Türkler kahramanlığa işaret olarak kendilerine boğa adı koyarlardı. Ben boğanın ne demek olduğunu bilmezdim. Şimdi gördüm. Müthiş bir kuvvet imiş. Türklerin hakkı varmış. Keza bizim hilâl dediğimiz şey, esasen boğa boynuzudur. Kuvvet âlameti olarak alınmıştır. Alınmasının sebebini de şimdi anladım. Nihayet boğaları öldürüyorlar. Şöyle ki: Zavallı boğa kanlar içinde saldırıyor. Boynuna şişler, sonra bir kılıç saplıyorlar. Bunun üzerine boğa önce diz çöküyor, yıkılıyor, ölüyor. Yanımızda bir İngiliz aile vardı. Duramayıp kalktılar, gittiler. Haremim sinirlendi, zangır zangır titriyor, bağırıyordu. Yerinde duramıyordu. Zorla susturdum. Bunu da gördük.

Paris'in metroları pek güzeldir. Paris'te en emin sür'atli vasıtadır. Bu işrketin bütçesi Türkiye'nin bütçesinden fazla. Halimizi anlıyalım. Fransa'da sade bir şirket bizim devletten zengin.

Paris'te otomobil müthiş surette çok. Adetâ şimdiden sokaklara sığmıyorlar. Bu hal böyle giderse on yıl sonra ne yapacaklar bilmem.

İntihap oldu. Her tarafta meb'us namzetleri tarafından ilânlar yapıştı. Muhalifler Hükûmet partisine, onlar da ötekilere neler demiyorlar. Müthiş. Fakat hürriyete bakın ki; hükûmetin kimseye bir şey yaptığı yok. Fransa ne hürriyet memleketidir. Bizde de bir gün böyle olduğunu görebilsek... Şu ilânları toplayıp Türkçe bir eser yapmak, millete göstermek aklıma geldi. Uzun iş. İşim çok. Vazgeçtim. Fırkaların ve mebusların hükûmete söylediklerinden binde birini bizde biri söylese Mustafa Kemal derhal onun boynuna ipi takar.

İşte yığılmış gazete kupür ve ağızdan işitip de not ettiğim vukuatı da bitirdim. Şimdi ufak bir umumî mütalea yazacağım. Sonra birkaç şahısları tarif edeceğim. Bir de kendimi bir kere kendim tasvir edeceğim. Bundan böyle de hergünkü vukuatı günlük jurnal halinde kayda devam edeceğim.

UMUMÎ MÜTALEA

Bu, adeta bir tekrardır, fakat lâzımdır. Hem de tekrar çok iyi bir şeydir. Tekrar sihrî bir te'sire maliktir. Bu sebeple şiirde nakarat, musikide ara nâmesi kullanılır. Tekrarı haşiv diye nesirde sevmezler. Bilâkis haddinde ve güzel olursa onda da iyidir. Ben eserlerimde stil intizamına, seçme kelime ve cümle

tertibine, böyle şeylere aslâ dikkat etmedim. Vaktim dar. Bunu yalnız edebî eser ve şiirlerimde yaptım. İnsan bir şeyi çok görürse onun tesirinden kendini alamaz. Kaçamaz. İşte ticarî reklâmların hikmeti budur. Meselâ Paris'te her adımda Dubannel içkisinin reklâmı vardır. İnsan yürüyor, bir kahveye oturunca garson gelip ne içersin deyince, derhal Dubone hatıra geliyor, onu istiyor. Bizde bir şeyi kırk kere isteyince olur derler. Atalarımız ne güzel dikkat etmiş. Tekrarla derhal oto-straksiyon olur. Yine et tekrar hasen velevkâne yüzseksen derler. Pek doğrudur. Bir adama kırk defa delisin dersen sahiden bir deli olur derler. Doğrudur.

Abdülhamid zamanını yazmıyacağım. Benim işim değil. O vakit mühim mevkilerde bulunmadım. Bizim Türk Tarihinde de bu babda biraz malûmat var.

İTTİHATÇILAR DEVRİ:

Bunlar hürriyet ve Meşrutiyet namına kıyâm ettiler. Muvaffak oldular. İlk devrede pek fena gitmedi, fakat derhal tenkidi çekemediler. Mevki-i iktidar tatlı geldi. Ellerinden gidivecek diye ödleri koptu. Hemen istibdada, keyfî harekete tegallübe başladılar. Soygunculuk da başladı. Artık kim muhalefet ve tenkid yapsa, ona «Hain-i vatan» dediler. Kendilerinden başka millete sadık kimse olmadığı zihniyetine düştüler.

Astılar, kestiler, döktüler, hapsettiler, sürdüler. Öldürmeyi hem mahkemelerle, hem de komitelerle sokakta yaptılar. Memleketi kendilerinin çiftliği zannettiler, yaratılıştan mümtaz mahlûk olduklarına kani oldular. Bu suretle devlet ve millet işleri fena gitti. Bir de bu adamlar tahsilsiz, gayet câhil idiler. Devlet idaresinden de bir şey bilmiyorlardı. Tecrübesiz idiler. Yüksek mevkilere sıra ve zamanla değil, birden oturmuşlardı. İdareyi berbad ettiler. Millete ve devlete büyük zararlar verdiler. Nihayet Harb-i umumiye girmek gibi büyük cehaleti, büyük günahları da işlediler. Devleti batırdılar. Bu, kendilerinin de mahvı oldu.

Bu devrin şahsiyetlerini burda tarif etmiyeceğim. Her şahıs hakkında bahislerinde muhtelif yerlerde malûmat vardır. Onlardan en bariz şahsiyetler Talât, Enver, Fethi C,avid, Hüseyin Cahid, Ahmet Rıza, Mahmut Şevket, Rahmi, Ziya Gökalp, Doktor Nazım, Maarif Vekili Şükrü, Cemal Paşadır. İçlerinde mütefekkir tek adam vardı, o da Ziya Gökalp idi. Bir derece Cavid, Cahid ve Fethi de mütefekkir sırasındadır.

Bunların muhalifleri bariz sîmalar olarak Mizancı Murad, Sabahaddin, Lütfi Fikri idi. Ben de muhaliflerden idim. Murad âlim, iyi bir adamdı. Türkiye'de hürriyet fikrinin intişarına hizmet etmişlerdendi. Fikrinde pek hatalı da olsa anut idi.

Bu devrin bîtarafane olarak tarihini yazmak lâzımdır. Hükûmet bir hey'et teşkil etmeli. Bu hey'ete bu cemiyetin Merkez-i umumisinde bulunmuş, nazırlığını yapmış adamlardan, keza cemiyetin muhaliflerinden koymalı. Bunlara bütün vesikaları bulup, toplayıp vermeli. Bunlar da bu devreyi bîtarafane yazmalıdır.

Bir müddettir muhtelif gazetelerde İttihad ve Terakki hakkında hatırat neşretme modaları... Bu işlerden hiç haberi olmayanlar bunları yazıyor. Hepsi sathi ve yalan. Bunların hiç bir kıymeti yoktur.

MUSTAFA KEMAL DEVRİ:

Devlet Harb-ı Umumi de mağlûp olmuş, düşmanları memleketi işgal etmişler. Her şey yanmış. Taksim olunuyoruz. Millet telâşta, hele Ermeni ve Rumdan fena korkuyorlar. Bunların tahakkümü herkesin izzetinefsine dokunuyor.

Nihayet millet kendisini müdafaa için bir bir kıyam etti. Çete teşkilâtına başladılar. Ermeniler, Fransızlar, Rumlarla vuruşuluyor. Millî hareket taazzuv etti. İstanbul'da padişah düş-

manlarla beraber oldu. Hürriyet ve İtilâf fırkası da âleti. Keza çerkezler ve abazalar da padışah taraftarı. Her yerde millî hareket aleyhine padişah kıyâmlar yapıyor. Ordu yolluyor. İngilizler de kendilerine yardım ediyor. Bu harekette Damat Ferid Paşa ile Ali Kemal mühim şahsiyetlerdir.

Mustafa Kemal Vahideddin'e kızgın. İntikam almak için millî harekete iştirak ediyor. O esnada millî hareket Erzurum kongresini yapmakta. Mustafa Kemal derhal oraya gidiyor. Kendisini kongreye kabul etmek istemiyorlar. Entrikaya başlıyor. Bazılarını iğfal edip giriyor. Girince reis olmak istiyor. Yapmıyorlar. Hattâ yüzüne karşı aleyhine söylüyorlar. Fakat O, reis olmağa da muvaffak oluyor. Kongre bitince Sivas'a geliyor. Orada Hey'et-i Temsiliye adında bir hey'et halinde çalışıyorlar. Rauf yanında. Daha orada aralarında niza var. Gerek Karabekir, gerek Rauf, Mustafa Kemal'in hırsından, ilerde milletin başına belâ olacağından korkuyorlar. Rauf onun reis olmasını aslâ istemiyor. Galiba kendi olmak fikrinde idi. Nihayet Hey'et-i Temsiliye Ali Fuad'ın himmeti ile Ankara'ya gelip yerleşiyor.

Bu dakikaya kadar millî kıyamda Mustafa Kemal yoktur. Şimdi bunun başına oturmuştur.

Bu esnada intihap yapılıp, İstanbul'da bir Meclis-i Meb'usan açıldı. Bunu İstanbul Hükûmeti yaptı. Mustafa Kemal buna razı olmadı. Kendisi reis olmağa çalıştı, olamadı. Bu Meclis büyük bir hizmet gördü ki, o da Misak-ı Millîdir. Mustafa Kemal bunu da kendi eseri diyor ama, Sivas'ta bu ad telâffüz bile edilmemiştir. Haberi yoktu. Ancak Meclis Erzurum ve Sivas'taki esaslara istinat etti. Tay ve ilâve yaparak misakı vücuda getirdi. Fransızca olarak bütün dünyaya tamim etti.

Bu Meclis çok vatanperver çıktı. Bunu gören İngilizler Meclis'i bastılar. İstanbul'u resmen işgal altına aldılar. İş fena. Sevr muahedesi yapılmış. İmzası, Türkiye'nin imhası. İhtimal Meclis'e silâh altında bunu imzalattırırlar. Bu sebeple Meclis

tâtil-i müzakere etti. Dağıldı. Meb'usların bir kısmı Anadolu'ya geçti. Bu müthiş tehlike bitti.

Anadoluda yeni bir Meclis toplandı. Hükûmet teşkil edildi. Artık Türkiye'de muhasım iki hükûmet vardı. Bunlar silâhla, her şeyle çarpıştılar. İstanbul hükûmeti mağlûp oldu. Garpte Yunan ordusu, şarkta bir Ermeni ordusu vardı. Millî kıyam cendere arasında idi. Ermeniler hücuma hazırlanyorlardı. Kâzım Karabekir Ermeni ordusunu mahvedip Gümrü'ye kadar istilâ etti. Gümrük Muahedesi yapıldı. İşte bu vakte kadar en mühim iş gören Ali Fuad'la Karabekir'dir. Refet Paşa ile Çerkes Ethem'in de mühim hizmetleri vardır. Mustafa Kemal'in rolü hiçtir. Sade Meclisi Ankara'da toplayıp Hükûmet teşkil etmektir.

Mustafa Kemal'in en emin, en muti adamları Fevzi Paşa ile İsmet Beydi. O, İsmetle Harb-ı Umumî'de Suriye'de ve Şark cephesinde bulunmuş, Mustafa Kemal İsmet'e «O iyi bir emir neferidir» diyordu. Fevzi de böyle idi. İşte bu iki adam bu meziyetleri ile en mühim mevkileri işgal ettiler. Onun biri sağ, diğeri sol eli oldular. Her biri aynı zamanda Erkân-ı Harbiye Reisi, Ordu Kumandanı, Hey'et-i Vekile Reisi, Müdâfai Milliye vekili gibi birçok mühim mevkii birden de işgal ediyorlardı.

Mustafa Kemal kendisini Meclis ve Hükûmet Reisi yapmıştı. İkisi üzerine de tahakküm ediyordu. Nihayet İsmet'i Ordu Kumandanı yaptı, Fevzi'yi de Erkân-ı Harbiye Reisi. Çetelerden kurtulup ordu vücuda getirildi. Moskova'da Ruslarla Moskova Muahedesi denilen muahede yapılıp dostluk peydah edildi. Onlardan bir çok silâh, cephane ve para alındı. Bir taraftan da Ordu tanzim ve adedi tezyid edildi. Bir taraftan da silâh ve cephâne tedârik edildi. Afganlılar ile de Moskova'da bir muahede yapıldı. Yunanlılar Bursa'yı da adetâ harpsiz işgal ettiler. İki defa İnönü'ne hücum ettilerse de bozuldular. Millî hareket aleyhindeki isyânlar tamamiyle bastırıldı.

Moskova Muahedesi maddeleri üzre Ukranya, daha sonra

müştereken Azarbeycan, Gürcü ve Ermenilerle Kars Muahedesi yapıldı.

Fransızlar ile Maraş ve Ayintab'ta şiddetli harbler oldu Nihayet Fransızlar Adana'da mağlûp oldular. Ankara itilâfnâmesi yapılıp Adana ve Maraş'ı tahliye ettiler.

Yunanlılar Eskişehir - Afyon muharebesinde bizi bozdular ve perişan ettiler. Ordumuz pek mükemmel ve adetce pek mükemmel değilse bile düşmana müsavi idi. Kumandan İsmet idi. Bu mağlûbiyetin sebebi sırf İsmet'in cehaletidir.

Yunanlılar Ankara üzerine yürüdü. Mustafa Kemal kaçmağa teşebbüs etti. Ordu enkazını Kızılırmağın arkasına almış, Hükûmet merkezini Ankara'dan Kayseri'ye kaldırmak istedi. Meclis büyük bir şehametle bunun önüne durdu. Meclis orduyu bizzat kendi tedbirleri ile yeniden tensik etti. Sakarya'da düşman karşılandı. Uzun ve büyük bir muharebe oldu. Yunanlılar mağlûp olup perişan bir surette Eskişehir - Afyon hattına çekildiler.

Artık Mustafa Kemal de, İsmet de milletin gözünden düşmüşlerdi. Mahiyetleri meydana çıkmıştı. Sakarya harbi esnasında da Mustafa Kemal ordumuza ric'at emri vermişti. Mustafa Kemal Ankara'da müthiş fuhşiyat ile meşgûldü. Bu da kendisini milletin gözünden düşürmüştü. Millet Meclisi tamamiyle aleyhinde idi. Bilhassa İkinci Grup namı ile bir grup teşekkül etmiş, Mustafa Kemal'e, İsmet'e hücum ediyorlardı. Bu muhalefeti imha için Mustafa Kemal Meclis'i Topal Osman'a bastırmak istedi. Bunu yapamayıp sade meb'us Ali Şükrü'yü öldürttü.

Bu cinayet meb'uslara korku saldı. Kısmen sustular. Tuhaftır. Millî Kıyama ne kadar hizmet etmiş insanlar varsa hepsi Mustafa Kemal'e muhalif idi. O da onları tepelemekle meşgûldü. Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi vasıtası ile orduyu elinde tutuyordu. Ankara Polis Müdürlüğüne de rezil birini koymuş, o da elinde idi. Etrafında da iki tabur muhafız askeri vardı. Kendisini düşürmek mümkün değildi. Meclise, millete rağmen mevkide duruyordu.

Nihayet Yunan ordusuna hücum edildi ve denize döküldü. İzmir'e girildi. Vahideddin İstanbul'dan kaçtı.

Bu zafer üzerine Mudanya'da bir mütareke yapıldı. İtilâf devletleri Türkiye'yi Lozan'a sulh müzakeresine dâvet ettiler. Lozan Muahedesi, sulh yapıldı. İşgal kuvvetleri Türkiye'den gittiler. Millet Meclisi padişahlığı ilga edip Abdülmecid'i halife intihap etti.

Artık harp bitmiş, sulh imzalanmış oldu.

Cumhuriyet ilân edilip, Mustafa Kemal Cumhurreisi oldu. Hey'et-i Vekile usulü kaldırılıp kabine usulü kondu. İsmet Başvekil oldu. Ankara Payıtaht yapıldı.

Millet, matbuat hâlâ Mustafa Kemal'in aleyhinde idi. Mustafa Kemal, Birinci Meclisi feshetmiş, ikinci bir meclis toplamıştı. Bununla muhalefetten kurtulmamış, az zamanda bu Meclis'de ekseriyetle muhalif olmuştu. Mustafa Kemal'in ayyaşlığı, fuhşiyatı, din aleyhindeki harekâtı milleti pek ziyade gayrî memnun etmişti. Kürdistan isyanı oldu. Bu Mustafa Kemal'e iyi bir vesile idi. Takriri Sükûn adında bir kanun yapıp isyanı bastırdı. Aynı zamanda matbuatı imha etti. Bir çok masumu astı. Meclisi korkuttu. Yine hâkim oldu. Bu esnada İstiklâl Mahkemeleri kanlı bir faaliyet yapmış, Mustafa Kemal'in muhaliflerini imha etmiştir. Bunun çoğu kanunsuz, keyfî idi. Memleket bu suretle teröre girdi, idare-i örfiye altına girdi.

Artık Mustafa Kemal'in korkusu yoktu. Keyfe, içkiye, fuhşa, servet yapmağa büyük bir mikyasta daldı. Her taraf şenlik, eğlence, bayram, balo içine daldı. Her gün merasim yapıyor, balolar tertip ediyor, eğleniyordu.

Lozan Muahedesi ve sulh ile artık dahilî ve haricî dağdağalar bitmiş demekti. Mustafa Kemal millî kıyamın iptidasından beri zamirinde tuttuğu şeyleri tatbike başladı. Mahiyeti nedir fi'len görüldü.

Fevzi ile ordu, İsmetl'e hükûmet ve bütün kuvvetleri elinde idi. Soygunculuklarından, irtikâplarından dolayı vaktiyle feshedilen Müdâfa-ı Hukuk Cemiyetlerinden de Halk Fırkasını yaptı. Cebrî bir intihap ile tayin ettirdiği meb'uslarla, onları ikide bir İstiklâl Mahkemeleri ile korkutarak siyasî mekanizmayı da eline aldı.

Bu adam hilkaten gayet müstebit, mütehakkim bir adamdı. Keyfî idareyi seviyordu. İzmir zaferine, Lozan'a kadar pek nüfuzu yoktu. Her istibdadını yapamıyordu. Artık mani kalmamıştı.

Lozan'dan sonraki harekâtını şu nev'ilere taksim etmek lâzımdır:

1. Soygunculuk
2. Ayyaşlık
3. Her cins fuhşiyat
4. Balo ve eğlence
5. Azamet ve gurur. Allah mertebesine suud. Kendisini bol methettirmek
6. Favoritizm
7. Klik, kamerillâ teşkili
8. Mevkilere cahil, bir leke ve cürmü olan, dalkavuk, kendi yetiştirmesi adamları getirmek
9. Millî kıyamda ne kadar hüsnü hareketi olanlar varsa onları terzil, hapis, nefiy, asmak suretiyle imha etmek
10. Matbuatı susturmak
11. Millet Meclisini susturmak
12. Matbuatı eline almak
13. Hürriyeti imha
14. Keyfî, kanun harici idare
15. Her yerde heykelini diktirmek, sokaklara, şehirlere, köprülere, ilh... kendi adını vererek kendisini ebedî kılmak
16. Eski padişahları, tarihî imha etmek gayreti. Bu suretle Türkiye'yi kendisi kurtardığını ve kurduğunu iddia etmek. Türk Tarihini kendisi ile başlatmak

17. Milleti kâmilen namus ve iffetinden mahrum edip bu ahlâk telâkkisini kaldırmak. Her kadını fahişe, her erkeği her nevi fuhaş sevketmek
18. Zengin olmak. Paralar, her yerde çiftlikler, ilh... almak, banka yapmak
19. Militarizm
20. Terör
21. Hükûmette fitne ve fesad ve tezvir sistemi tatbik
22. Vatanı çiftlik, milleti hayvanat-ı ehliye yapmak rejimi
23. Devlet işini ve kanunları şahsına, şahsiyata, araz-ı nefsaniye ve intikamına âlet kılmak veya arzusuna göre yenisini yapmak
24. Türk an'ane ve orijinalliğini yıkmak.

İşte bunları uzun uzadıya, düşünülmüş, tesbit edilmiş bir plân üzerine tatbika başladı. O, meşru ve namuskârane bir idare yapamazdı. Çünkü kendisi haksız, namussuz, ahlâksız ve zalim bir müstebid idi.

Evvelâ ricâlde bir tasfiye yaptı. Plânı namuslular ile tatbik edilemezdi. Onları attı, idareden uzaklaştırdı. Kimine hapis, kimini imha, hasılı namus, meşrû idare mümessillerini perişan etti.

Bu olurken bir taraftan da en namussuzları etrafına topladı. Bunları seçme işinde cidden dirayet gösterdi. Etrafına toplayacağı adamlarda şu sıfatları arıyordu: Cahil, emre alışkın, dalkavuk, namussuz, hırsız, kaatil. Bunlardan da en ziyade seçtiği bir mahkemece aleyhinde bu işlerden bir cürüm hakkında takibat olan, hiç olmazsa bu hususlarda kendi elinde aleyhlerine vesika olan kimselerdir. Çünkü böyle olunca bu adamlar kımıldayamaz. Emre tamamiyle muti olur. Her kötü işe vasıtalık, âletlik ederler. Bir gün biri kımıldayacak olsa, derhal mahkemeye dâvayı rü'yet ettirir. Onların mahkemedeki evra-

kını kendi almıştır, yanında durur. Nitekim Saffet'i Kâtib-i Umumî sıfatı ile fırkanın başına geçirdi. Safvet devletin bir milyon lirasını dolandırmış, evrakı Divan-ı Harpte idi. Evrakı Divan-ı Harpten, Safvet'i yanına has bendegâh sınıfına aldı. Şimdi bu kötü adam itaat ve rezalete hizmet etmez de ne yapar? Yoksa derhal evrakı Divan-ı Harbe verilir. Nitekim tüfekçi olan Topçu İhsan mahkemeye verildi. Diğerlerine ders oldu. Nitekim İsmet'i düşürmek için Kılıç Ali Topçu ile berabermiş. İşi anlayınca Kılıç Ali derhal dehalet edip af talep etmiş ve af olmuştur.

İsmet gayet dalkavuk mi'zaclıdır. Nitekim Mustafa Kemal'e olan ve neşredilen mektubu bunun güzel vesikasıdır. Sonra İsmet ordunun bilâsebeb sırf cehli ile mahvolmasına sebep olmuştur. Böyle askerî hatâları da boldur. Lozan'da da kötü projeyi kabullenmek gibi ağır bir hatâ yapıyordu. Daha fenası Kambur kardeşini gayrî meşrû bir surette ü; yıl içinde mal-i karun'a batırdı. Keza Tahsisat-ı mestûreleri yer. Nasıl kımıldayacak?!. Salih ve Kılıç Ali mühim vurgunculuk yaptılar, adam öldürdüler. Hasılı yanındakilerin hepsi böyledir.

Etrafında bir klik teşkil etti. Bu şirket-i inhisariye İttihadcılar gibi karanlık odada çalışmaz. Rakı masası başında çalışır. Devletin bütün işlerinin kararları, asıp kesmeler hep bu masada sarhoş iken verilir.

Klik azâsını kâmilen meb'us da yapmıştır. Bunlar iki nev'idir: Biri adam öldürmek d,öğmek, tehdid etmek vazifesi ile mükelleftir. Salih, Kılıç Ali, Recep Zühtü, Rizeli Cavid, ilh... bu sınıftandır. Bunlar Tulumbacı makulesi insanlardır. Seviyeleri bundan bir parmak yüksek değildir. Bunlara silâhşörler, cumhuriyet tüfekçileri adını vermek lâzımdır. Bunlara onikiler adı da verildi. Diğer zümre meddahlardır. Bunlar Mustafa Kemal'i Allah mertebesine çıkarırlar, sözlerini âyet diye halka yutturmağa çalışırlar. Ona dehâ vererek fevkalbeşer yapmağa gayret ederler ki, halk tapınsın. Tarikat ve şeyhlik tarzı. Bunların faaliyet sahası, esaslı vazife olarak matbuattır. Bu hususta makaleler yazarlar. Kâh işleri sırf medihtir, buna göre adları «Gazete soytarıları» olabilir. Kâh da hücum ve taarruzdur. Buna göre de adları «Gazete tüfekçileri» olmalıdır. Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Ruşen Eşref, ilh... gibi.

Bu adamlardan lekesi olmayanları da bizzat Mustafa Kemal kendisi «İş yapın, zengin olun, ki kuvvetli olalım» diye irtikâba sokup bulaştırdı. Şimdi bunların içlerinden bu işten vazgeçmek isteyenler olsa da vazgeçemezler.

Bu has zümre —ki bunlara havası bendegâh-ı hazret-i şehriyari-i cumhuriyeı penahı demek lâzımdır— Meclisde de vazife vardır. Meb'uslar arasında propaganda yaparlar. İcabında söz söylerler, hücum ederler. O esnada silâhşörler de tehdid yaparlar.

Meclisde meb'uslardan talî bir bendegân sınıfı da vardır. Bu ikinci derece dalkavuklar da birinci zümreye yardım ederler.

Görülüyor ki, şu teşkilât cehennemî bir makine halindedir.

Bu teşkilât ile Türkiye idaresi müthiş bir terör devrine girdi. Bu terör bence eski Fransız teröründen baskındır. Hem bu fuhuşlu, soygunlu mülevves bir terördür. **Hürriyet imha aedildi. Yeni bir zulüm ve istibdad devri balşadı. Bu zulüm ve istibbdad Abdülhamid'inkinden de İ,ttihadcılarınkinden de dehşetli oldu. Zavallı Hamid kaç kişiyi asmıştı. Hiç... Hele hiç hırsızlık etmedi, hiç fuhuş yapmadı, hiç israfta bulunmadı. Bilâkis memlekette bunların önüne geçmeğe çalıştı idi. Bu devre bakınca insan Abdülhamid aleyhine kıyâm ettiğine utanıyor.**

Artık millet yıldı, idare klik eline geçti. Kliğin de korkusu kalmadı. Rahat oldular. Bu sefer zevk ve safa, buna para lâzım olduğundan hırsızlık ve irtikâp, türlü nevi fuhuşlar, balolar, şenlikler, yazın Dolmabahçe mum söndürmeleri, deniz safaları aldı yürüdü... Dolmabahçenin yanındaki Çırağan'da Lâle Devri'ni gören bahçenin toprakları lâle eğlencelerinin bunun

yanında küçüklüğünü görerek yüzü kızarsın... Sâdabad'lar, Mıhrâbad'lar, Şesâbad'lar, ilh... bu yeni âlemâblardan türlerinin ne kadar âdi olduğunu anlamış olsalar gerek...

Bu zevkler mühim israfatı mucip oldu. Bütçe yetişmedi. İnhisarları icâd ettiler. Ağır vergiler tarhettiler. Fakir düşmüş millet şimdi aç. Hem açlıktan, hem zulümden inim inim inliyor. Hürriyetsizlik o kadar dehşetli ki, iki kişi birbirine derd yanmaktan bile korkmakta.

Bu mahşer içinde türlü hâlet-i ruhiyeler görüyoruz: Mustafa Kemal'e müthiş bir gurur ve azamet geldi. Kendisi de, gazete soytarıcıları da ilhâm aldığını söylüyorlar. Askerlik, idare, maarif, ziraat, ilh... yüz türlü dâhi olduğunu söylüyorlar. Onun bendegânına verdiği emirlere «Yüksek Telkin» adını koydular. Yâni vahiy, emr-i ilâhi demek istiyorlar. Mustafa Kemal bir aralık gazetelerde gûya hikmetâmiz kısa kısa cümleler neşretmeğe başladı. Soytarılar buna derhal «Vecizeler» dediler. Galiba âyet demek istediler, ama birden cesaret edip bu adı koyamadılar. Halbuki âyetlerle bunlar arasında dağlar vardı. Bunlar herkesin bildiği müptezel hikmetlerdi. Hem de te'kidli, mâna çıkmaz şeylerdi.

Bunlardan Yakup Kadri Mustafa Kemal'in bütün icraatına, sistemine rejimine, lâflarına, zihniyetine, ahlâkına hasılı ruhuna «Kemalizm» adını koydu. Ne hayâsızmış.. Fakat iyidir. Böyle eşsiz bir zalime, mel'un bir müstebide, fuhşuna, hırsızlığına, kaatil ve cinayetlerine, hasılı rejimine, ruhuna bir ad koymak lâzımdı. İyi oldu. Gelecek nesiller bu adı kullansın, Türk nesilleri Kemalizm kelimesinden bu rezaletleri anlayacaklar, titreyecekler, lânet edecekler. Şairler, nasirler, çirkin, mel'un, cehennemî bir ruhu, böyle bir millet idaresini ifade etmek için böyle bir kısa kelime bulmuş olacaklar. İyi bir ıstılâh konmuştur. Yakup Kadri efendisine kaş yapayım derken göz çıkardı.

Büyük nâci, Halâskâr Ulu Gazi, Ulu Yaratıcı, ilh... gibi türlü tabirler icâd ettiler. Ulu, büyük ve aynı zamanda muktedir demektir. Ulu Tanrı gibi. Yaratıcılıktır. Demek bu adamı Allah hapıyorlar. Hakikaten bu soytarıların gayreti onu bir put yapıp millete taptırmaktır. Hattâ Taksim'deki heykeline Allahımız diyenler de var. Ne hale, ne seviyeye düştük?!. Görünmez, fakat her yerde hazır ve nazır bir Tanrıyı bıraktık, bir şahsa, hem de mülevves ve habis bir şahsa tapıyoruz.

Diğer bir hâlet-i ruhiye Mustafa Kemal'in Türkiye devletini kendi yarattığını iddiası ve bunun için maziden ne varsa imhaya çalışmasıdır. O da, âvene de Türkiye'yi bu büyük dâhi yarattı diyorlar. Artık tarih kitaplarından padişahların adlarını silmeğe koyuldular. Fransa gibi cumhuriyet olmasın... Buna rağmen mekteplerinde Şarl'ler, Lüi'ler, Napolyon'lar okutuluyor. Paris'te Bonabard Sokağı var. Osmanlı Tarihini mekteplerden kaldırdılar. Her tarafta câmilerden, çeşmelerden kitabeleri, tuğlaları kazıdılar. Yürek acısı. Bunlar ne mühim san'at eserleri idi. Gitti, gider. Nihayet Müze Müdürü Halil Bey bunları alçı ile kapatmak yolunu bularak bu andavallığın önüne geçti.

Bu adam kendisini ebedî kılmak istiyor. Her tarafı heykellerle doldurdu. Şehirlere, sokaklara, ilh... kendi adını verdi. Zaman ne sert şeydir. Bir gün bunların hepsini birden temizler. Acınacak aklı var... İyi iş yap da heykelini millet diksin...

Diğer bir zihniyet ve gayreti memleketten namus ve iffet mefhumunu kaldırmaktır. **Fuhşu memlekete yayıyor. Bu** suret
mefhumunu kaldırmaktır. Fuhşu memlekete yayıyor. Bu su-
retle Türk sosyetesini yıkıyor. Bu iradeye fuhuş rejimi adını da vermek münasiptir. Bunu kasten yapıyor.

Diğer bir zihniyet ve gayret de milleti dinsiz yapmaktır. Fakat her millete bir din lâzımdır. Bu adam hem de tezad içinde bir insandır. Kendisine vaktiyle Millet Meclisinden zorla Gazi ünvanını aldı. Bu ünvan ise dinîdir.

Diğer bir zihniyet Türkiye'yi medenîleştirmek, Avrupalılaştırmaktır. Fakat bunu bilmiyor. Medeniyeti dans, fuhuş, hey-

kel, zevk ve safa zannetmiştir. Vahim bir hal var. Bizden Mustafa Kemal gibi Avrupa'yı gezenlerin çoğu, sade bulvarları, ordaki heykelleri, fahişleri, eğlence yerlerini, dansları, baloları görüyor, medeniyet budur zannediyor. İşte Mustafa Kemal de böyle... Medenî yapmak için Türkiye'ye bunları tatbik ediyor. Medeniyet bu değil. Bunlar bilâkis medeniyetin hastalıkları. O Avrupada nice mektepler, mühim ilmî müesseseleri, fabrikalar var. İşte medeniyet budur. Bu dâvada olanlar bunları Türk'e tatbik etmelidir. Mustafa Kemal'in medeniyeti yaya kaldırımı medeniyetidir. Bizim önümüzde bir nümune ve ders Japon vardır. Onun gibi yapmalıdır.

Bu adam işte bu zihniyetle millete şapka giydirdi. Bunu da bir kanun darbesi ile yapmak gibi bir cehalet gösterdi. Evolösyon işi idi. Halk muhtelif şehirlerde «İstemeyiz!» dediler. Bunlar silâhlı bir isyân değildi... Derhal İstiklâl Mahkemesini dolaştırdı. Bir çok zavallıları bîgünah olarak astı... Frak, silindir şapka gibi elbiseleri tamim etti. Bu suretle de Mustafa Kemal'in inkılâbı bir elbise dolabı inkılâbından ibaret olmuştur.

Maarif Vekili Vasıf'a dansın mekteplere tamimine emir verdi. Yapıldı. Kız - oğlan talebe kucak kucağa dans ettiler. Macar, Romanyalı talebe İstanbul'a geldi Türk mektep kızlarını mektepte bunların kucağına verdiler, dans ettirdiler. Bu da yetmedi, onları gece bu ecnebî talebe ile Beyoğlu'na barlara yolladılar. Türlü rezaletler oldu. Mekteplerde namus kalmadı.

Bu zihniyet ve gayret de, Türk'ün an'anesini yıkmak, orijinalliğini mahvetmektir. Bu en büyük halt idi. Türk'ün kökünü kırmaktı. Henüz hiçbir zalim buna hücum etmemişti. Bunu da medeniyet, asrîleşmek namına yapıyordu. Türk mükemmel otomobiller, makineler, ilh... yapabilseydi de keşke sarık ve şalvar giyseydi. Bunların medeniyetle ne alâkası var? Japonların kadınları hâlâ arkasında bohça gibi bir tümsek, ayaklarında takunya, fakat en müthiş dritnautları yapıyorlar. Dünyada onlara medenî denir.

Millet fena halde dolgundu, fakat bir şey yapamıyordu. İş suikasde döküldü. Birkaç vatanperver Mustafa Kemal'i İzmirde öldürmeğe teşebbüs ettiler. Yakalandılar. Hepsini astı. Bu bhane ile ne kadar muhalif, bilhassa eski İttihadcı varsa onları da astı. Bu suretle İttihadcılığı vaktiyle Yeniçeriler imha edilir gibi, kökünden kazıyıp bitirdi.

Bu vak'a ile onun kibri, istibdadı, milletin korkusu bir kat daha arttı.

Diğer bir zihniyet devleti askerce idare etmektir. Hükûmeti ordugâh haline getirdi. Buna militarizm derler ki, devletler için en muzır şeydir. İşte bu idarenin bir hastalığı da budur. Bu devleti kurtarmak için askerleri sivil işlerden almalıdır.

Diğer bir halet-i ruhiye muhaliflerini ezmektir. Ne kadar millî kıyama hüsnü hizmeti olanlar varsa perişan etti. Bu babda merhametsiz davranmış, muhaliflerini gıcır gıcır kesmiştir.

Bu adamın diğer bir gayreti de müthiş zengin olmağa çalışmaktır. Bunu soygunculuk, hırsızlık ile yaptı. İki - üç yıl içinde gayet büyük zengin oldu.

Nihayet eğlenceler, israflar büyük bir iktisadî buhrana vardı. Şimdi devlet ve millet bu buhran içinde kıvranıyor. Buna çare diye ve «Millî İktisad ve Tasarruf» adıyla gayet müstebidâne ve fevkalâde tedbirler aldılar. Hürriyetin bir ticaret kısmı kalmıştı. O da gitti. Ticaretse hürriyetsiz olmaz. Bu tedbirler tamamiyle anormaldir. Bakalım nereye varacak?!.

PSİKOLOJİK TETKİK

Millî hareketle cumhuriyetin psikolojisini ve Mustafa Kemal'in gayelerini hülâsa suretiyle, terkip tariki ile ve merhale bir daha zikretmeyi faydalı buluyoruz:

Birinci merhale. — Herkes millete istiklâlini kazandırmak peşinde. Mustafa Kemal de millî harekete baş olmak,

İstanbul Hükûmetini mahvedip kendisi hükûmeti eline almak için çalışmıştır. Bütün hareketlerinde görünen budur. Buna muvaffak olmuştur. Bunu milletin kurtulması yolundaki gayrete karıştırdığından vatan ve millet için çalışanların mesaisi kendi şahsına da hizmet etmiştir. Bu bir zaruret halinde idi. Bu devre «İstiklâl Savaşı», Mustafa Kemal için «Baş olma» devri adını almalıdır.

İkinci merhale — Millet kurtarılıp sulh olunca cumhuriyet ilân edip Mustafa Kemal Hükûmetin başına oturmuştur. Ne kadar kendine muarız, namuslu, millî harekette hizmet etmiş, veya mevki için rakip veya tehlikeli gördüğü insan varsa hepsini insafsızca kırmıştır. Kabahatli kabahatsiz dememiştir. Mahkemede ve sokakta yani kanunî ve gayri kanunî öldürmüştür. Bununla «lâyüs'el ammâ yef'al» olmak, «keyfe mâ yeşa,» hüküm sürme gayesini takip ediyordu. Muvaffak olmuştur. Kendine itiraz edecek adam ve kimsede cesaret kalmamıştır. Millet Meclisini de intihabı sırf kendisi keyfi gibi yaptırarak mebusları tâyin ve nasbedilmiş birer memur haline koyup bir bostan korkuluğu yapmıştır. Millet Meclisinin hiçbir kuvveti kalmamıştır. Matbuatı da kırmış geçirmiş. Diğerlerini para ve mevki ile eline almış, bizzat kendisi de gazeteler çıkartmış, onları da kendine meddahname haline koymuştur. Yine bu merhalede namuslu adamları devlet işinden uzaklaştırmış, yerine namussuz ve cahilleri koymuştur. Sebebi; çünkü fena işler yapacağından bunları namuslulara gördüremiyecektir. Bu merhaleye «Terör, muhalefet ve hürriyetin imhası, kamarillâ teşkili» devri adı verilmelidir.

Üçüncü merhale — Zengin olmak devridir. Mustafa Kemal

milyonlarca çalmış, büyük zengin olmuştur. Avanesini de irtikâplar ile zengin etmiştir.

Dördüncü merhale — Kibr-ü azamet, Allahlık. Kemalizm doktrini dâvası. Kasideci şairler ve muharirlerin Mustafa Kemali son haddinde medihleri.

Beşinci merhale — Zevk ve safa.

İşte bunlar arasında ve bunların neticesi olarak bütün devlette, irtikap, rüşvet, jurnalcılık, ayyaşlık, fuhuş, her türlü ahlâksızlık, bilhassa dalkavukluk, favotiritizm almış yürümüştür. Fitne, fesat ve sahtekârlık esası üzerine müesses bir hükûmet kurulmuştur.

Mustafa Kemal el'an şunları yapmaya savaşıyor: kimsede ahlâk, namus ve iffet mefhumu kalmasın. Bütün kadınları fahişe ve erkekleri pezevenk yapmak. Kasdî olarak buna çalışıyor. Milleti dinsiz yapmak, Avrupalı yapmak, heykelleri ve emsali ile kendisini ebedî kılmak, Türk Tarihini kendinden başlatmak, muhtelit mektepler açarak daha çocukluktan kızları namussuzluğa alıştırmak, devleti askerce idare etmek, kendisini dâhi ve fevkalbeşer tanıtmak.

Bu adam birçok yanlış yollara girmiştir. Gördüğü ve yaptığı şeyler sathî şeylerdir. Gayet cahil olduğunu göstermiştir. Süsle ve yaldızla uğraşıyor. Bu icraatla Türk Milletinin sosyetesini kökünden devirmiştir. Yaptığı inkılâbın sade hakiki bir adı vardır. O da «Elbise dolabı inkılâbı».

ABDÜLHAMİD VE MUSTAFA KEMAL ARASINDA MUKAYESE

Mustafa Kemal devrinin Abdülhamid ile mukayesesi enteresan olur:

Abdülhamid'in bir Yıldız Sarayı vardı. Etrafında Arap, Arnavud Muhafız Taburları, duvarlar vardı. Oraya kuş yanaşamazdı. Mustafa Kemal de aynen öyle bir Çankaya'sı vardır.

Burası «Cumhuriyet Yıldızı» dır. Onun duvarı yerine Çankaya-nın etrafına hendekler yapılmış, betonlu metrisler açılmış, toplar ve mitralyözler yerleştirilmiştir. Yıldız'da bahçe ve bir havuz vardı. Çankaya'da bahçe yerine kilometrelerle orman bir çiftlik ve Marmara adında, o şekilde yüzlerce metro boyunda bir havuz yapıldı. Sonra daha büyük olarak bir de Karadeniz havuzu yapıldı. Zavallı Hamid'in Havuzu dairevî ve avuç içi kadar bir şeydi. Bununki üçyüz metre boyundadır. İçinde kayıkla gezer. O hem bunları otuzdört yılda yapmıştı. Bu iki yılda yaptı.

Abdülhamid'in Arnavud eşkiyadan tüfekçileri, Fehim Paşaları, Zülüflü İsmailleri vardı. Mustafa Kemal'in de Arnavud, Lâz ve Çingene (Recep Zühdü) den tüfekçileri, Kılıç Ali adında Fehim Paşası, Falih Rıfkı adında Zülüflü İsmaili, Bozuk Salih adında, Tahir Paşası vardır. Sade Abdülhamid'in cellâdı yoktu. Bunun o da var: Kel Ali, Kılıç Ali İlh... Ali...

Sultan Hamid'e zillullah-ı fil-arz derlerdi. Buna doğrudan doğruya Allah diyorlar. Ona Halife-i Müslimin diyorlardı. Buna milletin gözbebeği, yeni din mümessili diyorlar. Ona El-Gazi diyorlardı. Buna Gazi diyorlar. Ona Efendimiz diyorlardı. Buna da Efendimiz diyorlar. Bilmem daha ne kaldı? Es-Sultan ile Hân kelimeleri eksik. Bir Reisicumhura Efendimiz denemez. Dendikten sonra Es-Sultana ve Hakan'a da hâcet kalmaz.

Abdülhamid zamanında Saye-i Şahâne vardı. Ona iltica edilir ve edilince akan sular dururdu. Şimdi de Gazi sayesi var. Bununla da akan sular duruyor.

Abdülhamid nâzırlarına maaş ve ihsanlar verirdi. Bu da vekillerine maaşlar, ihsanlar, köşkler veriyor. Abdülhamid kendisine sâdık olanlara, hizmet edenlere memuriyet verirdi. Bu da veriyor. Kumandanlar, Valiler ekseriyetle şahsî sadıklarıdır.

Abdülhamid'de çırak çıkarmak usulü vardı. Bu da çırağa buyuruyor.

Bütün Osmanlı Padişahlarında Kasideci Şairler vardı. Onlara câize verirlerdi. Bunun da Celâl Sâhir, Abdülhak Hâmid, Mehmed Emin, Fazıl Ahmed, Halil Nihad, Faruk Nafiz, Behçet Kemal ve emsali şairleri var. Methiyeler, İstanbul'a teşrifiyeler, yani kasideler yazıyorlar. Câizelerini alıyorlar. Yani mebuslukla çırağ buyuruldular. Padişahların nesircileri yoktu. Bunun nesircileri de var.

Abdülhamid'in Hassası, muzika-i şahânesi vardı. Bunun da cumhuriyet muhafız taburları ve cumhuriyet bandosu var.

Abdülhamid'in etrafında Çerkes cariyeler vardı. Onları kullanırdı. Bunun da Yıldızında milliyete bakmaksızın birçok genç kız var. Keza o Çerkeslerle iktifa ederdi. Bu evdeki daimi kızlardan maada yine hergün beş - on kadın daha getiriyor. Böyle seyyar ve değişen bir fasılede var. Abdülhamid bu kızlardan gönlü geçenime selâ bir nefere nikâhâla verir, onu zabitlikle çırağ çıkarırdı. Bu da birine veriyor, meselâ sefaret kâtipliği ile çırağ ediyor. Ancak ikisi arasında vahîm bir fark var. Onunkilere cariye, müstefreşe derlerdi. Bu kendininkilere «Evlâtlığım!» diyor. Ve nikâh merasiminde baba sıfatiyle isbat-ı vücud ediyor. Olur sahtekârâlık ve yüzsüzlük değil...

Abdülhamide yılda bir defa Kadir Gecesi ricalden bazısı tarafından kız takdim etmek âdetti. Şimdiki pezevenkler buna hergün takdim ediyorlar.

Abdülhamid'in Çerkesleri vardı. Ellerinde şekil listesi Anadoluda köy köy dolaşıp Çerkes kızı topluyorlardı. Bunun Arnavud, Çingene ve Dönmeleri var. Dolaşmıyorlar. Kerhane açıp oturuyorlar. Köyde değil, şehirde kız ,karı seçip efendilerine takdim ediyorlar.

Abdülhamid zamanında Hürriyet kelimesi yasaktı. Kamuslardan çıkarılmıştı. Bunun zamanında hürriyetin asıl kendisi yasak. Hem öyle yasak ki, sahibi derhal asılıyor. Hamid zamanında ise sade sürülürdü.

Abdülhamid zamanında dalkavukluk revaçta idi. Bunun

zamanında ise dalkavukluğun bu kadar evci alâsını bulduğu henüz görülmemiştir.

Hasılı bu mukayese daha çok yapılabilir. Bu kadarla iktifa ediyoruz. Yalnız Abdülhamid zamanında olan kötülükler bunun zamanında birkaç yüz misli fazla olmuştur. Hele terör Abdülhamid zamanında helva ve baklava imiş, şimdi anladık.

Bu halde bu cumhuriyet mi? Böyle olunca cumhuriyete lüzum mu vardı? Bu sual kendi kendine ortaya çıkıyor. Abdülhamid: «Ben bir padişahım, idare monarşi sistemidir» diyordu. Mert adammış. Bu ise sahtekâr... Yüzüne bir cumhuriyet maskesi taktı, monarşik, otokratik idarelerin en şiddetlisini, en zalimânesini yapıyor. Hamid, Mustafa Kemal'den çok yüksekmiş. Hiç olmazsa merdçe, açıkça yapıyordu. Bu ise nâmerdçe, sahtekârca yapıyor.

Hamid câhildi. Seviye-i irfanca Mustafa Kemal'in ondan farkı, dinsizliği, fuhşu, namussuzluğu, zevk ve sefayı, dansı, frakı, şapkayı medeniyet zannetmesidir. İrfanı olsaydı etrafına âlimleri toplardı. Bildiği kulaktan dolma bir - iki şeydir. Bir müddettir başladığı tarihçilik ve dilcilik bir fantazi ve cahil sahtekârlığından ibarettir.

Hamid namus ve iffet sahibi idi. Mustafa Kemal ondan bu hususta da farklı. Büyük namussuz. Zerrece namus duygusu olsaydı etrafına pezevenkleri toplamazdı.

Mustafa Kemal devrini İttihadçılar devriyle mukayeseyi zâid görüyoruz. Onlar ne yaptıysa Mustafa Kemal de yaptı. Sade onlardan bin kat daha şiddetli ve onların fenalıklarına bin bir tane daha kattı. İdaresini kendi icad ettiğini söyleyerek öğünüyor. Hayır, kendi icad etmemiştir. İttihadçıları model almıştır. Onları taklid ediyor. Yalnız bunları pek şiddetlendirmiştir. Bazı farkı var. İttihadçıların her işi gören bir merkez-i umumisi vardı. Bunun da var. Daha belâsı şu ki onlar da merkez-i umumi birçok adamdan mürekkepti. Bu sade kendisidir. Mustafa Kemal'in sade bir icadı var. O da Millet Meclisinin teşrii ve icraî sıfatı. O da ucûbe... Sonra onu da kaldırdı.

Hâsılı Abdülhamid buna nisbetle zemzemle yıkanmış imiş. İttihadçıların halini görünce Abdülhamid aleyhine çalıştığıma utanmış, ne büyük günah işlemişim demiştim. Bunu görünce Abdülhamid'e de İttihadçılara da rahmet okuyor, aleyhlerinde çalışmakla ettiğim günahların affını Allah'dan diliyorum.

MUSOLİNİ VE MUSTAFA KEMAL

Mustafa Kemali Musolini ile de mukayese faydalıdır.

Bugün dünyada birkaç müstebit var: Rusyada Stalin. Bunu ehsaba almayacağız. Çünkü komünizm mahsulüdür. Bu meslek gayri tabii, berbat bir idare şekli. Diğeri İtalya'da Musolini, İspanya'da Perimodoryuvera'dır. Daha sonra Yugoslavya Kralı yaptı, söktüremedi, bugünlerde yine Millet Meclisini açmak üzere. İspanya diktatörü de istifa ediyor. Kala kala müstebit, diktatör olarak yeryüzünde Musolini ile bizimki kalıyor.

Bu iki şahsın birine nisbetle zihniyet, fiil ve mahiyetleri nedir?...

İtalya komünistler, sosyalistler elinde mahvolmak üzere idi. Musolini bir isyan yapıp Roma'ya girdi. Hükûmeti aldı. Bu muzir unsurları perişan etti, susturdu, fakat kimseyi asmadı, sokakta öldürtmedi. Bizimki ise çok asmış ve sokakta da adi cinayet işlemiş bir kâtildir. Bizde millet istiklâl için ayaklanmıştı. Bu gelip başına geçmiştir. Ve entrika ile geçmiştir.

Musolini hükûmete geçince kuvvetli bir pençe ile idareyi eline aldı ve müstebidâne hükûmet ediyor. İkisi de müstebit: Fakat bizimki ondan müstebit ve mülevves.

Musolini âlim bir adam. Bizimki câhil. Musolini namus ve ahlâk sahibi: İtalya'da dansı, fuhşu kaldırmıştır denebilir. Bizimki Türkleri fahişe, pezevenk yaptı. Musolini on paraya el sürmüyor, bizimki irtikâp ve irtişa içinde. Musolini mert, her

işi mertçe yapıyor. Bizimki işleri iğfal, entrika ile ve kahpece yapıyor. Musolini aile babası, bizimki aileden nefret ediyor, aile yıkmakla meşgul. Musolini kadınlarda kısa etekleri yasak etti. Bizimki herkese medeniyet diye kısa etek giydirdi.

Musolini Padişaha hürmetkâr. Bu hergün padişahlar aleyhine nutuk söylüyor. Hattâ Fatih, Yavuz gibilerine de dil uzatıyor. Mustafa Kemal, mühim âlim, şair, hakîm, fatih olan bu padişahların tırnağı olamaz.

Musolini millî an'ane ve âdetleri ihya ile meşgul. Bizimki bunları yıkmakla zevk duyuyor. Musolini meselâ eski Romalıların kol uzatarak yaptıkları temenna usulünü tatbik etti. Avrupada yok, bu geriliktir, vahşîliktir demedi. Bu adam İtalyada yeni bir Roma İmparatorluğu kurmaktadır. Bizimki Türklüğü bitiriyor, devleti ve milleti harsen de küçültüyor. Bütün millî âdetlerimizi, an'anelerimizi sildi.

Musolini cesur. Bizimk korkak. Kaç defa Ankara'dan kaçıyordu. Sakarya Muharebesinde de Orduyu bırakıp kaçıyordu.

Musolini Vatikan'a kuvvet vermekle meşgul. Bizimki Hilâfeti ilga etti. Dini yıkmakla meşgul. Musolini ölmüş İtalyan milletine can verdi. Onları kahraman yapıyor. Ümit vermiştir. Bizimki milletin bütün maneviyatını kırdı ü,midini kesti, korkak ve meyus etti.

Musolini İtalyayı ilmen, iktisaden yükseltti. Bizimki ilmi, mektepleri bitirdi. Cehle revaç verdi. Talebe çalışmıyor «Gaye mevki, para değil mi çatarsın olur, çalışmağa ne lüzum var?» diyor. Bu düstur oldu. Ve yine bizimki memleketi iktisadî büyük buhrana soktu.

Musolini İtalyayı imar ediyor. Bizimkinin imar kaabiliyet ve kuvvetinin numunesi Ankara'dır. Yazık milyonlarla masrafa.

Musolini İtalyan parasını kuvvetlendirdi, tesbit etti. Bizim paramız hergün düşüyor.

Hâsılı Musolini bir çok vekâletleri bizzat kendi idare ediyor, bizimki de öyle. İkisi de müstebit, fakat biri temiz, biri kirli. Biri memleket ihya ediyor, biri memleket yıkıyor. Musolini müstebitim, millet meclisi falan olmaz diyor. Merdçe söylüyor ve yapıyor. Bizimki bu cumhuriyettir, demokratız, halk hakimdir, hakimiyet milletindir, millet emindir ,diyor, millete hakimiyetten bir incir çekirdeği bile vermiyor. Musolini merd, bizimki yalancı, sahtekâr. Eğer Mustafa Kemal diktatörlüğü, Musolini diktatörlüğü gibi olsaydı, böyle bir pederâne müstebiti başımda taşırdım. Böyle âdisini, namussuzunu ne etmeli bilmem?... Bizimki cehli, ahlâksızlığı ve ilh... sıfatlarıyla Türkiye'de bir «Tulumbacı Hükûmeti» kurmuştur.

***

Mustafa Kemal idaresi şahıslarının tarifine geçiyorum:

Bu hususta evvelki bahisler arasında muhtelif şahıslar üzerine birçok malûmat vardır. Burda sade birkaç şahsı yeniden tarif edeceğiz.

MUSTAAF KEMAL

Selânikldir. Harbiye Mektebinde okumuş, erkân-ı harb çıkmıştır. Kimi dönme, kimi sırp, kimi bulgar, kimi pomak diyor. Babası ve anası hakkında rivayet çok. Muhakkak olan bir şey varsa anası belli, babası meçhul.

Fizik ve teşrihî vasıfları - Uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, kemiklice, elmacık kemikleri Moğollar gibi çıkık, burnunun ucu kabarık, domates gibi kızarmış, burnu çirkin değilsede türkte olmayan bir yüz. Saçları ağarmıştır. Fakat dikkatle boyar, altın sarısı yapar. Saçlarının beyazlığını göstermemeğe çok dikkat eder.

Cimcimesi pek biçimsizdir. Alnında azîm cephesinin cevfinin teşkil eden kafası pek ileri çıkıktır. Bu sebeple kaşları ilerdedir. Bu ekseriya mütereddi şahıslarda olur. Kaşları gürdür.

Alnının ortasından ufkî bir çöküntü mizabe halinde bütün kafasını dolaşır. Kafasiyle yüzüne âdeta bir kum saati manzarasını verir. Bu çukurun üstünde az bir kısım vardır. Bu da bir kelek kavunun ufak bir parçası kadardır. Bu da bir tereddi eseridir. Hal-i tabiîde gözlerinde şaşılık yoksa da sarhoşluğunda ve kızdığı vakit tamamiyle şaşı olup biri bir yana diğeri, diğer yana bakar. Bu da tereddi eseridir.

Demek ki mütereddi bir baba mahsulüdür.

Bütün heyetiyle, bulgarların moğol tarzında olan kısmına benzer.

Fevkalâde zekî değil, fakat zekî denen insanlardandır. Hattâ ona zekî dahi dememelidir. Birçok şeylerde çok abtaldır. Hele ileriyi hiç göremez. Akl-ı selimi hiç yoktur. Bunlar onda bariz bir surette azdır. Ancak entrikada fevkalâ mahirdir. Bizde yanlış olarak entrikacılara zekî derler. Vakıa entrika yapmak için zekî olmak lâzım gibi gelirse de değildir. Dimağda her şey için hususî bir merkez vardır. Bazı adamlar vardır ki, son derece ahmaktır, fakat bazan öyle entrika yaparlar ki insan, bu ahmak adam, bu entrikayı nasıl yaptı diye şaşar. Sonra nice zekî adamlar vardır ki, aslâ entrika yapamaz. Yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Bunlar ispat eder ki, entrika için dimağda ayrı bir merkez vardır. Zekâ ile münasebeti yoktur. Demek Mustafa Kemal de entrika merkezi çok neşvünemâ bulmuştur. Herkesi birbirine katar, iğfal eder, mantara bastırır.

Moral - faaldir. Harekâtında pek çabuktur. Süfl vîe habis bir ruhu vardır. Pek çok içer. İçkilerden rakıyı sever. Çalgı çaldırır, çaldırdığı hep curcuna havalarıdır. İşret âlemine kaatil, dalkavuk, cahil, fuhşa müptelâ insanları toplar. Sevdiği adamlar zaten bunlardır. Yüreğinde aslâ merhamet yoktur. Babası, oğlu olursa da keser. Gayet vicdansızdır. Hiç dürüst hareket bilmez. Herkese en kötü şeyleri yapar. Vicdanında aslâ bir azap duymaz. Hiç doğru söylemez. İşi hep yalan dolandır. Aslâ meşru iş tanımaz. Mutlaka haksız şeyleri yapar. Kanun, usül, âdet, edep denilen şeyler onun için mevcut değildir. Hiç kimseyi sevmez. Hattâ en sadıklarını bile. Böyle hislerden mahrumdur. Anası ölmüş, cenazesine bile gitmemiştir. Necib ve insanî hislerden tamamiyle âridir. Kimseye itimadı yoktur. Herkesi korku ve ihsân ile tutmak sistemindedir. Her kim yanına girse çıkınca yanındakilere onun aleyhinde türlü fena şeyler söyler. Bir âdeti de ricâl ve meb'usları birbirine düşürmektir. Herkese «O senin aleyhinde şunu söyledi» der. Biri bir şahıs aleyhinde kendisine mektup yazarsa, o mektubu derhal o şahsa verir. Casusluğa çok ehemmiyet verir. Memleketi casuslarla doldurmuştur. Hem de casusların her dediğine inanır. Gayet evhamlıdır. Her saçma şeyden bir mühim mâna çıkarır. Eğer kuvvetsiz ise, pek korkaktır, kaçmağa çalışır. Eğer kuvvetli ise gayet cesurdur, kanlı bir canavar olur, paramparça eder. Makyavellik en sevdiği şeydir. Gayet mevki ve şan harisidir. Ve bunda pek kıskançtır. En ufak bir şerefi bile başkasına veremez. Ölüleri bile şeref hususunda kıskanır. Meselâ Namık Kemal'e bile büyük

Gayet mağrur ve kibirlidir. Nazarında Dünyada kendinden başka adam yoktur. İster ki herkes kendisine tapınsın. Gayet müstebittir. Tenkide, hattâ bir mütalea beyânına tahammül edemez. Gayet para canlı ve hasistir. Büyük bir servet toplamıştır. Pek tamahkârdır. Müthiş hırsız, mürtekip ve rüşvetçidir. Hem de bunları hiç utanmadan yapar.

Müthiş bir ayyaştır. Her gece sabaha kadar içer, körkütük olur. Bütün ömrü öyledir. Gençliği de böyle içki ve fuhuş ile geçmiştir. Recûliyeti yoktur, fakat şehvete pek düşkündür. Fuhşun kadın, erkek, fâil, mef'ul her nev'ini yapar. Bu sebepten veya anası fahişe olduğundan olacak, ki bütün milletten namus ve iffeti kaldırmağa çalışır. Harbiye mektebinden beridir, ki siki kalkmaz. Bu sebeple fuhşa inhimaki çoktur. Uğraşır. Bunlar da zaten tereddî eseridir. Böyleleri fuhşa düşkün olur.

Böbreklerine kadar çıkmış bel soğukluğu vardır. İltihab-ı

külliyeden ikide bir beline ağrı gelir. Banyoya girer. Bu sebeple banyoları çok sever. Frengiye müptelâdır. Son zamanda yüzü Deliruim Tremem denilen hastalıktaki hey'eti almıştır. Elleri titriyor. Kalbi rahatsızdır. Bunlara rağmen yine çok rakı, tütün ve kahve içer, fuhuştan kendini alamaz. Bunlarsa bu hastalıklara pek muzırdır.

Frengisi Trablusgarp'ta gözüne vurmuş, iritis olmuş. Göz doktoru Şam'lı Münir Ahmed iyi etmiş. Bu adam umumî harpten Hicaz'a gitmiş, âsilere iltihak etmişti. Kokain çekerdi. Onu telgrafla Kahire'den Ankara'ya getirdi. Sıhhiye Vekâletine müşavir yapıyordu. Sonra Gureba Hastahânesine çırağ çıkardılar. Mustafa Kemal'in ona teveccühünü işiten Kahire'deki bir kaç Türk doktor ve eczacı bunun denaetini bana yazdılar. Ben de bu mektupların birini Muştafa Kemal'e gönderdimdi. Mektubu Münir Ahmed'e vermiş. O da Kahire'deki mektup sahibini tehdid etmiştir.

Megalomani, ilham alma gibi son yıllarda gösterdiği âraza bakarak bu hastalıkların dimağında cinnet halinde bir eser yaptığına hükmedilebilir. Çünkü devlet işinde ve hususî hayatında yaptığı işleri delilikten başka bir şeyle tefsir etmek mümkün değildir.

Gayet müstebid, mütehakkim, zalimdir. Çok hodpesentdir. Bu sebeple ve mevkii için lüzum görürse bütün Türk Milletini doğrar ve bütün Türkiye'yi yakar.

Zulümde Neronları, fuhuş ve eğlencede, Zühre Maidî maidî masallarını, binbir gece hikâyelerini geçti.

Hükümette her şeyin reisidir. Herşeyi pençesinde tuttura. Bu sebeple kendisine «Yedibaşlı ejderha» adını vermek münasiptir.

Gayet kincidir. Deve gibi kin güder. Düşmanlarını unutmaz, takip eder. Esasen her şeyde fikr-i takip sahibidir. Bu iyi bir meziyet ise de bunu en ziyade intikamda kullanır.

İnatcıdır. İmkânı yok fikrinden dönmez.

İki mühim emirber neferi, kör âleti vardır: Biri Fevzi, biri İsmet'tir. Biri sağ, biri sol kolu olmuşlardır. Bu iki şahıs onun bütün keyilerini yapmışlar b,ütün şen'i zulümlerine âlet olmuşlardır.

Mustafa Kemal iptidâları hiç söz söyleyemezdi. Birkaç yıl sonra iyi bir hatip oldu. Nutkunu bir ay çalışır, ezberler, öyle söyler. Şundan bundan işite işite biraz da malûmat sahibi oldu, fakat derecesi ağızdan kapmadan ibarettir.

Hüsnüniyet bu adamın yanından geçmemiştir. Hep suîniyet besler. Şeytanlık düşünür.

Bütün dâvası millî harekette her şeyi kendi yapmış olmasıdır. Dâhidir.

İnkılâp delisidir. Türkiye'nin Deli Petro'su olmak hevesindedir. Bir taraftan da Napolyon olduğunu zanneder. Kibrü azameti ulûhiyet mertebelerine vardırmıştır.

Hasılı Türk Tarihi böylesini henüz görmemiştir.

İSMET

Bitlis'li bir Kürdün oğludur. Bitlis'te doğmuştur. Babası bilâhare mahkemede zabıt kâtipliği ile Malatya'ya, Sivas'a, İzmir'e gelmiştir. Bu da beraber dolaşmıştır. Sivas Rüştiyesinde okumuş. Sonra İstanbul'da Harbiye Mektebine girmiş. Erkânı harp çıkmıştır.

Fizik teşrihi - Ortadan aşağı boyda, ince yapıdadır. Yüzü kürt ve ırkî yüzü olarak ve fakat fazla bariz koç yüzü şeklindedir. Cimcimesi önden mükemmeldir. Zaviye-i vechiyesi, alnı iyidir, fakat arkada hiçbir şey yoktur. Azim kafa yumuşak, bir yumrukla içeri çkertilmiş gibi bir haldedir. Yâni kafasının arkasında taibi olan ciddiye yerne bir çukur vardır. Bu hal onun mütereddî bir aileden olduğunu gösterir. Mütereddî, deforme bir kafa. Aynı zamanda sağırdır. Ve sağırlığı ağırdır. Değme gürültüyü işitmez. Bir kardeşi kambur, biri yine mâlûl, biri ko-

kainman olup İsmet'in çocuğu Malado belene ile doğmuş, yâni aile mütereddîdir.

Moral - İsmet, zekî denilen insanlardandır, fakat bunun da zekâsı entrikadadır. Müthiş entrikacıdır. Bu hususta Mustafa Kemal'den çok üstündür. Hiç doğru söylemez. İşi hep iğfaldir.

Bu adamın gayet bariz bir hasleti vardır: İçi başka, dışı başka. İçini o kadar maharetle saklar ki... Çok içi - dışı başka adamlar gördüm, fakat zamirini bunun kadar maharetle saklayabilen adam aslâ görmedim. Yüzü güler, sanki sevimli, mâsum bir çocuktur, içi ise o esnada yılan ve ejderhadır. Bu sebeple ona şu adı verdim: «Yüzü kuzu, ruhu kurt bir mahlûk». Bu cümle onun bütün künhünü, kakikatın tarif eder. O güler yüzle herkesi avlar. Bu ezelî ve ebedî gülen yüz o kadar sevimlidir ki, herkes onda birçok samimiyet ve sevimliliği görür ve sever. Halbuki o vakit içi her vakitkinden ziyade iblistir. Ne kadar fazla domuzluk edecekse o esnada o kadar samimi ve sevimli görünür.

Bir bariz hasleti de gayet evhamlı olmasıdır. Bu kadar vesveseli ve vehimli adam belki de dünyada yoktur. Nemden şüphe kapar. Köroğlu gibi rüzgârdan hile esezer. Bu sebeple en seçme şeylere en büyük ehemmiyetleri verir, boşuna uğraşır, durur. Ve yine bu sebepledir, ki devlet işlerinde vahim surette yanılır, yanlış yolda gider. Felâkete varır. Evhamı galiba sağırlığından gelmiştir. Çünkü sağırlar evhamlı olurlar. Askerlikteki muvaffakiyetsizliklerinin ve ve hatalarının da azimet noktası bu vehim ve hayâldir.

Pek haris ve menfaatperesttir. Şan ve mevki için karısının namusunu vermek lâzımsa verir. Nitekim Mustafa Kemal karısını yanında öpmüş, şefini vuracak yerde ağlayan karısına nasihat etmiştir.

Hırsızdır. Doğrudan doğruya çok almaz. Âleti Kambur kardeşi Rıza'dır. Gayet müsriftir. Debdebe ve saltanatı pek sever. Eline geçen devlet parasını su gibi sarfeder.

Bu adamın diğer bariz bir hasleti de kendinden olan fenalıkların şiddetle aleyhinde olmasıdır. Çalar, şiddetle çalanlar aleyhindedir. Müstebittir, şiddetle hürriyet lehinde söz söyler. Kürttür, şiddetle Türkçü görünür, ilh... Gayet riyakâr ve sahtekârdır. Hiç doğru söylemez, bilâkis aksini söyler. Birgün memlekette hürriyet var derse hakikatte istibdad vardır. Paramız sağlam derse, paramız çürüktür. Yani hep hakikatin aksini söyler. Ben ona kimya tahlili yapar gibi bir mîyar buldum. Hakikatı onunla keşfediyorum. Bu mîyar basit olup onun söylediği sözün aksini almaktan ibarettir. Hemen hakikati bulursun. Bu mîyara «İsmet mîyarı» adını koydum. Henüz beni hiç bir defa bile aldatmadı.

Bizzat kendisi hırsızlığı şirketlerden almak ve bilhassa Tahsisat-ı mestûredir. Bunu bol yer. Bu sebeple ona «Tahsisat-ı Mestûre Mütehassısı», «Tahsisat-e Mestûre faresi» adlarını da verdim.

Gayet dalkavuktur. Mustafa Kemal'e emsalsiz dalkavuklar, riyakârlıklar yapmıştır. Aynı zamanda emrine emirber gibi hizmet eder, memuruna karşı ise mütehakkim bir mağrur vaziyetindedi. Âmirinin bir gün üstüne geçince dalkavukluğu derhal kibr-ü azamete çevirir.

Âlelâde herkes için güler yüzlüdür. Bu suretle çok nâzik, kibar, samimi, insaniyetkâr görünmek ister. Herkese suret-i haktan görünür. Bunlar onun tabiyeleridir. Hakikaten çok kişiyi böyle aldatmıştır. Herhangi gün kimi çok sever görünür ve meth ederse, herkes hiç tereddüdsüz bilsin ki o gün ona bir felâket hazırlamaktadır.

Spor eğlencelerini çok sever. Fuhuş ve içki ile o kadar alâkası yoktur.

Bir bariz hasleti de inatçılığıdır. Gayet inatdır. Bir şeyi bir defa zihnine yerleştirdi mi, kimse onu vazgeçirtemez. Eskişehir - Afyon hattında sırf bu kusuru yüzünden orduyu mağlûp etmiştir.

Câhildir, hiçbir tetebu yapmamıştır.

Süsü ve debdebeyi pek sever dedik. Meselâ Robert Kolej-de okuyan küçük kardeşinin halini söylüyorlar: Tahsilde bir çocuğa ayda beşyüz lira el harçlığı veriyormuş. Çocuğun emrine âmade bir otomobil, mektepte kapısında bekliyormuş. O da haylâz, edepsiz bir çocuktur. Mektep nihayet tardetmiştir.

İsmet de zamanla hatip oldu. Ancak hâlâ iyi yazı yazmaya muvaffak olamadı. Müsveddeleri birer ahmediyedir.

FEVZİ

Uzunca boylu, şişman, esmer renkli, top çehreli, sevimli yüzlü biridir.

Fizik bir gayrî tabiiliği yoktur. Zekâca ortadır. Uyuşuk bir adamdır. Hiç inisiyatif sahibi değildir. Sade emir bekler. Biraz tetebu etmişe benzer. Çok az lâkırdı söyler. İçki, eğlence, fuhuş, kumar bilmez. Hattâ tütün ve kahve bile içmez. Pek pistir. Giyinmesine de hiç olmazsa lüzumu kadar dikkat etmez. Gayet dindardır. Namazını kılar. Bütün ruhu şarklıdır. İyi askerdir. Bir derece aklıselimi vardır. Adab-ı muaşeret bilmez, kimse ile muaşeret etmez.

Bütün hülâsası bir emir kuludur. Şer ve istibdad âletidir. Mâ'dûn adamdır, mâfevk olamaz.

MECLİS REİSİ KÂZIM

Rumelinden, Köprülü'lüdür. Zayıf, gözleri pek küçük biridir Z.ekâsı da gayet küçüktür. Bu adamla Hey'et-i Vekilede çok bulundum, bir defa mâkul bir söz söylediğini bilmiyorum. Dünyada sayılı bir akılsızdır. Kara cahildir.

İttihadcıların Serez Komitesinde hizmet etmiş, adam öldürmüştür. Çaldı. Köşkünü cihet-i askeriyeye, asker ameleye yaptırdı. Mustafa Kemal'in casusudur. En sadık adamıdır. Bu sayede mühim mevkilere geçmiştir. Şahsen ahlâkı da bozuktur.

BOSOK SALİH

Arnavut'tur. Kara cahildir. Sözü ve her hareketi Tulumbacıdır. Mustafa Kemal'in en mahrem ve emin adamıdır. Katil ve irtikap işlerini bilir ,idare eder. Mustafa Kemal'e karı bulur. Evvelce yâveri idi. Nihayet meb'us yaptı. Bugün büyük zenginlerdendir.

RECEP ZÜHTÜ

Cahil, Tulumbacının biridir. Manastır'lı bir çingenenin oğlu imiş. Bugün büyük zenginlerdendir. Rize meb'usu Akifle beraber para dalaveresinde ortak çalışıyorlar.

NAFİA VEKİLİ RECEP

Lezgidir. Babası Erzincanc'da kahvecidir. Zekası orta bir adamdır. Gittikçe Mecliste söz söylemeğe başladı. Fakat mükemmel cahil. Sözlerinde esas yok. Mustafa Kemal'in hususi kâtibi idi. Çalışkandır .Yüzbaşı idi. Meb'us, sonra vekil yaptı. O da vekil olunca müthiş irtikâp yaptı. Ruslardan dahi aylık alır. O kadar fantaziye döküldü ki, karısının yüz liralık çorap giydiğini söylüyorlardı. Bu da banyo meraklısı. Evindeki yetmemiş, Müdâfa-i Milliye Vekili iken vekâlette de çiniden bir banyo yaptırmış. Orda da banyo alırmış. Rüşvet yaradı. Öyle şişti ki Meclis'te kürsüye sığmıyordu. Karnı öne, kıçı da arkaya o kadar çıkmış idi, ki iki taraftan tahtaya değiyor, kürsüye çendereye girer gibi sıkışıyordu. Mustafa Kemal, birçok pis işlerini, rüşvet ve irtikap işlerini buna gördürmüştür. Mustafa Kemal'in en muti kölelerinden, vücuda getirdiği mahl»kattandır.

TEVFİK RÜŞTÜ

Gayet çirkin yüzlü, sarkık dudakları zenci gibi kara bir

adamdır. Zekâsı, tahsili basittir. Hiçbir fikri, kanaatı yoktur. Kiminle konuşursa onun fikrindedir. Ve her dakika fikrini değiştirir. Müthiş dalkavuk ve pezevenktir R.odos'lu olup ailesi «Bed» ler denilen bir çingene ailesidir. O adam hakikaten adları gibi müthiş çirkin bir surat sahibidir. Yüzüne bakan «hazâ çingene suratı» der.

YUNUS NADİ

Rodos'ta bir ailenin uşağıdır. Bu aile onu orda okutmuş da. Sonra İstanbul'a gelip Abdülhamid zamanında casusluk etmiştir. Her devrin adamıdır. Müthiş irtikâpları yapıp Türkiyenin en büyük zengini olmuştur. Mustafa Kemal'in en sadık adamlarındandır.

HAMDULLAH SUPHİ

İdâdiyi ikmâl edememiş, cahil birisidir. Fakat âlim, muharrir ve şair geçinir. Fena da yazmaz. Hele iyi hatiptir. Cümleler parlaktır, herkes hayret eder. Ama cevheri yoktur. Uzun söyler. Bu uzun nutkuna ne der diye bakarsanız, fantaziden başka bir şey yoktur. Birtakım fantezik cümleler ezberlemiştir. Her nutkunda onları tekrar eder. Harekâtı avantüriye bir adamınkine benzer. Şiddetli Türkçü geçinir. Anası Çerkezdir. İbtidâ kendisini Türk Ocağına sokmak teklifinde bulunanlara «Ben Türk değilim» deyip girmemiştir. Şimdi bu Ocağı mevki ve para âleti yapmıştır. Ahtapot gibi bu teşkilâtın üstüne çökmüştür, bırakmaz.

Ocağın parasını faydasız, fantezi ve süslere sarfeder. Kendi de yer. Ocaktan resmen maaş alır. Ve bunu işlemeden birden alır. Alır, yer. Ocağa ait alım - satımdan çöplenir. Bu adamın süsten başka bir şey bildiği yoktur. Kadın tabiatlı biridir. Maarif Vekilliği etti. Her defasında Vekâlette işler alt - üst oldu.

Daha fenası bu millî ve ilmî ocağı Mustafa Kemal'e âlet etmiştir. Onu siyasete bulaştırdı. Bu ocak onun binek taşıdır. Kuvveti, meziyetidir. Bununla mevkilere geçer. Maarif Vekili iken deli oldu.

Hamdillah Suphi, Emin, Yusuf Akcora bir sacayaktır, birbirine pek bağlıdırlar, hep birbirini methederler. Reislikleri birbirine verirler. Müşterek ül menafi bir reji halindedirler. Her şeyi de kendilerine hasrederler. Meselâ bir kaç defa ocağın intihabında bulundum. Derhal daha müzakere başlamadan Yusuf Akcora «Reis Hamdullah olsun» dedi. «Canım, nizamnâmede bunun rey-i hafi ile olacağı yazılı» diyen oldu. Dinlemediler. Diğer âza terbiyeli, utandı, ileri gitmedi. İntihap bitti. Şimdi kâtip bulunacak. Derhal Hamdullah «Yusuf Akcora olsun» dedi. O da oldu. Bu sefer Hamdullah «Büyük millî şairin resmini bütün ocaklara asalım» dedi. O da oldu, iştima bitti. Yazık ocağa dedim.

Hamdullah pek dalkavuktur. Mustafa Kemal'e türlüsünü yapıyor. Bir kitap yazmış, «Güne bakıyorum» diyor. Gün de Mustafa Kemal'miş.

YUSUF AKCORA

Meşeyerdir. Rusya'dan gelmiştir. Türkiye'de Türkcülük üzerine yazılar yazmıştır. Âlim denecek bir adamdır. Zekâsı ortadır, fakat Mustafa Kemal'e pek dalkavuktur. İttihadcıların da pek dalkavuğu idi. Bir - iki defa bunu Mustafa Kemal'in yanında gördüm. Hep kulağına söylüyordu. Galiba casusluk ediyordu.

Bir aralık Ahmed Agayefle beraber Hariciye Vekâletine müşavir olmuştur, Rus sefarethânesinden de çıkmıyorlardı. Herkes «Rus sefarethanesine vesika götürüyorlar» diyorlardı.

Dinç bir adamdı. Son yıllarda birden çöktü. 55 yaşlarında vardır. Genç bir kızla evlendi, bu evlenme onu birden çökertti.

MEHMET EMİN

Pek sevimli yüzlü, çok terbiyeli ve nâzik bir adamdır. Cahildir. Adı millî şairdir. Ama zavallı şair bile değildir. Şiirleri ruhsuz, âhenksiz ve soğuktur. Şiirlerinde yüksek ruh ve ilmî fikirler olmadığı gibi, zevîn, ilh... şiir ilmi cihetinden de kıymetsiz, yanlış şeylerdir.

Namuslu adamdır. Ben orda iken Mustafa Kemal idaresinin aleyhinde idi. Onun dizgini Hamdullah'ın elindedir. O, derhal vazgeçirdi, itaat sahasına götürdü. Derken Mustafa Kemal'i, İsmet'i ayyuka çıkarır şiirler yazdı. Bu dalkavukluğu ile kendisini büsbütün bitirdi.

Bu eşhastan ziyade bahsetmiyeceğim. Zaten birçoğunun evvelce hikâyeleri geçti.

MUHALİF SİMALAR

RAUF

Abazadır. Bahriye zabitlerindendir. Akılsız bir adamdır. Hele pek cahildir. Haristir. Mustafa Kemal ve İsmet'le çalıştı. Eline de fırsatlar geçti. Ama zekâca onlardan aşağı olduğundan daima mağlûp oldu. Bu adam büyük mevkilerde bulunduğu halde hiçbir dirayet gösterememiştir. Bilâkis hatalar yaptı. Ne millî harekette, ne de evvel ve sonra hiçbir hüsnühareketi yoktur. Paraca namuslu adamdır.

Rauf abaza Mehmed Paşa'nın oğludur. Bahriye mektebinde tahsilde iken Abdülhamid taraftarı olup, hürriyetperver talebe ile daima bunun için şiddetli kavgalar etmişti. Meşrutiyet ilân olununca derhal meşrutiyetperver olup İttihad ve Terakki Cemiyetine girmişti. İttihadcı Divan-ı Harbine âza tayin edildi. Abdülhamid'in nâzırlarını sürmek kararını verdi. Pek Abdülhamidci olan Rauf şimdi bu kararı vermekle de iktifa edemeyecek derecede hararetli hürriyetperver geçindiğinden çılgınca işlere başlamıştır. Birini zikredeyim: Bu nazırları Asar-ı Tevfik zırhlısının ambarına hapsetmişler. Bu adamlara yemek verilmemiş, kuru peksimet verilmiş, adamlar aç kalmışlar, Zırhlının zabitlerinden Lütfi Harbiye Nezaretine bunlara yiyecek almak için gönderilmiş, Rauf'a rast gelmiş, anlatmış. Rauf: «Bırak pezevenkleri! Açlıktan gebersinler. Denize atarsın. Sana eskiden hürriyetperver diye bunlar ne zulümler etmiş» dedi.

Artık hizmet ve gayretleri ile genç bahriye zabiti Rauf, İttihadcıların gözüne girmiş. İttihad ve Terakki fırkasının sevgili bir uzvu olmuş. Şımarmış.

Kendisi yüzbaşı olduğu halde, âmirleri, miralay ve paşalar kendisinden korkar ve ona resmî dairede ayağa kalkar olmuşlardır. Zavallı askerlik! Rauf oralarda değil...

Rauf nöbet yerini amiralin emri hilâfına terkedip Hamidiye'yi Bulgar torpidosuna vurdurunca ilk bölmede olan 15 askeri kurtarmak için bölmeyi açmamış ve bu zavallı askerler bağıra bağıra boğulmuşlardır.

Rauf Averof'a hücum için amiralden aldığı emri icra etmemiştir. Çünkü, bu hücum fedâilik, yeniçeri tâbirince, serdengeçtilik idi. Sırf bu korku iledir, ki Rauf Hamidiye'yi alıp kaçmıştır. Başka devlette olsa onu kurşuna dizerlerdi. Bu adam bunlardan kurtulmanın yolunu biliyor ve buluyor. Hem de üstüne bir de kendisini kahraman mevkiine koyduruyordu. Bu iş kahramanlık değil, büyük bir hiyanet ve rezalettir. Türk bahriyesi tarihinde kara ve pis bir lekedir. Rauf bundan bir muhakeme değil, bir sual bile görmemiştir. İttihadcı ya kâfi.

KÂZIM KARABEKİR

Alçak boylu, etlice, pek sevimli yüzlü biridir. Çok terbiyelidir. Konuşurken adetâ kız gibi kızarır. Hususî ahlâkı fevkalâde temizdir. Rakı, fuhuş, kumar gibi şeyleri bilmez. Hattâ tü-

tün ve kahve dahi içmez. Nezaketi ile ve bu halleriyle melek gibi temiz bir adamdır. Paraca da namusludur. Zekâca ortadır. Tetebua meraklıdır. Musiki bilir. Şiire de heves etmiş. Fakat şiir nedir bilmiyor. Vatanperverdir. Hüsnüniyet sahibidir. Memleketin terakkisini ister. İyi askerdir. Millî kıîyamda ermeniler üzerine kazandığı zaferle gayet büyük bir hizmet etmiştir. Şark vilâyetlerinde yetimleri toplamış, beslemiş, baba gibi terbiyesine çalışmış bir adamdır.

Muhalifleri yâni Mustafa Kemal ve takımı, onu muhafazakâr olmakla itham ediyorlar. Ama zannımca mâkul bir muhafazakârdır. Hele Mustafa Kemal gibi, her şeyi, millî an'aneleri yıkanlar karşısında pek kıymetlidir. Keza onlar zekî olmadığını söylüyor ve bunu Borne tâbiri ile ifade ediyorlar.

Bence onun bir kusuru var: Azametli. Bu da bütün askerlere mahsus bir kusurdur.

KÜÇÜK CEMAL

Mersinli Cemal denen bu adamı pek sıkı görüşerek tanımadım. Fakat bende terbiyeli, zekî, tetebu sahibi, iyi bir adam tesiri yapmıştır.

***

Şimdi bizzat kendi kendimi tarif edeyim: Bu vakıa biraz tuhaf ama, herkes istediği yerini tay ve yenisini ilâvede muhtardır. Bir adamı kimse kendisinden iyi bilmez, ancak doğruyu söylemesi lâzımdır.

Nasıl yetiştiğimi bu eserin iptidâlarında söyledim.

Uzunca boylu, etlice, beyaz derili s,arı gözlü, açık kestane saçlı, bir adamım. Cimcimemin teşekkülü iyidir. Babam da güzel bir adamdı. Ailede tereddî eseri yoktur. Sinop'ta eski bir Türk ailesiyiz. İkiyüz yıldır belliyiz. Anadan, babadan Türkten gayrı hiçbir millet bize karışmamış.

Zekî bir adam olduğumu söylerler. Dünyada iki şeye düşkünüm: Bana namuslu adam, çalışkan ve vatanperver adam desinler. Daima buna çalıştım. Ve bu sözü demelerini istedim. Ömrüm sade say ile geçmiştir. Ayyaş değilim, fuhşa düşkün değilim, kumar bilmem ve tütünü de kâh içerim, kâh içmem. Ne zevke, ne eğlenceye, ne yemeğe düşkünüm.

Çocukluğumdanberi merdçe yaşamak emelimdir. Merdliği, kahramanlığı tapınırcasına severim. Zekî, âlim kimselere, namuslu insanlara bayılırım. Hırsız, yalancı, ahlâksız insanlardan nefret ederim. Bu nefretimi onlardan saklamam. Lâkırdımı da gizlemem, yüzlerine söylerim. Türk Milletine büyük ve aşk derecesinde bir muhabbetim vardır. Onu yüksek görmek gayemdir. Bir vakit talebe idim, daima sınıfımın ilerisinde iyi talebe idim. Hekim oldum, yi hekim oldum. Siyasete girdim, matbuata girdim d,evlet idaresi yaptım, iyi yaptım. İyi diplomatlık ettim. Talih ve ahvâl beni çok mesleğe soktu. Hekimim, gazeteci, siyasî, diplomat, profesör, nâşir, şair, müverrih, müellif, devlet ricali oldum. Hepsinden lekesiz çıktım. Yalnız bir meslekte kalabilmiş olsaydım, daha terakki ederdim. Faziletlerin hepsini büyük bir düşkünlükle severim. Hayrat ve hasanatı severim. Ne bir şahsın, ne de devletin on parasına el sürmedim. Kimseye borcum yoktur. Devlet idaresinde milletin son parasına bir el sürer veya israf eder diye ödüm koparak dikkat etmişimdir. Muktabid bir adamımdır. Devlet idaresinde de bunu yaptım. Masrafım yoktu. Sade yiyecek, giyecek. Kazandıklarım ile kütüphane yaptım. Millete yarasın diye buraya döktüm. Süsü hiç sevmem. Süs kadına yakışır fikrindeyim. Pisliği de sevmem. Süs başka, temizlik ve muntazam giyinme başka. İnsan gibi yemeli ve giyinmelidir. İsrafı ne kadar sevemezsem, tamahkârlığı da o kadar sevmem. Hayatımda hep Fıfsısıhha dairesinde yaşadım. İfratlar yapmadım. Kadın, nazarımda erkekten aşağı bir mahlûktur. Sinirli ,mantıksızdır. Harekâtı akıl ve mantığa değil, sinir ve hisse tabiidir. Bu sebepledir, ki kadına

uyan nice yüksek erkekler felâketlere düşüp mahv-ü perişan olmuşlardır. Tarihimizde misali çoktur. Şimdi kadınların meb'us, vekil gibi yüksek mevkilere çıkması moda. Akıllarına şaşarım, sökmez bir iştir. Yine eski hale geleceksin. Eğer onlar bu kabiliyette olsalardı, asırlardan beri sosyetede erkeklerle beraber yürürlerdi. Vakıa erkekler kanunları kendi lehlerine yapmışlardır. Fakat bu onların kusuru değil, kadınların aczidir. Mani olamamışlar, kadın zayıf bir mahlûktur. Tabiat böyle yapmış. Sinirleri zayıf, aybaşları gelir, hastadırlar. Gebe kalırlar, bir yıl karınlarında yük taşır, kımıldayamazlar. Hattâ cinsî münasebette bile normal vaziyette erkeğin altındadırlar. Demek erkek hılkaten onların üstündedir. Nice kadınlar gördüm, ki iyi okumuşlardır, erkek gibi düşünürler, fakat samimiyetlerine girin, yine aynı o umum cahil kadınlar gibi zayıf, aciz, mantıksız, hasılı kadın olduklarını görürsünüz. Bizde saçı uzun, aklı kısa derler. Şimdi saçlarını da kısalttılar ama, akıllarını uzatamadılar.

Ben sade şehvet ihtiyacı sebebiyle kadınla münasebetteyim. Fakat kadınlar hem istediğim şeyler değildir. Hattâ bu sebepten gençliğimde bir aralık kadın olmak fikrine düşmüştüm. Fakat o da erkeği kadın gibi yapıyor. Hadın ağaları malûm. İşin içinden çıkamadım...

İşte kadın hakkındaki fikrim budur.

Yumuşak adamımdır. Terbiye ve nezaketi severim. Hele içersem pek yumuşak olurum. Sade gülerim. İspirto huyun mihenk taşıdır derler. Buna mukabil bir tecavüze uğrarsam, bir haksızlık görürsem, gayet şiddetli olurum. Hele haksızlığa hiç dayanamam. Buna uğrayan ben değil, başkası da olursa derhal atılır, işe karışır, hattâ müdafaa ederim. Kötüye müsamaha etmem. En şiddetli cezyı yaparım. Kötülerin müthiş düşmanıyım. İşte bunlardan dolayıdır, ki umumiyetle beni şiddetli bir adam zannetmişlerdir.

Gayet ciddî bir adamımdır. Yarım tedbirleri aslâ sevmem.

Bütün işlerimde en son olacak ve en mühim olan tedbiri, en evvel yaparım. Eğer başka tedbirler de varsa hepsini birden yaparım. Gayet serî hareketi severim. Hiç ihmal edemem. Bugünün işini yarına bıraktığım yoktur. Bu hal bende hastalık halindedir. Bıraksam uyku uyuyamam.

Fikr-i takibim vardır. Başladığım işi ölsem bırakmam. Mutlaka bitiririm. Bugüne kadar yarım kalmış hiçbir işim yoktur. Türk Tarihine başladım. Yıllar sürdü, zahmetli oldu, yine bitirdim. Türk şiirinin evolosyonunu, Türk Şiir Birliği adlı eserlerim de böyle. Sebat ve devam en bariz hasletlerimdendir. Rahat denilen şeyi, yâni tembelliği aslâ sevmem.

İntizamı çok severim. En iyi haslettir. Ben bir şeyi yerinden alayım da işi bitince onu tekrar yerine koymayayım aslâ mümkün değildir. Yerine koymasam rahat edemem... Yemem, uykum, işim hasılı bütün hayatım, intizam içinde yürüyor.

En ufak şeye dahi dikkat ederim. Hekimlik bana dikkati, inceden inceye müşahade etmek fırsatını vermiştir.

Hayâl ile, hattâ nazariye ile hiç işim yoktur. Pozitif ve maddîyimdir. Her işimi bu suretle yürütürüm. Bu da hekimliğin verdiği meziyet olsa gerek.

Dindar değilim, fakat dine hürmetim vardır. Ve keşki ben de dindar olsaydım diye hasret çekmekteyim. Din insaniyeti kâh yükseltmiş, kâh da taassup ve cehalet derecesine düşüp, insaniyeti küçültmüş bedbaht etmiştir. Bunlara rağmen din ne büyük tesellidir, insanlar buna muhtaçtır. Hiçbir hurafatım yoktur. Böyle şeylere aslâ ehemmiyet vermedim.

Eğlence, tiyatro, sinema sevemem. Musiki severim. Süs, debdebe, merasim ve bayramı hiç sevmem. Roman hiç sevmediğim eşydir. Okurken biri bir yalan uydurmuş, beni kandırıyor, ömrümden birkaç saati boşuna alıyor fikri gelir. Opera ve opera komikleri çok severim.

Ne hayvan, ne de insan sevmem. Hele insanlar iğrendiğim şeylerdir. Fakat mânevî bir insaniyete meftunum. Ben tabiat,

kır severim. Yeşillik, çiçek ve denize bayılırım. En sevdiğim şeyler bunlardır. Bu sebeple sık sık şehirlerden kaçar, yalnız başıma tabiatla yaşarım. Bu bana büyük bir zevktir. Beni eğlendirir, dinlendirir. Bunlara baktıkça şairâne tatlı, yüce, felsefî hayâllere dalarım. Ancak bu zevkimi devamlı yapamam, çalışmaya avdet ederim.

Çok çalışırım. Ömrüm bir say'den ibarettir diye hülâsa edilebilir.

Zalime, müstebide, haksıza, namussuza karşı sertimdir. Fakat mazlumlara karşı gönlüm pek yufkadır. Ağlarım. Hele üç şey bana pek dokunur, mutlaka gözlerimden yaş getirir: Perişan dilenci, bir ağızdan şarkı söyleyen mektep çocukları, talimle yürüyen asker alayı.

Şiiri pek severim. İlmi pek severim. Bunlar benim yegâne dostlarımdır. Hiç kimseyi kendime dost tutmam. İnsana itimadım yoktur.

Hürriyet bana ekmek gibidir. Ağzımı tutamam, söylenirim. Bu sebepten başıma çok belâ gelmiştir. Zalime karşı gazabım çok büyüktür, saldırırım. Bundan çok çektim.

Hiç mevki hırsım yoktur. Bu kadar mevkide oturdum, bana bir başkalık gelmedi. Evimde oturduğum sandalyede ne his duyarsam, onlarda da onu duydum. Bana bir büyüklük duygusu gelmedi. Daima eğreti oturdum. Ufak bir şey olsa istifa ettim. Tokat meb'usu Mustafa bir gün bana herkesin içinde şöyle söyledi: «Canım, senin gibi adam da görmedik, sana bir söylenemiyor. Derhal istifa ediyorsun. Yahu biraz da mevkiine sarıl, bu kadarı da iyi değil.»

Bende haysiyet hissi ve izzetinefs fevkalâde ziyadedir. Buna ufak bir tecavüze tahammül edemem ve affetmem. Bundan dolayı bazıları beni kibirli zannederler. Halbuki köylü ile köylü, paşa ile paşayım. Kibir benim aklımca bir ahmaklıktan başka bir şey değildir.

Çok ciddî adamımdır. Güldüğüm azdır. Öyle bir düziye gülenlere nefretle bakarım. Nazarımda kadın gibidirler.

Yalancılığı hiç sevmem. Böylelerinin indimde hiç kıymeti yoktur. Onlara hakaret gözü ile bakarım. Septik adamım. Hiçbir şeye kolaylıkla inanmam, kanmam. Mutlaka deliller göreyim ki inanayım. Bu sebeple bir insana yıllarla temas edip iyiliği delillerini görmedikçe iyi adam demem. Fakat bir defa da bu kanaat gelince kolay kolay fikrimden dönmem. Bir adamın iyi olduğuna, iş olduğuna iş üzerinde iki - üç defa tecrübe yapmayınca hükmetmem.

Hiç nikbin değilimdir. Bilakis pek bedbinim. Her şeyi böyle telâkki eder, bu suretle işe girişirim. Bu da faydalı olur. İyi ise kaybedecek bir şey yok, fena ise ona göre tedbir almış olurum.

Dalkavukluk hiç yapmadığım ve hiç sevmediğim bir şeydir. Bilâkis kafa tutarım. Doğruyu söylerim. Dalkavuklar da en sevmdiğim, en nfret ttiğim ve diş bildiğim adamlardır. Bu sebeple hiçbir devirde makbul olmam. Hayatta biraz elâstiki olmak lâzım. İstedim de ben de olamadım. Bütün geçtiğim devkilere bir lüzum üzerine beni arayıp koymuşlardır. Lüzum biter - bitmez de atmışlardır.

Çok Franc adamımdır. İçimde gıl-ü gış yoktur. Böyleleri de sevemem.

Çocukluğumda bir ezber dersi üç defa okuyunca ezberlerdim. Fakat çabuk unuturdum. Ziyade okuyarak ezberlersem unutmazdım. Boş şeyler aklımda kalmaz, dikkat etmem. Fakat ilmî, siyasî mühim şeyler hâfızamda kalır. Son yıllarda hâfızam biraz eskisi gibi değil. Zannımca çok okumaktan dimağım doldu, meşbu' oldu. Yaşın da tesiri olsa gerek.

Seyahatı çok severim. Çok seyahat ettim. «Çok yaşayan değil, çok gezen bilir.» doğrudur. Herkese seyahat tavsiye ederim. Seyahatle çok şey öğrenilir.

Denizde ve karada avı çok severim. Onlar bütün hayatımda daima bir gaye olarak dimağımda yaşadı. Fakat işten, vaziyetten fırsat bulup yapamadım.

Kırda yaşamayı çok severim. Bu da bir emelimdir. Gidip de bir köyde altı ay yaşamayı çok isterim. Bunu da hâlâ yapamadım. Hasılı sevdiğim kırlara, ava hâlâ doyamadım.

Nükteli söze bayılırım. Zekî ve âlim adamlarla sohbeti çok severim.

Alıngan adamımdır. Ufak şeyden alınırım.

Çok sabırlıyımdır. Çok tahammül ederim. Cefakârımdır. Rahat sevmediğim şeydir. Boş duramam. Ne kadar zahmetli iş olsa görürüm. İnşaatımda amele ile amelelik dahi ederdim.

Çok hassasımdır. Hem iyiliğe, hem kötülüğe karşı.

Zararsız söz söylediğimi zannederim. Hele hücum ve tenkid mevzuu olursa iyi nutuk söylerim. Bunda herkes müttefiktir. Fakat haksız bir şeyi aslâ müdafaa edemem. Bunu yapamamışımdır. Bazen zarurî yapmağa mecbur olmuşumdur, yavan olmuştur. Cenap Şahabeddin bir makalesinde bana mimik hatip diyordu. Hakikaten nutuk söylerken, el, baş ve yüz alâmetleri bende çok müteharriktir.

Çok düşünürüm. Dimağımın tefekkürsüz durduğu yoktur. Boş zamanlarda dahi dimağım ilmî, millî mevzuları düşünür.

İyi yazı yazarım. Ve yazılarımı daima delillere istinad ettirmeği severim. Yazımın orijinalini ve ve kendime mahsus olduğunu yâni orijinal bir stilim ve bunun tatlı ve güezl olduğunu herkes müttefikan söyler. Bilhassa tahkiyede pek kuvvetli olduğum ve bizde Naima, Evliya Çelebi ve benim tahkiyede eşsiz bulunduğumuz söylenmektedir. Şiirlerim de incelik ve samimiyet en bariz vasıflardır.

Vücudum kuvvetlidir. Sıhhatim çok iyidir. Henüz bir hastalığım yok. Hayatımda neler, mide bozukluğu gibi hastalıklar, gençlikte sıtma, bir defa yalnız ağır olarak zatülcemp ve verem gördüm. O da eser bırakmadan geçti.

Yemek hakkında bir hususiyetim yoktur. Boğazıma düşkün değilim. Sade tıbbî olarak gıda derecesini ve kifayetini düşünürüm. Ne olsa yerim. Erkek aşçılarım da oldu; bir gün bana şu yemeği yapın dememişimdir. Telâkkim: Yemek devam-ı hayat içindir. Vazifesi bu. Sade çocukluğumda işkembe yiyemezdim. İğrenirdim. Bir defa da bir ördeği pislik yerken gördüm. Hâlâ iğrenerek yerim. Tavşanı da laboratuvarlarda bir düziye mikrop aşılayarak hasta eder, öldürür, sonra otopsi ederdik. Onu da iğrenerek yerim. Yalnız bibere tahammülüm yok. Ağzımı müthiş yakıyor. Yersem alevi gözlerimden ve tepemden çıkıyor. Daima midem ekşir ve bozulur. Bu bana daimî ve büyük sıkıntıdır. Bu da daimî dimağı çalışmadan. Bunu bırakınc o da düzeliyor. Fakat bırakamıyorum. Çekiyorum.

Hasılı benim dünyada böyle hayvanî ve nebatî hiçbir zevkim yoktur.

Benim için hayatta bütün işlerde süs, zevk, keyf, debdebe, mes'eleleri yoktur. İhtiyaç, sıhhat, millî ve şahsî fayda mes'eleleri vardır.

Bariz hasletlerimden biri de dürüstlüktür. Her işte, herkese karşı dürüst olmuşumdur. Entrika aslâ beceremediğim şeydir. Daima hak, usûl, âdet, kanun ne ise kendimi onlara uydurmağa çalışmışımdır. Aslâ bunları kendime uydurmağa heves etmedim. Bilâkis bundan nefret ederim.

Nefsime itimadım vardır. Hem de çoktur. Bu sebepten olacak ki, bazıları bana kendimi beğenmiş diyorlar. Zannediyorum ki bu doğrudur. Çünkü beğendiğim adamlar çok azdır.

Bildiğim işleri cesurâne yaparım. Bilmediğim işleri daima ehlne sormuşumdur. Müşavere etmişimdir.

Vekâletlerde bulunduğum vakit hiçbir ehilsize memuriyet vermedim. Adam kayırmak için ricacılar gelir, en âşikâr hak olarak nihayet «Açtır» derlerdi. Ben de «Devlet Darülâceze değildir» derdim. Hiç kimsenin tesiri ile ne azl, ne de nasb yapmadım. Hattâ iki defa bu husustan dolayı vekâletten meb'us kovdum. Nihayet benim vekâlete hiçbir meb'us böyle işler için gelmez olmuştur. Maatteesüf ehil adam da bizde azdır. Vekilliğin en zor işi, liyakatli, namuslu, çalışkan memur bulmaktır.

Cesur bir adam olduğumu zannediyorum. Anam tâ çocukluğumdan beri öyle derdi; fakat son dört - beş yıldır cesaretimin azaldığını hissediyorum. Eskiden lüzumuna karar verince hiç düşünmeden cesurâne hareket ederdim. Böyle revulüsyonlara girdim. Şimdi uzun düşünüyorum. Neticede mutedil bir hale giriyorum. Zannımca bu, yıllardan beri ilmî sahada çalışmanın neticesidir. Çok düşünüyorum; sabrım, tahammülüm, cefakârlığım da artmıştır.

Akliselimim pek galiptir. Beni tanıyanlar bunu söyler. Teşkilâtçılığa kabiliyetim ziyadedir. Bunu ve disiplin ve inzibatı pek severim. Her işte muvaffakiyetin bu iki şey le olduğu kanaatndeyim.

Tahlilî tetkik ve mütaleayı güzel yaparım. Sonra da bundan terkibî mütalela yapmak bana en keyif veren şeydir.

Dünyada hiçbir zevkim yoktur. Kadın dahi beni eğlendiremez. Sade, zevkim yazıp okumaktır.

Bir şeyi çabuk anlarım. Tetkikatı gayet sür'atle yaparım. Görenler sür'ate hayret ederlerdi. Benim üç yılda vücuda getirdiğim bir eseri, zannetmem ki başkası altı yılda vücuda getirebilsin. Bunun sebebi de çalışma usulümdeki intizamdır. Lüzumsuz vakit kaybetmem.

İçimde kini saklıyamam. Buna çok gayret ettim, muvaffak olamadım. Yüzümden, sözümden derhal belli olur. Tuhaftır, vakıa bunu diplomatlığımda yapabildim, fakat şahsî işlerimde aslâ yapamadım. Çok cebr-i nefs ediyordum. Yine olmazdı. Halbuki bu hayatta pek çok lâzım bir şeydir. Herkes namuslu olsa, lüzum yok ama, namussuzlar pek çoktur.

Meram volontée denilen şey, bende herşeyden fazladır. Meselâ üç gün yemek yememek icabederse yemem. Ve açlık, iştihadan hiç muzdarip olmam. Eğer yirmi gün cinsî münasebette bulunmamak icabederse bulunmam. Tütünü istediğim gün birden bırakırım. Şimdiye kadar belki elli defa bırakmış yine içmişimdir. Bıraktığım sebebi istediğim değil, göğsüme dokunmasındandır. Rahatsızlığımı geçirir yine içerim. Yemeğe, cinsî münasebete kadar herşeyin idaresi elimdedir.

İyiliği ve iyilik etmesini pek severim. Keza fakirlere bakmasını severim.

Dünyada hiçbir arzum yoktur. Bugün yalnız şu arzularım kalmıştır:

1. Henüz bastıramadığım eserlerimi bastırmak

2. Kütüphâne ve irâdı olan çiftliği istediğim mükemmeliyet derecesine götürmek

3. İşsiz kalıp bir müddet av ile kırda ve denizde ömür geçirmek

4. Bu devleti ihtilâl sahnesinden, normal sahneye götürmek, maarifini tanzim etmek, ısrafatı kaldırmak, bu millete büyük bir Türklük ruhu vermek ve bunu tamamiyle tamim etmek, dalkavukluğu ve irtikâbı kaldırmak, arzu ettiğim şeylerdir.

Nefis san'atları çok severim.

Bende tenkid ruhu pek nümadârdır. Tenkid edilecek bir şey gördüm mü, kendimi tutamam. Bu nokta bütün yazılarımda bariz olan bir noktadır.

En korktuğum ve çekindiğim şey bir kimseye haksızlık etmektir. Kendime de haksızlık edilmesine aslâ tahammül edemem. En kızdığım şey bu.

Hommer'i severim. Fransız şairlerinden Alfred de Mussette La Martine ve Victor Hugo'yu severim. Alman şairlerinden Goethe ve Chiller'i severim. Bizim saz şairlerinden Köroğlu, Karacaoğlan, Demoroğlu, Zihni, Sümmanî ve Derdli'yi pek severim. Tekke şairlerinden Yunus Emre'yi, Kaygusuz'u, Niyaz-ı Mısrî'yi, Hatayi'yi çok severim. Klâsiklerden Babür'ü, Ahmed Paşa'yı, Kemal Paşaoğlunu, Ali Şir Nevaî'yi, Necati'yi, Şeyhülislâm Yahya'yı, Hâletî'yi, Hayretî'yi, Nedim'i, Fuzulî'yi, Nef'i'yi, Galip Dede'yi, Ziya Paşa'yı, Namık Kemal'i, Abdülhak Hamid'i, Tevfik Fikret'i severim.

Benim en favori ve en büyük şairim Namık Kemal ile lirizmde Şeyhülislâm Yahya, Nedim ve Alfred de Musse, mistisizmde Yunus Emre, Hatayi, sazda Köroğlu ve Seyranî'dir.

Elişlerine, amelî işlere çok kabiliyetim vardır. Marangozluk ederim, dikiş dikerim, ata binerim, kürek çekerim. Av tüfeği, mavzer ve tabanca ile iyi nişan atarım. İyi yüzerim. Bizde çok insanlar vardır ki eli kalemden başka bir şey tutamaz. Evlerinde bir çivi çakamazlar. Bunlar fena bir terbiyenin mahsulüdür. Yeni maarif sisteminde herkese amelî işler de öğretmek çok lüzumlu bir esastır. Çok zamandanberi otomobil kullanmasını ve osbite binmesini isterim. Henüz yapamadım. Hekim iken de alçıdan, keçeden, seliloidden korseler yapardım.

Musikiyi pek severim. Ama hiç bilmem. Hiç de çalışmadım. Halbuki musiki ve şarkı söylemek her insana lâzımdır, yiyecek ekmek gibidir. Bir keder zamanında insanlar bunlarla avunur. Dert duymaz. Ben bu nimetten mahrumum.

Gençliğimde çapkınlık ettim ama, sonra uslu oldum.

Rakı bazan içerim. Bu da bir arkadaş, merasim, ziyafet ve emsali vesileler ile olur. Yoksa kendim arzu duyup da içtiğim yoktur. Arkadaş ve merasim gibi şeylerle alâkam da az olduğundan, içmek fırsatı çok nâdir zuhur eder. Bazan bir yıl olur, bir defa bile içmemiş olurum. Hasılı ne sarhoşum, ne de kaba sofuyum.

İçtimaî ilimleri ve bilhassa bunların felsefesini pek severim. Din ilimleri ile hiç meşgul olmadım. Bunlara vakit sarfedilmesini lüzumsuz görmüşümdür. Nitekim felsefenin dinî kısmı ile de alâkadar olmadım.

ESERLERİM:

Şimdiye kadar şu eserleri yazdım:

Tabedilmiş olanlar

Tıbbî ve sıhhî eserler:

1. Fennî Hıtam

Bu esere daha Tıbbıyede talebe iken başlamıştım. Yıllarla uğraştım. O vakte göre dinî bir şekilde verilmesi ehemmiyetle tavsiye edildi. Öyle yaptım. Henüz bizde, ne de Avrupada hıtam hakkında böyle bir eser yazılmamıştı. Çok takdir edildi. Ahmet Rasim, Ahmet Refik ve daha bir takımlar, Sabah, İkdam ve Tercüman gazetelerinde kitabın methine dair makaleler yazdılar. Bu ameliyeyi bir fen haline koymağa çalıştım. Profesör Witting bir kısmını Almancaya tercüme etti. Ben de bir kaç Fransızca risale neşrettim. Umumunu da Fransızcaya tercüme ettim. Fakat bastıramadım. Müsveddeleri Sinop'ta kütüphânededir. Bu eserde Maarif Vekâleti sansürü adımdan «Nur» kelimesini sildi. Bu eserde dönme hıtanı ve dönmeler hakkında da malûmat var ise de o kısmı bastırmadılardı.

2. Serbin verem kâzıb-ı iltihabisi

Resimlidir. Gülhane Hastahanesinde bir müşahade üzerinedir. Profesör Witting ile almanca ve türkçe neşredildi. Fransızcasını da yaptım, neşredemedim, kaldı.

3. Cerh-ı unuk

Yine Witting ile müşterektir. Türkçe, almanca ve fransızca neşredildi.

4. Hıtan ve emraz-ı zühreviye

Bu eser de hıtanın emraz-ı zühreviyeyi azalttığını fennî bir surette ilk olarak ispat etmiştir. Türkçe ve fransızcadır.

5. Yeni usul-i ameliye-i hitan

Benim icad ettiğim hitan âletlerini ve usul-ı ameliyeyi izah eder. Türkçe ve fransızcadır. Resimlidir.

6. Hitanın hissi tenasülî üezrine tesiri.

Fransızcadır.

7. Sünnetçiler ve doktorlar

Bizim pratik sünnetçilere öğretmek için yazılmıştır. Türkçedir.

8. Hitanda iptal-i his
Türkçedir.
9. Hitanda kan gelmesi
Türkçedir.

İşte bir defa hitana başladım. Uzun zaman peşini bırakmadım. Lüzumu kadar yazdım ve uğraştım. Hitan ameliyesine ait kıskaçlardan mürekkep tarihî bir seri olarak bir koleksiyon yaptım. Tıp Fakültesi Müzesindedir.

10. Fen-i Cerrahi-i Ortopedi
Resimlidir. Bu eseri Tıp Fakültesinde ortopedi profesörü olduğum zaman neşrettim. Henüz türüçe bir ortopedi kitabı yoktu. O esere Maarif Nezaretinden nakdî mükafat verildi. Bu mükâfatla bastırdım.

Bu on eser tamamiyle tıbbîdir. Bundan sonra halk için tıbbî ve sıhhî eserler yazdım:

11. Tıbbî ve sıhhî makaleler:
Bu makaleler halkın sıhhî tenviri içindir. Aynı zamanda bir kısmı birer edebî eser halindedir.

12. Belsoğukluğu ile frengiye yakalanmamak çaresi.
Resimli ve plânşlıdır. İki defa tab'olmuştur. Halka bu hastalıklardan korunma çaresini gösterir.

13. Sun'i hayat ve hayatın hükemî esasları
Resimlidir.

Bu esnada gazetelerde, mecmualarda bir çok tıbbî, sıhhî makaleler de neşrettim. Bunların bende kupürleri vardı. Meşrutiyetten sonra, sürgünler, hapisler, inkılâplar, hicretlerle hepsi mahvolmuş, ya sıçan yemiş, ya kaybolmuştur.

İşte buraya kadar tıb âleminde yaşadığım zamandır. Bu esnada meşrutiyet oldu. Meb'us oldum. Siyasete döküldüm. Tıbbı bıraktım. Bundan sonraki eserlerimin mevzuu şudur:

Siyasî, edebî, tarihî ve ilmî (Türkoloji, Türk şiiri, ilh...)

14. Servet-i Şâhane ve hakk-ı Millet
Meşrutiyette Meclis açılınca, Abdülhamid'in servetini, hazine-i hassa'sını millete almak için uğraştım. Takrir verdim. Ahmed Rıza mani' oldu. Onunla mücadele ettim. Nihayet şunları izah eden bu eseri neşrettim.

15. Meclis-i Meb'usanda fırkalar
İlk Meşrutiyet Meclisindeki fırkalar ve vaziyetini gösterir.

16. Tıbbiye Hayatından
Bu eser Abdülhamid zamanında Askerî Tıbbiyenin ve talebesinin halini ve idareyi gösterir. Edebî bir eser olarak yazdım. «Hür Tıbbiyeli» adı altında çok zaman tiyatroda oynatılmıştır.

17. Cemiyet-i Hafiyye
Şerif Paşa bir cemiyet yapmış. Yakaladılar. Buna cemiyet-i hafiyye verdiler. Beni de hapsettiler. Hapishâneden çıkınca vesikalar ve bu işten bahseden gazeteleri topladım. Divan-ı Harbin dosyasını çaldırdım. Bunları alıp Nis'e gittim. Orada kendi gördüklerimi de meczederek, bu cemiyetin mahiyetini, İttihadcıların bu işte neler yaptıklarını yazdım. Bu ad ilel bastırdım. Büyük bir eser oldu. İçinde Cemiyet-i Hafiyye mevkuflarına İttihatçıların yaptıkları işkencelerin resimleri de vardır. Bu eseri yirmi günde yazdım. Beşyüz kırksekiz büyük sahifedir.

Bu esnada gazetecilik de ettim. Yüzlerce siyasî makaleler yazdım. Bunların da kupürleri hemen kâmilen kayboldu.

18. Gurbet Dağarcığı
Bu eseri Harb-i Umumî sonunda Kahire'de bastırdım. Muhtelif edebî eserlerimden, bilhassa fransızcadan tercüme ettiğim opera ve opera - komiklerden numuneler vardır.

19. Hürriyet ve İtilâf Fırkası nasıl doğdu? Nasıl öldü? İçyüzü.
Bu eseri Pariste yazmıştım. Hürriyet ve itilâfın mahiyetini gösterir. Mütareke iptidâsında İstanbul'a gelince bu fırkanın yeniden teşekkül ettiğini azgınlığını gördüm, bir darbe olmak üzere neşrettim. İptida Akşam gazetesinde neşredildi.

20. Samson ile Dalila

Operadır. Aynı beste ile fransızcasından tercüme ettim.

21. Janet'in Düğünü

Gülgülü operadır. Bestesini muhafaza ederek fransızcasından tercüme ettim.

22. Türkiyenin Sıhhî, İçtimaî Coğrafyası

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletinde buulnduğum zaman, Vekâlet nâmına neşrettirdim. Vilâyet vilâyettir. Her vilâyetin müellifi orada Sıhhiye Müdürüdür. Tarafımızdan bazı tashihat yapılmıştır ve neşredildi. Resimli ve haritalıdır.

23. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine Rapor

Bu Vekâletten istifam üzerine verilmiştir.

24. Türk Tarihi

Resimli ve haritalıdır. Ondört cild olup, on iki cildi basılabilmiştir. Diğer iki cildin müsvedde ve resimleri hazırdır. Bu eser çok büyük oldu. Sırf âlimlere mahsus bir tarzda yazılmalı idi denebilse de popüler olmasını faydalı gördüm. İkinci tabını yapmak mümkün olursa daha başka bir tarza koymak niyetindeyim. Elimdeki cildli bir takıma ikinci tabı için bazı tashihler yaptım ve daha da yapacağım. Bu eser hakkında muhtelif insanlar otuz kadar makale yazdılar. 27 tanesi lehde medihkârdır. Üç tanesi aleyhtedir. Cevaplarını birer makale ile verdim. Bunlar eserin ilmî olmadığını ele almışlardır. Bunu da benim mukaddimede âlimler için yazmadım sözümden alıyorlar. Biri de bu eserin bir âlâ propaganda kitabı olduğunu ve bunu bizzat benim itiraf ettiğimi söylüyor. Halbuki böyle bir şey dediğim gibi Sosyete Aziyatikin âzasından ve Hafız-ı Kütübi Lüsien bouvat - ki bir çok eseri vardır - bu eserim hakkında Journal Asiyatikte bir Kontrando neşretti. Onda şöyle diyor: «Kendisi ilmî olmadığını söylüyorsa da tevazu göstermiş. Eser pek güzel bir ilmî eserdir» diyor.

25. Secere-i Türk

Ebülgazi Bahadır Han'ın bu eserinin Çağatayca'dan bizim şiveye çevirilmesidir.

26. Arap Şiiri Bilgi (El - Aruz).

27. Tango de Cheuamp Turccs' a Cinope Fransızcadır. Paris'te Sociyete Asiatique Cominike edildikten sonra bu cemiyetin (Journal Asiyatique) mecmuasında neşredilmiş ve ayrıca bir risale yapılmıştır.

28. Zone Turque etc..

Bu da yine Paris'te fransızca olarak bu cemiyete tebliğ edilmiş, cemiyetin aynı gazetesinde neşredilmiş, ayrı bir risale de yapılmıştır.

29. Oğuznâme.

Paris Millî Kütüphanesindeki Uygur yazılı yegâne nüshanın transkıripsiyonu, fransızcaya ve şimdiki garp türkçesine tercümesi ile bu bapta bir takım mütalaası havi olup tamamiyle âlimlere yarar bir tarzda yazılmıştır. Fransızcadır. Bu manoskıri Oğuznâme adı ile meşhurdur. Mühim bir manüskıridir. Bu eseri İskenderiyede bastırdım. Yine aynı cemiyete takdim ettim. Benden bir tebliğ istediler. Penliyo benden sonra söz alacağını, bir makale neşredildiğini söyledi. Fransa'nın en mühim âlimlerinden olan bu zat bu eserle çok alâkadar oldu. Sonra T'onug Pao Mecmuasında uzun bir tenkid yazdı. Hatalar etmişti. Cevap verdim ve bunu da bir risale halinde neşrettim.

Bu eseri ilk defa fonetik harflerle transkıripsiyon eden benim. Keza fransızca ve türkçeye de ilk ben tercüme ettim. Tabıları esnasında tabıların havale ettiğim adam İskenderiyede tab ve prova tashihlerinde müthiş hatalar yapmıştı. Ne çare Paris'te müthiş pahalı olduğundan tab'ı İskenderiye'de yapmaya mecbur olmuştum.

Luciyen Bova bana yazdığı mektupta «Âlimâne olan bu eserin neşri Türkoloji sahasında bir devir olmuştur» diyor. Almanya, Avusturya, Polonya, Felemenk ve İngiltere âlimlerin-

den de takdirî havi mektuplar nihayet profesör Bani de bizden bahsederek Oğuznameyi Almancaya tercüme etti.

30. Oğuznâme üzerine Pello'ya cevap

Fransızcadır.

31. Türkoloji Revüsü (Türk bilig revüsü)

Fransızca ve yılda bir defa çıkar.

32. Hilâlin tarihi

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir. Boyasız ve boyalı resimleri vardır.

33. Şehname ve Firdevsî

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir.

34. Ali Şîr Nevaî.

Türkoloji revüsünde neşredilmiştir.

35. İnsan, Teşrih, Fizyoloji, Hıfzıssıhha.

Tefeyyüz Kütüphanesi. İkinci tabı 1930 orta mekteplere kabul edilmiştir.

HENÜZ TABEDİLMEMİŞ ESERLERİM

1. Ermeni Tarihi

Resimli ve haritalıdır. 1914 de Mısır'da yazdım. Bu eseri Türkiyede bulunan ve vatanımıza tasarruf hakkı iddia eden milletlerin tarihini yazıp onların vatanımızda hakkı olup olmadığını, Türk milletine ve ricaline ve âleme göstermek için yazdım. Çünkü onu kimse bilmiyor. Bu devletler ise uzun, muzır, kuvvetli propagandalar ile hakları olduğunu gösteriyorlar. İptida Ermenilerden başladım. Bu eser vücuda geldi. Yazık ki hâlâ bastıramadım. Bizim hükûmetin aklı başında olsa bunu kendi alır bastırır. Hem de fransızca ve ingilizcesini de neşredip her tarafa dağıtırdı. O vakit âlem hakikatı anlar. Bizim hakkımızı teslim ederdi.

Bir de böyle Rum Tarihi yazacaktım. Türk tarihi, sonra Türk Biliği eserlerini buna müreccah gördüm, onlara çalıştım.

Şimdi de pek yorgun düştüm. Artık bu eserleri yazmaktan vazgeçtim. Yalnız Türk Tarihinin 13. cildine bu bapta bir bahis koydum. Türk Ocağı neşretmek için benden bir şey istedi. Türk Rum bahsini verdimdi. Memnun oldular, fakat hâlâ neşretmediler. Bu adamlar böyledir. Kopya için sarfettiğim emeğe, zamana yazık oldu.

2. Türk Şiirinin Evalosyonu Tarihi
Ve
Analiktik Tedkik

Bu eseri çok emekle vücuda getirdim. Vaktiyle Kahire'de Harb-i Umumî esnasında başlamıştım. Nihayet Paris Kütüphânelerindeki hazineler çok işime yaradı. Tamamiyle ilmî usül ile âlimler için yazdım. Türk Şiir ve Şairlerinin Tarihi olmuştur. Bu eser ile Türk şiir ve şairleri nedir? Tamamiyle malûm olur. Hemen bütün Türk şir ve şairlerini şiir bilik nokta-ı nazarından tedkik ve tetebbu ettim. Benim en kıymetli eserim budur. Bizde henüz bu eser yazılmamıştı.

3. Türk Şiir Biliği.

Türk'ün henüz bu ilmî tedvin edilmemişti. Ortada aruz adında mevcud eserler tamamiyle nazarî, çok eksik ve yanlış, tamamiyle iptidaî idiler. Türk şiirinin faydaları mevcud şiirlerden çıkarmağı düşündüm. Bunları tahlil ettim. En iyi pozitif sistem budur. Çok çalıştım. Türk şiirinin evolosyonu adlı eserim meydana geldi. Bundan sentez tarikiyle kaideleri çıkardım. Şiir bilik eseri de vücuda geldi. Benim en mühim eserim bu eserdir zannındayım. Bununla kendimi bahtiyar addediyorum. Bununla da Türk'e en büyük hizmeti ettiğimi zannediyorum. Benden evvel kimse Türk Tarihini de yazmamıştı. Onda bütün Türklüğü topladım. Onu bir Türk gözü ile gördüm, bir Türk dili ile söyledim ve Türk ruhu ile yazdım.

Bu iki esere 1915 yıllarında Mısır'da Kahire'de başlamıştım. Yeni bitti.

4. Fransız Şiir Biliği.

Gerek bu, gerek Arap şiir biliği eserlerim hep bundan evvelki eserleri vücuda getirmek için yaptığım çalışmalar esnasında vücuda gelmiştir. Tedkik etmiş iken bunların da neşrini faydalı buldum.

5. Faust.

Operadır. Fransızcadan bestesine halel gelmemek üzere tercüme ettim.

6. Minyon.

Keza...

7. Lakme.

Keza...

8. Karmen.

Keza...

Avrupanın bu nefis eserlerini bizde de olsun, bizde de oynansın, opera teşekkül etmesine sebep ve mukaddeme olsun diye bin heves ve güç bir say' ile vücuda getirdim. Fakat henüz ne tiyatro ne de bunları terennüm edecek kadın, erkek muhtelif sesli artistler yoktur. Onbeş yıldır basılmak için bekliyorlar. Vakit, para bulup bastıramıyorum.

Bu tercümeleri yaptıktan sonra bir de millî olarak Gülgülü Opera yazmağı tecrübe ettim. Şunlar vücuda geldi.

9. Özdemirle Dolon

Millî bir gülgülü operadır.

10. Hekim Mail Efendi yahut Alafranga mı alaturka mı?

Bir gülgülü opera olup Mısır'da Harb-i Umumîde bir Türk ailede olmuş hakiki vak'adır. Bu iki Türk bizim Türk havaları ile bestelenmiş gönlümün arzusudur.

11. El - Eczaciyyun Nâsıh (Usta eczacı)

Keza gülgülü operadır. Ve Mısır'da Harb-i Umumîde Türk bir eczacının sergüzeştidir. Bu eserin Türk ve Mısır havaları ile bestelenmesi iyi olur. Mısır dansları da ilâve edilir.

12. Leblebeci Horhor.

Bu eserin pek bozuk olan nesrini, şiir denemeyen şiirlerini (Musikisine halel gelmemek şartiyle) sahneye konma tertibini, dilini hemen hepsini yeniden tanzim ettim. Bestesi mevcuttur.

13. El - Eczaiyyun Nâsıh Hakkında Malûmat.

El - Eczaciyyun Nâsıh gülgülü operasında çok Mısır tâbirleri, kelimeleri ve âdetleri olduğundan bu eser onların izahıdır. Ve bunda dekor yapılmasında ve kostümlerde rehber olmak üzere birçok Mısır resimleri de vardır.

14. Janet'in Düğünü Partisiyonu.

Türkçe güfte notalara hece hece yazılmıştır.

15. Şiir ve Neşirlerim (Bazı makaleler)

Tıbbî hayattan siyasî hayata geçtikten sonradır ki asıl matbuat sahasına düştüm. Pek çok siyasî polemik, ilmî, edebî makaleler yazdım. Bunları sakladım. Zaman, inkılâbat hemen hepsini mahvetmişti. Bunlardan bulabildiğim birkaçını şiirlerimle birlikte bu ad ile bir kitap halinde neşredeceğm. Tıbbiyede talebeliğimden beri arada şiir de yazardım. Sade o vakit bir iki şiir neşretmiş, sonra bırakmış, ilme dalmıştım. Son on yıldır epeyce şiir yazdım. Bu şiirler bu esere münderecat olacaklar. Eseri henüz tamamiyle tanzim edemedim. Fakat malzeme hazır. Son günlerde eseri tanzim ettim. Sade iki - üç makale eksik kaldı.

16. Sinop'ta Rıza Nur Kütüphânesi.

Bu kütüphaneyi neden ve nasıl yazdım. İdaresi, nizamnamesi ne suretledir. Bunlardan bahistir. Resimlidir. Vakfiyeleri münderiçtir. Resimler binayı izah eder, çiftliği gösterir. Böyle bir kitaba lüzum vardır. Çünkü ben öldükten sonra kimbilir ne olur? Böyle elde vesika bulunursa olur ki bir hayır sahibi, bir vatanperver kütüphanenin hakkını, düştüğü vaziyeti de görür, hakkını dâva eder, verdirir, haraptan kurtarır. Hem de idaresi, tamiri için vesikalar, tarihler vardır. Malzemesi hazırsa da henüz tamamiyle tanzim edemedim.

17. Ançi ile Paçi.

Bir romandır. 15 yıl evvel Cenevrede yazmıştım. Bir ailenin hakiki romanıdır. Müsvedde iki nüsha olarak Sinopta kütüphanededir.

18. İnsan, Hıfzıssıhha.

Bu eseri ilk siyasî devremde mektep için yazmıştım. İttihadçılar beni hudut haricine atınca basılamayıp kalmıştı. Dört yıl evvel Dr. Muhyiddin Celâl gördü. Müştereken bastırmamızı teklif ettim. Kabul etti. Maarif Vekâleti liselerin ders programına kabul etmiştir. O vakit bizde içtimaî hastalıklar bilinmezdi. Ben sıtma ve emsali böyle hastalıkları bu esere koymuştum ki bizce en mühim şeylerdir.

19. Muhtasar Türk Tarihi

Ondört ciltlik Türk Tarihi, uzun olup herkesin okuyamıyacağından harc-ı âlem olmak üzere, bu ondört ciltten hülâsa yaptım. Resimlidir. Umuma ve mekteplere göredir.

20. Muhtasar Türk Şiir Biliği.

Diğeri mufassal ve ilmî şekilde olduğundan umum için, mektepler için ondan bu hülâsayı yaptım.

21. Türkiye'nin İhyası Programı.

Türkün idaresi ve siyasî hizmetinde çok bulundum. Tecrübe hâsıl ettim. Bunların heba olmasına gönlüm razı olmadı. Fikir ve kanaatlerimi bu ad altında bir risale yaptım.

22. Hayat ve Hatıratım.

İşte bu elimdeki eserdir. Bu satırda bugün yani 17 Kanun-i sani 1930 da Cuma günü saat 11'i 20 geçe bitti.

23. Hayat ve Hâtıratımın hülâsası.

24. Namık Kemal Divanı ve Diğer Şiirleri.

Namık Kemal üzerine tedkikatı da havidir.

25. İkibuçuk Asır Evvelki Türkler ve Notaları.

26. Tıbbiye talebesi ve onsekiz yaşımda iken Sinop'ta, Adada nesir olarak yazdığım (Şükûfe-i Muhabbet) adındaki ilk edebî eserim.

27. Apoşka lûgatı.

28. Sinop Sancağında İntihap Seyahatı (1919)

Akşam gazetesinde tefrika edilmiştir.

29. Viyana Mektupları.

30. Ali Şîr Nevaî.

31. İkinci Murad Divanı.

32. Cehennemde Celse.

Opera.

Hepsi 71 eser yazmışım.

Artık hiçbir eser de yazmıyacağım. Çünkü çok yorgunum. Gözlerim de bozuldu. İstirahate pek muhtacım ve bıktım da. Bundan böyle elimde mevcud henüz basılamayan eserlerimden arada risale halinde fransızca olarak neşredeceğim. Fransızlara ve Avrupaya bilmedikleri iyi şeylerimizden bildirerek bir hizmet etmek fikrindeyim. Nitekim Oğuznâme ve diğer dört risale bunlardandır. Belki bunu revü haline koyacağım. Bunlar beni yormayacak. Çünkü hazırdır. Sade fransızcaya tercüme edeceğim. Sonra Oğuz Destanını da nazmen yazabilirsem tamamdır. Bunu da çok istiyorum. Bu, Türkün şehnâmesi olacak.

Buraya ilâve ediyorum ki bugün (1930) bu eseri tebyiz ve kopya ederken basılmamış eserlerimden müsveddeleri Sinop'ta olanlar ile hatıratım, şiirlerim ve Türkiyenin ihyası adındaki eserlerimden maadasının bir kısmını Berlin Devlet Kütüphanesinin şark kısmına bir kısmını da Paris Bibliyotek Nasyonelinin Manüskıri kısmına verdim. Bu kütüphanlerde herkes tarafından okunabilir.

***

Bundan böyle yine hayat ve hatıratıma devam edeceğim: Bu da beni yormayacak. Çünkü iş şimdiye kadar olduğu gibi yığılmış vukuatı, yığılmış vesikaları yazmak değil, vak'a zuhur ettikçe ve kısaca ve jurnal halinde kayıttan ibaret olacaktır.

17 Kanun-i sani 1930:

Bugün eserlerimden yedi kitaba cild yaptım. Biri Oğuznâme, biri Lozan Muahedesinin fransızca zabıtnâmesidir.

İstanbul'dan gazeteler geldi. Yavan şeyler. Hakkı Tarık'ı vurmuşlar.

Birini gördüm. Mustafa Kemal'in hem reisicumhur, hem bilfiil başvekil olmak istediğini söyledi. Evvelce bahsettiğim. Esasen o her şeyn reisidir. Fakat yedi başlı ejderhaya kâfi gelmiyor. Asıl gülünç olan şey reisicumhur muavinliğidir. Henüz dünyada böyle şey görülmemişti. Uyduruyorlar. Akıllarına geleni yapmak peşindedirler. Mani olabilen yok ki. Çocuklar gibi istediğini yaparlar ya...

Türk talebeden Fikri geldi. Bu genç iyi bir gence benziyor. Tayyare mühendisliği tahsil ediyor. Bizim talebeden yegâne görüştüğüm biridir. İnşallah yetişir, vatana faydalı olur. Celâl Arif'in öldüğünü, yarın câmide cenaze namazı kılınacağını söyledi. Konsolos söylemiş, bana haber vermesini bildirmiş. Yarın gideceğim. Garip bir Türk'ün hiç olmazsa cenazesinde birkaç adam bulunalım. Haber alıyordum, son zamanlarda İspirtizmle meşgulmüş. Kumar oynarken fücceten ölmüş. Ben parası var zannederdim. Sade 5200 frangı çıkmış. Onun da beşyüz frangını birkaç gün evvel borç almış imiş.

Çok burnu büyük adamdır. Paris'te kralların indikleri otellerde oturuyordu. Paralarını yemiş. Tabii bu sıcağa kar dayanır mı? Cesedi mumya edilip İstanbul'a götürülecekmiş.

21 Kânun-i sani:

İstanbul'dan iki gazete geldi. Ali Cenanî'nin Bulgaristanda olduğundan bahsediyorlar. Ali Cenanî vekilliği esnasında büyük irtikaplar yapmış. Mahkûm olmuştu. Bundan bir ay kadar evvel kaçmış. Kâh Suriye'de, kâh Mısır'da diyorlardı. Bu adam irtikâbatıyla zaten meşhur idi. Mütareke esnasında İstanbul'daki hânesi İngiliz işgal ordusu zabitlerinin eğlcene evi halini almıştı. Oğlu bu esnada casus olarak Ankara'ya gelmiş,

yakalanmıştı. İstiklâl Mahkemesi muhakeme ediyordu. Doktor Adnan kurtarmıştı. Adnan'ın iyilik diye böyle zayıflık ve kusurları çoktur. İyilikse iptidâ millete et be adam! Bırak casusu haklasınlar.

İşte böyle bir adamı Mustafa Kemal ve İsmet vekil yaptılar. Bir aralık Ali Cenanî, Gazinin en sevgililerinden oldu. Onun rakı masasından kalktığı yoktu. Böyle adam nâzır yapılır mıydı? Bilinmez bir matah değildi.

Bu gazetelerde hükûmetin millî iktisad tedbirlerinden olarak, bazı ikinci derecedeki ihtiyaçlarını kısacağını, bazı tesisat ve teşkilâttan vazgeçeceği yazılıyor. Bu kadar müthiş ve israfın sonu budur. Bu işte de İsmet'in kısa görüşü gözüktü. Bu adam evvelce «Memleketi imar ve ihyâ edeceğim. Bunun için büyük bir bütçe yapıyorum. Para sarfedeceğim» diyordu. Dört yıldır bunları mükemmel bir surette ve hadd-i âzamisinde yaptı. Sonra geldi iş tak dedi, dayandı. Şimdi zarurî ric'at ediyor. Bunun böyle olacağı malûmdu ve kendisine evvelce söyleyenler de oldu. Söyleyenlerin biri de benim. Dinlemedi. Dinlemek şânından değildir. Evet, makule ric'at ediyorsun ama, devlet bütçesini, yâni millî iktisadı alt - üst ettikten, su gibi paraları harcedip akıttıktan sonra, fakat bu dört yıllık suî idarenin, israfatın hesabını vermek lâzımdır. (Buraya ilâve ediyorum ki (1934) bu efendiler bizim iktisadî buhranı 1932 de Umumî Dünya buhranı neticesi ad'edip işin içinden çıkıyorlar. Halbuki işte bu tarihte (1934) Avrupa'da buhrandan eser yoktu.

23 Kânun-i sâni:

Bugün yine sergi gezdim. Paris'te yılın oniki ayında sergi vardır. Her ay on - yirmi sergi bulunur. Seneye yine tekrar eder. Bunlar otomobil sergisi, deniz motörleri, deniz malzemesi sergisi, avcılık sergisi, yiyecek sergisi, mutfak sergisi, telsiz sergisi, ziraat makineleri sergisi, hayvan sergisi, resim sergisi, ilh... hesapsızdır. Paris'e gelen mutlaka bunları görmelidir. Bu sergiler mükemmel müze, büyük laboratuvar, mağaza, mek-

tep ve dershanedir. Hayat, terakkiyat bunlarda mükemmel görünür. Ben Paris'te bunları kaçırmadım desem câiz. Bilhassa kütüphânenin çiftliği sebebiyle ziraat sergilerini daima gezdim. Bunlarda çok şey gördüm ve öğrendim. Bütün prospektüsleri topladım, ki faydalı beş - on cild kitap teşkil edebilir. Sinop'a kütüphâneye yolladım.

Birine rastgeldim. Reşid Safvet'den bahsetti ve onun geçen sene Paris'e gelip Topkapı Sarayındaki mücevheratı satmak için çalıştığını söyledi, tafsilât verdi. Hakikaten geçen yıl gelmişti. Yahudi Menaşe onun veli-i nimetidir. Onun riyasetinde mücevheratçı diğer yahudiler ile bu mücevheratı satmak için müzakerelere girişmiş, bu da derhal Paris mücevherat piyasasında yayılmıştı. Bir yahudiyi de bu iş için İstanbul'a yollamışlardı. Bu yahudi vaktiyle İstanbul'da Yürksek Kaldırım'da onbeş yıl kerhâne işleten bir Leh yahudisi imiş. Reşid Safvet bu işten başka eski Feshâne gibi devlet fabrikalarını Avrupalı gruplara devrettirmek, keza Türkiye'ye bir istikraz bulmak için de uğraşmıştı. Bu sebeple Danimarka ve Felemenk'e dahi gitmişti. Zaten işi - gücü para dalaveresidir.

Mustafa Kemal ve İsmet hazinedeki mücevheratı satmak peşindeler. Gûya bununla devlet bankası yapacaklarmış. Bu bahane ile bunlar da yenecek. Yazık. Evvelâ yahudiler bunu kapatırlar, kıymeti yüz milyon ise, otuz milyona kapatırlar. Sonra da Reşid Safvet gibi bu işin peşinde olanlar, ağalar (Mustafa Kemal ve İsmet) kendileri, âvene çöplenirler, sen sağ ben selâmet olur...

Bereket versin Abdülmecid bunlar ailemizindir diye Avrupa'da protesto yapmış. Getirselermiş, zaptedermiş. Bu sâyede satamamışlar.

Bizim hanım iki gün gece ve gündüz uyudu. Gündüz onikide yataktan kalkıyordu. Şimdi iki gecedir uyuyamıyor. Uykusu yok. Tabiî beni de uyutmuyor. Bol sigara içiyor ve kedi ile oynuyor. Nihayet benim de uykum kaçıyor. Sabaha karşı uyumak istedim ve bu sefer ben, uykum kaçmış, sinirlenmişim, uyuyamıyorum. Ötem - berim kaşınıyor. Kaşınınca veya bir tarafa dönünce «beni uyutmuyorsun» diye bana bağırıyor. Daha sinirleniyorum. Tutuyor burnumun ucu kaşınıyor, bağırmasından korkup bir müddet kendimi tutuyorum. Güç şey, fakat azar işitmekten ehven. Nihayet dayanamıyorum, kaşıyorum. Kıyamet kopuyor. Böyle böyle ikimiz de zıbarıp gidiyoruz. Ben erken uyanıyorum. Gündüz uyuyamıyorum. O, öğlene kadar uyuyor. Artık o vakte kadar evin içinde kımıldamamalı. Yürürsem, ayak ucu ile yürümeli. Öyle olmuyor. Çünkü morfinomanlara bir pıt kulağının dibinde çalınmış davul sesi gibidir. Öksürmemeli de. Buna da mecbur olunca insanı boyuna öksürük tutuyor. Hayat mı bu?... Her vakit «canım, gece uyu, gündüz uyuma. Sen de ben de rahat oluruz» diyorum. Dinlemez. Beni dinlememesi esas. Bu sebeple ben ona yaptırmak istediğim şeylerin aksini isterim. Aksini söyleyince o, onun aksini yapar, dediğim olur, fakat bu gibi bazı ahvalde, aksini, tersin söylesem de nafle... Hem müthiş ve devamlı bir çalışma, hem uykusuzluk, hem daimî içimde yatan vatan derdi, gurbet derdi, hem bu kadının hâli beni halsiz düşürmektedir. Hiç olmazsa bunların üstüne şu kadının çuvaldız gibi batan dili olmasaydı... Gûya berber dükkânı açtı. Bir ay kadar devam etti. Şimdi öğlene kadar uyuyor. Uyanırsa bile yataktan çıkmıyor. Öğlenden sonra da dükkâna nadir gidiyor. Giderse de akşam erken dönüyor. Dükkân bir hizmetçinin elinde. Elbet batacağız. Oraya döktüğü seksen bin frang berhava oldu demektir. Kendisi «Bende ticaret kanı var» diye övünür durur. İşte... Şu dükkânı açmasın diye ne uğraştım, neler yaptım, ne kavgalar ettik? Boşa gitti. Bu karı delidir, ahmaktır, edepsizdir, ne yapacağım bilmem...

24 Kânunisâni:

Bir hafta evvel hanım babasına Nis'e gitmişti. Babası kabul etmemiş. Geldi. Ben şüpheliyim, içimi derd yiyor. Üç gün böyle geçti. Bu akşam bizim karı bir hızla ve sert tavırla eve geldi. Bana bağırmağa başladı. Sebep bu imiş: Adını ticaret

mahkemesine madam Rıza Nur yazdırmışım. Bugün polise gitmiş, polis «Sende bir çok isim var, bu olamaz» demiş. Bu kadında böyle bir mani var: Paris'te berber dükkânı açarken, resmî yerlere, tüccarlara, adını muhtelif yazdırmış. Şöyledir: Madam İffet, İffet Şükrü ,Rıza, İffet Rıza, İffet Nur, İffet Rıza Nur, nihayet İvone. Bu ne akıldır bilmem? Kâh madam, kâh matmazel. O vakit söyledim de. Sonra sahtekâr mevkiine düşersin, yapma dedim. Yine yaptı. Ben bu lâflardan kurtulmak için, işine el sürmek istemem. Çünkü ne türlü yapsam bağırma bahanesidir. İşini yapmasam, o vakit de «benim işime bakmıyorsun, benimle alâkan yok» der. Bana yalvardı. İki defa mahkemeye giderek sicilini yaptırıp yorulmuştum. Al mükâfatını.. Ne yapayım? Fransa'da resmî bir iş yaparken adamın hüviyet evrakını isterler. Verirsiniz. Onunla kayıd yaparlar. Hüviyet varakası, pasaport mucibince Madam Rıza Nur'dur. Ben ne yapayım? Hem o vakit «adımı şöyle yazdır» diye de söylememişti.

Ne ise iyi bir kavga ettik. Bu bir değil ki. Günde beş - on. Fakat bir vakte kadar katlanıyordum. Beni bir nokta tutuyordu. O da namuslu olması idi. Üç - beş aydır namusunda da zayıflık görüyorum. Lâfları bir fahişe sözleri oldu. Bir müddettir, bir Fransız şoför ile ami imiş, bu adam bunu bedava otomobilinde gezdiriyormuş, bu da onu bedava traş ettiriyormuş. Haber alınca çıldırır gibi oldum. Hanımın sözleri artık hürriyet... Başka bilmiyor, (Fransızlar hep dost tutuyor) diyor. Bu kadın muvazenesiz, emraz-ı akliyeye müptelâdır. Bir şey işitir veya görürse yapmak ister. Şimdi de bunu zihnine koydu galiba. Paris'te berber kızların dostu umumiyetle şoförler. Bu bir âdet halinde. Hemen hepsinin bir şoförü var. Babama diye Nis'e gittiği vakit, o günlerde bizimkinin şoförü de kayboldu. Derken herif bir gün meydana çıktı, bizimki de Paris'e o gün geldi. Dedim şu karıyı öldüreyim mi, şoförü mü öldüreyim? Yoksa ben mi intihar edip şu dünyadan gideyim?... Böyle düşünceler beni yiyip durdu. Her şey, her şey ama, boynuz takamam, bu işin iyice tahkikatı ile meşguldüm. Kendisi o akşam patlak verdi. Bu rezaletleri söyledim, izahat istedim. İnkâr ve bin yemin etti.

Ayrılıp boşanmaya karar verdik. Bana «Senin de dostun olurum» demesin mi? Demek ki iş bitmiştir, bu kadın baştan çıkmıştır. Sebebi de berber dükkânıdır. Açmaması için bir yıldan ziyade ve sırf bundan dolayı ne uğraşmıştım. Ve: «Bu dükkân, senin ve bu iki kızın (hizmetçiler) namusunu bozacak. Üçünüz de mahvolacaksınız. Ayrılacağız. Yapma!» diye nice söylemiştim. Hayretmemişti. «Ben boşadığım karının yüzünü bile göremem» dedim. Şimdi eşyasını topluyor. «Ne alırsan al!» Ben de evde bulunan basılmamış eserlerimi alıp bankaya koforfete götürdüm. Çünkü onları çalmak, imha etmek, Mustafa Kemal'e göndermek kabiliyetindedir. Bu satırları da bankada yazdım. Kadın bana bir kaç ay evvel de randevü evlerinin çok para kazandığını Madam ... (Fransız komşumuz) söylüyor. Onunla beraber bir kerhâne açalım» demişti. Ben de gırtlağını sıkmış ve içimden de bu karı mutlaka çıldırıyor demiştim. Artık tetik üstünde idim. Hem de beni zehirler diye de korkuyordum.

Akşam eve döndüğüm vakit, evden gitmemiş buldum. Bana dedi ki: «Herif! Senin yüzünü görüp sinirleniyorum. Evden def ol!» Sabır, sabır!... dedim: «Ya sen gidecektin?» Eşyamı toplamak, bir apartman bulana kadar üç gün eve gelme!» dedi. Bir ufak bavul içinde, gecelik, mendil gibi şeyleri alarak, bir otele gittim. Dört gün dört gece kaldım. İşin bir vak'asız bitmesini müreccah görüyorum. İtidâlimi muhafaza ediyorum. Rezaletten utanıyorum.

28 Kânunisâni:

Öğlenden sonra otelden eve geldim. Baktım, gitmemiş. «Niye gitmedin?» dedim. «Hastayım» dedi: «Hastahâneye git» dedim. «Gidemem» dedi. Otelde bütün düşünmüştüm, benim için

her şey bitmişti. Onyedi yıldır parmağımdan bir gün çıkmayan nikâh yüzüğünü de çıkarmıştım. «Şimdi def olacaksın!» dedim. «Gitmem» dedi. Bu esnada hiddetimden ona söz söylerken elimi kapıya vurmuşum. Kapı camdandır. Cam paramparça oldu. Sol elimin tersi onbeş yerinden kesildi. Kanlar akmağa başladı. Gırtlağından tuttum, dedim: «Şimdi gebertirim», «Aman yapma, kıyma!» dedi. Bereket versin dedi, yoksa fena sıkmışım, belki ölürdü. Cânî olacaktım. İnsan böyle bir vaziyette hayvan gibi olup bitiyor. Aklım başıma geldi, bıraktım. Zaten bence iyi insanlar böyle cânî olurlar. İşte belâdan kurtuldum. Cânî olmama, bütün bu kadar yıllık nice emekler, sa'yler, zahmetler, sabırlar, mahrumiyetler ile sahip olduğum, muhafaza ettiğim, namus, şeref hepsi birden gidiyor, mahvoluyordum.

Bu sefer «Sinop'a gidip kütüphânemi yakacağını, burda beni sokakta öldürteceğini, kendisi bizzat öldüreceğini» söyledi. Böyle bir sürü tehditler yaptı. Tulumbacı küfürleri etti ve kızları alıp gitti. Bir müddet sonra bir araba getirmiş, her şeyi aldı. Kendisine ait olmıyan şeyleri de aldı. Bana bir tek yüz havlusu bile bırakmadı. Gitmiş, bir apartman tutmuş.

Ne ise def oldu ya... Rahatladım. Ertesi günü Sefir Fethiye gideceğim. Babasını veya kendisini çağırtıp, fesh-i nikâh muamelesini yaptırmasını rica edeceğim. Çünkü ben kendisi ile artık yüzyüze gelmek istemiyorum. Sefarete ve konsolosa gittim, fesh-i nikâh yapamıyorlar, mahkeme kararı lâzımmış. O da İstanbul'da olabilirmiş. Kanuni Medeniye bin küfür ettim.

Büyük buhran beni eritmiş, pek sarsmış idi. Sersem gibi olmuşum ve âdeta ayaklarım da tutmuyordu. Gidince üstümden bir ağırlık kalkmışa döndüm. O gece iyi ve deliksiz bir uyku uyudum.

29 Kânunîsâni:

Kapı çalındı. Açtım. Karı. Ağlayarak içeri daldı. Topallıyor. Kendisinde beş gündenberi bir morfin şırıngası yerinde

abse olmuş imiş. «Bana acı, ölüyorum» demeğe başladı. Dedim: «Kendine sen acıyaydın. Deffol! Yaptığının neticesi budur» «Hastayım, bana bak!» dedi. Amma yüz, surat, haa!... «Bakayım, fakat hastahâneye git daha iyi!» dedim. Baldırını gösterdi. Yumruk kadar bir abse, kıpkırmızı. İçinde sağlam ikiyüz gram irin vardır.

Bunu bıraktı. O herifle Nis'e gitmediğini söyledi ve ispata çalıştı. Nis'teki otelciden gelen bir mektubu verdi. Bizim hizmetçi kızlar da hanım Nis'te iken şoförü burda görmüşler. Şahadet ettiler. Bilmem doğru, bilmem yalan. Bir de hanım diyor ki: «Herifin sizin gözünüze gözükmemesi benim tembihim iledir. Ona kocam beni sevmiyor, senden galiba şüphe ediyor, bu müddet zarfında sen ona görünme! Kıskanır da sever» dedimdi. O da traş olmağa gelmemiş. Bu söz de tuhaf ve aykırı ya... Hem böyle şey, bir yabancıya söylenir mi? «Sen namuslu erkeğin namusuyla şaka oynuyorsun. Bu tertibin beni büsbütün iğrendirdi» dedim. «Sinemada gördüm. Böyle muvafık oluyor. Ne bileyim» dedi. Aklı zavallı bir kadındır... Şimdi iddialar, nemrutluklar bitmiş, yalvarıyor, merhamet dileniyordu. «Sen beni küçük iken aldındı. Anam yok. Benim babam istemez, amcalarım istemez, ailemden kimse istemez. Bir sen vardın. Şimdi sen de atıyorsun» deyip ağlıyor. Dedim ki «Sen çekilir bir belâ değilsin ki... Tabiî kimse seni istemez. Dilin bir çuvaldızdır. Her insana ve her dakika batırırsın. Dünyada lâkırdı dinlemezsin ve daima aykırı işler yaparsın. Baban hep şunu diyor: Vaktiyle üç gün Nis'e bize geldi. Herkesi birbirine vurdurdu, ortalığı alt - üst etti. Aman yanıma uğramasın!»

Hasılı merhameti galebe ettirdi Namusu vak'ası hakkında söylediği sözler ve deliller ile önce kanaat haline gelmiş olan zannımı zayıflattı. Sesimi çıkarmadım. Boynuma sarıldı, yine ağladı. «Bu başımıza gelen nedir diye» ben de sonra ağladım. Bir iki gündür eve geliyor, yarasına bakıyorum. İçimden dedim ki «Şoförle bir fenalığı olsa niye gelip ağlıyacak?!... Ona gi-

derdi. Bunlar hep deliliğinden, morfininden.»

Dedim ki: «Namussuzluğun hakkındaki kanaatim kat'i olamadı. Sen de beni haline acındırdın. Sen iyi biliyorsun ki, senin hayatını, malını muhafaza eden benim. Ben olmazsam derhal öteki, beriki senin elmasını, paranı, dükkânını elinden alırlar, sen de morfinle ölürsün. Bu kadar yıllık hukuk da var. Hadi seni bu sefer de af edeyim. Fakat evvelâ morfini bırakıp böyle eve geleceksin. Başka türlü seni eve almam. Sonra aklına gelen her saçma şeyi yapmıyacaksın. Söz dinliyeceksin. Dilin zehir değil, tatlı olacak. Böyle olmazsa hiç gelme! Çünkü yarın, bir gün yine ayrılmak zarurî olur. Ben aylarla tahammül ediyorum, ama bir gün de tabiî patlıyorum.»

«Peki» dedi. Bakalım morfini bırakacak. Artık eve geliyor, ama, yarasına bakıyorum, yolluyorum.

Yine aynı günde:

İspanyol diktatörü Perimo dü Rol evera çekilmiş. Dünyadan bir müstepit daha eksik oldu. Bir millet daha istibdattan kurtuldu. İstibdat bir memlekette ilmi, ticareti öldürür. Bunlarsa bir milletin ve memleketin şahdamarları. Memleket gidiyor. Bu adamın istibdadından İspanya'da ilim, ticaret, herşey düşmüş, nihayetinde İspanyol parası olan Pezeta (bir Farak kıymetindedir.) de düşmüş. İspanyol müstebidi son zamanda pezetayı yükseltmek için çalışmış, bu uğurda birçok masraflar da etmiş. Bilâkis pezeta düşmekte devam etmiş. Hem de edilen masraflar berhava olmuş. Herkes, bilhassa darül fünun talebeleri ve profesörleri müstebidin aleyhinde idi. Bunlar müstebide karşı koydular. Nihayet ordu da onu istemediğini gösterdi. Zarurî istifa etti.

Bu vak'a üzerine İspanya'ya giden bir fransız gazeteci bir İspanyol'a soruyor. «İşler artık düzeldi mi?» O da önündeki gazeteyi açıp göstererek şu cevabı veriyor: «Bu sütun her dilde anlaşılır. pezeta dünden beri on iki nokta birden yükseldi.» Fransız gazeteci de «Evet ,en iyi delil budur. Demek işler düzelmiştir.» dedim diyor.

Bunu gazete de okuyunca bizi düşündüm. İspanyol despotonu malî buhran yıktı. Bizimkiler de israflarla, zevk ve eğlencelerle, inhisarlarla Türk vatanını iktisadî bir çenderede inletiyorlar. Türk lirası yıllardan beri düşmekte idi. Son zamanda pek fena düştü. Zannediyorum ki bizim mütebidlerin ölümü de bu buhranladır ki bir isyâna dayanabilir. Buhranın en civcivli devresindeler. Bizim paranın düşmesinin en başlıca sebebi Mustafa Kemal ve İsmet.in mevki ve iktidarda olmalarıdır. Çünkü yaptıkları şeyler, Türkiye'den bütün dünyanın emniyetini kaldırdı. Çekiseler pezeta gibi Türk lirası da derhal fırlıyacaktır zannederim.

1 Şubat:

Birkaç gündür işte bekâr yaşıyorum. Hizmetçim de yok. Lâzım gelen şeyleri çarşıdan alıyorum. Kendim pişiriyorum. Âlâ oluyor. Memnunum. Paris'te ve Avrupanın her tarafında Escalupe vardır. Dananın lup etidir. Tavada yağda bir anda pişiyor Izgara da da öyle. Lezzetli ve mugaddî. Bizde yoktur. Adetâ beyaz bir ettir. Bu danaları mahsus kasap için beslerler. Endin'i suda pişiriyorum, salata yapıyorum. Dün pilâv pişirdim. Biraz ezik oldu. Pasta, meyva da yiyiyorum. Anladım ki günde bir saat kadar mutfakta çalışmakla, sabah kahvaltısı, öğlen ve akşam yemeklerini de yapmak mümkün ve günde böylece on franga yemek yiyiyorum. Lokanta da yesen yağları böyle iyi olmadığı halde kahvaltı, öğlen ve akşam yemekleri günde altmış franktan aşağı düşmüyor. Bulaşıkları da yıkıyorum. Evi baştan aşağı temizledim ki iki oda, banyo ve geniş bir mutfaktan mürekkep bir apartmandır. Kaloriferi ve her daim sıcak su akan muslukları var. Aylığı altıyüz franktır. Bir adamın bu suretle Paris'te bizim yüz lira ille yaşaması mümkündür. Eskiden ev her gün süpürülmek isterdi. Ben yalnız

başıma olunca pislenmiyor. Bir hafta temiz kalıyor. Her şey de yerinde, intizamında. Ne iyi...

Vaktiyle Mısır'dan aldığımız Naime temiz bir kız değildi ama, bu kadar da pis olduğunu bilmezdim. Yaptığım temizlik esnasında onun müthiş pisliğini gördüm. Bu kız hiç sadakatla çalışmaz. Yaptığını hep angarya yapar. Elbisemi ütüledim. pek âlâ oldu. Çamaşır yıkayacaktım. Sol elim yaralı. Yarası geçince yıkayacağım.

Otuz dört yaşıma kadar bekâr yaşadım, bu işleri hiç yapmamıştım. Bekârlığımda hizmetçilerim vardı. Şimdi elli yaşımda bu başıma geldi, fakat fena değil. Hizmetten vücudum hareket ediyor. Kendimi daha dinç hissetmeğe başladım. Hele başım rahat, üzüntü, heyecan yok. Bunlar hepsinden mühim. On yedi yıldır görmediğim şeyler...

4 Şubat:

1-2 Şubat tarihli Milliyet geldi. «Gazi ve İnkılâbı» serlevhalı makalelerin yetmiş ikincisi var. Başta büyük yazı ile "Milleti sürü zanneden zihniyete Türk düşmanıdır" diyor. Bunu Mustafa Kemal söylüyor. Halbuki milleti sürü zanneden sade kendisidir. Fakat nasıl utanmadan bu sözü söylüyor?!. Hem de onu sürü haline kendi koymuştur.

13 Şubat:

Yine İstanbul'dan gazete geldi. Türk ve Avrupa gazeteleri bir müddettenberi umumiyetle Türkiye'deki malî buhranın şiddetinden bahsediyorlar. Bu havadisler tamamiyle doğru. Eksiği var, fazlası yok. Bizim gazeteler de Avrupa'nın bu neşriyatına havane diyorlar. Bu lâftır. Eski âdet. Abdülhamit zamanında bu tâbir vardı. Cumhuriyette istilâh olmuş. Zaten kedileri de bahsediyorlar ya. Maliye vekili Roma Bankasından bir avans alıyormuş. İmza edilmiş. Demek istikraze bunlar da başldılar. Kimse vermiyor. İtalya veriyor. Bizimkilerde kimbilir ne menfaatler veriyorlar?.. Aferin tassaruf yapıyorlar!.. Halbuki bu esnada tasarruf diye yaygaradalar...

Malî buhran pek müthiş ki devlet haricî borçlalrı hakında haricî bir moratoryum ilân edecekmiş. Demek Duyun-u Umumiye ve emsali borçlarını vermeyecek halde. Bu da devletin itibar-ı malîsini sıfıra indirecektir'

Yine gazeteler bir müddettir memurların bir kısmının çıkarılacağını yazıyorlar. Hükümete lüzumsuz yere birçok memur dolduran, türlü lüzumsuz kalemler, müdürlükler, teşkilat yapanlar bizzat kendileridir. Olacağı bu idi. Evvelce akılları nerde idi? Kısa görüşün veya zevk ve sefata dalışın akibeti bu olur. Meşrutiyet iptidasındaki tasfiyede olduğu gibi, hadi yeni bir hercümerc... Zavallı memurların bu kadar yıllık ömürleri, emekleri boşuna gidiyor. işsiz kalcaklar. Dikkate şâyan ki ordu da hiçbir tasfiye yapmıyorlar. Bilâkis zabitlerin maaşlarını birkaç defadır arttırdılardı. Asıl parayı çeken bunlardır. Onlarda da tasfiye tenzili maaş yapsalar ya... Hayır çünkü ondan korkarlar. Demek bu işte de hüsnüniyetleri yok. Sırf mevkilerini düşünüyorlar. Siviller birşey yapamazlar ya, onlara çullanıyorlar... Vur abalıya...

Zavallı memleket ağır hastadır...

14 Şubat:

Bizim karı geldi. Ağlıyor. Bir apartman tutmuş. Oraya naklletmiş. Şimdiye kadar dükkândalarmış. Benden biraz da eşya istedi. Verdim. Bu karı akılsızdır. Ağlıyor, «Sana ben fena muamele ediyordum, hergün üzüyordum. Bin pişman oldum» diyor. Evet, ama ben biliyorum. İki gün sonra yine unutur. Yine aynı şeyleri yapar.

Ne edeceğimi şaşırdım. Bu sefer ki vak'a üzerine derhal Paris'ten savuşmalı imiş. Beşka türlü bunda kurtuluş yoktur. Fakat Paris'teki tatbikatımı henüz tamamıyle bitirememiştim. Kütüphânede yeniden tetkikata ihtiyacım zuhur etti. Bir müddettir tetkikatım bitmiş, yazdığım şeyleri bir defa gözden geçiriyordum. Arada yeniden kütüphâneye gitmek luzumu hâsıl oluyor. Hatâlar olmuş, bazı eksiklikler var. Bunları bitirsem

artık Paris'te kalmağa ihtiyacım olmıyacak. Bu sefer bu suretle zarurî kadım. Kısmet, talih beni yine bırakmadı.

Elmaslarını, tahvilâtını bana getirip teslim edeceğini söyledi. Apartmanı düzeltince beni oraya nakledecekmiş. Delidir. Eski apartmanda daha beş ayımız var, kirasını da vermişim Burası rahat da. Yenisinde banyo, kalorifer, sıcak su yok. Bu kışta nasıl gideyim? Olmaz belâ...

Eskiden bana türlü kafa tutardı. Hatta beni beslediğini bile yüzüme ve hayasızca söylerdi. Hakikatte ben onu besliyordum. Benden elmaslarını, tahvilâtını aldığı ve hesabımızı ayırdığı tarihtenberi yine hâne kirasını ben vermekle ve ondan birşey almamakla beraber yiyeceğim için de ona günde on frank veriyordum. Bu aile mi? Hayâ edilir. Fakat o, günde on franktan ziyade yediğimi söylüyor, bağırıyordu. Ben de fazla veremiyordum. Şimdi yirmi gündür yalnızım. Kendim çarşıdan alıyor, kendim pişiriyorum, kedim yiyiyorum. Masraflları kaydediyorum. Hesaba baktım. Günde ancak on frak sarf olunuyor. Hem de akşamları da et, sabah kahvaltıda yumurta da ve yemeklerden sonra meyve de yiyiyorum. Halbuki o bana akşamları et ve hiç meyve yedirmiyordu. İhtikâr yapıyordu.

Bunu söyledim. Lâf yok.

Bu kadın müthiş şeydir. Daima sözü benim kendisine beş paralık masraf etmediğimdir. İddiası şöylle: Elmaslarını kendisine kendi almış, Kadıköy'deki hâneyi kendi almış. El harçlığını kendi parasından sarfetmiş. Elbisesini kendi almış, ilh... Hep kendi üstüne beni de beslemiştir. Bu lâflarından bıkmış, usanmışımdır. Önüne gelene bunu söyler.

Hakikat şöyledir:

Babası ona habbe-i vahide vermedi. Sade Vaniköy'de bir selâmlık verdi. Onu da iki bin iki yüz liraya sattı. Bu sefer Paris'te berber dükkânına diğer paralar ile onu da verdi. Anasından yüz elli altınlık elmas kalmıştı. Onları Mısır'da rehin ettim muayenehâne açtım. Kazandım, faizlerini verdim. Yedik içtik

İstanbul'a avdetimde iki bin beş yüz Türk lirası gönderip rehinden kurtardım. Kendisine teslim ettim. Şuna nazaran bu elmasları da ona ben almışım demek mümkün olsa gerek. Sonra kendisine birçok elmaslar, inci aldım. Benim aldıklarımdan bir tek taş pırlanta yüzüğü bu sefer Paris'te otuz dokuz bin frang'a satıp Vaniköy'ünün parası ile beraber berber dükkanına döktü. Yine külçe halinde gerdanlık, inci almıştım ki bin beş yüz liradır. Daha da bin iki bin liralık. Giderken bunları bana iade etmedi. Ben de istemedim. Keza güzel el işleme sofra takımımız var. Onu da aldı. Birşey demedim. Giderken iğneden iplliğe kadar hâne eşyasını da aldı, götürdü. Vaktiyle Rusyadan getirdiğim harmiyen kürk ile astragan kürkleri «Bunları da bana ver! Üşürüm" dedi. "Al" dedim. Zaten vermem dememiştim Bunlar da iki bin lira kıymetinde idi. Kadıköy'de Mühürdar caddesinde bir hâne satın alıp üstüne etmiştim. Bu haneye benim cebimden dört bin lira gitmişti. Bunlarıda kâmilen kendi verdiğini söylüyor. Böyle sıkılmaz insan görmedim. Babası bile bana vaktiyle «Bu ev senindir, senin hakkındır» demişti. O mektubu hâlâ bendedir. İnsan karısına ev, elmas, herşey alır, fakat geçinmek için alır. Geçinemeyince mesele başkadır.

Eve en iyi marka piyano, keza eşya aldım. Rusya'dan İran halıları getirdim. Bunları da o almış, ötekine-berikine söylüyor. Bari şunu ele söyleme! Ayıp...

Bunları ne ile almış bilirmisiniz? Babasının on yıldır kendisine verdiği, beş-altı yıl ayda yüz, sonra yüz yirmi, nihayet yüzkırk lira olan maaşı ile almış... Bu kadının bütün varidatı budur. Başka şeyi yoktur. sıkılmıyor. Halbuki pek müsriftir. Bu para ona el harçlığı olarak bile yetişmiyor. Sade morfinine iyi geliyor. İkidebir benden cep harçlığı olarak para çekiyordu. Halbuki ona her ay başında mutfak, elbise vesair için muayyen olarak beş bin frank veriyordum. İkide birde çektikleri ile bu, yedi bin frank oluyordu. Bu kadar ev masra-

fı veriyordum. Her önüne gelene beni beslediğini söylemesi hele pek gücüme gidiyordu. İşte hakikat bu...

Şu kadın beni iktisadan de mahvetti. Kazandığım paraları hesap ediyorum, o olmasaydı, bugün elimde sağlam otuz bin liram olurdu.

Şimdi herşeyi de almış götürmüştür. Nihyet bu sefer kendisine «Bari Kadıköy'ün yarısını ver» dedimdi. «Niye vereyim, onu ben almıştım» demişti. Bari Kadıköy'deki halılarımı ver» dedim. «Bir iğne bile vermem» deyip işin içinden çıkmıştı.

Demek elli yaşımızda çırçıplak işin içinden çıktık. Bu feci... İsabet ki Kütüpâne ve ona iradlar yapmışım. Hiç olmazsa onlar bu kadından kurtuldu, millete kaldı.

Böyle çırçıplak kalmışız, hem de gurbette, hem de Mustafa Kemal'in ufak bir irâdımızı da Paris'e göndermekten men ettiği zamana tesadüf etti. Ne diyelim...

Talih mi, yoksa benim eşekliğim mi? Tabii ikincisi. Bir insan çok iyi oldu mu, çok zarar eder. Yâni çok eşek olur.

Bunlar hayatın mükemmel dersleridir. Bunlara göre hayatta insan sade kendini düşünmeli. İnsanî his, aile hissi.... böylle şeyleri aslâ yanına yanaştırmamalı. O vakit zarar görmez ve eşek değildir.

Bu işin böyle olması, yâni muhassala-i ömrümüz olan dünya geçindiğimizin de elden gitmesi bana büyük acı oldu. Bu haksızlığa dayanamadım. Günlerce beni düşündürdü. Nihayet hepsini zihnimden sildim, hepsinden vaz geçtim, o vakit içim rahatladı; işte böyle hepsini gözden çıkararak rahatlandım. Dedim. «Bileğimdeki altın bilezik sağ olsun. Çalışır ekmeğimi çıkarırım. Yalnız sağlık olsun...»

Bugün bana gelip elmaslarını, tavilâtını, elişlerini bana saklatacağını söyledi. Bunu söylediği vakit dedim ki: "Ben hamal değilim. Sen kendin sakla! Ben her şeyden, hattaâ kadıköydeki halılardan bile vazgeçtim, şimdi rahatım"

İllâ getireceğini söyledi. Ben niye eşeğim: Getirsin, al, ondan sonra kendisini def et. Hayır yapamıyorum. Adam, lânet olsun!..

Şimdi ayrıldık, her şey bitti. Başım rahat, gürültü, kıyamet, bağırma, aksilik, küfür yok. İstediğim gibi uyuyorum, istediğim gibi yiyorum, karışan görüşen yok... Çarpıntı, üzüntü yok. oh... Dünya varmış! Sanki cennetteyim...

Bir şeyden çok korkardım. «Bu gurbet elde kukumav gibi yalnız başına kalırsam melânkoli ile halim yaman olur. Duramam... Ne yaparım?» diyordum. Olmadı. Bilâkis vücudum zindeleşti. Benzime kan geldi.

Lâkin kadın peşimi bırakmıyor. Hergün eve geliyor. ağlıyor «Bin pişman olduğunu, bir daha beni üzmeyeceğini, hattâ hiç sözümden dışarı çıkmayacağını» söylüyor. İllâ yeni apartmana gitmeliymişim. Bensiz yaşayamıyormuş. Hatta şimdi hizmetçiler azmış, kendisine eza ve cefa yapıyorlarmış... Ne yapacağım bilmem?!.

Bense kütüphâne işlerini bitirip bunları bastırmadan ölmem ihtimaline mebri Mustafa Kemal'in eline geçmemesi için Paris Bibliyotek Nasyonal'ine vakfetmek istiordum. Bu muamalei notere yaptıracağım. Bunu da temin edince Paris civarında bir yere gidip hiç okumaksızın bir yaz geçireceğim, Bu suretle yıllardanberi yorgun olan dimağımı ve gözlerimi dinlendireceğim. Kış başlarkende Mısır'a gideceğim.

Artık benim için çalışmak şu olacaktı, ki basit olup, hiçbir yorgunluk vermez. Bilâkis vakit geçirmek için eğlence olur.

1. Topladığım ilmî hazineden hasıl olan eserlerimden arada fransızca bir bahis neşretmek.

2. Oğuz-kağan adıyla şiir olarak Türk millî destanını yazmak.

Şimdi bu kadın bu güzel plânımı, rahatımı alt - üst ediyor. Ah, kaçıp kurtulamadım. Hayretteyim. Haline acıyorum da... Bensiz ahmaklığı yüzünden mahvolacağı şüphesiz. Onu herkes dolaba koyup, soyup bitirecek. Sonra on yedi yıllık bir hayat,

bir karıkocalık... His, hayâ, edep, vicdan, namus sahibi biri için bu kadar yıllık bir maziyi ayak altına alıvermek kolay bir şey değil. Fuhuş ettiğini kat'i bilseydim bunlaı düşünmezdim ya... Bakalım ne olacak?!.. Şu hayat ne müşkül ve içinden çıkılmaz ne müthiş bir girdaptır. Diyeyim ki iğrenç bir pislik dolabıdır. Ve içindekinin başını döndürür.

14 Şubat:

Paris'teki Osmanlı Bankasında dört bin lira kadar Türk lirası param var. İşte elimdeki mâmelekim... Bütün istinatgâhım bu.

Bizdeki malî buhrandan bir müddettir müthiş korkmağa başladım. Ya paramız dahha düşerde bizim dört bin lira hiç mezelesine inerse... Artık bugün Bankaya yazıp bunları frank yapacağım. Müthiş zarar edeceğim. Ama ne yapayım?.. Bizim arkadaşlar (Mustafa Kemal, İsmet, ilh...) mal-i karun'a battılar... Türlü çirkeflere bulandılar. Biz aman bulaşmayalım diye kaçtık. Buraya geldik. Onlardan uzağız... Fakat burda da zararlarını çekiyoruz... Beş yıldır yaptıkları sui idârenin zararı geldi, bizim burda da dört bin liramıza dokundu. Büsbütün kaybetmektense bir zararla işin içinden çıkalım.

15 Şubat:

Vaktiyle Ankara'da müzayadeden bağlar almıştım. Bunlar bana iki bin beş yüz liraya mal olmuştu. Bu gün on bin lira etmesi lâzımdır. Ben orda iken Türkiye'den çıkmadan evvel satmağa çalışmış, fakat satamamıştım. Sebebi on bin lira istiyordum. Kaçacağım vakit İstanbul Eczahânesi sahibi Hüseyin Hüsnü'yü satmak için resmî vekil yapmıştım. Bugün mektup aldım. Hüseyin bağları beş bin liraya satmış. Âlâ , sevincime had yok. Bununla param on bin liraya kadar çıkacak, ki bana iyi bir kuvvettir.

Parasızlık hele gurbette, hele Paris'te pek müşkül şey. Maazallah insan sokakta kalır ve aç ölür. Kimse bir lokma ekmek vermez. Bu yaştan sonra böyle bir felâketin başıma gelmesi ihtimali hep gözümün önünde ve beni titretiyor.

Şimdi talihe bak?!. Bu bağlar satılmadı, satılmadı da bugün satıldı. Halbuki hükûmet Türkiyeden para çıkmasını yasak etmiştir. Hüseyin parayı bana gönderemiyor. Şu parayı elime alsaydım ne iyi olacaktı... Bakalım, muhtelif vasıtalara başvuracağım. Olursa âlâ şey... Olmazsa felâket.

İstanbul'dan gelen gazeteye göre Türkiye'nin haricî moratoryum ilân ettiği muhakkak görünüyor. Demek malî buhran müthiş.

İtalyanlardan bir milyon İngiliz lirası avans almışlar.

Bir iki aydır Hükûmet paramızın kıymetini yükseltmek için türlü tedbirler aldı. 1350 kuruşa çıkan İngiliz lirasını bin kuruşa kadar indirdi. Buna rağmen İngiliz lirası düşmüyor. Bilâkis çıkıyor. Yine binelli kuruşa kadar çıkmış... Demekki bu tedbirler para etmiyor. Bence bunlar hariçte Türk parasını büsbütün düşürmüş, devletin malî itibarını sıfıra indirmiştir. Bunun iktizadiyatımıza tesiri de müthiş olacaktır. Demek bu tedbirler ile paramızı yükseltemiyorlar. Bilâkis indiriyorlar. Hele ticaret büyük bir buhrana maruz demektir.

Paris Osmanlı Bankasında mevcut Türk lirası paramı franga tahvil etmek için bir mektup yazmıştım. Bankadan bugün cevap geldi. Diyor ki «Türk Hükûmeti son tedbirlerini yaptığından beri Paris'te Türk lirası üzerine muamele kalmamıştır. Binaenaleyh İstanbul'daki merkezimize müracaat ediniz.» Demek artık Fransa'da Türk lirası geçmiyor. Burda böyle olunca bütün Avrupa'da da böyle olmuştur. Demek bu para sıfır olmuştur. Bu ne itibarsızlık, bu ne felâket!... Sanki Türkiye denilen devlet dünyadan kalktı. Yazık...

Bu iş benim şahsım için de felâket. Bu param demek sıfır oldu. Bugün aç kalsam bu para bankada durduğu halde bununla bir lokma ekmek alıp yiyemiyeceğim. İnsan böyle bir devlete teba olduğuna tabii bin pişman oluyor. İnsanlar devlet

yaparlar, sebebi onun kuvveti sayesinde refahat ve rahat bulsunlar, itibarları olsun diyedir. Mustafa Kemal Hükûmeti ise teb'asını bütün malî, maddî, manevî itibarlardan tecrid etmekte, işte böyle felâkete atmaktadır.

Şu gazi ünvanlı adam başımıza giydiğimize karıştı, yazdığımıza karıştı, karıştı, karıştı... Şimdi de şahısların ceplerine de elini soktu. Bu ne istibdad... Bu kadar hürriyetsizlik görülmemiştir. Bu kadar hürriyetsiz yaşanamaz.

Ey ordu! Bu zalim sizin kuvvetinizden istifade ediyor. Türk Ordusuna zulme âlet olmak yakışmaz. İspanya ordusundan ibret alın!

Aynı gün akşam:

Bizim hanım bu akşam ağlayarak geldi. Artık bin pişman. Hep yalvarıyor ve telâş içinde.

Ben — Ne oldu?

O — Ah, büyük felâket.

Ben — Nedir?

Anlattı, dükkâna mâhut şoför gelmiş, tabancasını göstermiş, «Bana elli bin frank vereceksin. Yoksa seni öldürürüm» demiş.

«Aldın mı?» dedim. O ağlıyor...

Dedim «Hani iyi adamdı?»

«— Ben ne bileyim.»

Ben — E, bilmezsin ya... Sana ben evvelden neler söylemedim?!.

Bu kadın son zamanda morfinden o hale geldi ki iyi kötü nedir tefrik ve temyiz edemiyor. Meğerse morfin bu hassayı da silermiş. Nitekim hafızası da tamamiyle bitmiştir. Dikkat ediyorum, hattâ beş dakika evvel söylediğini unutuyor. Bu morfin ne müthiş zehirmiş!..

Şu kadın kendini bilmemezlik yüzünden başıma neler getirdi?.. «Şu dükkânı açma! Kimse ile ahbabca konuşma!» dedim. Hem bin kere dedim. Olmadı. Geçen yıl da apartmandaki bir kadınla ahbap oldu. «Olma! Nenin nesidir, ne malûm?» dedim. Fayda vermedi. Nihayet karı parasını çarptı, üste de para istedi. Bir şantaj tuzağına girdik. Ne ise bin frank kadar bir zararla kurtulduk idi. Bizim karıda vaka'lardan ders almak kabiliyeti de yok. Of, rezil oldum... Bu çekilir derd değil... Bir gün savuşup kaçsam da kurtulsam... Bunun en kestirme ve ciddî yolu budur. Bunu da yapamıyorum. Haline acıyorum.. Bensiz her şeyi elinden gideceği gibi kendi de paralarının aşırılması muameleleri esnasında öldürülecek, ya sefalet içinde morfinle ölecek. Zaten hergün bir yeri şişiyor. Boynunda sıraca yerleri peydah oldu. Vücudu sümük gibi bir şey olmuştur. Ölüme hazır.

Bu hallerinde babası da bakmaz. Nitekim bu sefer ayrıldığımızı haber aldı da kızını aramadı bile. Böyle bir vicdansız, namussuz baba görülmemiştir.

Ne yapayım bilmem!..

Söz dinlese, dediğim gibi hareket etse, bu işler olmazdı. Veya bundan böyle olmaz. Elbet bu vartayı da atlatırız. Artık benim sözümden aslâ dışarı çıkmayacağına bin yemin ediyor ve görülüyor ki samimi de. Söylüyor ama gelir geçer, inanılamaz. Huyu bu. Can çıkmayınca huy çıkmaz. Bütün böyle, tamamiyle aksi olur. Hasılı ben pek talihsiz adammışım. Hiç olmazsa şu morfini bıraktırabilsem.

Yine «Bakalım» demekten başka çare yok.

18 Şubat:

Sinop'tan bir kaç kişiden, İstanbul'dan ordaki işlerime, çiftliğe bakan resmî vekilim olan Hasan Tahsin'den mektuplar aldım. Çiftlik işi pek intizamsız. Hiçbiri işe bakmıyor, ortakçılar birbirini yiyor. İş görmüyorlar. Hasan Tahsin de hırlı ayakkabı değil. Kendisinde param var. Hâlâ yollamıyor.

19 Şubat:

Hanım tahvilâtını, elmaslarını getirdi. Bankaya koförföre kitapların yanına koydum.

20 Şubat:

Paris'te ev kiraları bir düziye artıyor. Bizimkini onbin franga doğru çıkardılar. Hanımın tuttuğu evin senelik kirası ikibinsekizyüz frank. Pek eski ve pis bir ev.

İyi oldu. Mademki İstanbul'dan bize paramızı yollatmıyorlar, vaziyete derhal el ipte olmak lâzım. Hele berber bir dükkânını dostca hele berber dükkânını dürüstce işletebilsek hanımla pekâlâ yaşarız. Lâkin karıdan ümidim yok.

Şimdi düşünürken hatırıma geldi. İki şeyi yerinde yazmağa unutmuştum.

Birinci, Üçüncü Meclis'in intihabı.

Bu esnada meb'usların irtikâbı, şirketlere dolmaları halkın ağzında pek çok çalkanıyormuş. Zaten ben Ankara'da iken de öyle idi. Bu babda Mustafa Kemal göz boyamak ihtiyacını duymuş Gazetelere tebligat yaptı. Bunda meb'usların şirketlere giremiyeceğini, girmiş olanların da çıkmaları lüzumunu beyan ediyordu. Ve sonunda da diyordu ki: «Bu maddeler meb-uslarca kabul edilmiş demektir.» Kim kabul etti? Kendi beyan etmekle neden kabul edilmiş olup iş bitiyordu. Bunu bilen yoktu. İntihap oldu, meb'uslar şirketlerde yine kaldı. Meselâ ondört şirkette aza olan Mahmut Siirt ne istifa etti, ne de meb'usluktan çekildi. Celâl yine İş Bankasında kaldı. İstifa edenler de yine girdiler. Eski hamam eski tas oldu.

Gazi Hazretleri de bu beyanatla halk yuttu dedi... Oldu bitti.

Bu intihabın bir fena yeri de şudur: Evvelce meb'us namzetlerini Fırka Hey'eti idaresinin intihap etmesi usüldü. Vakıa yine enpoze eden Mustafa Kemal idi. Ama bu sefer buna da kanaat etmemiş, intihap hakkı sırf bana aittir deyip, onu da kendi şahsına aldı. Şu Halk Fırkası bir sürü eşektir. Afrikadan getirilmiş ve hadım edilmiş bir köle kafilesidir. Yüzleri de onlar gibi karadır. Bunlarınki mânevî kara. Meb'usları bizzat kendi intihap ediyor. Ne kadar tulumbacı, dalkavuk varsa onları seçti. Valilere emir verdi. Herbirine bunların adlarını yazdı. Onlar da halka «Bunları yapacaksınız» dediler ve cebren bunları intihap ettirdiler. Buna da intihap denirse, meb'us intihabı yapdı demektir.

İşte Üçüncü Büyük Millet Meclisi adıyla böyle bir meclis topladı. Bu meb'uslarda aslâ itiraz ve tenkid yoktur. Bu âdet kalktı. Şimdi Meclis demek şu demek oldu : Bir sürü kukla, ipleri Mustafa Kemal'in elinde. İstediği gibi bunları oynatıyor, sonunda da istediği gibi ipleri çekiyor, hadi kolları yukarı kalkıyor. Bu suretle en büyük kanunları bir saatte çıkarıyorlar. Meselâ Koca Kanunî Medeni böyle olmuştur. Meb'usların nutukları şu sözlerden ibaret kaldı: «Evet efendim, keramet efendim, başüstüne, kabul...»

Hükûmet bir şey istiyor, derhal bir iki madde-i kanuniye yapıp Meclis'e yolluyor. Meb'uslar da derhal «kabul» diyorlar. Oluyor kanun.

İkincisi Doktor Ahmed mes'elesidir.

Lozan'dan dönüp vekâletten çekildikten birkaç ay sonra Kahire'den eczacı Atıf'tan bir mektup aldım. Atıf Türk, aklı başında, namuslu iyi bir insandır. Diyor ki:

«Münir Ahmed Gazi'nin ahbabı imiş. Gazi kendisini İstanbul'a dâvet etmiş, büyük bir memuriyet verecekmiş. Münir bunu herkese söylüyor, herkes de şaşıyor. Fakat böyle şey olur mu? Gazi böyle bir ite tenezzül eder mi? Yalandır diyorlar. Bu adam biliyorsun kokain zeker, morfinoman, ayyaş, pezevengin biridir. Burada bir muayenehanesini bir randevü evi yapmıştı. Ettiği hekimlik morfin ve kokain satmaktı. Hem de bu araptır. Harb-ı Umumî zamanında Türkler aleyhine neler yaptı. Sonunda Hicaz'a gidip Hicâz Kralına Türkler aleyhinde olan hareketinde hizmet etti ona. Hattâ oradan dönüşünde yanımızda seni bile Hicaz'a gitmeğe kandırmağa savaşmış, sen de ona bizim yanımızda hakaret etmiştin.

Aman çok çirkin şey! İnanmıyoruz ama, herif pek ısrarda. Böyle bir şey varsa Muhterem Gazi bu adamı bilmiyor demektir. Siz anlatıverin!»

Arkasından yine Türk ve Kahire'de eczacı olan Sabri'den

sonra Doktor Şerafeddin Mağmumî'den de aynı mealde mektuplar aldım.

Dedikleri tamamiyle doğrudur. Malımı tanıyorum. Kahirede gözümle gördüm. Bu adam Şam'lıdır. Hâlâ dürüst Türkçe bile konuşamaz. İstanbul'da bizim askerî tıbbiyede okuyup doktor olmuş. Harb-ı Umumide kaçıp Mısır'a gelmiş. Muayenehane açmış. Ahlâksız, pis bir şey. Hem de Harb-ı Umumi'de orduyu bırakıp kaçmak, sonra da Hicaz isyanına iştirak etmek gibi iki hıyanet-i vataniye sahibi de.

Arası biraz geçti. Eczacı Vedad'tan da bir mektup aldım. Bu da Türk ve vatanperver biri. O da bunları yazıyor. Fazla olarak şu malûmatı da veriyor: Gazi Münir Ahmed'e bir telgraf göndermiş. Münir bana gösterdi. Pek iltifat var. Türkiye'ye dâvet edyor.»

Fena bir şey. Mustafa Kemal'e İstanbul'dan bu adamın mahiyeti hakkında mektup yazdım. Atıf'ın mektubunu da leff edip gönderdim. Cevap yok. Bilâkis bir gün birine rastgeldim. Münir Ahmed'in İstanbul'a geleceğini, Sıhhiye Vekâleti Müsteşarlığına tayin edileceğini söyledi. Bunu işitince çıldıracaktım.

Derken Atıf'tan ikinci bir mektup: «Bu nasıl şey? Benim sana gönderdiğim mektup, burada Münir Ahmed'in elinde. Bana çattı. Aleyhimde dâva edeceğini söylüyor. Belâya çattık» diyor. Anlaşıldı. Bu herifin mahiyetini ona güzelce anlattık. Baktı kendine tam lâyık. Zaten biliyor ya... Bu kadarını bilmezdi. Derhal bizim mektubu Münir'e yolladı. Bu zaten âdetidir. Münir'i bana düşman etsin. Kendisine büyük bir memuriyet vermeğe de karar verdi. Dâvet etti.

Ben Atıf'a şimdi ne yazayım? Bir şey yazamadım. Bunları yazıp Türkiye'nin Reisicumhurunu nasıl rezil edeyim. O vakitler bu adam aleyhine bir şey söylemeye dilim varmazdı. Âlem bilmesin. Millet me'yus olmasın derdim.

Bari Sıhhiye Vekilinin bir ağzını yoklayayım dedim. Bir gün Refik'e «Yeni müsteşarınızı iyi intihap etmişsiniz. Mübarek olsun» dedim. Refik şimdikilerin arasında en iyisidir, dedi. «Münir'den mi bahsediyorsun?» dedim. «Evet». «Deme, az kalsın yapıyordum. Bereket versin senin Gazi'ye yazdığın mektubu gördüm. Rica ederim kimse duymasın. Ben bir yolunu bulup anlatacağım.» Aferin Refik'e. Demek Mustafa Kemal, Refik'e Münir'i müsteşar yapması emrini vermiş imiş. Havadis sahih imiş. Refik efendisine nisbetle hamiyetli. Bir vatan hainini müsteşar yapmıyor.

Arası biraz geçti. Münir'e Ayasofya'da rastgeldim. Bana hain öküz gibi baktı. Demek gelmiş. Şimdi ne olduğunu merak ettim. Soruşturdum. Yeni Bahçe Gurebahanesine Göz Hekimleri Şefi olmuş ve talebeye ders verecek (!).

Vakıa göz nedir bilmez, oranın göz hastalıkları servisine baş olmuş, hattâ tıp talebesine hocalık edecek. Ama zararı yok. Daha mühim mevkilere otursaydı ne olacaktı. Demek Refik onu bu memuriyete koyup işi bitirmiş. Şimdi bunun iç yüzünü izah edelim:

Garbî Trablus harbi zamanında Münir Ahmed askerî tabib sıfatıyla oraya gönderilmiş. Orada Mustafa Kemal'in yanında bulunmuş. Mustafa Kemal her yerde olduğu gibi Trablus'ta da içki ve fuhuş ile meşgûl imiş. Bu Münir kendisine Mısır Hilâl-i Ahmerinden içki, ahaliden çocuk bulurmuş. Bu esnada Mustafa Kemal iritis denen göz hastalığına düçar olmuştur. Münir tedavi etmiş. Bu hastalık frengiden olur. İşte bu malûm ve müsbet vak'a Mustafa Kemal'in frengili olduğunu isbat eder.

İşte bu pezevenklik ve tedavi gibi hizmetleri, bilhassa Mustafa Kemal'in frengili olduğunu, yâni bu sırrını bilmesi Münir Ahmed'in bu terfiine sebep olmuştur.

Demek ki Mustafa Kemal'in indinde bu meziyetler her meziyetin fevkindedir. Demekki bunlar, Münir Ahmed'deki gibi mülevves ahlâkı aslâ kale aldırmaz.

Demekki bu meziyetler bir adamın arap ve vatan haini olmasını ref ve izale ediyor... Pezevenklik zemzem gibi temizliyor...

Şimdi ortada zarar zavallı Atıf'la bende. İkimiz kötü kişi olduk, düşman kazandık. Halbuki ikimizin de bunda bir menfaati yoktur. Sırf vatan ve millet düşüncesi ile yapılmış bir şeydi.

Benim vaziyetim daha fena oldu: Çünkü bana gönderilen bir mektubun zemmedilen adama teslim olunmasına sebep oldum. Bu müthiş bir denaettir. Vakıa bu denaeti ben yapmadım. Ama Atıf hâlâ sebebini bilmiyor. Belki de beni zannediyor...

İşte Mustafa Kemal devrinde vatan gayretinin neticesi...

Paris'e Gureba Hastahanesinden doktorlar geldi. Diyorlar ki: «İkide bir Bozok Salih otomobil ile gelip Münir Ahmed'i alıp, götürüyor. Üç - dört gün meydanda yok. Sonra geliyor. Bize «Gazi ile Dolmabahçe'de gece gündüz içtik. Karılar, oğlanlar dolu. Eğlendik. Üç gündür saraydayım» deyip övünüyor. Çok güzel, çok güzel... Bu eseri kopya ederken (1934) ilâve ediyorum. Mısır'da Münir'in kayınbiraderinden işittim. Münir Ahmed, Dolmabahçe Sarayında fücceten ölmüş. Denmiş ki, bir rüzgâr şiddetle pencereyi açmış, Münir pencerenin önünde oturuyormuş, pencere şiddetle boynuna gelmiş, birden ölmüş. Mutlaka Mustafa Kemal kızıp öldürtmüştür. Kimbilir bir şey mi ifşa etti veya etmesinden korkuldu. Ne ise, alçak vatan hainliğinin cezasını görmüş...

21 Şubat:

12 Şubat tarihli Milliyet geldi. Bunda başmakale, Maliye Vekilinin ağzından olarak devletin duyun-u umumiyesini veremiyeceğini göstermektedir. Senevî 16 milyon Türk lirası olan bu borçların frank yapılması, kambiyo işini alt - üst ediyormuş. Bu havadisler çıktığı vakit, Paris'teki Duyun-u Umumiye Meclisi bunun hakikatını bizim Maliye Vekilinden sormuş. O da veremeyeceğini söylemiş, bir müddet için te'cilini istemiş. Tamam... Demek Türkiye müflistir.

İtalyan bankasından alınan avans beş milyon imiş. Bize hiçbir devlet avans vermedi de bu İtalyanlar niye verdi?.. Çok düşünülecek bir noktadır.

Bir müddettir ramazanmış. Bizim burda haberimiz yok. Mahiyeleri bu sene lâtin harfleri ile yapıyorlarmış.

Yine yeni bir moda çıkarmışlar: Vekiller, konferans veriyorlar. Buna niye lüzum görmüşler. Bilmem? Hem hangisi âlimdir? Veya hangi şubede mütehassıstır, ki konferans verecekler. Adam, konferans dediğin de onlar için ne olacak? Bir takım yâverler söylerler olur biter.

Bir müddettir bir Gazi Köprüsüdür tutturmuşlar gidiyor.

Bunu Haliç'in üstüne asma köprü yapacaklarmış. Allah biraz akıl versin. Bu ne ile yapılır? Bunu galiba Beyoğlundan Beyazid'e yapacaklar. Hadi mühendis Avrupa'dan getirsinler, hadi malzemeyi Avrupa'dan getirsinler. Parayı nerden getirecekler? Bütün Türkiye'yi satmalı da bu köprüyü yapmalı. Utanmıyorlar. Böyle hayâller ile gazeteleri dolduruyorlar. Sebebi dalkavukluk. Gazi Köprüsü olacak ya, semalarda durmalıdır.

Malî buhran içinde millet, devlet spezmozlarla kıvranıyor. Böyle bir buhran yaşanıyor, bu dalkavuklar nelerle meşgûl?!.

Yine Tayyare piyangosu çekilmiş. Buraya milletten milyonlar alınıyor. Ne oluyor belli değil? Bir düziye para iane toplanıyor. Bu cemiyet hâlâ bir şey yapmadı... Tayyare ianesini vergi gibi cebren topluyorlarmış. Bu cemiyette çok suiistimal var.

Bugün hava çok soğuk, kar yağıyor. Ama yemekten sonra sokağa çıktım. Park Monsürü'ye gittim. Gezindim. Başım rahatladı. Dönüyordum. Eve yakın bir yerde köpek pisliğine bastım. Fena sinirlendim. Bu ayakla evin içinde dolaşıyoruz. Pek fena şey.

Paris'te kaldırımlar, yaya kaldırımları iyidir. Yaya kaldırımları ya asfalt, ya kesme taştır. Dümdüz. Önüne bakmadan serbest yürüyebilirsin. En yağmurlu günlerde dahi hiç çamur yoktur. Bizdeki gibi ayağınbir yere takılır diye korkmazsın. Ancak bir fena şey var: Köpek pisliği ve sidiği. Bunlardan

adeta kaldırımlarda yürümek müşküldür. Daima bunlara basmamak için dikkat etmelidir. Paris'in her mahallesinde, hattâ güzel kibar yerlerinde de böyledir.

Paris'in mühim bir derdi var: Köpek. Fransızlar köpeği çok severler. Hemen her ailede bir veya iki köpek bulunur. Bunlara çocuğa bakar gibi emek edip bakıyorlar. Besliyorlar. Öyle besliyorlar ki, bu köpekler semizlikten adeta küp gibi, kımıldayamıyorlar. Bunlara banyo bile yapıyorlar. Hele zengin ailelerde kadınların köpekleri olması pek moda. Ve bu moda aslâ geçip gitmiyor. Kadınlar bunlarla sokağa çıkıyorlar, salonlara ziyaretlere gidiyorlar.

Köpeklerin türlü cinsleri var. Her yıl köpek sergisi de açılır. Yumruk kadar köpeklerden adeta ufak bir dana kadar olanları, tüylü, tüysüzleri, yüzleri güzel ve çirkinleri var.

Köpekler sıhhate muzırdır.

Evvelâ evin havasını nefesle bozarlar. Bu da insanların havasına zarar verir. Vakıa banyo yaparak temizliyorlar. Ama ne kadar olsa sokakta yürüyor, ayakları pis. Bilhassa kadınlar böyle ayaklı köpekleri kucaklarına alıyorlar, uyuyorlar. Ne seviş! Sevmelerine insan hayran olur. Bu köpekleri sokakta görüyorum. Bir köpek sidiğine rastgelince derhal kokluyor, hattâ yalıyorlar. Sahibi ne kadar çekse nafiledir. İlle koklar. Bu sebeple bırakıyorlar, iyice kokluyor ve yalıyor. Sonra bu köpeği derhal kucağına alıp ağzından öpen kadın gördüm. Köpeklerde türlü hastalık, bilhassa kuduz oluyor. Bu da büyük bir mahzur. Bu sebepten bazı apartmanlara köpek koymak yasak edilmiştir. Kontrata dercederler. Paris'te belki de insan hastahanesi kadar hayvan hastahanesi de var. Bu köpekleri baytarlara tedavi ettirirler. Hasılı Paris'in köpekleri bizim milletten daha bahtiyardırlar. Onları sofralarında yanlarına oturtup en güzel et ve diğer yemekleri yedirirler. Paris'te beş milyondan ziyade insan var. Belki üç milyon da köpek var. Bunlar günde herhalde beş milyon frank yer. Ne israf... Ne yazık...

Çok yaşlanınca, malûl olunca baytara götürüyorlar. Baytar sergenen şiringa yaparak öldürüyorlar.

Bu iptilânın sebebi nedir? Moda desek bu kadar olamaz. Galiba köpeğin sadık bir hayvan olması. Bu suretle bir hırsız gelecek olursa derhal havlar. Fakat Paris'te buna da büsbütün değilse de o kadar pek lüzum yoktur. İnzibat yolundadır. Yani tek başına oturan insanlar yalnızlıktan canları sıkılır, bunlara arkadaştır. Buna diyecek yok. Fakat asıl sebep başka galiba:

Görülüyor ki en ziyade köpekle meşgûl olanlar kadınlardır. Diyorlar ki kadınlar bunlara ...... larını yalatıyorlarmış. Hattâ bilfiil cima dahi yapıyorlarmış. Hakikaten bazı köpekler kadınların eteklerinin altından çıkmazlar. Kucaklarına alsalar o mahallerini koklar dururlar. Bir gün «Loksey le Ben» denilen sıcak su banyosu olan şehirde bir akşam üzeri Parkta dolaşıyordum. Bahçıvanlar durmuşlar, bir şey seyrediyorlar. Bir kısa ağaç gövdesinin arkasına bakıyorlar, ben de baktım bir kadın kendisini köpeğe yaptırıyordu. Pek gözleri dönmüş, haberi yok, halbuki birkaç adam seyredip kıs kıs gülüyordu.

Acaba başka erkek ile yapacaklarına kocalar karılarına köpeğe yaptırmalarına müsaade mi ediyorlar? Bunu ehven mi buluyorlar? Fakat bu da onun önünü almıyor. Hemen her evli kadının birkaç hamisi var. Erkeğin de öyle. Sonra boşanıp, hattâ boşanmadan ayrılıp herbiri bir başkası ile evlenmek veya yaşamak ve bugün Pariste hadsiz hesapsız.

Ne ise. İşte köpekleri her gün sokağa çıkarıyorlar. Bu hem hava alsınlar, gezinti etsinler, hem de işesinler diyedir. Köpekler, yaya kaldırımlarına büyük ve küçük abdestlerini yapıyorlar. İşte bu kaldırımlar Paris köpeklerinin abdesthânesidir.

22 Şubat:

Geziyorum. Yine sokakta kurumuş büyük bir ağacı çıkarıyorlar. Paris'te otomobil çokluğundan hava benzin, ihtirak gazları ile ve kömür zerreleri ile meşbu. Paris'in ortalarında

gece sabaha kadar otomobil gürültüsünden uyumak güç olduğu gibi hava da pek muzırdır. Paris'in ekseri sokaklarında büyük ağaçlar vardır. Bu iyi bir şey ama, ağaçların kütük ve dalları simsiyahtır. Sebebi, benzin ıhrakatı ve fabrikalar. İlkbaharda bu ağaçlar yeşillenir. Fakat ekseri yerlerde Temmuz içinde yapraklar sararıyor ve ağaçlar sık sık kuruyor. Demek hava ağaçları öldüren bir zehir ile meşbu'dur. Ağaç böyle olunca elbet Paris insanları da bundan çok zarar görüyorlar demektir. Nafıa ve belediyenin mühim teşkilâtı, Paris haricinde bahçeleri ve orada büyük ağaçları var. Bir ağaç kuruyunca ikişer metrelik bir murabba halinde yeri kazıp, kuru ağacı söküyorlar, toprağı kaldırıyorlar. Bir metre murabbaında toprağı ile beraber söktükleri bir koca yaş ağacın kökünü toprağı ile bir fıçıya koyup kamyonla getiriyor ve bu koca ağacı oraya dikiyorlar, mükemmel tutuyor. Paris'in ağaçlarının yaprakları böyle erken kuruduğundan ekseri ağaçlar sonbaharda bazı dallarında tekrar yaprak açıyorlar. Hattâ çiçek dahi açan kestaneler oluyor.

Fransız şehir ve sokaklarındaki ağaçlar, her yıl sonbaharda budanır. Kuru dallar kesilir. Bundan birçok odun hasıl olur. Nafıa vekâleti bu odunları hemen satar. Mühim bir varidat olur.

İstanbul'dan gelen gazetede yine Yunanistan'la itilâf işinden uzun bahsediliyor. Bu iş de pek kabak tadı verdi. Bu mübadele işi beş yıldır hâlâ bitirilemedi. Yunanlılar boyuna işi müşkül vaziyete soktular. Bizimkiler birçok fedakârlık edip verdiler. Yunanlılar yanaşır gibi oldular. Yine caydılar. Yeniden birşeyler istediler. Münakaşa, müzakere yine bizimkiler verdiler. Yunanlılar yine cayıp daha istediler. Bizimkiler yine verdiler. Lozan'da bin müşkilât ile aldığım şeylerin hemen hepsini Yunanistan'a verdiler. Yazık, yazık... Yunanlılar ise hâlâ memnun değil, hâlâ istiyorlar.

İsterler ya, veriyorlar tabii. Nihayet bir itilâfname yapıldı. Şimdi yine Yunan'lılar imza etmiyor. Bu bizim devletin diplomasî sahasında ne kadar zayıf olduğunu isbat eder. Bunu hattâ Mahmud Siirt de bir başmakalesinde Yunanlılara hep veriyoruz, yine onları memnun edemiyoruz diyordu. Onun sözü Gazi'nin sözüdür.

Bu halde ben Lozan'da bin müşkülâta göğüs gererek niye uğraştım sanki... Aldıklarımı hep verdiler, emeklerim boşa gitti. Almak bir güçlük, alınan şeyi vermek ne kadar iktidarsızlık... İşte devleti böyle idare ediyorlar... Millî menfaatleri verip duruyorlar. Aferin İsmet Paşa! Sana Lozan Kahramanı diyorlar!... Benim orada aldıklarımı senin şimdi verdiğin için mi bu?

23 Şubat:

İstanbul'da sefahet bolluğu esnasında telsiz şirketi yapıp Avrupa'daki gibi çalgı çaldırıyorlar. Malî buhran ona da tesir etmiş, şimdi işleyemiyormuş. Mustafa Kemal bununla çok eğleniyordu. Vapurlarda gece yarılarından sonra bile çaldırıyor ve dinliyordu. Hem de şu şarkıyı çalın diye emir veriyordu. Bazan sabaha karşı bile istiyor. Polisler, mızıkacıları hanelerinden toplayıp getiriyor, çaldırıyorlarmış. Böyle rezalet Avrupa'da olmaz.

Gazetelerde resmî listede İngiliz lirası binotuz kuruş gösteriliyor ki, hakiki fiyatı binyüzyirmi kuruş imiş. Hükûmet bizzat sahtekârlık yapıyor.

Paris'te çıkan «Zencirli Cumhuriyet» gazetesinde (22 Şubat) yazıldığına göre mübadele işindeki son itilâfla Türkiye Lozan'da kazandıklarımızı kâmilen Yunanistan'a vermiştir.

İzmir'deki Ahenk gazetesi de kapanmış.

Sokağa çıktım. Az kaldı beni otomobil çiğniyordu. Paris'te insan sokağa çıkarken, evdekilerle helâllaşıp, vasiyetnâmesini yazıp öyle çıkmalı.

Birini gördüm. Maliye Vekili Saraçoğlu'nun iktidarsızlığından, dalkavukluğundan bahsetti. Geçen yıl Mustafa Kemal-

in Ankara'daki çiftliğine memurlar yirmibeşbin lira vergi koymuşlarmış. Mustafa Kemal kızmış, Saraçoğlu'nu azlediyormuş. Saraçoğlu derhal vergiyi azaltmış, mevkide kalmış. Ne idareye kaldık? Hangisininkinin çirkinliğini söyliyeyim... Zavallı milletin vergisini hiç azaltan yok. Aksine arttırıyorlar.

Geçen sene bunu ben mimar Galib'ten de işitmiştim. Sonra bir gün Fethi'ye söylemiştim. Fethi bana hiddetli bir surette «O kadar da vergi olur mu? Elbet» demişti. Fethi tuhaftır. Eskiden benimle beraber Paris'te Mustafa Kemal ve İsmet'in şiddetle aleyhinde idi. «Mustafa Kemal'i evvlce tanıyamamışım. Pek deni ve namus düşmanı imiş» diyordu. Bir yıldır Mustafa Kemal'in lehinde. Sade İsmet'in şiddetle aleyhinde. Ve İsmet'ten bir entrika yapıp kendisini perişan eder diye korktuğunu söylüyor. Demekki şimdi Mustafa Kemal ile iyi geçinip İsmet'i atmak ve yerine geçmek gayesini takip ediyor. Mustafa Kemal onu aldatmış, dolaba koymuş demek. Onun siyaseti İsmet'i Fethi ile korku altında tutup köle gibi hizmet ettirmektir. İsmet azdıkça ona Fethi'yi umacı gibi gösteriyor. «Uslu dur! Bana köle itaatı ile hizmet et! Seni atar yerini Fethi'yi korum!» diyor. Bu, bu kadardır. Fethi aldanıyor. Gazi İsmet'i atmaz.

Ben Ankara'da iken Mustafa Kemal bu çiftlikten bir milyon lira zarar ettiğini söylüyordu. Bu kadar zarar eden bir çiftlik, iki - üç milyon kâr getirebilir demektir. Bu halde bu vergi ona azdır bile. Fethi'nin bu sözüne kızdım. Namuslu adam kalmadı...

Galip bir de ara sıra Mustafa Kemal ve İsmet arasında bozukluk olduğunu da söyledi. «Bunu iki tarafın yâverlerinin birbirine durmasından anlıyoruz» diyordu. Hakikaten ikide bir bu oluyor. Fakat derhal İsmet daha fazla dalkavukluğa döküllüyor .Mes'ele kapanıyor. Demek hırsından kabına sığmayan İsmet efendisinin hoşuna gitmiyecek bir şey yapıyor. Beriki kızıyor. O kızınca da İsmet korkuyor, dalkavukluğa başlıyor.

İsmet'in bu hali Mustafa Kemal'in yerinde gözü olmasındandır. Oraya geçmek için kendisini yiyor, bir gün bir şey yapıyor, beriki de onu te'dib ediyor.

Üç yıldanberi tekaüdiyemi istedim. Arkasından meb'ustarı, zabitten adamlar koşturdum, takip ettirdim. Vermediler, Tevfik Rüştü'ye bir ağırca mektup da yazdım. Ondan elimizi yüzümüzü yıkadığımız gibi bağ parasından da yıkayacağız galiba. Benim gibi bir adama tekaüt hakkını bile vermemek nasıl olur? Bu devlet mi? Şahısların çiftliği mi?... Bu para benim kendi paramdır. Hizmetlerim esnasında kesilip birikmiş, bu millete otuzsekiz yıl hizmet etmişim.

6 Mart:

Varidatımdan elliiki lira göndermişler. Hükûmet buna müsaade etmiş. Bu ne edepsizlik. Malıma tasarruf edemiyorum. Yanımda ihtiyat param olmasa açlıktan öleceğim. Bunu yapan İsmet'le böyleleri, elliiki liraları hizmetçilerine bahşiş vermektedirler. Zulümlerin bu kadarı görülmemiştir. Benim gibilerin ufacık parası ile kendi seyahat, hırsızlık ve safahatleri ile sebep oldukları malî buhrana çare bulacaklar.

Milliyet gazetesini yollamıyorlar. Kimse ile görüştüğüm yok, gazete de yok... Üzüntülü oluyor.

20 Mart

Yanımızdaki hizmetçi Naime, bugün eve gelmedi. Akşam oldu yok. Gece oldu yok. Bir müddettir kaçacağım diye bizi tehdid ediyordu. «Ya beni Sinop'a hemen yollayın, evlendirin, yahut kaçarım» diyordu. Kaçmış demek. Soruşturduk. Haber yok. Öteki hizmetçi Nermin'e soruyoruz «Haberim yok» diyor. Bizim apartmanda Kailenbe adında bir Fransız terzi kadın var. Bir yıl evvel Naime'yi ayartmıştı. Ona soruyoruz. «Bilmiyorum» diyor. Yeni taşınacağımız apartmanda bir elektrikçi oğlan çalıştı. Bizim karı onunla kaçtığına hükmetti.

Üç gün, üç gece meydana çıkmadı. Kendisinin boğazına, kulağına takmış olduğumuz, üç - dört bin franklık kıymetin-

deki mücevheratı, bundan başka bizimkileri de almış, apartmandaki sandıkları da karmakarışık etmiş, gitmiş. Onlardan da eşya almış.

Ne yapayım... Ben bu kızları hiç istemiyordum. Bunlar bir iş bilmiyorlar. Sonra da tembel, çalışmıyorlar. Hele beş-altı aydır öyle oldular ki nerde ise beni de dövecekler. Bir iş söylüyorum, yapmıyorlar. Yere düşmüş bir kâğıt parçasının üstünden on defa geçiyorlar, kaldırmıyorlar. Şöyle, homurdanıyorlar. Mutfağa oturup bana işittirir surette «Bu herifin artık okuya, yaza beyni sulandı. Eşek herif» diyorlar. Bizim karının bize baktığı yok. Bunlar da bakmıyor. Elbisem ancak ve bin kere söylemem üzerine iki-üç ayda bir defa ütülenir. Çamaşırlarım sökük içerisinde. Düğmeleri düşmüştür. Söyle para etmez. Senelerden beri bu haldeyim. Pijamamın düğmeleri birer birer dökülmüş, diken yok. Nihayet bir tane kalmamış. Sabır sabır, her vakit sabır da güç şey... Her babayiğidin kârı mı?... Nihayet söylesem homurdanacaklar. İyisi mi kendim dikeyim dedim. İğne - iplik aradım bulamadım. Naime'yi çağırmak değil, ben ayağına gidip iplik istedim. Hiddetle «Yok!» dedi. «Canım olur mu, elbet evde iplik vardır» dedim. Bu sefer «Veremem hanım darılır» dedi. E... artık gel de sabret... Kiraz çöpü gibi bir boynu var. Yakaladım, büksem kırılacak. «Şimdi seni şöyle bir kaldırıp yere çalayım mı?» dedim ve bıraktım. Hemen titreyiverdi. Bu kızların işleri, edepsizlikleri, benim onlardan çektiklerim, aile hayatım sefalet, rezalet, pintilik, uşaklık, kaynar müthiş bir katran kazanıdır. İnsan ahrette, cehennemde bu kadar çeker mi bilmem? Herkes bilmez. Zevcesi, evi, iki hizmetcisi var der. Ah bu zevcem olacak karı. Bütün bunlar onun başının altından...

Ben hizmetçi kullanmasını bilirim. Nitekim bekârlığımda hizmetçiler benden memnun idi. Hizmetçi tatlı olmak, iyi iş görmek için ya evin efendisi tarafından veya evde yetişkin oğul ve emsali delikanlı olmalı. Onlar tarafından hizmetçinin

gönlü yapılmalıdır. Böyle olmazsa vay haledir. Ben evlendiğim denberi bunu yapmıyorum. Bilhassa Naime adlı nankör yanıma dört yaşında geldi. Anası kör, fakir bir kadın, kocası yok. Kızı besleyemiyormuş. Bize getirip yalvararak verdi. Bit içinde, gözleri trahomdan çapakla dolu idi. Bu kızı tedavi ettik, besledik, bu hale geldi. Şimdi de bize bunların şükranını müthiş surette yaptı. Nermin'in fahişelik vak.ası sekiz - on oldu. Refikam hastahanede iken onu da yanına koymuştum. Orada bir erkek hastanın banyosundan çıkardılar. Paris'te sokakta, mahallede ne kadar erkek varsa herbirine işaretler eder, hepsi ile dost. Baş etmek mümkün değil. Kaç defa tatlı nasihatler ettim, olmadı. Bir iki de dövdüm, yine olmadı.

Karıma her gün bunları Türkiye'ye yollayalım diye bar - bar bağırıyorum. Ona da söz geçiremiyorum. Zaten bize hizmetleri de yok. Üst - başları, yemeleri bize ayda bin franga mal oluyor. Sinemaya, gezmeye gitsek onları da götürüyoruz. Bu da para. Doğrusu bizimkisi ahmaklıktır. Ama bizim karıya söz geçirmek imkânsızdır. Bu maskaraları bir mektebe de yolladı. Aylarla gittiler. Mektep, yol, model parası, iki bin frank kadar da o etti. Vallahi bir şey de öğrenmediler. Akılları başka şeyde.

Vakıa bizim karının huysuzluğundan, sık sık dövmesinden biraz da bizden kaçmağa hakları var ama, bu yaptıkları işlere hakları yoktu.

Ben ödüm kopup duruyordu. Bir gün bir çapkın bunları ayartacak. İki Türk nüfusu zayi olacak. Bu olmadan şunları Türkiye'ye atabilsem diyordum. Çünkü Paris'in çapkınları kızı kaçırır, ancak yirmi gün eğlenir boynunda ve kulağındakini yer, sonra sokağa bırakıp geçer gider. Ne yapacaklar? Burada hizmetçilik bile edemezler. Çünkü o terbiyede bile değiller. Zaten Fransa'da ecnebilerin hizmetçilik etmeleri de yasak. Birisine bir lokma ekmek vermek adeti de Paris'te yoktur. İşte fena hastalıklar almış olacaklardır.

Üç gece giymeyince polise hırsızlık etti diye gidip söyleyeceğimi evde söyledim. Nermin müthiş telâş etti. Bunlar cahil, ahmak, hayat nedir bilmez ve henüz çocuk. Anladım ki Naime ile müttefiktir. Demek bu, kalenin içinde kalmış, işleri tetkike memur casus. Öteki kaçmış. Aptallar plân da yapmışlar. Polise gittim. Polise dört yaşından beri yanımda olduğunu ve mücevherat çalıp savuştuğunu söyledim. Şimdi buluruz, fakat hapsolur dedi. Acıdım. Dört yaşındaki hali ve âtisi gözümün önüne geldi. Vazgeçtiğimi, yalnız nerde olduğunun bulunmasını söyledim. Eve geldim. Nermin derhal kaçmış. Arası biraz geçti. Türkiye konsolosundan bir mektup geldi. «Sizin hizmetçiler buraya geldiler. Mücevheratı da bana teslim ettiler» diyor. Anlaşıldı. Nermin işi haber vermiş, korkmuşlar. Yanlarına gittikleri Fransız karıları da yatak addedileceklerinden korkup, bunlara mücehretı konsolosa teslim etmelerini tavsiye etmişler. Derhal konsoloshanenin adresini buluvermişler. Yoksa onlar nerden bulacaklardı.

Şu kızlar yiyecek ekmekleri olmayan insanlardır. Ne idiler ve ne akıbete gidiyorlardı da haberleri yoktu. Naime gayet mağrur bir kız. Kendisini Mısır'ın Kleopatra'sı zannediyor. Çirkin mi de çirkin. Kertenkeleden başka bir şey değil. Ve zenciye yakın bir habeşîdir. Sinemaya götürdüğünüz vakit, on franklık bir yer alırsak, onlara dört veya beş franklık alırdık. Son aylarda «Bize de sizin gibi yer alacaksınız» dediler. Bize geldikleri vakit, ayaklarında çorap yoktu, hattâ donları yoktu. Paris'te sekiz - on franklık çorapları beğenmiyor, hanımınki gibi yirmi - otuz franklık çoraplar istiyorlar. Saçlarını kıvırttırıyorlar.

Bir de son zamanlarda bize düşman ve hain olmuşlardı. Yemekleri döküyor, mahsus elektrikleri açık bırakıyor, geri verilip paraları alınması lâzımgelen şişeleri çöp tenekesine atıyorlar. Dükkândan elli - altmış franklık levantaları götürüp ötekine - berikine hediye veriyorlardı.

İşi son zamanda öyle azdırdılar ki Nermin, hanıma «Beyefendi beni yapmak istiyor» da demiş. O da «Sana ne türlü söyledi» demiş. Bereket versin sersem şeyler ona bir şey uyduramamış. «Ben anlıyorum, zihninden öyle geçiyor» demiş. Büyük belâ. Birgün sokakta karnını şişirecek onu da benim üstüme atacak. Bunlar oldukça «Nasıl etsem de şunları bir ayak evvel İstanbul'a atsam» diyordum.

Bir taraftan da bana gelip «Hanım orospu» diyorlardı. Artık utanma, filân kaldırmışlardı. Sus olmaz, azarla olmaz, çıldıracağım. «Nerden biliyorsunuz?» diyorum. «O... hepsini biliyoruz» diyorlar. «Peki bana o adamı ve gittiği yeri gösterin yakalayayım» diyorum. Oraya gelince «bilmiyoruz» diyorlar. Bunların ben bir gün doğru lâkırdı söylediklerini görmemiştim. Hele yalancılıkları müthiştir. Ama böyle namusa kadar tecavüzleri tahammülü kabil olmayan şeydi. Neye düştüm? Nerelere kadar indim? Ah, ateş içindeyim...

Konsolosa gittim. Hakikati anlattım. Meğerse kızlar Madam Kaller'de imişler. O zayıf olan Naima'yı verem diye almaktan vazgeçmiş, Nermin'i bir beşikte çocuğu olan kadına alacaklarmış. Bu iki kadın ve iki kız konsolosa geldiler. Ben de orda idim.

Naime açtı ağzını, yumdu gözünü. Hanım aleyhinde neler söylemedi. Hattâ: «İşte bu yüzük de dostunun ona verdiği yüzüktür. Orospoda» dedi. Konsoloshane başıma yıkıldı. Dünyada hayatımda bu kadar ağır lâkırdı henüz işitmemiştim. Bunu besleyip ölmekten, hiç olmazsa körlükten kurtardığım bir hizmetçi söyledi. Beni konsolosa ve âleme rezil etti. Zaten bunlar birkaç aydır, mahallede dükkân, ev, kapı - kapı dolaşıp hanımı zemmediyorlardı. Herkesi de tanıyorlar... Biz ise, kapılarımız yanyana olan komşuları tanımıyoruz. Ne yapayım? Keseyim mi? Yapamam ki... Öldüm, öldüm... Naime göğsüne tak tak vurup «Beni açlıktan bu hale getirdiler» diyor. Vakıa Naime'ye bakan aç bırakılmış diyebilir. Çöp gibi, doğru. Fakat

cinsî olarak böyle olur. Lâkin Nermin de onunla beraber açmış. Halbuki Nermin'in kıçı Karaman koyunu kuyruğu gibi. Suratından kan fışkırıyor. Dedim ki: «Pek iyi, sen böyle. Ya Nermin? Bu vücudu toprak yiyerek mi yaptı?» Sustular. Konsolos da «Arkanızdaki kürklü mantolar hizmetçilerin giyemiyeceği şey» dedi. Hakikaten öyledir. Beşyüz franga almıştım. İstanbul'da değme aileler giyemez. Ne yalan, ne nankörlük.. Fransız karıları da bunların lehinde söylediler. Ve bunlara merhamet beslediklerini bildirdiler. Bedava merhamet olunca lâfla yaparlar. Fakat santime geldi mi, o yokotur. Nihayet konsolostan Nermin'i hizmetçi olarak da istediler. Bedava çalıştıracak. İş bitince de sokağa atacak. Konsolos: «Veremem. Ancak Rıza Nur beye teslim ederim» dedi. Bunu işitince derhal defolup gittiler. Kızları bırakıverdiler. Konsolos: «Hadi efendinizin elini öpün de size yine hüsnümuamele etsin» dedi. Gelip Naime elimi, Nermin eteğimi öptü. Biraz evvel karıma orosbu diyen ve beni pezevenk yapan bu alçaklar, şimdi böyle yaptılar.

Dünyada en korktuğum bu sözlerdi. Başıma geldi... Rezil oldum. Hayatımda bana en büyük yara bu oldu.

Hemen pasaportlarını yaptırdım. Kızları da aldım. Otomobilde «Sahiden hanım orosbu mu, yüzük dostunun mu?» dedim. «Hayır!» dediler. Ne kâfirler, ne yezidler!... Evvelki sözleri de, bu sözleri de doğru değil. Başımda dönen şu büyük rezaleti bir türlü sahih olarak anlayamıyorum, çıldıracağım. Zan üzerine de kat'î bir hareket yapmak olamaz.

Eve götürdüm. İyi veya kötü, lâkırdı dahi söylemedim. Sade «Hanımın da elini öpün, sizi af etsin!» dedim. Öptüler. Sonra hanıma da söyledim. Tek bir lâkırdı söyletmedim. Bilâkis kendilerine «Ne olmuşsa olmuş. Sizi o kadınlar yanıltmış» dedim. «Evet» dediler. «Eşyalarınızı hazırlayın, sizi yollayım ,Naime'yi evlendireyim bu iş bitsin» dedim. Sevinçle eşyalarını topladılar. Neler almadılar. Bizi adeta çırılçıplak bırakıyorlardı. Sandıkların da en iyilerini seçtiler, eşyalarını koydular. Onlar bizi yola

getirdiklerini zannediyorlardı. Bense onları dolaba koymuştum. Hanıma «Sen götür» dedim. «Pekâlâ» dedi. Onun da pasaportunu yaptırdım ,biletlerini aldım. Trene attım. Onu da beraber deffetmek fikrindeyim. Marsilya'dan vapura bindiler, şimdi vapurda gidiyorlar .

Naime'yi Sinop'ta Kütüphanede bir apartmana meccanen oturttuğum bir ailenin oğluna verecektim. Bir yıl evvel muhabere de etmiştim. Alacaklardı. Bir aile vücuda gelsin diyordum. Bu kızın bu işleri yapması, bir ayak evvel gidip evlenmek içindi. Fakat ahmak bunu kötülükle, bana hakaretle, zorla yapmak istedi. Böyle şey olur mu? Hizmet görmez, hiyanet ve hakaret eder. Evvelce ben iki kız gelin ettim. Düğünlerine masraf ettim. Eşya ve mücevherat verdim. Birisine hâlâ arasıra da para veririm. Çocukları var. Bunları bunlar da biliyorlar. Naime'den hiç memnun değildim. Yalancı, hain, adî bir kız olduğunu biliyordum. Fakat başımdan def için evlendirecektim. Onlar vapura bindi. Ben de Sinop'a o aileye derhal mektup yazdım «Sakın Naime'yi almayın» dedim.

Oraya gidince, hanım onları soyacağını, bize nasıl gelmişlerse öyle giydirip sokağa bırakacağını söylüyordu. Yapar. O vakit bu kızlar hizmetçiliğe girer. Çeşmeden kova ile yalınayak su taşırlar. Orada hizmetçilerin hali budur. İpek çorabı, Paris'i bulsunlar.

İşte hizmetçi mi, evlâdlık işi de budur. Hayat bana nice vak'alar ile şunu telkin etmiş, şu dersi vermiştir: İnsaf, merhamet bilme! Başkalarına iyilik etmek, başkalarının menfaatini kendi menfaatine tercih etmek hatadır. Hodbin ol! Dünyada sade kendi menfaatine bak! «Hakikaten hayatta en iyi, en doğru düstür budur. Beşerî yüksek hassasiyet, merhamet, vicdan herkese iyilik gibi yüksek duygulara ne yazıktır. İnsana bunlar yakışır, fakat hayat maatteessüf aksinedir. İşte bugünkü Avrupa'nın zihniyeti ve hayatı budur. Yani hülâsası: Hodbinlik, maddî menfaat. Frankler için başka şey yoktur. Maat-

teessüf biz de böyle olmak yolunu tuttuk. Ben bu hakikatı çoktan anladım. Ama yapamadım. Yapmak istedim ama elimden gelmedi. Avrupalılarda bunlarla beraber bir de başkasını mantara bastırıp menfaat çekmek de vardır. Vicdan denilen şey onlarca manasız bir lâfızdır. Bu kadarı pek kötü ise de ben diğer kısmı da yapamadım, Hayat yapılmasını istiyor.

Bunları yazmaktan maksadım şudur ki: Türk nesillerine maatteessüf, hodbin ve menfaatperest olmalarını tavsiye ederim. Çünkü o vakit hiç zarar etmez başıma gelenler başlarına gelmez.

24 Mart:

Milliyet gazetesi hâlâ gelmedi. Hizmetçiler gitti karı gitti. Altı gündür yalnızım. Evi ben süpürüyorum. Sokağa gidip yiyeceği ben alıyorum. Geli ppişiriyorum. Yiyorum. Sonra bulaşığı yıkıyorum. Sanki başımda benim belâ eksik değildir, bir kedi de bıraktılar. Hiç hayvan sevmem. Pistir. Kedi pisliğinde eşiniyor. Sofra üstüne, yatağıma çıkıyor, tabaklara basıyor, kızıyorum. Sokağa atacağım. Hayvana acıyorum. Nazlı da. Değme yemek yemez, süt yer. Sabahları kendime süt alamıyorum. Vakit yok, dara dar dükkâna gidiyorum. Ona süt almalı. İllâllah... Kaç gündür banyo alacağım. Vakit yok alamadım. Şimdi alacağım. Ayağımdaki kundarayı dört aydır giyiyorum. Alındığından beri boya görmedi. Bizim mahallenin lâğımlarını da açtılar. Her taraf çamur içinde. Boya için kaç kere söyledim, aldıran olmadıydı. Yirmi yıldanberi kalma seyahat için bir boya takımı çantası vardı. Sandıktan çıkardım. Onunla kundurayı boyadım. Ellerim siyah oldu. Fakat zararı yok banyo alacağım.

Bu kızların rezaleti, konsoloshaneye gitmeleri, türlü ağır şeyler söylemeleri, namusuma dokunmuş ve çok üzülmüştüm. Üç gece uyku uyuyamamıştım. Deli gibi idim. Yüręğimden yaralandım. Ben artık bu kadın ile yaşayamam ya... Bakalm. Bu bizim karı müthiş şeydir. Başıma bir de berber dükkânı çıkardıydı. Şimdi o da üstüme kaldı. Gitmesem herşeyi çalarlar. Sabahleyin altıda kalkıyorum. Gidip sekizde dükkânı açıyorum. Orada uğraşıp yoruluyorum. Bizim karı gayet dağınık ve intizamsızdır. İşleri, eşyayı intizama koyuncaya kadar canım çıktı. Keza dükkân pislik içinde idi. Hizmetçi gibi onları temizledim. Aletleri sildim. Günde beş - altı defa yerleri süpürüp saçları kaldırıyorum. Öğlende dükkânı kilitleyip eve geliyor, yemek yapıp yiyor, daradar dükkâna koşuyorum. Yediğim yemek, enti-püften şeyler. Vakit yok ki iyi şeyler yapayım. Sekizbuçuğa kadar yine dükkânda uğraşmak ve hizmetçilik. Bu fransız kadın ve erkek berberler de pek âdi, namussuz ve belâ şeyler. İdareleri güç. Birbirleri aleyhinde. Dedikodu. Çalışmak istemezler. Zaten Paris'te üç tane aşağı, adî ve namussuz san'at var. Biri berber, biri kahve garsonu, biri şoförđür.

Evde hemen o günkü hesapları yapıyorum. Yemek hazırlamak, yemek, saat on - onbiri buluyor. Yatıyorum yine altıda kalkıyorum. Hâlâ bir uyku uyuyamadım. Halim harap. Öleceğim. Bu yaşta bu da başıma geldi. Berber olduk. Ama hem ev işi, hem dükkân işi, hem dükkân hesap kâtipliği hepsi birden olmuyor. Bugün Pazartesi, dükkân kapalı. Paris'te berberler Pazartesi kaparlar. Güya rahat edeceğim. Ve gündüz uyuyacaktım. Hanım dükkânın önüne süprüntü atmış, ceza yazmışlar. Kâğıt geldi. Ona gittim. Ellibeş frank verdim. Üç saat da yedi. Dükkânın tentesi işlemiyor. Camekânları yağmurdan ıslanıyor. Bir de tamiri için çilingir ile uğraştım. Havlular kirli. Yıkamak lâzım. Hangi çamaşırcıya başvurdumsa olmadı. Bari hanım şunu yoluna koysaydı. Haftada üçyüz havlu kirleniyor. Bu en mühim iş. Bugün de onunla uğraştım. Ne ise bir tane buldum. Bulamasam bu gece çamaşırı kendim yıkamaktan başka çarem yoktu. Hasılı türlü türlü iş ve derd. Ne yapacağım bilmem. Bir dürüst uyku uyuyup yemek yiyebilsem, bu çalışmamın zararı yok. Lokantaya gitmeğe de vakit yok. vam Civarımızda var, fakat hepsi de amele lokantası. Bunlarda yesem

muhakkak midem bozulur. O vakit üste bir de hastalık.

Canımdan bıktım. Bu kadın beni bitirdi. Akılca, sıhhatca, namusca, paraca, her şeyce bitirdi. Her işi hesapsız. Söylenen lâkırdıyı dinlemez.

Bizde ekseriya sünnetciler berberden olur. Eskidenberi böyledir. Galiba bu iki hizmet arasında münasebet var. Kendi kendime gülüyorum. Hekimdim. Sünnet ile çok uğraştım. Operatördüm. Cerrah da berberden olur derken sonunda berber oldum!...

Bizim ilmî tetkikat, kitap ve yazı da artık bize veda dedi. Vakit yok... Kuvvet ve hal de yok ya...

1 Nisan:

Milliyet gazeteleri geldi. Yine kambiyo işleri. Sökmemiş tadilât yapıyorlar. Hattâ büsbütün bu iktisadî zulmü kaldırmağa mecbur olacaklar. İsmet gazeteler harf inkılâbında hizmet ve fedakârlık ettiler diye Millet Meclisinden onlara binlerce lira mükâfat isteyip almış. Yağma Hasan'ın böreği... Ne hizmet ettiler? Her yıl da alacaklarmış. İyi. Bu harf inkılâbı rezaletinin Türkiye'de irfanı mahvettiğini Hükûmetin keza itirafıdır. Demek yeni yazı ile olan neşriyatı kimse okumuyor. Gazeteler zararda. Hükûmet, milletin parası ile bunların işkembesini dolduruyor. Âlâ... Aferin...

Bu kadar tedbire göre İngiliz lirası vasatî binotuz kuruştan aşağı düşürülememiş. Ama Hükûmet gazetlerde aldığı tedbirlerin bu hususta mühim hüsnü neticeler verdiğini propaganda yapıyor (!).

Hâlâ berber dükkânı, evde ortalık süpürmek, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, yatak yapmak, çamaşır yıkamakla meşgûlüm. Kedi de başıma ayrı belâ. Buna çocuk gibi bakmalı, yiyecek yapmalı. Nazlı, her şeyi yemez. Hele pisliği. Toprak bulmalı. Pislenmişini dökmeli. Bu da Paris'te mühim iş. Dükkânda sabahın sekizinden akşamın sekizine kadar hapisim. Güneş yüzü görmüyorum. Rutubet içindeyim. Hayatımda böyle bir şey başıma gelmemişti. Yorgunluktan, az uykudan bitik bir haldeyim. Üste de dükkânın kârı, masrafını korumuyor, hazır paramdan veriyorum. Böyle belâ, böyle hamakat görülmemiştir. Karımın eşekliklerinin cezasını ben çekiyorum. Takatim kalmadı K.arı beni öldürecek. Bugünlerde iki şeyi yapmağa karar veriyorum. Fakat yapamıyorum. Biri kedi. Kapıdışarı edeceğim. Acıyor, yapamıyorum. Kâh da canım burnumun ucuna geliyor, şunu öldüreyim diyorum. Yine yapamıyorum. Çekiyorum. İkincisi dükkânı kapatmak. Karar veriyorum, yapamıyorum. Hanım buraya yüzbin frank gömdü. Şimdi ben kapatırsam bu para vefat eder.

Hem de bu kadar çekmişim. Hekimlikte de çok çalıştığım zamanlar oldu, fakat akşam eve gelince yemeği verirler, rahat ederdim. Bekârlığımda da hizmetçilerim vardı. Şimdi her şey ve hizmetçi de benim. Kaza - belâ sandığı da benim. Dükkâna kapanalıdan beri ilimle, şiirle filân da meşgûl olamıyorum. Ömrüm, bu olmuş, kafa hizmetçilik ile geçiyor. Yazık değil mi? Daha kaç yıl yaşayacağım. Bu zamanımı ilme, millete sarfetsem, ya hiç olmazsa uyku uyusam... Hasılı Allah belâmı verdi..

6 Nisan:

Trabzonlu Ömer Feyzi geldi. Karışık, huysuz, cahil, fakat hırsı büyük bir adamdır. Her işe parmak sokmak ister. Ziyaretten maksadı nedir bilmem. Üç yıldır burada idi de gelmedi. Şimdi neden geliyor? Fransızca zincirlenmiş.. Cumhuriyet'i Mehmed Ali ile çıkarıyorlardı. İki - üç nüsha sonra bozmuş, ayrılmış. Ferid'e hizmet edenler ve yüzellilik listeye dahil olanlardan biridir.

Türkçe gazete çıkaracağım, dedi. Benden Rusya ile Türkiye münasebatına ve Lozan Muahedesine dair malûmat istedi. Veririm, dedim. Hiç olmazsa haftada bir ziyaretime gelmek istiyormuş... Galiba başımıza bir belâ daha. Herifi kov! Kestirmesi bu. Ama ben de Türkçe konuşan birine, gebe kadınlar aş erer gibiyim.

Dün birini gördüm. Seyrüsefainin parası varmış. Büyük bir vapur alacakmış. Mustafa Kemal bu paraları Yalova'ya sarfetmiş, vapur alınamamış. Ağam eğleniyor, aferin... Millete hizmet böyle olur. Yahut yansın millet... Yanıyor zaten.

9 Nisan:

5 Nisan tarihli Milliyet geldi. Başmakalede Mahmut Siirt diyor ki «Henüz hâtıralarımızda taze taze taşıyor. İki ay evvel millî tasarruf ve iktisad etrafında memleketin her köşesinden umumî hararet vardı. Bugün ondan eser kalmadı. Adeta sarî bir uyuşukluk her tarafı kaplıyordu... Türk Vatandaşları bir taraftan Hükûmetin program ve icraatını emniyet ve sükûn ile beklesinler. Diğer taraftan kendilerine düşen hususî, vatanî vazifeleri de yapmaktan geri kalmasınlar. İktisadî tasarruf mücadelesi yalnız Hükûmetin kuvvet ve vasıtaları ile yaşatılamaz...»

Bu makaleden anlaşılan şeyler şunlardır:

1. Millî tasarruf işi uyumuştur. Demek halk da, Hükûmet de alınan tedbirlerin boşluğunu ve işin çıkmaz bir iş olduğunu görmüşler. Muharrir bundan şikâyet ediyor. Bu adam Mustafa Kemalin tercüman-ı efkârı olduğundan ve İsmetle münasebeti sıkı ve pek yakın bulunduğundan işin uyuşukluğa girdiğini, tedbirlerin para etmediğini Mustafa Kemal ve İsmet bizzat tasdik ediyorlar demektir. Zaten benim Milliyet gazetesini intihap edişimin sebebi de budur.

2. Şimdi bu işi Hükûmetin başaramayacağını söylüyor ve halkın sırtına atıyorlar. Hani o günler ki Gazi dâhi'nin bunu da derhal yapacağını, bitireceğini türlü şatafat ile söylüyordunuz. Mahmud Siirt! Sen de ne utanmaz, sahtekâr bir dalavereci ve dalkavuksun. A kuyruklu Kürt! Sen de anlaşıldın.

Bunun böyle olacağını biz daha evvel gördük, fakat Türkiye'yi idare ediyoruz diye imha eden bugünkü hizmet başındakiler görmüyorlar.

Burda pek dikkate şâyan bir cümle var:

«Halk Hükûmetin icraatını emniyet ve sükûn ile beklesin» diyor. Galiba halkda, bu hususta da homurdanma başlamış olacak.

10 Nisan:

6 Nisan tarihli Milliyet'de İsmet'in beyanatı var. Ortalıkta Hükûmetin düşeceği şayiası varmış. Mahmud Siirt buna bedhevahane şâyia diyor. Âlâ, Abdülhamid devri usûl ve tabiri. Mahmud Siirt: «Paşa hazretlerinden rica ettim. Söyledi» diyor. Halbuki İsmet bizzat ona yazdırmıştır. Anlaşılıyor ki, halkta Hükûmetin aleyhine çok sözler var. Bunlara cevap vermek lüzumunu hissetmiş. Beyanatında tekaüt kanununu yaptığını, iktisadî bir programı hazırladığını, devlet bankası yapmak başlıca işi olduğunu söylüyor. Dûyun-u umumiye borçlarından da biraz bahsediyor. Nihayet şöyle söylüyor:

«Bu kadar çok işlerle bağlanmış olan bir Hükûmetin vazifeyi bırakacağını, ancak hafif olanlar düşünebilir. Büyük Meclis'in teveccühkâr itimadı içinde bulunduğum işleri muvaffakiyetle başarmak ve zuhur edecek yeni millî mes'elelere cesaretle girmekten başka düşündüğüm yoktur. Sıhhatim ve şevkim yerindedir. Dostları ve sinirlerimin zaafı ihtimalinden ümit bekleyenleri vaziyetten haberdar etmeyi severim.»

Birinci cümlede hiçbir mantık yok. Her hükûmet işlere ve işlerle bağlıdır. Ve yine düşer. Hafif olanlar kim acaba. İsmet'in karışık, manasız ruhu gibi bu da mânasız. Bundan kastettiği kimseler olacak. Millet Meclisinin teveccühkâr itimadından bahsediyor. Utanmıyor. Meclis var mı? İsmet bu kadar bilir. Acaba itimadla mı orda duruyor. Sinirlerinin zaafından ümid besliyenler kimler acaba?..

Bu sözler İsmette büyük bir asabiyet olduğunu, bundan geçirdiğini gösteriyor. Anlaşılıyor ki aleyhine çalışan rakipleri var.

Şimdi bu beyanatı bizim miyara vuralım. Hükûmet çekilmeyecek diyor. Muhakakk vartası içinde idi, ya efendisinin ayaklarına kapanarak atlatmış, ya biraz sonra düşecektir. Hü-

kûmetin düşeceğini zayıf olanlar düşünebilir, diyor. Ciddî düşünenler, düşünmüştür. Şevkim yerindedir! İçini kurtlar yemektedir. İsmet'in hakiki vaziyeti işte budur.

15 Nisan :

11 tarihli Milliyet geldi. Hükûmet iktisadî tedbirler alıyormuş. Hükümet ağzından yazılan şeylere göre ticaretin, iktisadiyatın cebir ve zülme gelmediğini nihayet Hükûmet anlamış gibi görünüyor. Kambiyo işinde, İnhisarlar işindeki sıkılıkları kaldıracaklarmış. Şimendifer ücretlerini indireceklermiş. Çok âlâ şeyler. Memnun oldum. Ancak, bâdeharabel Basra. Bu felâketli vaziyeti yapanlar kendileridir. Hem bunu evvelden bilmeli idi. Bilmiyenler Hükûmet mevkıne geçmeye, o mes'uliyeti üstüne almaya cesaret edememeli idi. Tercübe. Olmadı, çevir kazı yanmasın. Millet tecrübe tahtası. Ricalin cehalet ve edepsizliklerinin cezasını çeken millet. Bu beş yıldır nice gayrîkabil-i tamir fenalıklar yaptılar. Onlar ne olacak? Bir gün hesap sorulmalı.

Bizim karıdan mektup geldi, geç gelecekmiş. Ben bu dükkân belâsını nasıl çekeceğim? Bu kadın insafsızdır, zalimdir. Uykusuzluktan, yorgunluktan artık öleceğim. Hayatımda henüz böyle bir hale düşmemiş idim. Bari kâr olsa. Bir ayda üste bankadan hazır paramdan iki bin frank da verdim. İlerde bir ümid olsa. O da yok. Olsa bile zaten bu kadının malından bana hayır yoktur. Ben parasız kalsam gözümü oyar, hemen beni sokağa atar. Nitekim bunu birkaç ay evvel fiilen gösterdi. Hiç olmazsa «Seni kör besler gibi besliyorum. Eşek herif, ilh...» neler söyler. İllallah, dâd-ü feryâd.

20 Nisan :

Dükkândaki amele çoktanberi azgın bir halde idiler. Çalışmıyorlar, söz dinlemiyorlar, geç geliyorlar, savuşup gidiyorlar. Derken ittifak ettiler. Gündeliklerinin arttırılmasını veya gideceklerini söylediler. Bu insanlar hiç dost değil. Pek haksız, yalancı, edepsiz şeyler. Fransad'a berberler, kahve garsonları en âdî ve aşağı sınıf imişler. Bilirdim. Fransızlardan da işitmiştim. Bu dükkânda bilfiil de gördüm.

Vaziyet fena. Ne yapayım ben de onlar gibi entrikaya başladım. Aralarına fesad sürdüm. Kavga ettiler. Bu suretle birini ayırdım. Diğerine zam vaad ettim. O da ayrıldı. Diğerleri gitti. Yeni amele buldum. Fakat iş aksıyor. Bunda ders var : Dünyada hiçbir adam, yüksek veya adi, büyük veya küçük hiçbir işe, o işte çekirdekten yetişmemiş, o san'atın ehli değilse aslâ girmesin. Böyle amelesinin maskarası olur, onların hükmü altında kalır. Kârının mühim bir kısmını onlara vermeğe mecburdur. Kendisine bir şey kalmaz. Kalan şey hamallığı, mes'uliyeti ve zararıdır. Ben bunu pek âlâ bilirdim. Ama insanın büyle bilfiil başına gelince daha iyi anlıyor. Şimdi ben berber olsaydım, amele bunu yapamazdı. Yapsa bile derhal kolları sıvar ben iş görürdüm. Bir de benim maharetimden dolayı müşterilerde hiç sarsıntı yapmazdım. Halbuki dükkânın şöhreti bilhassa ameleden bir kızın maharetine bağlıdır. Bunu biliyor, bu işi yaptı. Bari zevcem burada olsaydı. Müşteri kadınları tanıyor, sarsıntıyı azaltırdı.

27 Nisan :

Bugün pazar. Öğleden sonra ölü gibi yorgun olarak eve geldim. Maddî ve manevî yorgunluk içindeydim. Odanın kapısını kapatıp ölü mezara yıkılır gibi yatağa yıkıldım. Tatlı bir uyku da geliyor. Derken kedi bağırmağa başladı. Sus dedim, olmuyor. Bir düziye bağırıyor. Aç da değil. Dükkândan gelirken bol et getirdim, verdim. Henüz yedi. Uyku gitti. Sinirlendim. Elime geçen şeyle kediye vurdum. Bir elim de yaralandı. Zaten ellerim yara içinde. Amele elleri gibi oldu. Hem de yaralar azıyor. Sebebi kedi pisliği, müşteri pisliği, süprüntü, yer silmek ve emsali. Bereket versin tentürdiyota, boyuna onu basıyorum. Dün akşam da kedinin onbeş günlük sidik ve pisliğini bu suretle pislediği gazete kâğıtlarını, toprağı bir kucak olarak toplayıp, temizleyip aşağı indirip çöp tenekesine atmıştım. Buna da pek

kızmıştım. İğrenip ellerimi üç defa sabunla, sonra kolonya ile yıkamıştım. Kediye fena hiddetlendim. Bu da tabii zaten sarsılmış asâbımı biraz daha sarstı. Yine ben kaybettim. Neticede yara almış, bir de vücudumuzu ve beynimizi yormuş olduk. Kedi bir deliğe girdi, ben de odaya. Yine yattım. Dinlenip uyuyacağım. Yine bağırmağa başladı. Çıldırmamak bir şey değil. Uyuyamadım. Şu kediyi sokağa atıvermeli, yahut çekmesin diye öldürmeği kaç kere düşündüm. Hayvandır, ne kabahatı vardır diye kaç kere düşündüm, yapamadım. Onun yerine ben çekiyorum. Bu belâlı hayatımda hiç görmediğim ağır günlerimde bir de üste kediyi çekmek pek güç, ama çekiyorum. Şimdi de istirahatı bırakıp ona süt almalı. Bugün kasaplar kapalı. Bir hekim böyle hayvanla, pislikle yaşasın olmaz şey. Ama ben yaşıyorum. Şimdiye kadar yaşamamıştım. Kabahat karımındır. Ben çekiyorum. Barı gelen Milliyet'i okuyayım :

21 Nisan nüshasında Yakup Kadri'nin başmakalesi var. Yakup Kadri hakikaten maskara şeymiş, pek aşağının aşağısı imiş... Mühim itiraflar var, ama hakikatı doğru yazmıyor ki... Efendileri tebriyeye çalışıyor...

Diyor ki : «Memleketin iktisadî vaziyeti buhran manzarası gösteriyor. Belli-başlı şehirlerimizde ticaret durmuş. Para azalmış veya kıymetinden düşmüş. Hayat pahalılığı hemen en son hadlerine varmış. Köylü sınıfı daha az sıkıntıda değil. O da bin türlü ihtiyaç ve ızdırap içinde kıvranıp duruyor. «Bu sözleri pek doğru. Artık işin vehametini görmeli ki bu meşhur dalkavuk bile bunu itirafa muzdar kalmış. Demek vatan bir kara felâkette. Bunda hiç şüphe yok. Fakat şimdi domuzluğa başlıyor :

«Bütün bunları bilmiyen var mı? Lâkin işte hiç mâlûm olmıyan bir takım korkunç sırlardan bahsolunuyormuş gibi bütün bu açık mâlûm hakikatler kulaktan kulağa fısıldanıyor. Yüreklere pas ve dehşet veren bir homurtu halinde bazı gazete...» diyor. Bırak! Be! Ne müthiş zalimsiniz! Yanıyorlar, söylensinler. Böyle bir dehşet içinde olunur da nasıl söylenilmez?!. Ama söyletmiyorsunuz. Söyleyen gazeteciyi hapsediyorsunuz. Yine diyor : «Havada sanki bir âfetin arifesinde imişiz gibi bir kasvet hâsıl oluyor. Bu halden kimler istifade ediyor.» Bunun «sanki» si yok. Böyledir. Şu sankiyi kaldırıver. Yine : «Halk çektiği sıkıntının derecesini anlamak için bazı akıl-hocalarına ihtiyaç hissetmiyecek kadar ergin ve şuurludur» diyor. Bu ne edepsizce cümle ve herzedir. Halk anlıyor. Tabii, fakat daha iyi anlatmak için akıl-hocaları da lâzım. Bunlar da en başta gazetelerdir. Meselâ sen iyice anlatsana. Bu belâyı başımıza Mustafa Kemal ve İsmet gibi birkaç câhilin, edepsiz ve zalimin sûî idareleri, zevk ve safahetleri, lüzumsuz israfları, inkılâp diye ettikleri haltlar, her şeyde vakı' tecebbür ve zulümleri, idare ve iktisad gibi her şubede müstebidâne usulleri, benim gibi dalkavukları getirmiştir. Bu iki şahıs adâ ve mel'undur. Biz âvanesi de öyleyiz. Bunların çaresine bakın desene. Der mi? İş onları beraet ettirmek.

Makaleden daha parça almak zahmetini yapmayacağım. Söylenecek daha çok söz var. Fakat vaktim yok. Bugün yegâne istirahat günüm. Hâsılı denaet nümûnesi olarak seçme bir makaledir. Kar'ilere bu nüshayı bulup bu makaleyi okumalarını tavsiye ederim.

Aynı gazetede Falih Rıfkı'nın Berlin'den döndüğü ve beyânatı var. Bu cumhuriyet zülüflüsü, bir gün Amerikada, bir gün Almanyada ilh... Beynelmilel ilmî kongrelerde Türkiye murahhası olarak bulunuyor. Ne de güzel intihap etmişler, cumhuriyete ne de güzel yakışmıştır. Falih Rıfkı Türkiye'de bugün en câhil eşhastan ve cehle nümûne biridir. Hem de fransızca veya diğer bir ecnebi dili de bilmez. Zavallı Türkiye! İlmî kongrelerde de seni böyle terzil ediyorlar. Türkiyede böyle işlere gönderilmiyecek biri varsa o da bu rüştiye mezunu Falih Rıfkı'dır. Fakat Mustafa Kemal'in esdaka-yı bendesinden ya, dalvavuk ya, gazetelerde efendilerinin rezaletlerini kendi gayret ve sadakati ile örtüyar ya, denaetleri tenkid edene karşı gazete sütunlarında saldırıyor ya... Varsın murahhas gitsin, yevmiye, har-

cırah alsın, zengin olsun, gezsin, görsün, keyif ve fuhuş yapsın... İyi, iyi!

22 Nisan tarihli Vakit de geldi. Bunda kâğıt para tebdili işinde Dûyun-u Umumiyede çalınan paranın mıktarı yirmi milyon lira olduğunu bunun bir kısmını ora memurlarından bir rumun aşırıp Yunanistan'a giderek bir kilise ile ikiyüz hânelik bir mahalle yaptığını, diğer kısmını yine ora memurlarından bir ermeninin çalıp Paris'e savuştuğu yazılı. Bu mıktarı bir müddet Hükûmet sakladı. Ehemmiyetsiz bir şey dedi. Ben daha fazla olarak öğrenmiştim.

Ben bunlara inanamam. Hükûmet evvelâ yeni para ile eski para mıktarı başabaş geldi demişti. Bu deveyi yuttu bir yılan, bu da mı yalan? kadar yalandır. Eski para esasen kâğıt fena, aslâ değiştirilmemiş, Harb-ı Umumî görmüş bir para idi. Yıpranmadan herkesin elinde paçavra gibi olmuş dolaşıyordu. Eskiler suya gitti, ateşe düştü, ilh... çok zıyaı vardı. Bence otuz milyon laakal on milyon lirası zayi idi. Tebdilde bu miktarı İsmetle Mustafa Kemal çalmıştır. Başka türlü olamaz. Dûyun-u Umumiye memurları pek pek yüzbinlerce çalabilirler. Milyonlar çalabilen Mustafa Kemal ve İsmettir.

Sonra ayrıca bir de Dûyun-u Umumiye ihtilâsı var. Bunun da içyüzünde kimbilir neler vardır. Hûkûmet benim elimde olmalı da işi meydana çıkarmalıyım ki...

Ne facia, ne alçaklık, ne vicdansızlık, ne edepsizlik··· Eski kâğıdın nesi vardı? Mustafa Kemal resmini paraya bastırayım, diye İsmet ve yine o bu muamele esnasında birkaç milyon vurayım diye devleti, milleti böyle müthiş bir zarar soktular. Bu böyle fena niyetler ve hırsızlıklar için olmasa bile, cehalet ve idaresizlikten olsa, hattâ öyle değil, sırf elde olmayan bir sebeple olsa bile böyle Hükûmeti Millet Meclisi derhal çağırır sigaya çeker, adem-i itimad verir, yere atar. Sonra da Divan-ı Âli'ye verirdi.

Millet Meclisi ne ağır günah, mes'uliyet altındadır?!.

Böyle ahvalde başka bir millet olsaydı, kükremiş arslan gibi kalkar, saldırır, böyle hükûmeti üçbuçuk kuruşa satılmış kukla ve şer âleti meb'usları paramparça ederdi.

Burada ordunun da mes'uliyeti vahimdir. Bunun da en başlıca mes'ulü Fevzi Paşa'dır. Orduya ağır leke sürülmüştür. Böyle ahvalde işi temizleyip, vaziyeti, milleti kurtarmak, ordunun vazifesi iken, zalimler, hırsızlar, orduya istinad etmektedir.

10 Mayıs :

Berber dükkânında ayakta durmak ve dolaşmaktan bir aydır ayağımda nasırlar peydah oldu. Hele parmak aralarındakiler bana çok ızdırap veriyor. Zevcem olan kadının yüzünden çekmediğim kalmadı. Bugün mektup da geldi. Bir müddet İstanbul'da kalacağını yazıyor. Ne diye İstanbul'da kalıyor? Allah canını alsa da büsbütün kalsa. En istediğim şey. Bu kadın insafsız, vicdansız, alçak bir kadındır. Ben bu yükü nasıl çekeyim? Uşaktan, hizmetciden, hamaldan beter oldum. Elli yaşımdayım. Henüz bu kadar zahmet ve meşakkat çekmemiştim. Yıktı beni. Vücudumu yıktı, beynimi yıktı ,namusumu yıktı, cebimi yıktı, ömrümü yıktı... Dünyayı bana dar bir zindan etti, hayatımı uzun ve fasılasız bir mâtem günü etti.

İki - üç gün evvel bir Türk doktor geldi. Ankara'dan gelmiş. Aklı başında bir genç. Geçen yıl Paris elçisi Fethi İstanbul'da Necmeddin Molla da Tarabya'da Avram Paşa Yalısı denen ve bugünün filânın malı olan yerde misafir iken Mustafa Kemal'i oraya dâvet edip ziyafet vermişlerdi. Bunu gazeteler yazdıydı. Orada Mustafa Kemal pencereden halka kolunu göstererek bana nuzül inmedi gibi sözler de söylemiş idi. Sonra filân Paris'e geldi görüştük. «Ne yamansındır. Herifi evine getirmenin yolunu da buldun ya. Bununla piyasada nüfuzunu arttırmağı düşündün ve muvaffak oldun» dedim. Bir şey demedi. Meğerse vak'a varmış. Molla tabii onu bu menfaatle evine dâvet etti, fakat başına belâ getirmiş... Doktor anlattı : Mustafa Kemal Molla'nın evinde «Canım gelin hanım nerede»» demiş. Gelini saklamışlar, «Hastadır» demişler. «Yattığı odaya gideyim» demiş. Kadını evden kaçırmışlar. Gelin filânın oğlu Hayreddin'

in karısıdır. Güzel bir kadındır. Derhal Hayreddin karısını alıp Viyana'ya savuşmuş. Mustafa Kemal fena kızmış. Artık bu namus canavarı ve avenesi Boğaziçi gezintilerinde yat ve çatana ile Molla'nın yalısının önünden geçerken «Molla da molla! Gelini bize yolla!» diye bağırarak bu nakaratlı türküyü söylerlermiş. Bu milletin başına bu herif gibi belâ gelmemiştir. Herkesin karı, kız ve hemşiresi bu herifin şehvetinin eğlencesidir. Görülmemiş şey... Tam cumhuriyet!.. Yakup Kadri, Falih Rıfkı, ilh... reziller cumhuriyeti ve ulu Gazilerini alkışladıkça alkışlasınlar. Hakları var.

19 Mayıs :

Hanım İstanbul'dan geldi. Dükkândan kurtuldum. Tam on kilo zayıflamışım. Seksen kilo geliyorum. Yine beni arada dükkâna yolluyor. Bu kadarına zararı yok. İstanbul'dan yeni getirdiği hizmetçi dükkânda.

1 Haziran :

Bugünlerde Ankara'da Türkocağının senelik kongresi olmuş. Muallim Âfet Hanım adında biri ilmî bir Türk Tarihi yazılmak üzere teklifte bulunmuş. Herkes alkışlamış ve bu babda bir hey'et teşkil edilmiş. Hey'et reisi Riyaseticumhur kâtibi Geldânî Tevfik olmuş. Burada biri en mühim ilmî bir şey söyle, ağızları ile kuş tutsa kimse aldırmaz. Bu kadına yapılan bu itibar onun Mustafa Kemal'in metreslerinden olduğunu gösterir. Fakat bilmiyorum. Bir de Tevfiğin bu heye'te reis olması bu işleri Mustafa Kemal'in tertip ettiğini ilmî tarihi onun yazacağını gösterir. Tevfik büyük câhillerdendir. Diğer âzalar da bu hususta câhil. Bu, bizim Türk Tarihi'ne karşı Mustafa Kemal'in hareketidir .Güya bizimki ilmî değil demek istiyor. Kendisi şimdi ilmî Türk Tarihi yazacak. Bir müddet evvel sefir Fethi vasıtasıyle bu babta kitaplar istemiş. O da benden sordu. Bir iki kitap söyledim. Yolladıydı. Bunlarla bakalım âlim olacak. Bizim kitapta bu yollananlardan başka daha bir iki yüz bibliyografi, onbeş yıllık bir ömür var. Şimdi de bakalım hemen bir yılda Türk tarihi dâhisi olacak. Yâni kendi lehine tarih yazacak. Bu, besbelli bir şey. Tarih diye kendine meddahnâme yazdıracak. Osmanlı padişahlarının vekayınâmecileri vardı. Bu da vekayinâmeci olarak bir hey'et teşkil etti demektir. Bakalım bu tahminlerim doğru çıkacak mı? Ama ben malımı bilirim, doğru çıkacaktır.

10 Haziran Milliyet'de Mustafa Kemal'in Yalova'ya gittiği yazılıdır. Ankara'dan ayrılırken «İsmet Paşa Hazretleri! Bu güzel Ankara bırakılır mı? Ama Yalova Yalova» demiş. Bunu gazeteler utanmadan yazıyor. Bu da mı söz. Ankara'nın neresi güzel?!. Hele Yalova kelimelerinin altında ne sarhoşluklar, ne mum söndürmeler, ne rezaletler müstetirdir.

Bu gazetede Âfet'in Mustafa Kemal ile beraber seyahat ettiği yazılı. Bununla tahminimin birinin doğru olduğu anlaşıldı.

Aynı gazetede Yunanlılar ile itilâfnâmenin imza edildiği yazılı. Maddelerine göre bizimkiler etabli kelimesinin Türkiye'ye verdiği o büyük menfaatlerden vazgeçmişler. Bu kelime kaldırılmış. Yazık!.. Keza gayrimübedillerin iki devlet arazisindeki emlâkinin kıymeti müsavi imiş. Mahsup edilmiş, bitmiş. Halbuki Türklerin Yunanistan'daki emlâki birkaç milyon lira idi. Bunları da İsmet Hükûmeti bağışlamış. Lozand'a bunu ben istihsal etmiştim. Hem ne zorluklar ile... Bunu görünce yüreğim yandi. Niye benim gibi uğraşıp kendimi yemişim?!. Lozan'da kazanılmış bir şeyi badiheva vermişler. Gözleri kör olsun. İşte muvaffakıyetleri bunlar! Daha birçok vermişler. Ben kazandım, bunlar verdiler. Babanızın malıdır, verin!

Aynı gazetede Theridan adındaki gayet güzel İngiliz kızının Ankara'ya gelip avdetinde Türk ricâli ile olan âşikâne münasebetlerini neşrettiği yazılı. Bu kadın Lozan'a gelmiş, İsmet bir gece odasına alıp becermişti. Vaktiyle Moskova'ya da gidip Bolşevik ricali ile âşikâne mâcera görmüş ve aynı zamanda İngiltere namına mâlûmat toplayıp Londra'ya götürmüştü. Kimbilir İsmet'ten ve hükûmeti ricalinden de neler toplayıp Londra'ya götürmüştür. Bir aferin daha! Bu kadının İngiliz Entellijens servisine mensup olduğunu söylerler.

Aynı gazetede Fransız muhariplerden bir hey'etin Çanakkale fransız mezarını ziyaret ettiği, oraya yaptıkları âbidenin resmî küşadını icra ettikleri bizim şehidler için hâlâ âbide yapılmadığı yazılı. Alçak Mustafa Kemal millete milyonlarca para sarfettirerek her yere kendi heykelini diktirdi. Bir tânesini eksik yapıp şuradaki şehidlere bir âbide yaptırsaydı ya... Çok vicdansızlık, müthiş hodbinlik ve alçaklık... Bu mâlûmatı gazetede görünce bari biraz utansaydı... Utanmaz.

Birgün sonraki aynı gazetede Mustafa Kemal Yunus Nadi ile Abdülhak Hâmide arien tâbirinin ne demek olduğunu sormuş, onlar bilememiş, bunun üzerine Mustafa Kemal bizzat izah ediyor : «Bu kelime türkçe arı kelimesinden gelir, ki temiz, fransızca propre demektir» diyor. Bu kadar câhilâne, eşşekce ve cesaret-i câhilâne ile söylenmiş söz olamaz. Bu kadar uydurma görülmemiştir. İşte Mustafa Kemal'in Türk Tarihi âlimliği kendini göstermeğe başladı demektir. İyi başlamış!.. Hadi o utanmıyor, bari gazeteciler utansalar da şu müthiş rezaleti âleme karşı yazmasaydılar... Fakat heriflere dalkavukluk lâzım. Kelâm ül mülük, mülük ül mükellâm diye yazarlar. Nitekim padişahlara da sözleriniz keramet, ilham derlerdi. Ve onların müthiş saçmalarını Kur'an derecesine çıkarırlardı ya, aynı şey...

Milliyet'de Mustafa Kemal'in beyanatı var. Artık Türkçü olmuş, Türk tarihi âlimi geçiniyor. Türklerin Turan neslinden ve Moğol cinsinden olmayıp, ariyen olduğunu ve ariyen kelimesinin türkçe temiz mânasına gelen arı kelimesinden geldiğini söylüyor. Büyük cesaret, büyük cehalet. İşte sade bununla bu adam ne büyük küstah, cahil, uydurmacı ve dolandırıcı olduğunu ispat etmiştir. Fahişelerinden Âfet hanımı ileri sürmüş Türk Tarihi yazacak. Zavallı tarih, neler olacak. Bir sene evvel bir gün sefir Fethi bana haber yolladı «Mustafa Kemal'den mektup ve telgraf aldım. Benden Türk Tarihine ait me'hazlar istiyor. Ben de düşündüm. Bunu sen bilirsin. Senden soracağım» dedi. Kendisine Groussere'in Aksa-yi Şark Tarihini ve birkaç tarih-i umumi söyledim. Çünkü henüz ne fransızcada ne diğer

Avrupa dillerinde bir Türk tarihi yoktur. Parça parça bahisler neşredilmiştir. Bunları sade ben bir kitapta topladım. Monografilerden okusun dedim. «O yıllar ister, yapamaz» dedi. Ne ise söylediğim bir - iki umumî tarihi gönderdi. Bir yıl sonra Mustafa Kemal'in Türk tarihi âlimi olduğunu ve Türk tarihi yazdığını gazetelerde alkışlarla yazıldı. Demek tavsiye ettiğimi şu bir iki pek kifayetsiz ve iptidâî eserle âlim olmuş... Allah akıl versin. Şimdi Hitit'lerin Türk olduğunu söylüyor ve ispat için hafriyat yapıyormuş. İspat eder! Çünkü siyasî vesikalar tahrifinde üstaddır. İlimde de bunu âlâ yapar. Zaten hafriyattan evvel mutasavver bir gaye ile işe başlaması neticeyi ve işin mahiyetini göstermeye kâfidir.

20 Temmuz :

Temmuz iptidâsındanberi şarkta İran hududunda kürt isyânı olmuş, gazeteler ondan bahsediyorlar. Bizim gazetelere göre bu isyân Şeyh Said İsyânından müthiş imiş. Çünkü mükemmel müsellâh imişler, mitralyözleri, başlarında zabitleri, teşkilâtları varmış. Ağrı Dağı üsül hareketleri imiş. İptidâ karakolları basmışlar. Asker ve zabit şehid ve esir etmişler. İlerlemişler. İçlerinde bizden kaçma zabitler varmış. Mahmud, İhsan, Nuri adında paşa ünvanını haiz zabitler varmış. Nuri Türkmüş. Üzerlerine asker gönderilmiş. Tenkil etmişler, âsilerin üçbin maktülleri varmış. Bizim askerden zayiat yokmuş. Bir tayyaremiz düşmüş. Ellerine geçmiş. 10 Temmuzda tenkil bitti diyorlar. Bir gün sonra Ağrı Dağı tenkili ve Van cıvarı tenkili başladı diyorlar. Oralardaki kürtler âsilere iltihak etmiş, hem bunu yazıyorlar, hem de ahali cumhuriyete sadık kaldı, âsilere karşı müdâfaa vaziyeti aldı diyorlar. Âsiler ahalinin şapkalarının kenarlarını kesmişler. Asker ikiyüz köyü yakmış. Gerek Hükûmetin resmî beyanatı, gerek gazetelerin havadisleri aşikâr görülüyor ki yalandır. Anlaşılan herhalde epeyce bir kuvvet, mükemmel müsellâh, cephâneleri bol, teşkilâtlı, başlarında zabitler olarak bir isyân yapılmış. Dâvaları gâvurluğu kaldırmak, Mustafa Kemal ve İsmet idaresini kaldırmak, keza kürdistan istik-

lâlidir. Beyannameler de dağıtmışlar. Müsademeler şiddetli olmuş. Hele ilk devrede askere çok zayiat verdirmişler. Galiba kendilerinde de çok zayiat var. Hasılı iki taraftan bin-iki bin kişi gitmiş. Tabii bu hareket devlete bir - iki milyon liraya da malolmuştur. Yazık. Üzerlerine gönderilen asker oniki bin kişi imiş. İsyân bitti diyorlar. Halbuki bitmediği anlaşılıyor. Hükûmet çok yalan yazıyor. Hakikatı anlamak mümkün değil.

Bunlar hep Mustafa Kemal ile İsmet'in hıyanetinden ve alçaklığındandır. Bu isyân Şeyh Said vak'asında yapılan kanlı te'dibin meyvesidir. Şeyh Said İsyânı hiçti. Ahali bizzat tenkil ediyorlardı. O vakit Başvekil olan Fethi, Fırka içtima'ında alenen «Siz ordular gönderip halkı kesmek, bu vesile ile İstanbul'a da şamil olmak üzere idare-i örfiye yapıp muarızları mahvetmek, terör yapıp, halkı ürkütüp keyfe mâyeşâ hüküm sürmek istiyorsunuz. Ordulara, takriri sükûna lüzum yoktur. Bunu yapamam» demişti. Mustafa Kemal derhal onu Paris'e sefir yollayıp, yerine İsmet'i koymuş, İsmet bunları mükemmel yapmıştı. O vakit Kürdistan'da bir çok kürt reisi asılmışlardı. Aynı zamanda Ankara'da da bir takım Türk muarızlarını asmışlardı. Gazetecileri hapsedip, gazetelerini kapatmışlardı. Mustafa Kemal bunları yapmak için idare-i ârfiyeye muhtaçtı. O, habis bir surette kurnazdır. Adına idare-i örfiye demeyip takriri sükûn demişti. O, kelime oyununu herkes yutar zannediyordu. Yutmaz ama ne yapsın. Vesile ararken Şeyh Said isyanını mal bulmuş mağribî gibi kapmış, katliâmlar, yangınlar, müthiş bir terör yapmıştı.

O vakte kadar Kürt halk kitlesi Kürdistan dâvası bilmezdi. Bu dâvayı yalnız Bedirhan ailesi yapardı. Onlar da hudud haricinde. Üç - beş kişiden ibaretti. Kürtler bunları sevmez ve dinlemezlerdi. Şeyh Said vak'ası tenkilinde birçok kürtler canlarını kurtarmak için Irak'a, İran'a, Suriye'ye kaçmışlardı. Bunların bir kısmı Fransa müstemlekesi olan Suriye'nin şimalinde yerleşmiş, bir kısmı Musul'a, bir kısmı İran'a geçmişlerdi. O vakitten beri Halep'te Hoybon Khoilone adında bir Kürt İstiklâl Komitesi Irak ve İran'da birtakım şübeleri ve komiteler teşekkül etti. Hoybon farisî hod-bod dur ki, kendi esir demektir. Bunu istiklâl mânasına kullanmışlardır. Bunlar propagandalar ve teşkilât yaptılar. Çalıştılar. İki-üç yılın içinde bütün kürtlere istiklâl fikri verdiler. Paris'teki Ermeni Taşnak Komitesi ile de birleştiler. Ermeniler onlara para vesairece de yardım ediyorlar.

Şeyh Said vak'asındanberi şark vilâyetlerinde kürt çeteleri dolaşıyor, köyleri basıyor, yolda buldukları memur ve jandarmaları kesiyorlardı. Bir şehirden bir şehire gitmek mümkün değildi. Bütün bunları yapanlar Şeyh Said vak'asından kaçanlar idi ki, İran, Suriye ve Irak'tan geliyor, yine oraya kaçıyorlardı.

İşte mevkıde oturmak, müstebidâne, zalimane fuhuş ve içki ve hırsızlık ile hükûmrân olmak için Mustafa Kemal'in terör yapmağa ihtiyacı vardı. Mükemmel yaptı. Bu da tabii intikam uyandırdı. Bu da istiklâl fikrini kolayca aşılattı. Hiç yoktan kürdistan'ın istiklâli fikri umumîleşti ve bütün kürtlere yayıldı. Kürdistan bir Makedonya oldu. Böyle adamları başka millette olsa çoktan parçalarlardı. Mustafa Kemal'in bu alçaklığı millete lâakal altmış bir cana, otuz milyon liraya mal olmuştur. Şeyh Said'in ki sadece onbeş milyon lira yemişti. Bir de Türkle kürt arasına müthiş bir intikam sokmuştur ki akıbeti vahimdir. Bu sefer de ikiyüz köyü yaktırmış. Bu ne hunharlık. İnsan bir hâneyi bile yakamaz. Türkiye sanki mâmurdur da, ikiyüz köy ne olacak, yak gitsin... Türkiyede sanki nüfus doludur da katliâm ediyor. Karınca bulsak Türkiye'ye getirip yerleştirmek lâzımdır. Çünkü nüfus pek azdır. Bu adam zannediyor ki kan ve ateşle her şeyin önü alınır... Hayır, bilâkis, kan kanı dâvet eder. İşte misâli. O, Yalovalarda karılar ve rakılarla keyfinde ya... Ölünceye kadar böylelikle yerinde durabilir fikrinde. Bu da ona kâfi. Bugün gelen gazete geceyarısından sonra Söğütlü yatı ile Yalova'dan Büyükada kulübündeki Maarif Cemiyeti balosuna gelmiş, sabah aydınlığına kadar kalmış. Âlâ... Söğütlü kimin kömürünü yakıyor bilmem! Yalova'da içmiş içmiştir, ge-

ceyarısı da aklına esmiştir baloya gelip eğlenmiştir. Alâ... Bu millet nelere tahammül ediyor, insanın ne haysiyetsiz ve âciz milletiz diyeceği geliyor. Bunun en büyük günâhı, mes'uliyeti, ordu kumandanlarının ve Fevzi Paşa'nındır. Orduyu bu sefilin bu rezaletlerine âlet ediyorlar. Kuvveti onlar. Onlar olmasa mevkide duramaz veya bu pislikleri yapamaz Bu kumandanlar mânen ve madden çok mes'uldürler. Onlara düşen vazife, bil'akis askerlerini çekip bu mel'unu tepelemektir. Kendilerinin ve ordunun haysiyetini iki paralık etmişler, onu mes'uliyet ve leke altına bırakmışlardır.

2 Ağustos :

Kürtler cenub'tan Suriye'den ve Musul tarafından da hücum etmişler, Hükûmet ve gazeteler âsileri çember içine aldık, temizledik, bitti. İsyân bastırıldı. Diyorlar ama, yine üç yerden hücum etmişler. Demek iş mühimdir.

3 Ağustos :

Mustafa Kemal'in iki beyanatı var. Biri İran hakkında. Yeni sefir Hüsrev'e söylemiş. Gazeteler kur'an âyeti derecesinde bunları yüksek gösteriyorlar. İlk sahifede çerçeve içinde neşrediyorlar. Bunda İran şahı Rıza Han Pehlevî'nin bizimle aynı ırkdan olduğunu söylüyor. Bir reisicumhura böyle sözler yakışır mı? Esasen siyasî ve diplomatik beyanatta bulunmağa bile hakkı yoktur. İkinci beyanat 27 Temmuz 1930 tarihli Vakit'de ve Türk - Bulgar münasebetine dairdir. Bunu Bulgaristan'a giden Türk gazetecilere söylemiş. Bu beyanatın tarzı, münderecatı gülünçtür. Gazetecilere «Efendiler!» diye başlıyor. Ezcümle diyor ki :

«Ben Balkan Muharebesinden sonra Sofya'ya ateşemiliter gittim. Bulgarlarla çok ve ailevî (!) denecek kadar yakından temasta bulundum... Anladım ki bu histe Türk - Bulgarın bir asıldan gelmiş olmasının te'siri vardır. Türk, Bulgar aynı menşe' olan Orta - Asya'dan gelmiş, ayni kanı muhafaza etmiştir. Daha o zaman bu noktayı en evvel Bulgarlara söylemiştim. Bulgaristanda yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Muhabbetim onlarca aynı hisle ve muhabbetle karşılandı. O gündenberi bu ciddî samimî kardeş yakınlığının say ve safası da büyük bir vuzuh ve serahat almıştır. Şüphesiz din ve din ihtilâfını yapan âmiller olmuştur. Fakat artık bugün hâlâ bu âmillerden, hurafelerden, arî politika ceryanlarından ibaret bu âmillere ne Türklerin, ne Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum. Size son sözüm Bulgaristan'a gidiniz. Onları seveceksiniz. Samimî görüşünüz ve hatırlatınız ki ben 1912 de Sofya'da bulunmuş, kankardeş Bulgarlarla yüksek dostluk yapmış adamım (!)»

Bulgarla ailevî temas dediği âdi fahişelerle temasından başka bir şey değildir. Türk ve Bulgarın aynı yerlerden geldikleri en basit mâlûmattır. Bir yıldır Türk tarihi âlimi geçinmeğe başladı ya, gûya mühim bir tarihî mâlûmat haber veriyor. Bulgarlar onun muhabbetini görünce aynı muhabbeti göstermişlermiş. Yalana bak. Bulgar milleti kendisini slâv bilir. Vakıa menşe'de Türktür ama, bunu Bulgarlardan tarihe vâkıf belki on kişi ancak bilir. Bu ciddî ve samimi kardeş diyor. Nerde bu? Bugün fırsat bulsalar derhal Türkiyeyi ve İstanbul'u alırlar. Hâlâ Şarkî Trakyaya Bulgar muhacırı yerleştirmek için her türlü teşebbüsü yapıyorlar. Bunun mânasının ne olduğunu bu câhil ve şeytanî gururlu Mustafa Kemal'e sormalı. Güya bugün artık dinî ve lisanî hurafeler hükümsüzmüş. Ey gafil!.. Hele dilin en mühim ve gayrikabili imha olduğunun farkında bile değil. Diplomatlığı bu kadar. Âdi politika dediği nedir? Politika politikadır. Âdisi, âlisi olmaz. Galiba âlim vaziyeti alıyor. Bu âlim cahil politikanın fevkinde ilim vardır demek istiyor, hele son sözü çok mühim!.. Bu kadar kof gurur görülmemiştir. Onlara Sofya'da bulunmuş ve yüksek dostluk (!) yapmış olmasını anlatınca acaba Bulgar milleti bir ağızdan «Biz Türküz. Size kul, kurbanız, Bulgaristan'ı Türkiye'ye ilhak ettim» mi diyecekler? Bizim gibi bütün âlem gibi, Bulgarlar da bu sözlere gülmüşlerdir. Bulgar kıralı böyle hiçbir şey demiyor. Mustafa Kemal'e bu yolda cevap vermeli idi. Küçük düştü. Kendi ne ise ama,

Türkiyeyi ve Türkü küçük düşürdü. Diplomatik beyanat pek nâziktir ve bu kadar insafsızca yapıldığı nâdirdir.

5 Ağustos :

Çok yorgunum. Okuyup yazmaktan kafam, vücudum, bitik. Hanım morfinden gece uyku uyuyamıyor. Beni haftada üç-beş defa gece sinema ve tiyatroya sürüklüyor. Hâsılı uykum hiç muntazam ve kâfi miktarda değil. Yemeğe de bakan yok. Ben de kitaplardan kendim mutfak ile meşgul olamıyorum. Binaenaleyh gıda yolunde değil. Bitkinim. İki yıldır deniz de görmedim. Hasretim. Berclin Plage denen yere gitmeğe karar verdik. Bugün gidiyoruz. Burası Paris'e üçbuçuk saat yoldur. Pek güzel geniş ve ince kumlu bir sahili var. Burada kemik veremi için mühim hastahâneler vardır. Bu hastalığa müptelâ olanları buraya getirirler. Bilhassa çocukla dolu.

Burada da sinema, tiyatro, yemeklerin yağı fena. Paristekinden daha rahatsızım. Burada hanım kumar da oynuyor. İki yıl evvel Sejan de Lüz'da kumarda beşbin frank kaybettiydi. Burada da bin frank kaybetti.

Seyahatten evvel Claude Farer'in Loti ünvanlı kitabını almıştım. Yolda ve orada okudum. Claude Farer'e şu mektubu yazdım : (1)

Avrupa gazetelerinde Türk - İran - Kürt mes'elesi alevlendi. Dikkate şâyân bir havadis : Kürtler Süleymaniye'de Irak'a karşı tezahürat yapmışlar. Adem-i merkeziyet ve Cemiyet-i Akvam'ın müdahalesini istiyorlarmış. Bu gazetelerden bazıları da «Şarkta katliâm var. Cemiyet-i Akvam müdâhalle etsin» diyor. Anlaşılıyor ki, Kürdistan bir Makedonya olmuştur. Bunları ben Sıhhiye Vekili iken ne güzel düşünmüştüm. Ciddî, ilmî, içtimaî tedbirler almak keza İngiltere ile dostluk yapmak istemiştim. Fakat Mustafa Kemal'e ve İsmet'e dinletememiştim. Hattâ bu hususta kendi teşebbüsümle Ziya Gökalp'i memur edip Kürtlerin ırkî, içtimaî, iktisadî vaziyetlerini tetkik ettirmiştim. Raporu pek güzeldir. Vekâlette vardır. Kopye ettirip bir nüsha da benim Sinop'taki kütüphâneye koydum. İşte bir - iki cahil, hırs ve gururları ile Şeyh Said mes'elesinde yaptıkları hareketle bu işi alevlendirdiler. Orayı bir Makedonya yaptılar. Zavallı devlet bu belâdan nasıl kurtulacak bilmem... Türkiye - İran arasında Nevih-i Sidde denilen bir mes'ele vardır. Bir müddettir Türkiye İran arasında diplomatik müzakere yapıyordu. Bir hudud mes'elesi bu işte en mühim mes'ele idi. Galiba Acemler de müzakerede ağır basmak için Kürtlere yardım ettiler. Bizimkiler de bu vasıta ile bir te'sir yapmak için İran toprağına girdiler.

Bu gün plâjda iki şey gördüm. Tuhaf. Tıpkı bizdeki gibi. Bir mantarın üstüne para koyup bilye atarak düşürüyorlar. Vuran kazanıyor. Bizde parayı çivi çivi üzerine korlar. Bunlar kaç kişi oynuyorlarsa o kadar koyuyorlar. Diğer el üstüne çakı koyup atarak kuma saplıyorlar. Bu oyun da galiba bizde de var.

10 Ağustos :

Gazetelerde Fethi'nin Paris elçiliğinden istifa edip muhalif bir fırka teşkil edeceği yazılı. Mühim havadis. Demek İsmet'in Lozan'dan Mustafa Kemal'e gönderdiği pek dalkavukça mektubunun neşredilmesi gösteriyordu ki aralarında ihtilâf vardır. İkisi arasındaki ihtilâf havadisleri doğru imiş. Adetâ gazete okumayan ben şimdi, hergün üç-dört fransızca muhtelif gazete okuyorumö Çoktanberi Avrupa gazetelerinde Türkiyeye ait havadis yok gibi idi. Biraz Kürt işinden bahsolunuyordu. Şimdi bu fırka işinden bahsediyorlar. Havadisler telraf havadisi, kısa. Pek merak ediyorum. Vakıa Mustafa Kemal sağ iken Türkiye'de parlâmento hayatı, muhalif fırka olamaz. Bu da onun bir iğfal ve dalaveresidir. Millet, devlet için hiç bir menfaat beklenmemelidir. Bunu kat'i biliyorum, ama ne de olsa merak ediyorum. Türk gazetelerini görmek istiyorum. Onlar Parist'e. Paris'e gitmeğe acele etmeğe başladım. Zaten Bercline'de rahatım da yok. Tebdili hava istirahatı yapabildiğim yok. Altı aydır Paris'te asabî romatizmalar başladı. Burası pek rutubetli, ağrılar azdı. Ne ise 15 Ağustosta Paris'e döndük. 10 adet Milliyet gazetesi yığılmış. Hemen onları okudum.

2 Ağustos Milliyet'de Yakup Kadrinin bir başmakalesi var. Serlevhası «Gazi ve Milletler» Bu adam ne kadar dalkavuk, yalancı, namussuz imiş. Makale Mustafa Kemal'in evvelce zikrettiğimiz İran'a ve Bulgarlara dair olan iki beyanatı hakkındadır. Yakup Kadri bu beyanata «Yüksek vecîzeler» diyor ve «Bu yüksek vecizelerin bizim yüreğimizdeki Gazi aşkına çok şeyler ilâve ettiği muhakkaktır.» diye başlıyor. Bu makaleden şu cümleleri de alıyoruz : «Dün silâhı üzerinde bir vatan müdâfii olan Mustafa Kemal'in bugün bir milletler ittihadına doğru gidişi... Onun dehasının akla hayret veren tekâmülünü yakından adım adım takip edenler için vatan müdâfii Mustafa Kemal'e günün birinde en yüksek beşerî dâvalardan birinden müdâfii olmak da mukadderdir. İşte bizce büyük Türk iki beyanatı ile ilk adımlarını atıyor demektir... Yedi devlete meydan okuyan Mustafa Kemal'i mazlum milletler aynı zamanda kendilerini de kurtarmağa çıkmış bir kahraman telâkki ediyorlardı. Kürt diyor ki, her şey ötedenberi Gazi'nin dehasını beynelmilel bir şümûl ve kıymet vermekte ittifak etmiş gibidir. Türkiye Reisicumhuru bu şümûl ve kıymete revaç verdiği gün, yeryüzünde yeni bir yıldız ışığı serpilmiş olacaktır. Zira bu insanî deha şimdiye kadar ne yüksek san'at âleminin tozu dumanı içinde kararmak, ne yüksek politika makinesinin çarklarında eğilip bükülmek felâketine uğramıştır...» Sorarım şu küstah, arsız, haysiyetsiz muharrire : «Hangi beşerî dâva? Uyduramamışsın. Makalene şairâne bir heyecan vermek istemişsin, yakışmamış ve heyecan kesik, zorakî ve zayıftır. Çok âdi ve iğrendiren bir çeşni vermiş. Ve bir diğer tesir samimiyetsizlik. Şu makale sahtekâr bir yüreğin ifadesi. Hülâsa Fransızların dedikleri gibi kelime salatası. İlâve ederim ki içinde hıyarı çok karışık bir salata. Hem de hıyarları acı.

4 Ağustos Milliyette Gazi'nin Yalova'daki köşkünün yeri değiştirilip sekiz metre ileriye nakledildiği ve bu işin fen âleminde oldukça mühim bir hâdise teşkil ettiğini yazıyor. Yahu nice sefahatler, zevk ve keyifler işittik idi, tarihlerde de türlüsünü de gördük idi. Ama bir binanın naklini işitmemiştik. Kör olası zaten devletin parası ile kendine köşkler yapmak, bir defa rezalet, hırsızlık ve alçaklıktır. Bir de üstüne bunun nakli ne oluyor? Edepsiz, namussuz! Varsın fuhuşhânen sekiz metre geride olsun, yerinde kavun mu çıktı. Yahut kör mü idin, yapılmadan düşünseydin. Zaten her işin böyledir. Buna da dalkavuk matbuat fen âleminde hâdise, Gazi'nin dehası süsünü veriyor. Bari utanın da bu işten âleme karşı hiç bahsetmeyin. Hem de hâdise biz mi yapacağız?!. Amerikada çok koca binaları naklederler. Bu ne rezalet? Allah topunuzun belâsını versin. Abdülhamid dalkavuklarını bin kere geçtiniz.

9 Ağustos Milliyette yeni fırka mes'elesi var :

Fethi yeni bir fırka te'sis ediyor. Fırkanın lideri olacak. Bu zâtın fırkasının esasî prensipleri Halk Fırkasının esaslı prensiplerinden farklı olmıyacak. Yâni yeni fırka da Cumhuriyetcilik ve lâiklikte Halk Fırkasının aynı prensiplerini programında kabul ve tatbik, fakat idarî, iktisadî ve siyasî nazariyatta farklı bir program tatbika çalışacaktır. Fethi sefirlikten istifa ettikten sonra münhal meb'usluklardan birine namzetliğini koyacaktır. Bu havadisin yanında Mustafa Kemal ile Fethi'nin Yalova'da yemek masasında bir resmi var. Bundan da fırkayı yapan kim anlaşılıyor.

İki gün sonraki Paris gazeteleri Fethi'nin istifa ettiğini, yerine Saraçoğlu veya Vasıf'ın Paris'e sefir olacağını yazdılar. Vasıf rezalet ve cehaletlerle dolu olduğu halde Mustafa Kemal ve İsmet Hükümetinin mühim bir haricî memuru olmuştur. Bundan iki ay evvel Fransanın şimalinde meşhur zevk şehirlerinden biri olan Boville'e gitmiş. Orada dünya güzellerini, fahişeleri dâvet edip ziyafet çekmiş, çok paralar sarfetmiş, dansetmiş. Fransız gazeteleri bunu istihza ile yazdılar. Çünkü şefir vaziyetinde bulunan biri böyle şey yapamaz.

Fırka mes'elesi hakkında aynı gazetenin ilk sahifesinin başında çerçeve içinde bir yazı var. Bu işin girizgâhı makamındadır. Resmî değilse de Hükûmet ağzı gibidir. Şüphesiz bunu Mustafa Kemal dikte ederek neşrettirmiştir. Burada diyor ki : «Da-

hilde ve hariçte bazı tenkidler var. Türkiye de demokrasi ve cumhuriyet var, ama ne hürriyet-i matbuata cevaz veriyor, ne de muhalif bir fırka teşkiline. Türk vatandaşları kanaat ve içtihadlarını müdâfaa için kürsü bulamıyorlar··· Mecliste türlü ve gizli ihtiraslardan münezzeh saf ve samimi bir muhalefetin faydası vardır......» (Milliyet 4 Ağustos).

10 Ağustos tarihli gazetede yeni fırkanın adının «Serbest Cumhuriyet» olduğu yazılı. Bu Halk Cumhuriyet Fırkasının müstebid bir cumhuriyet olduğunu ifade eder bir ad. Âlâ.... Bu adı koyan da şüphesiz Mustafa Kemaldi. İntakı hak. Bununla eski fırkanın müstebid ve zalim olduğunu ifade ediyor demektir. Burada Fethi'nin Mustafa Kemal ile otomobilde bir resmi var. Altında şöyle yazılı : «Cumhuriyet Halk Fırkasının bâni ve lideri Büyük Gazi Hazretleri ile Yeni Serbest Cumhuriyet Fırkasını teşkil edecek olan, otomobilde Yalova'da bir tenezzüh esnasında» Yine bu nüshadaki mâlûmata göre «Fethi dün gece sabahın beşine kadar Gazi Hazretlerinin köşkünde kalmıştır. Bu gece de beraberdir. Fırka Umumi Kâtibi Saffet Beyin de iştirâk ettiği bu toplanmaya ehemmiyet atfolunur.»

Paris gazetelerine göre yeni fırkaya Kütahya meb'usu ve Gazinin en emin adamı Nuri Bey kâtib-i umumi tayin edilmiştir Tamam iyi bulmuşlardır... Bu da isbat eder ki, yeni fırka oyununu yapan Mustafa Kemaldir.

11 Ağustos Milliyette İsmet Paşa'nın beyanatı var. Bu da ilk sahife başında ve çerçeve içinde. Şunları demiş : «Anlaşılıyor ki, eski arkadaşımla büyük mes'eleler üzerinde ciddî münakaşalar yapacağız. Yeni fırka liderinin mevzularını daha sarih bir surette teşrih etmesine lüzum vardır. Fethi Beyin müstakil bir fırka teşkil etmesi siyasî hayatımızda büyük bir tekâmül safhasıdır. Fethi Beyin intişar eden mektubuna göre bu fırka daha ilk anda Hükûmetin siyaset ve icraatını tasvib etmeyen bir istikamette olduğunu göstermiştir... İlh...»

Aynı nüshada bu hususta diğer mâlûmat da var. Serlevha : «Yeni fırka karşısında Gazi Hazretleri ne düşünüyorlar?» Burada bir resim var İsmetle Fethi beraber, yine tatlı tatlı gülerek konuşuyorlar. Birbirini bitleri kadar sevmiyen bu iki adam içlerini saklayıp böyle nasıl gülebiliyorlar bilmem? Gazete resmin altına «Samimi musafaha hali» demiş. Diyecek yok!..

Buradaki mâlûmat : «Fethi yeni fırkanın teşkilâtı ile meşgul olmak ve lüzum hasıl oldukca Gazi Hazretleri ile temas etmektedir. Fethi programını hazırlamış ve Gazi'ye bu hususta izahat vermiştir. Programın bugün, yarın neşri muhtemeldir. Yeni fırkaya bir kısım meb'usların iştiraki bildirilmektedir. Fethi mevkii iktidara gelmek için çalışacağını söylemiştir.

Aynı gazetede «Gaz'nin cevabı» serlevhalı ve çerçeve içinde şu mâlûmat var : «Fethi Beyin Reisicumhura takdim ettiği mektubu bugün dercediyoruz. Gazinin cevabı henüz gelmedi. Biz bu cevaba pek hususî bir ehemmiyet veriyoruz. Çünkü hem reisicumhur, hem Halk Fırkası umumî reisidirler. Gazi bu sıfatlarının herbiri ile kendi prensipleri üzerinde münakaşa imkânı verecek her teşekkülü memnuniyetle kabul eder... Şu muhakkak ki Gazi yeni teşekküle karşı yüksek mevkiinin icabettirdiği yakın âlâkayı gösterecektir. Fakat şuna da kaniiz ki, Cumhuriyasetinde olsun veya olmasın, Gazi her şeyden evvel Halk fırkasının reisidir. Cevaplarının bu ruh ve vasıfta olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz.

«Yeni Fırka hakkında gazi ne düşünüyor?» ünvanlı makaleye devam ediyoruz. Burda iyice mâlûmat var.

Aynı nüshada «Son Dakika» serlevhalı mâlûmat da var. Bunda Milliyet muharriri, Fethi'yi Saffetle beraber görmüş, bir mülâkat yapmış. Fetfi suallere şöyle cevap veriyor :

«Fırkanın programı tamamen tesbit edilmiştir. Birkaç gün içinde neşredeceğim. Çok esaslı hatlara malik olan bu program tatmin edici hususiyetleri ihtiva etmektedir. Neşretmeden evvel tafsilât vermek istemem. Fırkanın grup halinde kalmayıp emsali gibi her türlü teşkilâta malik olacaktır. Bu teşkilâtı sür'atle yapacağım. Prensip ayrılıkları olan noktalarda Hükûmeti tenkid edeceğim. Kabineye dahil olmak istemem. Bir fırkanın lideri ola-

rak Hükûmetin başına geçmek, kendi prensiplerimi hâkim kılmak isterim. Programın intişarından sonra kanaatlerime iştirâk edecek meb'uslar olursa maal-memnuniye kabul edeceğim.»

Bu hâdise Lozan muahedesinden sonra beş senelik şiddetli bir zulûm ve istibdad, katil, hırsızlık, fuhşiyat, favoritizm, keyfî idare, ağır vergiler, israftan sonra bunlar halkta memnuniyetsizlik, zulümden şikâyet, şiddetli malî bir buhran hasıl ettikten, Avrupada memleketimiz rezil olduktan, millet bu hükümet ve idareye düşman olduktan sonra oluyor. Bu vak'anın mühim bir hâdise olduğu şüphesizdir. Bütün bunlardır ki Mustafa Kemal'i böyle bir bu dercettiğimiz mâlûmata göre muhalif bir fırka teşkil ediliyor. Bunu Fethi yapıyor. Fakat Mustafa Kemal ile beraber. Yâni hakikatte Mustafa Kemal yapıyor. Fethi basit bir âlettir. Bu fırka Cumhuriyetcilikte evvelki fırka ile bir. Fakat idarede başka fikirde. İdaredeki sistemi hürriyettir. İsmet Hükûmetinin idaresinin muzır olduğunu, onu tenkid edeceğini söylüyor. Mevkie geçeceğine ifade ediyor.

Şimdi bu şeklin sebeplerini, ifadesini, içyüzünü, akıbetini söyleyeyim. Paristan söyleyebilirim. Burada keramete lüzum yoktur. Vazyet sarih ve basittir :

Bu fırkayı yapan Fethi değil, bizzat Mustafa Kemaldir. Teşebbüsü bizzat olmamış olsaydı, Fethi ona böyle bir teklif bile yapmağa cesaret edemezdi ve böyle olmasa gerek Fethi ve gerek başka birinin fırka yapması imkânı olur muydu? Pek yakın bir mazideki ikinci grup ve Terakkiperver Cumhuriyet fırkalarının akıbetleri, felâketleri, onları teşkil eden şahısların maddeten ve mânen imha edildikleri meydandadır. «Girizgâh» adını verdiğimiz ve aynen dercettiğimiz beyanatta bu zihniyetin hâlâ bir noktasını kaybetmeden hüküm sürmekte olduğuna celî bir delildir. Programı da bizzat Mustafa Kemal yapmıştır. Bu hâdise ifade etmektedir ki, Mustafa Kemal ve saltanatı yıpranmıştır, inhıtata yüztutmuştur. Mustafa Kemal artık sağdangeri ediyor. Şaşı gözü görmüş, nihayet anlamış ki zulüm ile de asıp kesmek gibi şiddetler ile de sökmüyor. Devleti, milleti

helâke doğru götürdüğünü hissetmiştir. Devleti, milleti, cumhuriyet denilen şeyi cihana karşı rezil ettiğinin de farkına varmıştır. İyice anlamıştır, ki gırtlağına kadar pisliğe batmıştır. Şimdi bundan kurtulmak, mevkii sağlamlatmak istiyor. Bu pisliği tamamiyle İsmet'e sürüp işin içinden çıkacak. Mes'ele bundan ibaret. Halbuki Lozan'dan bugüne kadar olan devrede Türkiye'de sade bir Mustafa Kemal vardı. İsmet kimdir? Mustafa Kemal'in kendi tabiri vechile «sade bir emir neferi.» Her şeyi düşünen, yapan sade Mustafa Kemaldir. İsmet bir âlet idi. Onları sadık bir hizmetci sıfatıyla ve gayretle icra ve tatbik ediyordu. Bu sağdangeri ile Mustafa Kemal bübtün işlerin fena olduğunu sarih bir surette itiraf ediyor demektir. Bunların bütün mes'uliyeti kendi sırtındadır. Fakat şurası da muhakkakki onun mevkii gayrîmes'uldür. Mes'uliyet mevkii İsmet'indir. Kanun huzurunda bunlardan kâmilen mes'ul olan İsmettir. İsmet öldürülen bir millete mezar kazan Gazi'nin elinde bir kazmadır. Kazma mes'ul olmaz ama, bu canlı kazmadır.

İsmet gayet haristir. Efendisinin yerinde gözü vardır. Dört yıldır Türkiye'de ve Avrupa'da adamları ile propaganda yaptırıyordu. Bunların içinde meb'uslar sefirler vardı. İsmet bunları her suretle himaye eder. Propaganda şu idi :

«Çok fenalık oluyor. Böyle zulüm ve suiidâre görülmemiştir. Hırsızlık müthiş. Millet batacak. Bunları yapan hep Mustafa Kemaldir. Bereket versin İsmet'e o da olmasa büsbütün müthiş olacak. Ne ise o mümkün mertebe fenalıkları ve daha çok olmaktan menediyor.» Derken halkta Mustafa Kemal'e düşmanlık, İsmet'e muhabbet peydah oldu. Anlaşılıyor ki Mustafa Kemal bunu sezdi. Sezmesi tabii idi. İsmet'i hırpalamağa başladı. Meselâ İsmet'in Lozan'dan Mustafa Kemal'e yazdığı pek müthiş bir dalkavukluk olan mektubunu neşretti. Bu İsmet'i rezil etmekti ve seni imha ederim diyen bir tehdid idi. İsmet derhal işi anladı. Daha müthiş dalkavukluğa başladı. Bununla mevkıda kaldı. Bir de Mustafa Kemal İsmet kadar mutı' bir köle, âlet bulamazdı. Bu sebeple onu atamıyordu. Tehdid altında tu-

tuyordu. Derken Mustafa Kemal propagandaya başladı. Adamları harıl harıl fenalıkları İsmet'e yükletir tarzda propagandalar yaptılar. Vaziyet değişti. Halktan şimdi İsmet'e de düşmanlık hâsıl oldu. İşte bu fırka mes'elesi ile Mustafa Kemal şimdi bu işi ikmal ediyor. Yoksa Mustafa Kemal'in kötülükleri ortadan kaldırmak, hürriyet vermek aklından geçen şey değildir.

Fethi İsmet'i hiç sevmez. Paris'te fena canı sıkılıyordu. Bana burada söylediği sözlerden anlıyorum ki ille yine başvekillik istiyordu. Bu vaziyetleri bilen Mustafa Kemal bu işe Fethi'yi âlet etti. Şimdi onu İsmet'e karşı kullanıyor. Bunu zaten yıllardanberi yapıyordu. Bu sefer büyük mıkyasta ve maddî olarak yapıyor. Fethinin de işine geliyordu. Derhal âlet oldu.

Mustafa Kemal'in bütün idaresi, her şeyi, Cumhuriyeti bir sahtekârlıktan ibaretti. Millet Meclisinde fırka vardı. Tek mek ne ise... Fakat serbest müzakere yapamaz, reyi olmaz, hükûmet idaresinde on paralık methali yoktur. Bu bir Karagöz perdesi idi. Pek ayıp bir rezalet idi. Mustafa Kemal bunun ayıp bir şey olduğunu, cihanın alay ettiğini görünce vaziyeti kurtarmak için ikinci ve muhalif bir fırka yapıyor. Fakat hakikatte birinci gibi ikinci fırka da yoktu. Yine sade Mustafa Kemal vardı. Bunun hakikatı şöyledir. O kendi kendine demiştir ki : «Yalnız bir fırka var diye bana müstebit diyorlar şunları bir dalavereye getireyim, aldatayım. Millet Meclisi diye bir Karagöz perdesi kurmuştum. Halk fırkası diye bir Karagöz koymuştum. Karagöz oynuyor ama âhengi yok, tadı da çıkmıyor. Meğerse bu perdeye bir de Hacivat lâzımmış, bilemedim. Şimdi Hacivad'ı da koyayım, oyun güzelleşir. Arasıra Karagöz, Hacivat birbirine şap diye vururlar da herkes güler. Oyun tamam olur. Alemde iki fırka var, hürriyet var diye yutar.

Bu fırkada Mustafa Kemal'in malıdır. Halk Fırkasındaki meb'usların bir kısmını emredecek yeni fırkaya verecek. Bu iki düşman şahıs Karagöz ve Hacivat halinde döğüşecek. Böyle göz boyayacak. Herkes de artık hürriyet var diyecek! İhtimal bu sene ekseriyeti Fethi'ye verecek, İsmet'i yıkacak. İsmet o vakit gaflet edip efendisinin aleyhine başlarsa, Mustafa Kemal onu derhal imha edecek, Kâzım Karabekir ve arkadaşlarının mezarlığına yollıyacak. Fakat İsmet hinoğlu hindir. Pek müraî ve hilekârdır. Bu yola girmez. Bil'âkis evvelkinden daha ziyade dalkavukluk eder. O vakit yaparsa sefir olarak tebyid edilecek, yahut Halk Fırkasının başında Mecliste ekalliyette oturup Mustafa Kemal'den izin alabildikçe Fethi'ye hücum edecek, böyle ondan intikam alacaktır.

Mustafa Kemal'in bu işte hüsnüniyeti olsa, her şeyden evvel Halk Fırkasından samimi bir surette çekilirdi. Halbuki çekilse bile yine hüsnüniyetine inanmak mümkün olmaz. Zira bu sefer gizlice yine fırkayı avucunda tutar. Önümüzdeki intihapta yapacağı intihap rezaleti de gösterecektir. Yine intihabı valiler vasıtasıyla tehdid ile yapacaktır. Yalnız şu farkla ki bu sefer bütün meb'uslar Halk Fırkasına değil, bir kısmı da Serbest Cumhuriyet Fırkasına intihap olunacaktır.

Hâsılı bu halin adi bir maskaralıktır. Eski rezaletlere yeni bir rezalet ilâvesinden ibarettir. Millet ve devlet için bir faide me'mul değildir. Buna kollu döğüş derler... Eğer Fethi bu vaziyetten istifade ederek beş yıldır olan türlü vahim rezaletlerin içyüzlerini Mecliste açıp dökerse, bunu gazeteler yazarsa besbelli bir hizmet etmiş olur. Millet ve cihan rezaletleri bir derece daha anlamış olur. Fakat rezaletler esasen Mustafa Kemalindir. Hangi pis taşı kaldırsan altından Mustafa Kemal çıkar. Hangi kirli yorganı açsan altında o vardır. Herhangi pis ipe dokunsan ucunda o vardır. Bunlara dokununca Mustafa Kemal çıkar. Fethi ise ona el süremez. Fakat bu Fethi esasen ve vakıt vakıt te'sir altında enporte olan, zivanesinden çıkan bir bünyede insandır. Birgün münakaşa esnasında kızışıp herşeyi söyleyivermesi de mümkündür. Bakalım. Ancak bunu da bir defa yapabilir ve derhal imha olunur.

Zannediyorum ki bu işlerin böyle olduğunu bildiği halde ahali bu fırkaya sarılacaktır, bel bağlıyacaktır. Denize düşen yılana sarılır. Bu da Mustafa Kemal'in hoşuna gitmeyecek. Ye-

ni fırkayı dağıtacak. Arada bir takım zavallılar perişan olmuş olacak.

Bu işte bir şaşılacak şey de Fethi'nin nasıl olup da bu işe girmiş olmasıdır. Çünkü rezil olacak. Çünkü fenalığın başı Mustafa Kemaldir. Onun vücudu kalkmadıkça hiçbir şey düzeltilemez. Fethi bunu bilmez bir kimse değildir. Bana Pariste kaç defa Mustafa Kemal'in pek alçak ve rezil bir adam olduğunu, bunu evvelce anlayamadığı için pek teessüf ettiğini, bu idarenin eşkiyalıktan başka bir şey olmadığını yana yakıla ve heyecan içinde söylemiştir. İsmet aleyhinde ise daima ve herkese söylenirdi. Zaar... Hem bilmek lâzımdır ki onunla işe girmek itle çuvala girmektir. Farzedebiliriz ki, Fethi bu çürük işe girmek, kendisini rezil etmeği bir ümid ile göze almıştır. Hükûmete geçip belki Mustafa Kemal'den milleti kurtarmağı düşünüyor ve yapabilirse Türkiye'nin en büyük adamı olur. Derhal heykeli dikilen. Fakat böyle bir ümid ve ihtimal aslâ yoktur. Böyle bir teşebbüsü sezdiği, hattâ sade şüphelendiği anda, Mustafa Kemal Fethi'yi gıcır gıcır kör testere ile keser. Kolaylıkla kesemezse derhal silâh kuvvetine müracaat eder. Asker aleti Fevzi Paşa ile, hattâ ona lüzum kalmadan muhafız taburları ile Meclis'i basıp Fethi'yi, Hükûmet âzasını, meb'usları kılıçtan geçirir. Fethinin zaten böyle bir fikirde olduğunu zannetmem. Böyle fikirde olmayınca da bu iş deruhte edilemezdi. Etti.

Mustafa Kemal gayrîkabili ıslâhtır. Bir defa bünyesi, cibiliyeti iktızasıdır. Sonra bu imkân çoktan zail olmuştur. Bundan beş yıl evvel olsaydı mümkündü. Şimdi sirkat kasdi ile bir eve girmiş, hâne sahibi uyanınca onu kesmeğe mecbur olmuş, onu kesince de eve ateş verip yakmış bir hırsız vaziyetindedir. Nasıl meşruiyete döner?

Fethi bu iş ile kendini rezil edecektir. Bu adam bir namuslu insandı. Bu fırka ile mahvoluyor ve lekeli bir surette ölüyor. İşin ahlâkî cihedleri var : Mustafa Kemal'in şiddetle aleyhinde olan bu adam, bugün onunla teşriki mesaî ediyor. Demek bugüne kadar olan rezaletleri kötü görmüyor. Dercettiğimiz mektubunda görüldüğü üzere Fethi de Mustafa Kemal'in dehasından bahsediyor. Türlü dalkavukluklar ediyor. Bunlarla demek Fethi de bir İsmet olup gitmiştir. Bu çirkefe sadece mevkı hırsı ile düştüğünü zannediyorum. Bir türlü Paris'e sığamıyordu.

Ankara'yı istiyordu. Paris'te son iki yıldanberi de İsmet'in aleyhinde devamla beraber Mustafa Kemal'in lehine başlamıştı. Halbuki daha evvel kendisini Ankara'ya davet ettikleri vakit, fena korktuğunu, gidemeyeceğini bana söylemişti. Bir yıl evvel İstanbul'dan avdetinde bana «Canım artık memlekete dönmüyor musun? Gazi eskisi gibi değil. Çok mutedil olmuş. Hele Türk tarihi merakına düşmüv. İyi... Onunla oyalansın. Fena şeyler düşünmeğe vakit bulamaz» demişti. Ben bir şey demeyip içimden «Amma mutedil olmuş! Eskişehir istasyonunda Temyiz âzalarına yaptığı müthiş tehdid ne?» demiştim. Çünkü bunu daha iki ay evvel yapmıştı. Demek ki İstanbul'a gittikçe Fethi yumuşuyordu. Mustafa Kemal'in lehine dönüyordu. Fethi safderûn bir adamdır. Demek o şeytan onu kandırıyordu. O da İsmet aleyhine olan kini sevki ile bunu muvafık buluyordu. Nihayet ağına düştü. Bir defa daha âlet ve sonunda büsbütün rezil olacaktır. İsmet bugün düşse bile bir müddet sonra Fethi yine atılıp İsmet mevkıye geçecektir. Gazi cenapları iki dama taşına maliktir. Onlarla hâneler atlıyarak oynayıp durayacaktır. Vaziyet ve netice böyledir. Bakalım zuhurat, fevkalâde şeyler olmazsa...

İsmet ve Fethi'yi mukayese edelim :

İsmet cahil, namussuz, rezil, içi dışına aslâ uymaz, şeytana iblislik eder, müraî, hilekâr biridir. Entrikada eşsizdir. Natuktur. Fethi zekâca İsmet'ten aşağı, fakat şimdiye kadar namuslu biridir. İsmet'e nisbetle çok okumuş olmakla beraber pek bön ve safderûndur. Mantığı çok defa kuvvetlidir. Vaziyeti görür, çok defa da saf bir çocuk gibidir. Hele çok tesir altında kalır. Kim evvel giderse ve biraz da cerbezesi varsa Fethiyi en saçma şeylere de inandırır. Halbuki İsmet babasına bile inanmaz. Mevcudiyeti şüphe ve evhamdan ibarettir. Bu sebeple daima

uyanıktır. Beriki ise uyuşuktur. İsmet yalandan güler yüzle dost kazanmakta maharet sahibidir. Fethi ise aksi, herkes için antipatik bir mizaçtadır. Kimse sevmez.

Bu evsafa bakınca hükmetmek lâzımdır ki İsmet Fethiyi dolaba koyacaktır. Herhalde mağlûb edecektir. Bilhassa entrika nutukluk ile İsmet Fethi'yi açık münakaşalarda da alt edecektir. Fakat bunun hükmü yok. Hüküm Mustafa Kemaldedir. En haklı ve en haksız bir işte de Fethi münakaşada mağlûb olsa, fakat Mustafa Kemal Fethi'yi tutmak istiyorsa Fethi galiptir. Netice o veçhile olur ve icra edilir. Yok en haksız işte de İsmet haksız çıksa veya en hakkı olduğu zamanda mağlûb da olsa Türkiye'nin lâyüs'el, amma yef'al Allahı el Gazi Cellecelâlühu İsmet'i tutmak istiyorsa İsmet galiptir.

Ne oldu ise Fethi'ye oldu. Bu namuslu olduğunu zannettiğim adama acırım.

Bu hâdisenin esasî hatları budur. Eğer Fethi yeni fırka ile memlekete idarî, siyasî ve iktisadî bir derece hürriyet ve ferahlık getirirse Fethi yine tebrike şâyandır. Esas can, mal ve namus emniyetidir. Başka şeyi istediğimiz yok. Bakalım bunları yerleştirebilecek mi? Bunların düşmanı Mustafa Kemaldir. Bu sebeple yerleştiremiyecektir. Reisicumhur kızdığı adamı imha edemeyecek mi, onun meb'usluğuna, ticaretine zarar veremiyecek mi, adliyede hâkimlere emredip istediği gibi hükûm verdiremiyecek mi? Bu basit ve medenî dünya, hattâ binlerce yıl evvelki milletlerin sosyetelerinde iptidâî haklar olarak mevcüt bu şeyleri Fethi yirminci asırda ve cumhuriyette Türkiye'de te'sis edebilecek mi?... Bence edemiyeceği iki kere iki dört eder gibi kat'idir.

19 Ağustos Milliyetin başındaki beyanat şüphesiz Mustafa Kemal'in dikte ederek neşrettirdiği bir şeydir. Burada bunların artık Meclis'te muhalefete ve serbest münakaşaya müsaade edilmesinin matbuat hürriyetini ilga etmelerinin cumhuriyette ne çirkin olduğunu bizzat ifade ediyor. Fakat garibi şu ki, bunun sebebi muhalif fırkaların vatansız olduğuna veriyor. Şu adam ne insafsız müfteridir, ve ne utanmaz sahtekârdır. Bu kadar zırva te'vulil kabul eder mi? İkinci grupa, Terakkıperver Cumhuriyet fırkasına vatan hainliği isnat etmek alçaklıktır. Bu adamlardan böyle bir şey sâdır olmıyacağı muhakkaktır. Tanıdığım insanlar ve böyle bir halleri görülmemiştir. Bu hal bilâkis Mustafa Kemal'den me'muldür. Bir kere mevkiden düşsün, hattâ Avrupa'ya kaçmağa mecbur olsun. Tekrar o mevkıye gelmek için ecnebi devletlere memleketin bir kısmını bilâtereddüd nasıl verir görürsünüz. Bu muhalif fırkalara bu beyannamede kaba teşekkül deniyor. Buna aklım ermedi. Acaba Halk Fırkası mı ince teşekkül... Hem irtica ile onların münasebeti yoktur. Gazi Halk Fırkasından daha sol bir fırkayı bile memnuniyetle karşılarmış... A efendi, dolma yutturmasana... Mes'ele bu mu? Bütün iş mevkı-ı iktidar işi... Yeni fırka cumhuriyet fikirli ve halk içinden doğuyormuş... Canım bunu yapan yine sizsiniz. Halk nerede, neden haberi var?!. Mecliste ve matbuatta kirli ve kirli ellerden münezzeh saf ve samimi muhalefetin faydası vardır deniyor. Ne demek?.. Saf ve temiz olanın ne ve miyarı nedir? Sizce işinize gelmeyince yâni bir pislikleri meydana dökünce elinizden mevkıyı almak iktidarını gösterince ona gayrî sâf, kirli emelli der işin içinden çıkarsınız.

Mustafa Kemal sofrasında dâvetlilerine fırka hakkında izahat vermiş. Buna sebep Ankara meb'usu Talattır. Talat fena adam değildir. Sade dalkavuktur. Bir de dangalaktır. Sebebini birgün bana söylediği bir söz izah eder. Halk Fırkasının meb'uslar arasında müşevvik ve propagandacısıdır. Kendisine «Çok dalkavukluk ediyorsun» dedim. «Bir kere yanıldım da İttihadcılara muhalefet ettim. Talat Paşa beni yere bir çarptı ki hapis, Avrupa'ya kaçmaya kadar belimi doğrultamadım. Çok mahrumiyet çektim. Bir daha mı? Ben delimiyim... Suyuna giderim.» demişti. Gazi'ye sofrada «Yeni intihabı da siz yapmalı idiniz. Sonra size Meclis içinde bir hizip yapardık.» demiş. O da şu cevabı vermiş : «Yok, bu dürüst değil, bunda namuskârane hareket etmeli. Senin dediğin eski teşekküllerde olurdu. Bunların

etmeleri milleti elemlere, kederlere mâruz bırakmıştır. ilh...» Ne güzel itiraf... Bunu namussuzluktan başka hayatında bir iş yapmamış olan biri söylüyor. Ne namussuz adam!.. Yeni intihabı canım yine bizzat sen yapacak değil misin? Fena intihabı namussuzluk ile tavsif ediyorsun, bunları eskiden yapan sen değil misin? Bu sözünle kendine namussuzluğunu itiraf ediyorsun. Zavallı millet nelerle iğfal ediliyor? İğrenç.... Bakın ne acûbe mahlûklar çıkar da millet denilen şeyleri nasıl dolandırır... Padişahlıkta milletin iğrapta mahilli yoktu. Ondan bahsedilmezdi. Boynuna cumhuriyet maskesi geçiren alçaklar her şeyi milletin yaptığını söyler dururlar. Hakikatte ise milletin yine eskisi gibi insan yerine konulduğu yoktur.

Fethi beyanatında ve mektubunda Mustafa Kemal'e «Büyük Reis, Gazi Hazretleri, bilhassa devlet işlerinin münakaşa tenkid olunması ve ancak bu suretle salim neticelere iktıran edeceğini kabul eden, yalnız kabul değil, hattâ telkin eden ve bundan hâz duyan bir dehâdır.» diyor. Kendi de bilir ki bunu istemiş, buna tahammül edemeyen Mustafa Kemal bizzat kendisidir. Ona dâhi de diyor. Birgün Paris'te Fethiye «Bu ne rezalet? Bu adam boyüna dâhi diyorlar, herifi çıldırtacaklar, gururu Allahlık derecesine varacak» demiştim. Bana «İşte Abdülhamid'e yapılan istibdad devirlerinin lâzım-ı gayrı mufarıkı dalkavukdur» demişti. Şimdi şuna bak!.. Fethi gözümden düştü, ayağımın ucunda bin parça oldu. Bu adam namuslu değildir.

Fethi namzetliğini koyacağını, halk programını beğenirse meb'us yapacağını söylüyor. Bunun da böyle olmadığını kendi benden iyi bilir ya. İşte Fethi de yalanlara, dolanlara başladı. Bunun nasıl olacağını biz de biliriz. Bütün cihan da bilir. Daima itiyad olarak münhal bulundurulmakta olan bir - iki meb'usluklardan birine intihabını Mustafa Kemal ora valisine yazacak, Fethi meb'us olacak. Fethi'nin beyânatında mühim olarak, yeni intihap kanunun yapılacağı, bunun bir derece olacağı, kadınların da intihap olunmak hakkı olacağı var. Al sana bir rezalet daha... Fethi buna da tasvibkâr. Hattâ yapılması kendi yapacakmış gibi. Fethi çamura batmıştır. Bunu söylemesinin sebebi şudur: Bunu isteyen Türkocağı değil, Mustafa Kemal'dir.

Ankara meb'usu Tâlât yeni fırkaya girmiş. Halbuki Mustafa Kemal'e fırkanın yapılmayıp intihaptan sonra Meclis'te bir hizib yapılmasını teklif eden bu. Mes'ele basit: Gazi Halk Fırkası meb'uslarının bir kısmını Fethi'ye boca ediyor. Talât'a emir vermiştir. Talât da giriyor. Yoksa bana biraz evvel söylediğim sözü söyleyen Talât, faka basar mı? Muhalif fırkaya girer mi?

Fethi, Mustafa Kemal'e bir mektup göndermiştir. Onu da hiç şüphem yok Gazi Cenapları bizzat kendi yazmıştır. Öyle diyerek halkı aldatıyorlar. Daha doğrusu ağalar Türk Milleti ile eğleniyorlar. Bu mektup bir noktadan pek mühimdir. Diyor ki: «Memlekette bir sıkıntı vardır.» Bunu en hafif tabiri ile ifade edebilen edebilmiş. Bu, malî ve iktisadî buhrandır, diyor. Doğru, fakat sonra nebat-ı iptidâiye bahanesi ile mâzur göstermeyi de unutmamış. Lâkin hakikat hiç de böyle değil. Sonra bunu hükûmetin beş yıldır takip ettiği malî ve iktisadî siyasete veriyor. Bu pek doğru ama yine bu kadar değil. Sonra fazla vergileri de sebep gösteriyor. Bu da doğru. Lâkin daha çok var. Buna tevzi-i adalet, haricî ve dahilî siyaseti de sebep gösteriyor. Hah, işte bu suretle mücmel ve kapalı olarak söylüyor. Bunlar büyük şeylerdir ki zulüm, mahkemelere müdâhale, istibdad, asıp-kesme, rüşvet, hırsızlık, ilh... emsali bu cümlede dahildir. Bunları açık izah edemiyor. «Kendilerine derin muhabbet ve hürmet beslediğim hükûmet ricâli» diyor. Aferin! İşte bu yalanı. Fethi bunları yapmamalı idi.

Fethi fena vaziyetin ancak Meclis'te tek fırka olmasından, Hükûmetin adetâ gayrîmes'ûl denecek bir halde kalmasından ileri geldiğini de söylüyor. Çok doğru. Ancak sade bu mu? Mevki hırsları, devlet işinin şahsî menfaatler altında tutulması, dalkavukluk, favoritizm, hırsızlık ve cehalet gibi daha nice âmiller var. Bunları söyleyememiş. Bakalım ilerde söyleyebile-

cek mi? «Zat-ı Riyaset penahıler bu memleketi müthiş düşman istilâlarına karşı misli görülmemiş bir hamaset ve şiddetle ilh..» diyor. Bu sözlere göre, bu milleti Mustafa Kemal kurtarmış, ona hürriyet vermiş, vatanın ebedî minnet ve şükranına ve umum insaniyetin takdir ve hayranlığına hak kazanmış. İşte fena br dalkavukluk ki Fethi'ye yakışmazdı. İsmet, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, ilh... dalkavuklar da ancak bunu yapıyor. Başka dedikleri yoktur. Zavallı Fethi burda iken bunları ne çirkin görüyordu. Şimdi kendi de onlardan biri oldu... Yine gülünç şey... Fırka teşkili, Reisicumhura arzedilir mi! Onun müsaadesi istenir mi? Ne münasebeti var? Al hürriyet! Al Cumhuriyet! Sade bu işin cıvıklığını, bir ihtiyaç üzerine yapılmış sun'i bir şey olduğunu göstermeye kâfidir.

Bakalım Mustafa Kemal cevabında ne diyecek? Henüz bu cevabı havi gazete gelmedi. Mustafa Kemal bu fırka işi ile bir taşla iki kuşu birden vuruyor:

1 — Güya memleketten istibdadı kaldırıyor, muhalefete tahammül ediyor, Meclis'e serbest idare-i kelâm, matbuat hürriyeti veriyor.

2 — İsmet'i tepeliyor. Ona bir düşman vücude getiriyor. Tamamiyle ayağı altına alıyor, köle ediyor.

3 — Beş yıldır olan istibdat, terör, katil, hırsızlık, ilh... seyyiatı İsmet'in sırtına yükletiyor.

4 — Şimdiye kadar tamamiyle kul, köle olmamış olan Fethi'yi de bir İsmet yapıyor. Onu da kirletip bitiriyor.

5 — Bir iken iki âlet sahibi oluyor.

6 — Milletin ve Avrupa'nın gözünü boyuyor. Kendisine iyi dedirtmek istiyor.

7 — Bu vesile ile bir başvekili de nasıl te'dip edebildiğini gösteriyor ve istikbaldekilerini tehdit ediyor.

8 — Sarsıldığını hissettiği mevkiini kuvvetlendiriyor.

İşin hülâsası göz boyamak ve sahtekârlıktan ibarettir. Bunlara kimsenin kanacağı yoktur. Ve ilerde Mustafa Kemal bununla da olmayacağını anlayacak. Fakat o vakit de başka bir sahtekârlık buluyor, bu suretle gününü dolduruyor.

Bunda bir de ibret var. Bu da İsmet gibi denaete âlet olanlardır. Onlar da tepeleniyor. Bu muhakkaktır, fakat hattâ bazan böyle kendi efendileri tarafından tepelenmeleri ibretin mümtaz nev'idir.

Bununla milletin aleyhlerindeki husumet ve galeyanını gidermek gayesini güdüyor. Ama bu da boştur.

16 Ağustos Journale gazetesinde bir makale var. Bunda bu fırka başka türlü tefsir ediliyor. Bunu görünce İsmet fırkayı görünce milleti hariçle meşgûl edip mevkiden düşmemek için İran işini çıkardığını söylüyor. Bu usûl eski ve klâsik usûldür. Bilmem doğru mu? Bizimkilerin İran'a tecavüzünün Cemiyet-i Akvam'a ve Pacte Kellogg'a darbe olduğunu da söylüyor. Bu doğru. İran cemiyete dahil, biz değiliz. Bu tecavüz vakıa bir deliliktir. Fakat bence bu tecavüzün sebebi fırka mes'elesi değildir. Vakıa İsmet mevkide kalmak için bu hiyaneti mükemmel yapar bir adamdır. Nitekim hiç lüzumsuz Şeyh Said İsyanında kürtleri katliam etti. Tuhafı kendisi de kürttür. Ona milliyet ne? Sade mevki lâzım.

Mustafa Kemal gazetelerde «Millette sıkıntı var. Vergiler ağırdır. Adlî, dahilî, haricî işler kötüdür» demeye müsaade etmek için bin müşkül mevkide olması lâzımdır. Demek vaziyeti fenadır. Bu da şunu ifade eder: Çıkabildiği kadar dağın tepesine çıkmış. Artık çıkamıyor. Artık yolunda devam edemiyor. Demek her şeyde olan evolosyondaki gibi bu da çıkışını yapmış. Her yaz inkılâp yapıyordu. İki yıldır inkılâpda yok. Demek sermayesi de tükenmiş. Bu da iki yıldır evolosyonun tevakkuf devresini yaşadığını gösterir. Şimdi yeni bir fırkaya başvuruyor. Demek evolosyonunun inme devresini yaşamaya başladı. Demek akıbeti yaklaştı. Evolosyonlarda bazan remissionlar olabilir. Bunda da olması muhtemeldir. Fakat bu ilk devrede olan nüklerin müddetleri kısa olur ve evolosyonun umumî seyrini bozamaz. İşte bu cihetle bu fırka hâdisesi Cumhuriyet devrinin mühim hâdiselerindendir. Zaten Mustafa Ke-

mal'in medih sermayeleri de tükendi. Şimdi temcit pilâvı oldu, kabak tadı verdi.

18 Ağustos:

12 ve 14 tarihli Milliyetler geldi. 13 yok. Böyle eksiklik çok oluyor. Birincide Mustafa Kemal'in Fethi'ye cevabı var ki, şudur:

«Aziz Fethi Beyefendi,

«Mektubunuzu aldım ve dikkatle okudum. Kendimi mütalea-âlinize ve suallerinize Reisicumhur ve Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisi olarak iki sıfatla muhatap gördüm. Malûmdur ki, resmî vazifem dolayısiyle ben bugün Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumî Reisliğini fiilen ifa etmemekteyim. Fiilî riyaset İsmet Paşa tarafından ifa olunmaktadır. Reisicumhurluk vazifesinin hitamında bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet Halk Fırkası Reisliğini fiilen ifa edeceğim tabiidir. Hükûmetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz nokta-i nazarların, zamanında mevzuubahis oldukça cevaplarını vermek Hükûmete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. Büyük Millet Meclisinde ve millet muvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnüniyet sahibi (1) zatların ve fırkaların içtihadlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimdenberi âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir. Reisicumhur olmayarak yalnız fiilen Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi bile bulunsaydım fırka programı ve icraatını tenkid eden ve insanî ve siyasî ahlâkından emin olduğum sizin gibi bir zatın mütalealarını dikkat ve muhabbetle dinlerdim. Ve istifadeli bulurdum. Memnuniyetle tekrar ediyorum ki, lâyık Cumhuriyet esasında beraberiz. (Yâni Mustafa Kemal'i mevkide tutmakta) Zaten benim siyasî hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur. Binaenaleyh, Büyük Meclis'te aynı temele istinad eden yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyetin esaslarından sayarım. Bu itibarla noktayınazarlarınızı takip için siyasî mücadeleye girmenizi bittabii hüsnü telâkki ettim. Reiscumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğunu hademe tevdi edildiği ve yüksek ve kanunî vazifeleri Hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı adilâne ve bîtarafane ifa edeceğime ve lâyık cumhuriyet esası dahilinde fırkaların her nev'i siyasî faaliyet ve cereyanlarının bir mâniaya uğramayacağını emniyet edebilirsiniz.»

Mustafa Kemal

Şununla vaktiyle kendisine tavsiye ettiğim muhalif fırkaların lüzumunu anlamış demektir. Lâkin nice felâketten sonra... Hem de yine samimi değildir. Hepsi yalan. Mektubunun ruhu sahtekârlıktır. Dediklerinin hangisini yapmış ve hangisini yapar? Sözlerinin hiçbirine inanmamalı. Fırkayı bugün kendisine muzır görürse derhal imha eder.

Aynı gazetede İsmet'in Meclis'te hususî olarak meb'uslara beyanatı var. Muharrire göre İsmet bir miktar mağrur, neş'eli ve otorite ifade eden yüzlü imiş. Hükûmetinin muvaffakiyetlerini, kâh yumruğunu masaya vurarak anlatmış, bir meb'us Fethi Beyin mektubundaki tenkidleri şiddetli bulmuş. İsmet'e sormuş. Konya meb'usu Refik de İsmet'e: «Bu memlekette muhalefetin iyi olmadığını, halkın bunu istemediğini, Fethi Beyin şahsî bu hususta ne kadar emniyet telkin etse bile, bu husustaki endişeleri herkesin ruhunda sakladığını söyleyip sormuş. Refik emsalsiz dalkavuk ve ahlâksızlardandır. Mürtekiptir. Söylediği söz ne vahim ve ne habisânedir. Bu adamın millî hareketten beri bu ayarda sözleri çoktur. Bir aralık nasılsa Mustafa Kemal tarafından turfa edilmişti. Affına delâlet etmem için çocuk gibi yalvararak bana müracaat etmişti. Bizzat gidip ona tekapo etmesini söyledim. Kendi yaptı, teskiyesini

---

(1) **Bu kayıd mühimdir. Hüsnüniyet sahibi olmak, sade Mustafa Kemal'i bu mevkide muhafaza etmek demektir. Mânası bu. Buna dokunan en vatanperver de olsa vatan hainidir. Hüsnüniyetli muhalefetin miyarı acaba nedir? Takdir-i şâhanesi keyf-i humayunları mı?**

düzeltti. İsmet'in cevabı şu: «Muhalefet şimdiye kadar faydalı olmamıştır. Bundan dolayı acı vak'alarla mücadeleye mecbur olmuşuzdur. Fethi Beyin bu gibi nâhoş ihtilâfata ve herhangi bir şekilde entrika ve ihtirasata aslâ meydan vermeyeceği kanaatını muhafaza ediyorum.» Bakınız, eski muhalifleri ne alçakça ithama kalkışıyor. Âlemden utanmıyor. Yine eski zihniyet. Huy canın altındadır. İsmet, burda devam ederek söylediği sözler pek namussuzca şeylerdir. Buraya almıyoruz.

Fethi'nin fırkasına Kütahya meb'usu Nuri Umumî kâtip olmuş. Sade bu fırkanın mahiyetini ve Mustafa Kemal'in malı ve oyuncağı olduğunu göstermeye kâfidir. Fırka yapmak değil, maskaralık. Nuri Selâniklidir. Mustafa Kemal'in en sadık bir kölesi, âletidir. Ona kadın bulur, irtikâbına vasıtalık eder. Vaktiyle Rusya'dan muahede yapıp para aldığımız vakit, yüz bin altını Safvet almış, Almanya'ya gitmiş. Bu Nuri ile beraber son santimine kadar yemişlerdi. Tafsilâtını evvelce yazdık. Safvet'i Halk Fırkasına, şimdi Nuri'yi de yeni fırkaya kâtib-i umumi yaptı. Ne âlâ!... İki fırka birbirine ne eş... Ancak Safvet şeytan çekici gibi zekîdir. Nuri «Haza ahmak» tabirine masadaki bir mahlûktur. Mustafa Kemal Nuri'yi bir vakit emin adamı diye Ankara'ya vali yapmıştı. O kadar eşşeklik, idaresizlik etti ki herkes şikâyet etti. Nihayet kendisi de orada bir emin ve akıllı adama ihtiyacı dolayısiyle Nuri'yi kaldırmıştır.

19 Ağustos:

Bağımın parasını Hüseyin vermiyor. Tekaüt maaşımı da yapmıyorlar. Bu ne hükûmet, ne vicdan. Şu millete sadakatla çalış, gayretten öl, bit, neler çek, nelerden mahrum ol, gurbette ezil, tekaüt maaşını bile vermesinler. Bu fecî vaziyetim herkese ahlâk dersidir. Yazık ki bunlar herkese namussuz olun, vatana hizmet etmeyin demektir. Lâkin bu böyledir. İnsan bunu bilerek namuslu ve vatan gayreti sahibi olmalıdır. Zaten asıl o vakit insan namuslu ve vatanperver olur.

Yeni fırkanın programının neşredildiği gazete geldi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası Programı.

11 maddelik olan bu program, hakikaten bugünkü dertleri söyleyebildiği kadar söylüyor. Bunlara çare bulacağını vaad ediyor. Yapabilirse vatana büyük hizmet etmiş olacaktır. Fakat ummuyorum.

15 Ağustos tarihli Milliyet geldi. Fethi bir çok tebrik, telgraf ve mektupları alıyormuş. Demek canından bıkmış, halk bu fırkaya naci gibi sarılıyor denebilir.

Fethi'nin yeni beyanatı var:

«Gaye cumhuriyet idaresinin normal şekilde ifayı vazife etmesidir» diyor. Bu çok mühim ve çok doğru. Her şey bu söze mündemiş. Fakat yapabilirse aşkolsun. Önümüzdeki intihabı serbest yaptıracağını söylüyor. İşte hiç olmayacak bir iş.

20 Ağustos:

16 tarihli nüsha geldi. Mahmut Siirt'in bir başmakalesi var. Diyor ki: «Siyasî hayatımızda yeni bir mücadele safhası açılıyor. Vakıa bu cidâl yeni bir şey değildir. Serbest Cumhuriyet Fırkası şimdi ona yeni bir renk ve hususiyet veriyor. Öteden - beriden işitiyorduk. Gönüller ızdırap ile dolu, kulaklar türlü rivayetlerle meşbu, Hükûmetin icraatına ait birçok sualler dudaklara geliyor, fakat söylenemiyor. Her vatandaşın ağzı kilitlenmiş. Bu ızdıraplara deva olanlar var, fakat onlar da dinlenmiyor. Gönüllerin boşanmasına niçin müsaade edilmiyor. Meydana çıkacak hakikatlerden mi korkuluyor. Yoksa Hükûmetin müdâfaasından âciz kaldığı işler mi var?... ilh»... Şu adam istemeyerek memleketteki fecî vaziyeti, hakikatı ne âlâ izah ve itiraf etmiştir. Yine diyor ki: «Ruhlarda biriktiği söylenen zehirleri akıtmak için hükûmet meydan bırakıyor. Bu müsamahaları büsbütün sebepsiz, lüzumsuz değildir. Onlar devlet işlerini samimî ve ciddî ideal bir fırkanın bütün faydalarını takdir ediyor.» Demek bu hükûmet ve onu kuranlar milleti içine zehir akıtmışlardır. Bu itiraf doğrudur. Şimdi tenkide meydan bırakıyormuş, tenkid faydalı imiş. Peki, evvelce değil miydi?!... Bir de müsamaha diyor. Bu kelime böyle habis ve mel'undur. Şu mürtekip ve başdalkavuk kürt muharririn

dediğine, zihniyetine bak, bu müsamaha değil, milletin en mukaddes hakkıdır. Bu hakkı bu ana kadar zalimler gasbetmişlerdi. «Bu müsamaha lüzumsuz değildir» diyor ki, mühimdir. Demek Mustafa Kemal bunu zarurî bir mecburiyet üzerine yapmıştır. Ve demek zülmün sökmediğini nihayet anlamış. Lâkin yolundan dönemez.

Fırka işi hülâsa Mustafa Kemal'in yeni bir hokkabazlığıdır. Şu adamlar bununla da kendilerini bir defa daha rezil etmişlerdir.

Alman Maliye mütahhasısı maliyemiz için bir rapor verdi. Bu rapor İşmet'in hatâlarını resmî dil ile ve tabii hafif bir lisanla tenkid etmektedir. Fakat İsmet'i imha eder bir mahiyettedir. İşte İsmet'in işleri. Bu adama ben daima birçok mütehassıs getirmesini söyledim. Aslâ istemezdi. Hattâ «Bunlardan fayda yoktur. Biz işleri lüzumu kadar biliyoruz. Mütehassısımız vardır. Hem de politika, hıyanet yaparlar» derdi. Sebebi işte anlaşılıyor. Mütehassıslar İsmet'in aczini, pisliklerini meydana çıkarıyorlar. Hem de sefalet, ısraf ve hırsızlık yapamayacak, keyfî hareket edemeyecek.

21 Ağustos:

Türkiye'den gelmiş Türklerden birini gördüm. Memleketten fecî halini anlattı. Ağlamaktan başka çare yok. Tayyare Reisi Fuad'ın hırsızlıklarını söyledi. Bu meyanda onun «Gazinin kayınbiraderiyim» dediğini söyledi. Hayret ettim. Gazinin metresi olup ve onun tarafından öldürülmüş. Fikriye bu Fuad'ın hemşiresidir. Demek herif yalan söylemiyor. Bu ne hayasız adam be!...

Şeyh Said'in vak'asından sonra Kürdistan daima isyân içinde idi. Hükûmet bunu milletten saklıyor, gazetelere de yazdırmazdı. Meğerse vak'adan bir yıl sonra büyük mikyasta bir tarama hareketi de yapmışlarmış. Bunu da sakladılar. Fakat bu tarama muvaffak olmamış. Kürtlerin sade hayvanatını almışlar, köylerini yakmışlar. Bu ne vahşî tedbirlerdir. İsmet'in işi işte bu seviyededir. Bu bir tedbir değil, eşkiyalıktan ibarettir. Son zamana kadar isyân aslâ durmamış imiş. Bu sefer büyük mikyasta olmuş. Anlattı. Hayret ettim. Bu kürtler de çok azdılar.

20 tarihli Milliyet geldi. Ağaoğlu Ahmet yeni fırkanın hey'eti idaresinden imiş. Bu adam patavatsızdır. Yine pot kırmış. Beyanatı arasında diyor ki, «Fırkaya herkes âza olabilir, fakat unutmamalı ki, bu fırkanın da başında Gazi vardır. Cumhuriyeti kuran Gazi'dir. Binaenaleyh Gazi'ye karşı vaziyet almış olanlara mevki veremeyiz.» Hani şunu bileydin.

İşin ruhunu açıkça söylemiş. Fethi bunu söylemedi. Demek yeni fırka eski fırkadan başka bir şey değildir. Sade bunda İsmet'in adı Fethi olmuş. İlk tahminlerim işte çıkıyor. Ağaoğlu'nun şeker inhisarı idare âzalığındaki fena halini Cumhuriyet gazetesi yazmış. Ağaoğlu aynı zamanda ona da cevap veriyor. Belli bir surette saçmalamış. Bu adam şeker suiistimali ile büyük zengin olmuştur. Bu işi bilirim. Zavallı Fethi!. Fırkasının hey'et-i idare âzası bu... Bir de kara cahil Diyarbekir'li Feyzi. Kâtibi de Nuri. İkisi de Hürriyet ve İtilâf meb'uslarını da almıyorlarmış. Onu da aldırmayan Mustafa Kemaldir. Zaten Fethi ve Nuri ikide bir Yalova'ya gidip ona rapor veriyorlar. Yeni emirler alıyorlar. Ağaoğlu Hey'et-i idarede olunca İtilâfcıları sanki niye almıyorlar!... Ağaoğlu böyle... Fakat bunun hırsızlığını yüzüne vuran Yunus Nadi hırsızlar şahı. Ne yüz, surat!.. Bu da tuhaf şey...

İsmet beyanatta bulunmuş, beş yıl daha sabit bir program ve siyasetle mevkii iktidarda kalacağını söylemiş. Fethi cevabında hayret ediyor. «Bir hükûmet ne kadar mevki-i iktidarda kalacağını nasıl bilir?» diyor, ki doğrudur. Şu İsmet olur şey değildir. Sanki başvekilliği çiftlik gibi para ile beş sene müddetle kontratla tutmuş... Utanmadan da böyle beyanatta bulunulur mu? İsmettir bulunur... Demek İsmet ve Fethi şimdiden çarpışmaya başladılar.

Bu gazetede pek şayani dikkat ve pek mânası büyük bir şey var. Nasıl olmuş da gazeteye dercedebilmişler. Samsun-

dan biri İstanbul gazetelerinden biri vasıtası ile yeni fırkaya bir telgraf çekmiş. Diyor ki: «İkinci on Temmuz'u selâmlarım.» İşin dış yüzüne bakılırsa hakikaten öyle. Demek bugüne kadar olan Cumhuriyet devresi Abdülhamid idaresi telâkki olunmuş. Fırkanın te'sisi bir inkılâb olmuştur. Bunu bir kişi çekiyor, ama efkârı umumiyenin ifadesidir.

Yunus Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde bir resmi var: Bir bilârdo. İçinde iki yuvarlak var. Biri İsmet, biri Fethi. Bir istika var tutan yok. Gızli, Altında, müsademe-i efkârdan barkayı hakikat çıkar yazılı. Pek nefis ve bütün bu fırka oyunun içyüzünü beliğ bir surette ifade ve aynı zamanda istihzâ eden bir levhadır. Bilârdo oynanıyor. Bilyeler bu iki adamın kafası. Tak tak vuruşacaklar. Bu iş bir oyundur. Fakat bu oyunu oynayan gizli duruyor. Bu da Mustafa Kemaldir. Bu vuruşmadan hakikat da çıkmayacak demek istiyor. Nasıl dercetmişler bilmem. Galiba İstanbul Meşrutiyet ilânı da olduğu gibi oluyor. O vakit istibdattan bunalan halk ve matbuat taşmış, türlü serbestlik yapmışlardı. Onun gibi zaar...

Ağaoğlu bir mühim şey daha faş ediyor. Şeker inhisarı işinde kendini müdâfaa sadedinde «Oraya tâyinimi ben istemedim. Maliye Vekili Hasan tâyinimi bana tebliğ etti. Ben de sebebini sordum. Ona git Hey'et-i Veki'leden sor. O karar verip seni tâyin ve tebliğ. Ben de yaptım, dedi» diyor. Bu pek vahimdir. Fırka ve Hükûmetin rezaletlerinde nadir görülmüş bir şeydir. Demek Hükûmet söz söylyebilen, adam dövebilen, yazı yazabilen meb'usları kendisine bend edebilmek için onları çöplendiriyor. Demek meb'usları Hükûmet baştan çıkarıyor. Bunun fecî bir cephesi de şudur:

«Bunların şirketlere tâyini, irtikâp ve irtişaları ayyuka çıkmıştı. Son intihap yapılacağı vakit Mustafa Kemal beyanname neşredip «bu iyi iş değildir. Meb'uslar şirketlere giremeyecek» dedi. Halbuki tâyinleri yapan kendisi idi. Hey'et-i Vekili onun emri olmaksızın bir şey yapamazdı. Tâyin olunacak adamların adlarının listesini bile kabineye kendi vermişti. O vakit bu beyannameyi yapmış ve aynı zamanda yeni meb'usların bunu kabul etmiş telâkki etmiş, iş olmuş bitmişti. Bu da maskaralıktı. Hiçbir meb'us kabul ettim dememiştir. Nitekim intihaptan sonra ancak bir iki meb'us şirketlerden istifa etmiş, yine ekseriyeti kalmıştı. Hattâ yeni meb'uslardan birtakımı yeniden girmişti. Bu hükûmette böyle pislikler tümen tümendir. Bir patlak versin de herkes görsün... Bir olacak...

Fethi'ye bazı vilâyetler hey'eti umumiyesi ile beraber fırkasına girmek için müracaatlar ediyorlarmış. Demek halk ne bunalmış. Karagöz perdesinden bile medet umuyorlar. Fethi'yi bir münci gibi alıyorlar.

Milliyetin haline bakılırsa İsmet'in gazetesidir. Bugünlerde telâşlı ve hararetli bir surette İsmet'i müdafaa ediyor. Siirtli Mahmut, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref İsmet'in lehine makaleler yazıyorlar. Halk Fırkasının organı sıfatını tamamiyle almışlar. Bunlar başmakalelerle İsmet'i medih ve müdafaa edip ayyuka çıkarıyorlar. Bir de bu gazetede yeni fırka aleyhine neşriyat başladı. Onu kötülemeye çalışıyorlar. Bilhassa yobaz, Halk Fırkasından kovulmuş, ahlâksız kimseler bu fırkaya giriyor diyorlar. Fırkacılık rezaletine kendileri başladılar demek. Halbuki namuslu, terbiyeli bir muhalefet isyirolardı. Terbiyesizliği, namussuzluğu iptidâ kendileri yapıyor. İsmet'i medih ve müdâfaa edenlerin yazıları birer rezillikten başka bir şey değildir. Yalan, herze. Bu adamlar bunların hesabını vermeden bu dünyadan giderlerse, Türk Milletine yuh olsun... Vakti gelince hiç olmazsa ölülerine hüküm verilmeli... Böyle bir kanun yapmalı ki insana ders olsun...

2 Eylûl:

27 Ağustos tarihli Millette Hakkı Tarık'ın beyanatı var. «Ben Halk Fırkasındanım. Gazetem Vakittir. Fırkamız iktidar mevkiindedir. Hemen hemen yalnız iktidar koltuğunu almak için kurulmuş başka bir fırkaya geçmek niçin?... İsmet Paşa ve arkadaşlarını bugüne kadar Hükûmette tutuyor görünen biz değil miyiz?... İsmet Paşa iktidar mevkiinde cebirve kahır

ile mi duruyor? Yoksa hâlâ biz meb'usların reyi ile mi? Reylerinde ayrı fırka yapacak kadar olanlar o iktidarı fırka içinde de elbet gösterebilirler. Bana gelince eğer siyasî hayatta bana düşen en büyük vazife bir şahsın izini takip etmekten ibaret kalmışsa bunun en şereflisini Gazi'yi takipte görürüm. Büyük Reisimiz eski arkadaşına muhabbet, biz Fethi Beye hürmet gösterebiliriz. Lâkin Gazi işte kendisi imzaladı mı ki. Halk Fırkasındandır, onun başındadır.»

Hakkı Tarık dalâvereci aşağı bir mahlûktur. Bu sözlerinde ne köpekce dalkavukluk ve sadakat gösteriyor, görülüyor. Böyle ve daha vahim yazıları çoktur. Bu adam zekîce, cahil, cessur, her işe burnunu sokan, sinsi, para yapmak peşinde biridir. Hem dalkavukluğunu yapar, hem arada ileri gitmemek şartı ile tenkid yapar. Bu Hükûmet, Gazi, İsmet avucumu kaşısın demektir. Bir aralık altmışüç numaralı kömür ocağına da girdi. Evvelce anlattığım gibi bizim gruba girip Mustafa Kemal'e casusluk etti. İşte Hakkı Tarık budur.

11 Eylûl:

6 Eylûl tarihli Milliyet geldi. Fethi İzmir'e teşkilât yapmaya gitmiş. İsmet Sivas'ta şimendiferin resmî küşadını yapmak vesilesiyle uzun bir nutuk söylemiş. Bu nutku okudum. Saçma, yalan. Fethi buna İzmir'de cevap verecekmiş. Halk İzmir'de Fethi'yi pek büyük bir kalabalıkla istikbal etmiş. Mülhakattan bile gelmişler. Sokaklar dolduğu gibi deniz dahi kayıklarla dolmuş. Milliyet gazetesi bunu küçük göstermeye çalışıyor. Lâkin yine bu gazeteyi okuyarak pek büyük olduğu anlaşılıyor. Derken Hükûmet çekememiş, men'e kalkışmış. İstikbal nümayiş şekline, derken muharebe haline geçmiş. Derken silâh atılmış. Bir polis ölmüş. Dört jandarma yaralanmış. Ahaliden de ölen var. Halk Fethi'ye «Hürriyetimizi sen kurtaracaksın» diye bağırmışlar. Hükûmet gazetesi bunu bu kadar yazarsa kimbilir daha neler olmuştur... İzmir vak'ası halkın bugünkü idareye, Mustafa Kemal ve İsmet'e karşı ne kadar hoşnutsuz olduğunu ve kin taşıdığını gösterir. Ufak bir fırsatla galeyâna gelmişlerdir. Fakat bu vak'a İsmet'in ekmeğine yağ olacak. Mustafa Kemal işin fena olduğuna hükmederek ya fırkayı dağıtacak ve tazyik edip inkişafına mani olacaktır. İsmet de rakipten kurtulacaktır. Mustafa Kemal dağıtmak için ihtimal «Gördük ki millet henüz terbiye-i siyasiyede kemâle gelmemiştir» vesilesini kullanacaktır. Fakat böyle derse cumhuriyet de demek bu millet için değildir. Onu da kaldırmak lâzımdır.

Bundan birkaç gün evvelki Milliyette Süreyya Paşanın beyanatı var: «Hürriyetimiz yoktu. Fırka disiplini, fırka siyaset-i âliyesi deyip, fırkada kimseye söz söyletmiyorlardı. Meb'us intihabı, fırkanın en ufak intihapları bile Hükûmetin elinde. Bu nasıl fırka?» Çok mühimdir. Dediği doğrudur. O fırka değil, binek taşıdır. Yalnız Süreyya'nın yanlışı şudur: Yapan Hükûmet değil, Mustafa Kemal'dir. Fırka tek bir adamdır. İttihadcılarda da bu kanser vardı. Fakat onlarda hiç olmazsa tek adam değil, bir hey'et diktatördü. Lâkin a Süreyya! Bu, bugün değil. Dört yıl evvel de böyle. Sen bunu o vakit de biliyordun. Çünkü bana söylemiştin. Sırf meb'us olmak için sen de buna razı ve âlet oldun. Hattâ bunun için üste kızını da Mustafa Kemal'in koynuna koyup rezil oldun. Şimdi söylüyorsun ha... Yüz, surat ister be, Süreyya bunu evvel söylemel idi. Şimdi ya kızının, ya Ankara'dan kovulduğunun intikamını alıyor.

Mütemmim mâlûmata göre nümayişçiler İzmir'de Halk Fırkası binasını ve onların gazetesi olan Anadolu Matbaasını basıp taşlamışlar. Her şeyi kırıp geçirmişler.

Ölen nümayişçiye bir gün sonra müdepdep bir cenaze alayı yapmak için binlerce insan toplanmış, hükûmet askerle dağıtmış.

7 tarihli Milliyette mahpusların isyân edip hürriyet isteriz, diye bağırdıkları, liman amelesinin grev yaptığı yazılı. Bu nüshada nümayişleri yapanların sabıkalı âri insanlar olduğu söyleniyor. Bu âdettir, hemen leke sürülür. Bildiğimiz usûl. Fa-

kat aynı gazetede bunların içinde birtakım gazetecilerin de olduğunu söyleyerek kendisini tekzib ediyor. Bir müddettir Fethi aleyhine hareket görülüyordu. Bu nüshada daha şedid. Fethi'ye «Arkadaşların bunlar mı idi? Vah, vah...» diyorlar. Bir de: «Fethi Gazi bizimle beraber diyormuş. Yalandır» diyorlar. Aycl, iş ap-âşikâr. Bu nümayişi yapanlar Fethi'nin arkadaşları değil. Hürriyete susamış insanlar, ki binefsihi galeyan ettikleri anlaşılıyor. Bu işlere iştirak eden bir otelci için «O ne kötü adamdır barında uygunsuz kızlar bulunduruyordu. Hükûmet kapatmış. O da kızmış bu işi yapmış» diyorlar. Ne utanmaz adamlar? Memleket bugün büyük mikyasta bir kerhânedir. Bunu da Gazi'niz ve siz yaptınız. Uygunsuz kızlarla dolu memlekette binlerce bar var şimdi. Hem otelci kız tutar, garson tutar. Bunlar uygunsuz mu ne bilecek? Ve nesine lâzım. Görülüyor ki İzmir, Mustafa Kemal ve İsmet aleyhine kanlı bir kıyam yapmıştır.

15 Eylûl:

10 Eylûl tarihli Milliyet geldi. Menemen'de de İzmir vak'ası gibi bir vak'a olmuş. İzmir'de Mahmut Siirt'in arabasını taşlamışlar. Fethi İzmir ve Menemen vak'asının müsebbibinin Hükûmet olduğunu söylüyor. Hattâ İzmir valisi aleyhine Mustafa Kemal'e bir telgraf da çekmiş. Demek hürriyete, adalete susamış halk Fethi'ye büyük tezahürat yapmışlar. Bunu Halk Fırkası ve Hükûmet çekememiş. Zabıta kuvveti ile dağıtmağa kalkmış, halk dağılmamış, polis silâh atmış, halk da atmış. Olmuş. Bu vali Arnavut Kâzım Paşadır. Orduca adı Palavracı Kâzım, Duvar Arslanı olan kimsedir ki, Erzurum'da ve Tiflis'te bulunduğu zamanlardaki hikâyelerini evvelce yazmıştık. Mürtekip namussuz biridir. Mustafa Kemal'in gözbebeğidir.

Halkın yeni Fırkaya teveccühünün Halk Fırkasını, İsmet'i, Mustafa Kemal'i telâşa düşürdüğü görülüyor. Yeni fırka öldü demektir. Milliyet adî bir fırka gazetesi halini aldı. Fethi ve yeni teşekkül aleyhine dehşetli bir propaganda yapıyor, türlü şeyler uyduruyor. Meselâ yüzellilikler artık hükûmete gelecek-

lermiş. Hattâ kabinelerini bile hazırlamışlarmış. Gümülcüneli İsmail'i sadrazam yapmışlarmış. Bunları utanmadan yazıyor. Bunun imkânı var mı? Mahmut Siirt artık Fethi'ye fena kızmış, ona «demagoji yapıyorsun» diyor, böyle başmakaleler yazıyor. Halbuki demagoji yapan kendisidir. Mahmut Fethi'nin «İnhisarlara dair söylediklerime karşı söyleyenler İnhisarlardan ceplerini dolduranlardır» demesine fena tutulmuş. Güldüm. Türkçe çirkin ama burda tam yeridir bir misal var: «İşkilli büzük dingilde» derler. Herif bu sözü mükemmel üstüne almış. Hakkı var. Elbet İnhisarların üstüne ahtapot gibi çökenlerden biridir. Buna demagoji diyor. Bu Mahmut ben Türkiye'de iken ondört şirkette âza idi. İsmet ile arası pek iyi idi. Bu da ikisinin de kürt olmasından galiba. Zaten vaktiyle onu Mustafa Kemal'e yâver yapan da İsmet idi. O oradan yol aldı.

Mustafa Kemal bir beyanname neşretmiş, «Ben Halk Fırkasının reisiyim. Fırkamdan çıkmadım. Çıkamam da» diyor. Görülüyor ki, o da yeni fırkadan memnun değil. Demek yaptığına pişman olmuş. Halkın böyle bir heyecan göstermesi demek Mustafa Kemal'i korkutmuş ve kızdırmıştır. Hakkı var. Pislikler meydana çıkıyor. Halbuki her pisliğin ucunda kendi vardır. İşine gelmez. Yeni fırka yaparken burasını da düşünemedi. Evvelce dediğim gibi yeni fırka hiç olmazsa pislikleri halka daha ziyade öğretmek hizmetini görecekti. Ancak Mustafa Kemal daha kızarsa, hele yeni intihabın elinden gideceğine hükmederse Fethi'yi ve fırkasını perişan eder.

Doktor Reşid Galib yeni fırkadan istifa etmiş. Bu adam seciyesiz biri galiba. Niye girdin? Girdinse iki gün sonra niye çıktın? İzahı güç değil, evvelce Fırkayı Mustafa Kemal'in yaptığını gördü. İsmet'e kırgın çünkü vekil olamadı. Mustafa Kemal ona «sen de gir!» dedi. Tam fırsat, yeni fırkaya girdi, İzmir vak'ası olup Mustafa Kemal'in kızdığını görünce aklı başına geldi. Yenisinden çıktı. Şimdi eskisine nasıl girecek? Muallâkta mı kaldı? Eğer yeniden eskisine girerse ona seciyesizlikte tam numara vermek lâzımdır.

İzmir vak'ası akabinde Mustafa Kemal Millet Meclisi Reisini acele oraya yolladı. Malûm bu adam onun komiteci âletidir. Vali mes'elesinde Fethi'yi haksız çıkarmış. Alâ...

Fethi'nin Manisa'da söylediği nutka bakılırsa Milliyet gazetesinin müthiş tezvir ve ithamlarından İzmir vak'asının kanlı şekiller almasından aslâ fütur getirmemiş, bilâkis şiddetini arttırmış, söylüyor. Bunutukta daha serbest. Fakat aynı zamanda Mustafa Kemal'e dalkavukluğunu da arttırmış. Aferin iyi politika tutmuş. Onu methedip diğerlerine vuruyor. Eskiden padişah başı için denince akan sular dururdu. Padişaha sadık ol, istediğini yap. Kimse bir şey demezdi. Fethi de böyle yapıyor. Fena usül değil. Eşeği döğemeyince semerini döverler. Manisa nutkunda Hükûmeti iyice tenkid etmiş. Sonunda «Hep bir ağızdan Büyük Reisimize Yaşa diyelim» demiş. İşte evvelki gibi: «Padişahım çok yaşa!» Bence Mustafa Kemal bunları yutmayacaktır. Yeni fırkaya bir iş edecektir. O, mevki ve menfaat hususunda gözü açık bir Selâniklidir.

İsmet'e bir emir vermiş ve tebliğ neşretmiş. Buna göre İsmet vergilerin hafifletilmesi esbabına tevessül etmiş. İşte muhalefetin daha şimdiden faydası ve kârı. Fakat milleti beş yıl kaynar katran kazanında pişirdikten sonra. Bu sorulmayacak mı? Bundan mes'ul tutulmayacak mı? İsmet zararı kendi görmedi ya. Türk'ün çuvalına benzer. Vurdukça tozar derler. Öyle. Onun çektiklerini kimse düşünmez. Tazmin edilmez. Hem ben inanıyorum, o vergi azaltmaz. Daha üste koymasın da. İşi iğfal...

18 Eylûl:

14 tarihli Milliyet geldi. İsmet Meclisi mu'tadından kırk gün evvel içtimaa dâvet etmiş. Sebebi iktisadî işler imiş. İşte muhalif fırkanın bir faydası daha görüldü. Anlaşılıyor ki İsmet Hükûmeti ve Halk Fırkası telâş içindedir.

Milliyet, Cumhuriyet gazeteleri ve Halk Fırkası, Fethi ve fırkası aleyhine şiddetli tezvirat yapıyorlar. İthamlarda devamdalar. Meclisin içtimaa dâvet için kabinenin reisicumhura verdiği müzakerede şu tâbirler var: «Reisicumhur hazretlerinin yüksek huzurlarına... Teklif ve istirham ederiz.» Şu tabirler ne çirkin! Doğrusu bu, cumhuriyete yakışmıyor. İsmet ve diğer kabine âzası birer köle ve uşak, istirham ediyorlar, yüksek huzura istirhamdalar. Utanmazlar. Hakikaten uşaktırlar. Hakiki hür bir intihap olsa onlardan biri acaba meb'us olabilir mi idi? Cahil Abdülhamid Hükûmeti bile bu cahilleri nazır yapmazdı.

22 Eylûl:

Dediğimiz oldu. Fethi meb'us oluyormuş. Hem Halk Fırkası meb'us yapıyormuş. Hem de onu Mustafa Kemal ora halkına tavsiye edecekmiş. Çankaya'da Hükûmet «Gazi evi» yapacakmış. Çünkü Mustafa Kemal'e evi dar geliyormuş. Bunu da Gazi Hükûmete bar olmamak için şimdiye kadar bir Cumhuriyet Sarayı yaptırtmamış. Böyle başlayarak söylüyorlar. Mademki bar olmak istememiş imiş, şimdi niye bar oluyor? Bu lâyık mı?.. Utanmıyorlar. Bu herif de utanmıyor. Millet malî vesair bir çok buhranlar içinde çırpınıyor. Demek beklemiş, tam bu buhranı bulmuş, yaptırıyor. Millet aç inliyor. Bu ne ile meşgûl?... Demek kendine bir saray yaptırıyor. Plânı bir ecnebi profesöre yaptırılmış.

22 Eylûl Matin'de bir makale var. Hülâsası şu: «Türk Meclisi bugün fevkalâde toplanıyor. Türkiye'de işler başka yerlerdekinden başkadır. Vazifede bulunan bir sefirin kendi Hükûmet reisine karşı vaziyet alması nerde görülmüştür? İşte Fethi bey hangi Hükûmette kendi aleyhine teşkilât yapar? Mustafa Kemal, Halk Fırkasının sahibidir. Bir başvekil bu himayeyi nasıl çeker ve hiç sızıldamaz. İçtimaın vesilesi malî buhrandır. Pek derin olan bu buhrana meb'uslar ne yapacak? Hakikatte ise siyasî buhran patlayacaktır. Ne şeraitle bilinmez. Âlemle alay ediyorlar galiba!.. Hakikat pek basittir. İsmet yıllardan beri hükûmette. Ne idare teşkil etmekte, ne de malî işlere bakabilmekte iktidar gösterememiştir. Şöhretini pek kaybetmiştir. Ona bir halef yetiştiriliyor. Ancak bu yeni adamın ne kadar muvaffak olacağının bilinmesi kalıyor. Fethi Bey hiç iyi

bir hatıra bırakmadan mahvolan İttihad ve Terakkinin berhayat kalan bir uzvudur.»

Şu gazete vaziyeti ne iyi görünüyor. Yalanı, yanlışı yok, eksiği var. Fethi oraya bir çare bulunsun diye getirilmiyecek. Halkı biraz avutsun, bütün fenalıklar İsmet'in sırtına yüklenip Mustafa Kemal temiz kalsın diyedir.

26 Eylûl:

Bugün Paris gazeteleri kabinenin istifa ettiğini yazıyorlar.

27 Eylûl:

Bugün gazeteler kabine teşkiline yine İsmet'in memur edildiğini yazıyorlar. Demek ithamlardan kurtulmak için İsmet kabinesine yama yapıyor. Demek Mustafa Kemal, İsmet'i atmıyor. Kabineye tabii vekillerin bir kısmı yine girer. Demek İsmet birkaç namuslu adamı alarak kabinesini kuvvetlendirecek. Yama ile güya ayıp örtecek. Ama asıl ayıp kendisi ile Mustafa Kemal'dir. Fakat buhran bununla bitmemiştir. Bakalım...

1 Teşrinisâni:

İstanbul gazeteleri geldi İsmet yeni kabinesine Yusuf Kemal, Mustafa Şeref ve Esad'ı almış. Şaştım. Yusuf Kemal bana evvelce katillerini, sirkatlarını söylediği bu adamlarla beraber çalışmayı kabul etmiş. Demek yama oldu. İki hamam iki tas... Ne de olsa yine muhalefetin memlekete verdiği bir menfaat. Recep gibi mürtekip verezil birkaçı atılmış...

Gazetede Millet Meclisinin resmi var. Mustafa Kemal locada, yanındaki locada evlâd-ı mânevisi (!) olan körpe kızlar. Zavallı Millet Meclisinde de şu bedbaht meb'uslar aşikâr boynuz takıyorlar. Bu namussuzluk Gazisi bu fahişeleri asker resmîgeçidine, resmî ziyafetlere de götürüyor. Orduya da boynuz takıyor. Ne hayasız adam...

Birine rastgeldim. Yalova'ya sarfede ede Seyrüsefain'in parası bitmiş. İstanbul'da yapılacak verem hastahanesinin ikiyüz bin lirası da sarfolunmuş, o da bitmiş. Ankara'da da memurlara yapılacak apartmanlar tahsisatı da sarfedilmiş. Şimdi yeniden Yalova'ya başka masraf yapılacakmış. Memlekette malî buhran ha! Veremliler ölsün, tek Ulu Gazi zevk ve safa etsin. Ankara'daki çiftliğini Ziraat Vekâleti paraları ile yapmıştı. Ziraat Vekâletinden de ayrıca yetmişbeşbin lira almıştı. Âlâ, üste âlâ. İsmet de bu hırsızlıkların, bu cinayetlerin âlet-i icrası. O da âlâ. Mustafa Kemal Fethi'ye fırka masrafı olarak İş Bankasından yüzelli bin liralık bir kredi açmış. Fethi'nin değirmeninin suyu nerden şimdi anlaşıldı. Yoksa bu ağır masrafları Fethi kendi kesesinden yapamazdı.

İntihapta veliler jandarmalar tehdid ile halkı Serbest Cumhuriyet Fırkasına rey vermekten menediyorlarmış. En şiddetlisini İzmir, Balıkesir valileri ve Bursa valisi Fatin yapmış. Fatin erazilden biridir. Ankara'da da Millî Hareketin ilk devirlerinde içki yasak iken evinde rakı yapıp fahiş fiatla satardı.

16 Teşrinisânı:

Son gelen gazetelerdeki malûmata göre her yerde belediye intihapları oluyor. Her tarafta kahir ekseriyetle Halk Fırkası kazanıyor. Ahali muhalefet fırkasını intihabata yolsuzluk yapılıyor diye bar bar bağırıyor. Anlaşılan halk yeni Fırkaya rey vermek istiyor, valiler, kaymakamlar her türlü hile, cebir ve fesad yapıyorlar. Dahiliye Vekili Şükrü Kayanın bu tarzda valilere emir verdiği, Mecliste Fethi'nin sözleri ve Şükrü'nün cevabı ile anlaşılıyor. Şükrü Kaya ap-açık: «Her tarafta fesler hazırlanıyor, tekkeler hazırlanıyor, lâkayd kalamam. İrticaa meydan veremem. Elbette...» diyor. Bu eski nakarattır: «Ne yapayım, sonra irtica olacak.» Fakat bu iddia bu pislikleri meşru kılamazki... Hem de Şükrü Kaya'nın dediklerini hakikat zannetmem. Milletin irticada gözü yoktur edepsizliklerine hak vermek için uyduruyorlar. Halkın istediği bir kelime ile adalettir...

İşte Mustafa Kemal'in fırkanın teşkilinde Fethi'ye olan mektubunda söylediği Cumhuriyet usulü, hürriyet, serbest intihap, iki fırkaya aynı muamele, muhalefet neticede böyle olur. Aferin!...

Bir de Mustafa Kemal'in baş olmak niyetine dair beyanatı

var. Garip şey. Bu adamda birkaç yıldanberi bu hava var. Maksadı ne bilmem. Bu beyanname bermutad Allah ağzına mahsus bir gurur ve azamet ile dolu.

Belediye intihabı bütün memlekette gayet hararetli oluyor. Valiler, kaymakamlar, jandarmalar, sandık başındalar. Ötesi artık can sağlığı... Ödemiş'te muhalifleri tevkif etmişler. Bir yerde idareten muhalefet fırkasını kapatmışlar. Demek kazanamayacaklarını anlayınca, vali ve emsali jandarma ve polisle işi gıcırı bükme görüyorlar. Kasımpaşa'da muhalifleri itfaiye tulumbası ile dağıtmak istemişler. Halk hücum edip neferleri arazözden indirmiş, hortumu parçalamış, suyu yere boşaltmış ve arabayı alıp uzağa götürmüş. Bunun üzerine vali, jandarma ve polisler gelmiş. Sandığın durduğu caminin kapısını tutturup muhalifleri içeri koymamış. Halk girmek için hücum etmiş, dört kişi yaralanmış.

Her taraf az - çok böyle. Bu, Hükûmet gazetesinin yazdıkları. Daha kimbilir neler olmuş... Hakikatı bulmak için bunu elli misli, yüz misli mübalâğalandırmalıdır. Hükûmet ne fesadlar, ne sahtekârlıklar ve cebirler yapmıştır kimbilir? Onları bu gazeteler yazmıyorlar...

Yeni fırkayı inhilâl ettirmeye de çalışıyorlar. Bazı âzasını para ile korkutup, bazısını tehdid ile istifa ettiriyorlar.

19 Teşrinievvel:

Gazeteler geldi belediye intihabı hakkında malûmat var. Her yerde büyük bir hararetle olmuş. Görülüyor ki ahali şuurlu bir surette intihaba sarılmış. Bu, Türkiye'nin hukuk-u esasiye tarihinde ilktir. Bu sebeple mühim bir hâdise ve terakkidir. Aferin...

Hükûmetin de büyük bir gayret gösterdiği anlaşılıyor. Valiler, kaymakamlar, jandarmalar, polisler sandık başında. Çirkin şey. Her yerde muhalif halkı zabıta kuvvetiyle sandık yerine sokmuyorlar. Her yerde halk hükûmet kuvveti ile çarpışmış. Evvelki günkü Temps gazetesinde Antalya intihabında otuz yaralı olduğu yazılı. Sebebi Hükûmet birincide kazanamamış, intihabı feshetmiş. Bundan müsademe olmuş.

Hülâsa bu intihap değil, ahali ile hükûmet arasında kanlı müsademe, harp, bir kıyam ve ihtilâl. Zannetmezdim, Türk Milleti çok cessur imiş. Demek artık bıçak kemiğe dayanmış, gözü kızmış. Ne olursa olsun demiş, hapse, ölüme atılıyor. Hükûmetin en mühim yardakçı gazeteleri Milliyet ve Cumhuriyet. Bunlar muhaliflere ne küfürler savuruyorlar... İnsan okurken utanıyor, bunlar yazarken nasıl utanmamışlar bilmem... Hem ne haksız, ne mugalâta...

İzmir'de Ethem'in arkadaşları yeni fırkaya girdi diye bu fırkanın azalarını hapsetmişler. Ayol bunlar hukuk-u esasiyeden bir mahkeme hükmü ile tecrid edilmedilerse girerler ya... Ve bundan dolayı diğerlerini nasıl tevkif edersiniz? Sizin fırkada meselâ Kastamonu meb'usu Hasan Fehmi var ki hem yobazdır, hem Malta'dan Rum Patriğinin himayesi ile kurtarıldı. Rize meb'usu Âkif var ki Ferit Paşanın ve Hürriyet ve İtilâfın adamı idi. Sinop ahalisini millî hareket aleyhine kıyam ettirmek için beşyüz silâhlı topladı ve bu babda bir miting de yaptırdı. Ve Ankara'ya sizi tanımıyorum diye de yazdı. Bunları meb'us yaptınız, hattâ bunlara istiklâl madalyası da verdiniz.

Adana'da da tevkifler yapmışlar. Orada Halk Fırkası 22 fazla rey ile kazanmış. Mutlaka Hükûmet sahtekârlık yaparak bunu ilâve etmiştir. Böyle olmasa bile Hükûmetin her nevi kanlı edepsizliğine rağmen, bu kadar rey almaları Adanalıların ne halde olduklarını gösterir ve bu onlara bir şereftir.

Hükûmet gazeteleri yeni fırka âzasının kaatil, kaçakçı, kerhâneci, hırsız, sabıkalı insanlardan mürekkep olduğunu söylüyorlar. Verdikleri en ucuz sıfat sarhoşluk. Bunlar Mustafa Kemal'in sıfatları ayol... Evvelce amele ve komünistten mürekkep aşağı takım diyorlardı. Şimdi perdeyi yükseltmişler. Halbukig örülüyor ki, bu yeni fırkaya her sınıf halk, esnaf, doktor, halk, gazeteci gibi bir çok sınıflar girmiştir.

Bir şey dikkate şâyan: Hamdullah Suphi başta Hükûmet-

çiler ve gazeteleri gençliği kazanalım diye bağırmakta ve telâştalar. Demek gençlik de Hükûmetle değil. E... kim kaldı... Sade jandarma, polis, memur, dayak, hapis, tehdid, para ve memuriyet vaadı, İstihlâl Mahkemesi, idam onların taraftarı...

13 Teşrinievvel tarihli Milliyette sabık Nafıa Vekili Recep in beyânatı var. Kasımpaşa intihabına gitmiş, ahali ona yuha çekmiş. Yarın gazetesi bunu yazmış. Recep bu hali inkâr ediyor. Ve Yarın hakkında «Yarıncılar ve hempaları her gün milletin temiz ve asil ruhuna safralı ifrazat saçıyorlar. Yalnız dikkat etmeli ki Türk inkılâbcısı ve Türk Milleti bu habis ruh ile mücadele etmesini daima bilecektir. Bunlar (Yarıncılar) câniyâne bir cinayetle malûldür. Asıl milletimiz bunu hazmedemeyecek. Elbet bir gün midesinden ihraç edecektir. Bu millet daha böyle uzun müddet devir devir isimleri değişen ve daima aynı habis ruhu temsil eden böyle birçok belâlarla uğraşacaktır. Bu tecavüz kâtib-i umumisi olduğum fırkamadır. Yazıları millî şeref için leke ve cumhuriyetin şevket ve emniyeti için büyük bir tehlike olan bu gazete...» diyor. Safsata ve tehdid. Yuhayı çeken ayol millet. Görülüyor ki mevki ellerinden gidiverecek, rezaletleri, hırsızlıkları meydana dökülecek diye sar'alı bir surette telâştadır. Şu iki para etmez ve Türk olmayan herif sırf bendelik ile neler oldu. Ve neler çaldı. Bu beyanat bunların halet-i ruhiyesini gösterir bir vesikadır. Demek yeni fırkayı müdafaa eder Yarın adında bir gazete çıkıyor, bu alçaklara şiddetle hücum ediyor.

Yeni fırka azasını memuriyetlerinden koruyorlar. Tedbiyeci İsmail Hakkı Beyi fırkaya girdiğinden ilim ve siyaset ikisi birden olmaz diye Darülfünündaki hocalığından müstafi addetmişler. Ya Türkocaklarına hars ve ilim ocağı diyor ve Halk Fırkasınındır diyorsunuz! Halk Fırkası meb'uslarından birkaçı Darülfünunda hoca. Bu ne demek... Meb'us demek, siyaset demek...

Doktor Reşid Galip yine Halk Fırkasına girmiş. Çok namussuz imiş demek...

İsmail Hakkı ve Reşid Galip arasında 15 Teşrinievvel Milliyette münakaşa var: «Bizim taptığımız Mustafa Kemal» diyorlar. İkisi de... Tapın âlâ. Tanrı'nız bu kadar adi ise, siz ne kadar âdisiniz acaba...

Yarın ve Son Posta adında iki muhalif gazete intişar etmiş. Hükûmet aleyhine pek cesurâne yazıyorlar.

4 Teşrinisâni:

İstanbul'dan biri gelmiş, anlattı. İzmir'de halk meğerse «Kahrolsun Mustafa Kemal» diye bağırmışlar. Bu haberi alan Mustafa Kemal köpürmüş, «Bunlar onbin kişidir. Gidip hepsini keseyim» diye bağırmış. Bunları gören Mustafa Kemal Serbest Fırkayı yaptığına pişman olmuş. Yoksa İsmet'i tepelemek için bu fırkaya geçmek istiyormuş, demek evdeki pazarlık çarşıya uymamış. İsmet'i tepeleyeyim derken millet kendi aleyhine kıyam etmiş.

Mustafa Kemal'in Yalova'da üç köşkü varmış. Birini İsmet'e hediye etmiş. Bozüyük'te Çolak İbrahim'in kereste fabrikası civarında Mustafa Kemal'e mükemmel bir köşk yapılmış, belki ordan geçer de biraz oturur diye imiş. Seyrisefain'in açığı milyon imiş. Bunları Yalova yutmuş. Hastalar gitmiyormuş. Tabii. Kılıç Aliler de otomobilleri Yalova yolunda adam çiğniyormuş, giden azmış. Rahat ve huzur yokmuş. Sade yâran gidiyormuş. Orası sade Gazi'nin eğlence mahalli imiş. Seyrüsefain'in İskenderiye seferi her defasında yirmibin lira zarar ediyormuş. Bu iki memleket arasında bugün bir ticaret yoktur ki... Yolcu da kaç kişi. Tabii, fakat İsmet emretti diye devam ediyorlarmış. Ümid de yokmuş, fakat İsmet ısrar ediyormuş. Fethi Paris'ten giderken biletini İstanbul'a gidip gelme almış. Bunu evvelce de mevsukan işitmiştim. Demek Fethi de orada kalmak, fırka yapmak fikri yoktu. Demek bu iş sırf Mustafa Kemal'indir. Ve yeni fırka Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş, Reşid Galip ile Hamdullah Suphi, Reşid Galip ile İsmet, İsmet ile Şükrü Kaya ve Vasıf kanlı bıçaklı imişler. Şimdi birbirine sarılmışlar. Sebebi korkmuşlar. Devrilirlerse kafaları tehlikede

olduğunu görmüşler. İstanbul valisi Muhiddin de çok edepsizlik ediyormuş. İsmet her tarafa kendi adamlarını yerleştiriyormuş. Mustafa Kemal bundan da korkuyormuş.

Mustafa Kemal Necib Asım'a, Sadri Maksudi'ye, Hamdullah Suphi'ye ve emsaline uşak muamelesi ediyor, herkesin içinde tersliyor, azarlıyormuş. Bu adam bana işte bütün bu malûmatı verdi.

Brezilya'da isyan oldu ve âsiler Hükûmeti ele geçirdiler. Âsilerin başı olan doktorun bugünkü Matin'de beyanatı var. İsyânın sebebini söylüyor Cumhurreisi müstebitti. İntihabatı cebren ve fesad karıştırarak yaptı. Askeri siyasete karıştırdı. Millet Meclisini keyfî harekâtına âlet etti. İntihabatta yapılan yolsuzlukların muhakemesi yaptırılmadı. Her ne pahasına olursa olsun mevkide durmak istedi. Hükûmeti militarizm altına aldı. Bu usul gösterdi ki, kanunî ve vazifesini suîistimal etmiş, kendisini kanun harici yapmıştır. Bu halleri ile milleti kızdırdı. Bundan da bu ihtilâl koptu. Reisicumhurun bütün idare kuvvetlerini avucuna alması milleti isyâna getirmişti. Bir reisicumhurun idareyi keyfi üzre yürütmesi büyük suîistimallere kapı açıyor. Millet bunları kanun dairesinde islâh etmek için savaşıp da bundan ümidini kesince silâha sarılmıştır» diyor. Tıpkı bizdeki hâl. Sade bizim millet henüz siâha sarılamamıştır. Bu da ordunun vazifesidir. Ordunun siyasete karışması doğru değil. Fakat bu gibi ahvalde mukaddes bir vazifesidir.

Venizelos Ankara'ya gelmiş, birtakım muahedeler imza etmişler. Venizelos Ticaret ve emsali şeylerde bizimkileri dolaba koymuş. Bu adama büyük merasim ve alkış yapmışlar. İsmet onu kucaklamış. Gûya artık dostmuşuz. Aramızda dâva kalmamış. Türk'ü yeryüzünden silmek isteyen, Lozan'da resmî celsede ona barbar, katliamcı diye bağıran bu adama şimdi İsmet'in ve Türkiye'nin en büyük dostu imiş. Ve minel garaib!. Bunu ve Ankara'da iken Atina'da Pangalos ve zabitler çok güzel tasdik ettiler. Yani Türk ile dostluk istediklerinden isyan ettiler. İşte dâva bitmemiş ve bitmez. Mustafa Kemal ve İsmet

galiba şu fikirdeler; Hummalı bir surette buna çalışıyorlar: Bütün haricî mes'eleleri, pürüzleri bitirmek. Bunu da hep vererek yapıyorlar. Türk'ün menfaatleri gidiyor. Galiba «Halk aleyhimizde. Haricî bir mes'ele de zuhur ederse derhal devriliriz» diyorlar. Bu esnada İtalya sefiri ve Macar Başvekili de Ankara'ya geldi. Avrupa gazeteleri Bulgar Kralının da geleceğini yazdılar. Zannediyorum ki Mosolini oyun oynuyor. Bunlar, Balkan ittihadı hep onun işleri. Bunlar da Yugoslavya aleyhine olsa gerek. Veya onu böyle tesbit edip Fransa ile hesaplaşmak, yâni harbedeceğini zannetmem, sade sıkıştırıp şarkta bir şey koparmaktır. O da bizim yorganın başına gelecektir diye korkarım. Bakalım, bu Balkan İttihadı ne şekil alacaktır.

5 Teşrinisani:

İstanbul'dan yeni gelmiş biri ile görüştüm. Çok şey anlatıyor. Fecî şeyler. Kürtleri Ağrı dağında kâmilen imha ettik diye Kumandan Salih Paşa tebliğ yaptı. Meğerse kürtler karlar içinde iki fırkamızı imha etmişler. Müthiş masraf olmuş. Kürtler dağdan bizim araziye inmişler. Cenuba doğru yürüyüp Irak'a geçmişler. Asker silâhlı kürtlere birşey yapamamış, fakat pek çok köy yakmışlar. Ora da harap ve ahalisiz kaldı diyor. Âsilere ordu bir şey yapamadı ise acırım. Bugün (21 Şubat 1935, İskenderiye) burayı kaydederken ilâve ediyorum ki, bundan altı ay evvel Taşnak reislerinden Terminasyan, beni İskenderiye'de gördü, kür isyanını sordum. Bunu kendilerinin yaptıklarını, kürtleri organize ettiklerini, bu iş için yirmibin dolar sarfettiklerini, kürt âsilerinin hepsinin yedi - sekizyüz kişiden ibaret olduğunu söyledi. Kendisi de İran'da hududumuz üzerinde bulunup işi idare etmiştir.

Fethi'yi İzmir'e yollarken Mustafa Kemal ona «Sakın vapurdan çıkma, aleyhine galeyan olacaktır» demiş. Halk Fırkası erkânı, Vasıf ve emsali İzmir meb'usları İzmir'de pek kuvvetli olduklarını Mustafa Kemal'e söylemişler imiş. Aksi zuhur edince şaşmışlar. Mustafa Kemal kızmış, bunlar onbin kişidir,

bir ordu ile gidip hepsini katliam edeyim demiş. O gece sabaha kadar zil - zurna sarhoş böyle hezeyanlar yapmış.

Şu adam ne gâfildir. Avanesi de gâfil. Bir - iki yıl evvel Mustafa Kemal'in Eskişehir istasyonunda Temyiz Mahkemesi azasını tehdit ederken amele benimle, köylü benimle, esnaf benimle, münevverler benimle, hele bilhassa ordu benimle dediğini hatırlıyorum. İşte dalkavukların dahisi bu kadar ahmaktır. Görüldü ki, kimse kendisi ile beraber değilmiş.

İntihabat bütün halkın, her kütlesinin hükûmetin aleyhinde olduğunu gösterince Gazi Fırka kâtib-i Umumisi Safvet'i azarlamış ve kovmuş, yerine Receb'i tâyin etmiş. Hakkı Şinasi'yi azletmiş. Sizi adam zannediyordum, demiş. Fakat böyle kızdıklarını çırak çıkarır. Safvet'i büyükelçi yapıyorlarmış.

İntihab vak'ası Halk Fırkasını kuvvetlendirmiş. Bu tabiîdir. Kellesi mevzubahs olan kimselerin, vurgunları olanların, vurgunla melûfların servetleri tehlikeye düşmek tehlikesi görülünce bunların birbirine sarılması tabiîdir. Meselâ İsmet, Recep, Recep Zühtü, Hamdullah Suphi, Şükrü Kaya, Vasıf, Reşid Galip, Kel Ali ve emsali birbirini yemekte imişler, bu sefer kucaklaşıp barışmışlar.

Kelle ve servetleri bir inkılâb ile tehlikede olan kimseler Mustafa Kemal'in İsmet'i tepelemek fikri ile yaptığını anladıklarından pek dilgir olmuşlar, Mustafa Kemal'in aleyhine dönmüşler, İsmetle birleşmişler. Hatta bunlardan bâzısı «Canımızı, malımızı kurtarmak için Gazi'yi tepelememiz lâzımdır» diyorlarmış. İsmet'in Müşir Fevzi ile Gazi aleyhine birleştiği kuvvetle söyleniyormuş. İsmet, Gaziye şimdi kafa tutuyormuş. Mustafa Kemal, milletin aleyhinde olduğunu görünce İsmet'e dalkavukluğa başlamış.

İsmet, İstanbul - İskenderiye vapur hattını işletiyormuş. Her seferinde yirmibeş bin lira zarar varmış. Böyle bir sefer yapmak için iptida bu tetkik edilir, kâr getirirse yapılır. Görülüyor ki, bu tetkiki yapmadan işe girmişler. Bu işi yapan sırf İsmet imiş. Ne iştir? Böyle şeyleri ehli, mütahassısı, yani seyr-ü sefain dairesi yapar. Başvekil ne karışır. Sırf bir ticaret işidir. Orada bayrağımızı göstermek gayesini güdüyormuş. Bu adam megaloman, aptaldır. Hiç böyle siyasi bir fayda ve lüzum da yoktur. Şimdi idare şikâyet, İsmet devamda israr ediyormuş. İdarenin müdürleri de ne yapalım İsmet paşa emrediyor diyorlarmış. Bu adam bu kadar idaresiz ve her işi böyle bir insandır.

«Ege» komedisi. Şu bir - iki gün içinde ayrı ayrı görüştüğüm İstanbuldan gelenler bu pek gülünç hikâyeyi söylediler. Sözleri aynı şeydir. Seyr-ü Sefainde Ege adında bir vapur olduğunu gazetelerde okuyor, bir şey anlamıyordum. Meğerse iş şöyle imiş : Vapur satın alınmış. Mustafa Kemal vapura Ege adını koymuş. Çünkü bu kelime Türkçe imiş. Fransızların Egeé kelimesini Yunanlılar bu Türkçe kelimeden almışlar imiş. Fransızca bu kelime Adalar Denizinin adıdır. Mustafa Kemal'e göre Ege Türkçe ad imiş. Görüştüklerimden birisi bunun evveliyatını anlattı. Bol bol güldük. Ben güldüm, o güldü. O güldü, ben güldüm. Fakat içim de sızladı. Birgün bu zat Gazi'nin yanında imiş. Necip Asım, Sadri Maksudof ve emsali de varmış. Gazi Necip Asım'a Ege ne demektir diye sormuş. O bir takım malayani şeyler söylemiş... Gazi uşak azarlar gibi «Çok cahilsin. Bir şey bilmiyorsun. Sus, sus!» demiş. Maksudof'a sormuş. O da kekelemiş, bir saçma tefsirler yapmış, onu da tahkir edip susturmuş ve nihayet, dinleyin, ben size öğreteyim demiş : Egenin aslı Eğe'dir. Çünkü bu kelime Türkçedir, Ada demektir. Demek bu adalar ve ahalisi Türktür. Sonra Yunanlılaştırılmış.» Çok mükemmel i'lâl!.. Galiba bu adam paralysugenerale emrazı gösteriyor. İçip tahayyülâta dalıyor, böyle şeyler uyduruyor, ilim namına bu hezeyanları ve şurası gariptir ki, hiç utanmadan, birazcık sıkılmadan ortaya atıyor. Yazdığı Türk Tarihi böyle malâyâni lâf ile dolu imiş. Türk Milletini her veçhile rezil eden bu adam şimdi bu suretle de rezil ediyor. İşte bu sebeple bu vapura bu adı koymuş imiş. Gülmeli mi, ağlamalı mı?

Şu güzel bir halet-i ruhiye, gayet beliğ bir arz. Diktatörlerin halini teşrih ve beyan eder, bu, zulme önlerinde tenkid, iti-

raz, mes'uliyet olmayınca bilâkis beş - on dalkavuk olunca onların şakşakları ile deliriyorlar, keyfemâyeşa' hareket ediyorlar. böyle çocukluklar, çılgınlıklar yapıyorlar. İşte bu adamın ve İsmetin hükümeti, idaresi her noktasında bu makuledir. Bu sebeple milletler diktatörlüğün, hürriyetsizliğin aleyhinde her şeyden ziyade hassas olmaları lâzım geliyor.

Müverrih Cevdet Paşanın torunu ve Reşid Paşanın oğlundan ve memuriyetinden bahsetti. Hayret ettim. Çünkü hikâyesini hem de pek mevsuk biliyorum : Harb-i Umumiden Gazze Cephesinden kaçıp İngilizlere casusluk eden ve Hayfa'daki Yahudi Çiftliğinde saklandıktan sonra bir gece bir İngiliz tahtelbahirine binip Kahire'ye gelen ve babası İbrahim Paşa olan bir ihtiyat zabiti hasta olup bana gelmiş, hem kendi hikâyesini hem bu oğlanın hikâyesini anlatmıştı. Bu oğlan Fatıma Âliye'nin oğludur. Gazze Cephesinde İngilizler kaçmış. İngilizlere cephenin bütün vaziyetini söylemiş. İngilizler buna daha Kahireye gelmeden bir apartman hazırlamışlardır. Bu şâbemret çocuk Kahirede kerhanecilik eden «Fatıma» adında bir Türk orospu ile temas edip kadınla evlenmiş ve beraber kerhaneciliğe devam etmişlerdir. Harb-i Umumide İngiliz ordusunda içki yasaktı. Fatıma kerhanesine gelen İngiliz zabitlerine viski verdiğinden hapsedilmiş, o esnada kerhaneyi bu oğlan yalnız başına işletmiştir. Bu malûmatı Doktor Şerafettin Mağmumi'den işittim. Bu vatan haini, rezil mütareke olunca İstanbula gider, oradan da Kastamonuda vali olan babası Reşid Paşanın yanına gitmeğe cesaret eder. Orada bulunan bir miralay oğlanı tanır. «Bu ingilizlere kaçtı, Divan-ı Harp tarafından idama mahkûm edildi idi» deyip tevkif eder. O vakit Ankarada Sıhhiye Vekili olan Doktor Adnan bunu ne yapıp yapar idamdan ve hapishaneden kurtarıp İstanbula yollar. Bu Adnan'da hiç vatan hissi yoktur. Nitekim Ali Cenanî'nin İngiliz casusu olan oğlunu da o kurtarmıştır.

Hey dünya! Şimdi böyle bir alçak ve her pisliği olan biri hıyanet ettiği devletin memuriyetinde, vatanda, ben gurbet ellerde, her şeyden mücerred bir serseri halindeyim. İşte hıyanet, işte hizmet!..

Bugün İstanbuldan bir mektup aldım. İlme, Türk nefis san'atı ve âbidelerine dair ağlatıcı malûmat veriyor. Biri şudur «Bir Alman âlimi, mimarî ve nefis san'atlarımızı tetkik için Kastamonuya gitmiş, vali ona : «Aklınıza şaşarım bu köhne şeylerle meşgul oluyorsunuz. Biz bir düziye yıkıp imha ederek bunlardan kurtuluyoruz» demiş. Zavallı âlim avdetinde İstanbulda bir zata bu cehaletten bu hamakatten yana yakıla bahsedip «Bu idre ne cahildir? Bir vali ne diyor. Dünyadan haberi yok. Eserimi yazdığım vakit basına bu valinin sözlerini kaydedeceğim» demiş. Yine bir takım Avrupa âlimleri Anadoluda seyahatten avdetlerinde «üç-dört yıl evvel gördüğümüz şeylerin bir kısmını görmüyoruz yıkıyorlar. Müthiş vandalizm. Böyle kıymetli sanat eserleri bırakmış olan Türklerin bugünkü nesli ne cehalete düşmüşler» diyorlarmış.

İşte hükümet idaresi böyle, hars, ilim, san'at sahası böyle. Ne yapmalı? Bu yıkılan eserler bir daha ele geçer mi? Kıymetleri ise baha biçilmez. Bunlar bu vatan Türk'ün diyen millî mühürler, vesikalar, şerefler, iftiharlardır. Bu böyle giderse mahvımız muhakkaktır. Ne yapmalı? İstanbulda Ayasofyanın minaresine çıkıp halka, orduya mahvoluyoruz, hemen kalkın! Bu zalimleri dilim dilim doğrayın! Diye bar bar bağırmak canım istiyor. «Yahu! Kendi halimde oturayım. Artık siyasî vazifelerim, hizmetlerim, çektiklerim, yeter. İlim ile ömrümü geçireyim» diyorum. Hele tetkikatımı bitirdim, yazmak istediğim eserleri yazayım. Eksik ve hatalarını ikmal ediyorum. Dimağım çok yorgun. Hasta bir haldeyim. İstirahate pek muhtacım. Üç - beş ay müsterih yaşayıp dinleneyim diyorum. Olmuyor, olmuyor. Bu işler neden olmuyor? Mustafa Kemal cehli yüzünden. Bunlar köhne şeylerdir. Medeniyete manidir. Medeniyet Avrupadadır. Asrîleşmeli. Bu köhne şeyleri yok etmeli dedi ya şimdi valiler, kaymakamlar göze girmek, asrî olmak için bu âbideleri yıkmağa koyuldular.

6 Teşrini sâni :

İki tarihli Milliyet geldi. Venizelos Fener'de Rum patriğini ziyaret etmiş. Bu da başımıza geldi. Dünü düşünün, bugünü görün! Eskiden gizli muhabere ederdi, şimdi âşikâr gidiyor, patriğin elini öpüyor. Ankara'da İsmet'le öpüşüp koklaştıktan sonra Fener'e gidip dudağında henüz duran İsmet'in yanağının tadı ile patriğin elini öpmesi, patriğin murassa bir haçı onun boynuna geçirmesi ne kadar mânâlıdır. Bizim ahmaklar bundan bir şey anlamıyor. Ve marifet yaptıklarına kaniler. Bu dostlukları sonra görürüz. Yunanla yapılan ticaret muahedesi de aleyhimizde. Yunan bizim pamuğu ucuz alacak, mensucat yapıp bize satacak. Aferin. Herif şu bizim ahmakları iyi dolaba koymuş. İçyüzünü bilmiyoruz. Kimbilir daha neler var?.. Patrik Venizelos'a kiliseye hizmetlerinden dolayı dua ve teşekkür etmiş Venizelos'un boynuna ortasında büyük bir pırlanta olan bir haç takmış. Bu ne mel'un hükûmet ki bunlara meydan vermiştir. Zavallı Türkiye!.. Lozan'da ne idin, şimdi nesin...

Millet Meclisi açılmış, Mustafa Kemal bir nutuk söylemiş. Bu gazetede nutuk mevcud. Nutkun bir lübbü yok. Yalan. Sade Serbest Cumhuriyet Fırkası ve belediye intihabından bahsederken «Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk Milleti cumhuriyetin bekâ ve inkişâfı için istifade etmelidir» diyor. Mühim bir söz. Sade ağanın, halkın bu tezahüratından memnun olmadığı anlaşılıyor. Kendi ders almış demek. Bu ders, halkı yeniden katliam etmektir. Bakalım. Ve yine : Fırkalara girecek adamlar temiz olmalı» diyor. Bununla yeni fırka azasının pis olduğunu söylüyor. Pekiyi! Halk Fırkasında nice kirli ve bulaşık insan var. Bunlar ne olacak? Yine : «Kalem hürriyetini hüsnü idare etmeli» diyor. Yani matbuat hürriyeti olur amma ağalara, mevkilerine dokunmamalı, pisliklerini, cehaletlerini, hırsızlıklarını söylememeli. Onu söylemeyince zaten o hürriyetin lüzumu kalmaz ki... O hürriyet olmaz ki... Yoksa kendi hüsnü idare eder, yani matbuatın ağzına kilidi takar. Yine : «Memleketin mukadderatında yegâne selâhiyet ve kudret sahibi olan büyük

Millet Meclisi...» diyor. Utanmadan bunu nasıl söylüyor bilmem. Onun i'rapta bile mahalli yok. Bu selâhiyetler sade senin elinde. Ve keyfî surette istimal ediyorsun. Şu adamın en büyük, bâriz ve hafi, sıfat-ı mümeyyizesi utanmazlıktır.

14 Teşrini sâni :

Türkiyeden yeni gelmiş ve işlerin esasına vâkıf olacak vaziyette olan biri beni gördü. Ahvalin pek fena olduğunu, İsmet'in bu işin recülü olmadığını, vekillerin cahil olduğunu, fesadın başının Mustafa Kemal olduğunu söyledi. Diğer pek dikkate şayan olan sözü Mustafa Kemal ile İsmet arasında büyük bir rekabet ve husumet olduğudur. Diyor ki, Gazinin yeni fırkayı böyle İsmet'ten habersiz yapması İsmet'i küplere bindirdi. İsmet artık ona dayatıyor. Bu sefer yüzüne beş yıl daha hükûmeti bırakmıyacağını söylemiş. Dedim : «İsmet onunla uğraşamaz. Mustafa Kemal'in muhafız taburlarına karşı kuvveti var mı?» Dedi : «İsmet'in kuvveti daha çok ve bir gün İsmet : Artık kızıyorum. Bu herifi birgün gidip evinde keseceğim diyormuş» Demek husumet ve rekabet alevlenmiş, iş bu raddeye varmış. Demek vuruşacaklar. Fakat ben zannetmem. İsmet bunu yapabilecek kabadayı değildir. O işini hile ile görür.

Yeni İstanbul gazeteleri Mustafa Kemal'in fırka meselesi için seyahate çıkacağını, Halk Fırkasına yeni program yapıldığını yazıyorlar. Eski fırka, yeni fırka. Hepsi çürük kumaş yama tutar mı bilmem.

17 Teşrini sâni :

12 tarihli Milliyet geldi. Kel Ali'ye yine vazife ve faaliyet vermişler. Fırka reis vekili yapmışlar. İstanbul'a gidip tensikat yapacakmış. Vaktiyle Halk Fırkası'nı İstanbul'da tesis eden odur. Bu adam saf ve vatanperver bir adamdır. Bundan evvel pek gözden düşmüş idi. Hemen de hayatını kaybetmek üzere idi. Mustafa Kemal onu öldürtecek idi. Uzun zaman evinden dışarı çıkamadı. İsmet ile arası pek kötü idi. Bu adamda zerre kadar akıl varsa bu çürümüş binanın tamirine çalışmaz. Bugün vaziyetleri fena onu yine hizmete aldılar yarın yine temizlerler.

Bugünkü Paris'in Ami de peuple Gazetesi Fethi'nin fırkasını feshetmek için Gazi'ye müracaat ettiğini yazıyor. Böyle ise Fethi kendisini rezil ve mahvetmiştir. Esasen Mustafa Kemal'e inanıp bu işi yapmamalıydı. Onu bilmez bir adam değildir. Madem ki başladı üç günde bırakmamalıydı. Şimdi ona güvenerek meydana atılmış bu kadar adam ne olacak? Onları haklarlar. Mustafa Kemal hepsini doğrar. Bu fedakârları böyle bırakıvermek vicdansızlıktır, cinayettir. Tüüüh... Fethi çok fena bir adammış...

22 Teşrini sâni :

16, 17 tarihli Milliyetler geldi. Birincide Fethi'nin Belediye İntihabı hakkında istizahı ve bu bapta söylediği sözler, diğerlerinin mukabelesi var. Fethi'nin nutkunda bu intihabın çirkinliklerine dair çok mühim şeyler var. Münakaşa çok şiddetli olmuş. Fethi yazdığı nutku okumuş. Bu intihabta hükûmetin fesad ve rezaletlerini kısmen öğrenmek için bu nutku okumalıdır.

Fethi bir de bu celsede şunu söylemiş : «Bana muhalefete nihayet ver! Memleket kana boyanmasın» demek istiyorlar. Kel Ali : «Fethi Bey Mondros Mütarekesi gibi bir esaret hüccetini imza etmiştir» demiş.

Vasıf, Kel Ali, Hoca Rasih ve emsali ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya da Fethi'ye cevap vermişler. Usulen cevap vermeleri lâzımdır. Fakat cevap değil hücum etmişler. Kötülüklerini saymışlar. Vasıf hepsinden namussuz. Fethi'yi Gazi'ye hücum eder şekilde göstermek istiyor, jurnal ediyor. Hoca Rasih'e de şaştım. Bu adam Hilâl-i Ahmer'e para toplamak için Hindistana gitmişti. Hilâfet o esnada ilga edilmişti. Bu haberi alan Hindliler Rasih'i hakaretle koğmuşlar, Ankaraya geldi. Gizlice bunları bana anlattı «Pek çok para topluyorduk. Hepsi gitti. Bizi koğdular. Dar kaçtık» dedi. Çok dert yandı. Hilâfete acıdı. Şimdi lâik olmuş, Fethi'ye bu bapta ders veriyor. Ve minel acâip!.. Şunun içi ne yobazdır ya... Fakat dalkavukluk, mevki, para... Adi adam vesselâm... Şükrü Kaya'nın da sözlerine bakınca ne bayağı adam olduğu görülür. İntihabtaki cebir ve tazyiki bizzat emrettiğini mealen itiraf ediyor, aptal. Güya Fethi'nin candan arkadaşı idi de. O Fethi'nin değil, mevki ve ikbalin arkadaşıdır. Dönüverir. Başka şey bilmez. Hem câhildir. Türkçeyi bile dürüst bilmez.

İkincide Serbest Fırka'nın lâğvı var. İlk hamlede söylediklerimiz birer birer oluyor. Fethi ve arkadaşları bir beyanname yazıp Mustafa Kemal'e götürmüşler, Hükûmete vermişler. Bu beyannamede fırkanın feshine sebep olarak Gazi'nin Halk Fırkası riyasetinde bulunmasını, Fethi çok def'alarca ricalar ettiği halde çekilmediğini, bu vaziyette Serbest Fırka'nın mücadelesinin doğrudan doğruya Gazi'ye karşı olacağının, böyle bir mücadeleye girişmeyi ise hiçbir zaman aklına bile getiremiyeceğini söylüyor.

A, Fethi! Asıl mücadele o senin Gazin iledir. Bütün çirkinliklerin menbaı odur. Sen bunu bilmiyecek adam değildin ki. Esasen işin ibtidasında onun fırka yap teklifini kabul etmiyecektin. Ettin, şimdi feshetmiyecektin. Ölüm varsa ona da katlanacaktın. Feshettin, namus ve haysiyetini de beraber feshettin, sıfır oldun. Bu kadar adam bütün millet senin söylediklerine inanarak ve aldanarak ileri atıldılar, nelere uğradılar!.. Hapis, ölüm, hepsini gördüler. Şimdi sen onları bırakıveriyorsun. Bu vicdansızlıktır. O zavallılara yazık. Elbet sen feshi şüphesiz Mustafa Kemal'in zoru ile yaptın. Fakat bari şunu kendi elinle feshetmiyeydin. Onlara bırakaydın. Sonunda bu kadarcık cesareti, mertliği olsun gösteremedin. Şu birkaç aylık iş Fethi'yi ayyuka kadar yükseltici bir vesile idi. Fethi kendisini esfel-i sâfiline indirdi. Çünkü millî müsbet bir fayda olmadıktan başka bu zamana kadar Gazi müstebide epeyce kafa tutmuş olan Fethi bu hususta tamamiyle bir İsmet olup bitti. O da İsmet gibi. Mustafa Kemal neyi yap derse yaptı, neyi yapma derse yapmadı. Yine onun gibi büyük müstebide dâhisin, sen ilham verirsin, ilh... Yani «Sen Tanrısın, biz sana kul-köleyiz, af ve ihsan, kahr-u gadap hep sendendir» dedi. Sonunda da feshi bu tarzda bir sözle mühürlüyor.

Fethi vefat etti. Sanki Türkiyede devlet recülü yoktur. Biri daha gitti. Bir insan kendi ölümüne ne kadar acırsa bütün gönlümle ben de Fethi'nin ölümüne o kadar acıyorum.

SERBEST FIRKANIN BLÂNÇOSU

Mustafa Kemal İsmet'i te'dip etmek istiyordu. İsmet Reisicumhurluk hırsını, bir takım adamlarının onun iyiliğine, Mustafa Kemal'in fenalığına dair olan propagandalarını biliyordu. Onu kendine rakip görmeye başlamıştı. Bu hal iki-üç yıldır sürüyordu. Nihayet İsmet ile kanlı bıçaklı olan Fethi'ye bir fırka yaptırıp bu tarikle İsmet'i tepelemek istedi. Lâkin evdeki pazarlık çarşıya uymadı. Koca müstebit ne kadar gafil imiş. Vaziyetini hiç bilmiyormuş. Millet kendisini tapınır derecede seviyor zannediyordu. Aptal. Millette bir tuğyandır koptu. Kurtuluş günü geldi zannettiler. Hükûmeti, idaresini, İsmet'i, Mustafa Kemal'i istemediklerini sözle, tezahüratla, hükûmete silâhla çarpışmak ve belediye intihabı suretiyle bâriz ve kat'i bir surette ifade ettiler. Hükûmetin türlü rezaletleri, cebirleri, sahtekârlıkları olmasaydı intihabı kâmilen muhalifler kazanırdı. Bunları gören, Gazi ve dâhi denen, hakikatte burnunun ucunu görmeyen müstebit alıklaştı. Fırka yaptığına, İsmet'i tepelemek istediğine bin pişman oldu. Bütün pisliklere gırtlaklarına kadar İsmet'le beraber battığını, ondan iyi uşak, emir kulu olmadığını hatırladı, ve iyice anladı. Menfaatinin, hatta hayatının İsmet'le beraber olduğunu gördü. İsmet'e sarıldı, matbuatta ona aleni cemileler yaptı. Yeni Fırka'yı bir kara belâ telâkki edip feshetti. Bu feshi de Fethi'ye yaptırarak güya cebir ve istibdat yapmadığını gösterdi. Hem de Fethi'yi büsbütün rezil etti. Oh olsun Fethi'ye. İt ile çuvala girenin hali budur. Şimdi müstebit seyahate çıktı. Güya halkı lehine celbedecek. Hem de muhalefete baş olanları ezecektir. Dikkate şayân ki bu sefer hiçbir yerde istikbal ve tezahürat istemediğini ilân etti. Bu hususta Şükrü Kaya maskarası valilere de sıkı emirler vermiştir. Müstebitin istikballer en sevdiği şeydir. Şimdi birden istememesi korkusundandır. Bu da tezahürat esnasında kendisine yuha bağırılır veya bir fedai tarafından öldürülür mülâhazasıdır.

Bütün bu maceradan yalnız bir fayda olmuştur : Türk Milleti nümayişler, kanlı vak'alar ve belediye intihabı ile göstermiştir ki, bugünkü hükûmete, idaresine, bu işin başında olan Mustafa Kemal ve İsmet'e muarızdır. Bunlardan iğreniyor, bunların yüzünden dert ve belâ ile doludur. İnlemekte ve ağlamaktadır. Millet bunu bağırarak ve maddeten cihana söyledi ve bu beyannamesini kanıyla dahi imzaladı. Artık kimsenin şek ve şüphesine mahal kalmadı. Bunda her sınıf halk vardır.

Bu vak'anın pek mühim ve gayri kabili itiraz bir ifadesi daha var : Gazi müstebit, İsmet, hükûmetleri, yardakcıları, idareleri cumhuriyet lâik derler, öyle diyorlar. Böyle olanlar dostumuz, aksi fikirdekiler mürteci ve düşmanımızdır dediler, durdular. Serbest Cumhuriyet Fırkası cumhuriyetçi ve lâik idi. Bunda şüphe yoktu. Bu halde bu fırkayı yine feshettiler. Bazı yerlerde bu fırkaya mürtecilerin, eski sarıklıların girdiğini söylediler. Olabilir. Bence bunun aslı yoktur, hiç olmazsa pek i'zam etmişlerdir ya, fakat bu unsurlar hele Ferid Paşa ile, İngilizlerle çalışmış vatan hainlerinden, Rum Patrikinin himmetiyle Malta Hapishanesinden kurtulan Kastamonu mebusu yaptıkları Hasan Fehmi'ler pek bol bir surette kendilerinde vardır.

Demek mesele cumhuriyetçi, lâik yahut mürteci olmakta değildir. Sade bu iki ağanın mevkii meselesidir. Ona hizmet edenler makbul ve muhterem, ona muarız olanlar mürteci ve haindir. Feci vaziyet... Zavallı millet!.. İşte sırf bu uğurdadır ki, yani şahısları ve mevkileri içindir ki yüzlerce, binlerce adamı darağacına çektiler. O ne devredir?!.. Çocukların bile zihnine yer etmiştir. Sinop'tayım, kardeşimin beş yaşında olan kızı bir odaya duvardan duvara bir sicim germiş gazeteleri yırtıp insan şekline koyuyor, boynundan bir ip bağlayıp sicime asıyor. Böyle bir çok yapmış. Odaya girdim. Ne yapıyorsun? dedim. «Mus-

tafa Kemal oynuyorum» dedi. «O vakit anladım ve hayret ettim.»

Şimdi ilmî tetkikâtım filân yoktur. Hepsi bitti. Pariste dört yıl süren müthiş bir çalışma bunları sona erdirdi. Şimdi sıhhatime, elbiseme ve emsali şeylere bakmakla meşgulüm. Hanımı yeniden hastahaneye koydum. Meğerse çenemin altında iki taraflı bir yara olmuş imiş. Çalışma esnasında hissetmemişim. Şimdi hissediyorum ve telâşa düştüm, tedavime başladım. Temizliğime de bakamıyordum. Yıkandım, yıkanıyorum. Çamaşırlarım sökük, döküük, düğmeleri eksik ve çoğu çürümüş, delinmiş. Güya evliyim. Güya hizmetçim var. Çamaşırları, elbiseleri devrettim. Hizmetçi çürükleri tekrar çamaşırın arasına koymasın diye yırtıp attım. Gidip yeniden çamaşır alacağım. Elbiselerimi kısmen güve yemiş. Şimdi bunları tamir ettireceğim. Sekiz - on günde bu işleri görürüm.

Devletin, milletin hali de beni pek muazzep yapıyor, karışmağı istemiyordum. Zaar... İlmî sahaya dalışımdan imiş... Şimdi fena üzülüyorum. Yine zalimlere karşı cidale girmeyi canım istemeye başladı.

23 Teşrini sani :

18 tarihli Milliyet geldi. Serbest Fırka'nın feshi olmuş bitmiş. Hüseyin Cahid'i Sanayi ve Maadin Bankası Meclisi İdaresine tayin için hey'et-i vekile karar vermiş. Aferin Cahid'e. Her devirde böyle âlî müesseselere girmek yolunu buluyor. Sade bu sefer biraz taşlık ve zahmetli yoldan dolaştı. Fakat sonunda maksadına vardı. Ben bu adamın bu zekâsına hayranım. Cavid'in de asıldığı günün ertesinde Gümrük Komisyonculuğu aldı. Bunu Müştakî ile yaptı. Şimdi de banka. Alâ... Duyun-u Umumiye bâki olsaydı buna da olurdu.

Mebuslar fesh hakkındaki fikirlerini söylüyorlar : Kel Ali miletimizin terbiye-i siyasiyesi henüz hâsıl olmamış. Osmanzade Hamdi; Bu manevradır. Sebebi acizleridir. Kendilerini mazlum mevkiine koymak istiyorlar. Ağaoğlu Ahmet, üç aylık faaliyetimiz Halk Fırkasına ve Hükûmetine kusurlarını düzeltmek için bir intihab verdi ise iftihar, bu intibahın devamını temenni ederim, diyor.

İstibdat Gazi'si seyahata çıkmış, tren-i mahsusla yanında bir sürü vekil, meb'us, müsteşar, kalem-i mahsus müdür ve kâtipleri belki elli - altmış kişi var. Muhafız taburu da beraber. Bol masraf. Çeksin aç millet!. Hiç faydasız masraf. Sırf herifin mevkide kalması için. Memleketin servetini, maliyesini, bütçesini şahsı için, keyfi için sarfedip duruyor.

Fethi'nin feshe dair şubelerine gönderdiği beyanname de var : «Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin taşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim» diye başlıyor. Doğru. Güzel itiraf. Oyunu oynayanın kim olduğu şimdi itiraf olunuyor. «Halbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın ğâtiyen Gazi Hazretleri ile siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasî bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple fırkanın feshine karar verdim...» diyor.

Bu sözler pek doğru ve manalıdır. Fethi demek istiyor ki, domuzun başı Mustafa Kemaldir. Eninde sonunda onunla uğraşmak lâzım geliyor. Millet onun aleyhinde olduğunu gösterdi. Bense bu ejderha ile uğraşamam.

A mübarek! Pekiyi ama niye bunu evvelden hesap etmedin. Bu milleti kurtarmak için sade ve sırf o canavarla uğraşmak lâzımdır. Bence o fırkayı o feshetmemiştir. Gazisi emretmiştir. Onun zoru ile yapmıştır. Fakat iki şekilde de Fethi mes'ul ve mahkûmdur.

Fethi beyanamesinin sonunda fırka azasına kendisi ile çalıştıklarından derin minnettarlık arzediyor. Bundan evvel onlardan af dilese. «Çok büyük alçaklık ettim. Beni affedin» deseydi daha iyi olurdu.

Bu fırka işi de bitti. Şimdi bunun intikamı ve kanlı bir neti-

cesi olacak ki bu feci... İleri atılmış zavallılar türlü kahırlara, hakaretlere, maddî zararlara, hapislere uğrayacaklar, hattâ canlarını kaybedenler olacaktır. Gazinin seyahati bunun mukaddemesi olsa gerektir. Bakalım ne olacak...

Bunların bütün mes'uliyeti Fethi'nin boynundadır. Herkesin ileri atılmasına sebep oldu. Sonra alçakça onları bıraktı.

Bu işin bir dersi de şudur : İyice anlaşılmıştır. Zulüm, alçaklık müthiş. Kanun ile, meşrû yollar ile bunun izalesi, çaresi de yoktur. Böyle vaziyette milletlere isyan en mukaddes hak, vazife ve borçtur. İş ancak onunla düzelir.

27 Teşrini sâni :

22, 23 Milliyetler geldi. 22'de Yakup Kadri'nin Serbest Fırka hakkında bir başmakalesi var. Kemafissabık, çirkin, adice yazılmış bir şey. 23'de Fazıl Ahmed'in bir ufak makalesi var. Adice yazılmış bir yazı. Fazıl Ahmed'e acıdım. Şimdi bu adam elli yaşlarını boyladı. Namusla yaşadı. Kötüleri istihza ile tenkid etti. Herkes kendisini sevdi. Şimdi kendi kötü oluyor. Gazi'ye kaside yazıp caize olarak mebusluk aldı. Bu hal bütün ömrünce Fazıl Ahmed'in tenkid ettiği şeydi. Fakat son yıllarda tam manasiyle açtı. Bu sebeple herkes sırf onun şahsına ve bir defaya mahsus olmak üzere bunu mazur gördü. Fakat şimdi ileri gidiyor. Acıyorum, bir namuslu adam daha gidiyor. Fazılı çok severdim, soğumağa başlıyorum. Daha devam edip de beni iğrendirmese. Ah şu para, ah şu mevki!.. İnsana neler yapıyor! Hattâ mezarın kenarında...

Bu gazetede şu havadis var : Ege vapuru gazinin seyahati için Samsun'a gidiyor. Vapur bu münasebetle bazı tertibat almıştır. İçinde muzika ve cazband bulunacaktır. Seyr-ü Sefain Umum Müdürü Sadullah ve doktoru vapurda bulunacaktır» demek ağam eğlenecek, içecek, çalınacak, dans edilecek. Tabii Sadullah, İstanbuldan oğlandan, kızdan, Gazi'nin evlâd-ı manevîlerini de beraber götürecektir. Tabii onlarsız cazband niye? Ama burasını yazmamışlar. Arif olan anlasın... Bu Sadullah hâzâ ayvaz... Seyr-ü Sefain müdürü mü konak kâhyası mı, paşa vekilharcı mı?... Ayvaz ve dolayısiyle pezevenk... Herif araptır. Ne devir?!... Türkiye böyle şey henüz görmemişti. Herif seyahat ediyormuş, halk fırkasını kuvvenlendirecekmiş, yani sırf kendi mevkii, şahsı için gidiyor. Bir kumpanya vapur ve cazband veriyor. Bunu dolayısiyle devlet hazinesi, yani vergi ağırlığından ağlayan, israf ve iktisadî buhrandan iki büklüm olmuş inleyen Türk Milleti çekecek. Şu vapur lâakal millete 30 bin liraya mal olacaktır. Bu Mustafa Kemal'de zerre kadar vicdan yok. Bu gemi safası bir değil şimdiye kadar belki elli oldu. Hem böyle kız-oğlan ve cazband ile seyahata utanmıyor.

1 Kânunu evvel :

25 Teşrini Sâni Milliyet geldi. Fazıl Ahmed'in Ağaoğlu'na ikinci mektubu var. Çirkin bir kavgaya girdiler. Ağaoğlu için hülâsaten : «Sen yabancısın, sığıntısın. İttihatçıların arabasına binip türküsünü çağırdın. Harb-i Umumiden milleti yalan yazılarınız, padişah ve ittihatçıları medihlerinizle vatanı yıktınız, siz de üstüne yıkıldınız. Ben onları, sonra Ali Kemalleri, tenkid ettim» diyor. Tamamiyle doğru. Ancak Fazıl Ahmed'de kırkından sonra saz çalıyor. San'atını değiştirmiştir. Tenkitçilikten kasideciliğe terfi etmiştir. Dediği bu yalan yazılarla şimdi vatanı kendi yıkıyor. Diyor ki : «Mebus olanlar milletin reyi ve intihabıyla mebus olur, Büyük Millet Meclisi'ne girerler» Kendisi de pek alâ bilir ki, bu işte milletin i'rapta mahalli yoktur. Bir zalim ve her nevi denaetlerin kolleksiyonu olan biri keyfiye gider, bu sebeple intihab eder. Nitekim kendisi de böyle mebus olmuştur. Zavallı namuslu adam bu âlemin bildiği yalanı böyle ulu-orta söyleyecek hale düşmüş mü? Vaktiyle hikâye ettilerdi. Fazıl Ahmed, mebus olup mecliste kürsüde yemin ettikten sonra : «Meclise beni mebus tayin buyurduğunuzdan teşekkür ederim» demiş. Bir gürültüdür kopmuş, şaşırmış, alıklaşmış, nihayet bir takım sesler : «Tayin değil, Millet tarafından intihap olundun» denmiş. O vakit aklı başına gelip «Evet, evet, pardon!... Tayin değil, intihap buyurduğunuzdan teşekkür ederim» demiş. Acemi çaylak!.. Yine düzeltememiş. İşte bunu söyleyen adam şim-

di «Mebus, Milletin reyi ile intihab olunur» diyor. Bu adam alçak imiş...

Bu nüshada şair Mehmet Emin'in de beyanatı var : «Ben Halk Fırkası'nın şereflerine mâlikim. Onu bırakamam. Serbest Fırkaya girişimin sebebi büyük halâskârımızın cumhuriyetin tekâmülü için yeni fırkayı takviye sebebiyle bu gayeye hizmet için girmiştim. Şimdi bittabii kendi fırkamın içinde yine mevki almaklığım zaruridir» diyor ve yeniden Halk Fırkasına girmiş. Bu vak'a ve sözler artık bende bu adam için hiçbir hüsnü zan bırakmadı. Esasen şair de değildir. Alimlerle hiçbir münasebeti yok. İyi bir cahildir. Fakat vatanperverdir. Namuslu bir adam zannederdim. Son yıllarda bu zannı rahnedâr eder bir takım işler yapmasına rağmen ben yine hüsnüzanda devam ettim. Lâkin artık kat'î teşhisi koydum : Hiç bir meziyetsiz adi adam. Ciğeri on para etmez biri. Vatanperver de değildir.

Mecliste Antalya Mebusu Rasih : «Serbestcileri tevkif etmek lâzımdır» demiştir.

Yine mecliste Kel Ali : «Serbest Fırka çok haltetti. Memleketi fesada götürdü. Bunu kanla temizlemek lâzımdır.» Galiba henüz kana doymamış. Galiba Türk Milletinin kanı çabuk çoğalıyor. Yılda bir defa fesad ameliyesi yapıp kan almak lâzımdır. Kel'in de ihtisası kan almada. Hoş bir şey de oluyor galiba. Alıştı ya. Mustafa Kemal'in ilâ maşaallah fesadçılara, fesatçı başı var. Alâ şey...

Mustafa Kemal Samsun'a gelmiş, Valiyi azletmiş. Samsun Belediye intihabını muhaliflerin kazandığı gün zaten azlinin muhakkak olduğu mâlûmdu. Kabahati de İzmir Valisi ve duvar arslanı Kâzım ile Bursa Valisi Fatin gibi bin edepsizlik ve kanunsuzluk, cebir ve sahtekârlık yapıp intihabı halk fırkasına kazandırmamış olmasıdır. Mustafa Kemal'in buradaki tahkikatının neticesi : «Halkı müthiş yalanlarla iğfal ederek muhaliflerin kazanmış olduklarıdır!» Mustafa Kemal'in seyahatinin maksadı anlaşıldı. Bu tetkik seyahati bir intikam seyahatidir.

8 Kânunu evvel :

Dün Paris'te Ramşi Villi'yi bir Gürcü amele öldürmüş. Hatıratımızda Tiflis'ten geçtiğimizi yazdığım vakit bu adamdan bahsetmiştim. O vakit başvekil ve dahiliye vekili idi. Türkler için tehlikeli adamdı. Acarları yurtlarından kaldırıp dağıtacaktı. Gürcüstandaki Türk Mekteplerini kısmen kapatmış, bir kısmından da Türkçeyi kaldırmıştı. Yusuf Kemal'i sarhoş ettikten sonra bir odaya çekip ağzından malûmat almaya çalışan bir adamdır.

16 Kânunu evvel 1930 tarihli cumhuriyeti gördüm. Tasarruf haftası yapmışlar. İsmet ve Kâzım Paşalar bu iş için birer nutuk söylemişler. İsmet ezcümle şunları demiş : «Millî alışverişi açıktan kurtarmak, bir millî maişet tarzına alışmak mecburiyetindeyiz.» Yine : «İhtiyacımızı tahdit ve kendi mahsul ve mamûlâtımıza rağbet ederek varacağımız ilk netice ancak açlıktan kurtulmak olacaktır»

Ağalar altı yıldır sefih bir miras yedice yaşadılar. Yediler, içtiler. Nihayet iş sarpa sardı. Şimdi tasarruf yapıyorlar. Ama bu tasarrufu kendilerine değil, Millete tavsiye ediyorlar. Kendileri için yine Yalova safalarına, Çankaya'da saray inşaasına hazineden sarfiyat yapılıyor. At yarışları yine var. Milletin nesi var ki, tasarruf yapacaklar. Bir lokma ekmeğe tasarruf olmaz ki... Millette bu bile az. İsmetin birinci cümlesine göre iş mecburiyet halindedir. İkinci cümlesine göre bu tasarruf milleti ancak açlıktan kurtarabilecektir. Vaziyet demek pek vahim. Yahu, bunu söylüyorsun, bari şu eğlenceleri kesin. Böyle bir buhranda saray yapılır mı?

İnsanın çıldıracağı geliyor. Şimdi ihtiyacımızı millî mamulâta hasredelim diyen efendiler; şapka giydiren, bu suretle harice milyonlar veren, milleti bunu her yıl vermeye mecbur eden sizsiniz. Harf inkılâbı yaptınız, milyonlar gitti. Hiç lüzumsuz Yavuz, Havuz, Bahriye Vekâleti ilh... yaptınız, milyonlar gitti. Milyonlar çaldınız. Dans, balo, fırak icad ettiniz, kadınların süsünü arttırdınız, milyonlar gitti ve gidiyor. Şimdi ihtiyacı yerli mamulâta hasretmekten bahsediyormuş. Biraz utanmanız yok

ki... Fırkalar, silindirler, balolar ile kadın süsü ve masraflarını artırıyor, Avrupaya ihtiyacı çoğaltıyorsunuz. Sonra tasarruf haftası yapıyorsunuz. Asıl demogoji işte budur. İşin içine; alnına ne yazıyorsunuz? Bir kurt yapıyorsunuz, kuzu diye ilân ediyorsunuz. Bu devlet sizin gibi namussuz ele henüz düşmemişti.

Hem hangi mamulâtımız? Bu bapta bugüne kadar ne yaptınız? İki şeker fabrikası mı? O da İş Bankası, yani Mustafa Kemal'in cebi için olduğundan. Kafanızı iki taş arasında koyup da ezmeli.

Diğer gazetelerde Gazinin seyahatinden anlaşılan şu :

Müstebit her memlekette mekteplere, hastahanelere gidiyor. Halktan ve esnaftan dert dinliyor. Eski seyahatlerinde bunlara tenezzül etmezdi. Sade vali ve kumandan ayağına gelirdi. Demek piyasayı indirmiş. Her tarafa Halk Fırkası teşkilâtını tevsi için hey'etler de göndermiş. Güya bu suretle gayesi köylere varıncaya kadar fırkaya dahil etmek, münevverleri kazanmak, esnafı kazanmaktır. Bu belediye intihabında umum milletin müstebit ve hükûmeti aleyhinde olduğunun gözükmesi üzerine alınan tedbirdir. Fakat gafil yine aldanıyor. Milletin aleyhinizde olması sizin hırsızlık, zalimlik, katillik, fuhuş ve türlü denaatlerinizdendir. Onlardan fayda yok. Kendinizi islâh ediniz. Muhabbet kazanmak için bunları kaldırın. Böyle zahmetlere lüzum yok. Fakat siz bir defa çirkefe batmışsınız, fayda yok.

29 Kânunu evvel :

Bugünkü Matin gazetesinde Menemende dervişlerin irtica hareketi yaptıkları, müsellah kıyamcıların jandarma ile müsadece ettikleri, beş-altı ölü ve yaralı olduğu, Manisa, İzmir ve bütün Türkiyede dalbudak salan bir cemiyet olduğu, Mustafa Kemal'in Dolmabahçe Sarayında sekiz saat süren bir içtima yaptıktan sonra idare-i örfiye ilân edildiği ve şiddetli tedbirler alındığı, bin kişi tevkif edildiği ve bir tabur askerin de tevkif olunduğu Mustafa Kemal'in Cumhurreisliğini Fevzi Paşaya verip kendisi Başvekil olarak yeni bir kabine teşkil edeceği yazılıdır. Bugün gelen Milliyet gazetesi de Menemen isyanından bahsetmektedir.

Dediğimiz oluyor. Mustafa Kemal'in, milletin kendi aleyhinde olduğunu görünce yeniden bir terör yapacağına hükmetmiştik. Demek başlıyor. Zannımca bu isyan ehemmiyetsiz bir şey olacak. Belki hükümet tarafından teşvik edilmiştir. Çünkü teröre vesile yapılacaktır. Hattâ Serbest Fırka erkânının da bununla müşterek olduğunu söylüyorlarmış. İşte ne kadar katliam edilecek menfaatlerine muzır görülen adam varsa bu vesile-i cemile ile temizlenecektir.

Bu adamlar gafildir. Burunlarının ucunu bile görmüyorlar. Dahiyiz, mükemmel idare ediyoruz diye bağırıp duruyorlar amma bu Nakşibendi işi dahiliklerini pek alâ gösteriyor. Bundan üç yıl evvel Pariste şunu işittimdi : Memleketin her tarafında Halvetî, Nakşibendî derviş ve şeyhleri geceleri gizlice toplanıp zikrediyor ve bir ağızdan «Allah Mustafa Kemal'i kahretsin! mahvetsin!» diye dua ediyorlarmış. Bu haber üç yıl evvel bana Parise kadar geliyor da bu adamlar bugün haber almışlar. İşte dirayetlerine maddî bir delil. Vakıa devlet işinde müthiş hataları vardır. Onda gafletleri çoktur. Fakat mazurdurlar. Çünkü bu işle candan meşgul olamazlar. Lâkin kendi mevkilerine zarar verecek böyle teşkilât hakkında pek dikkatlidirler. Öyle iken şundaki gafletlerine bak. Bu onların dirayetine dair güzel bir miyardır. Hem ben zannediyorum ki bu teşkilâtın yaptığı şey sade Allah'a bu kara belâyı, bu büyük felâketi başımızdan kaldır, duasını yapmaktan ibarettir. Şimdi bunu vesile edip halkı yeniden asıp kesecekler. İşte idare-i örfiyeyi ilân etmişler. Bakalım neler göreceğiz?

30 Kânunu evvel :

26 tarihli Milliyet geldi. Siirt mebusu bir başmakale yazmış. Serlevhası : «Türkiyede diktatör yoktur ve olamaz.» Bu adam hiç utanmıyor. Bu kadar açık yalana doğrusu en hayasız bir kimse de cesaret edemez. Bu adamlara acıyorum. Bu yalan-

ları sanki kimse yutuyor mu? Faydasız yere kendilerini yoruyorlar. Hayır öyle değil, o da olabilir. Türkiye'de Lozan'dan beri müthiş bir diktatörlük, mezalim, hırsızlık ve emsali vardır. Onun maksadı açık : Efendisinin teveccühünü devam ettirmekten ibarettir.

Menemen hâdisesine dair tafsilât var. İsyanbaşı olup müsademede ölen Devriş Mehmed'e türlü şeyler söylüyorlar: Çerkez Ethem'in adamıymış. Yunanlılara hizmet etmiş imiş, ilh... İşlerine gelmeyenlere böyle leke sürmek —uydurmak şartıyla— bu hükûmetin usullerinden biridir. Çok âdilik... Hem ölmüş adam. Hiç şüphe etmem uydurmadır.

Reşid Safvet iki eser neşretmiş. Bana göndermiş : Biri Türk Ocakları, diğeri Türklük ve Türkçülük eserleri (Birinci kitap) adında iki küçük eser. Birinin üzerine saygılarımla takdim yazmış. Kelimeyi anlamadım. Galiba biz Türkiyeden ayrılalıdan beri beş yılda Türkçe başka dil olmuş... Diğerine «Hürmetlerimle takdim» demiş. Bunun delâletiyle saygının hürmet manasına kullanıldığını anladım. Bu kelimenin hürmet manasına geldiği yoktur. Saymak mastarındandır. Tadat manasınadır. Türkçede «Seni sayarım», «Saygısız insan» derler. Bu manadan mecazi olarak birinci misalimize göre bir adamın sözünü tutmak, hatırını saymak, hatta itibar etmek, ikinci misalimize göre önünü ardını hesab etmeksizin hareket eden ve tacizlik veren insan manasınadır. Hürmet manasına olmaktan uzaktır. Hürmet büsbütün başka şey. Ben en sade Türkçeyi yazanlardan biriyim ama bunlar, züppelik, cehalet ve Türkçeye suikastten başka bir şey değildir. Takdimi de taktim yazmış, «etdim», ettim ilh.. yazmış. «D» leri «T» yapmak aldı yürüdü. Sert ve yumuşak mes'elesi Türk Fonetiğinde bunların anladığından büsbütün başkadır. Bunun sebebi Mustafa Kemal'in dönme Türkçesi böyle «T» lidir. Sırf onun emri ve ona dalkavukluk için bu rezalet-i lisaniyye yapılmaktadır. Türk'ün tecavüze uğramadık nesi kaldı? Dili de artık işkence görmekte.

İkinci kitap cahilâne bir şey. Hep aykırı ve indî görüşler. meselâ ariyen cinsin «er» (Erkek) Türkçe kelimesinden geldiğini söylüyor. Efendisi Mustafa Kemal'in «Arı» (Temiz) kelimesinden çıkarması gibi işkembe-i kübradan atmış...

Demek dalâlet azmış, gitmiş... Zavallı Türkçe cahiller, küstahlar elinde işkencede. Keza Türk kelimesi yüce manasına imiş... ilh...

Bizim Türk Tarihinden bol çalmış. Bir türkoloğun mutlaka Rusya'ya gitmesini, Türklüğe ait kitapları toplayıp bir kütüphane yapılmasını, Rusların Türkleri Ruslaştırarak meydana geldiğini kendi fikri ve keyfi gibi söylüyor. Bunları biz vaktiyle Türk Tarihinde yazmıştık. Bir takım fikirlerimizi de yine adımı zikretmeksizin alıp başka hitabî şekillere sokmuş.

Hâsılı bizden birçok şey çalmış. Hakkı var. Hırsızlık devrinde yaşıyoruz...

Yine bu eserde Peştede konferans verip Gazisini methettiğini söylüyor.

Eseri baştan aşağı benden çalma ve ona kattığı yanlışlar ve saçmalar ise de asıl mühimmi ve zikrettiğimizin sebebi bu eserde yaptığı dalkavukluktur. Kitabın hemen her sahifesinde «Ulu Gazimiz» diyor. Seyahatte her yerde ulu gazinin dahiliğine dair konferanslar verdiğini söylüyor. Güzelce anlaşılıyor ki bu seyahati Türklük, ilim için yapmamış, dalkavukluğa vesile olsun diye yapmış, eseri sırf bunun için yazmış. Bu dalkavukluklar iğrenç bir şekilde. İnsanın kusacağı geliyor. Öyle bir kitap ki onun okunmasından Hind Yağının içilmesi daha lezzetli. Şimdiye kadar Türkiyede gördüğümüz vaziyet dalkavukların san'at ve maharetlerini Mustafa Kemal'e tahsis ve sarfetmeleridir. Bazan biraz iniyor, İsmet'e nâdiren de meclis reisi Kâzım'a kadar tenezzül ediyor. Reşid Safvet, Hamdullah Suphi'ye kadar inmiş!.. Bu derecesi henüz görülmemişti. Yabancılığın bu kadarsı fazladır. Dikkate şayandır ki, Reşid Safvet İsmet'in adını bile ağzına almamıştır. Sebebi aşikâr. Evvelce zikrettiğim Lozan'

da Reşid Safvet'in casusluğu ile hâdis olan vak'adır. İsmet o vakit onu astıracağım diye bar bar bağırmıştı. Reşid Safvet aşağı bir mahlûktur. Her fena huyu gibi bir de kini vardır. Hatta türlü dalkavukluklar da yaparak inini saklar. İsmet'e bu kini güdüyor demek.

Reşid dalkavukluğuna eserinden bir misal alayım. Kitabın sonunda : «Güne bakan Hamdullah Suphi» serlevhalı makalenin sonunda şunu diyor : «Güne bakan gibi eserlerimi okumalıdır. Bizim en güzel aynamızdır. Güne bakanlar bizleriz. Günü yani güneşi bizler uzun geceler, uzun seneleri aradık, bulmak için çok çektik , çokg özyaşları döktük, çok kanlar akıttık. Fakat nihayet bulduk, bağrımıza bastık. Adına Mustafa Kemal dedik»

Bu kadar edepsizliği alâ meleinnas kimse yapamaz. Demek bu müstebit, bu zalim, bu katil, bu cellat, bu hırsız, bu tiran, bu ayyaş, bu mum söndürücü, bu yalancı, bu sahtekâr, bu dolandırıcı güneştir. Biz onun için nice ağlamışız, sonunda bulmuşuz. Güne bakan Hamdullah Suphi cümlesi de onun bu güneşe taptığını, onun kulu ve onun emriyle mütemerrik olduğunu ifade ediyor. Burası doğru. Fakat biz tabiri millet ise kizbi sarih, eğer o da Hamdullah, Reşid Safvet ve hempaları, böyle bir şer zümre-i kalitesi ise o da doruru.

Acıyorum. Böyle şeyleri gördükçe kan aölıyüruz. Zavallı millet ne feci bir vaziyet içinde... İşte sırf teessür sebebiyledir ki, bu eserlerden bahsettim. Allah bu namussuzları kahretsin. Bu yazıları yazanların vatan ve millet duygularından âri olduğuna şüphe yoktur. Bu adamın gayesi sırf Vekil olmak veya sefir olmak, şirketler, imtiyalarla para vurmaktır. Zeki değildir ama böyle yazıların bir milleti felâkete sürükleyeceğini bilir bir seviyededir. Fakat herifte vatan, millet hissi yok ki... Yok demeyeyim, çünkü bu köpekte bile var. Tam hakikati söylemek için biraz ondada var. Fakat şahsî menfaat hissi bunların yüz kat fevkinde. Şu adam benim bacanagımdır. Bedbahtım

bana kardeşim der, ben de öyle derim. Ne yapayım... Olmuyor ki...

31 Kânunu evvel :

25 Milliyet geldi. Menemen vak'asında tevkifler elli kişi kadarmış, idarei örfiye ilân edilmemiş. Pek memnun oldum. Maten'in malûmatı mübalağalı imiş demek.

2 Kânunu sâni 1931 :

27, 28 Kânun u evevl Milliyetler geldi. Bunlara nazaran Maten'in malûmatı doğru çıkıyor. Dolmabahçe Sarayında Mustafa Kemâl, İsmet, Fevzi, Kâzım bu işi görüşüp karar vereceklermiş. İş pek mühimmiş. Küçük bir vak'a için büyük ve fevkalâde tedbirler alıyorlarmış. Millet yandı yine, Nice başları uçururlar. Şahsî garezler kaynar, masumlar gider. Asıl bunu yapmalarına sebep hiç mürteci olmayan ve sırf hırsızlıklarını, zulümlerini, fenalıklarını tenkid eden münevverleri haklamaktır. 28 tarihli gazeteye göre bu, umumî, gizli, muntazam bir cemiyete, esasları hudut haricindeki hainlere, cinayet ocaklarına bağlı imiş. Ne alâ teşmil ediyorlar. İstanbulda da tevkiflere başlamışlar. Şükrü Kaya'yı Menemen'e tahkikata yollamışlar. Saraydaki içtimada ordu müfettişi Fahrettin de bulunmuş. İçtima 12 saat sürmüş. Bu işlere serbest fırka sebebiyet vermiş imiş. Bu da güzel uyduruluyor. Derviş Mehmed'e Menemenden evvel iki köy iltihak etmiş imiş. Mehmed acele edip vakitsiz hareket ettiği için vak'a taammüm edememiş imiş. İçtima esnasında İstanbul valisi Sağır Muhittin, polis müdürü Ali Rıza ve Müddeiumumi Kenan'ı, Saraya dâvet etmişler. Mehmed, Menemen'de Jandarma zabitinin başını kesmiş. Kesip ayırırken ahali alkışlamışlar. 28 tarihlide Mustafa Kemal'in Orduya bu katilden dolayı taziyetnamesi var. Bu taziyetnamesinin ağzına bakılırsa herifin niyeti pek kötü. Yine halkı yakıp kavuracak.

3 Kânunu sani :

30 Kânunu evvel Milliyet geldi. Menemen vak'ası hakkında tafsilât var. Mebuslar galeyanda imiş. Şiddetli icraat yapalım

diyorlarmış. İsmete mecliste ezcümle İshak Refet adında bir mebus «Terör lâzımdır», Erzurum mebusu Aziz adında biri «Fevkalâde bir mahkeme teşkil etmelidir» demişler. Menemende vak'a meydanında binbeşyüz kişi varmış. Bütün kasaba halkı imiş. Zabitin başını kesen Dervişi alkışlamışlar. Vak'a bastırıldıktan sonra zavallı şehid kurban zabit Kubilay'a hükûmet cenaze merasimi yapmış, İzmirden memurlar gönderip merasimi iştirak ettirmiş. Fakat cenaze merasimine ahaliden kimse iştirâk etmemiş. Bu hal pek dikkate şayan ve mühimdir. Demek halk tamamiyle dindardır. Şapkadan; tekkelerin kapanmasından, Mustafa Kemal'in dinsiz propaganda ve icraatından aslâ tesir görmemiş, hiç bir kanaatini değiştirmemiştir. Bu halk hükûmet-i hâzıraya şiddetle muarızdır. Bu bir nümunedir. Bütün milletin böyle Menemenliler gibi olduğu muhakkaktır. Mustafa Kemal ve avanesi ise bir kanun darbesi ile herşeyi değiştirdiklerini zannediyorlardı. Zehi gaflet! İşte iktidarlarının delili... Bu gibi şeylere ne lüzum vardı. Bizim halk tekkesinde, camiinde meşgul olurdu. Sen mektepleri ihya et, dimağları terbiye et, demokrat, cumhuriyetçi yap. Şapka mı, fes mi, ne giyecek? Nene lâzım. Birgün olur ki şapkayı sen olmaz desen o kendi giyer. Ah bu Mustafa Kemal ve İsmet!.. Büyük cehalet ve akılsızlıkları ile ve hiç lüzumsuz yere ortalığı, siyasî, dinî, içtimaî, iktisadî, sarsıntılara, buhranlara verdiler, alt-üst ettiler. İkide birde böyle hadiseler oluyor. İsyan edenler, hükûmeti müdafaa edenler kırılıyor. İkisi de bu milletten. Yazık, zavallı millet!.. İki cahil ve her tülü denaeti olan bu iki şahsın yüzünden bunlar olur mu, çekilir mi?... Reva mı?... Menemen Belediye Reisi ve ora Türk Ocağı reisi, şehidin mezarında söyliyeceği nutka şunu koymuş «Menemenliler alınlarına sürülmek istenen mürettep ve kasdî lekeyi nefretle reddederler» bunu nutkundan çıkartmışlar. Bu hükûmet bize leke sürmek istiyor, nefretle reddederiz demektir. Demek vak'ayı fena görmüyor. Hükûmet aleyhinde millî ve meşrû bir kıyam halinde görüyor. Yahut bunu hükûmet tertip ettirdi demek istiyor.

6 Kânunu sani 1931 :

31 Kânunu evvel Milliyet geldi. Hükûmet Menemen ve Manisaya mahsus olmak üzere idare-i örfi ilân etmiş. Örfî mahkeme sivil ve asker maznunları muhakeme edecekmiş. Demek askerden bir kısım da kıyamcılara iştirâk etmiş. Bu noktayı hükûmet evvelce söylemekten çekinmiş idi. Demek şimdi bu vesile ile öğreniyoruz. Bundan başka bir de inkılâbı koruma kanunu yapıyormuş. Bakalım ne maskaralık olduğunu çıkınca görürüz. Zulümleri yetmiyor, teşdid edecekler mezalime ve teröre kanun şekli verecekler. Yapın! Fakat bilin ki, yine sökmez. Terörü defalarca tecrübe ettiniz de... Ne oldu? Efendiler! Siz kendinizi islâh ediniz! O vakit mes'ele biter. Şiddet şiddeti artırır derler. Tecrübe ile buu gördünüz. Halâ devam ediyorsunuz. Netice, bir gün başınızı bizzat yemeniz olacaktır. Gazete fırka ile hükûmet arasında alınacak tedbirler için tam tevafuk var diyor. Utanmıyor. Fırkada yapılan müzakere hararetli olmuş, Sivas mebusu Rahmi politikada merhamet yok, şiddet var demiş. Aferin! Mebus! Bu dediğin fırkalar cidalinde belki olabilir, fakat hükûmette!.. Tahsin Ardahan mahkeme kâfi değil demiş. Bu edepsiz Arnavut daha ne ister ki acaba? Zaar, Türk milletinin ciğerlerini çıkarmalı, bir kazığa geçirip bunun omuzuna vermeli, keyifle satsın!.. Hamdullah Suphi, Yusuf Akçora da bu mephasde cevherler yumurtlamışlar. Tahsin Ardahan : «Meşrutiyetten beri şefkatle hareket ettik, artık etmeyelim diyor». Maskara, hırsız ve pezevenk! O vakitten beri yapılan nefiler, hapisler, işkenceler, idamlar, sokakta öldürmeler, isyanlar da cumhuriyetin yaptığı büyük mikyasta katliamlar şefkatmıymış.. Şiddet diye daha ne yapılabilir bilmem? 14 milyon olan milleti kâmilen ve bir çırpıda idam kalmıştır galiba!.. Hadi, yapın bakalım. Bu müzakerenin pek gülünç bir sahnesi de var. İsmet : «Şiddet taraflısı olmadığını» söylüyor. Bunu söyledi ya bizim mi'yara göre mutlaka şiddet taraflısıdır. Şiddeti mebuslara söyletmiş, onların üstüne atacak. Tilki...

6 Kânunu sani :

Bugünkü Matin'in verdiği malûmata göre Cemiyet-i akvam Türkiyeye bir sual gönderip Türkiyenin malî ve iktisadî vaziyeti ve vergileri sormuş. Türkiye cemiyete dahil olmadığını bahane ederek cevap vermeyi reddetmiştir. Bu haber vahimdir. Demek memleketin buhranı ve vergilerin ağırlığı Cemiyet-i Akvamın da nazar-ı dikkatını celbetmiş, sormuş. Hükûmet tabii cevap vermekten utanmıştır.

2 Kânunu sani tarihli Milliyet geldi. Bir türbeye mum diktiklerinden 30 kadın tevkif edilmiş. İsmet mecliste bir nutuk söylemiş. Bunda matbuattan çok bahsediyor. Tenkidlere pek kızgın olduğu görülüyor. Ali Saip söz almış. Hûlâsa ve şiddetle diyor ki : «Her felâket ve isyanlar muhalif gazetelerden çıkıyor. Bunları ezmeli» Ayol! Böyle diyeceğine iyi bir hükümet yapın. İsyan olmasın desene...

Birini gördüm. Meclis reisi Kâzım'ın kardeşi Paris'e gelmiş. Buna Maarif Vekâletinden ve saireden maaşlar bağlamışlar. Maaşı 5 yüz lirayı bulması için rejiye de dişçi tayin etmişler. Ne âlâ ve sonra reji dişçisi. Ne münasebet. Böyle hırsızlık şeytanın aklına gelmez. Oğlan Paris'te yan gelmiş keyf ediyormuş.

Erkân-ı Harbiyeye ait «Mah» adında İngilizlerin entellijens servisi gibi bir teşkilât yapmışlar. Her vekâletten memurları varmış. Bunların şifreleri varmış. Memleket dahiline ve Avrupaya adamlar gönderiyorlarmış. Zeki adında birini Paris'e yollamışlar. Beş gün evevl buraya gelmiş. Bu Zeki türlü ahlâksızlığından dolayı ben Hariciye Vekâletinde iken Moskova Sefareti Başkâtipliğinden azlettiğim adamdır. Kahire Sefiri Muhiddin de bu teşkilâttan maaş alıyormuş. Bu Muhiddin Mustafa Kemal'in casusudur. Abdülhamid'in de casusu idi. Kahirede morfin ve esrar kaçakçılığı yaparak Türkiyeyi rezil edip durmaktadır.

Bir de Mustafa Kemal'in yaveri Rüsuhi'nin riyaseti altında ayrıca böyle casus ve katil teşkilâtı yapmışlar. Geçen yıl bu teşkilât Rauf'u vurdurmak için Paris'e bir adam göndermiş imiş.

8 Kânunu sani :

İstanbul'dan mektup aldım. Maarif Vekâleti Matbaa-i âmireye emir vermiş, ne kadar eski yazı ile yazılmış kitap varsa hepsini yaktırmış. Mahmud Kâşgâri ve emsali kitaplar orada idi. Cânım eserler hep gitti demek. Bunlar nice paralar ile basılmış idi. Bu ne rezalet! Benim Türk Tarihinin son ciltlerinin (13 - 14 cü) yirmi kadar boyalı ve boyasız haritası, Türklerin hicretleri yolları haritası ve boyalı olarak Von Lokok'un bana verdiği tufan freski büyük levhası basılıp hazırlanmıştı. Herbirinden 2 bin nüsha basılmıştı. Bunlar da orada idi. Bunlar da gitmiştir. Sonra ne yaparım bilmem. Bunları ne emekle meydana getirmiştim. Alçaklar, vandallar, kahrolun!.. Bir fransız müsteşriki benden Divan-ı Lügat-üt Türk ve emsalini istemişti. Kanaat kütüphanesine yazmıştım. Bugün oradanda aldığım mektupta vekâlet bu eserleri menetmiştir diyor. Diğer hususi mektup işi izah ediyor.

12 Kânunu sâni :

Tekaüt maaşım olmuş. Yeni kanun mucibince maaşım 154 lira imiş. Paranın bir kısmı da alınmış. Döviz de vermişler. Ne ise üç yıldır sürünüyordu. Nihayet Yusuf Kemal'e mektup yazdım idi. Yaptı. Mektup şudur :

Paris, 4 Teşrini sâni 1930

Azizim Efendim,

Yeni vekilliğinizi tebrik ederim. Size ufak bir zahmetim var : 4 yıl kadar evvel tekaütlüğümü istida etmiştim. Beş ay kadar evvel Maarif Vekâleti Paris sefareti vasıtasiyle muamelenin bittiğini, maaşın tahsis edildiğini, evrakın İstanbul mahsusat-ı zatiyye muhasib mes'ullüğüne gönderildiğini bana tebliğ etti. Muhasib mes'ulün benden bera-yi tedavi Avrupada bulunduğuma dair rapor ve vesika ile bir hayat ilmühaberi ve emsalini istedi. Her ne istedi ise muntazaman gönderdim. Maaşın verilmesi için de Galatada Sigorta Hanında Avukat Ömer Farukî Bey'e resmi bir vekaletnâme yolladım. Fakat hâlâ maaşın ve-

rildiği yoktur. Muhasib Mes'ulun beyanına göre Maliye Vekâletinin i'ta emri vermesi lâzımdır. Bir ay kadar evvel Maliye Vekâleti de Paris Şehbenderliği vasıtasiyle şimdiye kadar kaç maaş ve maaşı nereden aldığımı soruyor. Bu ne hal? Biz ne istiyoruz, o ne soruyor? Haberi bile yok. Henüz hiç bir maaş almadığımız cevabını verdik. Hâlâ netice yok.

Bunun iki türlü izahı olabilir zannındayım : Biri muamele sürüncemede kalmıştır, diğeri bana tekaüt maaşı vermek istemiyorlar, oyalıyorlar. Birinci şekilden ise bir tekaüt muamelesini bu kadar yıl sürdüren hükûmete acınır. İkinci şekilden ise bunu vazıhan tebliğ etmek dost işidır. Böyle ise en kara günlerinde bu millete benim gibi mühim hizmetler etmiş ve nihayet çekilmiş birinin bir tekaüt hakkını ketmetmek hem çok küçük bir şey, hem çok büyük bir haksızlıktır. Hakk-ı tekaüt öyle bir hakkı hiç bir devlette ve hiç kimse tarafından inkâr edilmez. Eğer bütçe kanunundaki madde-i mahsusa mucibince Avrupada bulunanlara tekaüt maaşlarını verip vermemek hükûmetin rey ve ihtiyarına tabi' olması keyfiyeti ise bu maddenin Rum ve Ermenilere ait olduğu malumunuzdur. Bununla beni hükümet-i hazıra Rum ve Ermeni yapıyorsa bu da fevkalâde bir takdirdir. Türklerden Avrupada olup da tekaüt maaşını alanlar da var. Hak, kanun ve vicdan hakimse, yani meşrû ve tabiî bir hükûmet varsa hakkımın verilmesi hattâ hidamat-ı vataniyye tertibinden bile verilmesi zaruridir. Değilse zaten diyecek yok.

Ben bu maaşı almazsam, vatandan bana para gelmezse aç kalmam, kimseye muhtaç olmam. Dünyanın her yerinde hayatını kazanabilen bir adamım. Nitekim İttihatçılar tarafından hudut harici atıldığım zaman nasıl Mısır'da namuskârâne hayatımı kazanmış isem bugün de Paris'te kazanıyorum. Ancak 35 senelik bir hizmetin temin ettiği ufak bir haktan, hakk-ı tekaüdiye, verilmiş kendi müterakim paramın, para içinde yüzenler tarafından ketmi garib görünmektedir.

Binaenaleyh şunu bir defa da size yazmayı hatırladım. Yeni kanun mucibince millî hareket zamanında vekillik edenlerin maaşına zammı lâzım gelen miktarı da zammettirerek maaşının miktarının tashihi ile itası emrinin İstanbul'a verilmesini rica ederim. Bir - iki ay daha intizar edeceğim. Yine olmazsa artık bu işi vefat etmiş telâkki edeceğim şüphesizdir. Bu hakkın ketmi ile Türkiye'de kalan şu ufak alâkamızı da kesmiş olduklarına hükmetmek tabiî olacaktır. Bu da beni azâde ve serbest kılacaktır. Şimdiye kadar tedkikatı ilmiyye uğrunda hayli bir çalışma, hayatımı ve bütün zamanımı massediyordu. Beş - on gündenberi bu tedkikatı ikmal etmiş ve istediğim eserleri de yazmış bulunuyorum. Artık cidden işsiz ve serbesttim.

Size sıhhat ve saadetler temenniler ederim azizim.

Doktor Rıza Nur

CEVABI

Ankara 24 Teşrini sâni 930

Azizim efendim,

4 Teşrini sâni tarihli mektubunuzu aldım. Teşekkür ederim. Adresinizi bilmiyordum. Avukatınız Ömer Farukî Bey'e mektup yazarak öğrendim. Cevabım bunun için gecikti. Mazur görünüz.

Mektubunuzu alır almaz, tekaüt işinizi takibe başladım... Tehirden Başvekil Paşaya da bahsettim. Çok teessüf ettiler... Tahkikata göre işin uzamasında bir kasd-ı mahsus yok. Demek yine bir çok tedkikatta bulundunuz. Ve yeni eserler yaptınız tebrik ederim. Afiyet ve saadetiniz temenniyatımı tekrar ederek takdim-i ihtiramât eylerim efendim.

Yusuf Kemal

7, 8 tarihli Milliyetler geldi. Mustafa Kemal Ankara'ya dönmüş. İslahat devresi başlayacak diyorlar. Falih Rıfkı da «Terakki yolunda şimdiye kadar hiçbir şey yapmadık. Maarif başta gelir. Bunu islâh etmeliyiz» diye bir başmakale yazmış. İlk defa şu adamı doğru söyler görüyorum ve ilk defa mühim bir mevzudan bahsediyor. Elhamdülillah... Anlaşılıyor ki, ağa-

lar kafalarını kabir tahtasına vurmuşlar. İnkılâb, dahilikler diye türlü rezaletlere duman attırıyorlardı. Şimdi hiçbir şey yapmadıklarını anlamışlar. Falih Rıfkı da bunu kendiliğinden yazamazdı. Ağalarının ağzıdır. Buna da elhamdülillah, eğer anladılarsa... Bu maskaralar şapka, yazı ve emsalini yaptılar. Bununla milleti değiştireceklerini, Avrupalı yaptıklarını, medenîleştirdiklerini iddia etmişlerdi. Cahiller, gafiller!... Henüz en mühim nokta olan maarif, ziraat, iktisad ve memleketin imarı bahsinde habbe-i vahide yapamamışlardı. Halbuki bir milleti asrî ve medenî edecek şeyler bunlardı. Şapkaları, harfleri ilh... Kuma yazı yazmaktı. Kanun darbesi ile olan şeyler bu sahalarda sökmezdi. Halleri gülünç, cehalet ve gafletleri feci idi. Bu sefer belediye intihabı, Menemen hadisesi hakikati anlatmış... Fakat bade hareb-el Basra. Şapka ve ilh... çocukça inkılâblarla işi çıkmaza sokmuşlardır. İş işten geçmiştir. Ne yapsalar bitti.

16 Kânunu sâni :

Bir Fransız âliminden neşrolunmakta olan Lrousse de (XX)é siecle kamusuna konmak için Türk recül-i devlet, şair ve meşhur adamları istemişler. O da benden yardım istedi. Yazıyorum.

21 Kânunu sâni :

Önümüzdeki 7—12 Eylülde Leptende inikad edecek olan 18. müşteşrikler kongresi beni şahsen kongreye dâvet etti. Bugün Türk Aruzuna dair kongreye bir komonikasyon hazırladım.

22 Kânunu sâni :

Bugün de Paris'te açılacak beynelmilel müstemlekât sergisi bir etnoğrafi kongresi de tertip ediyormuş. Beni de dâvet ediyor ve bir kominikasyon istiyorlar. Buna da kominikasyon hazırlayacağım.

29 Kânunu sâni :

Gazetelere göre Yunanlılar Yunanistandaki yüzellilikleri memleketlerinden çıkarıyorlarmış. Bunlar orada Mustafa Kemal aleyhine neşriyat yapıyorlardı. Anlaşıldı : Yunanla itilâf ve Lozanda kazandıklarımı Yunanlılara hep vermeleri demek bunun içinmiş. Bunlar devlet ve millet menfaatını şahısları menfaatine feda ediyorlar.

Birini gördüm. Meclis reisi kâzım. Yugoslavyada, Köprülüde malikâneler alıyormuş. Peşte sefiri Behiç, Peşte'de çiftlik almış, Falih Rıfkı İsviçre'de köşk almış. Alâ.

30 Kânunu sâni :

Fecî bir haber. Cenevrede Yunan mümessili Politis ile Türkiye sefiri Cemal Hüsnü, Lozan muahedenamesindeki Yunan meselelerine dair olan kontrol şerhlerinin ilgasını taleb etmişler ve : «Bu iki devlet öyle dost oldu ki, itimatsızlık zail oldu» demişler. Eyvah! Bu ne hamakat! Yazık! Ben niye Lozanda tepindim ve bunları almağa muvaffak oldum. Emeğime, çektiğime, ömrüme yazık. Yunanlılara onlardan aldığım herşeyi verdiler. Hâlâ da veriyorlar, boyuna da verecekler demek. Venizolos İsmet'i ve bizim hükümeti dolaba koymuş görünüyor. İyi bir diplomat olduğunu bu sefer de göstermişti. İsmet de ahmaklığını gine isbat etmiştir. Bununla Lozan sulhunun onun eseri olmadığını da ı âlâ isbat ediyor.

Venizolos demek İsmet'in burnuna kancayı takmış, götürüp duruyor. Bakalım nerelere kadar götürecek...

1 Şubat : Bugün gelen Milliyette Divan-ı Harpte Menemende birinci kısmın muhakemesinin bittiği, Mustafa Kemal'in İzmir'de olduğu, Divan-ı Harp reisi Mustafa Paşanın İzmir'de gidip Gaziye arz-ı ta'zimat ettiği yazılı. Anlaşıldı : Mustafa Kemal kararın arifesinde Divan-ı harp reisini yanına çağırdı. Şunları ve şu kadar insanı as diye emir verdi. Şüphesiz böyledir. Reis de bunu icra ederek cani olacak. İsyanı yapan dört kişinin Halveti Dervişi olması dolayısiyle her yerde birçok derviş ve şeyhleri ve bunların başı olan Şeyh Esad'ı tevkif ettiler. Adamlar hiçbir günahsız kellelerini verecekler. Nitekim Şeyh Esad, Hoca İbrahim ve emsali fiili cinayeti ve hükûmet aley-

hine kıyamı teşvik etmemişlerdir. Muhakemeyi okudum. Buna dair hiç bir delil yoktur. Sade ısyan fiilini yapanlar nakşibendidir. Şeyh Esad ve emsali bîgünahtır. Eğer bunlar mahkûm edilirse bir hükûmet memuru birini öldürünce veya bir şey çalınca bu hükûmete mensuptur, bunun başı da reisicumhur, başvekil ve hattâ vekillerdir diye onları mahkûm etmeye benzer. Böyle karagöz ve canice muhakeme olamaz. Ama herif ne yapsın. Yeni bir terör daha yapacak.

Bugünkü Matin, şeyh Esad'a idam hükmü tefhim ederken fücceten öldüğünü yazıyor. Zavallı doksanlık bir ihtiyarmış. Demek ona idam vermişler. Bu divanı harbin azaları katildir. Birgün muhakemeleri lâzımdır. Demek diğer şeyhlere de idam vermişler.

4 Şubat :

Bugünkü Paris gazeteleri dün Menemende 28 kişiyi astıklarını, mahkûmların bir düziye masum olduklarını söyleyerek sehpada boyunlarına ip takıldığını ve asıldıklarını yazıyorlar. Bizim hanım morfini bıraksın diye yeniden hastahaneye koymuştum. Gece yarısından sonra demir parmaklıktan aşmış, gelmiş, hayret içinde kaldım. Ben olsam o demirlerden atlayamazdım. Sabahleyin tekrar hastahaneye götürdüm. Ne ise yine kaldı. Hekimler, müdir, hastabakıcı, hizmetçi onun bir şeytan, hilekâr olduğunu, başedemiyeceklerini söylüyorlar. Bir Rus doktor kadın var, ne ise o ne yapıp yapıp onu morfini bırakmaya ikna ediyor. Bakalım ne olacak. Dört - beş bin frank yine sarfettim. Bu para da boşuna gidecek ya...

8 Şubat :

1 - 4 tarihli Milliyetler geldi. Divan-ı Harbin idam vesair kararlarını müdafa-i milliye vekâleti başvekile bildirmiş. Bu tezkerenin başında (Yüksek başvekâlete deniyormuş) rezâlet... Yüksek ne oluyor?... Ne dalkavukluk... Resmî bu... Âleme karşı ayıp be... Bu adamlar ve oturdukları yerler galiba yakında semavî olacak. Birde olsa ne olur sanki... Divan-ı Harp reisinin beyanatı var. Sözlerinden görülüyor ki, kendisini şiddetli hareket etmemiş göstermek ihtiyacını duymuş. Diyor ki: «Müdde-iumumi 53 kişinin idamını istediği halde 15 ini çıkardık. Sanki idam hükmü verdiği adet azmış! Müdde-iumumiye de sana da aferin!... Hep masum astın, katilsiniz. Beyanatında Mustafa Kemal'e dalkavukluk etmeyi de unutmamış. Zaten bu hizmetlerinin gayesi onun teveccühü, ondan mükâfattır. Yakında terfi eder, koluna masum kanından bir şerid takar.

Mustafa Kemal İzmir'de bir nutuk vermiş. Diyor ki : «Hedefimize varmak için kanunlarımız müsait değilse tâdil eder, yeniden yaparız. En nihayet lüzum ve mecburiyet görürsek bu yolda herşeyin fevkine çıkarız.» Aferin! Kendisini, devrini ne iyi izah etmiş. Söylemeye lüzum yoktu. Zaten bugüne kadar hep yaptığı bunlardır. Kanun onun oyuncağıdır. Kanun onun keyfine, hırsına, intikam hissine göre değişir durur. Ne âlâ!. Ne âlâ Devlet, kanun ve millet oyuncağıdır. Bu sözün hâlâsası : «Sade keyfim hüküm sürer» demektir. Şeni zalim... Hele sonu... O demektir ki, sıkışırsam kanun da tanımam, çalarım, asarım, keserim... Bir Medeniyet Cihanı var yahu! Ayıptır, şunu söyleme bari! Zaten bir düziye kanun tâdil etmek, yenisini yapma da o demektir. Bir denaete kanun şeklini ve adını vermek. O habis ruhunu ve cinayetini saklamaz ki...

Yeni bir mes'ele meydana konmuş : Fırka mı hükümetin, hükûmet mi fırkanın? Gülmeli mi, ağlamalı mı?... Herkes bilir ki, normal olarak hükûmet fırkanındır. Bu meseleyi de Mustafa Kemal ortaya atmıştır. Sebebi İsmet'i haklamaktır. Bir - iki yıldır bu mülevves âletini haklamak istiyor, türlü şekillere başvuruyor, bir türlü yapamıyor. Nitekim Serbest Fırka komedisi de sırf onun içindi, altından Çapanoğlu çıktı, İsmet yakayı kurtardı. Şimdi «Hükûmet Fırkanındır. Binaenaleyh Başvekil Fırkanın reisi olamaz» diyecek, İsmet'i Fırkanın başından atacak. Sonra tenkidler, türlü hücumlarla İsmet'i, fırkayı kepaze ettirecek. Beş yıllık bütün fenalıkları sırtına yükletip

atacak galiba. Bu canavar her istediğini cebbârâne ve açıkça yapardı. Sebebi nedir iyi anlayamıyorum, İsmet'i böyle atamıyor. Bu bapta bazı tahminler yapmak benim için mümkün amma vazıhan hakikati bilemeyince izahtan vazgeçmek daha münasip.

Bu havadisi Mecdi Sadrettin veriyor. Ben orda iken bu çocuk güzel yüzlü bir gençti. Eski Karadağ Sefiri Sadrettin beyin oğludur. Yüzüne pudra, dudaklarına kızıllık sürerdi. Ankara'da birçok vekil ve mebus onu sıraya çektiler. Bilhassa meclis reisi Kâzım'ın metresi idi. Rivayet ederlerdi ki, bu oğlan fahişe karılardan daha karı imiş. Sonra Mustafa Kemal ona bir evlâtlığını vermiş. Yani Damad-i Hazret-i Şehriyaridir. Bu sebeple sözleri mühimdir. Mustafa Kemal bizzat dikte ettirip neşrettirmiştir. Şu adam ne damatlar seçiyor?...

İstanbul belediye memurlarının yüzde ellisi fazla imiş. Her şubede böyle ya. Eş - dost oğlan, pezevenk, dalkavuk kayırmak gayreti ile tabii böyle olur.

10 Şubat :

6 Şubat tarihli Milliyet geldi. «Bugün Menemen'de belediye intihabı yapıldı. Herkes reyini Halk Fırkasına verdi» haberi var. Demek darağaçları insanları armut gibi sallandırdığının ertesi günü belediye intihabı yapmışlar. Milliyet iftiharla herkes Halk Fırkasına verdi, diyor. Bu iftihar yerinde mi? Hem evvelce intihab yapılmış, hükümet aleyhtarları kazanmıştı. Demek kıcırı bükme intihabı feshetmişler, darağaçlarına rey verdirmişler. Bu kadar şenaat görülmemiştir.

Yeni Adana gazetesini hükûmetin manevî şahsiyetine tecavüz ettiğinden kapatmışlar, muharririni tevkif etmişler. Hükûmetin manevî şahsiyeti de ne oluyor? Hükûmet denilen şey artık semavî bir şey mi oldu. Ona dil uzatılamaz mı? Ötede bir milletin vicdaniyatını, dinî ve millî mukaddesatını demirle ateşle yıkıp yakıp duran bir zalim, hükûmetine lâf söyletmiyor. Zavallı memleket ne fecî halde. Ben şaşıyorum, sehpalar kurulu duruyor, ötede - beride birkaç vatanperver yine hükûmet, zalemeye hücumdan fariğ olmuyor. Çok cesur insanlar demek. Artık canından bezgin bir haldeler.

Kuponlar işinde hesapta yanlışlık olup bu suretle devletin milyonlarca borca sokulduğunu biri iddia ediyor. Eğer doğru ise vay Fethi'ye... Bir de bununla haysiyeti paçavra olacak. Bu adam hep böyle muvaffakiyetsiz. Paris'te bu komisyonun reisi idi. Fakat daha ziyade bu koca ve ağır kabahat Münir ve Şefik'indir. Çünkü onlar mütehassıs delege idiler. Yıllarca bu müzakere için devletten yevmiye aldılar. Bu havadis Lozan sulhü müzakeratının bir safhasını bana hatırlattı. Yani Hasan'ın Duyun-u Umumiye borçlarını her hesap yapışında ayrı bir miktar göstermesi. Bu sebeple itimad edemeyip muahedeye resmen koydurmadık. Sonra iyi bir hesap yapılır dedik. Şimdi demek iyisi yapılmış!... Lozanda bin yırtındım. Hayretimden ölecektim. Neye yarar? Keşki uğraşmasaydım. Çünkü hep verdiler : Musulu verdiler. Hem bunu da bu bedbaht Fethi verdi. Yunanlılardan dişlerim ve pençem ile aldığım menfaatleri İsmet Venizelos'a bedava verdi. Duyun-u umumiye için altını kabul ettiler. Üstüne caba rakam yanlışını da kabul etmişlerse diyecek yuhadır...

Londra'ya Hind Kongresine aza olan Mehmed Ali, Şevket Ali kardeşlerle Paris'ten geçerken görüşmüştüm. Hilâfetin ilgasından bana çok dert yandılar ve bu arada dediler ki, «Biz Mustafa Kemale ve Türk Milletine kara gününde en faydalı bir ihtiyacına sarfetsin diye gönderdiğimiz paraları cebine attı. Biliyor musunuz, biz o parayı ne şerait altında topladık? O sene Hindistan'da müthiş kıtlık vardı. Herkes açlıktan ölüyordu. Böyle bir vaziyette halk para verdi. Bunu bu kâfir yedi. «Zavallı Mehmed Ali, Londra'da ölmüş. Şeker ve kalp hastalığı varmış. Gördüğüm vakit pek hasta ve halsiz idi. Kudüs Müftüsünün ricası üzerine Şevket Ali cenazeyi Kudüs'e götürmüş, oraya gömmüşler. Bugün işittim. Alim, pek hamiyetli, pek müs-

lüman biriydi. İslâm âlemi için zayiattandır. Arapların cenazeyi oraya istemeleri şüphesiz bir cemile yapmak fikri iledir. Galiba Hindstandan para toplamak fikrindeler.

13 Şubat :

Dün akşam Fransız talebesi tarafından tertip edilen bir konferansa gittim. Burada bir Action Francaise vardır. Bunlar Fransa'ya kral isterler. Bunların talebeden mürekkep bir şubesi de varmış. Konferansı bu talebe tertip ediyor. Bir de Etudi ent Française diye gazeteleri var. Gittim. Fakat konferansı miadında açmadılar. Fransızlar işlerinde miatlara dikkat ve riayet etmezler. Nitekim Priut homme dedikleri sulh mahkemesine beni birkaç defa amelenin aleyhime dâva etmesi sebebiyle çağırmışlardı. Bana gösterdikleri saati, bırak mahkeme saatinden bir saat sonra açıldı. Listede adım da sonlarda imiş. Gece karanlığına kadar bekledimdi. Bundan başka konferansın ilânında bildirdikleri bir konferansta konferansçı gelmediğinden vermediler. Konferansta Fransa'ya kral lâzım olduğunu, kral ve prensleri kaybederek Fransanın çok şeyler kaybettiğini söylediler. Ne hükûmet ve ne de kimse birşey dediği yok. Bunu bizde biri söylesin derhal Mustafa Kemal'in darağacına gider. Cumhuriyet böyle olur...

Bugün beşte Sosyete Aziyatik'e gittim. Bir hafta evvel Sosyetenin reisi bu içtimada İran Maarif Nazırı hazır bulunacağından bana İran üzerine bir kominikasyon yapmamı teklif etti. Kabul etmedim. Söz alınca İranı, medeniyetini methetmeli. Ben bu haltı nasıl yapayım? Ben İran-İslâm Medeniyeti olmadığına ve bunun kâmilen Türk Medeniyeti olduğunakâniim. Bizim Hilâl kitabını da Jurnal Aziyatikte neşretmeyi teklif etti. Onu da kabul etmedim. Ne ise içtima başladı :

İran Maarif Nazırı Karağuzlu, İran Paris Sefiri ile beraber geldi. Bu kelime bizim kara gözlüdür. Onlar tam Anadolu şivesi ile söylüyorlar. İranda bu adda bir Türk aşireti vardır. Demek bu adam onlardandır. Bu aşirete Türkçeyi unutturmuşlar, acemce söylüyorlar. Fakat acemceleri bambaşka. Kelimeler acemce, cümle terkibi Türkçe. Bu adam işte bugünkü İran hükümeti azasından. Birkaç yıldan beri İrandaki Türkleri Acemleştirmek için şiddetli bir hareket icra ediyorlar, Türkleri kırıyor, katliam ediyor, mekteplerinden Türkçeyi kaldırıyorlar, Türkçe konuşmayı menediyor, bir taraftan da bütün İran Türklerine acem olduklarını vaktiyle Türklerin zoru ile dillerini unutup Türkçe konuştukları propagandasını yapıyorlar. Tahran matbuatı bu bapta gülünç ve feci yazılar ile doludur. Şehnamenin İran - Turan Cenklerini, düşmanlığını ihyaya çalışıyorlar.

Reis bir nutuk söyleyip hoşgeldin dedikten sonra eskiden Fransa'da İran'ın tanınmadığını, hep Türk'e tabi kılındığını, fakat Silvesto'nun himmetiyle bu esaretten kurtulup İran'ın müstakil olarak tanındığının ve İran Medeniyeti'nin meydana konduğunu söyledi. Karağuzlu tahriri bir cevap verdi. Fransızca'yı iyi söylüyor ve oldukça iyi telâffuz ediyor. Sosyete Aziyatik'ten bir takım hatipler söz aldılar. Çok dalkavukça şeyler söylediler. Bu adamlar ministre diye yapıyorlar. Hallerini görmeliydi. İran Medeniyetinin azametinden bahsettiler. Biri Kamboçta Röliyeflerde sivri külâh bulunduğundan İran Medeniyetinin mazide oralara kadar tesir ettiğini söyledi. İlim namına büyük maskaralık. okudu ve Fransızca'ya tercüme edildi. Nihayet dedi ki Firdevsi artık sadece İran'ın değildir. Virjiller ve emsali gibi bütün cihana mal olmuş büyük şairdir. Yakında bininci yılı gelecek. Bunu büyük merasimle Fransa'nın tesid etmesi lâzımdır» Yüreğim yandı. Bu Türk düşmanı, Firdevsi'yi bir Türk Padişah yetiştirdi. Şerhnameyi mizah ve tenkid eder bir eser hazırladım. Ah hakikat nerede bu işler nerede?... Bir tanesi İran minyatüründen bahsetti. Behzat'ın Acem olduğunu söyledi. Hatta Horasan Herad mektebini sultan Hüseyin Mirzalariyle beraber Acem yaptı. Dünyada bu kadar yalan olmaz. Bunlar Türktür Acemlikle hiç münasebetleri yoktur. Behzat'ı Ali Şir Nevaî yetiştirmiştir. Zaten Nevaî'yi de Acem yaptılar ya.

Masinyon söz aldı . Bu adam Fransız âlimlerinin Arap mütahassıslarındandır. Fransa'da en yüksek tasavvuf mütahassısı sayılır. Muhiddin-i Arabî ve tasavvuf üzerine eserleri vardır. Zayıf, sinirli hatta nevrastenik, hırçın biridir. Bir aralık müslüman olmaya kalkışmış, papazlar yakalayıp uğraşa uğraşa vazgeçirmişler, iyi bir katolik yapmışlar. Şimdi onların elinde propagandacıdır. İslâm aleyhine büyük gayretler sarfeder. İkide bir Suriye'ye, Irak'a, İran'a ve şuraya buraya iş için gider. Bu sefer de İran'a gitmişti. Henüz dönmüş. Bu adam Exalte olduğundan taşar, sır saklamaz. Sözünde yine siyasî bir vaziyeti ifade etti. Eğer, bu Fransa hükümetinin siyaseti ise bu sırrı fâş etti. Dedi ki : «Suriyedeydim.T ürklerin Kürtlere yaptıkları fenalıklardan oradan yüzelli bin kadar Kürt Suriye'ye geldi. Şamda Salce kürtlerle meskûndur. Onları meşhur Selâhaddin-i Eyyubî getirmiştir. Bu sebeple Fransa kürtlerle alâkadardır. Kürtler İran ırkındandır. Demek biz İran'la alâkadarız···» İran sefiri yanımda, onun yanında Karağuzlu oturuyordu. Karağuzlu eğilip sefire fransızca «Bu çok mühim» dedi. Cidden mühim. Fakat Masinyon'un «Fransa İran'la alâkadardır» sözünün tahtında müstetir hüvesini anladı da mı korkup mühim dedi? Yoksa kürtlerin Türklerden iftiraklarından İran'a bir siyasî menfaat, çıkabileceğini düşünerek mi? Burasını bilmem. Masinyon'un sözü evvelâ İran için müthiştir. Onun sözü, Fransa İran'ı da müstemleke yapmaya hazırlanıyor demektir. Saniyen Fransa demek Suriyede kürtleri Türkiye aleyhine sevk için hazırlatmaktadır. Bu da benim için tehlike. Bu esnada general Despare —ki mütareke iptidasında Fransız Ordusunun başında Roma muzaffer konsüllerinin zafer alaylarını taklid eder bir debdebe ile İstanbula girmişti— nin Suriyede bizim hudutta dolaştığı, Çerkez Ethemle müzakere ettiği, teşkilât yaptığı İstanbul gazetelerinde yazılıyordu. Bu da Masinyon'un sözlerini teyid ediyor. Demek Fransa Suriye'de Türkiye aleyhine Kürt, Ermenî ve saireden bir kuvvet hazırlıyor. Bu Mustafa Kemal, İsmet ne vakit cezalarını çekecekler!... Hiç yoktan, sırf mevkide kalmak

emeliyle terör yapmak için kürt vakalarını yaptılar. Şeyh Said işi bir hiç ile bastırılmış iken mühim sevkiyat ve katliamlar yapıp bu belâları vücuda getirdiler. Derken Fransızlar İran'a da el atacaklar. Bu da Fransa'nın eski şark siyasetidir ki, İran'ı alıp oradan Hind'e ineceklerdir.

Hergün yüreğim parçalanır. Bugün de parçalandı. Bir Slovester İranı, hemde yanlış olarak medeniyet sahibi yapmış ona şeref vermişti. Türk'ü böyle yapacak biri zuhur etmedi. Zavallı milletin medeniyet ve şereflerini Arab'a, Acem'e vesaireye verip durdular. Mustafa Kemal ve İsmet aklıbaşında insanlar, hakiki vatanperverler olsalar böyle adamlar bulurlar, paralarla onlara yardımlar ederler, bu işi yaptırırlar. Halbuki onlar bu paraları zevk, fuhuş, içki, at yarışlarıyle yiyorlar, bir de kendi dâhiliklerini medih için frenklere kitap yazdırmağa veriyorlar.

En nihayet bir acem kalktı. Nutkunun hûlâsası şudur :

«İran Fransız Medenî münasebetleri eskidir. Napolyon bize bir hey'et-i askeriye göndermişti. O vakitten beri Fransa askerî mekteplerinde İran talebesi vardır. Bir müddettenberi İran Hükûmeti her yıl Fransa'ya kırk zabit gönderiyor. Bundan başka İran hükümeti namına yüz İran sivil talebe ve keza kendi paraları ile ikiyüz talebe vardır. İran talebelerinin yüzde doksanbeşi Fransa'dadır. Maarif Nazırımız Paris'te bir İran talebe yurdu binası yapmak için tetkikattadır.» Derdim yine tazelendi. Vaktiyle Cite Üniversitaire de Ermeniler talebelerine bina yaptıkları vakit «Kör olası Mustafa Kemal, içki ve fuhşu bir nebze bırakıp da burada bir Türk talebe binası yapsa. Ermeniler kadar olamadık» demiştim. Burada Amerikalılara varıncaya kadar milletler böyle binalar yapıyorlar. Al şimdi Acemler de yapacak. Bizimkiler buraya gönderdikleri adetçede az talebeyi başıboş bırakmışlar, hatta maaşlarını bile iki-üç ay tehirle göndererek bunları sefil ediyorlar. Talebe açlığını düşünmekten tahsili düşünebildiği yok ki... Zaten çoğu bu yoksulluk içinde sefahatteler ya... Bu gidişle İran bizi Maarifte geçecektir. Maa-

rifte geçince herşeyde geçer. Harb-i Umumiden sonra Mısır da Avrupaya binlerce talebe yolladı. Bugün bizi geçmiş bir halde. Biz halâ ne ile meşgulüz.

Avrupada Türk'e pek fazla siyasî düşmanlık vardır. Fakat Avrupanın bu düşmanlığı yalnız bu sahada değildir. İlim aleminde de bu düşmanlık müthiştir. Bilhassa Fransa'da böyle. Bir Fransız âlimi Türk'ten bahsederken hiç olmazsa onun yanına bir barbar kelimesini koymadan rahat edemez. Türk çok bedbaht millet... Lâtin harflerini, şapkayı kabul ederken medenî âleme girecemizi, Avrupalılarla bir olacağımızı, Avrupanın bizi seveceğini söyleyen iş başındaki ahmaklar acaba görüyorlar mı? Bu işler aleyhimizdeki fikir ve hareketi bir bıçak sırtı kadar değil bir usturanın yüzünün kalınlığı kadar bile değiştirememiştir. Böyle dediler. Koca koca inkılâblar dediler. Derin anarşiler alt-üstler, uzun fetretler, terakki yerine irfanda, herşeyde gerilemeler, iktisadî buhran, ilh... yaptılar. Bunlar Türk uzviyetine derin ve öldürücü yaralar oldu. Hiçbir şey olmasa milletimiz hükümet aleyhine oldu. Düşmanla muhat bir devletin milletini hükümetine düşman etmek ne gaflet, ne hıyanettir ki, ne fena neticeler verebilir. Hem düşmanımız dolu. Hem kendimiz içerden zayıflattık. Meselâ bir harp olsa korkarım ki bu millet harbetmez. Belki hükümettekilere düşman olur. Din gayreti giderilmiş... Böyle işler için din ne büyük kuvvetti. Elden gitti...

Sovyete Aziyatik'te bir de elime Peinture seijevide diye bir eser geçti. Yeni neşredilmiştir. Müellifi Doridan adında bir ermeni. Mevzuu İsfahandaki «Ala Kapı» adındaki sarayın minyatürleri. Müellif bunları Acem diyor. Safevileri de acem yapıyor. Safeviler halis Türk'tür. Bunların başı şah İsmail-i Safavî mühim bir Türk şairidir. Şiirleri Türkçedir. Şu sarayın adı bile Türkçe. Ermeni daha ileri gitmiş. Bu minyatürler de Ermeni tesiri de görüyor. Bu kadarsı da artık pek gülünç. Sanki bir Ermeni sanatı da varmış. Ama adam milliyet gayretiyle mütaharrik ya. Propagandasını yapıyor ya... Aferin! Yapa yapa birçok

insanlar öyle zanneder ve ediyorlar. Halbuki biz buna mukabil tersine gideriz. Meselâ biri mühim bir adama Türk derse Köprülüzade Fuad saldırır, reddeder. Yahut hiç yoktan birini Türklükten çıkarır. Bir nümune: Köprülüzâde Fuzuli'yi Kürt yapmıştır. Bunu hangi vesika üzerine söyler, orası meçhul. Zaten ondan evvel Huard bunu demişti. Bir adetimiz de biri birşey dedi mi âyet gibi kabul ederiz. Hem de onun adını zikretmeden kendi namımıza onu çalar ilân ederiz. Bu Köprülüzâde de Huart'ı zikretmemiştir. Burası da katmerli çirkin. Huart'ın bu hususta Encyc. de l, İslâm da yazdığı yazıda vesika zikredilmemiştir. Merak ettim, Huart neye istinaden bunu söylemiş dedim, aradım, bir türlü vesikasını bulamadım. Biz kendi şeylerimizi Türk gözüyle görelim ve propagandasını yapalım.

Şu Ermeninin eseri ne müthiş tenkid ister. Hiç bir adamımız yok. Gayret erbabı kalmamış. İlim ehlinin de köküne kıran girmiş. Herkes dalâveresinde, her şey beni tahrik ediyor. Fakat hangisine yetişeyim. Hiçbir günümün zaten boş geçtiği yok ki... Hem de her şubede ehliyettar olunamaz ki...

Ermeni eserinde yalnız İran'ı methetmekle kalmamış, bizim için Oppression des ottomans gibi sözler söylüyor.

14 Şubat :

9 Şubat Milliyet geldi. Mustafa Kemal Balıkesir'de Türk Ocağında bir nutuk söylemiş «Milletin maneviyatına tasallut edenlerin edenlerin mevcudiyetine müsamaha ile bakanlar, Kubilây'ın şehadetini alkışlayanlardan daha az mücrim olamaz» demiş. Ayol, milletin manevi mevcudiyetine en ziyade ve müthiş canavar pençesiyle tasallut eden sensin. Ege Vapuru ile Antalya'ya gitmiş. Hükûmet memur ve müdürleri şirket vapuru ile teşyi' etmişler. Mecidiye Kruvazörü de beraber gitmiş. Bu saltanat, bu fakir millete bu masraf niye?

17 Şubat :

12, 13 Milliyetler geldi. Balıkesir'de 14 kişilik hükümet şeklini tağyir edici gizli komite varmış, yakalanıp Menemen Divanı

Harbine gönderilmiş. Esbak Maarif vekili Vehbi, diğer bir eski mebus orada çıkan İstiklâl gazetesi sahibi İbrahim Sururi, Ses Gazetesi sahibi Emin Vedat'ta bunların içinde imiş. Bu Mustafa Kemal'in marifetidir, seyahatinin gayesi vâzıhan anlaşılıyor. Nereye giderse oradan hareket edince orada yeniden tevkifler yapılıyor. Demek bu adamın halkın ihtiyaç ve şikâyetlerini dinlemesi, bunlara göre millet için iyi tedbirler alacağı martavaldır. Bunu gazetelerde propaganda eder. Zaten âtide de bu yolda bir şey yapılmıyacağına ben eminim. O vakit bunu kat'î isbat edilmiş bulacağız. Demek Mustafa Kemal'in seyahatinin maksadı her tarafı dolaşmak, oralarda kimler muhalifse onları anlamak, hemen tevkif ettirip divanı harbe vererek imha etmektir. Bir de Halk Fırkası teşkilâtını kuvvetlendirmektir. İş sade budur. Yanında her şubeden müşavirler, ihtiyaç tetkikleri hepsi lâf, dekor ve figürandır. Kana doymaz herif! Yap, yap daha bakalım! Ne akıllılık etmişimde ilk hamlede kapağı Avrupaya atmışım. Balıkesir'in bu cemiyeti de havalidir. Oradaki muhalifleri haklamak için Mustafa Kemal tarafından orada uydurulup tertip edilmiştir. Kitabımda bu adamın ismi mütemadiyen geçiyor. İsminin yazılması uzun zaman yiyor. Bundan böyle ona hakiki adını vererek kısa kısaca «Neron» diyeceğim.

Balıkesirli İbrahim Süruri'nin Divan-ı Harpte muhakemesi var. Reisin ona sorduğu şeyler bir cumhuriyeti utandıracak mahiyettedir. Zavallı hürriyet, kanun!.. Ne oyuncaklar olurmuş... İthamın başlıca sebebi Balıkesir halkı onu seviyormuş, binaenaleyh emrine amâde imiş... Divan-ı Harp ona bunu soruyor. Neden bu suçu işlemiş?!.. Çok ibretli birşey... Herkes bu muhakemeyi okumalı... Bir adamı bir şehir halkı severse o, bu adamın kabahati midir? Hem sevilmek kabahat olur mu? Tevkife sebep olur mu?..

20 Şubat :

Bizim Hanım yine hastahaneyi bıraktı. O kadar para gitti. Şifasından ümit yoktur. Çıkınca bilâkis daha fazla morfin yaptı. Morfine müthiş bir iptilâ gösteriyor. Böyle bir kara günümde, gurbette, kazancım yok. Paramın gittiğine mi yanayım, çektiklerime mi? Vicdansız babası evlâdının sıhhat ve hayatıyla alâkadar bile değil··· Ben de halsiz, ölü gibi bir şeyim. İstirahat için, hiç olmazsa uyku uyumak için Nis'e gitmeğe karar verdim. Tetkikatım bitti diyorum fakat halâ da bir şeyler çıkıyor, her gün okuyor, yazıyorum. Boş bir gün geçmedi. Kafamı dinlendirmeye pek muhtacım.

28 Şubat :

Nis'teyim. Boul Tarabacel'd Grand Hotel de Paris de oturuyorum. Rahata, uykuya teşneyim. Kimse ile görüşmek, konuşmak canım istemiyor. Hele kayınpederim olan adama sokakta filân rastgelmemek en temenni ettiğim şey. Allah bana bu alçağın yüzünü bir daha göstermesin. Buraya güneş isteyerek geldim. Havalar serin. Fakat Paris gibi soğuk, pek rutubetli değil. Paris'te bilhassa berber dükkânında romatizma kaptım. Bu bizim akılsız kadının bu dükkânını üstüme atarak gittiği zaman romatizmaya yakalandım. Bir yıldır çekiyorum. Ondan ve ailesinden neler çekmedim ki... Bu romatizma sol ayağımda siyatik halinde.

Burada güneş iyi. İnsanı ısıtıyor, fakat güneşte biraz da yürürseniz terliyorsunuz. Sonra gölgeye geçincede müthiş üşütüyorsunuz. Güneşle gölge arasında müthiş fark var. Bu sebeple yün fanilayı çıkarmak mümkün değil. İlk gün böyle terledim. Sonra da gölgede üşüdüm. Ben deniz kenarında büyümüş adamım. Paris'te denize hasrettim. Rıhtıma koştum, fakat böyle oldu. Gelir gelmez soğuk aldık. Dudağımda uçuk çıktı. Al sana istirahat.

Hey gidi Nis, evlendiğim şehirdir. Benim için ne uğursuz şehirdir. Dünyada en büyüz yüzkaram, arım Şükrü Paşa'nın damadı olmak ve karımdır. O vakit nasıl yanıldım. İnsan aklına, ilmine de güvenmemeli. İşte böyle düşer. Evlendiğim evi gördüm. Alnımın kara yazısını duvarlarında okur gibi oldum. Eve

düşman düşman baktım, başımı çevirdim. Bu bina Place Massel na'dadır. Şimdi Elaridge oteli olmuş. Rengi o vakit te kırmızı idi, şimdi de kızıl. Sanki ateşten bina olduğunu gösteriyor. Tam 18 yıldır beni yakan bu ateşten yapılmış meskendir.

22 yıl evvl burada Bataille de Filuks'i seyretmiştim. Onun dimağımdaki intibaı halâ durur. O vakit Şehbal Gazetesinde bunun için bir makale neşretmiştim. Bu sene bunlar geçmiş. Mevsim sonunda buraya geldin. İsabet!.. Çünkü dimağım öyle yorgun ki, gürültü, kalabalık çekemiyorum. 15-20 dakika bile konuşmağa dayanamıyorum. Yorgunum, pek yorgunum.

Şurada iyi uyuyabilsem, deniz kenarında bol bol gezebilsem. Bu suretle dimağım dinlense ve romatizmam geçse bahtiyar olacağım. Başka istediğim yok.

Tetkikatım esnasında bu müthiş çalışmanın beni birgün öldüreceğini zanneder, daima hatırlar ve bundan korkardım. Tetkikatın bittiği gün «Çalışma beni yenemedi, ben onu yendim» deyip bayram etmiş, pek sevinmiştim. Ama henüz bu olmamış galiba.

3 Mart :

İkdamcı Ahmed Cevdet ve Reşid beylerle görüştüm. Gümülcine'liyi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diyorlardı. Burada imiş. Pek rezalet içinde imiş. Vurulmasının sebebi : Vuran adam İstanbula gidiyormuş, Gümülcineli İsmail onu Mustafa Kemal'e jurnal etmiş, gidince adamı hapis, sonra Çoruma nefyetmişler, o da oradan kaçmış, gelince Gümülcineliyi vurmuş. Muhakemede Gümülcineli Harb-i Umumide Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılara hizmetler ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz. Biraz haya edip sakla bari. Diğer tarafın avukatı da «Bir adam ki, kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar da ediyor, artık diyecek yoktur» demiş. Şu adamı yirmiüç yıl evvel nasıl ve ne güzel anlamış, «Hürriyet ve İtilâfın İçyüzü» adındaki eserimde tasvir etmişim. Doğrusu kendime aferin dedim. Gümülcineli Ankara'ya da müracaat edip 300 frank maaşa kendilerine

casusluk edeceğini, mühim malûmat vereceğini bildirmiş. Kibrit şirketinden İsmet paşa 20 bin liralık aksiyon hediye almış. Kambur kardeşine Şehremanetin frigorifik işini vermiş. Etleri cebren hiç olmazsa 24 saat oraya sokuyor, kilo başına 20 kuruş alıyormuş. Milyonlar vuruyor demek. Halk da sade kamburun şerefine eti yirmi kuruş fazla ile yiyor. Feci. Utanmaz İsmet bunlara rağmen namus şampiyonu rolü oynuyor.

İstanbul Kumandanı Şükrü Naili çok kumar oynuyormuş. Kulübe binlerce lira borçlanmış. Nihayet İstanbul'a gelen İtalyan tayyarecilerine Ada Kulübünde bir ziyafet verilmiş. Boynu bükük Cafer bu ziyafet masrafını Şükrü Naili'nin borcu kadar fazla gösterip hükümetten parayı almışlar, borcu kapatmışlar.

Şefik Esad diye bir maskâra vardır. İttihadçılara çatar, para vurur. Bu sefer de Beyoğlunda hanesini kumarhane yapmış. Mustafa Kemal'in avanesine çatmış. Şehremanetinin bir şirkete borcu varmış. Onu vermek için vasıta olmuş, emanetten yüzbin lira vurmuş. Bir hükümete istikraz olarak para alınır, o vakit komisyon verilir amma borcu vermek için bir hükümetin rüşvet veya komisyon verdiği henüz işitilmemişti. Bu namussuz it araptır.

Mustafa Kemal çok poker oynuyormuş. Ada Kulübünde her defasında beş bin - altı bin lira kaybediyormuş. Eskiden bu adeti yoktu. Bu eksikti. Pislikler tamam olmuş.

Kıbrıslı Şevket'in rivayetine göre Fethi Paris'te Hadiyo'dan 30 bin lira para almış. Hadiyo Şevket'in kayınpederidir. Bilmesi lâzım. Keza Mustafa Kemal'den 150 bin lira ve otomobile varıncaya kadar herşeyi almış. Beyoğlunda aldığı emlâk benim zannımdan çok fazla imiş. Öyle ise Fethi de vurguna başlamıştır.

16 Şubat Milliyette Mustafa Kemal'in İsmet'e Malatya Şimendiferinin küşadı münasebetiyle yazdığı tebrik telgrafına şu cevabı var :

«Yüksek takdiriniz bizim için Cihan değer. Eser büyük reisindir. Türk milleti sizi yetiştirmiş olmakla asırlara karşı bihak-

kın ftihar edecektir.» Aferin dalkavuk. Bu hususta eşin yok. Türk Milleti böyle bir mel'unun ve senin gibi mel'anet âleti bir vicdansızın vücuda gelmesinden ve yaptığınız tahribattan asırlarla ağlayacaktır.

Dünkü 5 Mart tarihli Matin'de şu havadis var : «Türk Millet Meclisi feshedildi. İntihap 20 Nisanda» Al bir delilik daha. Bu meclisin bitmesine zaten iki ay kalmıştı. Bu acele neden? Yine herifin bir dalaveresi var. İki ay için âleme karşı pek ayıp bir şey. Niye memleketi anormal gösteriyor? Yine mevki hırsı ve dalaveresi ile delirmiş. Bu kadar acelenin mühim bir âmili olsa gerek. Fakat emin olarak bilirim ki, bu acele ve ânî iş millet için değil kendi menfaatleridir. Herhalde bir-iki yıldır her şeyden bu adamların müşkülât içinde çırpındıkları görülüyor. Son zamanlarını yaşıyorlar gibi. Neron ile İsmetin cemile telgraflarına rağmen araları açıktır. Birbirinin fırsatını gözlüyorlar. İt dişi, domuz derisi.

İstanbulda İş Bankasına «Çiş Bankası» diyorlar. Hali müzebzeb imiş. Tabii Neron'un, İsmet'in dalkavuk ve zorbalarına, mebuslarına ikrazlar yapıyormuş. Meselâ Yakup Kadri'ye 20 bin lira ikraz etmiş. Bu namussuz herif bunu nereden verecek? Ciddî bir banka böyle garantisiz borç verir mi? Banka değil maskaralık. İlk tesisi gününden beri bu bankanın ne olacağını tahmin etmiştim. Devir bir dönsün bu bankanın ne rezaletleri çıkacaktır, görülecek. Bizde yaman meşhur tipler vardır. Ne güzel bulmuşlar çiş bankası diyorlarmış. Yıllardan beri güldüğüm yoktu. Bunu işitince öyle güldüm ki, kasıklarım ağrıdı.

Birgün Büyükadada kulüpte oturuyorlarmış. Birçok kalabalık varmış, müverrih Ahmed Refik de Mustafa Kemal'in masasına oturmuş. Neron bu adama pek kızgın imiş. Sebebi de Yavuz Selim'i filân metheder surette yazılar yazdığı imiş. Neron Refik'e : «Sen câhilsin. Eşeksin, hayvan» diye ilh... Söylenmiş. Nihayet «Şu masanın üstüne çıkacaksın. Cahilim, eşeğim diye bağıracaksın.» demiş. Refik de çıkmış. Öylece bağırmış.

Sonra gidip yerine oturmuş. Bu sefer Neron «Siktir burdan» diye koğmuş. Aman ne istibdat, ne azgınlık, diğeri için de ne rezalet!.. Garibi birgün sonra Refik körkütük sarhoş yine kulübe gelmiş. Kulüp reisi Pazarola Hasan'a beni Gazi ile barıştırın, işte yanlışlık var diye rica etmiş. Hasan bile : «Canım daha dün bu iş oldu. Hele bir müddet gelme!» demiş. Refik'i Tarikat-ı salâhiye işinde mahvediyordu. Birinin himmeti ile kurtulmuş imiş.

Bir resmî ziyafette Falih ile Ruşen Eşref kavga etmişler. Sebebi Falih ötekinin tercüme ettiği Virjil ile alay edermiş. Aman ya Rabbi, hangisi hangisinden âlim?! Ziyafette ecnebiler de varmış. Nihayet Ruşen Eşref Falih'e tokat atmış, kucak kucağa döğüşmüşler. Bu adamlar Avrupanın güya şusunu busunu alıyorlar, fakat o ziyafetleri, baloları, dansları derhal tulumbacı koğuşları, saz içkileri, koltuk meyhaneleri haline koyuyorlar. Tabii... Seviyeleri bu... Bu sebeple seviye yükselince ne kadar değiştik deseler nafile...

Refik İsmail için Neron diyormuş ki : «Bu kadar çok pezevenk gördüm. Refik İsmail kadar pezevenklikte iktidar sahibi olanı görmedim» Bu adamın karısı İstanbul'un güzellerindendir. Neron'a takdim etmiş. Bu sayede olacak ki, mebus yapmış. Şimdi neden kızmışsa kızmış, aleyhinde. Fakat madem ki, müthiş pezevenk niye mebus yapıp Millet Meclisi'ni telvis ettin. Asıl habis sensin. Burda pezevenklere de ders var. Onca en muteber şey pezevenk amma bazan onlara da kızıyor, mebusluktan atıyor.

Bir umumî balo olmuş. Mısır Prenseslerinden Şivekâr adında biri vardır. Adeta denebilir ki, Dünyada yatıp kalkmadığı erkek kalmamıştır ve âşikâr yapar. Ruşen Eşrefle dans ediyorlarmış. Kadın şimdi ihtiyarcadır. Ruşen kadını dans ederhen öpmüş. Kadın nazar-ı dikkati celbetmeyi sever, daima skandal yapar biridir. Ruşene hemen tokat atmış, ne rezalet diye bağırmış. Ruşen kızmış tabancasını çekmiş, tutmuşlar. Bu cebîn, de-

nî, dalkavuk, pezevenk herifin tabanca taşımasına pek şaştım. Hiç ona yakışmaz. Demek Neron'un etrafı bu adama varıncaya kadar hep tabancalı. Ve bu da tabancasını kadına çekiyor. Cidden kahraman!.. Hem ateş edemiyor. Derken, böyle birçok insan tarafından yakalanmış bir halde iken ayakları uzundur, ayağı ile Şivekârın dizine vurmuş, kadının zotule denilen dizkapağı kemiği kırılmış, ameliyat yapılmış. Neron bunlardan iftihar etsin. Ruşen Eşref bir gün çok büyük rütbelere nail olacaktır.

Burda biri bana bir takım vukuat söyledi. Bu vukuat beni pek tenvir etti. Bir yıldır olan vak'aları vazıhan ve kat'i surette izah edemiyordum. Çünkü bazı noktalar benim bildiğim vaziyet ile gayri kabil-i izah idi. Bu vaziyet Neron ve İsmet münasebatıdır. Bir yıl evveline kadar İsmet Neron'un en mühim dalkavuğu, en sadık bende ve en muti âleti idi. Bir senelik vukuatta bu anahtarın açamadığı şeyler görüyorum. Meğerse bir yıldır İsmet dişlenmiş, kuvvetlenmiş. Neron'a diş göstermeye başlamış imiş. Vakıa zahiren birbirlerine cemile ve İsmet ona yine dehşetli dalkavukluk ediyor amma İsmet'in içi başka imiş. Bunun evvelden beri böyle olduğunu bilirim. Onun içi dışına uymaz. Pek haris olduğundan efendisini devirip yerine geçmek ister. Fakat izhar edemezdi. Şimdi ediyormuş. Neron, İsmet'i, Rauf gibi filân yapmak istiyormuş. Fakat askerin onun tarafında olduğunu zannedip korkuyor, bir şey yapamıyormuş. Fevzi Paşa ikisi arasında duruyormuş, Neron Fevzi'den kat'i surette emin değilmiş. Demek ikisi arasındaki cidal bir derece açığa vurmuş. Sonunda vuruşmaları gayri kabil-i içtinabtır. Bakalım...

Bu hususta bir takım malûmat almış, evvelce yazmıştım. Yine bir takım vukuat buna inzimam ediyordu. Fakat tam inanamıyordum. Bu adamın söylediği vukuat Yakub Kadri ve emsalinden bizzat işittiği malûmattır ki bunlar işin içindedir. Yakub Kadri İsmet'i sevmem ama Gazi giderse İsmet'e sarılmağa mecburuz diyormuş. İki canbaz bir ipte oynamaz. Elbet sonu bu idi. Millet işi ortada yoktur. Dâvâ hep mevki, bu hırsı tatmin etmektir. Ben kuvvetle zannediyorum ki, İsmet vuruşmağa kadar varmaz. Çünkü korkaktır.

Birgün Ardahan mebusu Ankaralı Talât'ı İş Bankasına meclis-i idare azası yapmasını Neron, Celâl'e söyledi. Bu işin senevî 12 bin lira aidatı var. Celâl gider, İsmet'e anlatır. İsmet : «Hayır yapmayacaksın. Hattâ Kütahya Nuri'yi de meclis-i idareden istifa ettireceksin. Fakat bunu Gaziye söylemiyeceksin. Beni bu işte onunla muarız vaziyete koymıyacaksın» der. Celâl dalkavuk, cebîn, aptal biridir. Gider, bu sözleri de aynen Neron'a nakleder. Neron, «Pekâlâ, yapma. Böyle bir iş için İsmet'le muaraza etmem. Hattâ Nuri de istifa etsin. Herif başvekildir. Devletin parasını bankadan çekiverirse banka ne olur?» der. Bu mükâlemede hazır bulunan Yakub Kadri, Falih ve emsali şaşarlar ve oradan çıkınca derler ki «Gazi ölmüştür» bunu böylece kendileri hikâye etmiştir. Hakikaten doğru. Beş yıldır her emrini, keyfini müthiş bir surette ve hiç itiraz dinlemeksizin yaptıran Neron şimdi böyle diyor. O en manasız keyfini yaptırmak için, insanları koyun sürüsü salhaneye sevkedilir gibi ipe sevkederdi. Şimdi böyle olmuş. Yoksa İsmet'i derhal ipe çekerdi. Yapamıyor ve bilâkis İsmet'e itaat ediyor. Çok manâlıdır. Demek İsmet'ten müthiş korkuyor. O zaten kuvvetli ise canavardır. Kendini zayıf görürse derhal itaat eder. Adeti budur. Fakat bu çok sürmez. Neron İsmet'i yine pençesine alır. Talât aza yapılmaz. Neron Nuri'yi de çağırır, bizzat istifa ettirir. Demek Nuri ve Talât'ın muhalif fırkaya verilmelerinin evveliyatı varmış.

İsmet çok evvel başladığı «Çok fenalıklar oluyor. Yapan Gazidir. İsmet elinden geldiği kadar önüne duruyor. O olmasa neler olacaktı» tarzındaki propagandası ile zabitleri, halkı kendi tarafına celbetmiş. Neronun itibarı gitmiş, herkes ondan nefret ve lânet eder olmuştu. Son yıllarda İsmet irtikâp ve irtişayı diline dolamış, bunun aleyhtarı, kahramanı kesilmişti. İkide bir irtikâp işini mahkemeye veriyordu. Birincisi İhsan'ın

Havuzu ve Yavuzu idi. Onu ikmal etti. İkincisi Barut işi idi. Onu Neron'un muhalefeti yüzünden halâ ikmal edemedi. Pazarola Hasan bu irtikâbın kahramanıdır. Şimdi Gazinin en sevgili dalkavuğudur. İsmet bunu Nerona ikide bir söylüyormuş. Bir defasında Neron da ona se irtikap aleyhtarı gözüküyorsun amma kibrit şirketinden 20 bin lira aldın demiş. İsmet : «Ben onu iade ettim» demiş. Halbuki İsmet'in hırsızlıkları, bilhassa kambur kardeşi vasıtasiyle yaptıkları müthiş imiş. İsmet mühim kanay ve utanmazdır. Böyleyken bu işi ele alıyor. İrtikâp aleyhine kalkıyor. İsmet Nerona Nuri'nin irtikâplarını söylemiş. Nuri'nin aleyhine yürümüş. Bu husumetin sebebi Serbest Fırka'nın teşkili, Nuri'nin Yarın Gazetesini çıkartmasıymış. Halbuki bunların hepsi de Neron'un verdiği paralar ve emirlerle yapılmıştır: Yakub Kadri Mısırlı Prens Seyfeddin'in işini yapmak için Feridun Paşa'dan 12 bin İngiliz lirası rüşvet alacakmış. İsmet mâni' olmuş, fakat işi kendi adamı eski Bahriye Nâzırı Hasan Paşa'nın oğlu Rüştü Paşa'ya vermiş, Rüştü işi yapmış, beş bin İngiliz kazanmış. Bu sebepten Yakup Kadri İsmet'in aleyhine dönmüş. Yakup Kadri çok namussuz âdî bir herifmiş. Yine bu sebeplerden Falih Rıfkı da aleyhinde imiş. Yahya Kemal Ankara'ya gitmiş, İsmet'e irtikâplardan şikâyet etmiş. İsmet feni'mel matlûp deyip «Bunları Gazi'ye de söyle seni götüreyim» demiş. İsmet bu yolda darbelerine devam ederken bundan da istifade etmiş, götürmüş. İçilmiş, aptal Yahya Kemal neye âlet olduğundan habersiz. Mustafa Kemal'e irtikâplardan şikâyet etmiş. Neron dinlemiş, dinlemiş, nihayet : «Sen bir şairsin. Böyle şeylere karışma!» deyip kıçını dönüvermiş. Yahya Kemal oteline dönmüş, sabah olup ayılınca fena korkmuş, beni bu adam asar deyip kimseye haber vermeden hemen İstanbul'a ve derhal Sirkeci istasyonuna gelmiş, Avrupaya kaçmış. Yine kendisini Avrupada vurdurur diye izini kaybetmiş, nihayet Cenevrede Tevfik Rüştü'yü görmüş. Tevfik Rüştü onu Madrid'e sefir yollamış. İtimadnamesini de arkasından göndermiş. Zavallı cebin ve gafil

Yahya Kemal şimdi evham içinde imiş. Madridde sefarethanede kilit kilit üstüne oturuyormuş. Neron'un kendisini vurduracağından korkuyormuş. Foçi gibi şişmişti. Şimdi eriyip iğne-ipliğe dönmüş.

İsmet'in bu irtikâp aleyhtarlığı hali şu hikâyeye benzer : «İstanbulda bir adam varmış. Lûtî imiş. Zengin imiş. Birgün bir hamama gitmiş. Güzel bir tellâk bulacağı ümidi ile soyunmuş, içeri giriyormuş. İçerden bir kıyamettir kopmuş : «vurun! Hamamın namusu var. Tellâklara tecâvüz ediyor» diye bağıran bağırana. Ve nalınlarla bir herifi döğüyorlarmış. Lûti telâş edip yanlış gelmişim demiş, acele dönmüş giyinmeğe başlamış. Hamamcı ve adamlar yanına koşmuşlar : «Aman! Beyefendi niye giyiniyorsunuz? Alâ oğlanlarımız var.» demişler. Adam şaşırıp: «Ya bu kıyamet nedir? Bu hamamın namusu var diyorlar» demiş. Hamamcı demiş ki : «Efendim o sizin için değil. Herif koköz. Aleme karşı gösteriş olmak üzere öyle dedik' Arada bunu yapmak lâzımdır. Gitmeyin! Çok güzel şeylerimiz var».

Kendisi baş hırsız. Muarızını yere vurmak ve bu vesile ile âleme namuslu gözükmek için namustan söz ediyor. Mes'ele Şengül hamamının namusundan ibarettir.

Son yılda Ankara'da Hasan Mustafayef adında bir Azarbeycan'lı türemiş. Bu adam petrol işi yapmak istiyormuş. Arkasında kuvvetli ecnebî malî gruplar varmış. İş Meclis'ten geçeceğinden Falih, Yakup Kadri, Ruşen, Bozok Salih ve emsali meb'uslara her ay bol paralar veriyorlarmış. Ada Klübünün bir katını tutup bunları karılarıyla beraber, günlerce misafir ediyormuş. Yakup'laın maaşları ayda binbeşyüz lirayı buluyormuş. Bu nev'i vurgunları da ayrı fakat yine ayda yirmibeş lira ile geçindikleri gibi beş parasız ve borç içinde imişler ve çok kumar oynuyorlarmış.

Mustafa Kemal kulüpte poker oynarken «Gidin, getirin şu kadar para, koyun»! gibi neferlere emir verdiği gibi emirle oynuyormuş. Oyunda bile istibdat. Bir defa İngiliz sefiri ile oy-

nuyormuş. Kâğıt ve paraları birbirine karıştırıvermiş. Sefir fena kızmış.

Yakub Kadri'ler diyorlarmış ki : «Gazinin etrafı tulumbacı. Eğer İsmet'le vuruşursa İsmet tarafını tutmağa mecburuz. Sevmiyoruz ama böyle. Hakikaten serbest fırka içinde akıbetlerini fena görüp bunlar, Vasıf ve emsali İsmet tarafına geçmişlerdir. Fırka ve meclis bu suretle İsmet'in avucuna düştü. İhtimal meclisin feshinin sebebi budur. Neron kuvvetin elinden çıktığını görerek meclisi acele feshetmiştir. Yakublar sanki kendileri tulumbacı değil... Hey, matbuat tulumbacıları!..

Bundan böyle vaziyeti ve vukuatı şöyle izah etmeli : Birbirine diş bileyen Neron ve İsmet var. İzahın anahtarı budur. Hangisi atik ve cesur davranırsa ötekini tepeler. Bakalım bu vaziyet ne vakte kadar sürer ve sonra ne şekil alacak? Bence yine İsmet Neron'a köle halinde itaat edecektir.

Niste Halife ve Hanedandan birçoğu var.

Rauf Nise gelmiş. Ömer Faruk bir yerde ona tesadüf etmiş, «Bize de buyurun» demiş. Rauf «Ben size muarızım görüşemem» demiş. Evvelce de söyledim Mustafa Kemal ve İsmet şu adamı padişahçı diye kıyamet kopardılar. Halbuki bu da onun padişahçı olmadığına delildir.

İşte Niste bu malûmatı aldık.

24 Mart :

Parise döndüm. Çünkü bir telgrafla bizim karı beni acele istedi. Yine acaba ne belâ var? Bizim tedavi, istirahat yarım kaldı. Çok istifade etmiştim. Yüzüme kan geldi. Sıkletim arttıydı. Başım pek rahattı. Okuyup-yazmak yok. Bir düşünce, keder, üzüntü, karı ile kavga da yoktu. Güzel uyuyordum. İstaham geldi. Mükemmel hazmediyordum. Gençleşmiştim. Beni görenler «yirmi günde ne tahavvül» diyorlardı.

Şimdi bir aydır yığılmış olan Milliket gazetelerini okuyorum.

13 Şubat Milliyette Neron Konyada askerî mahfelde nutuk

söylemiş. Türkiyenin terakki hamlelerinin önünde daima asker, ordu bulunmuştur. Bugün de böyle ve milletle ordu birbiriyle öyle birleşmiştir ki, Dünyada ve tarihte misali yoktu.» demiş. Büyük yalan. Büyük safsata. Herif demek orduya dalkavukluk ediyor. Onu kazanmak ihtiyacını duyuyor. İşin burası mühim. Herşeye çare bulur ama ordunun isyanına bulamaz. Bu tepeden inme olur.

Siyasî müşavirlikler yapıyorlarmış. Yaparlar. Yarın da ilga ederler. Bu adamlar seciye ve mümeyyiz vasıflarını 7 yıldır pek bâriz bir surette göstermişlerdir. Bir şey ihdas ediyorlar. Bunu lüzumsuz yere ve ekseriya mevkide durmak düşüncesiyle yapıyorlar ve düşünmeden ve cahilâne yapıldığı için kötü oluyor. Kendi tasavvur ettikleri şahsî menfaatlerini de temin edemiyor. Hadi lâğvediyorlar. Meselâ Bahriye Vekâleti teşkili meselesi. Böyle birçok iş vardı. Hâsılı idarelerinde istikrar yoktur. Bu sebeplerle milyonlarla lüzumsuz masraflar yapılıyor. Zavallı millet çekip duruyor. Göğsü tecrübe tahtası oldu. Bu tecrübeler bir lüzum ve âlimâne bir sebep ve suretiyle yapılsalardı yine diyecek yoktu.

2 Mart nüshasında Mustafa Kemal Konya halk fırkasında «18 yaşından yukarı yastaki bütün gençliği fiilen fırkamız azası görmek isteriz. Muallimler behemehal Türk Ocaklarının içinde ve inkılâp prensiplerimizin ön sınıfında çalışmağa mecburdur. Fırkamızın bir şubesi olan Türk ocakları, ilh... diyor. Demek bu seyahatlerinde bir gayret ve emeli de bütün milleti Halk Fırkası azâsı yapmaktır. Fakat aptal sanki bununla kuvvetli mi olur. Fırkasını bunlar içinden yerler. Demek bu adam serbest Fırka ile başlayan İzmir, Menemen ve emsali vakalardan, belediye intihabından fena korkmuş, taraftar toplamak gayretinde.

4 Mart nüshasında şu havadis var : Gazi seyahattan Ankaraya dönmüş, gelirgelmez heyeti vekileyi toplayıp Millet Meclisi'nin feshine ve mebus maaşının 350 liraya indirilmesine karar

verdirmiş. Biz zavallılar en güç zamanlarda mebusluk ve vekillik ettik. Mebuslukta yüz lira aldık. Hele vekillikte hiç maaş almadık. Bunlar sonra dehşetli maaşlar almışlar demek. Aferin... Vatanperver halk fırkası mebuslarına, fırka ve hükümetlerine!.. Neron'un cezrî kararlarla Ankaraya döndüğü yazılı. Beş Mart nüshasında Neron'un Oalk Fırkası grubu reisliğine gönderdiği bir tebliğ var. Demiş ki, «Bu Milletin hakiki efendisi halktır, köylüdür.» Bu herif bunu intihap yapılmasının sebebi Millete yeniden reyini göstermek imkânını vermek için imiş!.. Halk fırkası yeni kanunlar ve işler yapacakmış, millet bunları istemiyor mu görülecekmiş! Bu kadar kepazelik görülmemiştir. 14 milyon halktan tek bir nefer reyini istediği gibi verebilir mi? Bunu millet de, bütün Avrupa da, kendi de biliyor, fakat utanması yoktur ki söyler... Sözlerinde tezad da var. Meselâ yine diyor ki «Seyahatlerimde hakikati yakından ve derinden gördüm. Millet bizimle beraberdir» Öyle ise pekiyi, milleti yeniden reyini göstermeye dâvete yani tecdid-i intihaba ne lüzum var... Bu mektubunda tecdid-i intihap kararı verilmesi kanaatındayım diyor. Halbuki bunu İsmet'e ve meclis reisi Kâzım'a böyle yapın! demiştir. Ne ise meclis tecdid-i intihab kararını vermiş. Vermeyip de ne yapacak?!.. Neron olan efendileri istiyor, hem de kararı alkışlarla vermişler.

9 Mart nüshasında Rusya ile Karadenizde tahdidli teslihat mukavelesi yapmışız. İki devlet birbirine haber vermeden yeni harp gemisi yaptırmıyacakmış. Biz Moskova muahedesini yaparken Ruslar bize o vakit de bu tarzda şeyler teklif ve ısrar etmişler, biz kabul etmemiştik. O vakit kabul ettiremedikleri şeyleri birer birer Tevfik Rüştü'ye kabul ettiriyorlar. Tabii ona değil İsmet'e ve Mustafa Kemal'e kabul ettirmişlerdir. Tevfik Rüştü Dünyada hiçbir meziyeti olmayan, fikri olmayan, her dakika fikir değiştiren, hâsılıl mühim bir derecede mir dalkavuk, samandan yapılmış adam, pek aşağı biridir. Bu mukavelenin hiçbir kıymeti yoktur. Avrupaya karşı bir nümayiştir. Fakat

ben olsam bu nümayişi yapmazdım. Çünkü kıymeti yok, tesiri gülünç olmaktan ibarettir.

11 Mart nüshasında reisicumhura Çankayada yapılan sarayın fotoğrafı var. Müthiş bir bina. Güya mal' buhran var, bu derecede açık, tasarruf yapılıyor. Mebusların maaşını kesen Neron kendine tam böyle bir günde saray yaptırıyor.

Halk fırkası kâtip-i umumisi Saffet çıkarılmış, yerine meşhur hırsız Recep (Kütahya) yapılmış. Serbest Cumhuriyet Fırka'sının zuhurunda vaki millî tezahüratın halk fırkası aleyhinde olması Saffet'in başını yemişti. Azli bugün olmuş. Bu adamın boyu bir metreden fazla değildir. Fesat ve ahlâksızlığı ise bin metre vardır.

Bundan bir yıl evvel Pariste bir Hitit Cemiyeti teşekkül etmiş, beni de aza yapmışlardı. Müntesiplerinden biri Delâporte'dir. Bu zat iki ay kadar evvel Luvr Müzesinde Hititler üzerine bir konferans da vermişti. Bu konferansı Paris sefiri Münir Beyin patronajı altına koymuştu. 13 Mart Milliyette bu cemiyeti Mustafa Kemal'in himayesi altına almasını Delapert'in bir mektubuyla Nerondan rica ettiği, Neronun ricayı kabul ettiği, geldanî suratlı Tevfik'in riyaseti altındaki Türk Tarihi Tetkikatı cemiyeti azalarının da bu cemiyete aza kabul edildiği, cemiyetin Avrupanın her tarafında profesörlerden, akademisyenlerden, mühim müesseselerinden azası olduğu, esbak valilerden Rıza Nur Bey'in de Paris merkezinde aza olduğu yazılı. Bunu görünce iğrendim. Hitit Cemiyetinden istifa ettim.

Delapert fakir bir adam. Oturduğu haneyi görmeli. Fakat yaman şey. Mustafa Kemal'e çatmağı düşünmüş, çatmıştır. Maksadı para çekmektir. Bugünkü Avrupalılar da vicdanî ve emsali hisler kalkmış, yerine para oturmuştur. Para, para. . Ne vasıta ile ve ne kadar çirkin olursa olsun zararı yok. Böyle görüp duruyorlar ki, Ankara bir takım fransızlara ve avrupalılara binlerce liralar verip Neron için methiye ve kaside halinde kitaplar yazdırıyorlar. Bu da çarpacak.

Bu sefer de Cenevre Darülfunun Profesörlerinden Pitar'i karısı ile dâvet ettiler. Vatanda seyahat ettirdiler. Bol paralar verdiler. Noel Roje imzası taşıyan karısı bir, sonra Pitar'da bir kitap neşrettiler. İkiside âdî dalkavuk. Pitar'a yazık. Pariste Diri Şark Dilleri Mektebi Türkçe muallimi «Deni» de gözü açıklardandır. Mısır Kralı Fuad'a çattı. İyi para aldı. Bir yıl evvel Mustafa Kemal'in hatıratını, bu saçma şeyleri Fransızcaya tercüme edip neşretti. Mustafa Kemal'e de çatıp çöplenmek istiyor, fakat halâ bir şey yapamadı. La port daha usta çıktı. Bu cemiyette benim de olduğumu Milliyet gazetesi yazıyor. Beş yıldır Türk Gazetelerine adım yazılamıyordu. Bu makaleyi Tevfik bizzat gazeteye vermiştir. Orada benim adımı Nerondan izinsiz zikredemez. Zikretmekten maksatları acaba nedir? Beni Neron'un himayesindeki bir cemiyette aza, binaenaleyh Neron ile beraber göstermek mi? Memlekette ihtimal bu zan hasıl olacaktır. Böyle bir cemiyetten istifa edip çıkmak her halde evlâdır. Bu sebeple derhal istifa ettim.

17 Mart Milliyette gayet fena bir haber var. Türk Ocakları azası 30 bin kişi imiş. Kâmilen Halk Fırkası azası olacak ve ocakların bütün emvali Halk Fırkasına devrolunacakmış. Yazık, yazık!.. Acıdım. Demek Mustafa Kemal seyahatte bunların muhalif olduğunu gördü ve galiba evvelden de biliyordu. Bu işi yapıyor.

20 Mart Milliyette: Mübadele-i ahali işinin tavsiyesi için kanun yapılmış. Demek bu iş halâ sürüncemede. Zavallı muhacir Türkler neler çektiler. Niceleri öldü. Onlara ait malları yarân yağma ettiler. Bu kanunu meclise verirken dahiliye vekili Şükrü Kaya demiş ki : «Mübadele ve iskân işlerindeki çirkinliği ve fenalığı izale için kat'i adımlarla yürümekten başka çare kalmamıştır» Be adamlar! Bu böyle de bu vakte kadar neredeydiniz? Ne duruyordunuz? Bu hükümet bunun mesuliyeti cezasını çekmiyecek mi? Yine demiş ki : «Tetkikinize arz olunan bu kanun uzun ve hazin bir destanın teşriî hatemesidir.» Ne doğru... Ah ah, ne hazin ne destandır. Onu ben meselenin iptidasında millet meclisinde şerh ettim. Hangi hükümet dinledi. Bilâkis iskân vekili Necati, Kütahya Recep İzmir Vasıf türlü yalan, iftira denaet ve cehalet ile yani hükümet beni kabahatli çıkardı. Mustafa Kemal ve İsmet keyiflendi idiler. Mustafa Kemal ve İsmet yine o vakit istizahta hükümeti tebdil ve iskân işini islâh etmedi. Şimdi yedi senelik bir destan yaptıktan sonra meclis kürsüsünde hazin oluşunu söylüyor. Yine demiş ki : «Yedi-sekiz seneden beri milletin efkârı umumiyenin, meclis-i âlinin kalbinde ve hissinde derin tesirler uyandıran bu hadise ve bu hadisenin safahatını millet muvacehesinde olduğu gibi anlatmak mesuliyeti müdrik bir hükümetin borcudur» Pekalâ! Bu başta İsmet ve Mustafa Kemal'dir. Hadi mes'uliyet tatbik edilsin. Ben bu rezaletleri sekiz sene evvel söylerken onlar bu işin gümüş gibi olduğunu söylemişlerdi. Devir değişince bu iskân işini yeniden rü'yet etmelidir.

Hasılı birgün bu facianın hesabını görmelidir. Şu Dünya ne tuhaftır. Sekiz yıl evvel bu rezaleti anlatamamıştık. Hükümet hâlâ iş başındadır. Ve yine o hükümet o vakit ki ıslah-ı hâl teklifimize kızmıştı. Ve yine o hükümet bugün kendi ağzıyla bu fecaati itiraf ediyor. Bu beyanatı Millet Meclisi zabıtlarından okumak ve bir de bu iş için bizim vaktiyle yaptığımız istizahta söylediğimizi, Necati, Vasıf, Recep ve emsalinin söylediklerini yine bu zabıtnamelerden okumak lâzımdır. Bu işte müthiş hırsızlıklar oldu, nicelerin cepleri doldu. Ve bu cepler dolmak için idi ki, muhacirler perişan ve bu iş rezil edildi. Cehalet ve idaresizlikleri de yardım etmiştir. Meselâ iskânın başına konan Necati'nin cehaleti meşhurdur. Öldüğü vakit de 360 bin lirası çıkmıştır. Şükrü Kaya bir şey yapacağından değil ya, bilmem niye söylüyor!

22 Mart Milliyette akıbeti pek vahim bir havadis var : Maarif vekili Esat Bey muhtelif tedrisatı liselere teşmil edeceğini beyan ediyor. Bunun açacağı yaraları unultmak ne kadar güç

olacaktır. Belki de mümkün olamıyacak. Şu Neron çabuk geberse de bu dert büsbütün esaslanmadan, bu yara kangren olmadan kaldırılsa. Vekillik beyanatında el'an birçok orta mekteplerde kız ve oğlanın beraber okuduğunu öğreniyoruz. Bu Esat denen bedbaht sefil de kimdir?...

4 Nisan :

Milliyet gazeteleri geldi. 26 Martta meclis faaliyeti tatil etmiş. Fesihden sora içtimaa devam ediyordu. Bu fesih ne, yine içtimaa devam ne? Bir türlü akıl erdiremiyorum. Şimdi anlaşıldı. Bu halde şunu zannetmek mümkündür : Mecliste mebusların çoğunun, bilhassa fırka erkânının İsmet tarafına geçtiği söyleniyordu. Galiba Neron bundan şüphe ve telâş edip İsmet'in kendi aleyhine ve Fevzi Paşa'nın da muvafakati ile bir darbe yapamaması için meclisi acele feshetti!

İşte bu suretle milli hareketten beri üç Büyük Millet Meclisi gelip gitmiştir. Bunların son ikisi aslâ büyük değildir. Bunlara bir sıfat lâzımsa küçük millet meclisi demek lâzımdır. Hele üçüncüsüne bu sıfat hiç yakışmaz. Birinci meclis hakikaten büyüktür. Bütün safhasıyla bir parlamento idi. Bu meclisi ihtilâl ve huruç yapıp yeni bir devlet teşkil etmiş, yeni bir Türkiye vücuda getirmiştir. Devleti tesisinden sonra İstiklâl harplerini yapıp kazanmış devleti, milleti kurtarmış Lozan sulhüne hey'et göndermiş, müzakerenin ilk safhası onun zamanında cereyan etmiştir. Vakıa sulh bunun zamanında yapılmamış ise de bu şeref de şüphesiz onundur. Bu meclise «İhtilâl, Harp ve Sulh Meclisi» denmesi lâzımdır. Mustafa Kemal mebus Ali Şükrü'yü Topal Osman'a öldürtmüş, cinayet meydana çıkarılınca Mustafa Kemal katil-i aslî olduğundan yakalanıp tevkif edilmek ve hattâ yalnız böyle bir teşebbüsün vücuda gelmesi korkusuyla meclisi tehdit ile feshetmiştir.

İkinci meclis zamanında cumhuriyet ilân edilmiş, teşkilât-ı esasiye kanunu yapılmıştır. Bunlardan başka bu meclis zamanındaki bariz şey bir sürü inkılâp adı verilen, maskaralıklar, cehaletler, hıyanetler yapılmasıdır. Mustafa Kemal başta her vekil ayda bir inkılâp yapıyordu. Adliyede Necati bir halt ediyor, adına meseļa Mart Adliye İnkılâbı, sonra bir daha böyle halt yiyor, sonra adına Mayıs inkılâbı diyordu. Mülevves Vasıf Maarifte bir halt yiyor Maarif Nisan inkılâbı ilh.. diyordu. Tekke ve medreseler kapandı, şapka giyildi, muhtelit mektep namıyla kız ve erkeklerden mürekkep orta mektepler yapıldı. Kız ve erkek liseleri talebesi birbirlerinin kucağına verilip dans ettirildi. Her yerde dans salonları açıldı. Valiler hükümet konaklarında danslar, balolar, balolar tertip ettiler. İçip körkütük olup cebren balolarda türlü namussuzluklar, rezaletler oldu. Fuhuş ayıp olmaktan kurtarıldı, evciâlâsını buldu. Hergün bir bayram, bir donanma yapıldı. Çankaya bir meyhane ve kerhane halini aldı. İsraf ve sefahat dehşetlendi. Bütçe artırıldı, açığı kapatmak için yeni vergiler kondu. İnhisarlar ihdas edildi. Mustafa Kemal başta, vekiller mebuslar, memurlar içki, fuhuş, eğlence ve kumara daldı. Bu masrafları görebilmek için bir irtikâp ve irtişadır başladı ki tarihte misali azdır. Vur yansın gitti. Bu meyanda İsmet Paşa'nın büyük masraflı at yarışlı eğlenceleri de meşhur oldu. İsmet, yaveri Atıf'ı Londra'ya yollayıp 25 bin liraya bir yarış atı satın almıştır. Yine bu meclisin bariz ve çirkin siması da mevkide kalmak için milleti, herkesi susturmak, bunun için de terör yapmak lâzım geldi. Cemiyet-i Salahiye, Kürt İsyanı birinci meclis zamanında büyük millî hizmetler görmüştü. Mekteplerden dinî tahsil kaldırıldı. Dinsizliğe revaç verildi.

Bu devrin inkılâb çocuklukları daha iyi tabir ile delilikleri ve ilh... ikide bir hâdise icat edip birçok insanları masum oldukları halde astılar. Bunlara katliam demek daha münasiptir. Bu suretle İstiklâl Mahkemeleri tarihimizde bednam oldu. Halbuki millete öyle vahim içtimaî ve harsî yaralar açtılar ki, bu devleti ve milleti yiyip kemirmektedirler. Bu meclis ömrü tabii ile irtihal etti.

Bu mecliste de namuslu mebus yine epeyce vardı. Bunlar

birkaç felâh hamlesi yapmak istemişlerse de terörlerden korkup susmuşlardır. Fakat bundan sonra gelen Millet Meclisi büsbütün alçak ve küçük meclistir. Bunlar artık baştan aşağı dalkavuk, alet idiler. Neron bu intihapta İkinci Meclisteki namuslu mebusları intihap ettirmemişti. Yeni mebuslar derhal maaşlarını ayda beşyüz lira yapmışlardı. Bunlar da İkinci Meclis zamanında başlayan zevk ve safa, kumar, fuhuş, israf, irtikap ve irtişaya daha şiddetle devam ettiler. Bu meclisin bir hususiyeti ikinci meclis zamanındaki inkılâb rezaletlerini kanunlar ile tevsik etmek olmuş, bu bapta birçok kanunlar yapmışlar ve bunları hükümet nasıl getirmişse öylece ve bir saat içinde hiçbir tetkiksiz ittifak-ı ârâ ile kabul edivermişlerdir ki, meclislerin bu kadar adisi görülmemiştir. Bunun zamanından en mühim hadis malî ve iktisadî buhran zuhur eder. Bu meclisin hateme-i hayatı Menemen hâdisesidir. Bunda da Divan-ı Harbin verdiği kâmilen haksız idam cezalarını aynen ve ittifakla kabul etmek gibi bir denaati yapmışlardır. Yani hepsi katil ve canidir.

Milliyetin 25 Mart nüshasında Neron'un beyanatı var. Bu beyanatı Türk Ocakları ilim ve hars heyeti azasından Ruşen Eşref'e yapmış. Yani ona neşrettirmiş. Bu sebeple Ruşen'in Ocak ilim ve san'at hars heyeti azasından olduğunu öğreniyorum. Hey gidi zaman! Zavallı Türk Ocakları! Ruşen gibi kara cahil ve namussuzlukta eşsik türk olmayan biri böyle bir heyete aza imiş. Buna işte ört ki ölem derler. Evet, birşey doğru, Ruşen san'atkârdır. Ne de? Pezevenklik, ayyaşlık ve dalkavuklukta. Bu cihetten doğru. Eğer bizden sonra Türk Ocaklarınnı san'atı da bu oldu ise diyecek yok. Vaktiyle bu hars heyetinde aza olduğumdan kendimden iğreniyorum. Neron ezcümle şöyle demiş : « ...Memleketin ve inkılâbın içerden ve dışardan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lâzımdır. Teessüs tarihinden beri ilmî sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşr-ü tamim'e sadakatla ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti

mucib hizmetler sebketmiş olan Türk Ocaklarının aynı esasları siyasî ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla ve bütün manasıyla yekvücud olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım millî müesseseler hakkında duyduğum itimad ve emniyetin ifadesidir.»

Zavallı Türk Ocağı. İnnallahe ve inna ileyhi raciûn... El fatiha...

Tuhafı şu ki, böyle bir müesseseyi, sırf ilim ve hars için tesis etmiş, siyasetten uzak olması daima düşünülmüş bir varlığı, koca despot herif kendi keyfi ile halk fırkasına kalbedip bitirmiştir. Böyle bir şey onun bütün azalarının kararıyla olur. Utanmıyor ve bunu aleni söylüyor. Şimdi belki Neron mutad usulü üzere ocakların kongresini toplar ve bu kararı onlara verdirir. Ne yapacaklar, verirler. Bilhassa Hamdullah Suphi ve emsali baştadır, onlar gayret eder, yaparlar. Beyanatının sonunda ocağa karşı itimad ve emniyet hissi duyduğundan bu işi yaptığını söylüyor. Halbuki Türk Ocaklarından korktuğundan yapmıştır.

Bu bir cinayettir. Ve bütün mes'uliyeti de o Hamdullah'ın boynunadır. Bir bakıma iyi oldu. Ocağın kasası Hamdullah'ın kesesi idi. Oh, elinden gitti. Fakat Neron şer âletlerine para hususunda kötülük etmez. Ona bunu başka şekilde temin eder. Hamdullah'ın Türkçülüğü ve herşeyi sırf para ve mevki için bu müessesenin kuvvet ve binek taşı olmasıdır. Bunlar temin olunduktan sonra ne olacak, Türk Ocağının isterse adı batsın...

Yeni mecliste mebusların adedi çoğalıyor. Üçyüz ondört oluyormuş. Azaltacak yerde çoğaltıyor. Bu niye? Bu malî buhran zamanında şunların adetlerini de azalt ki bir fayda olsun. Ne çare kayıracak adamlar çok. Her yeni mecliste bu adedi artırıyor. Milete acıyan kim?...

Son zamanda efkar-ı umumiye İsmet'in kuvvetlendiği, Neronunkinden fazla asker kuvveti olduğu, Fevzi paşa ile beraber hareket ettiği, Nerona dayattığı, Neronun ondan korktuğu söy-

leniyordu. Ben daima İsmet'in Neron'a bir şey yapamıyacağını daha ziyade zannetmekteyim. Buna şaşıyorum. Vakıa Neron'un yerine geçmek için İsmet'in içinde öyle bir ihtiras ateşi vardır ki, cehennem gibi yanar. Lâkin teşebbüs sahibi değildir. Gayet mütereddit ve korkaktır. Sonra pek vesvese ve vehimlidir. Bu son hasleti ile adeta bir ikinci Abdülhamid'dir. Neron ise kuvvetine emin olduğu vakit pek küstah ve cür'etkârdır. Vakıa bir takım beyanat ile Neron İsmet'e cemileler yapıyordu. İsmet'de ona dalkavukluk etmekte devam ediyordu. Lâkin harp, resmî ilân-ı harpsiz, aralarında başlamıştı. Anlaşılan Neron önce kuvvetsiz olduğunu zannetti. İsmet'e mümaşaat yaptı. Şimdi işi yoluna koydu. Meclisi feshedip İsmet'in kuvvetini bitirdi. Belki yeni intihabta İsmet'i mebus da yaptırmaz, yaptırırsa başvekil yapmaz ve bir sefaretle gönderir. Bakalım... Zannıma göre bu iki deli herifin aralarındaki rekabet kavgası meclisin feshi ile Neronun galebesini temin edip bitmiştir. İsmet hinoğlu hindir. Mağlubiyeti görünce bütün hırslarını daha iyi saklar, dalkavukluğunu, sadakatini daha ziyade gösterir, büsbütün atılmaz, yerinde kalır. Yine zaman ve fırsat kollar. Lâkin yine eline fırsat geçse önce söylediğim seciyesinden dolayı yine mağlup olur. Zannetmem ki, Mustafa Kemal işi buraya kadar götürsün... İsmet'den iyi boklu değnek bulamaz.

19 Mart Billiyette bir komisyonun daireleri gezip arap harfleri ile yazılı kıymetli evrakı yaktırdığı yazılı. Kıymetli evrak dediği nedir anlaşılmıyor. Fakat ne olursa olsun vesika imhası cinayettir. Felâket... Şu Neron devri büsbütün herşey mahvolmadan mahvolsaydı.

2 Nisan Milliyette münteşir bir istatistike göre Türkiyede 1928 - 1929 senesinde bütün mekteplerde muallim adedi 18483 olup 13635 erkektir. Bunların 15750 si ilkmekteplerde 2248 orta mekteplerde, 485 yüksek mekteplerde imiş. Muallim adedi 4 yılda 2234 miktarında artmıştır. İşte maarifimizin ne kadar noksan ve iptidai olduğunu bu istatistik gösterir. Bir de 18483 muallimin kaçının ehil olduğunu düşünmek lâzımdır. Bence ehil olanlar % 10'u geçmez. Benim vaktiyle maarif vekili iken yaptığım tahmini hesaba göre 30 veya 40 bin kadar muallim lâzımdır. Lozandan sonra asıl çalışılacak iş bu idi. Buna dair hiçbir şey yapmadılar. Balolara, zevke giden paralar ile bu kaçan zaman içinde devlet ve milletin bu esasi direği dikilmiş olurdu.

Abdülhamid'in başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratını Milliyet neşrediyor. Bazı mühim kısımlar var ki Türk Tarihine hizmet eder. Bu son nüshalardaki tefrikalardan birinde diyor ki: «Abdülhamid mühim işlerde Said Paşanın (Şapur Çelebi) reyini almağı sadakatle muhafaza ederdi. Meşrutiyetin ilânı arefesinde bir gece Said Paşayı çağırıp Rumelinin meşrutiyet ettiğini söyledi ve bu baptaki fikrini sordu. Sait paşa meşrutiyetin ilân edilmemesini tavsiye etti. «Şu adamı gafil ittıhatçılar sonra sadrazam bile yaptılar. Ben kanun-u esasinin 53. maddesinin tadili münasebetiyle Said Paşa için meclisi mebusanda aynen «Bu adam Meşrutiyet düşmanıdır. Abdülhamid'in akıl hocası idi. Evvelce doksanbeş meclisini bu feshettirdi. Yine o oyunu yapacak» deyip yırtınmıştım. Ne kadar doğru söylediğimi şimdi anlıyorum. Fakat sözlerim cahil ittihatçıların kulağına girmemişti. Şair Tevfik Fikret bu müzakereden sonra idi ki doksanbeşe doğru adlı şiirini neşretmişti.

10 Nisan 1931 :

Tıbiyede talebe iken ve biraz sonra da felsefeye pek merak etmiştim. Epeyce feylesof okudum. Bugünlerde bu uzun zamanda ne olmuş diye tekrar okumak canım istedi. Yeni neşredilmiş iki büyük kitap aldım Felsefe Tarihidir. Ben ilk felsefe tetkikatımın neticesinde şu fikre gelip bu meraktan vazgeçmiştim : «Kâinatın mevcudiyetini, kâinatın suret-i teşekkülünü, bunda sebepleri, hasılı kâinattaki esrarı bulmağa çalışıyorlar. İnsanlar mükemmel mahluklar değildir. Zekâları pek âcizdir. Beş hisleri var. Zekâları, tefekkür ve mantıkları hep bunlarla hasıl oluyor. Bu hisler ve bu his uzuvları asla kâfi değildir. Nitekim

mikrobu göz göremiyor. Demek kâinatta nice şeyler var ki, bizim hislerimizle bilinmesi mümkün değildir. İnsanların bu hislerle icâd ettikleri ilim ve âletler de gayrî kâfidir. Tekâmullât ile bir gün kâfi olacağı da ümid edilemese gerek. Hem de mevcut hislerimiz dahi aldatıcıdır. Diyojen kozmoğrafya ile uğraşanlara «İptidâ ayağınızla bastığınız yeri öğrenebilin de sonra göklere çıkın» demişti. Pek doğrudur. Hasılı insanın aklı kısırdır. Bu işlere ermez. İnsan haddini bilip bu hususta susmalıdır. Binaenaleyh dinî felsefe, teşekkül-ü kâinat felsefeleri boş şeylerdir. Filozof denilen birçok insanlar ömürlerini bu yolda boşuna yok etmişlerdir. Bunların tetkiki boşuna bir ömür gidermektir. İşte bu sebepledir ki, felsefenni bu kısımlarını sevmem. İnsan kendine ait şeyleri birçok yanlışlıklarına rağmen bir derece görebilir. Bu halde tarihi, sosyal, moral felsefeler her insan için öğrenilecek pek meraklı şeylerdir. Ben felsefenin bu kısımlarını severim. Bu seferki tetkikatımda bilhassa bunları ve yeni terakkiyatını görmek istiyorum. Bu tetkikatım aylarca sürecektir. Başım da yorgun. Biraz okuyunca yoruluyorum, başım da yorgun. Biraz okuyunca yoruluyorum, başım ağrıyor. Ne yapacağım bilmem. Sıhhatim için okumamak lâzım. Okumayınca da duramıyorum. Bakalım.

15 Nisan :

10 Nisan Milliyet geldi. Mustafa Kemal Türk Ocaklarının Kurultayını toplamış, bunlara ocakları feshettirmiş. Verilen karar şudur : «Türk Ocakları feshedildi. Bütün mamelek ve hukuku ile Cumhuriyet Halk Fırkasına devredildi «Türk Ocakları mühim millî bir müessesemiz idi. Artık vefat etmiştir. Neron millî müessese ve an'aneleri yıkıp duruyor. Bunu da bitirdi. Çok yazık olmuştur. Reşid Galip, Hakkı Tarık ve emsali bu işte önayak, aletlerden olmuşlar. Hamdullah Suphi de utanmadan bir nutuk söylemiş. Cinayetlerine mersiye okuyaydılar ya... Bir müstebite, bir zalime bu kadar alet olunduğu, itaat edildiği görülmemiştir.

Bu günkü Paris gazetelerinde İspanyada cumhuriyet ilân edildiği kral Alfons ile ailesinin İspanyayı terk ettikleri yazılıyor. Belediye intihabı olmuş, her yerde sosyalist ve cumhuriyet fırkaları kazanmış, bunlar cumhuriyeti ilân etmişler. Kral mukavemet etmeyip İspanyayı terk etmiş. Dünyada bu kadar devlet arasında belli başlı dört çeşit idare vardır : Rusya, İtalya, Türkiye, İspanya. Bu vak'a ile biri daha yıkıldı. Alfons kâh bir diktatörlük ile millî arzuya mâni' oluyordu. Nihayet diktatörlükler de, kendisi de gitti. Alfons herhalde zalim ve hunhar değildi. Asla kimsenin burnunu kanatmadı. Kendisini öldürmek isteyenleri, kıyam yapanları affederdi. Nitekim Mussolini de öyledir. Sade Stalin ve Mustafa Kemal müthiş insan kanı içenlerdendirler. Alfons aynı zamanda namuslu insan olduğunu da gösterdi. İntihabat aleyhine çıkınca tacını, tahtını terketti. İsteseydi silâhla mukavemet edebilirdi de. Etmedi.

Bizde belediye intihabı oldu. Her sınıf halk Neronun aleyhine olduklarını gösterdiler. Neron derhal intihab tazyiklerine, sahtekârlıklarına tevessül etti. Menemen katliamını yaptı. Türk Ocağını feshetti. Valiler azletti, ilh... Ne ise yeryüzünden bir müstebit hükümet daha gitti. Darısı bizimkinin başına.

17 Nisan :

Bugün Sosyete Aziyatikte mutad içtima vardı. Gittim. Buraya her taraftan ilmî, bilhassa müsteşriklerin neşrettikleri kitaplar gelir. Zaten bu cemiyette Türk, Arap, Acem ve Hindli - Çinli gibi milletlere ait malûmata mahsustur. Burada yeni gelen eserleri gözden geçiriyordum. Şu iki fransızca eseri buldum :

1 — Les Massacrıs Kindes en Turqué

2 — La quartion Kinde etc... Par Doktor Bletch Chirguhoun kaydı vardır.

Biri bu neşriyatın 2, diğeri 6 numaralısı. Kahire de İmprimeria Paul Barbey de 1930 da basılmış, birinde Kürt bayrağı, ikisinde de Kürt amblemi var. Güneşli bir bay-

rak ile bir kama ve iki buğday başağından bir amblem uydurmuşlar.

Eve götürüp okudum. Türk aleyhine bu kadar edepsizce bu kadar şiddetli, baştan aşağı yalan yazı yazıldığını sade ermenilerde görmüştüm. Belki bu daha namussuzca ve daha uydurma iftiradır. Çok müteessir oldum. Bizim Neron'un cehalet ve sırf mevki hırsı ile yaptığı denaetin neticesi. Çeksin bakalım Türk. Hakaret, çekmek Türk Milleti'ne düşüyor. Eserin bizim cemiyete gelmesi gösteriyor ki, herifler müthiş propaganda yapıyorlar, bunları ilmî sosyetelere kadar dağıtıyorlar. Altı numaralıda Kürtler hakkında coğrafî, ırkî, tarihî, kürt isyanları hakkında malûmat var. Bu sebeple okunması lâzım. Ancak katliamlar ve bu malûmat vesaire hakkında çok mübalağa ve yalanlar var. Tabii propaganda kitabı. Bu eserlerde Minorski ve Nikitin adında iki Rus âlimin sözleri var. Bu iki adam Türkçe ve Kürtçe bilirler. Eskiden Çarların Türkiyede, İranda hafiyeleri idiler. Kürdistanda dolaşıyorlardı. Bedirhan Zade Süreyya'nın dostudurlar. Kürtlerin bu eserlerine bunlar yardım etmişlerdir.

İstanbuldan yeni gelmiş hristiyan bir Gürcüya rastgeldim. Münevver bir papaz. Türkçe de biliyor. İstanbulu, Türkiyeyi, hükûmetin rezaletlerini, irtikâpları müthiş anlatıyor. İktisaden Türkiye bitmiştir diyor. Köylü öküz, inek ve tavuğuna kadar hepsini satıp vergiye veriyor. Vergi pek ağırdır diyor.

12 Nisan Milliyette İstanbulda Ankara Caddesinde horoz döğüştürüldüğü yazılı. Bu eski Babıali caddesidir. Eski günlerde burası ne kadar kalabalıktı. Şimdi bu kadar tenhalaşmış demek. Öyle ise İstanbul ölmüş demektir.

Mısır'dan aldığım bir mektup yeni vaziyeti izah ediyor. Bilmem Fevzi Paşa böyle yapacak bir cesarette, vatanperverlikte, benlik sahibi bir adam mıdır? Çok şüpheli. Altı yıldır Neron zulüm ve rezaletine âletlik, mesnedlik etmiştir. Çok günahı vardır. Mektup şudur :

«Meclisin feshi meselesindeki gizli noktalardan bazıları, hususî ve mevsuk menabîden aldığımız malûmata binaen tavazzuh ediyor : Askerce, orduca adem-i memnuniyet ve dedi-kodu o kadar tezayüt etmiş ki, Mustafa Fevzi Paşa disiplini muhafazadan âciz bulunduğunu itiraf ederek istifasını vermiş ve bu mühlik halin önünü alacak diğer birinin tayinini musırran taleb etmiş. Etekleri tutuşan ağamız mahut seyahati yapmış. Vilâyat mebanii askeriyesini ve Halk Fırkası rüesasını kazanmağa çalışmış, aldığı veya edindiği malûmatla bu son manevrayı yapmağa karar vermiştir. Daha doğrusu onlara biraz kül atmak istemiştir! Buna rağmen adem-i memnuniyet bütün şiddetiyle devam ediyor. Söz ayağa düşmüştür. Şikâyet aleniyete çıkmıştır. Hatta memurun birçok yabancılar önünde, şikâyette, tazyikten izhar-i ye'sten çekinmediklerini ve hülâsa ümidi kesmede bulunmadığını öğrendik.

Hele iktisaden memleketin tutulur yeri kalmadığını acı acı beyan ediyorlar. En eski ve maruf ticaret yerleri birbiri arkası iflâs etmektedir. Ne acı tecelli! Muhakkak kurtulmuş bir vatanın böyle az-zaman içinde bu hale gelmesini görmek ne acı bir haldir!... Ağanın inhamk-i marufundan hiç de vazgeçtiği, hususen son seyahatlerde vapurda irtikâbından çekinmediği rezaletlerin envaının şahidleri hayretle ve istikrahla anlatıyorlar. Yığınlarla kadın ve oğlan kafileleri refakatinde yapılan tetkik seyahatlerine!! siz de şaşınız. Olur şeyler değil. Daha neler de neler?!..»

29 Nisan :

Yine Yalovayı imara para sarfediyorlarmış. Neron hiç utanmıyor. Bu mali buhran içinde zavallı millet aç bir halde iken bu nedir? Eskiden sadabâd, fezâbâd, şemsâbâd gibi sefahat yerleri, kâğıthane safası, lâle devri vardı. Şimdi de aynı şey. Hem Yalova safası hepsini geçti. Buraya Mustafa Kemalâbât adını vermeli.

İntihabât yapılmış. Otuz kişilik yer müstakillere ayırmışlar. Bunlara da tabii Halk Fırkası müntehib-i sânileri rey vere-

cek. O halde bunların adı nasıl müstakil? Bu başka memleketlerde oluyor amma orda hiçbir fırkaya mensup olmayan halk müstakil mebus intihap ediyor. Hepsi oyun. Onüç yerde de verdirmişler. Yani bununla biz intihabata karışmadık demek istiyorlar. Bari, a efendiler, muhtelif yerlerden birer ikişer müstakil yeri açık bırakacağınıza bunu beş-altı şehre hasredeydiniz ve oralarda müntehibin sani intihabına karışmıyaydınız. Eh biraz yakışık alırdı. Bu dalaverayı da becerememişler. Mahmud Siirt bir başmakale yazıyor. Bu intihabın ifadesi nedir diyor ve : «İşte bütün Millet Gazi ile olduğunu göstermiştir» cevabını veriyor. Bu adam hiç utanmaz. Sinopta da bir müstakil yer bırakmışlar. Kimse talip çıkmamış. Bu yer senin için bırakıldı diye bana yazdılar. Tabii ben de talip çıkmadım. Köpeğe atılan kemik derecesine inmiş bir şey... Hem şimdi mebuslukla millete hizmet mümkün mü?

Sefir Münir Parise geldiğinden beri benimle görüşmeyi çok istemişti, hep kaçmıştım. Ramazan bayramında bize geldi, ben gitmedim idi. Konferansta tesadüf ettim. İllâ ısrar ettiydi. Artık ayıp oluyordu. Esasen namuslu, malûmatlı bir adamdı, severim. Bu Kurban Bayramında gitim. Bana İsmet'in benim için müteessif olduğundan, geçinmemin dar olmasını canı sıkıldığından, kitaplarımı bastırmak için yardım edilmesi fikrinde olduğundan bir memuriyet kabul etmemden bahsetti. Daha da bir şeyler söylemek istiyordu. Şiddetle mukabele ettim : «Ben Pariste aç ölürüm, onların on parasını, memuriyetini kabul etmem. Pariste amele, ya Mısırda hastahane hizmetçisi, yahut basit bir doktor olmak Ankarada hırsız, katil bir başvekil veya reisicumhur olmaktan bin kere şereflidir. Fakrî fahrî. Ben onlar gibi kâşaneler, otomobiller, yarış atları, ilh... şeylere tabi değilim. Hayatım bir yatacak ev, bir elbise, iki lokma ve birkaç kitap parasına ihtiyaçtan fazla bir şeye muhtaç değildir. Bunu da ben taştan çıkarırım.» dedim. Şaşaladı. «Bilirim sizi, onun için söyleyemiyorum» dedi. Demek başka bir teklifi de vardı. Mütemadiyen İsmet'in beni evvelki gibi sevdiğini, İsmet'in iyi adam olduğunu söyledi. Ve beni İsmet lehine imaleye çalıştı durdu. Nihayetinde hiç olmazsa Avrupaya gönderilen ilmî komisyonları kabul etmemi söyledi onu da reddettim. Filhakika bu iş bana senede on onbeş bin lira kazandırırdı. Hem de başkalarını da göndermemelerini tavsiye ettim. «Delegelerin bir şey yaptıkları yok. Millet fakirdir. Paraya yazık,» dedim.

Evvelce Ahmet Rıza'nın Abdülhamid'e nasıl dalkavukluk ettiğini, âlet olduğunu, çattığını ve hemşiresinin ve kendisinin sarayda çıkmayıp hediyeler, paralar aldıklarını almıştım. Bunu ben o vakit meclisi mebusanda da söylemiştim. Ahmet Rıza hakikaten basit bir adamdı. Bugün 27 Nisan Milliyet geldi. Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın hatıratından bir tefrika var ki... Ahmet Rıza'nın Hünkâra çatmağı nasıl istediği görülür. Yine orada Abdülhamid onun ne güzel anlayıp tavsif etmiş. Bu tefrika 43 numroludur. Buna göre Ahmet Rıza meşrutiyet ilânı üzerine Abdülhamid'e ma'ruzag önderip teşekkür etmiş. Tahsin Paşa diyor ki: «Hünkâr bu mektubu okudu. Ehemmiyetle telâkki ettiği memnun olduğu hissediliyordu. Bu mektubu ayrıca bir zarfa va'z ile çekmecesine sakladı. Hünkârın bu âdeti idi. Kendince ehemmiyet verdiği ve ilerde istifade etmek istediği mektupları, vesikaları ayrıca zarflara koyar ve üstüne tarih ve nümro kaydile saklardı ve bunların içinde mektup tutulmasını arzu ettiği şeyler de bulunduğu cihetle başkitabet dairesinde umumî ve hususî dosyalara tevdi etmezdi. Ahmet Rıza'nın mektubu Sultan Abdülhamid üzerinde ne gibi bir tesir icra etmiş ve hünkâr bundan ne suretle istifade etmek istemişti bilmem. Ancak mektubu geldikten iki gün sonra bazı maruzat-ı resmiye için huzurunda bulunduğum sırada Rıza Beyden bahsederek: «Bu adamı şahsen görmedim. Fakat ilk ıslâhat lâyihasından ve son arizasından ve Paris'te çıkardığı Meşveret nüshalarında ve Vazife ve Mesuliyet namı ile neşrettiği risalelerden mutedil ve sade fikirli, müsalemetperver bir adam olduğu anlaşılmaktadır.

Kazalik son yazısından meşrutiyetin bu defaki ilânının şahsının dahil olmayıp sırf ordunun kuvvetiyle ittihad ve terakki teşkilâtının âmil olduğunu kendisinin bu meyanda bulunmadığını görerek izhar-ı hissiyat ettiği görülüyor. Yakında İstanbul'a gelecektir. Gerek Rıza Bey ve gerek burada bulunan hemşireleri çok müzayaka çekmişlerdir. Bu acıları Rıza Beye unutturmak vatanî hizmetinin heba olmadığını göstermek icabeder mülâhazasını irad ile beraber Cuma günü selâmlık resminde bulunan ahaliye zaptiye nazırı vasıtasiyle tebliğ ettirdiğim veçhile meclisi mebusan dairesinin bütün levazımı ve mefruşatı tarafımdan suret'i mukemmelede tecdit ve ikmal olunacağı gibi Ahmet Rıza Beyin ikameti için de bu mahal bulunarak teşrifi için hazine-i hâssaya tebligat icra olunsun emrini vermiştir. Çok geçmeden Ahmet Rıza Bey hakkındaki bu cemilekârâne beyanat ve tebligat gazetelere sermayeyi makalât olmuş ve bahusus Mizan Gazetesi muharriri Murad Bey hararetli tenkidatta bulunmuştur.»

Yakub Kardi 28 Nisan Milliyette yine edebsizce ve namussuzca bir makale yazmış. Bu devrin taririni yazacak tarihçilere devrin, Mustafa Kemalin adamlarının ne ruhta, nasıl yalancı ve dalkavuk olduklarını bilip tasvirlerini bihakkın yapabilmeleri için decrediyorum. Serlevhası «Plân» dır :

«Cumhuriyet Halk Fırkasını programsızlıkla itham edenler büyük liderin geçen günkü beyannameleri arasında dillerini tutmuş olsalar gerektir. Bu veciz, vakur ve civanmerdâne beyanname, yalnız alelâde bir fırka programı değil, bir memleketi yeni baştan bina etmekte olan dehaî bir mimarın plânıdır. Türk inkılabının vasıflarını derinden tetebbu edenlere malûmdur ki, bu inkılâpta iş ve hareket daima program, yani düstur haline gelmiş nazariyeyi önlemiştir. Bu tarz inkılâblardan biri de İtalya'daki Faşizm hareketidir. Bu harekete dair yazılmış kitaplardan öğreniyoruz ki, Musolini genç faşist ordusuyle Roma üzerine yürürken cebinde bir yazılı inkılâp programı taşıyordu. Lâkin İtalya başvekili on yılı geçen uzun iktidar devresi esnasında bu programın hiç bir maddesini tatbik etmedi. Çünkü faşizm durmaksızın yürürken, durmaksızın tekamül eden canlı bir şeyden ve bunu bir takım donmuş kalıplar içine hapsetmenin imkânı, ne de lüzumu vardır. Türk inkılâbını yapan harikülâde insanın hilkat gibi mütemadiyen yeni şeyler doğuran yaratıcı dehasını da önceden böyle kaideler içine almanın imkân ve lüzumu yoktu. Siyasî fırka programlarının zamanla ne kadar değişmeye mahkum olduğunu bugünkü Avrupa'nın muhtelif demokrat memleketlerindeki fırka krizleri bize ne güzel ispat eder. Esaslarını büsbütün başka devirlerde ve büsbütün başka hayat şeraiti içinde yazılmış kitaplardan alan bu fırka programları harp sonu dünyasının yeni şeriati içinde bize iklim değiştirmiş ağaçlar kadar acaip ve en esaslı vasıf ve onun kuvetini teşkil eden nokta bu beyannameyi eski garp demokrasilerindeki klâsik fırka progæramlarından ayıran taraflarıdır. Hele devlet ve millet mefhumlarını bize tarif eden satırları tamamıyle modern anlayışın mahsulüdür. Burada millet Avrupa demokrat ve parlamentolarının zannettikleri gibi biribirlerine yapıştırılmış parçalardan müteşekkil bir konvansiyonel varlık ve devlet bu parçalar arasında ki âhenkte hasıl olmuş bir müessese değil, fakat hakikatte olduğu gibi birbirinden ayrılmaz, bir cinsten ve bir cevherden yekpare bir küldür. Beyannamenin ikinci maddesi bu hakikati emsalsiz bir vuzuh ve belâgatla ifade etmektedir. Halkın ayrı ayrı sınıflardan mürekkep bir yığın olmadığına göre bütün mevcudiyetlerini ve manalarını sınıf mücadelerinden alan muhtelif fırkaları bir rejim mefhumuna artık bu toprak üstünde bitip büyümek imkânı bırakır mı? Bırakılmaya lüzum var mıdır? Bizim gibi bir fırkalı, yeni ve genç rejimlerde buna asla imkân verilmediğini görüyoruz. Eski demokrasiler, mukadder fırkalarının dikenleri üstünde, endişeli, hasta ve bezgin sağdan sola, soldan sağa dünüp duruyorlar. Hepsinin kapısınd asiyasî münazaaların mukadder sonu olan kızıl gözlü ihtilâllerle canavar dişli anarşi bekliyor. Ve binalarının çatısı durmaksızın çatlıyor. Yeni Türki-

yenin büyük cemiyet mimarın dahiyâne plânını koynumuzda iyi saklayalım.

Yakup Kadri»

Bu makale güzel bir izah ve tenkid ister, bu muharrir iyi bir şamar haketmiştir. Fakat vaktim yok.

Neron ameleden mebuslar da yapmış. Bunları meclise elbiseleriyle oturtmuş. Çoçuk bokuyla oynuyor derler. Tam şunun halidir. Güya demokrasi var diye âleme gösteriyor. Aptaldır bu adam. Bunu yutan olur mu? Amele mebuslar bunu ispat edebilir mi? Avrupa'da amele mebus çıkıyor ama sendikaları, cemiyetleri var çıkarıyorlar. Bunları Mustafa Kemal yapıyor. Hem de Avrupa'da amele meclise gitmez, bir âlim bir natuk bulurlar, onu mebus yapıp onu meclise gönderir, menfaatlerini müdafaa ettirirler. Dâhi bunu da bilmiyor. Bu adamlar ne yapacaklar? Odun gibi oturacaklar. Orada kazma, kürek işlemez ki... Kafa işler. Onlarda ise on paralık malûmat yoktur. Herif memleketi oyuncağa çevirmiştir. Çocuk oyuncakları ile nasıl oynuyorsa, bu da öyle milletle, memleketle oynuyor. Bir gün Türk dilinde kelime icat ediliyor, dalkavukları dehasını alkışlıyorlar, muharrirler icatlarını tekrarlıyorlar. Bir gün yazı oyunu oynuyor, çocuklar gelin, güveyi ve emsali oynar gibi, Türkçenin (D) lerini (T) yapıyor, yallah muharirler yazılarında ne kadar (D) varsa (T) yapıyorlar. Bir gün dâhi üstünleri esire yapar, dil Selânik dönme dili olur. Hadi hurya... Herkes dönmece yazar, ilh...

25 Mayıs :

20, 21 Milliyette Hazine-i Evraktaki evrakı, Fersûde evrak olarak Maliye Vekâleti satmış. İkiyüz balye imiş. Tabiî beş - on lira gibi ehemmiyetsiz bir şeye satmıştır. Bu evrak arasında mühim tarihî vesikalar olduğu malûmdur. Bu bir cinayet-i azimedir. Bu cinayeti maliye vekâleti yapmış. Veki Mustafa Abdülhalik'in emriyle satılmış. Herif domuz arnavuttur. Tabiî böyle yapar. Türk değil ki... Vaktiyle de İzmir valisi iken Türkiye'deki bütün Arnavutları İzmir'e topluyordu. Umurunda mı. Bu evrak Bulgarlara satılmış. Bulgar müverrihleri istifade etmişler. Kim bilir içinde nice devlet esrarı da vardı. Kim bilir ne kadar kıymetli şeyler de bakkallarda şeker, fasulya ve zeytin külâhı yapılıp mahvolmuştur. Böyle, hamakat, tarihimizde böyle hıyanet görülmemiştir. Başka memlekette olsa bu maliye vekilini parçalarlardı.

5 Haziran :

1 Haziran milliyette : Kadrolarda tenkihat yapılmış. Tabiî evvelce daireleri sucuk doldurur gibi memurla doldurmuşlardı. Müzekkirat inhisarından ikiyüz otuz, tütünden altıyüz, ormandan dörtyüz memur açığa çıkarılmış, evvelki gün de bir Fransız gazetesi bazı sefirlik ve konsoloslukların bütçe müzakeresi dolayısıyle lâğvedildiğini yazıyor. Bu gazete müzekkirat inhisarında yarım milyon tasarruf edildiğini de söylüyor. Pekiyı, demek bu tasarruf mümkün oluyormuş. O halde a efendiler, bu israfatı yapan sizsiniz. Neye yaptınız? Bu soruyu size sorup cezasını vermek lâzımdır. Lozandan dönünce bir miras yediliğe koyuldular. Şimdi bütçe kafalarına tak diye vurunca bunları yapıyorlar. Bütün bu fazla kadroları yapanlar da kendileri. Daha da fazlası çok. Bunlar vaktiyle kendilerine sönlenmedi, değil, fakat ağalar dinler mi? Hele İsmet'e Hariciye Teşkilâtını belki otuz defa ısrarla Lozan'da bile söylemiştim. Meselâ Paris, Belçika, İsviçre ve İspanya'ya bir sefir kâfidir demiştim. Demek beş yıldır milletin parasını boş yere savurdular. Bunlarla milyonlar eder. Bunlarla vatanın ilkmektepleri, birçok köprü ve yolları yapılırdı. Bunların cezası ağırdır. Çekmediler. Hem bu efendiler biraz hayâ sahibi olsalar bugün açığa vurmuş hakikatin önünde : «Biz pek cahilmişiz. Mirasyedilik ettik. Millete büyük fenalık yaptık. Millet! Biz gidiyoruz. Bu işi ehline verin» derlerdi.

18 Haziran :

Bir müddettir Paris pek sıcak. Yeni taşındığım ev fena. Ter içindeyim. Müthiş tahtakurusu var. Uyku uyuyamıyorum. Paris'te bu mahlûk azdır, demek ne kadar fena bir evdeyim. Mustafa

Kemal'in, İsmet'in gözü kör olsun. İstanbul'da, Sinopta'ki güzel evlerimi bunların yüzünden bıraktım. Çek, bakalım. Millet, namus için... Artık bıkmadım desem yalandır. Bizim hanım bir yıla yaklaştı, hep hastanede. Hiç rahatım yok. Bana bakan yok. Evde de olsa baktığı yoktur ya. Üç aydır Fransızca neşriyat için çalışıyorum. Onbeş kadar ilmi risale hazırladım kimini köylere verdim, kimini ben neşredeceğim. Tab işi de pek pahalı. Bin liraya yiyecek ne diyeyim. İlimden, ona çalışmak ona çalışmak ve neşriyattan bir türlü kendimi alamıyorum. Bu vaziyette bu masraf elbet delilik, fakat ne çare... Bir de bu Fransız neşriyatı bir revü tesis ederek bunda neşretmeyi düşünüyorum. Avrupa'ya Türk ilmini, tarihini, edebiyatını, dilini öğretmek, Türk hakkındaki fikirlerini düzeltmek için Fransızca neşriyata lüzum vardır.

14 Haziran Milliyet geldi. Başmakalenin başında şu var :

«Memur mes'elesi fırka grubunda. Memurların vaziyeti hakkındaki müzakereden anlıyoruz ki, 1930 senesinde memur maaşı olarak 65.500.000 lira sarfettik. Bu para 222 milyon liralık bütçenin % 34'ü demektir ki, bunu diğer memleketlerin maaş nisbetleriyle mukayese edecek olursak pek fazla olduğunu görürüz. İngiltere memur maaşı olarak her sene % 9,5 nisbetinde, Almanise ancak % 8 koyuyor. Bunlara nisbetle bizde 3,1'den fazladır. Bütçenin yüzde otuzdan fazlasını maaş olarak veriyoruz. Bu memur maaşlarının fahiş bir halde fazlalığından, ya memur adedinin fazlalığındandır. Bu ikinci şık doğrudur.»

Bu ne beliğ rakam ve itiraf. Bu itirafı kendileri yapıyor. Lozandan sonra ahbap, eş-dost, pezevenk, casus ve dalkavuklara ağalar büyük memuriyet vermeye başladılar. Çırak çıkarıyorlardı. Bunu o vakit yana yıkıla onlara söyleyenler var. Biri de benim : «Etmeyin, bu iş sökmez» dedim. Dinleyen kim? O vakit burunları Kaf Dağının, Anka kuşunun konduğu tepesindeydi. Şimdi hakikat kafalarına vurmuştur. Fakat kendilerinin bir zararı yok. Devlet, millet çeksin ve çekiyor. Bu itiraf demektir

ki; «Biz müthiş hatalar yaptk» o halde a efendiler, orada daha nasıl duruyorsunuz? Hayâ, hayâ!... Sizi hem kollarınızdan tutup atmalı, hem de bunların hesabını sormalı ve cezanızı vermeli. Yanınıza kalırsa yuh, bu millete... Bu millet ölüme mahkûm ve lâyık demektir ne yapayım. Hayata lâyıksa size elâleme ibret bir ders verir.

24 Haziran :

Milliyet gazeteleri geldi. Falih Rıfkı hükümete muhalefetin dal-budak saldığını, muallimlerden, münevverlerden, esnaftan, ameleden, şehirlerden, tâ çobanlara kadar yayıldığını söylüyor ve yanıp yakılıyor. Bunu Mustafa Kemal'den işitmese yazamaz. Bu bütün milletin Mustafa Kemal'e, İsmet'e ve hükümet idarelerine muhalif olduğunun güzel bir itirafıdır. O halde cumhuriyet ve demokrasi olduğunu, yaptıklarını iddia eden bu efendiler mevkilerinde nasıl oturuyorlar?... Utanmazlar... İşte ekalliyette kalmışlar, kendileri söylüyor. O halde demokrasi nerede? Falih buna : «Bozguncu ruh» adını veriyor. Vakıa onun bakımına göre doğrudur. Çünkü bu efendilerin mevkiini ve vurgununu, sefahatını, fuhuşunu, hasılı keyfini bozacaktır. Bunu yapanlar bir takım menfaatleri kırılan insanlarmış!... Be adam!... Bunun sebebi gün gibi âşikâr : Sizin cehaletiniz, denaatiniz, hırsızlığınız, ilh... Bunlardır. Eserleriniz meydanda. Dağdaki çobanların ne menfaati kırılmış ki...

Nihayet küstahlığı artırıp şuna geliyor : «Bu millet nan kördür. Dumlupınarı, Lozanı unuttu. Bunlar olmasaydı bu millet esir, köleydi. Bunları yapanlar elhamdülillah başımızda. A efendi! Millet esirlikten kurtulmadı ki... Avrupalıların elinden kurtuldu, sizin gibi beş-on pis mahlûkun kölesi oldu, inliyor. Bu zaten yedi yıllık nakarattır. Bu Neron'un ve avanesinin bir kozu idi. Bin kere bu kozu kullandılar. Artık bitti. Bir koz her oyuna yetmez ki. Bir oyunda kırarsın, biter. Temcid pilavı. Artık elâlem bıktı. Bu sermayeyi çoktan yediniz, bitti. Şu hikâye hatırıma geldi : Bir adamın kolu fena bir yara ile perişan olmuş. Bir

cerraha göstermiş. Cerrah tedavi etmiş. Adam cerrahın ücretini vermiş, teşekkür etmiş. Günler geçmiş, bir gün cerrah bu adama rastgelmiş : «Ha, demiş, kolun bak ne âlâ! İyi etmeseydim kangren olacaktı, kolsuz kalacaktın.» Adamcağız, «Evet Allah razı olsun. Sayende kol sahibiyim,» demiş. Bir müddet sonra yine tesadüf etmişler, cerrah yine öyle demiş, adam yine teşekkür etmiş. Bu hal her tesadüfte tekerrür etmiş. O kadar olmuş ki, adamcağız artık bıkmış. Bir gün yine berberde birkaç adamın içinde tesadüf etmişler. Cerrah yine aynı şeyi söylemiş. Artık adamın gırtlağına gelmiş ve demiş : «Be adam, anladık. Paranı aldın, teşekkürünü aldın, Fakat bir düziye bu... Artık çekilir yeri kalmadı» kolunu uzatmış ve devam etmiş : «Allah aşkına şu neşterini çıkar! Şu kolumu kes al! Kurtulayım.» Hakikaten böyle minnet ettirenler insanı koldan ve hatta candan bile vazgeçirirler. Ağır şeydir. Halbuki iyilik edenler söylemezler bile... Terbiyesizliktir. Boyuna kafaya kakılmaz. Bunlar da milleti kurtulmadan bizar etmişlerdir. Halbuki bunlar böyle de değil. Dumlupınarı bütün millet yaptı. O işi gören nice kahraman zabit ve asker var ki, adı bile bir defa söylenmedi. Mustafa Kemal Sakarya'dan nasıl kaçıyordu malûm. O vakit yakasından tutup durdurmasaydık Dumlupınara varamayacaktı. Lozan'ı İsmet yapmadı. İlk kötü projeyi imzalayacaktı ben mani oldum. Şimdi Lozan kahramanıdır. Bu ne sahtekârlık? Şu feleğin yüzüne tûû... tûû... Diye nasıl tükürmezsin...

İsmet ve kabinesi otomobillerinden vazgeçtiklerini, makam maaşlarını ikiyüz liraya indirdiklerini meclise tebliğ etmişler. Tuhafı şu ki, meclis kabul etmemiş. Millet meclisi buna derler işte. Aferin! Ağalar makam diye de bol paralar alıyorlarmış. Biz vaktiyle yüz lira ile hem mebusluk, hem vekillik ediyorduk. Bu tebliğ tuhaf bir şey... Gülünecek, ağlanacak bir komedya. Ayol hükümet meclise ne teklif ederde meclis reddeder veya şimdiye kadar etmiş!... Gökten ne yağar da yer kabul etmez? Bu bir gösteriş ve göz boyama. Kollu döğüş. Gûya İsmet böyle

milletten teveccüh kazanacak. Ne ise bu oyunu baştaki Neron yapmadı bile... Meclis bunu böyle dediğimiz gibi yaptı ise diyecek yok. Her gün yaptığı denaet. Pekiyi, meclis kabul etmeyebilir. Sen de kabul etmeyip ısrar ve sebat etsene... Yok meclis bunu hükümete rağmen bizzat kendisi yaptı ise alçağın alçağıdır. Bu şahıslar bu suretle göze girecekler amma zavallı üçbuçuk kuruş maaşlı memurlardan mükemmel kesiyor, bir kısmını açığa çıkarıyorlar. Böyle meclis ve mebusları ne ile tavsif etmeliyim.

Türkiye gazetelerinden anlaşıldığına göre Anadolu'da asayiş yok. Her tarafta eşkıya çeteleri var.

Yine malî buhran müthiş. Bugün Urfa'dan aldığım bir mektuptan öğreniyorum. Orada maaş altı ayda bir çıkıyormuş.

İstanbul'da çıkan Muhit adındaki aylık mecmua elime geçti. Hiç görmemiştim. Bu gazeteye Giritli Ahmet Cevat çökmüş Türlü rezilâne yazılar yazıyor. Hele Kemalizm adlı makaleleri var ki, iğrenç. Tedrisatı, talim ve terbiyeyi, iktisadiyatı ilh... Her şeyi Kemalizm ile hallediyor. Aferin!... Kemalizm her derde deva... Penasse (Deva-i kel) denilen ilâç... Bir daha aferin!... Canım, bu ne bir meslek ne de bir manası var, nerden meslek icad edebilecek bir ilim ve zekâya sahip midir? Meslek icadı cahillerin kârı mıdır? Ahmet Cevat «Mustafa Kemal'in şaheseri millet meclisidir diyor. Ha, bu mahz-ı hakikattir. Hiç bir diyecek yoktur. Aynen cümle şudur : «Büyük Millet Meclisi Kemalizmin büyük bir şaheseridir» (Mayıs 1921 nüshası, sahife - 5).

Bu Ahmet Cevat vaktiyle Türkiye'den kaçtı. Batıda bolşevik oldu. Ruslara hizmet ve Türkiye'ye hıyanet etti. Böyle bir serseri ve denîdir. Neron ne hârikadır. Nerden de böylelerini bulup seçer ve yanına alır. Bu adam birkaç yıldır Neron'un gözbebeklerindendir.

Neron bundan beş - altı yıl evvel gazetecileri hapis ve emsaliyle bitirdi. Gazetelerini kapattı. Kendi Milliyet, Hakimiyet-i

Milliyet gibi bir takım gazete ve mecmualar neşretti. Bunlara Siirtli Mahmut (Kürt Arap azmanı) Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ahmet Cevat ilh... Pis insanları koydu. Bir düziye kendisine meddahlık ettiriyor, deha ve iktidarını yazdırıyor. Vakıt, Cumhuriyet, Akşam gibi diger gazeteleri de tahsisat bağlıyarak kendisine bağladı. Hakkı Tarık, Asım, Yunus Nadi Necmeddin Sadık ve emsali de aynı yolda devam ediyorlar. Milletin bugünkü halinin ve atide melhuz inkırazının mühim sebepleri elbet bu adamlar ve gazeteleridir. Arada bir muhalif gazete çıkarsa hepsi birden köpek gibi ona sıldırıp havlıyorlar. İşte Cumhuriyette matbuat ve hürriyet!... Bu vaziyet de budur.

20 Haziran :

Bir gün evvelki Milliyette adını unuttuğum bir doktorun muhalif gazetelere hücum eder pis bir makalesi vardı. Herif iyi dalkavuk, vekil olmayı kurmuş dedim, geçemedi. Bugün gelen 25 Haziran Milliyette Çankırı mebusu Talât'ın Hakimiyet-i Milliye gazetesinde neşrolunmuş bir makalesinden parçalar var. Anlaşılıyor, muhalif gazetelere karşı umumî bir hücum tertip edilmiş. Köpekler saf halinde dizilmiş, birer birer havlıyorlar. Tâlat diyor : «Muhaliflerin istedikleri şunlardır : Yüzelliliklerin vatana dönmesi, Çerkez Ethem'in Reisicumhur, Mehmed Ali'nin Başvekil, Rumların parası ile hareket edenlerin mebus olmasıdır. İstanbul'da çıkan birkaç paçavranın sahipleri muharrir bir Mevlânzade, bir Ali Kemal, bir Vahdeti gibi saltanat sürsün. Bu memlekette ferdin hürriyeti edepsizlik, matbuatın hürriyeti hayasızlık ile tefsir olunmamalıdır. Milletin namına yapılan bu rezaletler artık durmalıdır.» Talât pis dalkavuk, mazisi mülevves bir adamdır. Şunu mebusluğunu muhafaza etsin için yapıyor. Herif şairdir. Görülüyor ki; hayâlatı yüksektir. Aynı zamanda pistir. Be herif! Kim bu dediklerini istiyor? Hayadan bahsediyorsun. Evvelâ sen utan; Bu kadar mugalâta olmaz. Yanmış bir millet var. Yılda bir-iki defa bir bahane ile başlarını doğrultuyorlar, malını yağma ediyorlar. Ağzını açıp bir söz söyleyemiyor. Irzına geçiyorlar, yanlış yollara sürmüşler, uçurum kenarına götürmüşler. Açtır, çıplaktır. Sen ve senin gibiler mebus olarak bu aç milletin parasını almak için bu alçakça yazıları yazıyorlar.

Mahmut Siirt'te başmakalesinde muhalefetten şikâyette. Mugalâtalar yapıyor. Hükümet makinesi muhalefet yüzünden iyi yürümüyormuş. Ne vakit bu pis makineniz yürüdü ki... Bu mu engel? Bu adamlar bir gün bunların cezasını çekmiyecekler mi? Ne utanmazlık ki, hükümet makinesini böyle rezil ettiler, şimdi buna muhalifleri sebep gösteriyorlar.

Bugünlerde Falih Rıfkı da ana lâğım gibi patlamış, kokuyor. Bunlar hep bu mürettep umumî hücumu göstermektedir. Tertibi yapan Mustafa Kemal'dir. İstanbul'daki muhalif gazetelere acıyorum. Yakında Neron bir tertip yaptırır, bunları mahkemeye verir imha eder. Bu adamlar doğrusu çok cesur. Bu ejderhayı daha öğrenememişler...

Yine 26 tarihli Milliyette başmakalede Falih Rıfkı muhalif gazetelere apaçık «Alçak» diyor. Bu ibretli bir makale. Bunda Falih'in terör diye bir makaleri var. Şu adam vaktiyle de yaptığı gibi derhal teröre müracaat ediyor. Ne cahildir. Bari böyle mevzu ve kelimelere yanaşma. Hayır küstahdır. Bu Fransızca kelime bizim yeni yazı ile yazılmamış. Fransızca yazılmış, fakat sonunda bir «e» var. Baktım mürettip hatası değil, kelime bir çok defa aynıyle tekerrür ediyor. Demek muharririn cehaleti. Fransızcada bu kadar iptidai hatayı işte Falih yapar. Makale türlü edepsizlik ve saçma ve ancak dikkate çarpıyor ki, Mustafa Kemal ve yâranı sıkıntı ve telâştadır. Mevkilerinin ufulünü görüyorlar. Bir de dikkate pek şayan ki, Falih bunda terörden bahsediyor. Yine bir asma-kesme sahnesi olacak demektir. Çünkü Mustafa Kemal bunu düşünüyor demektir. Düşünmese, Falih ondan işitmese bunu yazmazdı. Onun ağzı onun ağzıdır. O Neron'un aynısıdır.

Falih Rıfkı «Politika» adlı makalesinden muhalif gazete-

lerin yalnız İstanbul'da değil İzmir'de de olduğu anlaşılıyor. Diyor ki : «Vatan hıyanetinin sigara içer gibi o kadar yapıldığı günlerde bulunuyoruz». Bu vatan hıyaneti de Mustafa Kemal'i tenkid etmek imiş. Ayol daha muhalifler söylenecek şeylerin yüzde beşini söylemiyor ki... Asıl vatan haini sensin.

1 Temmuz :

İki yıl evvel benim heykelimi yapan heykaltraş geldi. Heykeli bu yıl Paris'te Grand Palais de Salon Artiste Français ‹ ekspezo etmiş. «Be eser benim en mükemmel eserimdir. Senin gibi süje bulduğuma pek memnunum. Beni meşhur edeceksin. Bunu salonda ekzpezo edeceğim» diyordu. Cidden büyük bir feves ve vecd ile çalışmıştı. Yaparken kendisini kaybederdi. «Buna senin ruhunu vereceğim, sende dağlı ve kendi başına bir âlem var. Hariçle alâkası yok. Bunu simanda refleter ettireceğim» der dururdu. Heykeli götürmüş, salona kabul etmişler, nazarı dikkati çelbetmiş, bütün gazeteler medihle heykelden bahsetmişler, benim heykelin resmini koymuşlar. Bunları tekrarladı anlattı. Sevinç içinde ve üç tane de gazete getirmiş : Komeedia, Dəbat (19 Mayıs 1931), üçüncüsü Les Artiste d'ariyour d'hin (5 Haziran) gazeteleri. Bunlarda bizim büst üzerine makaleler ve büsbütün resimleri var :

Bu adam cidden artisttir. Ancak beş defa çalışarak ve her birinde birer saat olmak üzere bu eseri vücuda getirdi. Tamamıyle bana benzer. Her gören de böyle demiştir. Ben o esnada İlyada'yı okuyordum. Bu eseri severim. Dalarım. O esnada başka bir cihanda olurum. O zaman yüzümün aldığı şekilleri, halleri tamamiyle vermiştir. Gazetelerde nitekim Pensé ile dolu diyorlar.

Bu adam şimdi yine dedi ki : «Ben bu eserimde benim ruhumu çalıştırarak senin bütün ruhunu verdim. Sende şunlar var : Derîn bir penseé, Sinsecite 'İdelisme, 'Penseé Tse humain, Serenite, melâncolia, Une volante, reflecie et raissonaire simanızda daima bir Vie interience var. Hariçle alâkanız yok. Kendi içinizde başlı başına bir cihan var. Bu adam hakiki bir artist ve en ufak hatları görür ve tamamiyle resmeder biridir. Bilhassa psikolog bir artisttir. Dedikleri doğru olsa gerek. Lozanda resmimi yapan bir ressam da bende muhkem bir volante, samimiyet olduğunu söylerdi. Terziyef : «Bu benim thef d'oeunre' nemdir. Bunu bana yaptıran sensin. Sana minnettarım. Teşekkür ederim. Bütün içindeki ihtiraslar yüzüne aksediyor. Çok Expressifdir. Bunların hepsini tespit ettim. Eserimi sana medyumum» dedi. Bakıyorum heykelde yüzümde melankoli var. Hakikaten Paris'te, bu gurbet hayatımda daima melankolikim. Bakıyorum samimiyet var. Hakikaten benim ruhum samimiyettir. Bakıyorum derin düşünce var. Hakikaten hep düşünür bir adamımdır. Bakıyorum derin bir keder ve hüzün var. Daima kederliyimdir. Heykelde alnımda müthiş büklümler var. Dedim «Bende böyle şey yoktur». Dedi «Sen bilmiyorsun, okurken, düşünürken, alnın eltuva içinde».

3 Temmuz :

28 ve 29 Haziran Milliyetler geldi. Mahmud Siirt denilen adi herif birkaç sütunluk koca bir başmakale ile muhaliflere cevap veriyor. Türlü mülâgata yapmış. Şuna bir cevap verebilmeyi ne kadar canım isterdi. Yazılacak neler var. Sade şunu söyleyeyim : Bu makalede zikrediyor ki, Gazi şöyle demiştir : «Bütün fikirlerimde ve icraatımda milletin benimle beraber olmadığını hissettiğim anda iktidar mevkiinde bir dakika bile kalmaktan çekinirim». A efendi! Senin efendin ne maskaradır sen bilmez misin? O ne vakit doğru söylemiştir? Bugün milletin onunla beraber olmadığını hissetmek meselesi yok. His değil. Gün gibi âşikâr. İşte şapka işi, işte harf işi, ilh... Millet hepsinden müteneffir, millete ses çıkartmamak için ikide bir darağacı kuruyor. Bunlar, bu darağaçları milletin onunla olmadığına âlâ vesikalardır. İzmir vakaları, umumî belediye intihabı beliğ ikrar. Daha ne istiyor? Cebrî ve pis bir intihapla yerinde duruyor. Hadi bir serbest intihap yaptırsa ya... Maamafih o da oldu. Ser-

best Fırka zamanında belediye intihabı oldu. Şiddetle, cebir ve zulümlere ve hilelere rağmen reyler hükümet aleyhinde oldu. Gazi çekilmek için daha ne istiyor? Bu his değil, maddî vesika. O ne namussuzdur... Çekilir mi? Hem bu söylediği sözü söyler, utanmaz» Siirtli dua ediyor ki, Türkiye'de tenkid hürriyeti ve hattâ fazlası varmış... Delili muhalif gazetelermiş. Vay hayasız. Onlar yüzde beş söylemiyorlar. Nice mühim hakikatler gırtlaklarına balık kılçığı gibi batmış duruyor.

4 Temmuz :

İsmail Müştak (Küçük İsmail Hakkı, Mabeyn kâtibi) hakkında çok fena şeyler bilirdim. Bugün Reşid Paşazâde Semih bir şey anlattı, hepsinden müthiş... Meğerse bu adam o zaman devletin esrarını, bir takım saray ve Babıâli'ye aid vesikaları Avusturya sefarethanesine satarmış. Polis tahkikatında meydana çıkmış. Reşid Paşa'ya bildirmişler, o da Abdülhamid'e bildirmiş. Serhafiye Kadri Bey, Müştak ile zevk yaparmış. Meşrutiyette vatanperver, ittihatçı göz bebeği olup ittihatçılar lehine birçok yazı yazan bu oğlan bugün de Mustafa Kemal'e dalkavukluk ediyor. Zulmün, denaetin idamesi için gazete çıkarıyor. İmzasıyle makaleler yazıyor. Yani milletin yıkılması için çalışıyor. Mademki, böyle ben de söyliyeyim : Abdülhamid zamanında idi. Belsoğukluğu almış. Bana geldi. Tedavi ettim. İyi oldu. İyi olunca bana vizite vereceğine şunu dedi : «Şu bastonumu sana vereyim, hediyem olsun. İstanbul'da kalmak isteyen birini bul. Yaptırıveririm. Yüzelli lira ondan alırsın. «Bastonu gümüş başlı idi. Yirmi kuruş ederdi. Bütün bu tedavi yirmi kuruş ücretle bitti. Alçak, üste beni irtikâba teşvik ettiydi. Pek aşağının biridir.

7 Temmuz :

3 Temmuz Milliyette muhalif matbuat hakkında bir istizah takriri verildiği yazılı. Verenler Fazıl Ahmet, Ahmed İhsan, Ziya Cevher, Süreyya (Akray) imiş. Takriri ibret ve matbuat kanunumuz tarihine bir vesika diye aynen alıyorum :

«Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine».

«Bazı gazetelerimizin takip ettikleri muhataralı istikamet, vatandaşların ve vatanın siyasî iz'an ve madenî vicdanı üzerinde sarih bir fikrî şekâveti icra ederek masum ruhları tamamen zehirleyecek mahiyetler almaya başladı. Hale hiç bir faydası olmadığı gibi ati'ye de birçok vehamet ve zehir hazırlayan bu felâketli cereyan karşısında hükümet ne düşünüyor? Millî varlığı istilâya başlayan şu zehirli havadan ammenin vicdanı pek muztariptir. Binaenaleyh Büyük Millet Meclisi'nin vaziyeti mütalea eyleyerek bu hususta bir karar vermesini elzem görüyoruz. Cemiyeti, matbuatın suiistimallerine karşı müdafaa için şimdiye kadar müracaat edilen tedbirlerin kâfi olmadığı meydandadır. Binaenaleyh kayfiyetin hükümetten istizahını talep ederiz.»

Buna İsmet Paşa cevap verecekmiş.

Zavallı Fazıl Ahmed, sende mi böyle oldun? Artık Falih Rıfkılarla hempa olmuşsun, Ayol, sen o ayarda mı idin? Hele Fazıl efendiden ve san'attar bir adamdı. Onun için hürriyet en mukaddes bir şeydi. Bak, iki lokma ve bir mevki için nasıl hürriyete kasdediyor. Takrirde fikir eşkıyalığı diyor. Pekiyi, kabul edelim. Fakat kendisidir asıl ki, bu takrirle fikir eşkıyalığı yapıyor, şaki ve kaatil oluyor. Ahmed İhsan, Dünyada paradan başka bir şey bilmeyen, yavuz bir bezirgân ve simsar ve fırıldak gibi her rüzgârâ dönen biridir. Fakat Fazıl Ahmede içimden acıdım. Ama artık mahvolmuştur. Altı sene evvel Fazıl'a Kadıköyünde vapurda tesadüf etmiştim. Mustafa Kemal ve idaresi aleyhine ateş püskürüyordu. Şimdi ne olmuş bilmem? Bu adam bu kadar dönek, bu kadar namussuz ve alçak mıydı?

Şu zavallı matbuat kanunu elbet Abdülhamid zamanında hür bir şey değildi. Fakat o günden bugüne kadar mütemadiyen hürriyeti kaldırılıyor. Adeta en hür zamanı Abdülhamid zamanında idi demek mantıkî oluyor. İttihatçılar ona iyice bukağı taktılar. Bunun kahramanı Hüseyin Cahid'dir. Lâyimeyi o yaptı. Meşrutiyetin bu bağlarını şimdi cumhuriyet beğenmiyor. O da

kanuna yeni zincirler vuracak. Hele bak!... Fakat bu efendiler bilmiyor, «Ne mümkün zulm ile bidât ile imha-yı hürriyet» ne yapılsa nafiledir. Muhalefet başka şekle dökülür. Cumhuriyetin efendi ve hakanları şu matbuatın ağzını tıkamak, sesini kesmek için altı yıldır neler yapmadılar? Gazeteleri kapattılar, gazetecileri tâ İstanbul'dan Kürdistan dağlarına kadar yaya, mevkufen İstiklâl Mahkemesine sevkettiler, darağaçları kurdular, olmadı olmadı. Şimdi bununla mı olacak? Olmaz. Kendinizi islâh ediniz. Hele fecaat şurdaki bu alçaklığı isteyenler Fazıl Ahmet ve Ahmet İhsan gibi matbuat emektarları. Şu alçaklardan ikincisinin Server-i Fünunda Tevfik Fikret'in çalıştığı zamanı düşünmeli. Bu hürriyetkâr cesaret sayesindedir ki, bu köpeğin bugünkü servetinin mayası vücuda gelmiştir. Bunu böyle düşünmüyor.

Bakalım Başvekil cenapları ne buyuracak?...

14 Temmuz :

İrak Kralı Faysal İstanbul'a gelmiş. Mustafa Kemal, İsmet bu adama fevkalâde ikramlar, hürmetler yapmışlar, İstanbul ve Ankara hükümet gazeteleri Kralı haddinden aşkın alkışla boğuyorlar. Zavallı Türk! Ne bahtsızsın... Bu Şerif olan herifler senin nimetinle beslenmişler. Daha dün de kâfirlerle birleşip senin felâketine, Arabistan, Suriye ve Irak'ın elinden çıkmasına sebep oldular. Hainler. Bunu böyle itibarla Türkiye nasıl kabul eder? Faysal ve Başvekili kendi gibi Türkiye'ye hıyanet etmiş olan Nuri de ne yüzle bu memlekete gelirler? Hadi siyaset icab ettirdi diyelim. Fakat bu ihtiramlar yapılmaz. Bunun sebebi âşikârdır : Kendi mevkilerinden başka hiç bir hak, haysiyet, menfaat ve iş tanımayan Neron ve İsmet mevkilerini Irak hududundan tehlikede görüyorlar. Çerkez Ethem, muhalifler, kürtler bu hudut üzerinde çalışıyorlar. Bunu men ettirecekler. Nasıl Venizelos'a millet ve devlet menfaatlerini verip yüzellilikleri Gümülcine'den koğdurdularsa bu da böyle bir şey.

Birisi anlattı. İbret! Neron'un hususî kâtiplerinden Hasan Rıza'dan Neron bir müsvedde istemiş. O da yazmış. Neron ver demiş, vermemiş. Nihayet elinden almış. Müsvedde eski yazı ileymiş. «Çekinme! ben de senin gibi yapıyorum» demiş. Neron İsmet'e hücum etmiyorlar diye yeni mebuslarına kızıyormuş.

Dört gündür müstemleke sergisini geziyorum. Pek büyük bir şey. Daha beş-altı gün dolaşmalıyım ki, bitirebileyim. Bu da her şeyi derin bir tetkikle değil, âdeta bir kuş bakışı gezmektir. İnsan burayı gezince Avrupa'nın bilhassa Fransa'nın azametini, servetini, kuvvetini maddeten görüp anlıyor. Avrupa ve koloni ne demektir? Bu Avrupa milletleri kolonilerinden ne mühim servetler çekiyorlar, bu ahaliyi nasıl köle gibi çalıştırıyorlar. Ne güzel anlaşıyorlar. Bu köle edilen, eşek gibi ve hakaret altında çalıştırılan ve mahsulleri elinden alınan milletlerin çoğu müslümandır. Bu müstemlekelerin bir kısmını bizim elimizden almışlardır. Cezayir, Tunus, Suriye, ilh... Avrupalılar bu memleketleri san'at, bilhassa ziraat cihetiyle tanzim ve ihya etmişlerdir. Bu sayede büyük servet topluyorlar. İnsan bunların nümune, hesap ve grafiklerine bakınca hayretler içinde kalıyor. Bu memleketleri ilmen de fevkalâde tetkik etmişlerdir. Meselâ Fransızlar Madakaskarın İstakoz gibi kışırlı hayvanlarını toplamış, bütün kolonilerinin balıklarını toplamışlar, sergiye nümunelerini koymuşlardır.

Tabiî servet yapmak için evvelâ ilme müracaat etmek lâzımdır. Onsuz olmaz. İnsan kuzgunî siyah zencilerin yeni sapan ve makinelerle ziraat ettiğini gösterir levha ve mühim resimleri görünce hayret içinde kalıyor. Zavallı Türkiye'nin kaç nevî balığı vardır hâlâ belli değil. Türk hâlâ Hazreti Nuh sapanı ve döveni ile çalışıyor. İnsana bir hüzün çöküyor. Zenciler de mi bizi geçiyor yahu. Hele Türkiye'nin bugünkü halini düşününce insanın keşki müstemleke olsaydık diyeceği geliyor. Fecî. Estağfurullah. Suriye ve Filistin'in ziraat ve tarımlarını on yıl içinde onbeş yirmi misli artırmışlar. Müthiş bir tehlike altındayız demek. Kanlı pençesini Türk Milleti'nin gırtlağına koymuş olan

cahil Neron hâlâ Yalova sefaları ile meşgul. Milletin beş-on parasını müstemir olmayan bu yere döküp duruyor. Milyonlar sade onun keyfine yarıyor.

Görülen diğer mühim bir şey de Avrupalıların kolonilerinde ahaliyi nasıl hıristiyan yaptıkları ve bu hususta ne mühim teşkilât vücuda getirdikleridir. Sergide biri protestan, diğeri katolik faaliyetine dair iki mühim bina var. İçi kitap, resim ve sair vesikalarla dolu. Bu ahali hıristiyan yapılıyor. Avrupa kolonilerinde daha 40-50 yıl durursa Afrika kâmilen hıristiyan olacak, belki şimalinde bir avuç müslüman kalacaktır. Oceanie de böyle. Çin'de ve Asya'nın diğer memleketlerinde faaliyetleri müthiş. İslâmiyet büyük bir tehlike altındadır. Tabiî cahil ve fakir kitleler mahva mahkûmdur. Müslümanlar derin bir uykuda yata dursunlar, Avrupalıların elli yıla kadar kolonilerinden çekileceklerine dair de henüz bir emare yoktur. Demek hıristiyanlık her tarafı tutacaktır.

Bir cemiyet var. Adı «Müstemlekeleri İncilleme Cemiyeti». Societe'de 's'vange'lisation lè colonie. Burada bir resim gördüm. İhtiyar bir zenci, elinde başı haçlı bir asa, bir sehayat yapmış, yüzbin zenciyi Somali'de hıristiyan etmiş. Takdirle resmini buraya koymuşlar. Zencileri gayet kolaylıkla hıristiyan ediyorlar. Diğer bir cemiyet : Deinire Peortificale de la sainte enfance'dır Bunun prospektüsünde deniyor ki : «1843'te Nansi papası tarafından tesis edilmiştir. Kâfirlerin çocuklarını hıristiyan yaparız. Hıristiyan yapmak için okuturuz. Terkedilmiş, veya yetim çocukları toplarız. Her yıl altıyüz bin çocuk hıristiyan ediyoruz. Bir milyondan fazla çocuğu besliyoruz ve tahsil ettiriyoruz. Fabrikalarımızda elli bin çocuğa sanat öğretiyoruz. İşte bu çocuklar sonra hıristiyan aileler teşkil ediyor, misyonerlerimize gayet büyük hizmetler edip yardımda bulunuyorlar. Bir kısmını papaz yetiştiriyoruz. Bu yerli papazlar memleketlerini kolaylıkla hıristiyan ediyor, ilh..»

Hülâsa şunu derim : Bir Türk bu sergiyi gezdikten sonra oturup tâ iki gözü kör oluncaya kadar ağlamalıdır.

Burada bir ders daha var : Her koloni için bir veya birkaç salon var. Bu salonlara girince iptida göze çarpan birkaç papaz resmidir. Bunlar yağlıboya ve büyük levha olarak yapılmış, altlarına: İlk gidenler, yazılmıştır. Sonra memur ve asker elbiseli adamlar var. Demek kolonilere ilk gidenler papazlardır. Demek bir yere Avrupa papazları girerse orayı koloni yapmak istediklerini anlamalı. Nitekim Türkiye'de cizvit, protestan, Amerikalı, Fransız, İtalyan papazlar ve müesseseleri vardır. Demek bunlar Türk vatanı'nı koloni yapmak istiyorlar. Bu basit bir hakikattir. Neron'un lâtin harfleri ve şapkası bunları bu fikirden çevirmemiştir. Bilâkis işlerini kolaylaştırmıştır. Buna karşı müdafaa vaziyeti almak için müslüman dini terbiyesi zayıflamamalıdır.

24 Temmuz :

20 Temmuz Milliyetteki başmakaleyi okudum. Pek dindar ve samimi dindar kimseler ve hocalar vardır, «Ya sabur!» derler ve bazan da birkaç yüz defa sabır çekmeliyiz. İstanbul'da Alman Bankaları iflas ediyormuş, bizim hükümet bunlara alacaklarını vaktinden evvel vermiş, başka yardımlar yapmış, iflâstan kurtarmış. Gazete bunu «işitilmiş şey değildir. Bu şimdi İsmet Paşa hükümetine nasip olmuş bir mazhariyettir» deyip onun uluvvû cenâbını ayyuka çıkarıyor. Hakikaten dediğinde birinci kısmı işitilmiş, görülmüş şey değildir. Bir ecnebi bir ecnebiyi kurtarır mı? Varsın batsın. Herkes parasını kendi milleti için sarfeder. Bizimkiler ağa, ihsan-ı şâhâne yapıyorlar. Ayol bu nasıl şeref ve mazhariyet? Türkiye malî buhrandan buram buram ter döküyor, kıvır kıvır ağrı ve sızı içinde yerde yuvarlanıyor. Kelin merhemi olursa kendi başına sürer. Hepsi utanmaz. Ben bunun sebebini burdan, Paris'ten söyleyeyim. Bunun için peygamber veya keramet sahibi evliya filan olmaya lüzum yok. Basit, İsmet ve Kambur kardeşinin, Siirt Mahmut, Kılıç Ali, Bozuk Salih ve emsalinin Doyçe Oryant'da yatırılmış mühim paraları ve hatta sermayeleri var, türlü işleri vardır. Sebebi budur. Milletin kesesi ile bu ağniya-yı kiramın parası muhafaza ediliyor. Siirtli

Mahmut, Pios, bu banka ve emsali bir dalevere dolabı halindedir.

Dil Encümeni Mecliste bütçe müzakeresi esnasında lağvedilmiş. Falih Rıfkı Dil Encümeninin lağvından fena şikâyet ediyor. Çünkü oradan para çekiyordu. Ne azası, ne işi beş para etmeyen bu encümen milletin yüz bin lirasını yemiş. Yahu! Şu aç millete günahtır. Bir de bu cahiller gayet cahilâne bir yol tutmuşlar. Lügat vazediyorlarmış. Yani dil uyduruyorlar. Esperanto yapar gibi. Bu olmaz, bu yaşamaz, beyhude masraf, emek, zaman. Falih çok utanmaz şey... Açıkça dil yaratıyoruz diyor. Be adam dil yaratılmaz. Hadi bu olsa bile bilhassa sen dil ihdas edemezsin. Çünkü Türkiye'de senden cahil kimse yoktur. Şu encümen böyle şeyleri bıraksa da evelâ Anadolu'daki bütün lügatleri toplatsa, haritaları ile gramerleriyle Patoisleriyle tespit etse, sonra Kaşgârî, Elgırnatî, İbnî Mehenna, Kuman lügati, ilh... Mevcut lügatleri usulü dairesinde Türkçeye tercüme ettirerek bastırsa, sonra uygurca, Çağatay, Azeri, Tatar ve bir de eski - yeni nazım ve nesir ne kadar kitap varsa bunlardan telif tarihlerini de zikrederek lügatleri toplattırıp bastırsa, bunları bir büyük kamus halinde birleştirse, işten bundan sonradır ki, bir Avrupa dili kamusuna karşılık koymak, münakaşasına girmek devri gelmiş olur. Bu sayede bütün lügatler toplanır. Türkçenin evalesyonu tarihi tespit edilir. Lehçelerin yerleri tayin olunur ve mukayeseli tetkikleri, ilh... Mümkün olur.

Bir havadis : «Gazi Hazretleri halkevine gelip hami reisi bulundukları Türk Tarihi Cemiyeti içtimaını yüksek risayetleri ile şereflendirmişlerdir. Maarif Vekil Esat ve talim terbiye Reisi İhsan Beyler de içtimaa riyaset suretiyle bahşettikleri şereften duyduğu minnet ve şükran hislerini cemiyetin büyük hami reisine arzetmişlerdir. «Bunun Abdülhamide söylenen sözlerden ne farkı var? Sade âli yerine türkçe yüksek kullanmak mı? Bu cumhuriyet ha! Aferin halkçılığa! Neron'da bu maskara aletleri de hiç bir habbe utanmıyorlar.

«Halkevi» de ayrı bir soytarılık. Bu adam böyle tabirlerle demokrat olduğunu gösterdiği zehabında. Türk Tarihi Cemiyetine de Geldani Tevfik reis, aferin! Herif bir defa Türk değil, musullu geldanî. Saniyen tarihle münasebeti yok. Sâlisen her ilmin cahili, râbian dalkavuk, hâmisen mürtekip ve hırsız. Vay o cemiyete! Neron bu tarih encümeni ile pek meşgul. Sebebi bütün maziyi silip her şeyi kendisinden başlatacak bir tarih yapıp mekteplerde okutturacak. Yetişen nesiller, zannınca, menkıbe ve emsali hep Mustafa Kemal'i terennüm edecekler. Herifin zoru bu.

2 Ağustos :

Milliyet geldi. Feci haber. Bu sene Avrupa'ya tahsile talebe gönderilmemesine karar verildiğinin Ankaradan haber alındığı söyleniyor. Bu, devletin istikbali, bu gençlerdedir. Bu sene İran Avrupaya bin talebe gönderiyormuş. Buna mukabil biz sıfır. Bu tasarruf için imiş. Halbuki Yalovaya milyonlar yine sarfediliyor. Yalova safaları ve türlü zevk ve fuhuş devam ediyor. Yine milyonlar sarfiyle Mustafa Kemal'e Çankaya'da bir saray yapılıyor. Türk ve Türkiye ölümcil bir dert ile inlemekte ve sonu şüphesiz ölümdür. Ne yapmalı, bilmem? İş ordunun elindedir. Başka çare yoktur. Ve bu vaziyet hasıl olunca ordunun müdahalesi tamamiyle meşrûdur. Müdahale etmemesi vazifesini suistimal demektir. O da hâlâ duruyor. Sade bu bagî Avrupa'ya talebe yollatmamayıp da niye saray ve Yalovaya devam etmesi bu adamın alçaklığının, hıyanetinin ispatına kâfidir.

Bizim hanımın tedavisi son haddine gelmişti. Morfini bir santigrama kadar indirmişler, hastanede tedavisi yedi ayı geçti. Hastanede öyle gürültüler, işler yapmış ki, telefonla beni çağırdılar. Hastane müdürü : «Hastanı burada tutamıyız. Şimdi al, götür!» dedi. «Canım, tedavi sona geldi. Niçin? Lütfedin» dedim. «O bir karabelâdır, herşeyi yapar ve yapıyor, tahammül edilemez. Şimdi al!» dedi. Müdür ve hizmetçiler çağırıp «Madam Nur'un eşyasını toplayın, kendisiyle beraber hemen şimdi buraya getirin!» dedi. On dakikada getirdiler. İşte bu seferki,

emek gayret, heves, ümit ve masraflar da berhava olup gitti. Müdürden de utandım. Şu karı beni rezil etmiştir. Eve geldi. Hemen o günü on santigram birden yaptı. Ne yapsam imkânı olmadı. Morfinleri kilitlemiştim beni canımdan bıktırdı, aldı. Günde yirmi-yirmibeş santigrama kadar çıktı. Daha da 0,50 hatta 0,80 miktarına çıkar. Artık çarem kalmadığı gibi tahammülüm de kalmadı. Çıktığından beri bizim uyku yine gitti. Gece uyumuyor. Bizim uyku da rezil oluyor. Yıllardan beri bunları ve onun türlü hal ve belâlarını ve masraflarını çekiyorum. Fakat artık çekemiyorum. Yaşım ilerledi. Galiba bunun da tesiri var. Artık hiç ümit de kalmadı. Tecrübeye de imkân yoktur. Tetkikatımı bitirdim. Kafam dinlenecek diyorum. Hâlâ eskisi gibi okuyup yazmaktan kurtulamıyorum. Beynim çok yorgun. Üste de bu karı.

30 Ağustos :

26 Ağustos Milliyet geldi. Şükrü Kaya Çanakkale ve Boğaz önündeki adalarda geziyormuş. Çanakkalede «Kemal Yeri» diye bir nutuk vermiş. Mustafa Kemal'e köpekçe dalkavukluk. Bu adamlar mevkilerinin bu efendinin mahza ihsanı olduğunu bilip mevkide devam için de böyle adî dalkavukluklar yapıyorlar. Günü gelince bu ve emsali nutuklarını bu adi oğlana okumalı ve cevap istemeli ki, ibret olsun.

5 Eylül :

Bugün 18. Beynelmilel Müsteşrikler Kongresi için Leyden'e gidiyorum.

7 Eylül :

Felemenklerce Leiden, Fransızlarca Leden denen bu şehir küçük güzel bir şehir. Her tarafında su kanalları var. Zaten Felemenk'in her tarafı öyle. Bu sebeple mühim ziraat ve inekçilik memleketi. San'at da pek neşvünemâ bulmuş. Dilleri bir nevi Almanca. Yani Flâman Dili. Fransızlar Flemend derler. Aslı Flamang'dır. Şimdi anladım. Bizim Flemenk bu Flamang'tan geliyor. Kelimeyi hafifletmişler. Darülfünunu, herşeyi var. Ama

hepsi minyon. Demek bizdeki bazı delilerin zannı gibi azametli binalara lüzum yok. Elverir ki, içinde iş olsun. Buranın muhtelif yerlerinde birbiriyle Darp işareti halinde tesalüp etmiş iki anahtar amblem var. Bize kongre için birer mum ve üzerine numromuz yazılı birer madalya verdiler. Onda da böyle anahtar var. Manasını merak ettim. Ama ne sormaya, ne de Leyden üzerine bir kitap okumaya vaktim yok. Burada bir de Türk lokanta ve kahvesi var. Adı böyle ama temekleri Flemenk yemekleri. Sade içi bir derece alaturka tezyinatlı. Güzel. Galiba buranın en iyi lokantası.

Burada mühim bir hususiyet var. Bütün eski ve yeni binalar hep tuğladan. Eski kiliseler, darülfünun, müzeler, bankalar. Hepsi. Üstleri sıvanmış olanlar nadirdir. Daha garibi bütün yaya ve umum kaldırımlar da tuğladan. Fena olmuyor. Sağlam olduğu da gözüküyor. Bu bizim taş olmayan yerlerimiz için ne mühim. Hatta bütün Türkiye için. Çünkü şimdi Paris'te de gayet büyük 400-500 apartmanlı koca binaları hemen kâmilen tuğladan yapıyorlar. Ucuz ve inşası kolaydır. İstersen üstünü çimento ile sıva. Fakat bence o masrafa lüzum yok. Tuğla güzel de duruyor. İstersen Belçikada olduğu gibi kireç badanası yapar gibi üstüne sulu çimentodan bir badana sür. Yahut kırmızı yağlı boya ile mükemmel olur. Burada köprüler ve ayakları bile tuğladan.

Garip. Leylende yaya kaldırımı yok gibi. Var, fakat her hane bunu taş direk ve bunları rapteden dikenli demirler ile muhafaza içine almış. Orada yürünemiyor.. Demek eski âdet ve felemenkliler ecdatlarının âdetine pek hürmetkâr. Lüzumsuz ve hattâ zararlı olduğu halde hâlâ muhafaza ediyorlar. Bizim delilere Avrupalılık cinnetine tutulup her şeyimizi yıkan mecnunlara ibret. Felemenkliler iyi insanlara benziyorlar. Bir şey sorarsanız söylüyorlar. Sade söylemek değil, beraber gidip gösteriyorlar. Bunu bir Fransız asla yapmaz. Belçikanın bir kısım ahalisi de flamadır. Esasen Belçika Hollandanın hükmü altında iken

iki asır kadar evvel Fransanın teşviki ve yardımıyla isyan edip istiklâl yaptılar. Yarın içtima var. Benim kominikasyon takdimi programda mezkûr. Onu söyleyeceğim.

Daima Avrupa'nın Şark İlmî müesseselerine ben kolonizasyon âleti müessesesi nazarı ile bakardım. Meselâ İngiltere'nin Şark Cemiyeti, Şark Dilleri Mektebi, Paris'in Sosteye Aziyatik'i, Şark Dilleri Mektebi gibi ki, bunlar Şark'ı koloni yapmak için tesis edilmiştir. Bunu bugün kongre açılınca iftihar nutkunda Hollandalı reis açıkça ve güzelce ifade etti. Hülâsatan dediği şudur. : «Şark ilimlerini tetkik ettik. Bu mesâi çok neşvünemalândı. Çünkü Şark'ı, kolonimizi iyi idare etmek için o halkı ve memleketlerini iyi bilmek lâzımdır.» Böyle cemiyetlere, kongrelere girmek biz Şarklılar için bir ayıp şey ise de bu maksatla yaptıkları mesâi sırf ilmî olduğundan ve bizim ilimlerimizi öğrettiğinden ve onlara bizi iyi göstermek için buralara girmek ve neşriyat yapmak bize farzdır.

9 Eylül :

Türkoloji ilminde mesâim ilerledikçe şunu hissediyorum : Bu ilimde hakikaten âlim olmak için Türkçenin muhtelif lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapçayı, Acemceyi, keza Avrupa dillerinden behemehal İngilizce, Fransızca ve Almancayı bilmek lâzım olduğunu hattâ Rusçayı da (Çünkü bu dilde de Türkler üzerine çok kitap yazılmıştır) bilmek farz olduğunu anlıyorum. Bunu beş yıldır Paris'te bulundukça daha ziyade anladım. Şimdi kongrede daha vazıh gördüm. Kongreye muhtelif milletlerden 700 kadar müsteşrik gelmişlerdir. Bu âlimler mutlaka İngilizce, Almanca ve Fransızcayı biliyorlar. Bunların yanında utanıyorum. Vakıa Türkçenin lehçelerini, eski Türkçeyi, Arapça ve Acemceyi bir derece biliyorsam da Avrupa dillerinden yalnız Fransızcayı biliyorum Almancam pek zayıf. Bu kâfi değil. Fransızca ilmî kitaplarda İngilizce ve Almanca kadar asla zengin değil. Köprülüzâde Fuat'ın Fransızcası yarım yırtık olduğu gibi Arapça, Acemce de bilmiyor. Türkçenin şivelerini ve Eski Türkçeyi de bilmiyor. Vakıa birçok hatası ve eksiği var ama hakkı söylemeli, bizde bu hususta en ilerde adamdır. Biz Türkler halimizi bilmeli ve düşünmeliyiz. Bakın ne kadar geriyiz. Hem bir şubede âlim, bir hocaya çıraklık ederek yetişir. Ben de dahil olduğum halde hiç birimiz Türkolojide bir profesörün şakirdi değiliz. Bu halde olmaz. Hemen kabiliyetli gençleri Almanya'ya gönderip orada Bang gibi âlimlerin yanında yetiştirilmeli. Almancayı öğretmeli. Sonra bunları İngiltere ve Fransada çalıştırmalı. Bu dilleri de öğrenmeliler. Türkçenin lehçelerini, Arapça ve Acemceyi de öğrenmeliler. Bu suretle artık yıllarla çalışarak âlim olurlar. Bu silâh ve âletlerle mücehhez olmazlarsa yarım kalırlar.

Leylen'de kongre programında Reşid Seffet'in adı var. Evvelce yoktu. Son anda gelmiş adını sokturmuş. Geldi. Kominikasyon da yapacakmış. Kongrenin kâtibi umumîsi Kramers bana Reşid Saffet'i ve söyleyeceğinin ne olacağını sordu. Dedim : «Bilmiyorum. Fakat o birkaç yıldır Avrupa'da dolaşıyor, konferanslar veriyor. Böyle ilmî müesseselere giriyor. Oralarda Mustafa Kemal'i methediyor. Burada da öyle yapsa gerek.» Reşid Saffet benden sıkıldı. Kominikasyonunun gününü değiştirdi. Nihayet benim olmadığım bir saatte, tekrar günü değiştirip, söylemiş. Haber aldım, Mustafa Kemal'i methetmiş. Keramet hiç güç bir şey değildir. Bildik işte. Aleme karşı çirkin oluyor. İlim bu herifin methine âlet edilip rezil olunuyor.

13 Eylül :

Paris'e döndüm.

15 Eylül :

1 Eylül Milliyet geldi. Zafer Bayramı. Yine medihler, alâ-i valâlar, kahraman Gazi... Şu kumaş hiç eskimez mi? Burada çirkin şey bu bayram münasebetiyle Erkânı Harbiye Reisi Müşir Fevzi'nin Mustafa Kemal'e yazdığı telgraftır. Pep ayıp şey. O'nunkini ve İsmet'inkini aynen buraya alıyorum :

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine :

Türk tarihinde yeni ve pek mes'ud bir devir açan ve yüksek dehalarının şaheser bir muvaffakiyeti olan büyük zaferin yıldönümünü tes'id ederken bütün silâh arkadaşlarımın namına tebrike müsareat eder, Cumhuriyet Ordusunun sarsılmaz merbutiyet ve tâzimatlarını arz ederim efendim

Büyük Erkânı Harbiye Reisi
Müşir Fevzi

Cumhuriyet Ordusunun Zafer Bayramını Büyük Reisicumhura ve Zaferin mübdiî olan Gazi Başkumandana minnet ve hürmetle tebrik ederim.

Başvekil
İsmet

Meğerse şu Fevzi sadece öküz değil, âdi bir dalkavuk, pek bayağı bir şeymiş.

25 Eylül :

Bu ayın 21'inden beri Pariste 15. Beynelmilel Antropoloji ve Entografi Kongresi oluyor. Sabahları Tıp fakültesi salonlarında konferanslar oluyor. Ben de iki konferans verdim. Öğleden sonra bizi Exposition Coloneiale de Müze ve sair yerlerde gezdiriyorlar. Fransızlar cidden nazik ve mükerrem. Her yerde bize çay, büfe, yemek veriyorlar. Birçok vesaiti nakliye bedava

İlk günü koloni sergisinde aza birbirimizi kaybettik. Müthiş teşkilâtsızlık vardı. Sonra iyi teşkilât yaptılar. Mükemmel devam etti. Her pavyona biz girince ahaliyi koymuyorlar. Pavyon müdürü eşyayı gösteriyor, izahat veriyordu. Çok istifadeli şeyler dinledim. Her yerde bize birçok malûmatı havi risaleler verdiler. Bunlardan yirmi kadar topladım. Bunlarda Fas, Cezayir, Tunus ilh. hakkında ziraî, ticarî, ilh.. mühim malumat var. Bilmezdim, Fas pek zengin bir memleket imiş. Hem ziraî hem mesahası büyük servetler var. Bilhassa gübre için fosfat madeni ki, asit fosforiki pek zengin imiş. Kazablanka, Rabat şehirlerinin plânlarını gördüm. Eski yerli şehirlerin etrafında mühim ve modern Avrupalı şehirler

teşekkül etmiş. Bu haritalar Avrupaî şehirlerin yerli şehirlerini nasıl yuttuğunu gösteriyor. İbret, ders. Bunun gibi yerlinin her şeyini ve yerli halkı böyle imha ediyorlar. Faslıların, teşhir edilen sanat nümunelerine göre mühim sanatları olduğu görülüyor. Bunlar zencilerin eşyası gibi değil. Cidden güzel sanat eserleri.

Keza Cezayir ve Tunusun el işleri, işlemeler ve halıları da güzel. Pek âşikâr görülüyor ki bizim sanattır. Bizden kalmış olduğu muhakkak. Fakat Avrupalılar bunu zikretmezler. Medeniyetimiz, sanatımız onlara kadar girmiştir. Bir Türk mühim tetkikat ve Avrupalıların dillerinde neşriyat ile bunları ispat etmeli ve Avrupalılara göstermelidir. Bizi dün Chamhagne'ye götürdüler. Orada Eperny şehrine şimendiferle gittik. Belediye bize resepsiyon yaptı. Şampanyalar büfeler vardı. Şampanyalar o kadar güzeldi ki böyle şampanya nadir içmişimdir. Oradan şampanya fabrikasını gezdirdiler. Bu mühim birşey. Bir bina üstüste iki kat mahzeni var. Bu mahzenin vüsatı bir kilometre murabba imiş. İçinde 24 milyon şişe hazır şampanya var. Hayret Mali buhrandan dolayı ecnebi memleketler şampanya alamıyormış. Fabrikada buhran yapmış. Şişeleri nasıl doldurduklarını, ambalaj yaptıklarını filân gezdik. Şampanya 200 yıldan beri tesis edilmiş. Yeni mühim binalar da yapmışlar. Hükümetin idaresi altında imiş. Keza burada şampanya dolu devasâ fıçılar ve keza mehzenler var. Oradan başka yere götürdüler. Orada öğlen yemeği verdiler. Sonra otokarlar ile uzak bir yere götürdüler. Köylerden geçtik, vardık. Prehistoriqui iki mağazayı toprak altında keşfetmişler. Ufak birer deliği var. Kireçli bir toprağa oyulmuş. Sürünerek her tarafımız bembeyaz leke olarak girdik. Duvarlarında gayet kaba insan ve balık resimleri var. Sonra Goluva Devrine ait, mezarları havi bir yere götürdüler. Bir tarla. Kazdılar. Birkaç vazo ve kemik buldular.

Bugün Tracadere'de Etnoğrafi Müzesini gezdik. Çok eşya var. Müdürü bir nutuk söyledi. Ezcümle şu mühim şeyi söyle-

di: «Yazık ki bu eşya artık kaybolmakta. Bu eşyayı hazırlayan kolonilerimiz medenileşiyor. Artık bu eşya yapılmıyor. 20, belki 50 yıl sonra bunları bulmak mümkün olmayacaktır. Bu sebeple bu yirmi yıl içinde biz etnoğraflar harikulâde gayretler yapıp mevcud eşyayı toplayıp müzelere yerleştirmeliyiz. Yapmazsak biz mesulüz. Bu mesuliyet ağırdır.» Ne kadar doğru, ne kadar acı. Bizi düşünüyorum. Bir asırdır Avrupa Medeniyeti, bizim medeniyetimizi, sanatı, sanatımızı yiyip bitiriyor. Millî sanatlarımızın yüzde doksanı mahvolmuştur. Bir çok sanat eserlerimiz mahvoldu. Elde bir parça bir şey var. O da mahvoluyor. Hâlâ biz uyanıp bunları toplamıyoruz. Cinayet. Mustafa Kemal fuhuş ile ve mevkii işi ile meşgul. Biz koloni değiliz. Avrupalılar da bizimkini toplamıyor :

Cezayir'de ölmekte olan el işlerini ve emsalini mektepler açıp ihya etmişler. Nümuneleri gösterdiler. Harikulâde bir netice. Bunlara Avrupa usulünü aslâ karıştırmamışlar. Bize kim yapacak bilmem. Türk pek talihsiz imiş.

Ben bundan 25 yıl evvel ilk Meclis-i Mebusana bir etroğrafi müzesi yapılmasını teklif etmiştim. Kabul edilmişti. Fakat ittihatçılar yapmamıştı. Ankara'da mecliste de teklif ettim, kabul edildi ve yine yapılmadı.

Büyük bir gayretle bunu yapmalı. Mevcut sanat eserlerini toplayıp koymalı. Ve sonra bu sanatların ihyasına çalışmalı.

Mustafa Kemal ise eski Türk sanat ve medeniyetlerini imhaya koyuldu. Bu hiyanet devam ederse halimiz haraptır. Türkün talihi varsa bu adamdan çabuk kurtulur.

Mağaralara giderken bir köye indik. Bu köy Haçlılar Teşkilâtı yapan yaya ikinci Urben'in köyü imiş. Keçi yollarından bir ormana tırmandık. Orada bir ufak kilise var. Bu adamın mezarı imiş. Çelenk koydular. Dua ettiler. Bu adam bence avrupalı ve Türk Müslümanın kanının akmasına sebep olan adamdır. Fransızlar çok mutaassıptır. Böyle bir şeyi biz yapsak Türkler mutaassıp, yobaz diye bar bar bağırırlar. Böyle bir şey ilmî bir kongreye düşer miydi!... Kongrede papaz çok. Bu papazlar şayan-ı takdir adamlar. Çünkü ilim sahasında da fevkalâde çalışıyorlar. Mağaraya gidince bir tanesi hemen amele elbisesi giydi. Kazmayı aldı. Amele gibi çalıştı. Ah, bizim hocalar asırları cehaletle geçirdiler. Yüreğim yandı durdu. Kongrede kadın papazlar da var. Bunlar böyle bir kongreye ilk defa iştirak ediyorlarmış. Bunlar kolonilerde hıristiyan yapmakla meşguldürler.

Bir Fransız kongrede konferansta Sodatrque Turce bir Sırp kadın Türk mezalimi dedi. Zavallı Türk. Bize böyle kongrelere iştirak etmek lâyık değil. İnsan sıkılıyor, fakat ne çare. Büyük faydası var. Bunları, âlimleri, ilimden maksatları, gayeleri, bize yaptıkları ve yapmak istedikleri öğreniliyor. Bu da bir kâr.

Bu kongrede ve Leydendekinde çok şeyler gördüm. Çok ziyaretler yaptık, çok müzeler ve müesseseler gördük. Çok şeyler anladım. Hepsini kaydetmek uzun.

11 Teşrini sâni :

Bir müddetten beri sosyalizm, sendika, kooperatif, sosyoloji, moralpsikoloji, lojik, felsefe, felsefe tarihi ve emsali okuyordum. Bunlar üzerine birçok kitaplar almıştım. Bugün bizim Türk Tarihini ikinci tabı için tashihe başladım. Çünkü bunda bazı yanlışlıklar olmuştu. Bir kısmı mürettip hatası, bir kısmı benim, bir kısmı provaları tashih edenindir. Acele bastırmak lâzımdı. Sebep budur. Çünkü Mustafa Kemal kitabımın neşrini istemiyordu ve kendi aleyhine diye kızıyordu. Acele ettim. Ama yine son iki cildinin tab'ı mümkün olmadı. Bende mevcud ciltli bir takım Türk Tarihinde tashihler yapıyorum. Hayatımda ikinci tabı yapamazsam sonra ikinci tabı yapmak istenirse bu nüshalara göre basılsın. Bu bitince tekrar felsefeye tetkikata devam edeceğim. O bitince Oğuz Kağan Destanına başlayacağım.

15 Teşrini sâni :

Biri gelmiş, anlattı. İstanbul'da radyo moda imiş. Her yer

gibi gece yarısı bitiyormuş. Fakat bazan Mustafa Kemal gece yarısından sonra istiyormuş. Polisler artistleri evlerinden toplayıp çaldırıyorlarmış. Hükûmet bütçede tasarruf yapıyormuş, bu meyanda Avrupaya talebe yollamayı kaldırmış. O güzel Zonguldak madenci ve mühendis mektebini lâğvetmişler ilh... Her şey kesilir ama mektep, maarif kesilemez. Millî hayat ve istikbal burdadır.

Dikkate şayan bir şey var: Bir müddettir Mustafa Kemalin dahiliği, dahiyâne inkılâbları yok. Halbuki İsmet'e hitaben söylediği ve neşredilen sözlerinde inkılâpların bitmediğini, daha neler göreceklerini, kendisine ilhamlar geldiğini alenen söylemişti. Galiba yeni inkılâb bulamıyor.

Zaten inkılâb diye yaptığı şeyleri bizim ağzımızdan öğrenmişti. Keza benim Türk Tarihinden öğrendi.

1 — Devleti lâik yapmakla, bu kendi icadı olmakla iftihar ediyor. Bu kelimenin mevzuunu değil kelimeyi bile bilmezdi. Bunu 1 Teşrini sâni Kararı denilen takririmle ben yaptım. Lozan Konferansında bu kelimeyi daima zikrettim. Bu benim işimdi. O çalar. Kendi marifeti diye öğünür.

2 — Cumhuriyet onun işi değil benimdir. Yine aynı takrirle padişahlığı lâğveden benim. Asıl mühim inkılâp budur. Bu ilga ile zaten Cumhuriyet bilfiil hasıl olmuştu. Mustafa Kemal resmen ilân etti.

3 — Kanunu medenî neşrini mühim bir inkılâb diye öğünüyor. Bu da benimdir. Lozan Sulhü zabıtnamelerinde görüleceği üzere bunu orada ben daima söyledim. Ve Avrupakâri Kanunu medenî yapacağımızı ifade ettim. Mustafa Kemal bunu böyle benden öğrenip kendi marifeti gibi neşretti.

4 — Diğer inkılâbları bilhassa şayanı dikkattir ki, benim Türk Tarihinden öğrenerek yapmıştır. Meselâ bu eserin 4. cildinin neşrinden bir ay sonradır ki, şapka kanunu yapmıştır. Bu kanun yapılınca o esnada müze müdürü Halil Beye rastgeldim. Saray bahçesinde idik. Bu şeref sizindir. Kitabınızda yazılı. Ondan evvel düşündüğünüz aşikâr. Mustafa Kemal sizin kitapta görüp yapmıştır, dedi.

5 — Tekke ve Medreselerin lâğvı yine benim kitabın işidir. Benim kitapta (Aynı cilt Türk Tarihi) uzun uzadıya yazılmıştır. Orda görüp onları da kendi marifeti gibi tatbik etti. Bu bahsi her okuyan elinden gelirse bunları lâğvetmek ister.

6 — Yine aynı eserimin aynı cildinde yazımızın fenalığı zikredilmiş, fakat islâhı tavsiye edilip Lâtin Harfi kabul edilmemesi söylenmiştir. Bunu da görüp bu işe başladı. Fakat burada nasihatımızın aksine lâtin harfini soktu. Millî maarifi alt - üst etti ve irfana büyük bir fetret verdi.

İşte bu adam böyle arsız ve göz göre göre hırsızdır. Bizim kitapta başka tavsiye yok. Yeniden de birşey yazmadık. O da artık inkılâp yapmamaktadır.

Fakat bu adam inkılâb dediği ve dahiliği delili addettiği bu şeylerin hepsini de yanlış yapmış, yanlış tatbik etmiş, herşeyi alt - üst etmiş, herşeyi yıkmış, yerine de birşey koyamamıştır. Bundan da büyük millî zararlar olmuştur.

Ben bir de bu eserimde pek mühim olarak birçok ecnebî mütehassıslar getirilmesini tavsiye ettim. Onu bir türlü yapmıyorlar. Sebebi kendi cehalet ve kabiliyetsizlikleri meydana çıkar diyedir. Misali: Müller'i pek muhtaç olup getirdiler. Bu mütehassıs Alman, İsmet'in yaptığı bütçenin çocukça bir şey olduğunu söyledi ve akibetiniz vahimdir, dedi. Ağalar Müller'i geri yolladılar. Dediğini tatbik değil, söylediğini bile gizlediler. Sonra herşey patladı ve dışarı vurdu. Âlem anladı ve şaştı. Netice fena ve akıbet vahimdir. Nitekim bunu 1925 yılında göstermiş ve Türk Tarihinin cilt 4 sahife 155 de: «...Bundan da idaresizlik ve âkıbetleri zuhur edecektir. Yine aynı hallerin zuhuru imkân dairesindedir. Bu hakikatı her satırda görüyorum.» demişim ki maalesef tamamiyle doğru imiş görüldü. Bu sahifeleri (155 - 163) eserimden okumalı. Vakıa ben kitabımın 12. cildinde Türk Takvimi ve millî ad ve aile adını da yazdım.

Bunları yapmadı. Fakat birgün bunları da belki yapar:

Gûya vergileri azalttılar. Şimdi memurların maaşlarından % 10 buhran vergisi diye kesiyorlar. Gümrüklerde bir takım tedbirler yapıyorlar. Bazı ecnebî mallarını sokmayacaklar. Kaçakçılıktan pek şikâyet ediyorlar. Bunu cenup hududumuzda Fransızlar yapıyormuş.

13 Kânunu sâni 1932 :

Türkçe gazetelerden bir müddettir Mustafa Kemal ve İsmet'in bir diplomatik harekete başladıkları görülüyordu. Yunan, İtalya, Bulgar, Irak, İran ile herşeyi vererek uyuştular. Onlardan yalınız muhaliflerini barındırmamalarını istediler. Bunu son günlerde ikmal etmiş bulunuyorlar. Sade Fransa kaldı. Onunla da yapacaklardır. Bu hareketin gayesi mevkide kalmaktan başka birşey değildir. Yüzellilik, kürt ve sairlerin propagandalarını bu sayede bitirmek istiyorlar. Bu kadar âdi bir iş için muhtelif devletlerle olan bazı hattâ asırlık muallak meseleleri hallettiler. Bunları hal için onlara istediklerini veriyorlar. Buna mukabil arazilerinde Türkiye aleyhinde yani Mustafa Kemal aleyhine bir şey yaptırmamalarını temin ediyorlar. İptida Yunanistanla yaptılar. Lozanda kazandıklarımızın hepsini Venizolos'a verdiler. Millet ve Devlet zararına yaptıkları bu işler onların umurunda değil. Sade hariçte onları mevkilerinden düşürecek bir hareket olmasın. Lozanda zorla ve bağırarak Venizolostan aldığım millî menfaatleri kolayca yine bu adama verdiler ve sonunda da utanmadan onunla uyuştular. Onlar milyonla altını bulur. Meselâ gayri mubadillerin altınları gitti. Mübadele ile attığımız rumlar yine azar azar memlekete girmeye başladı. Ticaret ve sanatı Türklerin elinden alacaklardır. Hasılı böyle birçok şey. Buna mukâbil Venizolos memleketine döner dönmez Garbî Trakyadaki Türk Muhaliflerin gazetelerini kapattı. Onları Yunan hududu haricine çıkardı. Kimini Atina'ya nakletti. Sonra Bulgaristanla bu işi yaptılar. Bunun için evvelâ Bulgar Kralı ve Milleti lehine bizim Neron gazetelerde pek mutabasbısâne beyanatta bulundu. Kralı Türkiye'ye getirmek istediler. Geldi. Bulgar Başvekili Ankara'ya geldi. O da dönünce Bulgaristan'daki Türk muhaliflerin gazetelerini kapattı. Muhalifleri hudutlardan dışarı sürdü. Bulgaristan'da bizim Neron'un ajanları da dolaştılar. Derken orada muhalif gazete çıkaran Ahmed Hikmet'i vurmak istediler. Yanlışlıkla bir müftüyü vurdular. Sonra Irak kralını ve Başvekili Nuri'yi Ankara'ya getirdiler. Onlara da fevkalâde merasim yaptılar. Harbi Umumide bütün harp isyanlarını hazırlayan ve Mekke Şerifini İsyan ettiren bu adamdır. Ve İngiliz casusudur. Nuri şimdi ikide bir Ankara'ya geliyor. Muahede yapıyorlar. Bunun üzerine Irak hükümeti Kürtler aleyhine harekete geçti. Hudutlarda bulunan Çerkez Ethem ve emsali Mustafa Kemal'in muhaliflerini Bağdat'a sürdüler. Demek bundan da aynı şeyi istedi ve aldı. Mukabilinde Devlet ve millet zararına kimbilir Irak'a neler verdi. Sonra İran'la aynı işe girdi. Hudut münazaasını halleder bir muahede imzaladılar. Ertesi günü İran'ın Türk hududunda ne kadar Mustafa Kemal muhalifleri ve kürtler varsa İran hepsini Şarkî İran'a sürdü. Buna mukabil elbet bizimkiler onlara devlet ve millet kesesinden kimbilir neler vermişlerdir. Bunun biri «Nevâhi-i sitte» dir. Bu İranla aramızda asırlık bir meseledir. Bunu ne Abdülhamid ne de İttihadçılar vermemişlerdi. Mustafa Kemal verdi. Bu güzel stratejik ve zengin mahal yerine Ağrı Dağının bir köşesini almışlar ki, buraya kürtler sığınıyor, bizimle harbediyorlardı. İran Hariciye Nazırı artık Türkiye ile aramızda muallak mesele kalmadı diye beyanatta bulundu. Arkasından Rusya'dan da aynı teminatı aldılar. Türkiye'de Rusya aleyhine neşriyat yapan Türkistanlı ve Azerbaycanlı Türk kardeşlerimizin gazetelerini kapattılar. Nihayet İtalya ile itilâf yaptılar. Onlara karasularındaki adaları verdiler. Lozanda biz vermemiştik. Keza birçok siparişleri onlara yapıyorlar. Keza daha mühimi huhul-i muslihane denilen ve sulhen zapt demek olan İtalyan muhacirlerini Türkiye'ye ka-

bul ettiler. Bir ay içinde İzmir, Antalya, Adana vesair yerlere 100 bin kadar İtalyan muhaciri geldiğini söylüyorlar. İtalya-nın en büyük arzusu bu idi. Bunu Lozan'da bizden bir ısrarla istedilerdi. İtalyan murahhası Montanya ile aramda bu iş için çok müzakere ve kavgalar olmuştu ve kabul etmemiştim. Şimdi kolayca almışlar. Bunları vermek için bizimkiler İtalya'dan yalnız Rodos ve emsali mahallerde Türkiye aleyhinde muhalif bırakmamalarını istemiş ve almışlardır. Biraz da para aldılar. Bu muhacir meselesi pek vahimdir. Sonra bundan çok çekeceğiz. Bugünlerde Fransızlar da Suriye hudutlarında ve Halepde bulunan ve çalışan birçok Türk muhalifleri derhal Beyrut'a sürdüler. Demek bu işi Fransa ile de yapıyorlar. Onlara da hududa ait vesair kimbilir millet cebinden neler veriyorlar. Bununla Türkiye hudutlarını firdolayı emniyet altına almış bulunuyorlar. Bu da sırf kendi mevkileri için. Bunu çok pahalıya aldılar. Bir de Dağlı Teşkilât yaptılar. Bu teşkilât bilhassa Cenup hududu içindir. Zaten en ziyade oradan sıkıntıdaydılar. Kaçakçılık men'i diye yeni bir kanun yaptılar. Cenup hudutlarımızda bu bapta büyük teşkilât vücuda getirdiler. Bu kaçak eşyadan ziyade memlekete muhalif insanlar, propaganda eşyası girmemesi içindir. Bu da bütçeye ayrı bir ağırlık olacak.

İşte Cumhuriyetin diplomatik blançosu. Ey Lozan! Nerdesin, bunlar ne?.. Ne düşüş!.. Cumhuriyet diplomaside baştan aşağı mağlubiyette... Bazı adamlar bunları muvaffakiyet sayıyorlar. Ahmaklar. Yapılan herkese vermek. Bir de adem-i tecavüz muahedesi. Bu da Çiçerin'in icadıdır. Ve bundan bir şey de çıkmaz. Saçma şey. İsteyen yine tecavüz eder.

Buhran vergisi diye bir kanun yaptılar. Memur ve mütekaidlerden % 10 kesiyorlar. Bu meyanda Avrupadaki talebenin maaşından da kesmişler. Hele bu rezalettir. Talebe Türkiye'nin hayat ve istikbalidir.

4 Mart :

Çoktan beri Fransızca eserimle meşguliyetimden fatıratı ihmal ettim. Bugün hatırıma geldi .Türk Tarihini bana ikmal ettirmediler. Yüreğim yanıyor. Müsveddeler burda yanımda. Gördükçe içim sızlıyor. Şu 13, 14. ciltleri de bir defa basabilsem. Bu eseri Türk Milleti tarihini, şanlı atalarını, menkıbelerini bilsin, tarihini Türk gözüyle görsün, millî terbiye alsın diye yazdıktı. Mustafa Kemal birçok cümleleri, bahisleri kendi aleyhine farzetmiş, bastırtmak istemedi. Ben bunu tahmin ediyordum. Çünkü müstebitler böyle olur. Bu sebeple gayet sürat ve iltizam ediyordum. Ve 12 cildi az zamanda bastırdım. Lâkin 12 inci cildi neşrettirmedi. Ne ise bu basılmış cildi altı ay bekledikten sonra neşrettirdim. Fakat diğer ciltleri bastırmağa mani oldu. Bu adam tıpkı Abdülhamid gibidir. Nitekim o da Namık Kemal'in Osmanlı Tarihini kendine muzır cümleler görerek tabından menetmişti.

İstanbul'dan biri geldi. Türkiye'de yılda ancak yirmibeş eser basılıyormuş. Yeni yazı ile gazetelerden hergün bir miktar daha az nüsha satılıyormuş. Bu hal bu yazının fiyaskosuna maddî delildir. Paris Osmanlı Bankası sirküleri yazı hakkıda Türkiye'nin resmî istatistiğini neşretti. Bu kadar seferberlik, millet mektepleri, masraf, jandarma ile mekteplere sokmalara rağmen üç yılda ancak bir milyon ikiyüz bin kişiye yazı öğretebilmişler. Halbuki eski yazı ile okuyup yazma bilenler 900 bin kadarmış. Demek netice hiçtir. Hem de öğrenenler heceleme halinde iptidaî imişler. Bu yazı işi millî büyük bir felâket olmuştur.

Mustafa Kemal bu sefer amele mebuslar yaptı. Bu adam delidir. Bunu bir marifet saydı. Lüzumsuz şeydi. Eğer âleme Türkiye'de hürriyet var, demokrasi var dedirtecekse herkes hakikatı biliyor. Bu işte türlü gülünç şeyler olmuş. Paris'te 9 yıl türlü sefahet ve rezalet yapan ve tahsil edemeyen biri Mustafa Kemale: «Ben Avrupa'da amelelik ettim. Mükemmel ameleyim» diye bir telgraf çekmiş. Neron derhal onu mebus yapmış. Birgün amele Üsküdarda Halk Fırkasına gidip kendisini işten koğan Seyr-ü Sefain müdürü aleyhine şikâyet etmiş. Hal-

buki bunlara Nerondan bir telgraf gelmiş, «Mebus yapmak için acele bir amele bulun. Evli ve karısı ile iyi geçinir biri olsun» deniyormuş. Bunlar düşünmüşler, «Bu adamı tavsiye edelim demişler ve ona «Bunu bırak! Seni mebus yapalım» demişler. Herif «Alay mı ediyorsunuz?» demiş, şaşırıp kalmış. Diğerleri evli olup olmadığını ve karısı ile iyi geçinip geçinmediğini sormuşlar. Herif: «Evliyim, fakat karımla fenayım. Beni dâva etti» demiş. O halde «Git, karını kandır, mahkemeden evrakı alsın. Gel» demişler. Gitmiş, adam öylece yapmış. Mustafa Kemal'e yazmışlar. Herif mebus olmuş.

Bütçeyi bu defa 140 milyona indiriyorlarmış. Maaşlardan tekrar keseceklermiş. İşte İsmet'in büyük bütçesi. İsrafların, inhisarların neticesi bu. İlk yıllarda öküz, inek, tencere, çanak ve çömlek satarak halktan vergileri aldılar. Birkaç yıldır satacak şey de kalmadı. Vergi toplanamıyordu. Bir kanun yapıp hükümete borcu olanları hapsettiler. Ne ağır şey. Devlete ne leke!... Halbuki eşhas arasındaki borçlar için hapis yok. Bir devlette iki kanun olur mu?! Derken hapsi de fayda vermedi. Vermez ya, canını mı alacaksın? Yoktan ne çıkar?! Şimdi bir düziye bütçede masarifi azaltıyorlar. Bunları evvelce hep İsmet'e söylemiştim. İşte hepsi oldu. Şimendifer siyaseti de falso, devlete yâr olmaktan başka bir işe yaramadı. Ankara-Kayseri Treni 15 günde bir gidiyormuş ve içinde ancak 15 yolcu oluyormuş. Onlar da memurlarmış. Herkes otomobil ve otokar ile gidiyormuş. Bu siyaset —ki İsmet ihtihar ediyor— büyük hata idi. Memleketimize şose ve kamyon, otokar ve otomobil lâzımdı. İran nümunesi gözümüzün önünde idi. Bundan yirmi yıl evvel Amerika'dan mütahassıslar getirtmişti. Bunlar tetkiklerini yaptıktan sonra İran'a Şümendiferin lüzumu olmayıp şose ve üstünde otomobil işletmesi lüzumunu söylemişler, İran böyle yaptıydı. Bunlar da bizimkilerin kafasına tesir etmedi. Bugün Fransa'da bile şümendifer otomobile rekabet edemiyor. Cote de Azur da şümendüfer daima zarar ettiğinden bu şümendüfer kumpanyası da otokar işletmeye başlamıştır.

Şu yazıyı değiştireceklerine, onun için yaptıkları emek ve masrafları eski yazı için yapsalardı mühim neticeler elde edilirdi. Halkı terbiye ise başka türlü olurdu. Meselâ Meşrutiyetin ikinci intihabı zamanında ben Sinop'ta «Sinop» adında bir gazete çıkardım. Matbaa yoktu. Samsun'da bastırıyordum. Gayet sade, hiç lügatsız ve kısa cümlelerle yazıyordum. Ümidimden fazla satıldı. Sebebini sordum. Meğerse köylüler alıyormuş. Köyün imamı okuyor, köy halkı başına toplanıp dinliyorlarmış. Anlıyor ve münakaşa ediyorlarmış. Bu sebeple gittikçe daha ziyade gazete alıyorlardı. İşte böyle şeylerle köyleri terbiye etmek lâzımdır.

Felsefe, sosyoloji ve emsâli kitablarımdan çok şey okudum.

12 Mart :

Cuma günü (5 Mart) sefaret kavası bir mektup getirdi. Sefir Münir, leffettiğim telgrafta göreceksiniz, kayınpederiniz ölmüştür, diyor. Zevcem, müthiş ağlamaya başladı. Hemen Nis'e gidelim dedi. Ben gitmek istemedim. «Ayıptır. Ben sensiz nereye giderim» dedi. Dedim: «Hepimiz bu yolun yolcusuyuz. Babanla, evlendiğimiz günden beri iyi değiliz. Ölümününe gitmem belki doğru değildir. Ruhu muazzeb olur.» «Olmaz» dedi. Dedim ki: «Şimdi türlü şey vardır. Sinirlendim. Başım pek çok yorgun.» «Hayır, illâ gideceğiz» dedi. «Canım, cenaze masrafını da bana verdirirler. Ben de kızarım. Nâşına eza olur» dedim. «Oo.. Sen öyle mi zannediyorsun? Senin parana tenezzül ederler mi? Orada amcam da var. Milyoner» dedi. Evet ama ben onları bilirim. Çare yok, gittik. Evine de gittik. Doğrusu ya bir ölüye karşı insanın tabiaten ve terbiyeten olan duygu ve hürmetten bende eser yok. Bu adamın hayatı levsten, alçaklıktan ibaret idi. Vatan, millet, duyguları, fazilet gibi şeyler onun yanına uğramamıştı. Parazit yaşamış, Türk'ün birkaç milyon lirasını Avrupa fahişelerinin ayağının arasına doldurmuştu. Cenazenin İstanbul'a naklini Ziya Bey istemiş. Bir pa-

zar sabahı oraya varabildik. Kaynatamızın karısının rivayeti yemekten sonra birden düşüp ölmüş, karısı öldüğünü görmemiş. Bu Fransız olan kadının anası resmî kerhane işletir. İki kızı vardır. Şükrü Paşa bu kerhaneye gitmiş, büyük kız ile münasebette bulunmuş. Küçük kız henüz onyedi yaşındaymış, büyüğü bırakmış küçükle başlamış. Derken onunla evlenmiş. Dokuz yıldır evli. İki oğlan çocuğu olmuş.

Bizim hanımın bugünlerde zaten siniri fazlaydı. Morfini çok yapıyordu. Benimle hergün ve günde birkaç defa kavga ediyordu. Ben yattım mı, bir ayağımı uyuyuncaya kadar hafif hafif oynatırım. Buna kızar. Yapmayayım derim, elimde değil yine yaparım. Bu adet babamda da vardı. Bir sedire oturup ayağını uzatırsa, bir ayağını hiç olmazsa ayağının parmaklarını oynatırdı. Ben de aynen öyleyim. O kadar cebr-i nefs ediyorum, bir türlü vazgeçemiyorum. Hanım benim ne ayakkabıcı oğlu olduğumu, ne yarım kaşlı olduğumu, daha nelerimi bırakmıyor.

İşte bu halde olarak Nis'e gittik. Ölünün evinden çıktık. Bizim karı derhal gazinoya kumar oynamaya gitmek istemez mi? «Ayıptır, görürler, ne derler?» dedimse de olmadı. Gittik, oynadı. Bu kadında yüksek duygulardan birşey yoktur. Vakıa ben cenazeye gelmek istemedim amma, aramızda uzun macera var. Bu ise kızı... Kumara koşuyor.

Şükrü Paşa'nın anî ölüşü bana şüphe verdi. Birgün sonra, Marsilya konsolosu geldi. Anlattı. Kadın Şükrü Paşa'ya Paris ve Nis'deki emlâkini kendi üstüne yaptırtmış, bir kısmını da sattırıp paralarını almış, hattâ İstanbul'daki emlâkini de sattırmak için, dört ay evvel vekâletname göndermiş imiş, demek Şükrü Paşa birkaç ay daha yaşasa idi, karı onları da elinden alacakmış. Hepsini alınca da tabii sokağa atacaktı. Ölmüş de bu tertip ikmâl edilememiş. Bu da bir cinayet olmasın diye bana şüphe verdi. Bizim hanım vaziyeti öğrenince babasına lânet uçurmağa başladı. Trende giderken ben: «Canım, boşuna onun için bir son masraf da ediyoruz. Babandan birşey görmedik. Fakat şimdi, bizden para isteyecekler» dedim. Şu yol paraları, hakikaten bu Nis seyahati, bana üçbin franga maloldu. Yine dedim ki: «Baban mallarını hep bu kadına vermiştir.» Dedi: «Sen öyle mi zannediyorsun? Babam her vakit ben ölünce anlarsınız. Babanız evlâtlarını düşünür mü, düşünmez mi imiş, derdi». Sağlığında düşündüğünün eserini göstermeyen ölünce düşünür mü? İş aşikâr ama ne dersin? Sustumdu. Şimdi dediğimin bir hakikat olduğu anlaşıldı. «Nasıl?» dedim. Homurdanıyor. Onyedi yıl evvel evlenip Şükrü'yü, babasını, Ziya'yı ve bütün aileyi görmüş, bir ayda ne olduklarını iyice öğrenmiş ve Nis'ten kaçıp, Paris'te oturmuştum. O vakittenberi hiç biriyle temas ve münasebette bulunmamıştım. O vakit zevceme demiştim ki: «Babanı gördüm, anladım. Bu adam aklı zayıf ve dmağan hasta, pek ahlâksız, hodbin, vicdansız, aile ve evlât muhabbeti nedir bilmez bir adamdır. Bu adamın sonu: Paralarını elinden orospular alacak. Bir lokma ekmeğe muhtaç olacak. Bana gelip sığınacak. Ben de onu beslemeye mecbur olacağım. Ömrümde bu adamdan on paralık hayır görmeyeceğim, bilâkis daima aleyhime çalışacak ve sonunda da belâsını ben çekeceğim» demiştim. Hattâ bu aile için Ançi ile Paçi adlı ve Cenevrede bir roman yazmıştım. Ve onu böyle bitirmiştim. Hakikaten dediklerim oldu. Eğer birden ölmeseydi daha bir yılcağız yaşasa imiş aç kalıp bana gelecekmiş. Ölüm, maceranın bir kısmını iptal etti.

Ölüme rapor veren doktorun oğlu karının dostu imiş, her gün kadınla beraber. Yine bu doktor cenazeyi acele mumya yapmış. Bunlar da şüphe verici şey...

İki çocuk. Baktım gözlerim doluktu. Kendimi tutmasam ağlayacaktım. Onlara baktıkça içimden geçen şu idi: Bu iki çocuk bir kelime Türkçe bilmiyorlar. Bütün millî ve vatanî duygulardan arî olan babaları böyle şey düşünmemiş. Kadın bunları gizlice vaftiz ettirmiş imiş ve kiliseye götürüyormuş. Bun-

lar, bu iki Türk tohumu büyüyecek, **Fransız ve hıristiyan** olacak. Türk iki evlâdını kaybetti. Hem de büyük bir servetle beraber. Bu para fakir Türk Milletinindir. Serasker büyük bir servet toplamıştı. Bana bir vakit hesaplarını yaptırdı idi. Sade bir milyon altın lira nakit ve tahvilât vardı. Emlâk ve akar da her halde bir milyon altından fazla idi. Müthiş mücevherat da caba. Serasker ve haremi Süreyya Paşa imzasını taklit ederek, bankadan yetmiş bin altınını aldığı için onu mirasından mahrum edip bu koca serveti Şükrü ile Ziya'ya vermişti.

Bu iki mini mini büyüyecek. Bir gün Fransa ve Türkiye arasında bir harp olsa, bu çocuklar gidip vatanlarına, cinslerine, kurşun atacaklar. Şükrü'nün birçok rezalet ve denaatleri vardır, fakat en büyük cinayeti budur. Millî cinayet ve hıyanettir. Avdetimde sefire söyledim. «Bu çocukları almak mümkünse çalsın» dedim. Ziya'nın da böyle bir cinayeti var: Bir kızı var, bugün yirmibir yaşında kız Türkçe bilmiyor. Kız bir gün bir Fransızla evlenecek. O müthiş servet de böyle gidecek. Avrupada oturmak çocuğu Türk büyütmeye asla mani değildir. Nitekim sefir Münir'in çocukları Avrupada büyüyorlar. Fransızca, Almanca biliyorlar, **fakat bir Türk gibi Türkçe** konuşuyorlar. Demekki bu adamlar alçaktır. Vatanî, millî duygulardan uzak, hiçbir sa'y **sahibi olmayan aç Türk'ün** malını sefahetle yiyen, tufeylâttır.

Şükrü'nün işi faciadır. Bu da millî facia. İşte ecnebilerle evlenmek.

Dediğim oldu. Konsüle karının avukatı cenaze masrafını Rıza Nur ve diğer veresenin vermesini söylemiş. Geldi bana söyledi. Eee... çıldıracaktım. Yahu bu kadar da insafsızlık olur mu? Malları kim aldıysa bari bunu da o versin. Ziya İstanbul'a nakli istemiş. Sandukalar yaptırmışlar, otuzbin franka malolmuş. O halde Ziya bana danışmış mı? Beyin arzusunun masrafını da ben mi çekeceğim. Bana kalaydı bir araba ile Nis'te bir mezarlığa götürür, üstüne toprağı çektirirdim. Üçbin frankla olurdu. Bunu da verebilirdim. Fakat onbin frank kadar veremem. Şu hali tasvir ve ifade için tabir bulamıyorum. Kan başıma çıkıyor, kafatasımı çatlatıp, karpuz gibi patlatacak...

Döndük, Paris'e geldik. İşittik ki, kadın acele İstanbul'a gidiyormuş. Tabii ordaki mallar içindir. Bizim hanım da acele ve daha evvel gitmek istedi. Benden dörtbin franga mücevheratlı bir bilezik saat istedi. «Canım, sırası değil» dedim. Ne ağzım, ne yüzüm kaldı. Bir müddettir. Satın alma hastalığına uğradı. Mütemadiyen satın alıyor. Bir iki gün evvel gitti. Yirmi kat elbiseyi birden aldı. Mutlaka deli oldu denir. Bana müthiş küfrediyor. Kan başıma sıçradı. «Sus» dedim. Daha arttırdı. Boynundan yakaladım. İki eliyle yüzüme saldırdı. Beş altı yerinden yırttı. Dedim: «Bu olmaz, boşanalım.» «Evet, ben onu istiyorum» dedi. Bu iş için konsoloshaneye gitmeye karar verip, bir otomobile bindik. Oraya yaklaşınca ağlamaya başladı. Yalvardı kendi kendime: «Artık sondur, bitsin» dedim. Konsoloshanenin önünde indim. O inmez. Ağlar ve bağırmaya başladı. Âlem etrafımıza toplanacak, utandım. Elinden tutmuş dışarı çekiyordum. O beni içeri çekti. Ben de utancımdan sustum. Şoföre evin adresini verdi. Eve geldik. Bir daha yapmayacağına bin yemin etti, fakat onun yemininin on paralık kıymeti yoktur.

Şimdi mesele mühim. Bu babasından miras yerse bana neler yapmaz. Bu iş bitmeli.

Bütün elmaslarını, kürklerini, en iyi eşyalarını, beş altı büyük sandık yapıp aldı. Trene koydum. İstanbul'a gitti. Yanımdaki Türk hizmetçi kadın bana derdini döktü: «Ben artık duramam, evleneceğim. Benim çektiğimi kimse çekmemiştir. O gelmeden beni yollayın. Gelirse yollamaz. Burada ölürüm» dedi. Baktım hakkı var.

15 Mart :

Mustafa Kemal yaveri Rusuhî'yi azletmiş. Bu adam tam Mustafa Kemal'in pençesinde idi. Yani onun gibi körkütük sar-

hoş, fuhşiyata bulanmış, elinde tabanca, ilâh... Onu azletmesi mühim bir şeydir. Sebebini bilmek mümkün değil. Şimdi Cumhuriyet Riyaseti başkâtibi Tevfik'i de azletmiş. Demek ki mühim birşey var. Tevfik Geldanî barolyeflerindeki surata benzer suratlı müthiş dalkavuk, haysiyetsiz, cahil, adî, mürtekib biridir. İsmet'in yetiştirmesidir. Onu mülâzımlıktan bu hale getirdi. Güya İspanya sabık kralının İstanbul ziyareti esnasında Tevfik merasime ait bir hata yapmış, sebebi bu imiş. Zavallı millet bilmiyor' Böyle şeyler, hattâ bir adamı kabahatsiz öldürmek Mustafa Kemal için azli mucib olur mu. Azli mucib şey Mustafa Kemal'e sadakat, hizmet etmemektir.

17 Mart Paris gazeteleri de kabinede tebeddülden bahsediyorlar. Demek bu üç iş mühim bir sebebe dayanıyor.

25 Mart :

21 Mart tarihli Milliyet geldi. İsmet Paşa şu ifade ile hükûmetten çekileceğini tekzib ediyor: «Son günlerde hükûmetten çekileceğim hakkında şayialar var. Vatandaşlarımı ve Türkiye Cumhuriyeti ile alâkadar olanları tatmin için söylemeye lüzum görüyorum ki; benim hükûmetten çekilmemi icab edecek hiçbir sebep ve zaruret yoktur. Büyük Millet Meclisinin itimadına ve Reisicumhur hazretleriyle daima hemfikir bulunmaklığıma istinaden beyan ederim ki; memleket ve milletimize hizmete bilâ tereddüt ve nefsime büyük itimadımla devam edeceğim...»

Bu beyanatın en mühim kısmı şu: «Reisicumhur hazretleriyle hemfikir bulunmaklığım» dır. Demek ki İsmet şu beyanatı ile Mustafa Kemal'in bütün suiistimalât, katil ve idam ve bütün hatalarını müştereken yaptığını kabul ediyor.

11 Nisan :

Nis'e zevcemin ibramıyla miras için tekrar gitmiştim. Bugün döndüm. Bu da bana ayrı masraf oldu... Babası zevcemi mirastan mahrum eder bir vasiyetname bırakmış. Kayınpederim, babasından kalan serveti dokuz yıl içinde yemiş. Bu servet yüzyirmibeş milyon bugünkü frank eder. Kadına verdiği ve İstanbul'da kalan emvâl ve emlâk hepsi birden yedi milyon frank tutuyor. Ne müthiş yemiş!... Demek yılda on milyon frank yemiş. İşte bu millî servet böyle ecnebî fahişelere dökülmüştür. Bizim karı asıl bu havadisleri duyunca zıvanadan çıkacaktır. Neyse Fransız kanunu mirastan mahrum edilene bir hak çıkarıyor. Bizde de mahrumiyet bazı şarta tabi, o da yok. Demek iki taraftan da hisse alacak.

Milliyet gazeteleri on gündür yığılmış. 29 Mart tarihli de bütçeyi tevzin için yeniden dairelerden %.20 tenkihat yapılacağı yazılı. Alın işte... doldurun, doldurun. Şimdi boyuna kesin... Mütemadiyen tenkih ve yine demek bütçe muvazenesi temin edilemiyor. Demek ki memlekette iktisadî buhran pek derin ve vahimdir... Evvelce herkesten, herkesin ekmeğinden kestiklerinin adına buhran vergisi diyorlardı. Şimdikine muvazene vergisi adını koymuşlar. Güyâ vergileri azaltacaklardı. Bilâkis yeni yeni böyle vergiler ihdas ediyorlar. Vah, yazık... Devleti idare eden şu cahiller, sefihler işi bu raddeye getirdiler...

22 Nisan :

Zevcemden mektub aldım. Babasının mirası için İstanbuldan Ankara'ya gitmiş. İsmet Paşa'nın haremini görmüş, kocasının bu işte yardımını istemiş. İsmet vâdetmiş ve zevcemi on gün hanelerinde misafir etmişler. İstanbul'a döner dönmez yazdığı mektubta derhal İstanbul'a gelmemi yazıyor ve ısrar ediyor. Diyor ki «Miras işi sen olmayınca olmazmış.» İsmet Paşa benim için fena bir şey yok demiş. İstanbul'a dönmeliymişim. Çok söyleyeceklerim var, yazamam. Herhalde süratle İstanbula gelmelisin diyor. Anlaşılıyor ki, İsmet zevcemi bu hususta ikna etmiş. Zaten nedense bu adamlar benim Türkiye'ye dönmemi pek istiyorlar. Buraya geldiğimden beri yani yedi yıldır hemen her sene birini gönderir, beni avdete iknaa çalışırlar. Hep de söyledikleri ayni nakarat : Benim için fena birşey yok-

muş. Canım ben ne katilim, ne hırsızım, ne de Cumhuriyettenberi siyasî teşkilâta girdim, ne de komplolara karıştım. Sanki onun için birşey yok ne demek oluyor. Böyle bir söze mahal yok. Bunlar acaba ben onlardan canımı alırlar diye korkup da memlekete gitmiyorum mu zannediyorlar. Bu doğru amma asıl mühim sebep başka. Adî insanlar... Büyük sebep ve mani onların suiidareleri, türlü rezalet, hırsızlık, katil ve cinayet, vatana ve millete yaptıkları fenalıklardır. Onlarla çalışsam, kirlenirim, hadi çalışmayayım. Fenalıklara dayanamayıp verem olurum. Hem beni zorla bulaştırırlar. Böyle insanların yanına nasıl gideyim? Aynı zamanda canımdan, namusumdan da korkarım. Hangi mahkeme, hangi hak beni kurtarabilir? Abtallar ben böyle sözlerle, zevceme yapılan riayetlerle aldanır takımındanmıyım?

En kızdığım şey şu kadının Ankara'ya gidişidir. Bana haber verip izin almaya bile lüzum görmüyor. Çıldıracağım. Şu karıyı kesmeli. Bunun altından çok pislik çıkacaktır.

25 Nisan :

Türkiye kendisinin Cemiyet-i Akvama kabulünü talep etmiş. Eskiden Avrupalılar istediler, bizimkiler kafa tuttular. Bir kibr-u gurur... «Girmeyiz» dediler. Şimdi ne küçüklük, kendileri istiyor. Ne ahmaklıktı? Bu cemiyete girmekte bir zarar yoktur ki... Belki fayda melhuzdu. Bence şimdi girmek istemelerinin sebebi aşikâr. Her yerde (Avrupa, Amerika) para aradılar, bulamadılar. Şimdi para istikraz bulabilmek için Cemiyet-i Akvamı vasıta edecekler.

Aynı zamanda İsmet Rusya'ya seyahat ediyor. Bu perhiz ne, bu turşu ne?... Rusya Türkiye'nin bu cemiyete girmesini istemiyor, Mustafa Kemal onların sözünden çıkamıyordu. Galiba onlara hoş görünmek, yine beraber olduklarını göstermek için bu seyahati yapıyor. Yahut da Avrupaya böyle göstermeyi Rusya istemiştir, yapıyorlar. Yani bence ciddî bir şey yok. Afi kesiyorlar. Ruslar da büyük mise en scéne, büyük dekor yapıyor, İsmet'i debdebelerle karşılıyorlar. Türkiye'nin bu günlerde zoru paradır. Bizim ağalar fena sıkışmış, malî buhran mevkilerini düşürür diye titriyorlar. Böyle bir seyahat para için olabilirdi. Fakat Rusya'dan birşey alamazlar. Kel merhemi olsa kendi başına sürer.

6 Mayıs 1932 :

Dün, bugün yine refikamdan mektuplar illâ İstanbul'a gitmeliyim. Neler demiyor. Benim merhametimi, vicdanımı, muhabbetimi zevc hissimi herşeyi tahrike çalışıyor. Bunlardan da tehditlere girişiyor. Dünkü mektubunda süt ninesi ile beraber Ankara'da Adliye Vekili Yusuf Kemal'e gittiğini, Yusuf Kemal'in beni çok sevdiğini söylüyor. Ve diyor ki: «Yusuf Kemal Bey benim arkadaşım ne için gelmiyor diye ağladı. Ben de, süt ninem de ağladık. Kendimi tutamadım, hanımefendi dedi. Daha yazacak çok şeyler vardır ama yazmıyorum. Senin bu kadar inat edeceğini kimseler ümit etmemişlerdir. Canlarına tak demiş, sen anlarsın şekerim... Şimdi çok fena halde sıkışmışlardır. Sen ne ister isen olacaktır. Ben bu kadar zayıyorum, sen anla, şekerim...» Yusuf Kemal beni sever, o namuslu adamdır. Evvelce bazı kusurlarını yazdım. Kimde kusur yok. Keşke Yusuf Kemal gibi Türkiye'de on namuslu adam olsaydı, devlet ellerinde bulunsaydı, Türkler rahat ederlerdi. Canlarına tak dediği de doğrudur. Fakat benim sözümü dinleyecekleri yalanın büyüğüdür.

Bugün gelen mektubunda zevcem aynen diyor: «Ankara'ya gittiğimde İsmet Paşalara gittim. Hanımefendi birkaç gün kal da seni burada olan bir baloya götüreyim, dedi. Ben de kaldım. Sonra balo himaye-i etfal balosu idi. Orada Gaziyi gördüm, bana son derece iltifat etti. Kuzum Rıza Nûr Bey, ne için gelmiyor, dedi. Ben de, siz benden daha iyi bilirsiniz, dedim. O bizim arkadaşımızdır. Daima kendisine hürmet ederim, dedi. Yanındaki hanıma dönerek kızım hergün Rıza Nûr Bey'in tarihini okumuyor muyuz? dedi. O da evet efendim, dedi. Ken-

disine hiçbir şey yoktur. İsmet Paşa bütün mevcudiyetiyle kefil olsun. Artık gelsin, dedi. Ben de emrediniz de gelsin, dedim. Hayır ben ona emredemem. Ona her vakit hürmetim var, diye üçyüz kişi içinde söyledi. Orada kalmasında benim kabahatim yoktur. Ben ise benim kocamın da hiçbir kabahati yoktur, dedim. Rıza Nûr Bey'i gördüğünüz zaman, benden selâm söyleyiniz, deyip yanımdan gitti. İsmet Paşa'da bir gece yemek yiyorduk. Bana sordu, Kuzum Rıza Nûr Bey niçin gelmiyor, diye. Ben de bilmiyorum, orada çalışıyor. Bayraklara (Benim hilâl ve bayrak eserimi söylemek istemiş) dedim. O zaten bana söylemişti. Lozan konferansı bittiği zaman artık politika ile uğraşmayacağım diye. Öyleyse ne için bize darılıyor, dedi. Ben de, Paşam size darılmıyor, dedim. Biz onu vekil, mebus yaptığımız hergün biri iner biri çıkar. Bundan kızıp da Paris'e gitmeye ne lüzum vardı. Bana söyleseydi, artık politika ile uğraşmayacağım diye, fakat oradan memnun ise otursun ve bize darılmasın. Biz kendisini her vakit severiz. Ve hiç kimsenin maaşını harice göndermediğimiz halde seninkini (Bizim tekaüt maaşı) bir saat zarfında yapmışlardır. Bunu da bana Farukî Bey söyledi...

Benim bu lâflara karnım tok. Şimdi Mustafa Kemal'in veya İsmet'in bu lâfını mı yutayım, yoksa işine, hareketine mi bakalım. Bana hürmet edermiş. Ooh... ne kuyruklu yalan. O yükte ağır, pahada hafif nutkunda bu hürmetin aksi, bana buğzu görülmektedir. Hergün benim tarihimi okuyormuş, o doğru, onu Lâtife Hanımdan da, Recep Zühtü'nün ağzından da işiten birinden de işitmiştim. Bu sefer bir takım cahil dalkavuklarla beraber «Tarih» adı altında neşrettiği şeye de bizim kitaptan epeyce çalmış, onları çok defa da mübalâğalara boğmuş, bazan aksini çevirmiş. Yaptığı inkilâbları da hep bizim kitabtan aldı. Benim için bir şey yokmuş. İsmet Paşa bütün mevcudiyetiyle kefil olsunmuş... Bir haftadır hastayım. Karının ardı arası kesilmeyen, İstanbul'a davet mektupları ve beni tehditleri ve türlü azab içinde o kadar kederliyim ki, halim yok. Öyle iken Mustafa Kemal'in bu sözüne birden kahkaha ile güldüm. Meyhaneci Bozacıyı şahid gösteriyor. Hangisinin sözüne inanmalıyım!... Şimdiye kadar ne bu ne öteki ne resmî, ne hususî sözlerinde adeta bir defa bile doğru söylemediler ki...

Hey gidi... Onların akılları başka idi. Benim gibi namuslıları, elinden iş gelenleri, hizmet etmiş olanları, tepelemek, ezmek, bitirmek, sırf kendi akıl ve keyifleriyle bir takım dalkavuk, hırsız ve emsâlini etraflarına alıp, vuryansın gitmek, sözde devlet idare etmekti. Devlette kendilerine rakip, şeref ortağı olmasın fikrinde idiler. Kendilerine itiraz eden olmasın istiyorlardı. Böyle sekiz yıldır devlet idare ettiler, tam üstüne ettiler. Şimdi kıvranıyorlar.

Pek merak ediyorum. Bu adamlar benim niye Türkiye'ye dönmemi istiyorlar? Senelerden beri bu gayretleri mevcut. Bunu gayet hakikî ve vazıh olarak öğrenemiyorum. Bu sefer beni zevcem vasıtasiyle oraya götürmek istediler. Bilmiyorlar ki, beni fikrimden çevirecek yoktur.

Fransa Cumhurreisi Doumer'i şimdi vurmuşlar. Herkes akşam gazetelerini kapışıp duruyor.

15 Mayıs :

Temps, Figaro, Paris-Soir gazeteleri İsmet'in Moskova seyahatinden bahsetmişler, Türklerin bolşevik olacağını söylemişler. Okumadım. Okuyanlar söylediler. Derken Milliyet geldi. Mahmud Siirt'in başmakalesi. Bu adî herif makalelerini Neron'dan ve İsmet'ten aldığı direktifle yazar. Diyor ki, «Biz Rusya'nın rejimini değil, metodlarını alacağız.» Kâfi. İş bozuk demek. Vah, yazık... Vah devletin, milletin haline nihayet bu çukura düştüler. Hey Allah'ın ifriti, hamuru şeytanın kibr-u azametinden ve gururundan yapılmış Mustafa Kemal! senelerce ben dahiyim. Devlet sistemi icadettim. Kimsede olmayan bir cumhuriyet tarzı icadettim. Kimsenin usulüne tenezzül etmem diye bar bar bağırdı, böbürlendi. Şimdi Rus çanağından nevale

yiyecek. Bu metodlarla memlekette ticaret ve serveti de öldürecekler. Derken diğer Milliyet geldi. İsmet'in Roma'ya seyahatinden bahsediyor. Yine Mahmud'un bir makalesi: «Bolşevik mi olalım, faşist mi? — Ne o, ne o» diyor. Herhalde yine yeni bir halt yiyecekler. Bakalım... Şimdi boyuna bunlar niye? Demek kendi icadları, metodları saçma imiş. İflas etmiş. Şimdi yeni bir şey almak istiyorlar! Bunlar, bu, iflâs itirafıdır.

Memurlara maaşlarının % 75 ini bono ile hükûmet malından vereceklermiş. Şimdi tekzib ediyorlar. Fakat bir aslı olmasa gazeteye geçmezdi. Bu ne kadar vahim şeydir. Bunun verdiği felâketi Mısır'da Mehmed Ali Paşa bahsinde bizim Türk Tarihinde oldukça tafsilâtla yazmıştım. Vahim akıbetler hazırlıyorlar. Bu şeyler Mustafa Kemal'in dehasının karaya vurduğunu, Kemalizm gemisinin şapa oturduğunu itiraftır. Bunlardan kendine bir zarar yok, batan gemi devlet ve millettir.

Bu Fransızların da bayramı bitmez. Adeta her hafta bir dinî bayram var. Dükkânlar kapanır. Hükûmet daireleri tâtil edilir. Bizde çok bayram var diyen bizim yeni zübbeler bunları görsünler. İnsana bıkkınlık verme de. Millî bayramlar da caba.

Bana bir Fransız kadını anlattı. Bu kadın Paris'e civar bir köydendir. Elli yaşlarında. Yirmibeş yıldır Paris'te oturuyor. Diyor ki: «Köylerde, hem de kırk elli kilometrelik (Trenle bir saatlik yer) köylerde nice adamlar vardır ki, hâlâ Paris'i bilmezler. Bunların içinde çok adam var, Paris'te yerin altında şimendüfer (Metro) olduğunu, insanları naklettiğini onlara anlatmak imkân haricindedir. Ne yapsanız inanmazlar ve böyle şey olmaz derler. Bu köylerde kocakarılar vardır, hekimlik ederler, yaraları, iltihabları inek boku ile pansuman ederek tedavi ederler. Kendimizi beğenmeyen bizde çürük tahta unu, gübre ile tedavi yapıldığını söyleyenler bir de bunları dinlesinler. Bir de ben gördüm. Bundan yirmi yıl evvel Paris'te apartmanımda Paris civar köylerinden birkaç hizmetçi vardı. Odayı temizledikten sonra yerdeki, Türkiye halısını hem de tersine olmak üzere masaya koymuş, masanın ince kadife örtüsünü yere yaymıştı. Paris'in hizmetçileri, amelesi, satıcıları ekseriyetle Paris civarı köylerindendir. Bu kadar dirayetsizlik, hamlık az görülür. Fransızların orta tabakası, amele ve köylüsü sade ilk tahsil görür. Yani okuyabilir, bozuk imlâ ile yazarlar. Cem ve tarh gibi hesap yapabilir. İşte malûmat ve tahsilleri bundan ibarettir ki otuzdokuz milyon fransızın belki otuzyedi milyonu böyledir.

Kendimizi aşağı görenlere derim ve bu sözümü can kulağı ile dinlesinler: «Milletimizin Fransızlardan hiçbir farkı yoktur. Herşey aynıdır. Sade farkımız şurdadır: Onlarda âlimler var, fabrikalar var. Bizde bunlar yok. Can alacak şeyler de zaten bunlar. Memleketlerini imar etmişler. Biz edemedik. Milletlerinin hemen hepsini okur yazar yapmışlar. Biz hâlâ yapamamışız. İşte bunları alalım, yapalım. Şimdi sersemler Türkleri Fransızlar gibi medenî yapalım diye dans ve emsali rezalet ve felâketleri aldılar. İlim, san'at alınız. Başkasına lüzum yok. Bunları elde ederseniz memleketi imar ve ihya ve milleti refaha isâl edersiniz.»

16 Mayıs :

Paris gazeteleri Sefir Münir'in Londra'ya, eski Roma sefiri Kara Suat'ın Paris'e sefir olacağını yazıyorlar. Londra'daki Ferid ne olacak. Birşey demiyorlar. Paris'e gelen müsteşar Tahsin Rüştü tabii Münir cinsinden değildir. Münir'i sevemezdi. Derhal Münir'in aleyhinde miskin, derviş, beş vakit namaz kılıyor, sefarethaneyi tekke, cami yaptı. Kimseyle teması yok. Böyle sefirlik olur mu diye, propagandaya başlamıştı. Nihayet Mustafa Kemal'in manevî kızı ve maddî müstefreşesinin kocası damad-ı hazret-i şehri yari-i cumhuriyet penahî Tahsin Rüştü muzaffer oldu demek. Zaten belli birşeydi. Tahsin ibtida müsteşarları dağıttı. Şimdi de sefirleri. Zavallı devlet ne oyuncak olmuştur.

Yine La Turguié Libre gazetesi çıkmaya başlamış. Paris'te

iki yıldır La Républigue Enchaînèe adıyla Fransızca bir gazete çıkıyordu. Çıkaran Damat Ferid'e on günlük dahiliye nazırlığı eden Mehmed Ali'dir. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone ebedeli makbuzunu gönderdi. Hepsini geri gönderdim. Bu gazete batıyor, çıkıyordu. Bu yüzellilik olan Mehmed Ali evvelce yüzellilikIerden bir kaçı ile işe başlamıştı. Bu yüzellilikler hepsi ahlâksız, dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar. Eğer dolandırılacak birini bulamazlarsa birbirlerini dolandırıyorlar. Bu gazete ibtidaları pek bayağı idi. Sonra Mehmed Ali yahudilerle işe başladı. Gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış, Yahudiler geldiler. Nihayet Mustafa Kemal bu gazeteden sinirlenmeye başlamış, sefir Münir vasıtasiyle Fransız hükûmeti nezdinde gazeteyi kapatmak için teşebbüste bulundu. Fransız hükûmeti tarafından Mehmed Ali'ye kapat demişler, kapatmış. Şimdi «Serbest Türkiye» kaldı. Bunu çıkaran Necati Rifat adını taşıyan adam genç bir yahudidir. Türkçe bile bilmezmiş. Sorbonda hukuk tahsil ettiğini söylüyorlar. Bu adam her tarafa başvuruyor. Birgün bana da gelmiş. Bereket versin evde değildim. Telefon edeyim diye kağıt bırakmış, etmedim. Bir mektub yazarak randevu istedi, cevap vermedim. Sonra Haşim Nahid denen dünyada nadir gördüğüm ahmaklardan fakat kendini yektâ bir deha ve alim zanneden bir serseri yollayıp onun vasıtasiyle randevu istedi. Ve bu ebenneka beni «aman görüşmezsen sonra gidip Rauf'la görüşecek diye tehdid etti.» Dedim: «Benimle görüşmesin de isterse Tur-i Sina'ya çıksın. Musa ile hattâ Elohim ile görüşsün.» Bu gazete Padişahçı ve halifeci, Türkiye'de Padişahlığı ve Halifeliği iadeye hizmet ediyor. Bir yahudinin Türkiye ile hele hilâfetle alâkası olur mu? Bizim Yahudileri biliriz: Bir ceplerinde Türk diğer ceplerinde İtalyan ve emsali pasaportu vardı. Dinleri imanları Paradır. Ortada bir rivayet var: Hind Nizamı Abdülmecid'e halifeliğini ve Padişahlığını iade etmek için

beş milyon tahsis etmiş. Galiba bu yahudi bu rivayeti işitti. Bu paradan çöplenmeyi kurmuştur. Gazete neşretmesinin sebebi budur.

Bu Haşim Nahid'i ben uzaktan birşey zannederdim. Bundan altı ay evvel, birgün ansızın bana geldi. İki yıldır Paris'te imiş. Gelmedi de şimdi gelmesine mana veremedim. Derken anlaşıldı. Dedi ki: «Acım. Üç gün sonra otelden de sokağa atılmam gerektir. İş bulamıyoruz» iş istedi. Aradım, bulamadım. Sade Afganistan sefirinden Fransızca'dan Farisî'ye tercüme buldum. Çünkü tabettirdiği ve bana verdiği bir prospektüste Türk, Arap, Fransız, İtalyan, Acem dilleri bildiğini, bu dillerde ders verdiğini yazıyor. İş bulduğumu kendisine söyledim. «Farisî bilmem» dedi. Demek adam şarlatandır. Diğer bildiği diller de böyle galiba. Yine açlığından şikâyet etti. Dedim «İş buluncaya kadar sana her ay para vereyim.» Dedi: «Nasıl kabul ederim. Ağır «Ee, borç al, sonra iade et!» dedim. «Peki» dedi. Her ay Paris Osmanlı Bankasına verdiğim çekle beşyüz frank verdim. Elden de para verdim. İnsan bir Türk aç kaldım deyince gurbette eli ayağı tutmuyor, para veriyor.

Fakat bu adam bana belâ olmuştur. Gabi, cahil, hem kel ve hem fodul, gayet terbiyesiz, adabı muaşeretten bir şey bilmez, hattâ sohbet bilmez, kendini dev aynasında görür, biri. Yardım ettiğime bin pişman etmiştir. Sonunda bana hakarette etmiştir. Bu adam meğerse bir iki defa emraz-ı akliyeye de tutulmuş idi. Ne söylesem itiraz eder. İlmî veya adî. Kör kâhyalığa da başladı. İşlerime de karışıyor. Beni idare etmek istiyor. Fena sığıntı oldu. Kendimi evde yoktur, dedirttim. Bir günde üstüste on defa geldi. Yine yok dedirttim. Ertesi günü de geldi. İstiskalden de anlamıyor. Nihayet bir daha bana gelmemesini yüzüne söyleyerek defedebildim.

Bu gitti. Ömer Fevzi geldi. Bir matbua yaptırmak dolayısiyle beni dolaba koymak istiyor. Hem de ne vuracak? Yüzelli bin frank. Bunu benden Haşim de istedi. Galiba dolandırı-

cılığı beraber yapıyorlardı. Baktı olmuyor [illegible] frank istedi. İki yüz verip defettim. Haşim'e de [illegible] frank vermiştim. Bu cereme ile bu iki belâyı defettim. [illegible] haşeratı hiç sevmem. Fakat bunlar ne yapıp yaparlar adresimi bulup gelirler. Refii Cevat da beni dolandırdı. Biri açım dedi mi bütün akıl ve mantığı kaybediyor, olmuş bir armut oluyorum. Parayı veriyorum. Her dolandırılışta da bir daha kimseye iyilik etmiyeyim, para vermiyeyim diyorum. Yine veriyorum. Ben de galiba pek aptal bir şeyim.

19 Mayıs :

Gelen milliyette Tıbbiye talebesinin bir içtimaı olmuş. Doktor Besim Ömer bir nutuk söylemiş. Büyük rehber, dâhi Gazi'li, cümlelerle dalkavukluk ediyor. Bu adamın hayatı budur. Abdülhamit zamanında da öyleydi. Bugün (27 Şubat 1935) burayı kopya ederken ilâve ediyorum. Adam bunların mükâfaatını gördü. Mebus olmuştur.

24 Mayıs :

Bugün İsmet Paşa Roma'ya varıyormuş, Rusya seyahatinden sonra Roma seyahati bunların bir gösteriş yaptıklarını bu suretle Akvam Cemiyeti vasıtasiyle para bulmak istedikleri maznundur. Yahut da İsmet Rusya'da, İtalya'da para dileniyor. Rusya'dan alabildiği çürük alât-ı ziraiyedir. Hadi bunlar işe yarasın diyelim. Bununla ne yapacaklar? Çok buğday, tütün ve emsâlimi yetiştirecekler. Bunlar dünyada o kadar bol ki satacak piyasa yok. Sinop'tan aldığım mektupta çiftliğimin tütününü, batmanını ikiyüzelli kuruşa satmışlar. Halbuki eskiden sekiz - oniki liraya satıyorduk. Bu sene ancak beş liraya müşteri bulabiliyorlar. O halde ne fayda umuyorlar? Geçen yıl hatırımda Falih Rıfkı «artık makina devri açmalıyız. Traktörleri işletmeliyiz, diyordu. Zavallı cahil! Bu senin memleketin için mi ya? Nice Türk kolu daha işsiz duruyor. Sen evvelâ onlara iş bul da, insan kolu yetişmesin, makinelere müracaat et. Gafil böyle bir şeyi bir gazetede okumuş, hadi makale, Türkiye'ye tavsiye.

Halâ Maarif Vekili bizim kilişeleri vermiyor. Bu gün ona mektub yazdım:

Paris: 24 Mayıs 1932

«Muhterem Efendim,

«Takriben yedi ay kadar oluyor ki, Yusuf Kemal Beyefendi vasıtasiyle Maarif Vekâletinden Devlet Matbaasında kalmış olan klişe ve emsalini istemiştim. O vakit zatı âlinize resmî bir taleb gönderirsem, vereceğinizi vaad buyurmuştunuz. Gönderdim. Zaman geçti alamadık, tekrar Yusuf Kemal Beyefendi vasıtasiyle rica ettim. Bu sefer: «Bu hususta evvelce verilmiş emir varsa veririm, yoksa veremem» demişsiniz. Bu emri arıyor bulamıyorlarmış. Eğer emri bulamıyorlar, böyle bir basit işi yedi ayda intac edemiyorlarsa bunun kabahati benim değildir. O vakit ki Maarif Vekili İsmail Safa Beyefendinin bende resmî bir mektubu var. Bu mektubu Galata'da sigorta hanında Ömer Farukî Bey'e gönderdim. «Gösteriniz, görülsün, fakat mektubu vermeyiniz, kaybolur» dedim. O vakit ki Maarif Vekili bu mektubunda bana diyor ki: «Klişeler sizindir. Çünkü tarihinizin ikinci tabı hakkı sizindir. Binaenaleyh klişeler bizim işimize yaramaz. Alınız. Matbaaya emir verdim». Bu sefer bu mektubu Devlet Matbaası Müdürü görmüştür.

Beyefendi, bu sözünüz gücüme de gitti. Sözünüz benim yalan söylediğime ve yalanla klişeleri çekmeye çalıştığıma zahib olduğunuz fikrini vermektedir. Bir defa şunu söyleyeyim ki, ben yalan söyleyen takımından değilim. Hattâ fazla doğru söylediğimden, hiç çekinmeksizin daima doğruyu herkesin yüzüne söylemek adetim olduğundan otuz yıldır bir çok felâketlere uğrar dururum. Eğer yalan dolan ve dalkavukluk gibi emsali şeyler mutadım olsaydı, bugün orada gırtlağına kadar servete gark olmuşlardan biri de ben olurdum. Şimdi kaldık kaldık da üçbuçuk kuruşluk klişe için mi yalan irtikab edeceğiz!...

Evvelâ Safa Beyin mektubu elde bir vesikadır, klişeler be-

nimdir. Sonra şimdiye kadar bizim Türk Tarihine aid yığınlarla klişeleri almışım. Bunları üç, dört takımda olmak üzere verdiler, bendedir. İşte ikinci vesika da budur. Eğer emir olmasaydı bunlar bana nasıl verilirdi. Memurlarınız emri bulamıyorlarsa bu iki şey emrin vücudunu bilfiil gösterir ve onları bana vermek için kâfidir.

Beyefendi! Yoksa tarih neşrederim diye bir mahzur mu düşünüyorsunuz? Biz çoktan o sevdadan vazgeçtik. O artık harcıalem değildir. Biz bunu bilenlerdenizdir.. Bizi gaflet uykusunda yatanlardan mı sanır ve sayarsınız?... Vakıa ve zamana uyduğumuz yok, bu eski adetimizdir. Huydur, ne çare... Fakat şimdi zamaneye dokunduğumuz, karşı koyduğumuz da yok...

İkinci ciheti: Eğer bu klişeleri bana vermezseniz bunlar orada çürüyüp mahvolacak. Bundan ne sizin vekâletiniz, ne de başka şey, bir şahsî istifade edemez. Evvelâ hakkı yoktur, saniyen; bunlardan benden başka kimse birşey anlamaz. O halde vermeyip de ne yapacaksınız? Uzun yıllar var ki hilâle ve Türk Bayrağına dair bir eser hazırlamakla meşgûldüm. Bir yıldır bitmiştir. Tab'ı bu klişeler yüzünden bu kadar gecikti. Türkçe yazmaktan bile vazgeçtiğimizden bunu da Fransızca neşredeceğiz. Bu klişelerde o esere yarar şeyler vardır. Siz onları bana verseniz de vermeseniz de bu eser neşrolacaktır. Vermezseniz burada sade bana bin frank kadar lüzumsuz bir masraf ettirmiş olacaksınız. Ve orada klişeleri boşuna çürütmüş olacaksınız. İşte netice budur.

Böyle eserleri bilâkis teşvik etmelisiniz. Türkün hayat ve mazisine ait mühim ve gayet kıymetli olan Oğuznameyi neşrettim. Bir Türkoloji mecmuası neşrediyorum. Münderecatı şimdiye kadar yapılmamış tetkiklerdir. Orijinaldir. İçinde Türk şiirinin kaidelerini tesbit eder, makaleler vardır. Hâlâ şiirimizin versification ilmi yapılmamıştır. Fecii. Bin esefki yapacak da yok. Bu Hilâl ve Bayrak kitabı da böyledir. Bunları para

verip siz yazdırmalısınız. Yahut yazılınca hiç olmazsa bunlardan biner, teşvik nüshası satın almalısınız. Bu kadar kütüphane var, onlara, muallimlere ekmek, su gibi lâzımdır. Bunlardan geçtik, geçtik değil, aklımızdan bile geçirdiğimiz yok, fakat şu klişeleri veriniz.

Bu izahatı görünce matbaaya bana ait olan şeylerin iadesi için derhal emir vereceğinizi zannediyorum. Vermezseniz de resmî bir talebe resmî bir cevap vermek icabeder. Buna lûtfen bildiriniz ki, sallantıda beklemeyip meselenin kapandığını anlıyayım, klişeleri burada yeniden yaptırayım. Fâik hürmetlerimin kabulünü rica ederim, efendim.»

Doktor Rıza Nûr.

23 Mayıs tarihli Milliyet geldi. Roma'ya gitmek için İsmet İstanbul'dan hareket etmiş, vapurdan Mustafa Kemal'e şu telgrafı çekmiş:

«İstanbul'dan büyük dost memlekete hareket ederken, memleketin mukadderatını o kadar büyük isabet ve her'an daha ziyade tebarüz eden bir idare ve metanetle saadetlere sevkeden millî reisimize benim ve arkadaşlarımın sarsılmaz tazimatlarını, merbûtiyetlerini ve itaatlerini ifade etmeye müsareat ederim.»

İsmet Mustafa Kemal'e karşı dalkavukluğunu gittikçe artırıyor. Burda tâzimatından bahsediyor. Bu kelime müthiştir. Henüz hiç görülmemişti. İsmet eskiden arada kafa tutmayı bile tecrübe ederdi. Şimdi tamamiyle itaat ve ubudiyette. Hele itaat takdim ediyor. Bu daha mühim. Bunun manası: Ya İsmet Neron'u atıp, yerine geçemiyeceğine tamamiyle kani oldu, işi iyice dalkavukluk ve ubudiyete vurdu. Yahut her vakitkinden ziyade içinde Neron'un yerine geçmek var. Çünkü bu adamın seciyesi bir adama garez ve düşmanlığı ne kadar çok olursa, yüzüne gülmesi ve dalkavukluğu da o kadar çok olur.

1 Haziran :

Bugünkü Fransız gazeteleri İtalyanın Türkiye'ye iki mil-

yon İngiliz lirası ikraz ettiğini söylüyorlar. İstanbul'dan gelen Milliyet gazetesi de İtalyanın Türkiye'ye kredi açtığını söylüyor. Artık, iyice anlaşılıyor: Türkiye'nin Cemiyet-i Akvama girmeye teşebbüsü, İsmet'in Rusya ve İtalya seyahatleri para bulmak içindir. Demek para için kıvranıyorlar. Musolini, önce de Türkiye'ye bir kredi açmıştı. Bu seferkini de kimbilir bizimkilerden neler alarak, ne ağır şartlarla vermiştir. Bu şartlar hep İtalyanın Türkiye'ye muslihane hulûl ve atî istilâsına yardım edici şeylerdir. Nitekim Arnavutluğa da veriyor. İsmet'le bu atîyi acı acı görüşürdük. Birbirimize «Devlete istikraz yapmak cinayettir» derdik. Şimdi bu cinayeti kendi eliyle işliyor. Hayret. Bu adamlar çok vicdansızdır. Mevkide kalsınlar da ne pahasına olursa olsun. Bizden sonra tufan, kıyamet olsun isterse, diyorlar.

Şunu mahsus buraya dercediyorum. İbrettir. Reisicumhur nasıl olur, görülsün. Fransa ayân ve mebusân meclisinde okunan riyaseti cumhur tezkeresi:

«... Benim birinci işim kahraman ve demokrat ve müessselerimize muhafız tâyin ettiğimiz (Pol Dö Mer)'i düşünmektir. O bu hayattan sonra kendini sırf aile ve cumhuriyet mezhebine vermiş olan bu cephelerde Fransız hizmetinde şehid düşen dört oğlunun yanına gitmiştir.

«... Mevki-i iktidarın intizam dahilinde işgali demokratik rejimin mükemmelliğini ve dokunulmaz olduğunu bir defa daha gösterdik.

«Assemple Nasyonal beni Cumhurreisliğine çıkararak ve verdiği şerefle bu şerefin bütün kıymetlerini şiddetle hissettirdi. İntihabınızın bana yüklettiği büyük vazifeleri anlamaz değilim. **Yardımınız'la** Fransa'nın benden beklemeğe hakkı olan şey'in altında kalmazsam bahtiyar olurum. Kanun-u esasiyi kıskançça muhafazaya ve onun hür yürümesini kolaylatmaya koyulacağım. Ben partilerin bîtaraf hakemiyim....

«Devamı ve vehameti cihetiyle müstesna bir değişiklik ve

bir iktisadî buhran memleket üzerine çökmüştür. Onu tehdid ediyor, dünyayı en esaslı temellerinden sarsıyor. Ticareti durduruyor, sanayii felcediyor. Şumaj kanserini iki misli ediyor. Vergi tahsilini azaltıyor, bu da bütçe muvazenesini ve krediyi tehdid ediyor.....

« .... Lebron.

«Hilâl Tarihi» eserimi yazı makinesiyle yazdım. Yazdıktan sonra müsveddelerle mukabele ettim. Bir aylık zamanımı aldı. İşim kalmadı. Göndereyi göreyim dedim.

29 Haziran 1932 de Londraya geldim. Zihnimde Londra muhteşem binalarla müzeyyen, fevkalâde birşeydi. Derlerdi ki, her sokakta binalar yeknesak tarzdadır. Halbuki ekseriya ufak binalardır. Yeknesak filân hiç yok. Bilhassa çoğu adî tuğladan yapılmıştır. Umumiyetle üç dört katlı binalardır. Sokaklar kâfi derecede geniş değil. Bilhassa pek eğri büğrü sokaklardır. Pek dar sokaklar da çok. Muhteşem binalar da var. Bunlar, bankalar, ticarethaneler ve emsâlidir. Kralın Londradaki meskeni ufak bir saraydır. Prens Doğal'ın hanesi eski, tuğladan, ancak yirmi odalı kadar, alçak, ufak, âdi bir binadır. İnsan İngilterenin haşmet ve servetini düşününce hayret eder. Türkiyede parasızlık, açlık, müthiş bu vaziyette sefahat Gazisi kendisine bir muhteşem saray yaptırıyor. Mustafa Kemâl'in sarayına Afrika'dan taşlar, Londra'dan malzeme getiriliyor. Bu ne iştir? Bu adam ne alçaktır. Zavallı Türkiye'de bu adama bunu söyliyecek Prens Doğal'ın evini misâl getirecek bir adam da kalmamış. Galeri Nasyonal denilen resim müzesinde Bellini'nin tablolarından bir kolleksiyon var. Fatih Mehmed'in resminin orijinal tablosu da burada. Yine ona ait Türk kıyafetli iki tablo daha var. Ama neyin nesi olduğu belli değil. Bugün Britiş Museum'a gidip Türk manüskirlerine bakacağım. Birgün sonra da Avam ve Lordlar Kamarasını göreceğim.

Türk hükümeti sefaret memurlarının maaşını muntazam vermiyormuş. Pek şikâyetteler. Maaşlarını da pek kesmişler.

Burası hakikaten pahalıdır. Güç bir iş. Müsteşar Nurettin Ferah anlattı. Suriye ve İran tahdid-i hudud komisyonlarında bulunmuş. Maaşlarını halâ vermemişler. Halep'de otelciye bile borç edip savuşmuş. Böyle birçok memurların tedahüle kalmış maaşları dolu imiş. Dedi ki : «Abdülhamid zamanı yine çok iyi idi. Hiç olmazsa insan müterakim maaşlarını sarraflara kırdırıp yüzde bir şey alırdı. Şimdi o da mümkün değil.» Oraların, Kürtlerin halini anlatıyor, pek perişan. Ne medeniyet ne yol, ne mektep, birşey yok, diyor. Memur da yok. Sade vergi memuru varmış. Asayiş pek fena imiş. Halâ şehirden şehire gidilemiyormuş. İran Hudud Komisyonuna memur zabitleri vurup soymuşlar, kesmemişler, yaralı olarak geri göndermişler. Halbuki hükümet bunları hiç yazdırmıyor. Saye-i şâhânede asâyiş berkemâl!.. Anadolunun garbî kısmı da hemen hemen böyle. Bu hükümet sade vergi almayı düşünüyor. Köylerden tenviriye alıyorlar. Köylü diyor ki : «Bizim köyde sade güneş ve ay ışığı vardır. Başka bilmiyoruz. Tenviriye vergisi neden verelim!. Yol vergisi alıyorlar. Bizim yolumuz Allahın toprağıdır. Bata çıka gideriz. Ne diye yol vergisi verelim. Maarif Vergisi alıyorlar. Mektep, muallim nedir halâ bilmeyiz.» Feci. Sade Ankara ve İstanbulda zabit, polise iyi bakıyorlar. Bu da mevkide durmak için. Vicdansızlık böyle olur. İşte millet böyle bir halde iken Cumhurreisi Ankara'da kendisine saray yaptırır.

Refikam morfini bırakmak için İstanbul'da hastaneye konmuş.

17 Temmuz :

Ankara'da Mustafa Kemâl Tarih Kongresi topladı. İkiyüz otuz tarih muallimi v.s. iştirâk etmiş. En ziyade söz söyliyenler tarih encümeni azâsından Afet Hanım, Doktor Reşid Galib, Yusuf Akçora ve emsâli. Birçok saçmalar söylüyorlar, bütün cihanı Türk yapıyorlar. Bütün bu toplamaların, konferansların gayesi açık görülüyor : Mustafa Kemâl'i medh ve ayyuka çıkarmaktır. Mustafa Kemâl sekiz yıldır, askerlik dahisi, siyaset dahisi, ziraat dahisi, ilâh... dahi yapılmıştı. Şimdi de bu adam kendisini büyük müverrih yapmak kaprisinde. Orada bu tarih encümeni azâsı olan bendelerine, dalkavuklarına bunu söyletiyor. Kongreden gaye ve hülâsa şu : Tarihte meçhul şeyleri Mustafa Kemâl keşfetmiş, tarihe nazariyeler vazetmiş, büyük müverrih, tarih dahisi olmuştur. Kongrede geçen dalkavukça sözleri toplasam sahifeler dolar. Sade şunu zikredeyim. Yusuf Akçora Ulu Gazi dediği bu adama milletin hocası diyor. Her şey oldu. Bilmem daha ne olacak. Böyle bir kongre böyle hurafat ve saçma ve musammem yalanlarla sırf Mustafa Kemâl'i tarih dâhisi yapmak için, meşgul ve sevkedilmese elbet faydalı olurdu. Bir de lise tarih muallimleri böyle gayri mekşuf ve tarihten evvelki zamana ait şeylerle meşgul olabilir mi?

Bu arkeologların ve emsâli alimlerin işidir. Bu kongre mekteblerde Türk çocuklarına nasıl tarih okutmalı, millî Türk Tarihi nasıl olur, hangi vak'alardan bahsetmeli, ilk mektebler ve orta mektebler ve liseler için millî Türk tarihi yazmayı müzakere etmeli ve böyle üç eser yazmalıydı. Bu kongrenin hurafâtına Avrupa âlimleri gülecektir. Mustafa Kemâl ne sıkılmaz bir adamdır. İnsan böyle bir gülünç işe teşebbüsten utanır. Bu adamın en mümeyyiz vasfı utanmamaktır. Neşrettiği tarihte Türklerin istilâ ettikleri yerleri bir haritada oklarla gösteriyor. Gitmedikleri yer yok. Hele Yunanlıları (Ege) kelimesinden dolayı Türk yapması, İrlandalıları (İr) hecesinden dolayı Türk yapması, çok cahilâne, çok gülünçtür. Zavallı İran'ı unutmuş... Madem ki (İr) ile milletler Türk olur, İran'ın ne kabahatı var? Onun da başında (İr) var. Evet bu kadar saçma olmaz.

Refikam Paris'e geldi. Tamamiyle deli. Bu da başımıza geldi demek. Hastahanede bu hale gelmiş. «Pari-Plâj» a götürdüm. Tebdil hava, tedavi, nasihat, iyileşti. Anlatıyor : Baloda Mustafa Kemâl'e «Balık baştan kokar» demiş. Mustafa Kemâl «Kabul etmem» deyip yanından gitmiş. Sonra İsmet otomobilde «Bravo İffet Hanım!. Sen işte söylersin» demiş. Bizimki öğünüyor.

Fakat bu İsmet'in, ben iyi bilirim ki öğretmesidir. Ona da Yahya Kemâl'e yaptığı aynı şeyi yapmış.

1 Ağustos :

Refikam miras dâvâsı için yine İstanbul'a gitti. Geldiği vakit delirmiş olduğuna kani oldum. Burada düzeldi. Morfini bıraktı amma yine yapacağından korkuyorum. Yapacağını söylüyor. Bir ay burada kaldı. Çok çektim. Dürüst bir uyku dahi uyuyamadım. Bizim keseden onbir bin Frank da masraf etti. Bu gidişle, parasız kalıp galiba sürüneceğiz. Önüne durmak imkânı yok. Giderken de ne kadar eşyası varsa beş büyük sandık içinde götürdü. Niyeti bozuk demektir. İki seferdir eşyasını taşıyor. Ben de memnun oluyorum. Gitsin. Ayrılıp işi bitirmek daha kolay olur.

Hüseyin Hilmi'den mektup aldım. Urfa'dan Elâziz'e mektupçu olarak tahvil edilmiş. Urfa'da Araplarla uğraşıyorduk. Şimdi Kürtlerle başladık diyor. Feci. Akif, Recep Zühtü, Kılıç Ali, Gerzede Yeni İmamzâdenin ormanlarına iştirâk etmişler. Şu esafile bak. Hergün vurgun. Allah sonunu hayretsin. Yine diyor ki, Tarih kongresi müzakerelerini ve yeni çıkan tarihi gördünüz mü? Siz bu iddiayı on sene evvel konferanslarınızla bağırırken sizin tarihe (Rıza Nur Bey ittihatçılara târiz için tarih neşretti diyorlardı) diyor.

Türklerden biri geldi. Puankare ile görüşür biridir. Onbeş gün evvel görmüş. Puankare demiş ki : «Ben size şaşıyorum. Biz makinenin esiri olduk. Felâketteyiz. Siz nasıl olur da bu esarete girmeye çalışırsınız. Görmüyor musunuz ben sizin yerinizde olsam Darülfünûna bakmam, marangozluk ve emsâli gibi san'at ve ziraat mekteplerine gayret ederim. Ve halkı topraklarına bağlar, merkezlerine gitmelerine mâni olurum. Biz sürprodüksiyon ve şumazdan perişanız. Siz hiç Avrupaya fabrika ile rekabet edemezsiniz ki»... Bu adam cidden büyük zekâdır, ne güzel söylemiş, bizim halimizi de ne iyi biliyor. Bu sözleri çok mühmdir. Benim bütün gayem bunlardır. Yüksek tahsil ile

yaptığımız memur yetiştirmekten, iş bulamayıp boş kalarak ve tenevvür ettiği için daimî elem içinde kalan ve serserî politikacı olan yahut dalkavukluğa dökülen, yahut başka fena yollara sapan, hasılı muzır, müstahsil olmayıp, parazit olan bir unsur yetiştiriyoruz. Bunları ben muhtelif vesilelerde söyledim ve yazdım durdum. Halbuki İstanbul gazetelerinde Ankara ve Anadolunun diğer mahallerinde de üç dört tane daha darülfünûn yapacaklarmış. Ne gaflet! Ne körlük. Yahu ilk ve orta hatta yalnız ilk tahsili tamim edin, kâfi. Darülfünûnluk işleri Avrupa darülfünûnlarında gördürün. Adedi az keyfiyeti yüksek olarak lâzım gençleri o darülfünûnlarda yetiştirin. Puan karenin sözü, keza Mustafa Kemâl'in Türkleri basma kalıp Avrupalı yapmak davasına da ne güzel cevap, bu adam bilmiyorki Avrupa medeniyeti tereddi etmiştir. Çok pisliğe bulanmıştır. Artık saadet vermekten uzak olmuştur. Bilâkis felâket doğuruyor. Böyle medeniyet basma kalıp alınır mı? Hem de Türk orijinalliğini silerek. Hele burası müthiş felâket. Fabrika bizde yalnız. Kendi ihtiyaçlarımız için yapılmalı. Bunun da ilerisine gidiyorlar demek. Felâkettir, ama, neyse bunu yapmak ellerinden gelmez. Bunlar hep tedric işleri...

3 Ağustos :

İsmet ve bütün vekillere İzmir'e Mustafa Kemâl'in heykelinin küşâd resmini yapmağa gitmişler. İsmet bir nutuk söylemiş. Efendisine dalkavukluklarla dolu. Başvekil ve vekiller onun heykeline merasim yapmaya gidiyorlar. Uşak gibi şeyler. Zavallı Yusuf Kemâl'e acıyorum. Milliyet gazetesine verdiği bir mülâkatta «Adliye ıslahatı da Gazinin devrinin güzide eserlerinden olacak» diyor. Birkaç yıl evvelde Milliyette bir makale neşrederek yeni harfler dolayısiyle gazi'ye dâhi demiş idi.

İsmet nutkunun bir yerinde diyorki : «İzmirlileri bizimle değil diyenler ahmaktır. Demek halâ Fethi'nin İzmir'e gittiği vakit aleyhlerine hâsıl olan galeyanın tesiri altındalar.

Müthiş bir matbuat kanunu yapmışlar. Yusuf Kemâl'e acıyorum. Bunu Yusuf Kemâl'e yaptırdılar galiba.

4 Ağustos :

Zevcem gidelidenberi rahatım. Her gece on saat uyuyorum. Bazan öğlenden sonra da bir iki saat uyuyorum. O burada yirmi altı gün kaldı. Hiçbir gece doğru dürüst uyuyamamıştım. Hizmetçi de İstanbul'a gitti. Yine yalnız başımayım. Fakat kafam rahat. Kimsesizlik fena. Görüşecek hiç kimse yok. Buradaki Türklerle görüş, başına derd, belâ hazırdır. İçlerinde kıymetli insan yok ki, ilmî şeyler görüşesin. Hele bir kısmı bir iki görüş derhal seni dolandırır. Pariste Manastıra kapanmış gibiyim. Güç iş ama, çekmeli. Ya Mustafa Kemâl denen deveyi güderdik, yahut o diyardan giderdik, gittik. Bu sabah kalktım, giyindim, sokağa gittim. Yiyecek, gazete aldım. Kapıya emniyet kilidi ve zincir koydum. İki saatimi bunlar aldı. Yoruldum. Ne çare? Paris sefareti müsteşarı Neron'un damadı Çerkes Tahsin canımın düşmanı. Birkaç aydır işi beni Neron'a jurnal etmek. Uydurup yazıyor. Paris'e zaten bunun için gelmiş. Benim işimi ne bilecek?... Kimse bilmez. Hattâ zevcem dahi, benim sırrım benim kafamdadır. Tek bir adama bile sır tevdî etmemek bin acı tecrübe ile hâsıl olmuş bir itiyadımdır. Kilid yaptım. Belki evrak çaldırır diye. Elbisemi temizledim, ütüledim. Yemek pişirdim. Yedim. Yattım. Uyuyamadım, ama dinlendim. Kalktım bulaşıkları yıkadım, ortalık süpürdüm. Bu hayatla ben çok ucuz yaşıyorum. Hane kirası ayda ikiyüz frank vergi, elektrik, gaz, su ve emsâli yüz frank, yiyecek üçyüz frank, hepsi altıyüz frank ediyor. Kendime tütün ve kahve de üçyüz frank yetiyor. Hepsi dokuzyüz frank. Ayda bin Frank yetiyor. Ben böyle yaşayabiliyor, kendimi herşeyden mahrum ediyordum. Bizim karı su gibi akıtıyordu. Şimdi gidip hava almak için biraz gezeceğim, okuyacağım.

Benim birinci zıddım, kitaplarıma, hattâ kağıdıma, kalemime, hokkama birisinin el sürmesidir. Buna asla tahammül edemem. Zevcem de buna kızar. Ne yapayım, yazdığım müsveddelere, masamı temizlemek için bile dokunduğunu istemem. Çünkü bir defa karışırsa beni uğraştırır. Vakit kaybederim. Öğreneceğim ve yazacağım şeylere beşerî ömrün, kifayet etmediğine daima yanıp duran bir adamım. Vakit yiyor diyor, yemeğe, uykuya kızıyorum. Nasıl böyle bir ihtimale sebebiyet verecek şeye razı olurum. Eskiden yemek yerken de okurdum. Ve çok geceler, sabahlara kadar da okurdum. Nihayet hastalandım. Bunlara imkân kalmadı. Adî konuşmalarla vaktimi alacak diye, ziyaretimi kabul etmiyorum. Tamamiyle mücerret yaşıyorum. Hem de yazdığım bir şeyi kaybedecekler diye ödüm kopuyor. Kaybolsa bir daha onu nerede bulacağım? Mısırda yahut İstanbulda, yahut Berlin, yahut Viyana veya Pariste bulduğum bir kitapdır. Bazan hanım kalemimi alır, ucunu bozar. Hadi kurşun kalemi ise yontmakla, demir ise değiştirmekle vakit kaybetmeli. Yasak ettim ve bu hususta şiddetli davrandım. Ve yazdıkça yangından, başka bir felâketten veyahutta hanımın arada «Yazdığın şeylere bakacağım» diye ettiği tehditten korkarak götürür bankada bir komesför'e saklarım. Hanım hele buna köpürüyor. Yine bu sefer de bana bir iki nahoş seans yaptı. Hepsine katlanıyorum. Ve yine bildiğimden dönmüyorum. Şimdi hanım da, hizmetçi de yok, bu endişeler de bitti. Keyifliyim.

Bizim ağalar (Mustafa Kemâl, İsmet ve etrafları) İstanbul'a gelmişler. Boğazda, Marmara ve Adalarda vapurlarla tenezzühler, alem-i âblar, Yalovada ve oradaki çiftliklerinde zevk ve sefa ediyorlar. Şâhâne tebdil havalar yapıyorlar. Ben burada karanlık iki odaya tıkılmışım. millet için kitap yazacağım diye ölüyorum. Bu sene de Paris bugünlerde Mısır gibi sıcak. Of.. Milletin kurtarılması bu adamlara yaradı. Bunun için miydi? Ne hakla bu paralar, keyifler, safalar!.. Demek İstiklâl Savaşında çalışmaları bunun içinmiş, vatanı çiftlikleri, milleti köleleri, çiftlikte hayvanat-ı ehliye yapmak içinmiş. Bunu dokuz

yıl evvel görüp Türk tarihinde ne doğru söylemişim...

9 Ağustos :

Bugün Irak'ın yüksek memurlarından biriyle görüştüm. Şu malûmatı veriyor :

«Faysal Türkiye'yi ziyaretinden memnun imiş. Çok hüsnü kabul görmüş, İngilizler onu İran'a da yollamışlar. Şah Rıza Pehlevî Faysal'a fena muamele etmiş. Bundan şikâyet ediyormuş. İngiltere Türkiye ve İran'ı Rus nüfuzundan ayırmak istiyormuş, muvaffak olamamış, İngilizler Irak'ta hiç imarat yapmıyorlarmış. Sade para çekiyorlarmış. İngilizler kanun-u esasiye kürt olan yerlerde memurların kürt ve kürtçenin resmî dil olacağı hakkında madde koymuşlar. Kürtleri el altından Türkiye ve İran aleyhine sevkediyorlarmış. Bir Kürdistan teşkiline doğru gidiyorlarmış. Doktor Kobay Şükrü Bağdatta Kürtlük için çok çalışıyormuş. İngilizlerin Asurîlerden taburları varmış. Asûrîleri Türk hududu boyuna yerleştiriyorlarmış. Kürtler buna kızıyorlarmış. Barzan şeyhinin son isyanı bunun içinmiş. Irak nâzır ve başvekilleri İngilizlerin uşağı gibi imiş. Ellerinde hiç bir şey yokmuş. Bunun rivayetine göre İngilizlerin gayesi Türkiye, İran ve İbnissuudu imha imiş. Türk hududuna stratejik yollar yapmışlar. Irak'ta hristiyan misyonerleri faaliyette imiş, yüz kişiyi hristiyan yapmışlar. Şiiler ekseriyette ve sünnîlere pek diş bilemekte imişler. Fransızlar Şam'ı, Haleb'i, hele Beyrut'u pek imar etmişler. Suriye halkını parçalamak siyasetini güdüyorlarmış. Şam'daki bir avuç Çerkeze çerkezlik vermişler. Artık, bu çerkezler arapçayı bildikleri halde konuşmuyor, çerkezce konuşuyorlarmış. Çerkez elbisesi giyiyorlarmış. Çerkez mektebi açmışlar. Bunlardan süvarî taburları yapmışlar. Bunları araplar aleyhine kullanıyorlarmış. Yine oradaki kürtlere kürtlük vermişler, mektep açıyorlarmış. Ermenilerden de teşkilât yapıyorlarmış. Beyrut'ta Ermeni çokmuş. Orada bir Ermeni Darülfünûn'u açacaklarmış. Beyrut'ta ve Halep'te ermenilere mahalleler yapmışlar. Fransa ile Irak arasındaki sancar meselesinde Irak buranın Türkiyeye karşı stratejik ehemmiyeti olduğundan vermemeyi iddia ediyor, fransızlar da mukavele ile Fransaya ait olduğunu söylüyorlarmış. Fransızlar, İskenderun Türklerini himaye ediyorlarmış. Bu suretle Suriye'yi parçalıyorlarmış «Osmanlı Devrini arıyoruz» diyor. Bilmem samimî, bilmem hoşuma gitsin diye söyledi.

10 Ağustos :

Paris'e geldiğimden iki yıl sonra beni Mustafa Kemâl'e jurnal etmeye başladılar. Şaşılacak şey ki bunların içinde yüzellilikl erden de beni jurnal ediyorlar. Ezcümle Refi'i Cevat. Uydurup yazıyorlar. Benim siyasetle uğraştığım yokki. Vakıa ikide bir bana arzu gelmiyor değil, hele bir fenalık gördükçe, fakat ilmî tetkik beni o kadar mutî etmiştirki ondan kendimi alamıyorum. Şimdi de Paris'e müsteşar olan Tahsin beni jurnal ediyormuş. Geldiğindenberi bu işe başlamıştır. Tabii bir şey bildiği yok. Uydurup yazıyor. Haber aldığıma göre yine Mustafa Kemâl ile çalışmak ihtimalimi görüp korkuyormuş. Çünkü yine ben iş başına geçersem, onu derhal azlederim. Galiba evvelce bahsettimdi. Bu adam müthiş nasyonalist Çerkezdir. Türklere çingene nesli der. Bundan dolayı heyet-i vekile kararı ile Moskovada evrak müdürlüğünden azletmiştim. Jurnalı şudur : Güyâ Zincirli Cumhuriyeti çıkaran Mehmed Ali'nin Bulgaristandaki şubelerinden birinden gelen bir mektubu elde etmiş fotoğrafını aldırmış. Bu mektupta deniyormuş ki, biz Rıza Nur teklifini kabul etmeyiz. Hem öyle bir adamla teşrik-i mesai edemeyiz. Bu yüzelliliği yapan o değil mi? Şimdi utanmadan bizimle nasıl teşrik-i mesai etmek istiyor. Tahsin fotoğraftan bahsetmiş, ama elinde mektubun fotoğrafı yokmuş. Demek düzmedir, uyduruyor. Uydurduğu şununla da sabit ki Mehmed Ali'ye ben teklifte bulunmak değil, onun henüz şekil ve simasını bilmiyorum. Bu adam bundan dört yıl evvel bana görüşmek için teklif gönderdi. Reddettim. Gazetesini çıkarınca bir mektupla gönderdi. Mektubunu bir zarfa koyup, kendisine iade ettim. Nasıl olur da

teklifte bulunurum. Ben yüzellilikler ile teşrik-i mesai edeceğim?!. Maazallah·· Vakıa onların içlerinde Mustafa Kemâl'in garazile dahil edilmiş kimseler var ama çoğu vatan hainleridir. Yazdığı jurnaldan bu malûmatı veriyorum. Bunu bana tanımadığım bir genç Türk gelip vesikasiyle göstermiştir ve bunu metresi olan bir kadından almıştır. Rivayet değildir. Bu Tahsin uydursun bakalım. Ahmak! Ben Paris'teyim Mustafa Kemâl'den ne korkum olur. Türkiye'de emlâkim, şunum, bunum vardır. Bir kısmını vakfedip kütüphane yaptım. Bir kısmını sattım savdım. Şimdi bir dikili kazığım yok. Kütüphaneye saldırırlarsa ben yaptım onlar yıksınlar. Ne yapayım. Yapacakları tekaüt maaşımı kesmektir. Zaten buna temelli bir mal diye baktığım yok. Gider Mısır'da hekimlik ederim. Mustafa Kemâl ve avanesi bana vızdır.

25 Ağustos 1932 :

22 Ağustos Milliyette «Türk Kültürünü bütün dünyaya tanıtacağız»ve yine«Yeni Türk lûgati hakkında Gazi Hazretleri'nin gösterdikleri en küçük bir misâl» büyük serlevhalarıyla bir makale var. Bu gazeteciler dalkavukluğun artık çok çirkin ve son devrine vardılar. Zavallı millet! nelere kaldın? Gazi, Yunus Nadi'ye buyurmuşki : «(Hülâsaten) : Şeyh Süleyman'ın Çağatay lûgatinde «Kilturmak» var. Mak lâhikasını kaldır. Kiltur kalır. Bu işte frenklerin culture kelimesinin aslıdır. Bu kelime hars manasınadır. Bizden onlara geçmiştir. İmdada koşun, ayol! Ağlayayım mı, güleyim mi, öleyim mi? Yahu! bu adamın bu safsatalarını okudukça Paris'te ben utanıyorum. Böyle cehalet görülmemiştir, diyeyim, var. Fakat bu cehalette bu kadar hayasızlık, küstahlık, aslâ görülmemiştir. Bir düziye öyle işler yapıyor. Goygoycular ve şakşakçılar da hay hay'ı tutturuyorlar. İnnallahe maassabirin.. Bu iki kelimeyi bir yapmak için yürüttüğü muhakemeler de o kadar gülünç ki, ancak bir deli kafasından çıkabilir. Şimdi ben izah edeyim : Bu Kilturmek sadece bizim (getirmek) mastarının Çağatay şivesinden ibarettir. Bunda hars manası nerede? Yine gazi demişki : «Frenk ulûm ve fünûnunda tekâmül muhassalasına culture diyor.» Bu sözü ile vazıhan anlaşılıyor ki, Mustafa Kemâl Kültürün ne demek olduğunu bilmiyor. Benim Ankarada Maarif Vekâletini teşkil ederken teşkil ettiğim Hars Müdürlüğünden dolayı hâsıl olan itiraz ve gürültü sebebiyle Gazi denilen bu adam ilk defa olarak hars kelimesini işitmişti. Demek halâ ondört yıldır, bunun ne demek olduğunu öğrenememiş. Zavallı bilmiyor ki ilim ve fenden bîhaber vahşî kabilelerde bile iptidaî bir hars vardır. Milletin kendine mahsus fikrî mahsulâttır. Almancada medeniyet manasınadır. Ne uydurmuş? Ama bu haltı yediğine çok iyi etmiş. Çünkü bu kültür işi onun cehaletini, bir de nasıl uydurucu ve sahtekâr olduğunu ve bunlarda ne kadar cesur bulunduğunu ve hiç de utanmadığını gösteriyor. Güzel bir delil vermiş. İşte bu adamın bütün siyasi ve idarî işleri de bunun gibidir. Herkes bundan pay biçsin.

Mısır'a gidip, bir matbaa açıp, bütün eserlerimi bastırmaya kat'î karar verdim. Beş on gündür matbaa makineleri harfleri için fabrikalarda dolaşıp malûmat almaktayım. İstanbul'a gidebileceğim zaman gelince, orada bir gazete çıkaracağım. Bu sebeple makinemi büyük alıyorum. Artık dünyada başka gayem kalmadı. Ölmeden bunları yaparsam, gözüm arkada kalarak ölmem.

Evvelce Neron Ankara'da Marmara şeklinde bir havuz yapmış, adına Marmara Havuzu demişti. Şimdi de Karadeniz'in şeklinde çok büyük bir havuz yapmış. Adına Karadeniz Havuzu demiş, orada karıları filân yüzdürüp eğleniyormuş. Şimdi beni korku aldı. Bu adam aklına geleni yapıyor. Hele keyif ve eğlencede ya şimdi Bahr-i muhit-i atlasîyi yapmak aklına gelirse Türkiye'yi bütün su altında bırakacaktır! Bu havuzları Bahriye Vekâleti bütçesinde gemi tamiri diye gösterilerek alınan paralar ile yapmıştır. Hırsızlık, sahtekârlık. Mustafa Kemâl şimdi dil encümenini yeniden yapıyormuş, iptidâ Anadolu'da lûgat top-

latmış, şunu evvelden yapıp birkaç milyon havaya gitmeseydi, ya. Lûgat toplanmasına daha ben 1919 da başlamıştım.

8 Eylül :

Bu gün gelen Milliyette Mustafa Kemâl Dolmabahçe sarayında bu ay içinde bir dil kongresi toplamış. Yazık dilimize.. Kültürü fransızca culture'nin aslı yapan bu adam dili mahvedecektir. Kimbilir. Neler uyduracaktır. Kültür'ün aslı lâtincedir. Dil işi büsbütün karmakarışık olacak. Yeni bir tasfiye için çok zahmet çekilecektir. Yapmasa daha sevab işlerdi. Bu adamın bunlar nesine lâzım bilmem. İki yılda müverrih oldu. Bütün safsatalarla dolu bir Türk Tarihi neşretti. Ve bunu cebren mekteplerde okutuyor. Yazık Türk evlâdlarının ömür ve dimağlarına. Şimdi de derhal filolog oldu. Bunların her biri hiç olmazsa on yıllık bir emeğe muhtaçtır. Bu adamın bu hırsları sırf dâhi, mucid, kâşif olmak içindir. Siyasîyâtı, ceberrûtu ile kasıp kavurdu. Herşeyi avucuna aldı. Bütün ağızlara ot tıktı, bitirdi. Şimdi de bunları ilim aleminde yapıyor. Böyle müstebit tarihte görülmemiştir. Artık kimin haddine tarih yazsın. Dil ile meşgul olsun. Dâhilik hırsı büyük ama, zavallı pek beyinsiz. Keşif ve icad için vurunuyor ve bunu da şaşılacak şey, istibdat ile yapmak istiyor. Fakat yine yapamıyor. Siyasetteki sıfırlığı mâlûmdur. Nitekim bu eserde bunlardan çok bahsettik. İlimde de öyle. Bu hususta yani tarih ve din işlerinde yaptığı sırf Yusuf Ziya'nın safsatalarına sarılmaktan ibaret olmuştur. Onu taklittir. Böyle bir safsata bile keşfedememiştir.

Dili toplayacak, iki yılda kamus yapacakmış. Ne ham fikir. Ne cehalet! Evvelâ dili Anadolu'da, Azerbaycan'da ilâh. toplamalı. Sonra Selçuk, eski ve yeni Osmanlı, Azerî, Çağatay, Uygur ilâh. şivelerinde mevcut kitaplardan toplamalı. Sonra mevcut lûgat kitaplarını yeniden ve bizim Türkçe izah ile basmalı. Sonra bunları birleştirerek ve usulü dairesinde bir kamus yapmalı. Ondan sonra İngilizce gibi tekemmül etmiş bir dilin kamusunda bizde olmıyan ve son asır terakkiyatına ait lûgatları alıp

eski ve yeni Türkçeden onlara mukabil koymalıdır. Edatlarla ve onların tamimleriyle yapılacak lûgatlar da yardım eder. Bu işler iki değil, yirmi yılda belki olmaz. Hem de bizde alim ve mütehassıs yok. Evvelâ Avrupa'dan Bang, Totoviç ve Kovaski gibi âlimleri getirip onların fikirlerini almalı, onlara toplamak usulleri hakkında kaideler tespıt ettirmeli.

İşe bak ki, Semih Rifat gibi bir mühim şarlatan bu dil encümeninin reisidir.

17 Eylül :

12 Eylül Milliyet geldi. İktisat Vekili Celâl Mustafa Kemâl'e bu telgrafı çekmiş. Telgrafı ve Mustafa Kemâl'in cevabını gazetenin başına ve çerçeve içine büyük bir meta imiş gibi koymuşlar. Şu Celâl'in dalkavukluğuna bak. Abdülhamid'e yapılan dalkavuklukları geçtiler. Abdülhamidin eser feyz ilhamları vardı. Bunda da var. O devir dalkavukları padişahın abd-i kemteri idiler. Bunlar Cumhuriyet Padişahının mefkûreci amelesi. Onlar kuvveti padişahlarının teveccühatı bînihayâtından alırlardı. Bunlar da öyle. Telgraf şu :

Türkiye Reis-i Cumhuru Ulu Gazi Hazretlerine

İdare ve feyzinizin ilhamı ile işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sizin yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi mefkûreci bir ameleniz sıfatıyle candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kuvvet ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet menbaı olan yüksek teveccüh ve itimadınızın devamı en yüksek emelimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim büyük paşam.

İktisat Vekili
Mahmud Celâl

Bundan on yıl kadar evvel aczinden dolayı İktisat Vekâle-

tinden istifa ettirilen Celâl bugün iktisadî buhrana çare bulmak için vekil yapılıyor. Bu acizlerini ve şaşkınlıklarını gösterir.

Ayni nüshada Doktor Reşid Galib'in dil hakkında epeyce safsatalı uzun makalesi var. Bunun bir iki yeri yine dalkavukluk. Celâl amele, bu nefer yazmış... Bu makalelerin tuz ve biberi.

Güya İsmet vergileri hafifletecekti. İnhisarlardan bazısını kaldıracağını söylemişti. Bilâkis yeniden üç inhisar daha yapmışlar. Nakliyat ve vapur işletme inhisarı, tahlisiye inhisarı, afyon inhisarı. Görülmemiş şeyler. Dün şöyle deyip, bugün aksini yapmaya utanmıyorlar da.

Darülfünûn bir gazi mükâfatı ihdas etmiş. Fakat parası hükûmetten Avrupada yaparlar, fakat parasını adı konan verir. Daha çirkini bu mükâfatı Mustafa Kemâl'e vermişler. Sanki yazdığı tarih bir tarihtir. Ne maskaralık!..

16 Teşrin-i evvel Milliyet geldi. Fransa ile de muallak meseleleri de hâl için Fransız Suriye Fevkalâde Komiseri Pol Niso'nun Ankara'ya geldiğini yazıyor.

Bir itilâf da imza edilmiş. Bizimkiler Fransızlara da birçok şeyler vermişler. Ezcümle Suriye hududunu Fransızlara göre halletmişler. Suriyeye kaçan Ermeni, Arap ve emsâlinin mallarını vermeyi kabul etmişler. Buna mukabil de Fransızlara Suriyedeki Türk muhalifleri barındırmamağı rica etmişler.

İşte bu suretle bir müddettir gelen diplomatik teşebbüsat hitam bulmuştur. Hepsine de nice devlet, millet menfaatleri verilmiş. Onlardan sade Türk muhalifler aleyhine hareket alınmıştır. Yani kendi şahısları, mevkiileri menfaati.

1930 yılı sonunda bütün tetkikatım bitmişti. Yazacağım şeylerin hepsini yazmıştım. Fakat bunları bir gözden geçirmek, gördüğüm yanlışlıkları ve eksikleri düzeltmek ve ikmâl etmek, hatıratımın son kısmına devam etmek, felsefe, felsefe tarihi, sosyoloji, moral, sendika, ilâh.. emsâlini okumak, fransızca

neşriyat ile ve yine sıkı bir çalışma ile iki yıl daha geçti. Bu arada hatıratımın millî cidalden itibaren olan kısmını da bir kitap halinde hülâsa ettim. Bugün yani 16 Teşrin-i sâni 1932 de bunları da bitirdim. İlmî tetkikatım artık katiyen bitmiştir. Şimdi elimdeki eserleri bastırmakla meşgul olacağım. Mısırda bir matbaa yapacağım. Şimdi bekârım da. Artık yeni bir hayata giriyorum. Yakında eşyaları satıp Paris'ten gideceğim. Eserlerimi bastırmadan ölürüm sonra zayi olur ihtimalile ihtiyat olarak eserlerden birer nüsha yazdırıp bir kısmını Paris Bibliyotek Nasyonal'ine, bir kısmını Berlin Prusya Kütüphanesine yollayacağım. Her şeyi bitirdim ama, ben de bitmişim. Uzun bir istirahate muhtacım.

Zevcemden şu mektup geldi :

« ...Bu son senelerde sizi çok üzüyor ve hergün birbirimizi üzüyorduk. Ben kendime bir hayat arkadaşı buldum. Kendisi sizin kadar yüksek değilse de ahlâkımız zannederim birbirimize uyacaktır. Siz orada bahtiyar olunuz. Ben de burada bahtiyar olamaz isem de kendi düşen ağlamaz. Bütün kabahatler bendedir. Sizi son derece namuslu ve şerefli bir insan olarak tanıyorum. Bunu başkasından duyarak üzülmene imkân bırakmıyorum...»

İffet

Eh, hepsi tamam oldu. Derhal parmağımda ondokuz yıl taşımış olduğum lânet halkasını çıkardım. Avukat Farukî ile Reşid Safvet'e bir mektup yazdım. Derhal boşanma muamelesi yapmak için bir avukat tuttum. Namussuz, vicdansız karı. Sonunda bana boynuz da taktı. Dünyada en korktuğum şey bu idi. Bu da başıma geldi. Ben derhal boşayarak namusumu kurtarıyorum. İptida beni deli etti. Eğer karı burada olsaydı. Birden elimden bir kaza çıkardı. Düşüne düşüne geçti. Fakat Kanun-u Medeniye lânet ettim. Şeriat usulü olsa idi beş dakikada biterdi.

Atalarımız : «Karı dediğin el kiridir, yıkarsın gider» derlerdi. Ah ne güzelmiş. Galiba bu işte Neron ve İsmet'in de parmağı var.

Bundan böyle hatırat da yazmıyacağım. Artık eserlerimi bastırmak bir de Oğuz Kağan destanını yazmak kalıyor. Hayatım bu iki şeye münhasır kalmıştır.

Mısırdan aldığım mektupda Mısır'a matbaa götürmek doğru olmıyacak yazılıyor ve beni bu fikirden vazgeçiriyorlar. Matbaa almıyacağım ama, iyi etmiyeceğim zannediyorum.

Birini gördüm. İzmir vak'asını anlattı. O mükemmel bir isyan imiş. Eğer Fethi adam olupta isyanın başına geçse imiş derhal İzmir'e sahip olurmuş. Oradaki askerler de hazırmış. Fakat Fethi'de o kumaş yokmuş. Böyle İzmir'de bir liva olsa imiş, isyan derhal taammüm ederdi. Keza Menemen vak'asında ahali oradaki askerler, hepsi kıyamcılara iltihak etmişler imiş. Eğer isyanı yapan derviş aklı başında biri olup da meydanda zikir ile meşgul olacağına telgraf ve telefonları kesse asker ve ahaliden bir kuvvet tanzim etse, cephane deposunu yakalasaydı ve böyle İzmir'e doğru yürüseydi çığ gibi büyürdü. Ve İzmir ile birleşirdi. İdareyi devirmesi mümkün olurdu. Ne çareki o dirayette bir adam değilmiş.

Bir şey anlattı ki pek mühim : Bir kadın bir polisle gayri meşru bir münasebette imiş. Kadın birgün polise demişki : «Böyle güç oluyor, sana kızımı nikâhla vereyim, o vakit beraber bulunuruz.» Böyle yapmışlar. Lâkin birgün kız kocasını anası ile yakalamış. Kıyamet kopmuş, kız boşanmak için dava açmış. Mahkemede bunlar sübut bulmuş. Galiba hakim işin çirkinliğinden pek müteessir olmuş olacak ki vazifesi değil ama kendini tutamamış : «Be kadın! Sen utanmaz mısın? Ayıp değil mi? demiş. Kadın : «Ah! Hakim efendi, cumhuriyette ayıp olur mu?» demiş. Bu gayet mühim, karakteristik bir vak'a ve sözdür. Türkiyede fuhşun, hayatın ne dereceye geldiğini ve bu bâpta halkta ne zihniyet hasıl olduğunu gösterir ve Mustafa Kemâl'in

memleketi iffet hussuunda da ne yaptığını söyler, bundan beliğ bir söz olmaz.

Şimdi buraya Cumhuriyetin halini, mümeyyiz vasıflarını yazıp, bu eseri de bitiriyorum.

Türkiyede Lozan Sulhu ile Millî Harekât ve cidal devri bitip cumhuriyet ile yeni bir idare ve devre başlamıştır.

Cumhuriyetin mümeyyiz vasıfları :

Cumhuriyetde birkaç devir vardır :

1 — Klik teşkili devri : Mustafa Kemâl namuslu ve millî harekette hizmet etmiş kimseleri tepelemeğe başladı. Cahil, katil, hırsız, tulumbacı, pezevenk, mürtekib, mahkemelere düşmüş, hasılı bir yüz karası olan adamları etrafına topladı. Çankayada bunlardan bir klik teşkil etti. Bunlar iki kısım olup birisi sırf vurucular ki, bunlar Cumhuriyet tüfekçileridir. Bir kısmı muharrirlerdir ki, bunlar matbuat tüfekçisi ve meddahlardır. Millî harekette hizmet etmiş olanların her birini bir suretle imha etti.

2 — Hürriyeti İmha Devri : Matbuatı kırdı, geçirdi. Hür gazeteleri ve muharirlerini yok etti. Kendi parasiyle Mustafa Kemâl Hakimiyet-i Milliye, Milliyet gibi gazeteler ve bir takım mecmualar tesis etti. Vakit ve Akşam gibi gazeteleri maaşlar vererek, sahiplerini mebus yaparak ele aldı. Millet Meclisini, vekilleri, hükûmeti bir kukla haline koydu.

3 — Terör Devri : Katliâm halinde muhtelif idamlar, istiklâl mahkemeleri yaparak büyük bir terör yaptı. Bütün milleti korkutup susturdu. Memleketi takrir-i sükûn adlı ve idare-i örfiyeden müthiş bir kanun altına koydu.

4 — Militarizm Devri : Orduyu ele alıp, onunla milleti tehdit etti. Militarizmin her şeysi hükümrân oldu.

5 — İstibdat Devri : Bunlarla müthiş bir istibdat başladı. Millet kan kustu.

6 — Sefahet, içki, fuhuş ve İsraf Devri : Bu ilk tedbirler muhalif bırakmadı. Milleti yıldırdı. Saha böyle açılınca bir se-

fahet ve bir zevk safadır başladı. İnşaat, villâlar, havuzlar, Yalovalar, âlem-i âb'lar, balolar, danslar aldı yürüdü. Gece gündüz içildi. Her tarafta dans yerleri açıldı. Büyük rezaletler oldu. Aile rabıtaları kalktı. Fuhuş alabildiğine yürüdü. Hergün merasim, zafer bayramları adında hergün bayram, büyük alaylar tertip edildi. Eğlenildi. Fuhşa bulanıldı. Türklerde bir namus vardı, o da gitti. Bu devreye Balo Devri, Bayram Devri, Dans Devri, Düğün Devri, Mirasyedilik Devri adları da verilebilir. Osmanlı Devrinin lâle safalarını, alem-i âb'larını hatta Bizans'ın fuhuşlarını gölgede bıraktılar.

7 — Favoritizm Devri : Büyük bir Favoritizm başladı. Eşe dosta, bilhassa dalkavuklara, pezevenklere, memuriyetler, mebusluklar, imtiyazlar, şirket meclisi idarelerinde azâlık ve emsâli ihsanlar yağdı. Herkes büyük bir hırsla cebini doldurmaya koyuldu. Kaatilden, mürtekibten, tulumbacıdan, cahilden mebuslar, vekiller yapıldı. Valiliklere her yerde asdaka-yı bendegân yerleştirildi.

8 — Kibr-ü Gurur Devri : Bunlar olunca ve hiç kimse tenkid edemeyince, kendilerinin müthiş kuvvetli oldukları zannına düşüp, büyük bir azamet hasıl ettiler. Keyfe mayeşa' lâyüs'el ammâ yef'âl, tarzında harekete başladılar. Kendilerini dâhi, âlim, mucid, kâşif, ilham alır zannettiler. Kanun harici icraata koyuldular. Şiddetli zulüm oldu.

9 — Dalkavukluk Devri : Dalkavuklar bilekleri, bacakları sıvadılar. Mustafa Kemâl'i dahi, Güneş, Münci, Peygamber ilâh. yaptılar. Ve nihayet Tanrı derecesine çıkardılar. Sözlerine «Vecizeler» ve emirlerine «Yüksek Telkin, ilh...» dediler. Tarihimizde hiçbir devirde dalkavukluk bu kadar hünerle yapılmamıştı.

10 — Asrîleşme Devri : Türkü harsından, ananesinden, tecrid edip, sırf bir Avrupalı yapmak için bir sürü şeyler yaptılar. Bunların adlarına inkılâp dediler. Bu devrede inkılâblar yahut inkılâb delilikleri devri demek de caizdir. Bir sürü inkılâblar yaptılar : Şapka giydirmek, Medrese ve Tekkeleri kapamak, yazıyı değiştirmek, Tuğralar ve emsâlinin imhası gibi Türk orijinalliğinin imhası, kız ve oğlan çocukları mektepte karışık okutmak, ilâh...

11 — Heykel Devri : Mustafa Kemâl yüzlerce heykelini diktirdi. Ebedîleşmek için bu tarzda daha bir takım şeyler yaptı.

12 — Vurgun Devri : Zevk sefa ve kumar, fuhuş artınca, onun daima gölgesi gibi peşinden giden parasızlık geldi. Bu gelince de hırsızlık gelir, geldi. Dalkavuklar, yâran, asdaka-yı bendegân, pezevenkler, irtikâba, rüşvete, hırsızlığa döküldüler. Müthiş bir vurgun oldu. Şirketlere azâ modası aldı yürüdü.

13 — Ağır Vergiler Devri : İsraf ve vurgun olunca tabiatiyle para ihtiyacı arttı. Çare olarak ağır vergiler, inhisarlar kondu. Millet soyuldu, soğana çevrildi.

14 — Malî ve iktisâdî buhran devri : Bunlar ve ağır vergiler daima buhrana münceer olur, oldu. Müthiş bir buhran geldi. Memleket yandı yıkıldı.

15 — İsyan Devri : Köylü, şehirli, amele, esnaf, münevverler, gençler, mektep talebesi söylenmeye, hükümeti tenkide başladılar. Belediye intihabında herkes reylerini hükümet aleyhine verdi. İzmir'de Kahrolsun Mustafa Kemâl diye bağırdılar. Bu da birtakım şedid tedbirler ile bastırıldı. Ateş kül altında duruyor.

16 — Millî İktisad ve Tasarruf Devri : Para bulamayınca, memurları azaltmağa, maaşlarını kesmeğe, kontenjan yapmağa ve misillû tedbirlere koyuldular. Yine olmadı. Hariçten istikraz yapmağa çalıştılar. Sade İtalyadan para alabildiler.

17 — Diplomatik Uyuşma Devri : Vaziyetleri fena, mevkileri tehlikede gören bu adamlar, bir taraftan harıl harıl para aramakla beraber hudut haricindeki Türk muhalifleri de tepelemeğe teşebbüs edip, Yunanistan, İtalya, İran, Irak, Bulgaristan ve Fransa, Suriye ile muahedeler yapıp onlara devlet ve millet menfaatlerini vererek bütün muallâk meseleleri hallettiler.

Onlardan sade, Türk muhalifleri tepelemeyi istediler ve tepelettiler.

18 — İrfan ve Tahsilde Fetret ve Anarşi Devri : Tahsil adeta durmuştu. Tarih yerine Mustafa Kemal'e kaside okutuluyor. Din tedrisatı kaldırılmıştı.

İstibdat denilen şey daima aynı şeydir. Otokrasi, cumhuriyet gibi şekiller onu değiştiremez. İstibdadın bir mahiyeti vardır. Nereye giderse mahiyeti de arkasından gelir. İşte söylediğimiz bütün maddeler böyle gelmiştir. Bu devirler birbirinden ayrı şeyler değildir. Birbirine zamanca ve herşeyce bağlıdır.

İşte bütün söylediklerimizi görünce Cumhuriyet devrinin kendisini böylece hülâsa ettiği, böylece mümeyyiz vasıflarını gösterdiği anlaşılır.

İşte Mustafa Kemâl'in yaptığı, kârı, hüneri, iktidarı, mahiyeti budur.

Bugün aldıkları tedbirlerin de para etmediğini görüyorlar. Halkın hoşnutsuzluğu değil, nefreti umumî ve şiddetlidir. Muhalefet ne içerde ne dışarda yapılamıyor. Fakat iktisadî buhran hem devlet ve milleti, hem de bu adamların mevkilerini kemirip duruyor. Milletin içinde müthiş bir Bora!.. Patlayacak günü bekliyor. Ben bunlara «Bahtiyar Zalimler» diyorum. Abdülazize Namık Kemâller, Ziya Paşalar, Ali Süaviler, Avrupaya kaçıp neler yazmış ve yapmışlardı. Avrupada Abdülhamid'e ne uzun ve müthiş muhalefet yapılmıştı. Bunlara artık yapılamıyor ve yapan yok. Fakat artık talihleri dönmüş görünüyor. Kara günlerini bekliyorlar.

Herşeyi satıp savdım. Apartmanı bıraktım. Otele çıktım.

27 Kânun-u sâni 1933 tarihinde Marsilya'dan vapura binip İskenderiyeye gidiyorum. Orada oturacağım. Üç beş ay hiç okumaksızın istirahat ve tedavî yapacağım. Dimağım pek yorgun. sonra ilmî neşriyat yapacağım, kezâ bütün eserlerimden bir nüsha yazıp, Avrupa kütüphanelerine koyacağım ki zayi olmasın. Hatıratımı ise birçok nüsha yazıp, gizli yerlere saklayacağım, bundan sonra, dimağımı dinlendirmek için aylarca istirahat edeceğim. Sonra bir taraftan neşriyat yapacağım. Bir taraftan Oğuz Kağan destanına başlayacağım. Bu destanada kaç yıldır başlıyacağım. İşleri bitirip de halâ başlıyamıyorum. Artık ne hatırat yazacağım. ne de yeniden bir eser. eBnim için herşey bitmiştir.

Son

***

Bu hatıratı kopya ettim. Bugün bunlar da bitti. Şimdi şunu ilâve ediyorum: İskenderiye'de bir apartman tuttum. Eşya aldım. Yeniden ev düzdüm. Pariste son iki üç ay içinde hergün zayıfladım. Vücudumun her tarafını ağrılar kapladı. Hiçbir şey hazmedemiyordum. Bu esnada okuyup yazma da yoktu. Ama halim böyleydi. Karının başımdan def'ine memnun oldum. Fakat bu aynı zamanda bana fena tesir etti. Boynuz takmak gücüme, ârıma gitti. Bu tesir hergün daha ziyade arttı. İçimi, beynimi yedi durdu. Hazmı bozdu, uykumu aldı. Beni müthiş keder ve hiddet kapladı. İskenderiye'ye geldiğim vakit tartıldım. Sıkletimden tam onaltı kilo kaybetmişim. Yüz metre yürüyemiyordum. Hattâ ayakta duramıyorum. Benzim balmumu gibi olmuştu. Karı beni az kaldı öldürüyordu.

Yerleştim. Okuma yazma yok. Sıhhatime dikkate başladım. Uykum ve hazmim düzeldi. Benzime kan geldi. Beş ay böyle gitti. Sıkletim doksan iki kiloyu buldu. Yani onaltı kiloyu kazandığım gibi iki kiloda fazla artmışım. Bunu kaybetmek için çok yürümeye başladım ve yemeği azalttım.

Dimağî vaziyetim de pek iyileşti. Yorgunluktan eser kalmadı. Birtakım adamlar buldum. Onlara para ile eserlerimi tebyiz ettirdim. Ciltlettim. Bir kısmını Berlin Devlet Kütüphanesine, Türk Bilig Revü'sünü de beşinci nüshaya (1935 Yılı numaralısı) kadar bastırdım. Dört beş aydır da hatıratımı kendim kopya kâğıtlarıyle müteaddid nüshalar olarak yazdım. Bugün

yani 12 Mart 1935 Cuma günü bu da bitti. Hatıratımdan evvel şiirlerimi de, Türkiyenin ihyası proğramını da müteaddid nüsha olarak yazmıştım. Bunları başkasına yazdırmak mümkün değildi. Kendim yazdım. Şimdi bunları eve bir mücellid getirip cildleteceğim, alıp Avrupaya götüreceğim. Emin yerlerde saklatacağım. Bunu da yaptığım gün gönlüm büsbütün rahat olacak.

Dr. RIZA NUR

ZİYA PAŞA'NIN İKİNCİ ZAFERNAMESİ

NAŞİRİ
AKTOLGA

EYLÜL 1935
ROMA'DA YAZILMIŞTIR

Karakış. Küremiş bir bora tüyler ürperten bir çığlıkla esiyor, ortalığı altüst ediyor. Yer gük, bulut ağaç, toz, toprak, hep allak bullak. Kapkara olmuş. Koca çınarların dalları birbirine giriyor; çarpışıyor, çarpışıyor, çatır çatır kırılıp havada yel elinde oyuncak bir tüy gibi oradan oraya fırlıyor, dönüp dolaşıyor; kıvranıyor, yuvarlanıyor. Bora bu ağaçları niçin kırar, bu gazap nedendir, belli değil. Bulutlar yerlerinden kopmuş, bir tül gibi uçuyor; baş döndürücü bir çabuklukla geçip gidiyor. Neden ve nereye giderler kimse bilmez. Bir sır ki belirsiz.. Kuş, hayvan, insan herbiri bir deliğe girmiş. İn, cin yok. Sanki kürre-i arz boşalmış. Dünya yıkılıyor. Gözümün önünden kara hayaller birbiri arkasından koşuyordu. Derken heybetli top, gür sakalı karmakarışık olmuş, karalar giymiş biri geldi, önüme dikildi. Tanıdım : Şair Ziya Paşa.

Bu kara dekor içinde, gürleyen bir sesle bana dedi ki :

«Zavallı Türk milleti ne günlere kalmış!... Türk yurdu cehennem olmuş. Yanıyor. Biz Ali Paşalara, Abdülhamidlere kızardık. Meğer onlar zemzemle yıkanmışlar. Milletin halinden matem içindeyim; bu te'sirle yeni bir zafername yazdım. Bizde vatan sevgisi, onun için gayret, fedakârlık vardı. Dünya terakki dünyasıdır, şimdi bu gayret daha çok olacaktı. Halbuki hiç kalmamış. İşe bak ki yine gayret bize düştü. Bu zafernameyi vermek için adam aradım. Seni salık verdiler. Dediler. AKTAŞ derler bir er vardır. Namuslu gayretli kişidir, yurdunu sever, hem de yiğit biridir. **Namık Kemal**'in ve senin yerini şimdi o tutmuştur. Ona ver. Ben de geldim. Biz tanrının yanındayız. İşleri sizden iyi görürüz, biliriz.»

Zafernameyi okudu :

ZAFERNAME

Büyük şair Bozok Salih şu şiiri yazmış :

Sen ey güneşler güneşi!
Sen neler etmedin, neler!..
Maydanozlu köfteler.
Söyle be, Türk!. Var mı onun eşi?.

***

Bir suratın var, domates, patlıcan.
Heybetinden korkar gören arslan.
Kudret-i İskender, Sezar, Anibal,
Hulâgü, Timurlenk, Napolyon ve balı
Bir iyice yoğurttu,
İşte bu hamurdan seni doğurttu.
Bundan kahraman tatlı ve balsın
Türk Milleti'nin boynunda vebalsin

***

Ey Türk'ü yaratan Tanrı!
Lüp, kız, oğlan, karı,
Para, saray hep sana armağan
Adam aman... Bizim zaman...

***

Cihana şan verdi binbir cengi
Yaşa sen, ey safa pezevengi!..
Zaferin ne ulu oldu?!.
Dünya safa dolu oldu...

***

Çal oynasın, vur patlasın...
Düşmanlar ölsün, çatlasın. .

Bu şiir Dünyada daha eşi görülmemiş bir şiirdir. Esbak

Mustafa Kemal, sabık Ulu Gazi Hazretleri el'an Atatürk ve ultramodern Kammal Atatürk diye anılan zat, âdi insanlar gibi bir noktaya saplanıp kalmayan ve daima herkes nasıl kirli çamaşır değiştirirse kirlendikçe adını değiştiren bu büyük adam zaten kendileri de pek eski ve çok tanınmış, anadan doğma yüksek bir şâir olduklarından derhal bu şiirdeki ruh yüceliğini, san'at inceliklerini anlamış, Bozuk şâire büyük ihsanlarda bulunmuştur. Onu kendi hususi saray şâirleri arasına almıştır. Ne harika! Ciğerciden şâir oluyor, bir şiir bir mori zotiyi en yüksek mertebelere çıkarıyor. Olunca şâir böyle olmalı. Bu şiiri görünce ben vaktiyle şâir olduğuma utandım. Şâir-i Azam Filorinalı Nâzım, şair bezirgân Ahmed İhsan, şâir Kel Ali, şâir Mor Dudak ve diğer lâkapla katil Recep Zühtü gibi Türkiye'nin son büyük şâirleri bu şiir için demişler ki : «Daha böyle bir şiir ne meşhur İbrani şâiri Homer, ne Rus şâiri Darvin, ne Fransız şâiri Hegel ve Robespiyer, ne Alman şâiri Bismark, ne eski Yunan şâiri Klod Bornar, ne İran şairi ve meşhur Şehnâme sahibi Puşkin tarafından yazılamamıştır.»

Bezirgân, Kel, Mordudak gibi sözler söylediğime darılmayın. Yiğit lâkabı ile anılır. Yoksa böyle büyük ricale karşı hakaret aklıma bile gelmez ve haddim değildir. Ahmet İhsan bir yahudi aileden Türk'e dönme bir kimsedir. Çok zaman matbaacılık, hırdavatçılık ve sonra simsarlık ve madrabazlık ettiğinden, her pazara girdiğinden ona bu lâkabı vermişlerdir. Henüz yaşı otuzbire varmıştır. Bir kere yetmişine varsın, bir moruk olsun, Dünyanın en birinci ekonomi âlimi olacaktır. Kel Ali yaşlandıkça saçı düşmüş değildir. Çocukluğunda sıvama kel olmuş, keli geçmiş ise de bir daha saç bitmemiştir. Geçenlerde iktisat bakanlığı istatistik müdürü saymış, başında 41 saç varmış. Herkes kırk bir kere maşallah... tüü... tüü... demişler, bir çok tükürmüşler. Kimi dedi ki bu tükürmeler onun bir çok masum astırdığındandır, kimi de «Hayır, başına nazar değmesin diyedir» dediler. Recep Zühtünün dudakları mosmordur. Çünkü kendisi

Manastır çingenelerinin en asil bir ailesindendir. Kanına yabancı girmeyen halis çingenelerin dudağı mor olur. Bu asalet işaretidir. Nitekim Tevfik Rüştü denilen, bütün Avrupa diplomatlarını hayranlıklarından şaşkınlaştırıp güldüren, ekseriya palyaço rolü yaparak onları dolaba koyan büyük zatın da dudakları mosmor ve kalındır. Çünkü o da Rodos'un asil bir çingene ailesinin oğludur. Bu aileye Rodoslu'lar «Bedler» lâkabını vermişlerdir. Mânâsı çirkin demektir. Dört asırdır aile adları budur. Rodos'lular haksızlık etmişlerdir. Çünkü Dünyada güzel insan bir tane varsa o da Tevfik Rüştüdür. İnsan yüzüne bakamaz, zira gözleri kamaşır. Hatta bütün diplomat frenkler diyorlarmış ki, eğer erkekten Dünya güzeli seçmek adet olsaydı Tevfik Rüştü'yü seçerdik. Bunun içindir ki, Atatürk onu Avrupa'ya herkes Türklerin ne güzel olduğunu görsün, arı cinsten olduğunu kabul etsin diye gönderip dolaştırıyor. Ve her onu gören hayran olup Atatürk'ün «Türkler arı (Ariyen) cinsindendir. İspatı arı kelimesinin türkçe olup temiz manasına olmasıdır. Hatta arının balı temiz olduğundan o böceğe de arı denmiştir. İşte delili.» demesini tasdik ediyorlar. Tevfik Rüştü'nün suratı da buna ikinci bir delil oluyor. Bu arı kelimesi karı vezninden̈dir. Eskiden arık idi, kuyruğu düştü, arı kaldı. Yani semizledi. Nitekim arı denilen böceğin kuyruğu yoktur. Temiz mânâsına geldiği gibi sokan arı manasına da gelir. Nitekim dilini eşek arısı soksun derler. Zaten bu hayvan da «arı» (ariyen) ırkından olduğundan ona arı denmiştir ki bu da Atatürk'ün buluşlarındandır.

Recep Zühtü çingene olduğu halde adam asmaz. Cinsinin töresini bozmuş, tabanca ile vurur. Ankara tanrısı Atatürk'ün en kahraman kullarındandır. Çok adam öldürdü. Öldürdüğü adamların sayısı bozok Salih'in Kılıç Ali'nin öldürdüklerinden çoktur. Hatta Çengel köyünde bir kızı evlenme vaadi ile aldatır, metres yapıp iki yıl kullanır. Nihayet kız : «Hani karını boşayıp beni alacaktın» derse de olmaz. Kız aldatıldığına kızar,

Recep Zühtü'nün o'na aldığı elli bin liralık mücevheratı geri gönderir, Recep Zühtü de kızıp bir akşam üstü, Polis Müdürünü alıp beraber Çengelköyüne kızın evine geldi. Kızı dokuz kurşunla vurdu...! Böyle kahramanlık daha görülmemişti. Atatürk böyle yiğidi kaybetmek istemezdi. Çünkü millet için lâzımlı adamdı. Etrafını hep böyle çingene, arap ve emsali ile doldurmuştur. Çünkü kahramanlar bu milletlerden yetişir. Hem de ne yapalım, Türkü sevmez. Hemen hekimler, hâkimler gönderdi, işi Kara Kaplıya uydurdu. —Uymadı diyen garezkârlar var amma haltetmişler— Bu hekimler, hâkimler onu beraat değil mahkemeye bile yollamayıp men'i muhakemesine karar verdiler. Hem bu suretle medeniyet âlemine Türkiye'nin hâkimlerinin dirayetini, Türkiye'deki adaleti parlak bir surette göstermiş oldu. Atatürk ne harikadır?!... Böyle adi bir vesileden millet için ne büyük bir şeref çıkardı.

Atatürk, başbakan general İnönü'yü de çağırtmış, demiş ki: «Millet Meclisine yaz da orada bir halt karıştırmasınlar, oturdukları yerde otursunlar.» İnönü de Meclis'e resmî bir tezkere yazıp onda : «Recep Zühtü gayrimeşrû kullandığı bir karıyı öldürdü. Bunda mes'uliyeti mucip hiçbir şey yoktur. Tevkif ettirmedik ve ettirmeyiz. O anda Recep Zühtü kendine malik değildi, ne yapsın. Bu kadar kullandığı ve daha da kullanmak istediği kadın olmaz demiş. Bunu işitince Recep Zühtü'nün gözü dönmüş, aklı zıvanasından çıkmış, tabancasını çekip vurmuş. Aklı zıvanasından çıkar ya. Çıkınca da vurur ya. Mademki böyle olmuş, tabii mes'uliyeti yoktur. Polis müdürünün cinayette hazır bulunmasına gelince : Cumhurreisi veya Başvekil ben bizzat cinayette bulunacak değiliz ya. Bize vekâleten polis müdürü bulunmuştur. Usül böyledir. Bundan tabii bir şey olamaz. Bilesiniz!.. Ha!..» demiş. Celsede bu okununca meb'uslar: «Biz ne dedik?.. Kime gözünün üstünde kaşın var dedik? Cumhuriyetten beri böyle şeyler hemen hergün oluyor da birgün sesimizi çıkardık mı?.. Bunu yazmağa lüzum var mı idi sanki?!..» demişler.

Atatürk'ün bu harikavî işine, dahiliğine, Türkler de, Avrupalılar da öyle hayrân oldular ki, birden dudaklarını ısırıvermişlerdir. Demişler ki, henüz böyle ültra-hârika yalnız Türk Hukuk Tarihinde değil, Avrupa'nınkinde de görülmemiştir. Ama müfsidler durmadılar. Dediler ki: «Adaleti, memleketin kanunlarını milletin şerefini, namusunu bir çingeneye fedâ etti». Onlara derim ki : «Öyle etmesin de bir çingeneyi bir orospuya mı fedâ etsin?!..» Yine dediler ki : «Bu rezaleti elâleme karşı böyle nasıl yaptı? Cumhuriyetin alnına kara leke sürdü. Bu adamda hiç utanma yoktur». Yalan değil, evet, Atatürk hiç utanmaz. Onun en birinci meziyeti budur? Bu maskaralar unutuyorlar ki, tanrıların sıfatları arasında utanma sıfatı yoktur. Bu aralık üniversite talebesine profesörleri bir derste Atatürk'ün cumhuriyetinin büyük adaletinden bahseder. Adam bu adalete hayran olmuş. Bu te'sirle bu dersi vermiş ise de talebe hep birden kalemlerini sıralara vurarak «Ya Recep Zühtü... Ya Recep Zühtü...» diye bar bar bağırmışlar. Rezalet olmuş. Tabii bunlar henüz talebedir. Akılları ermez, asıl ben müfsidlere kızıyorum ki, söyledikleri sözler pek ağır ithamlardır. Yine bir takım müfsidler de : «Hadi... Mordudak cinayeti işlemek için orada idi. Polis müdürü ne diye oraya geldi? Demek cinayette ortaktı. Her yerde polis kaatili tutar, mazluma yardım eder, bu kaatile yardım ediyor, halkın canını korur, bu halkı öldürtüyor» dediler. Bu adamlar mutlaka her şeyi kötü gözle görürler. Polis müdürü oraya ne diye mi geldi? Ayol, bir cinayet yerine kim gelir? Polis gelir, Mordudak büyük ricâlden ve asil bir zat olduğundan onun cinayetine polis neferi yerine, polis müdürü gelmiştir. Bundan tabii, bundan kanunî ne vardır?!. Bunu fena tefsir etmeğe lüzum var mı? Hattâ bu polis müdürü o kadar dirayet göstermiştir ki, cinayet yerine, cinayetten evvel ve câni ile beraber gelmiştir. Bu bir harikadır. Daha Dünyada görülmemiştir. Yalnız bu işte teessüf edilecek bir şey varsa o da Ata Tanrının böyle kıymetli bir polis müdürüne mükâfat verip büyük bir mevkiye tayin etmemesidir. Yine bazı müfsidler : «Hadi... Bu polis müdürü dirayeti ile orada idi. Niye câniyi tevkif etmedi?» dediler. Bunlar câhildir. Meb'us tevkif edilemez. Bilmiyorlar. Fakat sen bana : «Bu cürmü meşhuttur. Meb'us da tevkif edilir» desen buna cevap bulamam. Bir takımları da yine İsmet'e cevap olarak: «Mordudak deli mi imiş?!. Cinayet işleyen herkes, haklı da, haksız da olsa o ân için deli gibidir. Öyle olmasa zaten cinayet işleyemez. Lombrozo bunu pek güzel yazmıştır. O halde diğer kaatilleri niye tevkif ediyorlar?» dediler. Buna da cevap veremiyeceğim. Bir takımları da : «Ah, o doktorlar!.. Türk hekimliğini rezil ettiler» dediler. Buna cevabı hekimler versinler. Müddeiumumi prosodürü çiğnedi dediler. Bunada cevabı avukatlar versinler.

Kılıç Ali, Bozok Salih ve cellâd arkadaşları bu vak'a üzerine Recep Zühtü'yü kıskanmışlar, bir toplantı yapıp demişler ki : «Atatürk artık bunu sever, bizim pabucumuz artık dama atılmış demektir. Biz de yeni birkaç kişi daha öldürmeliyiz.» Bu kararı yakında icra edeceklermiş. Hakları var.

Metresini öldürdükten sonra Recep Zühtü'nün asaletlû kanı kaynamış. On gün istirahattan sonra Beyoğlunda Park Otele gitmiş, orada bir adam karısı ile oturuyormuş, kadın güzelmiş. Mordudak imrenmiş, bunların masasına gidip kadını almak istemiş, kocası ayağa kalkmış, lâf kavgası olmuş, Mordudak tabancayı çekmiş. Bereket versin, orada Lehistan Elçiliği ateşemiliteri varmış, Recep Zühtü'nün kolundan tutup tabancasını elinden almış. Az kaldı zavallı adam karısının güzelliğine kurban gidiyormuş. Müfsidler dediler : «Artık bu, zamanın Köroğlusu oldu. Bu memlekette yaşanamaz.» Yanlış, bu bir tezvirdir. Çünkü herkes çiftliğinde arada bir tavuk, horoz öldürebilir. Türkiye Atatürk'ün çiftliğidir. Mordudak da onun sevgilisi. Bundan tabii şey olmaz. Hem herkes çirkin karı alsın. Sen güzel al, gel, iştiha arttır. Olur mu?!.. Elinden alır ya... Vermezsen pek âlâ öldürür...

⁂

Gel git zaman bu meşhur şiir her yerde yayılmış, herkesin diline tespih olmuş. Fakat Aspirinci Fazıl Ahmed denen sümüklü bir murdar herif bir akşam bir biri üstüne on aspirin yutup bu şiire gizlice bir nâzire yapmış. Lâkin ne nâzire... Mânayı aksine çevirmiş, halâ Türke tanrılık eden bir mukaddes zâtı rezil etmiş. Alçak!.. Utanmaz!.. Bu benim çok gücüme gitti. Herife lânet okudum. Çok nankörmüş... Bu Fazıl Ahmed denen şair bir âcib mahlûktur. Vaktiyle babası Kureyş Eşrafından Esseyyid ül-Hicazî Hazretleri kendi eliyle ölçmüş, külahları birer metre ve yedibuçuk santimetredir. Mâlum, Hicaz eşeği en cins eşektir, meşhurdur. O kandan. Bu Fazıl Ahmed ne mümtaz yaratılmıştır ki, kimse kulağını kımıldatamadığı halde bu isteyince kulaklarını sallar, yazın sinekleri böyle kovar. Asıl gökteki Tanrı'ya çok kızgındır. Sebebi böyle kulak verip de kıçında bir kuyruk yaratmadığındandır. Bundan dolayı asîl bir arap olmasına rağmen dinden çıkmış, Kur'an'ı inkâr etmiş, kâfir ve feylesof olmuştur. Evvelce Selânikli meşhur yahudi sarrafı Cavid'in bendesi idi. Tanrı Tealâ Celle Celâlühü Atatürk Hazretlerine her gittiği yerde söverdi. O ne sövüşlerdi... İnsan yanında duramaz, kaçardı. Hâsılı ikinci defa dinsiz olmuştu. Yeni tanrı çok gazaplıdır. Babasını bulsa asar. Bereket versin babası belli değildir de asamadı. Fazıl Ahmed'in de küfürlerini duymadı. Yeni Tanrı bir gün Cavid'e gazab etmiş, sâbık Benli Vasıf ve şimdi Kılıç Ali adındaki azrailini yollamış. Bu Benli Vasıf çocukluğunda güzelmiş, herkes severmiş. O kadar ki onu başlarında taşırlarmış. Sonradan Kılıç Ali adını almasının sebebi amiral olup İngiliz donanmasını mahvetmesindendir. Mükâfat olarak bu amirallikten Yeni Tanrı onu kendisine cellâd tayin etmiştir. O kadar gayretlidir ki hem mahkemede idâm hükmünü verir, hem de darağacı meydanına gidip sabunlu ipi kendi eli ile mahkûmların boynuna takar. Zaten dedesi meşhur Edirne Zuhurî kolu çeribaşısı olup çingene adındaki şanlı milletten imiş. Demek bu yeni vazifenin tam ehlidir. Kılıç Ali sabunlu ipi sarrafın boynuna geçirir, sürüye sürüye götürüp bir çukura atar. Aspirinci efendisiz kalır. Yeni bir veliinimet bulmak peşine düşer. Küçük velinimetlerden ne çıkar?!. Tanrı en iyi velii nimettir. İnsanların, havyanların da rızkını o verir. Vakıa kiminin kuru ekmekle dişlerini kırar, ağzını cılk yara ederse de kimine de patlayıncaya kadar yedirir. Eşek kulaklı şair tekrar döner, iman tazeler. Bu sefer tam hak dinine girdi. Yâni Türk yaratıcı Tanrı Atatürk'e kuldu. Kulları paçaları sıvadı. Öyle ilâhiler, tevhidler, münacaadlar, kasîdeler yazdı ki Aşık Paşalar, Yunus Emreler, Nef'iler, Nedimler parmak ısırıp kalırlar. Mükâfatını hemen gördü meb'us tayin edildi. Cepleri para ile doldu. Bu eşşek karikatürü şairin bütün emrinde. Cebi delikti. Lâkin yeni dine girerken delik cepleri söktürmüş, yerlerine birer çuval diktirmiştir.

İşte bu adam bu kadar nimetten sonra nankörlük edip bu şiiri yazmış, Avrupa'ya göndermiş, şiir İsviçre'de vakı' meşhur Cenova şehrinin kahvehânelerinde dolaşmış :

ADITÜRK'E

Dendi sana güneşler güneşi,
Yuh, ey gebeşler gebeşi!
Bir eşsiz dâhi imişsin.
Ankara'nın kurtlu keşi!
Yaratan Tanrı oldun ha...
Be ahlât! Ayı yemişi!
Türkiye'yi yaratmışsın.
Gülerim, a eşşek leşi!
Türk dilini yapmışsın sen.
Buna derler öküz işi!
«Fe yekûn» le yok etmişsin
Tarihi, bütün geçmişi!
Vatanı cennet yapmışmışsın.
Sana derler Neron kişi!
Âlimmişsin, şairmişsin
Utan, be! A köpek çişi!

Çok kederlendim. Bunları görünce tarafımdan izahat vermek, bir şerh yazmak, bu suretle yanlışları düzeltmek, garazkârlıkları gidermek lüzumunu anladım.

Bir bir şerhedelim :

ZAFERNÂME ŞERHİ

1 — Eşek şair: «Atatürk adını takınmış» Onun haddi mi? Onun adı «Adıtürk»tür. Fena değil, bir bakıma doğru. Yâni kendim değil, adım türktür demek istemiş diyor. Fazıl Ahmed bunu murad ediyorsa haksızdır. Bu bahse ilerde tekrar geleceğiz, çünkü mühimdir.

2 — Türkün mazisini, tarihini sildi. Türkiye'yi, Türk tarihini kendinden başlattı diye alay ediyor. Haksızdır, çünkü Atatürk mâdemki tanrı olmuştur, ondo Türkiye'yi yaratma kudreti vardır. Onu herkes teslim eder. Mâdemki yaratır, yok etmek te elindedir. Yok etmiştir. Kimin ne demeğe hakkı var? Hikmetinden sual olunmaz. Keyfi öyle istemiş, öyle yapmış.

3 — Tanrılık dâva ediyor diye kızmış, eğleniyor. Yine haksız. Hem pek haksız. Güneşe göz yumuyor. O çankaya gibi yüksek bir tepeye oturmuştur. Vakıa buna Nemrut Kulesi dediler, ama ondan yüksektir. Hem her cihetle. Nemrut göğe ok attıysa bu da bok atıyor. Daha atacak ne var? Daha ne yapsın!.. Fransız gazetecileri bile ona demi-deiu, yâni yarı Tanrı dediler. Ama onlar da yarım dediklerinden haksız. O yarım değil, bütün Tanrıdır. Tanrının hurileri, gılmanları, melekleri, şeytanları, zebanileri, azraili cenneti, cehennemi varsa bunun da var. Sarayında evlâdlık adında güzel genç kızlar, çocuklar, tümen-tümen. İşte bunlar melek, hûri ve gılmandır. Onlara evlâdlık diyorsa yalan değil, insanlar tanrının evlâdıdır. Eşek kulaklı şair bunu Hırıstıyanlıktan olsun öğrenememiş. Vâkıa bazı müfsidler «Bunlara Atatürk fena şey yapıyor, evlâda böyle şey olur mu?» diyorlar. Zayıf aklım buna cevap bulamadı. Bulamadı ama şu varki Tanrı

işlediğini iyi işler. Yanında herkesi ahlâksız eden, baştan çıkaran hırsızlığa sevk eden türlü adamlar var ki, iblise taş çıkartıyorlar. bunlardan iyi şeytan mı olur? Bunların bir kısmı da cellâtlardır. Onlara hergün adam astırıyor. Sanki zebanile bunlardan hünerli midir? İstediğini bankalara, fabrikalara, şirketlere kor. Karun malına batırır. Bundan iyi cennet ne olur?!.. istediğini de açlık ağrıları zindanlar ve işkencelerle inim inim inletir. Bundan da kötü cehennem nerde var? Diyorlar ki, kitabı yok. Bu adamların gözleri kördür. «Yüksek Telkinler» «Vecizeler» Nedir. Mükemmel kitaptır. Hırıstıyanlık ilân etseydi İncil olurdu. Bunlar da ahenk, şeci' ve yüksek mananın olmaması Atatük'ün değil, Tükçenin kabahatlidir. Arapça yazaydı da göreydiler!..

Bir gün bir yerde birkaç hasetçi alçak demişler ki: «Yahu! Böyle tanrı olur mu? Bu gece-gündüz zilzurna, körkandil» orada sadık kullardan dini bütün ve zamanın meşhûr âlimlerinden dört zat varmış. Bunlardan Falih Rıfkı adlı ve şöhreti Hindi -çini tutmuş olan büyük âlim hemen cevabını vermiş.Demiş ki: «Eski yunanın da bir sarhoş Tanrısı vardı. Baküs. Bu Tanrı fıçı dibinden kalkmaz, orda sızar. Elbet Türk'ün de Baküs'ü var. Bizimki modern Baküs olup masa başında sızıyor. Saçmalamayın, Pek cahilsiniz «Bunlardan kürt büyük âlimi ve İsmet Paşa yetiştirmelerinden Siirtli Mahmut:» Hayır sen yanlış söyledin. Baküs kürtlerin ve İran'ın Tanrılarındandır. «Baküs» ün mânâsı (Kıç ile) demektir. Kelime zaten gösteriyor» der. Bunlardan meşhur Lâz Şairi Cavid: «Siz şu yunan darbımeselini bilmiyorsunuz: «İnvane vertas» der. Bunlardan diğer bir âlim kul: Hayır, bu ne yunan ne lâtinindir. Türkçedir. «Vana'in! tasver!»dir. Vezinli mısra olduğundan vezne uyması için şair takdim tehir yapmıştır cevabını verir. Falih Rıfkı kızıp: «Hayır bu farisidir. Aslı: İnâne berai nas» dır. Zamanla darbımeselde yanlışlık olmuştur. Manası (Bu tenasül yeri hekesin kıçı üzerindedir»dır. der. Aynı zamanda zebani zümresi reislerinden olan Lâz şairi:»

Ha uşağım! bunun manası şarapta hakikat vardır. Demek bizim Tanrımız ondan hakikat aliyor diyeceğunuz kaldu mu?»der. Diğerleri onu alkışlar ve: «Sen buldun. Bize üstünsün. Davayı fasletttin»derler. Müzevirler de dersini alıp utanırlar. Susup başlarını önlerine eğerler. Hakikaten herkes Cavid'i bunların en cahili olduğunu zannederlerse de o ötekilerden âlimdir.Falih Rıfkı: «Karı ve fuhuş mukaddestir. Nitekim altı yıl evvel Hakimiyet-i Milliye ve Millet gazetelerinde bu hakikati Paris seyahatimden dönünce yazmıştım ki, şöyledir : «Parisin mukaddes mahallesi Mon mertebri'dir. Çünkü içki ve fuhuş mahallesidir. Demek içki ve fuhuş Tanrıya yakışır»der. Münakaşa biter.

Demek Atatürk mükemmel Tanrıdır. Tanımıyan, iman etmeyen küfreder. Ama dinsizler en son : «Bu et ve kemikten yapılmış, karnında üç okka pislik, bir okadar da beyninde var» diyorlar. Ama hiç olmazsa tahtadan, taştan yapılmış haç, tunç heykelden Tanrı değil ya... Beynindekilerse cevahirdir. Bir takımları bir aralık ona peygamber dediler. Beyinsizler... Bereket versin o bunu hakaretle reddetti. hiç peygamberliğe tenezzül eder mi? Kimi de dâhi deyip halt etmişlerdi. Dâhi bizim gibi insanlardan olur. Ne ise sonunda herkes anladı, Ulu Atatürk, Tanrılık nesnedinde kaldı.

4 - Ataların töresini, dinini, adlarımıza varıncaya kadar herşeyimizi kaldırdı diye söyleniyor. Zaten bu dedikodu bütün milletin ağzında var. Kaldırır ya keyfi öyle istemiş, öyle yaptı. Tanrının işine karışılmaz. Küfürdür. Karışan çarpılır. İsteyen karışsın, karışsında görelim.

5 — Kendine Atatürk adını koydu diye kızmış. zaten buna kızanlar pek çok. «Hem adam kendisi kendine böyle yüksek ad kormu?» diyorlar. Tanrılar kor. Nitekim evvelce de Gazi adını Millet Meclisinden kendi istedi idi. Bu kızanlara derim ki: Ayol İsa hem Allah, hem hıristiyanların babası değil mi? Bu da Türklerin Tanrısı, tabii Türklerin babasıdır. Vakıa burada bir câhillik var. Tanrı cahillik etmez ama... şu da var ki, biz kuluz aklımız ermez. Kimbilir onda ne hikmet vardır. Bu cahillik Atanın bizde ced manasına olmasıdır. Bu manaya koydu desek bu adı takınınca hemen ölmesi lâzımdı. O halde baba manasına kullanılmıştır. Tatarlar babaya ata derlermiş. Ama kendisi tatar değil, Türk bile değildir. Babası meçhul. Meşhur Fransız Devlet ricali Heriyo bile bunu biliyor, babası yok diye yazdı, söyledi. Pek malûm bir şeydir ki, Tanrının babası olmaz. Kendi babadır. Nitekim Hazreti İsa'nın da babası yoktur. Atatürk'e de anası onu veledi zina olarak kazandı diyen cibiliyeti bozuklar var, ama yalandır. onun anasını cebrail üfürmüştür. Bu sebeple onlar hem tabii çocuk hemen famtenaturel, hem tam çocuklarıdır. Zaten iyi, temiz çocuklar tabii olur. Bunlar yüksek yaratılmış bahtlı oluyorar. Meselâ Yunus Nadi. O da bir piçtir. Onu İzmirde zembile koyup sokağa bırakmışlar. Biri bulmuş, almış Rodosa götürüp büyütmüş. Ordan İstanbula getirip çocuk seven ve Abdulhamit casusu Baba Tahir'e hizmet etmiş. Bugün milyonlarca lira sahibi. Türkiyenin en zengini. Hasılı demek bu ad çok yerindedir. bu İsa meselesi parlak bir delildir. İtirazcıları susturur. Hem bir de şu varki, Mustafa Kemal Türk Milletinin anasını hem de adamakıllı bellemiştir. Demek Türkün bihakkın babasıdır.

Kullarına da birer ad verdi. Lâkin İsmet Paşa'ya kötü bir ad vermiş : «İnönü». Buna kederlendim. Evvelâ «İn» inmek mastarından emri hazır olan in vezninde olup domuz ahırı ve ayı mağarası demektir. Sonra İsmet'in değeri demek İnönü muharebesinden ibarettir. Çünkü müzevirler şimdiye kadar öyle propaganda yaptılar ki, bu muharebe küçük bir şey, bir çocuk işidir. Hem de İsmet yenildim zannedip ric'at emri vermiş, kaçıyordu. Bereket versin ondan evvel Yunanlılar kaçmağa başlamış. İsmet'e bunu haber verdiler, durdu. Demek bunlara göre ona bu adı vermiştir. İnönü adını işittikçe Türklerin bunları hatırlamasını, İsmet'in değersizliğini murad etmiştir. Murad-ı ilâhi!.. Ama İsa baş Havariyyuna böyle âdi bir ad vermemiştir.

Bunda zulmetmiştir. Lâkin tanrıların zulmü adalettir. Bizim bildiğimiz onun İsmet kadar değerli kulu yoktur.Ondan ne istedi de o yapmadı. İsmet'i sevmez, hattâ bir aralık yerine Fethi yi koymak istedi. İstedi ama gördü... Fakat şunu unutmayalımki Tanrının her işinde bir hikmet vardır. İsmet Paşa'ya hiç olmazsa bıkıp attığı gazi adını vermeliydi. Bu çorabı kendi çok giydi. Delindi, kirlendi. Bıktı, attı. Eski padişahlar bile eski elbiselerini sevdikleri vezirlerine hediye ederlerdi. Bu kötü birşey değil, padişah adetiydi. Hattâ yalınız elbiseye ait değil, kadınları bile kullandıktan sonra vezirlerden bendelerine nikâhlarlardı. Zaten hakka bakarsan Gazilik İsmet Paşa'nın hakkıydı. Çünkü Atatürk sade askerlikte gazi idi. Halbuki İsmet iki kat gâzi idi. Yani hem askerlikte hem diplomatlıkta gâzi. Millet Meclisini Topal Osmanın eşkiyaları ile bastırıp «Sizden Gazi ünvanı, dört milyon lira mükafat istiyorum. Vermezseniz hepinizi bunlara kestiririm» diyerek kıcırı bükme aldı. İsmet'in hakkını yedi. Ama şuda var ki madem böyle, hak onun demektir. Sade zora dağların borçu var değildir, Millet Meclislerinin daha çok vardır. Bari ona sakarya adını vereydi. Yahut General Lozan demeliydi. Darülfünûnumuz daha kıymet bilir çıktı. Hergün Lozan günü yapıp orada İsmet Paşa'yı Lozan kahramanı diye bağırarak alkışlıyorlar. Atatürk, Darülfünûn kadar olamadı. Mademki İnönü'yle onu taktir etmeyi murad etmiş ona«General - Eskişehir - Afyon» adını vermeliydi. Tam rezil ederdi. Ne kadar Tanrı gafururrahîm... Acıyıp ileri gitmemiş...

Herkes İsmet paşayı seviyor, bütün millet diyor ki : «Çok fenalıklar yapılıyor, hırsızlık, rüşvet, haksızlık, zulüm cinayet aldı yürüdü. Millet batacak. Bereket versin İsmet paşaya. O biraz önünü alıyor. Ne yapsın gücü yettiği kadar. O olmasa daha neler olacak. Bu fenalıkları hep Atatürk yapıyor.» Fakat gözü keskin, kulağı delik adamlar da diyorlar ki : «Hayır bu böyle değildir. Kötülükleri Atatürk emreder, İsmet de icra ediyor. İkisi de mes'uldür. İsmet kabına sığmaz bir haristir. Atatürk'ü yıkıp yerine Tanrı olmak istiyor. Onun için millete bu fikri vermeye çalışıyor. On yıldır bu propagandayı yaptırır. Hatta Avrupa'ya bile adamlarını gönderdi. Bunların içinde vezirler, sefirler bile vardı. Maarif Vekili Necati, Bedirhâni Vasıf, Şair Yahya Kemal başlıcaları idi. Avrupada önlerine gelene sözleri şu idi : «Memlekette çok fenalık var. Yapan Mustafa Kemal'dir. Allaha şükür ki, İsmet Paşa bir derece önüne geçiyor» diyorlardı bu propaganda Türkiyede daha şiddetli ve ustaca yapılıyordu. Bir takımları da : «İsmet Atatürk'ün uşağı gibidir. Vakıa yerine geçmek için çok uğraşıyor ama korkudan da ödü kopuyor. İşi yalnız propagandadan ibaret kalıyor. Ata Tanrıya köle gibi hizmet ediyor. Ama birgün fırsatını bulursa Tanrı falan demez hemen tepeler» diyorlar. Gaybı, doğruyu Allah bilir.

On yıl evvel on parası yoktu. Birden ikiyüz milyon lira yaptı, deyip Atatürk'e hırsız diyorlar. Alçaklar. Tanrı hırsız olur mu? Zaten herşey onun, İş Bankası, Devlet Bankası, bütün bankalar, şeker fabrikaları, bütün fabrikalar bile onun öz malı. Çok haksız insanlar... O Türkiyenin yaratıcısıdır. Eskiden bu kelimeye halik derlerdi. Allaha mahsusdur. Madem ki, Türkiyenin yaratıcısıdır, Türkiye ve içindekiler hep onundur. Bütün Dünyayı yaratsaydı Dünya ve içindekiler onun olurdu. Evvelâ Türkiyenin toprağı onun çiftliğidir. Türkler de içinde öküz, inek, eşek, koyun ve tavuk gibi hayvanlarıdır. Devlet hazinesi onundur. Tenezzül edip padişahlığını ilân etseydi bunun adı hazine-i hassa-i hümayun olurdu. O onun harçlık kesesidir. Bu hırsızlık mı?!.. Hem hırsızlık hukuk ilmi dilinde gizli alınan şeye derler. Atatürk ap-açık alıyor. Vakıa buna da kötü yürekli insanlar : «Cürmü meşhud halindedir» dedilerse de köpek havlamasından ibarettir.

Zannederim ki, bu hırsızlık davasını mükemmel isbat ettim. Hangi mahkeme olsa hükmünü verir.

7 — Efendi, bey ve padişahı kaldırdı diye homurdanıyorlar. Mektep çocukları birbirlerine bay, bayan deyip gülüyorlar,

alay ediyorlar. Canım onları kaldırdı ise sizi sipsivri bırakmadı ya. Bay, bayan ihsan etti. Ne tatlı kelimeler... Şeker gibi... Bu müzevirler insanı çıldırtırlar : Yine itiraz ediyor, diyorlar ki : «Bay ne oluyor? Tunus bayı mı? Bay, bey'in sakili yani kabası. O halde Bey'in ne kabahati vardı. Hiç olmazsa daha ince ve nazikti. Türk Milleti beş bin yıldır kullanır. Hele Bayan ne? Böyle bir kelime yoktur. Yeniden Baya göre uydurdu desek, «An» dişi edatı değildir. Bilmiyorlar ki «An» Fariside güzel demektir, kadında güzeldir. Demek kelimeyi mükemmel, üstadâne ve tanrıcasına yaratmıştır ve yine diyorlar ki : «Mademki frenkleri taklit ediyor. Matmazele de mukabil uyduracaktı. Matmazeli unuttu. Tanrî unutur mu? Taklitçi olur mu?» Gülüyorlar. Ne diyeyim? Akılları ermiyor. İnsan aklı elbet bu hikmetlere ermez. Ayol bizim tanrımız Atatürk kız kabul etmez. Çünkü kızlık medeniyete yakışmaz, asrî değildir. Zaten on yıldır Çankaya adındaki Venüs İbadethanesinde Atatürk öyle fuhuş etti ki, Türkiyede bir kız bırakmadı. Eski Yunan fuhuş ilâheleri aferin diye bar bar bağırdılar. Ata Tanrı İzmir, Konya, İstanbul ilh... şehirleri dolaşır kız mekteplerindeki kızları alır, kadın yapardı. On beş yıldır buna çalışır. Bu iyilik için ne kadar uğraştı, ne yoruldu... Kör olasılar bu nimetin de kadrini bilmiyorlar... Hâsılı Türkiye'de kız kalmadı. Şimdi itirazcılar anlasınlar ki, matmazele bir mukabil koymağa lüzum kalmış mıdır?!..

8 — Alim diye Türk dilini, Türk Tarihini yarattı diye de homurdanıyorlar. A, utanmazlar!. Tanrının binbir adı vardır. Bunlardan biri de âlimdir. Tanrı herşeyi bilir. Hem de hiç tahsil görmeden ve bir gecede bir okka rakı içmekle biliverir. Demek âlimdir. Mademki âlimdir, tarih bilir, filoloji bilir, jeoloji bilir, arkeoloji bilir, hukuk bilir, bakterioloji bilir, hayvanlar ilmi bilir, edebiyat bilir, şairdir, hasılı her ilmi su gibi bilir.

Tarih yazdı, Dünyayı Türk yaptı. Hititlerden tut da bu günkü yahudilere kadar. Ne irfan... Türklerin yürüyüşünü bir haritada oklarla gösterdi. Bu oklar Çinden, yaylarından çıktılar. İrlandaya kadar delip gittiler. Bu kadar büyük tarihçiler geldi geçti şimdiye kadar hiçbiri bunu keşfedememişti. Atatürk buldu. Dünya hayret içinde kaldı. Bulunuşunu da kullarına anlattı ki şöyledir : «İrlanda» nın başında «İr» vardır. Bu türkçede erkek, kahraman demektir. Şimdiki «Er» dir. Eski Türkçede «İr» idi. Binaenaleyh İrlandalılar türktür. Bu kadar yüksek buluşu, böyle muhkem delili, böyle kuvvetli mantığı, bu derece kat'i isbatı işittikleri gün Cihan halkının alkışları yeri göğü çınlattı. Bunun üzerine İngiliz kralı kızmış, «Bizde âlim yokmuş» deyip İngiltere'deki bütün üniversiteleri kapatmış, profesörleri idam ettirmiş. Türklere ne şeref!.. Demiş ki : «Mustafa Kemal benden belbağı, hamamcı nişanı istediydi. Tenezzül edip vermedimdi, vermeliymiş. O cidden büyükmüş.» Bu mesele böyle iken bir takım dinsiz ve imansızlar buna bile itiraz ederek Atatürk ile alay ettiler.

Bu ilmî hakikat teessüf edilecek bir protestoya da sebeb oldu. İranlılar bu haritayı da görmüşler. Güçlerine gitmiş. Tanrı Atatürk'e bir istirhamname göndermişler. Bunda protesto tarzı olup diyorlar ki : «İrlanda'nın başında (İr) var diye Türk okunu İrlanda'nın kıçına sokmuşsunuz. Bizim kıçımızın ne kabahatı vardı. İrlandalılarınkinden aşağı mı? Ulu Tanrı! Bu ihsanınıza sebep olan (İr) bizim İran'ın başında da var. Unuttunuz desek, unutmak tanrıya yakışmaz. Bilmiyordunuz desek, tanrı cahil olur mu? O halde niye bizi Türk yapmadınız? Hem tanrı olupta neden bilmezsiniz ki Feridun'un üç oğlu vardı. Biri Tura olup, Turanî, biri İrangeç olup, İranı yaptı. Üçüncüsü Bizansî ise de onu defterden silmişizdir. Tarihle sabittir ki, biz kardeşiz. Şeceremiz meydanda. Bunu çocuklar bile biliyor. Turanın başında «Tur» olduğu «İr» olmadığı halde türk oluyor da bizim başımızda «İr» olduğu halde neden türk olmıyalım?!. Büyük ve âşikâr bir haksızlıktır. Sen Tanrıdan dileğimiz şudur ki, bir ok da bize sokasınız. Yoksa kederden öleceğiz. Oı bâbta ve her halde...» Atatürk bundan çok keyiflenmiş. İranlılara «Nevahî-i

Sitte» denilen güzel toprakları bahşiş olarak vermiştir. Eşek Abdülhamid ve Öküz ittihatçılar bu toprakları İranlılara vermemişlerdi. Dört asırdır bizimdi. Bu sayede İran şahını ayağına kadar teşekküre getirdi. Tarihimize görülmemiş bir muvaffakiyettir.

Bir takım alçaklar, sade bir «İr» den böyle büyük bir hakikat buluşunu makaraya aldılar. Ve : «Bu kara cahillik, basit zekâ, küstahlık, hasılı beyinsizlik nümunesidir. Daha doğrusu deli işi. «İr» onun alnına beyinsizlik markası oldu» dediler. Bunlar utanmaz köpeklerdir. Köpek bile ekmek yediği eli bilirken bu köpekler bilmiyorlar. «Leb» den leblebiyi bilmek asıl marifettir. İlim dediğin böyle olur.

İrak Kralı Faysal Atatürk'e haber yollamış, demişki : «Benim ceddim bindörtyüz yıl evvel peygamberdi. Bu kadar asır bir rütbe çıkamadık. Nihayet Türklere yanılıp nankörlük ettik de nasılsa yarım yırtık bir kral olduk. Halbuki siz bir adımda hiç yoktan tanrı oldunuz. Bizim gibi Padişahlığa filân tenezzül etmediniz. Sizin hayranınızım, mübarek yüzünüzü görmek, mübarek ellerinizi öpmek isterim. Ankaraya gelmeme müsaade buyurunuz. Atatürk bu dalkavukluktan çok memnun olup, gelsin der ve Faysal'a öyle bir istikbal yapar ki, Dünya, Dünya olalı daha böyle şey görmemiştir. Meselâ Musul'dan petrol borularına gazyağı yerine lavanta doldurtmuş, akıtmış, Ankaraya kadar yollara halı döşetmiştir.

Meğerse Faysal'ın gelmekten maksadı Türkiyedeki mallarını almak imiş. Çünkü meşhur Lavrens ile beraber. Ber-us-Seb' de arkadan vurup yüz bin kişilik türk ordusunu İngilizlere esir ettirmişti. Faysal Türk tebası ve bu işte vatan hainliği olduğundan Faysal'ın idamına hükmolunup bütün malları haczedilmişti. Ankaraya gelince mallarını ister. Atatürk hararetle Faysal'ı kucaklar, şapur, şupur öpüşürler ve derki : «Ben senin gibi kahraman görmedim. Al! daha da vereyim. Ben ki mağlubiyet görmemiş bir kumandanım. Vakıa Gelibolu'da da beni Bulgarlar perişan etmişti. Kafkas cephesinde de mağlûb oldum idi. Amma onlar sayılmaz. Sen benim Gazze'de kumanda ettiğim orduyu bir Lavrens ve üçbuçuk bedevî arapla tuz buz ettin. Yüzbin esir aldın. Dar kaçtım. Az kaldı beni esir ediyordun. Ama zararı yok. Çünkü sen de Türksün. Adından belli. «Fay» bir nevi tohumdur. «Sal» salmak mastarından emri hazır. Yani toprağa tohum ek demektir.»

Müzevirler dediler ki : «Hadi Faysal yüzsüz, ya bu Atatürk adlı adam, böyle büyük bir hıyanetten sonra, Türk'ün Cumhurreisi sıfatıyla Faysal'ın yüzüne nasıl bakar dı?!. Doğduğu vakit bizimkinin de yüzünü anası kasap süngeri ile silmiş.» Bir defa edepsiz olma, olunca herşeyi söylersin.

Atatürk, mebusa, saylav dedi. Kör olasılar buna da itiraz ettiler. Saylav, havlar vezninde dedilerse de haylav vezninde bir kelimedir. Say ile lav'ın çiftleşmesinden doğmuştur. Nitekim haylav'da hay ile lav'ın birleşmesidir. Hay Ermeni demektir. Say, saymak mastarından gelir. Lav volkanlardan akan maî ateştir. Kelimenin manası lav'ı say demektir ki, ona hürmet et, ondan kork, yoksa seni yakar, demektir. Bu adı vermenin hikmeti, evvelâ mebus muhteremdir, sayılır. Hattâ ufaklık para sayılır gibi de sayılır. Sonra ateştir, yakar. El'an Ankara'dan Millet Meclisindeki mebuslar öyle ateş püskürüyorlar ki, ortalığı yakıyorlar. Hükümete karşı bu millet meclisi Ankarada bir volkan olmuştur. Demek ne güzel yaratılmış bir kelime ve ad. İsmi cinsine uymuş...

Atatürk birgün Fransız dilini tetkik etmiş. Bakmış ki, bütün Fransız kelimeleri Türkçeden çalınmıştır. Ne bulmuş? ne göz, ne zekâ! Kafa değil, ilim deryası. Meselâ Fransızların Culture (Hars) kelimesinin Türkçeden apartıldığını gazetelerde ispat ettiği vakit, Fransızlar çiğ yuttular. Atatürk dedi ki : «Onlar şimdiye kadar bu kelimenin aslının eski Finike'ce olduğunu iddia ederlerdi. Ahmaklar. Öyle olsa bile onu evvelâ bizden Finike'liler çalmış demektir. Fransızlar da Finikelilerden çalmış

oldular. Bizden çalmışlar demektir. Bu fonetik, etimolojik, semantik, semitik, romantik, alimlerince âşikârdır. Mal bizim. Çalınan mal nerede bulunursa alınır. Fizik ve ekonomik ilimleri, umumî kaidesi üzere malımızı Fransızlardan aldık» Âlim Tanrı bu işi gazetelerde öyle ispat etmişlerdir ki, kimsenin bir diyeceği kalmamıştır. Fransızlar da tık tık'ıyı kestiler. Elbet böyle bir ispata akan sular durur. Onun şu yüksek ispatına bakın : «Türkçede kilturmek mastarı vardır. Mek, edattır. At! «Kiltur» kalır. Fransızların eşek arısı sokası dilleri dönmemiş, bunu «Kültür» telâffuz etmişlerdi. «Ne diyelim Dünya bu. İmanında zayıflık olanlar vardır. Bunlar hiçbir şeye inanmazlar. Dediler ki : «Fransızların kültür kelimesi lâtinceden gelir. Evet, Türkçede Kilturmek mastarı var. Bu kelimenin bu şekli eski türkçedir. Bizde «l» düşüp, getürmek olmuştur ki, Eski Türkçede de mânası, bir şeyi bir yere götürmek, demektir. Bunda ne eskiden ne de şimdi Hars manası aslâ yoktur. Herkesin ağzına kilid vurdu. Kimse itiraz edemiyor ya, boyuna atıyor, hem nasıl atıyor!.» Ne diyeyim. Akılları ermez vesselâm. Canım hem tanrının işine karışılır mı? O ne derse iyi eder. Bir alçak gönüllülük edip, Atatürk Süleyman Dede ve Keresteciyan nat'larını da şahid gösterdi de yine ona kâfirleri inandıramadı. «Hayır, bu kitaplarda da bu kelimenin hars manası asla yoktur. Uyduruyor. Hem Türkçede 857 tane lügat kitabı vardır. Buldun buldun da delil diye Keresteciyan'ı mı gösteriyorsun?!.» dediler. Tanrı uydurur mu be! Ne küfür! Neûzübillah. Uydursa bile hem böyle çocukça uydurur mu? Cihanca malûm ve kabul edilmiş hakikattır ki, Ermeniler, Türkçeyi türklerden iyi bilirler ve onlardan kıyak telâffuz ederler. Bunun için, onu misâl göstermiştir.

Yalnız bu değil, bütün fransızca kelimelerin türkçe olduğunu ispat buyurdular. Bunun «Enteresan» gazetesinin Ankaraya gelen muhabiri Sauvage Efendi'ye söyledi. O adam yazdı, fakat alay ediyor. Demek cahil, hem kötü niyetli bir adammış. Zaten adı üstünde vahşidir. Bunları yazsın diye Atatürk bu adama binlerce lira da verdi. Avrupalı gazetelere, müelliflere, binlerce lira verir. Onlara kendisini medhettirir. Avrupada ne kadar böyle kitap, makale yazıldı ise, hepsi parayla yazdırılmıştır. Bunun narh'ı vasatî beş bin liradır. Bu hem parayı aldı, hem de iyi medhetmedi.

Atatürk ne âlim imiş, henüz ne Türkte, ne Frenkte eşi gelmemiştir, gelmiyeceğine de ben senet veririm. Bütün biz geçmiş Türk âlimlerinin ruhları onunla iftihar ediyoruz. Atatürk'ün bu bâbdaki beyanatından şu fıkraları söyliyeyim. Dedi ki :

«Fransız dilinde bir milyon otuzbeş tane kelime vardır. Bunun bir milyonunun türkçe olduğunu buldum. Sade otuzbeş tanesi değildir. Bu miktar hiç olup, hepsi türkçe demektir. lEliyedi bin kelimesi olan İngilizce'nin çoğu Fransızca olduğundan Ingilizce de Türkçeden alınmıştır. Almancada, İngilizce ve Fransızca kelime pek çok olduğundan demek o da türkçedir. İtalyanca ve ispanyolca da fransızca aslından olduğundan onlarda Türkçeden alınmadır. Bu bâbta birkaç misâl göstereyim :

«İmbécile» fransızca kelimesi ahmak demektir. Bu kelime üç Türkçe kelimeden yapılmıştır : İn-be-sil. İn, inmek mastarından fiili mazîdir. Be bir edattır ki malûmdur, hiddetlenip tahkir beyan eder. Sil, silmek mastarından emr-i hazır, cem-i mütekellimdir. Hepsi «İn, be, sil!» demektir. Tesmiye sebebi şudur: Vaktiyle Paris'te gayet aptal bir adam varmış. Eşeğe biner gezermiş. Arada iner yere yazı gibi birşeyler yazarmış. Birgün yine yazmış. Binmiş, giderken, orada bir türk varmış. Kızmış, herife «İn be sil!» diye bağırmış, bunu işiten fransızlar o zamandan beri aptal adama İmbécile, demişler. Bu suretle bu kelime hasıl olmuştur.

«Bel» kelimesi fransızca güzel demektir. Bu kelime türkçe göbek hizasında arkaya gelen yerdir. Türkler güzel belli kadınlara bayıldıklarından Fransızlar güzele bel demişlerdir.

«Mal» fransızca fena demektir. Türkçeden alınmıştır. Çünkü türkçede ne mal! derler ki, fena demektir.

«Nis» kelimesi Türkçedir. «Ne is» terkibinden hasıl olmuştur.

Vaktiyle Timurlenk'in büyükbabası Sultan Cem, Nis'i zaptedip orada bir devlet kurmuştu. Birgün fena bir is kokusu hissetmiş «Ne is?» demiş. Bunu işiten fransızlar cümleyi Nis yapmışlar ve o şehrin adı olmuştur. Birtakım beyinsizler Nis kelimesinin yunanca olup, köy manasına geldiğini söylerler. İyi ya Yunanlılarda biz Türklerden almışlardır. Bunun ispatı pek kolay: Sultan Cem, Milâddan 3000 sene evvel yaşadığından yunanlılardan evveldir.

Marsilya kelimesi de Mar-sil-ya, gibi üç türkçe kelimeden yapılmıştır. Mar, Eski Türkçede yılan demektir. Ötekiler mâlum. Fransızlar bu ismi Marsey telâffuz ederlerse de bizim Marsilya telâffuzumuz esastır.

Monte Karlo türkçedir. Eskiden Türkler buradaki dağa karlı demişlerdir. Çünkü tepeleri daima karlıdır. Bu kelimenin Eski Türkçe şivesi karlu'dur. Bu suretle buranın adı Karlo olmuştur. Vakıa coğrafya âlimleri, yazıcılar, hattâ oraya bizzat gidenler. Buranın karlı değil, bilâkis pek sıcak olduğunu, sıcak ülkelerin bütün nebatatının burada yetiştiğini söylerlerse de yalandır. İklim sonradan değişmiştir. Şimdi orada görülen bu nebâtat oraya son asırda getirilmiştir. Bu kelime sonradan italyanca dağ manasına olarak «Monte» yi ilâve etmişlerdir.

Gazino kelimesi türkçedir. G, k, daima birbirine kalbolduğundan bu kazdır. O halde kelime kaz ile ino türkçe kelimelerinden teşekkül etmiştir. Kaz malûm olduğu üzere gayet aptal bir hayvandır. İno Eski Türkçe olup, bugünkü şivemizde «ini» dir. İn kümes, ağıl mânâsınadır. O halde gazino «Kaz ini» dir. Hakikaten gazinolara giden insanlar gayet aptal olup, orada kumar oynıyarak, paralarını gazinocuya kaptırırlr. Yani bu hayvanları orada yolarlar. Demek gazinolar, kazların inidir. Kelimenin manası bile mevzuunu mükemmel gösterdiğinden türkçe olduğuna kat'i delildir.

Bar türkçe Erzurum oyunudur. Fransızlar bu kelimemizi alırken, biraz yanlışlık etmişler, yani buna oyun manasını verecek iken, meyhane manasını vermişler. Amma zararı yok, ikisi bir kapıya çıkar. Yanlış, ağır değil.

Bal (balo) türkçedir. Bu eğlence bal gibi tatlı olduğundan Fransızlar buna bal demişlerdir.

General türkçedir. İspata bile lüzum yoktur. Kelimenin başında Kene var. Kumandanlar düşmana kene gibi yapışıp, kanlarını akıttıklarından kelime türkçedir. Nitekim İsmet Paşa mevkiye kene gibi yapışır ki, bilhassa ondan dolayı bu kelimeyi icad ettim.» dedi. Hakikaten ispata bile lüzum yoktur. Sade «Ral» a aklım ermedi. Türkçe söylerken bir ral ralla gibi şeyler varsa da bilmiyorum. İlmim o derecesine yetişmiyor.

Fena yürekli birçok adam bunlara öyle gülüyorlar ki, gülmeden kasıkları ağrıyor. İki elleriyle kasıklarını tutuyorlar. Alçakların kasıkları çatlasın, fıtık olsunlar··· Bazıları diyorar ki: «Bu kadar basit şeyi biz de bilirdik. Bu marifet mi?» Ayol, bunlar Kristof Kolomb'un yumurtasıdır. Evvelce bilseydiniz ya, şimdi ötüyorsunuz. Bu mel'unlar bu kadar ispatlara bile inanmıyorlar. Zaten onların gözlerine güneşi soksan nafiledir.

Atatürk'ün beyanatına, misallerine devam edelim :

«Okul kelimesi, en eski ve halis türkçe telimedir. Bunu kimse bilmezdi. Evvelâ ben düşündüm. Dedim bu mutlaka bize Hitit atalarımızdan kalmıştır. Bu fikirle hafriyat yaptım. Bu ulu atalarımızdan kalma yazılı taşlarda okul kelimesini keşfettim. Ben herşeyi evvelâ bu keskin aklımla bulurum. Sonra fiiliyatla ispat, ederim. Nitekim mütarekenin ilk günü, İstanbul'da Anadoluya gideceğim. Yunanlıları İzmir'den denize dökeceğim dedim. Gittim, döktüm. Okulu da topraklar altında hem de on bin yıldır, gömülü dururken gördüm. Sonra gidip toprakları kazdırdım, buldum. Bu kelime fodul veznindedir. Nitekim hem kel, hem fodul, derler. Bu vezinde ve kafiyede türkçede yüzonbin dokuz kelime vardır. Oğul, nodul, moğol, sokul, ilâh... gibi.

Mademki, vezni kalıbı çoktur. Moğol da, bu meyandadır. Kelimenin türkçe olduğundan şüphe yoktur. Oğul oğmak maksadındandır. Fodul zannedildiği gibi arapça fadul kelimesinden alınma olmayıp halis Türk kökü, formak mastarındandır. Nodul eşekleri dürttükleri ucunda bir çivi olan alettir. Sokul, sokulmak mastarından gelir. Nitekim, Sokullu Mehmet Paşa'da olduğu gibi. Okuldaki «Okul» okumak mastarından emri hazırdır. Türkçede arapça ve acemcedeki gibi harfi tarifler kelimenin başına gelmeyip ingilizcedeki gibi sonuna gelir. Binaenaleyh okuldaki, «l» harf-i tariftir. Okumak, Türkü söylemek manasına geldiği gibi, küfretmek manasına da gelir. Çocuklar mektepte çok türkü söyleyip, çok küfrettiklerinden Türkler mektebe okul demişlerdir. İşte bu kelimemizi de Fransızlar çalıp Ecole yapmışlardır. Bazı cahiller bu kelimenin lâtinceden geldiğini, Scola şekli bulunduğunu söylemişlerse de bundan büyük yanlış olmaz.

Paravan kelimesi aslen türkçedir. Fransızlar bizden almışlardır. Bu bâbtaki yüksek telkin ve vecizem şudur : Paravan iki kelimeden mürekkeptir. Para mâlum para demektir. Van'da Van şehridir. İşte bunun bundan mühim ispatı olamaz. İspata bile hacet yoktur ya... Birtakım cahiller bu kelimenin hakikî bir fransızca kelime olup, «Para» nın hail, «Van» ın da rüzgâr, hasılı bunun rüzgâra hail olan eşyadan biri olduğunu söyliyerek bana itiraz etmek cesaretinde bulundular. Vakıa hakikaten bu adı taşıyan şey rüzgâra mani olur bir mobilyedir. Lâkin böyle olmasına rağmen yine mesele öyle değildir.Paravan Türk icadı olup Van'da icad olunduğundan ve oradan para ile satın alındığından bu adı almıştır. Üstünde damgası bile var. Bu da para kelimesidir. Bir kelimede para olurda o Türk olmaz mı? Bana zıt gitmeyi adet edinmiş bir takım bedhahlar buna da itiraz edip, o Türk icadı değil, Ermeni icadıdır, dediler. Hattâ İsmet Paşa'da bu Ermeni icadı değil, Kürtlerin en büyük, nefis sanatlarındandır. Onu Bitlis'te bir kürt icad etmiştir. Bu şehir babamın ve benim doğduğum yer olduğundan bu meseleyi iyi bilirim.

Bu sanatkâr milletdaşlarımla iftihar ederim, dedi. Aklı ermiyor. Çok kürtçü, nasyonalist olduğundandır, sırf milliyet gayretiyle böyle söylemektedir.»

Ulu Tanrı Ata, yine birgün büyük bir ilmî keşif yaptı : «Ege» Yunan kelimesi Türkçe İge kelimesinden alınmıştır. İge sahip demektir. Madem ki, bu kelime türkçeden alınmıştır. Yunanlılar Türk'tür dedi. Bu haber Dünyada top gibi patladı. Venizelos Atina'da, Eski Kral Jorj Londrada bunu öğrenince yumruklarını sıkıp, kafalarını döğmüşler, saçlarını yolmuşlar, «Ah. Eyvah. Biz ne ettikte Türklerle boyuna muharebe ettik. Bu suçumuz, affolunur şey değildir.» demişler, ağlamaktan gözleri kör olmuş. Venizelos Ankara'ya koşup ulu Gazinin eteğine sarılıp öpmüş, Hemen Türkiye ile gayet sadıkâne bir dostluk kurmuş. İsmet Paşa ile de sarmaş dolaş şap şap birbirini öpmüşler. Atatürk bundan o kadar mahzuz olmuş ki, vaktiyle İsmet Paşa'nın Lozan'da Yunanlıların dişlerini sökerek ellerinden aldığı bütün şeyleri, Venizelos'a ihsanı şahane ve Ankara hediyesi olarak geri vermiş. Lozan Muahedesinin o maddelerini kesip ateşe atarak yakmış. Venizelos, İstanbul'a dönünce, keyfinden doğru Fener'e koşmuş. Patrik'in elini öpmüş, Patrik de Venizelos'un Yunanlılığa ettiği eski ve hele şu yeni büyük hizmetlerinden alnını öpmüş, boynuna bir pırlanta haç takmış, coşup ikisi birden «Kahrolsun Panelenizm» diye bağırmışlardır. Malûmdur ki, İsmet Paşa Lozan şehrinde kazandığı şeyleri, bunların muahede adındaki mühürlü senedini ve tapusunu getirip, Gazinin ayağı toprağına koymuştu. Bunu o vakit gazetelerde bizzat beyan buyurmuşlardı. Gazi de şimdi bu hediyeyi Venizelos'a hediye etmiştir.

Keşifler eksik değildi. Yine birgün keşfin bir yenisi daha Dünyayı heyecana düşürdü. Atatürk gazetelerde beyanatta bulundu. Dedi ki : «Bulgarlar Türktür. Kardeşiz. Birleşelim. Bulgar Kralı bana Ankara'ya gelsin». Galiba Bulgar Kralı akıdesi bozuk, bir kâfir kişi. İnanmadı. İran şahı, Irak Melik'i Ata Tan-

rı'nın ayağına koştukları halde bu gelmedi. Hattâ aldırmadı bile. Ne yapalım. Zarar eden kendi. Gelseydi bu da ötekiler gibi bir hediye alırdı. Meselâ Edirne'yi de Bulgarlara hediye ederdi. Bu nimetin kadrini bilmedi. Fırsatı kaçırdı. Sonra pişman olacak amma, iş işten geçti. Bu Atatürk'ün diplomatlıkdaki şaheseridir. Hem de yüce ilminin delilidir. Ne dersin, böyle bir yüksek diplomatlık, tutmadı. Eh, bazan olur. Eh, şu Bulgar Kralı Türk teb'ası olsaydı, bak nasıl tutardı. Doğrusu ipte armut gibi sallanırdı. Sallanınca herkes de bu bilgi, bu diplomatlık ne yüce derdi. Tanrımız ilmini tasdiki, herkesin gönül rızası, aklı, mantığı gibi saçma şeylere bırakmaz. İpe, zindana, kurşuna, havale eder ki cidden en kavi kuvve-yi teyidibiyeler bunlardır. Ne harika bir tanrı! Bunu nasıl bilmiş ve bulmuştur.

Yine fesatçılar dediler ki: «Şimdi iple, kurşunla hükmünü yürütüyor. Ama, Dünyadan göçünce bunların hepsi harman gibi savrulacak. Saman gibi uçup gidecektir.» Heriflerin mayası fesat, ne yapalım söylüyorlar.

Ata Tanrı, yine birgün internasyonal kelimesi yerine bir kelime halketmiş, buna «Ars-ı ulusal» demiş. Yine yaratılışları alaycılık olan müzevirler, bir köşeye çekilip kıh kıh güldüler ve dediler ki : «İnter» için «Ars» ı koymuş. Bu şüphesiz arası olacak. Bu elif ne olmuş da kelimeden defedilmiş. Lüzumu, hikmeti ne acaba?! Herhalde bir suçu yoktu. Hiç bir kelimenin karnını deşip bağırsağını çıkarmak kimsenin haddi ve hakkı değildir. Bunda makul hiçbir sebep de yok. Elif bir kazaya uğramış, ama nedir? Manda yuttu desek, bu elif Arnavud kitabı değil, yoksa elif'e kızdı da onu sürgüne mi yolladı?». Nihayet bulmuşlar: Kelime yaratılırken, Elif rakı kadehine düşüp içilmiş» dediler. Ne diyeyim bunlar cahil. Nahiv de i'lâl denilen büyük kaideyi bilmiyorlar. «Arası» i'lâl olmuş «Arsı» kalmıştır. Atatürk bütün o mühim kanunları sarhoş iken yaptı da hiçbir elif kadehe düştü mü? Utanmazlar. Bu mel'unlar dediler ki, nasyon için Ulus koymuş. Ulus türkçe millet demek değildir. Türk aşiretleri

bölüklerinden, birinin adıdır. Millet manasına gelmez. Hele bu al ne oluyor. Türkçede böyle edat yoktur. Ayol kendisine Tanrı derken bu adam aklını bozdu. Bunlar deli işi... İşte bu adamın her işi düzme, uydurma, yalan dolan, sahtekârlık ve deli saçmasından ibarettir. Onun vücudu bir Factice'dir. Camekânda gören içi gayet güzel kokulu bir lavanta şişesi zanneder, halbuki içindeki boyanmış adi bir şişe suyudur». Bu nâbekârlar, hem cahil, hem de kritik ederler. Yani hem kel, hem fodulדurlar. Yahu! bilmiyorsunuz. Bari susun! «al» sanskrit dilinde hile manasına gelen bir sıfat edatıdır. Atatürk sanskrit dili mütehassıslarındandır. Bu icadı ile türkçeyi ihya etmiştir.

Nankörler, gözünüz kör olsun... Zayıf aklınız ermez. Dırlanır durursunuz.

Atatürk'ün yalnız bir kusuru vardır : «Bakan» adını, arapların kokmuş, «Nazır» kelimesinden tercüme etmiştir. Araplar «nazır» diye bir çiftlikte tarlalara bakan, en aşağı fellaha dedikleri gibi bilhassa en süflî bir hizmet vardır ki, bu işi gören adama «Nâzir-ül-satır» derler. Ahıra bakan demektir. Bununla Türk minüstisini çok aşağılattı. Vakıa, şimdiki ministerler, onun ahır uşağı gibi iseler de adlarını bari böyle koymamalıydı. Hele şöyle bir cümle söylendiği vakit pek çirkin olacak : Olur ya bir gün bir adam bir kerhâne'nin önünde durup baksa o aralık, oradan iki kişi geçse bakanı görüp biri diğerine «Bu kerhâneye bakan neye bakıyor» dese. Demesi lâzım gelir ya... O vakit diğeri bunu «Bu kerhaneye vezir zât niye bakıyor diye de anlar. Baktığı pislik kümesi, hırsızlık, katiller ve emsâli de olabilir. O vakit pislik kümesi veziri, hırsızlar veziri, kaatiller veziri de olur. Hâsılı çirkin oldu. Bari hiç olmazsa «Bakar», yahut «Bakıcı» kelimeleriyle tercüme etseydi. Şüphesiz daha iyi olurdu. Vakıa «Bakar» arapça öküz, «bakıcı» türkçe falcı, bundan da çingene demek olursa da herhalde bakana nisbetle yağ, bal idi. Zararı yok. Bir kusur, birşey değildir. İnsan gibi etten kemikten yapılmış, Tanrı'da kusursuz olmaz.

Bütün bunların en mühimi, onun adının bile arapça Kemâl olmayıp, türkçe «Kammal» olmasıdır. Büyük dil ve dudak âlimi olan anası daha altmış yıl evvel bunu bilmiş, oğluna türkçe bu adı koymuştur.

Yazık bunu şimdiye kadar hiç kimse bilememişti. Bütün Dünya sersemdir.

Atatürk bunu bir sene evevl Dünyaya bildirdi. «Kamal» «Kama» ile «al» kelimesinden mürekkebtir. Kamayı al demektir. Bundan dolayıdır ki, tabiye manasına kulanılmıştır. Ama bu manası eskiden yoktu. Yeni peyda etmiştir. Şunu da bilmek lâzımdır ki, mal arapça mal gibi çekiktir. Okurken uzatmalı. Çünkü en eski türkçede böyledir. Bu sebeptendir ki, bazı Avrupa âlimleri, bunu «Ka» ile arapça «Mal» dan mürekkeb zannedip, «Ne mal?!» manasına geldiğini söylemişlerdir. Alman alimleri ile «Ka» ile türkçe «Mal» kelimelerinden mürekkeb olduğunu kabul ediyorlar. «Ka» nın esasen türkçe »Kaka» kelimesi olduğunu, lâkin «Kakafoni» hasıl olduğundan bir «Ka» sı atılıp, yalnız «Ka» kaldığını söylerler. Kakanın çocuk dilinde ne demek olduğu malûmdur. Şu halde «Kaka mal» demek olur.

Daha böyle çok şeyler var, ama, hakikati kâmilen göstermek için çok akıllı çok âlim olmalı. Benim aklım bu kadar eriyor. Erdiği kadar doğruyu göstermeye çalıştım. Vazifemi yaptım. İtiraz eden edepsizlere haddini bildirdim.

İşte Tanrı Türk babamızın ilminin nümuneleri. Politika, diplomatlık, devlet idaresi, askerlik gibi işleri de aynen böyle, yüksektir. İyi ki, bütün âleme bu numuneleri vardi. Bununla Cihana askerlik, politika, idare, sosyal ve emsâli işlerinde de sağlam hükümler vermek için nümuneler, örnekler, modeller, deliller, vermiştir. İşte bu sayede Tanrımızın hakikî değeri, derecesi bilinmiş herkes Türklerin canı, malı, namusu elinde olan, bunları istediği gibi kullanan ve sarf ve harceden Türkiye Tanrısı bu imiş diye parmak ısırmış ve sersemlemişlerdir.

S O N

Doktor Rıza Nur

Topal Osman

Gülgülü Opera

ooooooooooooooooooooo

5 Perde, 2 Tablo

ooooooooooooooooooooo

Güfte :

Rıza Nur

Bu vak'a 1918 - 1923 yıllarında olmuştur.

Bu vak'a tarihî ve hakikattir. İçinde değiştirilmiş bir şey yoktur.

Bu piyesi bir edebî iktidar göstermek için yazmadım. Hiç deklamasyon da yapmadım. Zaten piyeslerde bunlara yer yoktur. Gerek ifade tarzınca, gerek ma'naca sade ve kısa kısa cümlelerle bir konuşma dili en doğru yoldur. Eski moda geçti.

Bu eserle millî hareketin bir köşesini, mühim bir vak'asını hikâye ettim. Bundan bir maksadım millî hizmet görmüş bir Türk'ün adını yaşatmaktır. Bu Türk **Topal Osman**'dır. Millî kahramandır. Bir millet kendine hizmet edenleri bilmeli, sevmeli, hatırasında yaşatmalıdır. Bunları yaşatan en iyi vasıta böyle eserlerdir. Bu vazife, demek, herkesten önce yazıcılara düşer. İkincisi bu nümune ile Türk nesillerine kahramanlık, Türklük uğrunda çalışma ve fedakârlık için ders vermektir.

Bu piyesin kahramanı iki kişidir: Topal Osman, Alparslan.

Birinci perdede uzunca monoloğlar varsa da esasen o sahneler konferanstır. Kendim de eşhastan biriyim. Hakiki vak'a böyle olduğundan, vak'adan hiçbir şey değiştirmediğimden öyle yapmağa mecbur oldum..

Bu eseri 1935 yılı Kânunevvel'inde İskenderiye'de üç günde yazdım.

Doktor Rıza Nur

F: 115

E Ş H A S

Topal Osman. Giresun'lu Osman Ağa.
Alparslan. Binbaşı, Topal Osman'ın dostu ve askerlik işleri mütehassısı.
Temel Efendi. Giresun eşrafından.
Âşık Keskin. Bir saz şairi.
Meletios. Samsun Metropoliti. Pontus komitesinin fahri şefi. Sonra patrik.
Haralambos. Samsun Rus zenginlerinden. Pontus teşkilâtı Samsun reisi.
Yani. Merzifonda Amerikan Kolejinde bir rum talebe. Pontus merkez komitesi reisi.
İstavri. Merzifonda Amerikan Kolejinde bir Rum talebe.
Eczacı Altunoğlu Vasil. Sinop Pontus komitesi reisi.
Doktor Hacı Anesti. Giresun Pontüs komitesi reisi.
Avukat Dimitri Demirizis. Trabzon Pontus komitesi reisi.
Mustafa Kemal Paşa. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi.
İsmet Paşa. Türk Ordusu Kumandanı. Sonra hariciye veziri.
Rıza Nur Bey. Türkiye Maarif Veziri. Sonra Sıhhiye Veziri.
Ferid Bey. Türkiye Maliye Veziri.
Fuad Bey. Miralay, Ankara Merkez Kumandanı. Mustafa Kemal Paşanın hususî adamlarından.
Rum talebeler, Giresun eşrafı, Türk vezirleri, askerler, eşkiya, Rum çeteleri, milli Türk çeteleri.

Danslar

BİRİNCİ PERDE

Merzifonda Amerikan Kolejinde Bir Dersane

Rum Pontus Komitesinin Kurultayı

SAHNE

1

Yani, Rum Talebeler

Yani — (Geriye oturup sıralara yığılmış olan talebelere hitaben) Arkadaşlar! Bugün ilk olarak bahtiyarlık içinde toplantı yapıyoruz. Eskisi gibi gizli, düşünceli, korkulu değil, artık aşikâr, sevinmeli. Önce... Ortodoksluğa, Bizans'a yeniden can verdiği için Tanrımız Hristos'a dualar ve şükürler ederim.

Talebe — (Ayağa kalkıp, göğüslerinde haç yaparak) Binbir şükür...

(Otururlar)

Yani — Bundan sonra mekteb idaresine bu Amerikalılara büyük teşekkürler ederim. Rum milletinin minnettârlığını sunarım. Amerikalılar ne büyük millettir. Sırf insaniyet ve Hristiyanlık için çalışırlar. Bu uğurda her zahmete katlanırlar. Her belâyı korkusuz göze alırlar. Su gibi para sarfederler.

Talebe — Yaşasın Amerikalılar... (Elleriyle alkışlarlar).

Yani — Hristiyanları kurtarmak için buraya gelmişler, bunları yapmışlardır. Türkleri bu müslüman hayvanları bu arabın köpeklerini yok etmeye çalışır dururlar. (Heyecan içinde sağ elini yukarı kaldırıp, bütün kuvvetiyle bağırarak) Kato, Turkos!..

Bütün Talebe — (Şiddetle) Kato Turkos!..

Yani — (Ayni heyecanla) Zito, Pontos!..

Bütün Talebe — (Büyük bir kaynaşma ile) Zito Pontos...

Yani — Bu büyük toplantıya muhterem Meletiyos ile Pontos Komite Reisleri gelecek. Mühim kararlar verilecek. Onlar gelinceye kadar Hristiyanlık namına, Rumluk namına Amerikalılara bir teşekkürname yazıp verelim.

Bütün Talebe — Hay Hay!..

(Yani kürsüden iner. Üç talebe teşekkürname yazmak, Amerikalılara vermek üzere çıkarlar.)

SAHNE

2

Evvelkiler, Haralambos, Vasil, Hacı Anesti, Demirzis

(Komite Reisleri girer, talebe ayağa kalkıp, onları alkışlar. Reisler birer koltuğa otururlar. Bunlarla beraber giren daha bir takım Rum eşrafı da otururlar.)

Yani — Mukaddes Cemiyetimiz Pontus'un muhterem reislerini selâmlarım.

Talebe — Yaşasın!. (Alkış tufanı.)

Yani — (Kürsüye çıkıp.) (Konferans :) Bundan beş yıl önce bu mektepte büyük ağabeyimiz Kriyako talebe iken Pontus komitesini kurmuştu. Çok iyi bir Ortodoks, yüreği rumluk dolu bir yiğit idi. Gizli gizli, çalışa çalışa bütün rum talebeyi komiteye soktu. Tatil zamanlarında Samsun, Giresun, Trabzon, Bafra, Gerze ve Sinop'ta dolaştı. Oraların Rumlarını da komiteye soktu. Oralarda şubeler teşkil etti. İşte bugün burada bu şubelerin doktor, avukat, eczacı, zengin, tacir reislerini görüyoruz. Çok yazık ki, bu mübarek günde Kriyako aramızda yok. Bütün teşkilâtı yaptıktan sonra komitenin reisliğini bana bıraktı. Yunanistan'da daha serbest çalışmak, Anavatanı bu işe alâkadar etmek için gitti. Sonunda orada gönüllü çeteci oldu. Makedonyada Bulgarlarla vuruşurken şehid düştü. Namına üç dakika sükût teklif ederim. (Herkes önüne bakıp, sükût ederler).

Kriyako dediki : «Müslümanlığı nasıl olsa Ortodoksluğa yedireceğiz. Türk denen barbarı birgün mutlaka yok edeceğiz. Yunanistan, o eski şanlı atalarımızın yurdunda yeniden kuruldu. Bir asır oldu. Ölmüş, üçbin yıldır, mezarda yatan, milletimiz, devletimiz, yeniden can buldu. Atalarımız, Elinosların medeniyeti, ışığı bugün Avrupayı aydınlatmıştır. Dünya bununla öğünüyor. Bize ne büyük şeref... İkinci atamız Bizanstır. Bizansı da diriltmek lâzımdır. Bu iş de bize düşmüştür. Yunanistanda bir asırdan beri Küçük Asya Helenizması Megalo-İdea fikri ortaya atılmıştır. Komiteleri kurulmuş, teşkilâtı yapılmıştır. Bugün Anadolunun şimali ile garb kısımlarının bu kadrodan dışarıda kalmasına imkân bırakmamak vazifesi var. Bu pek mühimdir. Bu vazife de bize düşmüştür. Millî davaları daima tarihî haklara dayamak lâzımdır. Böyle kolay elde edilir. Bunun için ben de Eski Pontus devletini aldım. Bu Rum devletidir. Bu sebeple komitemizin adını da Pontus koydum.»

İşte Kriyako'nun bu mühim sözlerini size veriyorum. Bende emanet idi. İşte size teslim ettim.

Ben elimden geldiği kadar onun yolunda yürüdüm. Var gücümle çalıştım.

Teşkilâtı yaşattım. Büyülttüm, bu hale getirdim. Bugün mütareke devresini yaşıyoruz. Cihan cengi Türk'ü yıktı, öldürdü. Cemiyetimizi gizlemeye lüzum kalmadı. Meydana koyduk. Emellerini aleme söyledik. Şimdi Türkiye paylaşılırken Pontus Rum istiklâlini Avrupalılardan koparmalı. Koparınca buraları

Yunanistana ilhak edeceğiz. Artık yapılacak iş bundan ibaret kalmıştır. Ne mutlu bize... (Kürsüden iner.)

İstavri — (Kürsüye çıkarak. Konferans..) Komitemizi, gizli olduğu bir zamanda, mektebimizin müdürü duydu. Pek korktuyduk. Korkumuz boşmuş. Müdür bizi teşvik, himaye etti. Bunu bu tarihi günde söylemek, minnetle söylemek borcumuzdur.

Büyük arkadaşım Yani'nin söylediği sözlerden bir ikisini de izah etmeye lüzum görüyorum. Helenizm dedi. Buna Pan-Helenizm'de derler. Mukaddes davamızdır. Rum'un canı, ciğeridir. Bu Helenizmin olduğu yer Rum'un yeri demektir. Gelelim Küçük Asya Helenizmine. Bu bütün Anadolu Rum'un demektir. Balkan Helenizmi bütün balkanlar Rum'un toprağı demektir. Kırım Helenizmi, Kırım rum'larındır demektir. Marsilya Helenizmi, Marsilya Rum'ların, Mısır Helenizmi, Mısır Rum'ların malı demektir. Bu kadar sayıyorum. Ama Helenizm daha çoktur. Buralar, eski asırlarda, ya eski Yunan'ın istilâsı altında bulunmuş, ya Bizansın toprağı olmuştur. Hiç olmazsa meselâ Marsilya gibi orada vaktiyle Yunan gemicileri gidip bir köy yapmışlardır. Ama o köyden binlerce yıldır bir ad, bir nişan kalmamış, zararı yok. O da bizimdir.

Bu suretle dünyanın en büyük imparatorluğunu kuracağız. İngilizleri bile kuvvetimizin önünde titreteceğiz.

«Megalo-İdea» ise bütün bu millî hayalimizin kubbesine dikilmiş, mukaddes elmaslı, altun haçtır. Rum emelinin incisidir. Megalo-İdea İstanbulu alıp, Yunanistana vermek demektir. Bu büyük fikrin, abidesi dört asırdır İstanbulda dikili durmaktadır. Bu abide, Rum Fener Patrikhanesidir.

İşte bunları bildikten sonra konferansçılarımızın sözlerinden hiçbiri kapalı kalmaz. Hepsi anlaşılır. (Kürsüden iner.)

Haralambos — (Kürsüye çıkıp.. Konferans): Ben Pontus hakkında malûmat vereceğim: Burası Trabzondan tut tâ Şile'ye kadar uzanır. Bütün bu kıyıların hinterlantı da Erzuruma, Bayburt'a, Sivas'a, Kastamonu, Bolu ve Düzceye kadar Pontustur.

Bu devleti, eski Yunanın şanı ve şerefi olan Büyük İskender yapmıştır. Yani Pontus'un Yunan ve Rum olduğunda asla şüphe yoktur. Pontus devleti vaktiyle şanlı günler yaşamıştır. Hele onun ikinci Mihridat adındaki kralı büyük bir kraldı. Kahramanlıkta eşi yoktu. Milâddan üç asır önce yaşamıştır. Sinop'u payitaht yapmıştı. Halâ sarayının harabesi Sinopta durmaktadır. O vakit hain Roma'lılar yani bugünkü İtalyan'lar bu Rum devletini zaptetmek istiyorlardı. Mihridat onlar ile büyük cenkler yaptı. Romalıları, avcının önünden tavşan kaçar gibi kaçırdı. Bu zavallı büyük kral nasılsa kızını Ermeni Kralı İkinci Dikran'a vermişti. Dikran bütün Ermeniler gibi kafasız, hain bir adamdı. Bilmek lâzım ki, zaten Ortodoksluğa ilk hıyanet eden ermenilerdir. Lusaruriç oldular. Dikran Mihridat'ın sözünü dinlemedi. Çok eşeklikler, Mihridat'a hıyanetler etti. Bu yüzden Romalılar Dikran'ı da bizim Mihridat'ı da bozdular. Pontus topraklarını zaptettiler. Ama devletimiz biraz sonra yine dirildi. Yine yaşadı. En son barbar Türkler gelip, bu kadar eski bir ömür igesi bu Rum devletini yok ettiler. Topraklarını aldılar. O vakittenberi, Rum ahali Türk'e esirdir. Bu toprakların ahalisi şimdi, Türk ve Müslüman ise de onlar bizim kanımızdandır. Hem de biz Ortodokslar onlardan bugün bile sayıca çoğuz.

Artık devletimizi kurtaracağız. Fakat Pontus diye ayrı bir devlete lüzum kalmamıştır. Onu Yunanistana katacağız. İşte bu kutlu emel için çalıştık, yaşadık. Allaha şükür bugüne geldik... (Kürsüden iner)

Demirzis — (Kürsüye çıkıp.. Konferans..) Muhterem Arkadaşım Haralambos'un Pontus hakkında söylediği sözlerde bazı yanlışlıklar var. Bu Pontus Rum değildir. Bu yanlışlarla davamız ispat olunamaz. Çocukluktur. Bizi herkesin gözünde gülünç ediyor. Ben daima bu yanlıştan vazgeçilmesini söyledim. Dinletemedim. Bugünde söyliyeceğim: Pontus değil, Trabzon Kommen Rum Devleti davası yapalım. Onu diriltelim. Hem ben Yunanistan'a iltihak taraftarı da değilim. Ayrı bir imparatorluk

yapalım. Çünkü Yunanistan Korfu'dan Trabzon'a kadar geniş bir ülkeyi idare edebilecek kuvvette değildir. Dünyadaki bütün rumlar dört milyon kişidir. Bundan ne çıkar? Yunanın canı ne, budu ne? Hem medeniyette daha çok geri. Sonra yeniden ve hepsi birden yıkılır. Bu mideye bunlar sığmaz. Hasılı Kirya Haralambos'un ve daha evvelki konferansçıların sözlerinde çok yanlışlıklar var.

(Talebe arasında gürültü ve münakaşa başlıyarak)

Bir Talebe — Hayır!

Diğer Talebeler — Evet, doğru!.. (Demirizis kürsüden iner.)

SAHNE

3

Evvelkiler, Kız Mektep Çocukları

Kızlar — (Son Bizans İmparatoru Konstantin'in, Venizelos'un resimleri ellerinde girerek.)

(İlahi :)

Seni andık, anarız Panaena!
Bütün gün matemde, düğünde
İyi günde, kara günde
Düşman elinde kaldın Ayasofya...

Tanrı'yı doğuran lekesiz kızsın.
Hristos senin oğlun,
Melek dolu sağın, solun,
Ne mutlu sana! eşsiz, yalnızsın.

Rum'u kurtar, Türk'ü at ateşe, yak!
Ah esirlik yetti, yeter.

Sen Türk'ü et bizden beter!
Ayasofya'ya altından bir haç tak!

(Bir ağızdan Amiiin..)

Erkek ve Kız Talebe — (Bir ağızdan)
(Türkü :)

Bu topraklar Bizansın, Bizansın.
Rumlar yine Bizansı kazansın!
Gökten Rum'a nurdan el uzansın!
Bu topraklar Bizansın, Bizansın...

A, sevgili İstanbul, İstanbul!
Dul kaldın, dul kaldın, aşıkını gel bul!
İstanbul bizimdir, Türk sen savul!
Bu topraklar Bizansın, Bizansın...

Rumundur, rumundur, güzel İzmir,
Türkün hakkı ateş, dayak, demir.
Dinle! Atinadan geldi emir :
Bu topraklar Bizansın, Bizansın...

Erkek Talebe — (Bir ağızdan)
(Kaptan Venizelos Türküsü)

Bahar geldi hep şenlendi dağlar.
Yeşillendi bahçeler, bağlar.
Canlandı evet, su, hastalar, sağlar.

Yerde ilham dolu, güç can dolu.
Ey.. Kaptan Venizelos'un yolu.
Sağı solu, renk renk çiçek dolu...

Venizelos bayrak açtı.
Hemen korkusu, korktu kaçtı.
Hristos ona nur saçtı...

Ey... Yeri göğü toz duman bürüdü.
Palikaryalar, Türk leşi sürüdü.
Şanlı Girid adın aldı yürüdü...
Ey Girid! Şanlı Girid!
Venizelos! Ey Yiğit!..
Türkü mum gibi erit!..

Birer tüfek kaptık,
Kanlı isyan yaptık,
Hristos'a taptık...

Candan geçeriz.
Türkü biçeriz.
Kan, kan içeriz....

(Dışarıdan Metropolit Geliyor sesleri işitilir. Herkes hazırlanır..)

SAHNE

4

Evvelkiler, Metropolit, Meletyos

(Meletyos, Metropolit elbisesiyle boynunda büyük bir haç, elinde büyük asa girer. Herkes ayağa kalkar. Alkışlarlar. Zito! sesleri salonu doldurur.)

Meletyos — (Kürsüye oturarak.. Konferans..) Hristos adını anarım, onu öğerim. Ortodoksluğu, Rumluğu bir yaratmıştır. Bizi korur. Türk denen kurt bizim varlığımızı yemişti. Bugün bu kudurmuş kurdu, Avrupa Hristiyanlığı gebertti. Rumlara, kurtuluş günü geldi. İstanbulda Fenerde Patrikhaneden Ortodoksluk güneşi, yine doğdu. Rumluk bu kadar, asır geçti. Şimdi kurtuldu. Demek korkunç rûyâlı bir kara gece geçirmişiz. Hepsi bu kadar...

Pontus Cemiyeti gizli gizli çalıştı. Bugüne geldik. Artık meydana çıktık. Bu komite pek yenidir. Fakat az zamanda çok iş görmüştür.

Asırlardan beri gördüğümüz tatlı rüyâmız bugün hakikat oldu. Artık fiilî harekete geçeceğiz. Çeteler teşkil edeceğiz. İhtilâl yapacağız. Bu savaş güç olmıyacak. Çünkü Türk gebermiştir. Korku yok. İhtilâlden maksadımız Avrupaya Pontus ahalisinin Rum olduğunu Yunanistanı istediğini göstermekten ibarettir. Avrupa buraları Yunanistana vermek istemiyor. Buraların ahalisini Türk zannediyor. Bu ihtilâl Avrupanın fikrini değiştirecektir.

Ben İstanbulda Patrik hazretleriyle görüştüm. Yunan büyük zabitleriyle de konuştum. «Yunan Kızıl Haç Cemiyeti» ilâç, pamuk, sargı, ve emsâli diye Samsun'a tüfek, mitralyöz, cephane yollıyacak. Samsun ihtilâl merkezi olacak. Silâhın bir kısmı benim geldiğim vapurla Samsun'a geldi bile. İş Çete teşkilâtımızı yapmak. Palikaryaları din uğruna savaşa yollamak, kaptanlarını başlarına koymaktan ibaret kalmıştır. Bu çeteleri Yunan zabitleri idare edecek.

Patriğin duaları onlarla beraberdir.

İhtilâlden ikinci maksadımız: Pontus ülkesinde Rumlara çokluk temin etmektir. İhtimal ki, Avrupa burada plebisit yapacaktır. Türk bize nispetle pek çoktur. Onun için çetelerimiz dağlara çıkacak. Türk'ün köylerini basacak, Türkleri çoluk çocuk dahi demeyip doğrayacak. Nerede Türk köyü varsa yakacak. Bu sayede çokluk, bize geçecek. O vakit Avrupa'yı biz çağıracağız. «Gelin! görün! Rum Türkten çoktur. Bura bizimdir. Pontus'u Yunanistana verin!» diyeceğiz.

Bu dava ve savaş yücedir, mukaddestir. Hristos emretti. Patrikhanede kapanan kapı açıldı. Hristos «Rumlar kahramanlık yapsın! Palikaryaların şanları dillere destan olsun!» dedi.

Bu kahramanlar, Türkleri keserken insaf nedir, bilmesinler. Beşikte çocuk bulurlarsa onu da hemen boğazlasınlar. Gebe kadın bulurlarsa karnını yarıp çocuğu çıkarsınlar. Ayağından tutup kafasını duvara vura vura parçalasınlar.

Türklerin kızları, karıları, paraları palikaryalara helâldir. İstediklerini yapsınlar. Amma sonra öldürsünler ki, dişi köpekler bir daha köpek doğuramasınlar.

Bu iş kurban istiyor. Kurban edeceğimiz koyun Türk'tür.

Hacı Anesti — (Kürsünün yanına gelip.) Dindaşlar, Rumlar! Bugün bin yıllık düşmanımız Türkten bin yıllık öcümüzü almak günüdür. Bugünü veren Hristos'a bin şükür..

Çetelerimiz dağlara çıkacak. Zorları dağları titretecek. Bir çetenin başına da ben geçeceğim. Türk köylerini basacağız. Türkleri camilerine dolduracağız. Petrol döküp ateşe vereceğiz. Bu kurtları camileri, Tanrıları ile beraber yakıp kül edeceğiz. Süt emen çocuklarına kadar keseceğiz. Ta ki, Türkte, alemde Rum kahramanlığını görsün.

Çerkesler, Abazalar da bizimle beraber oldular. Zaten Kafkasyadaki Çerkesler, Abazalar bizim gibi Ortodoksturlar. Pontusdaki Çerkes köyleri bize yardım edecekler. Türk köylerini beraber basacağız.

Hemen yarın teşkilât programını yapacağız. Üç beş gün sonra da çetelerimiz dağlara çıkıp bayraklarını açmış olacaklar.

Meletyos — (Ayağa kalkar, herkes de kalkar.)

(Dua :)

(Toplantı biter. Herkes çıkar, yalnız talebe kalır.)

SAHNE

5

Talebeler

Talebeden Biri — Canım, bunların hepsi iyi.. Fakat birçok da yalan dolan... Bunlar kötü...

Diğeri — Yalan ne?

Öbürü — Canım, biz halen Yunanlımıyız! Grek-Rum'muyuz!.. Haralambos Pontus Yunan-Rumdur, dedi. Bunu nasıl söylüyor?!. Bunun ikisi birden nasıl olur?!. İmkânı var mı?!

Biri — Var.. Olur...

Öbürü — Yunanlılar bir defa ortodoks değildi... O zaman daha Hristos doğmamıştı. Yunan milleti ile bizim kanca hiçbir münâsebetimiz yok. Boş lâflar... Herkes kör, sersem mi? Ayıp oluyor...

İki Üç Talebe — Sen unutuyorsun... Yunanlılar... Buralara geldilerdi..

Öbürü — Evet ama onlar gemici, tacir adamlardı. Amasrada, Sinop'ta birer ufak kale yapıp içinde oturdular. Ticaret yaptılar. Hepsi bu kadar. Bununla buralar Yunan toprağı olur mu, bizde Yunan kanı bulunur mu? Hele bunu unutuyorlar: Az sonra İranlılar geldiler. Yunanlıların hepsini kesip temizlediler. Tarih bunu söylüyor. İş meydanda...

Beş on Talebe — Hayır biz Hem Yunanız, hem Bizansız..

Öbürü — (Acele içinde) Pekiyi! Pekiyi!. Onu da anlatayım: Bizans denen şey Roma İmparatorluğunun şark kısmıdır. Bizanslı olsak bile, bu Bizansın Yunan ile ne alâkası var?.. Tarih bize açık bir surette gösteriyor ki, bu şarkî Roma İmparatorluğudur. Sonraları kendi dilini bırakmış, Yunan dilini almış. Adını bırakmış, Bizans adını takınmıştır. Bu halde Bizansın neresinde Yunan kanı var..

Birkaç Talebe — Hayır..

Öbürü — Hayır mı?.. Rum kelimesi bile Roma'dan gelir. İş güneş gibi meydanda. Siz halâ güneşe göz yumun. İşte Bizans, Grek, Rum budur.

Bütün Talebe — (Hiddet İçinde) Hayır.. Helen, Yunan, Rum, Bizans, Grek hepsi bir şeydir. Bize büyüklerimizin, tarihçilerimizin söylediği bu. Bütün mekteplerimizde bütün daskallarımız böyle öğrettiler. Mektep kitaplarımızda hep böyle yazılı. Bu kitaplar bize bir asırdır, bunları, Türk düşmanlığını öğrettiler. Sen ne haltlar ediyorsun?!...

Öbürü — Canım. Haralambos Pontus'u Trabzondan Şileye kadar götürdü. Bu yalanı yutan olur mu? Rezil oluyoruz. Pontus Sinop ve Samsun'dan ibarettir. Ben böyle zırva şeylere kulak vermem... Bir de Yunan'ın büyük medeniyeti varmış. Evet var. Ama bize ne.

Bütün Talebe — Yahu! Etme! Böyle şeyler çıkarma. bu fitnedir. Davamızı yıkar.

Öbürü — Davamızı yıkmaz, bilâkis sağlamlaştırır. Doğrusunu söylemeli. Ben bu yalanlara kızıyorum. Meselâ Haralambos'un Pontus'u Türkler mahvetti demesi ne büyük cehalettir. Pontus Türklerden pek çok evvel mahvolmuştu.

Bütün Talebe — İş karıştırma! Sus! Davaya zarar verirsin...

Öbürü — Davamız mukaddestir. Şüphe yok. Ancak doğru yoldan gitmeli. Bunlar propaganda, hem de saçma şey... Bu saçmaları söylüyorlar. Sonra da davamızı tarihî hakka dayıyoruz, diyorlar. Adama gülerler yahu!..

Biri — Canım buna ne oluyor?!..

Öbürü — (Devamla) Hele Pontus Rum devletidir sözü çok saçma, çok gülünç şey! Zaten bütün dünya rumlara hırsız, taklidçi, kalpazan, sahtekâr, dolandırıcı diyor. Larousse lûgatında bile Grek kelimesinin manası hırsızdır. Doğru yürüyelim, doğru..

Bir Talebe — (Hiddet içinde) Seni bilmesem, sana şimdi hain diye bağırırdım. Yahut kanında Türk kanı var, derdim.

Öbürü — Ben hepinizden ziyade Rumluğa hizmet eden biriyim. Yalnız elimizde silâhımız sahtekârlık olmasın, doğru yürüyelim diyorum. Meselâ Büyük İskender Rum imiş, Pontus devletini o kurmuş imiş!. Böyle saçmaları bırakmalıyız!.

Bütün Talebe — (Telâş içinde) Bu da mı yalan?!.. Sen ne diyorsun?!. Bu büyük hakikata da mı itiraz ediyorsun?!..

Öbürü — Siz cahilsiniz, haberiniz yok...

Bir Talebe — Asıl sen cahilsin...

Diğer Talebe — Yok, yok o hepimizden malûmatlıdır. Bunu herkes teslim eder. Hele iyi tarih bilir... Sözlerini dinleyin... Hem o davayı bırakalım demiyor ki... İyi yoldan gidelim diyor... Bundan iyi şey olur mu?

Öbürü — Kuzum! İskender asla Yunanlı değildi. Hiç ve hiç Romalı ve Bizanslı değildir. O Makedonyalıdır. O vakit Romalılar Bizans gibi böyle şeyler yoktu bile. Yunanlılar da hiçbir vakit Makedonyayı alamamışlardır. Bu İskender, babası İkinci Filip, Yunanistanı öldüren, mahveden insanlardır. Yani Yunanlı değil, bilâkis Yunanın en büyük düşmanıdır. Böyle bir adamı Yunan saymak, darılmayın ama çok eşekliktir, çok onursuzluktur.

Bir Talebe — Hakkı var, çok doğru söylüyor...

Öbürü — Utanmadan Haralambos, Pontusu İskender kurdu, dedi. Bundan daha büyük bilgisizlik olmaz. Kasten ise bundan büyük sahtekârlık olur mu? Pontus iptida İran Şehinşahı Birinci Darâ bir satraplık olarak kurdu.

Bir Talebe — Canım şimdi İran miran karıştırma!...

Öbürü — (Hiç aldırmayıp devamla) Biraz sonra bu satraplık müstakil oldu. Sonra büyük İskender gelip, burayı zaptetti. Sonra yine müstakil oldu. (Biraz düşündükten sonra) Mihridât adı bile acemcedir. «Adalet Güneşi» demektir. O halde, Pontus'un Rumlukla, Yunanlılıkla ne münasebeti vardır?..

Diğer Talebe — Hakkı var. Meselâ bu yan Helenizmler yok, saçmasınız. Bunlarla biz birşey kazanamayız. Bu saçmaları bırakmalı.

Bir Talebe — Sen de mi karşısın?!.. Sana da ne oluyor?!.

Diğer Talebe — (Devamla) Hem bu ne ham hayaldir! Biz Anadolu'nun, yok Kırım'ın Pen-Helenizmleri!. Çok haksız ve büyüklük deliliğine uğramışız... Elâlem mübalağadan bahsederken, kolayına Yunan Mübalağası demiyor!.. Bütün dünyayı yutacağız demek, bize bunu yutturmazlar... İyi bilelim. Meselâ Fransızlar bize Marsilyayı, Nis'i verirler mi? Biz gidip oraları Fransızların elinden, Mısır'ı İngilizlerin elinden alabilir miyiz? Kırım'ı Rus ayısının pençesinden alabilir miyiz? Sonra bize kan kustururlar...

Bir Talebe — Arkadaşlar! O kadar delirmiyelim. İtalyanlar, Morayı, Adaları bütün Yunanistanı elimizden almayı kurmuşlar. Buralar Venedik, Cenevizlilerindi. Bizim mirasımızdır diyorlar. Bunları muhafazaya çalışalım yeter. Bulgarlar da üste tuz biber.

Öbürü — Demirizis, pek doğru söyledi. Pontus davası boştur. Onun dediği gibi Kommen Trabzon Devleti davası yapmalıyız. İşte bu olabilir.

Bir Talebe — Aman Kommen Devleti, yeryüzünden bir rüzgâr gibi esip geçmiştir. Cüssesi de bir sivri sinekti. Sesi de, ömrü de o kadar oldu. Trabzona mahsus üçbuçuk günlük bir iş... Hem de yeni... Davamıza bunu dayak yaparsak, vay o davaya!.. Yani bunda da yaya kaldık demektir...

Öbürü — Vakıa öyle... Lâkin bundan başka dayayacak sağlam bir şeyimiz yoktur.

Diğer bir Talebe — Pekiyi, Megalo-İdea'ya ne dersin.

Öbürü — Eğer biz Grek isek, buna diyecek yok. Eğer Helen isek, İstanbul için hiçbir hakkımız yoktur. İstanbulu isteyince Helenlik yani Yunanlık ile Helenizmlerden vazgeçmeliyiz.

Biri — Bir de şunu unutmayalım. Şu İstanbul yağlı kuyruktur. Bize yutturmazlar. Bu arslan payıdır. Bunu Türkün elinden almak mümkün olursa, onu ya İngiliz, ya Fransız, ya da Ruslar yutar. Bunu böylece bilmeli...

Bir Talebe — Biz ne Helenliği, ne de Grekliği bırakamayız. Yani hem Yunanlıyız, hem de Rum.

Öbürü — Desene, hem karada, hem suda yaşar bir hayvanız...

Bir Talebe — (Kızmış bir Halde) Ama sen rumluğa hakaret ediyorsun... Sana hain diyeceğim.

Öbürü — Hayır asıl ben tam Rum'um. Demirzis de benim gibi söyledi...

Diğer Talebe — (Hiddet içinde elini sallıyarak) O da senin gibi hain, adı bile Türk, Demircidir, Rumca Demirzis olmuştur. Demek Türk dönmesi...

Diğer Bir Talebe — (Başını hiddetle sallıyarak) Sen o kadar ileri gitme! Büyüklere hakaret ediyorsun.

Öbürü — (Bağırarak) Yalan söylüyorlar. Rum milletini aldatıyorlar. Bu yapılan işler siyasî dolandırıcılıktan başka birşey değildir.

Bir Talebe — (Öbürünün omuzundan tutup) Sen boyundan büyük lâkırdı söylüyorsun. Haddini bil!

Diğer Talebe — (Hiddetinden boğulurcasına) Haddini bil! Yoksa, sonra adama haddini bildirirler.

Öbürü — (Kızarak, üstüne yürüyüp) Sen mi bildireceksin, hadi bildir bakalım!.

Biri — (Öbürünün yanına gelip bağırarak) Evet Pontus Rum değildi. Mihridat'da Rum değildi. İskender Rum değildi, Yunan Rum değildir. Bizans Romalılardandır. Daha diyeceğiniz var mı?..

Bir Diğeri — (Hiddetle) Bizim işimiz edepsizliktir....

Diğerleri — (Hiddetle) Sizin işiniz edepsizliktir...

Öbürleri — (Hiddetle) Hayır onlar haklıdır. Siz edepsizsiniz...

(Münakaşa kızışıp, talebe iki taraf olur, bağırırlar, birbirine girerler. Kavga azar.)

SAHNE

6

Mektep Müdürü — (Girerek) Ayıptır, ayrılın!... (Talebe ayrılırlar.)

Bir Talebe — (Koşarak kürsüye çıkıp) İki tarafın da hakkı var. Kavgaya lüzum yok. Bizim tarihçe hiçbir hakkımız yok. Bunu bir taraf anlamak istemiyor. Fakat iş böyle değil. Bu işte hak mevzubahis olmaz. Burada Rum milletinin menfaati, saadeti vardır. Bunu da diğer taraf anlamak istemiyor.

Bizim yolumuz şudur : Kendimize bir takım tarihi haklar uyduracağız, ortaya davalar atacağız. Ama yutmayacaklarmış... Olur ki yutarlar... Yahut yutmasınlar, biz yine yolumuza devam edeceğiz. Bütün işimiz yalan dolan olacak. Böylelikle Yunanistanı büyük bir devlet yapacağız. Zaten Yunan istiklâli de böyle yapıldı. Bu atalar yoludur. Yoksa bugünkü Yunanistan halkında eski Yunan kanından kaç damla kan vardır? Bu halk Romalı, Makedonyalı, Arnavud, Venedikli ve Türk kanlarından yapılmıştır. Aramızda haktan, milliyetten, namustan bahsedilmesine şaşarım...

(Antrak, yirmi dakikadan az olmamalıdır. Bu sayede seyircilerdeki tesir iyice olur, heyecan artar, zihinlerde yerleşir. Sonra İkinci Perde Birinci Tablo dikkatle dinlenir ve tesirleri çok olur.

İKİNCİ PERDE

(Giresunda Osman Ağa'nın evinde bir oda.)

SAHNE

I

Topal Osman, Alparslan, Giresun Eşrafı, Millî zıpkaları ve Başlıklarıyla On Eşkiya.

Topal Osman — (Hüzünlü bir çehre ile) Devlet battı, İngiliz, Fransız, hattâ şu kötü Yunan bile yurdumuza girdi. Askerimizi dağıttılar. Silâhımızı, cephanemizi elimizden aldılar. Rum, Ermeni azdı. Türk'e her hakareti yapıyorlar. Hele şu yahudilere ne dersin. Onlar bile bize hakaret ediyor. Rum Ermeni ile birleşmişler!. Felek tersine döndü... Türk milleti ölüyor, din gidiyor... Gavurlar düğün, bayram ediyor. (Gözü yaşarır, utanıp kolu ile yüzünü kapatır.)

Alparslan — (Kederli ve titrek bir sesle) Türklük gidiyor. Ben Türklük aşkına düşmüş biriyim. Hep bu aşkla yaşadım. Bize cihan cenginde hiyanet ettiklerinden arap adını bile attım. Öz Türk adı takındım. Devlet elimizden gidiyor. İçimizdeki yâd unsurlar, torbadaki yüzleri çıkardılar. Yılanlar gibi başkaldırdılar. Ellerine geçen Türkleri koyun boğazlar gibi boğazlıyorlar. Asırlardan beri Türkün uşaklığını etmiş, Rum'un, Ermeni'nin tafrasını çekemeyiz.

Topal Osman — Türklük ve din uğrunda cihan cenginde gönüllü topladım; Rus cephesine gittim. Tüfek elimden bir dakika düşmedi. Çamurlarda, karlarda evim, yatağım hendekdi. Devlet, millet yolunda yaralandım. Ayağımdaki yara beni topal etti. Dürüst yürüyemez oldum, adım Topal Osman oldu...

Eşraftan Biri — Evet, canımız dişimizde çalıştık.... Neler çektik...

Topal Osman — Bu kadar emek... Bakın, şimdi ne oldu? Hep boşa gitti. Hangisine yanayım!.. Keşke öleydim de bugünü görmiyeydim... Canım da ne pekmiş!.. Vücudum bu kadar kurşun yedi de bir tanesi canımı çıkaramadı. El, canına sarılır, bir hiçten canı çıkar, ben millete canımı vermek isterim, canım bana sarılır. Dayanamıyacağım...

Eşraftan Biri — Kötü gün... Kara gün... Bizim meyhaneci Yani Giresuna jandarma zabiti olacakmış... Buna hangimiz dayanabileceğiz...

Diğeri — Manifatıracı Eftim'de Yunanlılar gelince, Giresun Kaymakamı oluyormuş. Dayanamayız...

Diğerleri — Rumlar meyhanede toplanıyor, bunları konuşuyorlar. Gizlemeye de lüzum görmüyorlar. Dayanamıyacağız...

Topal Osman — Samsun'da Pontus diye bir Rum komitesi kurulmuş. Trabzondan Ereğliye kadar her şehirde şubeleri varmış. Samsunda on Rum çetesi yapmışlar. Bunlar Samsun, Bafra, Çakallar, Kavak, Havza civarında dolaşıyorlarmış. Yollarda rastgeldikleri Türkü kesiyorlarmış. Hem de önce çarmıha geriyorlarmış.

Eşraftan Biri — Ne!. İş buraya kadar geldi mi?.. Kara günümüz geldi desene?

Topal Osman — Sonra kiminin etlerini parça parça kesiyorlarmış. Kiminin diri diri derisini yüzüyorlarmış. Kiminin kıçından kazık sokarak bağırta bağırta, dinine Türklüğüne küfrede ede öldürüyorlarmış.

Alparslan — Kadınların, kızların, ırzına geçiyorlarmış. Bir kızı ellerini ayaklarını bağlıyarak, bütün çete, meselâ yüz kişi lekeliyormuş... Sonunda da öldürüyorlarmış... Beşikteki çocukları bile sağ komuyorlarmış.

Eşraftan Biri — Gebe kadınların karınlarını deşip, çocuğu alıyor, duvara çarpıp, kafasını pastırmaya çeviriyorlarmış...

Eşraftan Biri — Bir Türk köyü basmışlar. Ahaliyi camiye doldurup ateşe vermişler. Kendini dışarı atanlara yaylım ateşi etmişler. Ahaliyi de köyü de cayır cayır bağırışmalar, ağlaşmalar, yalvarmalar içinde yanmış gitmiş...

Topal Osman — Böyle bir günde ölü gibi durmak olmaz. Milleti kuzu gibi kesiyorlar : Devletten hayır yok. O bitmiş. Kardeşlerimizi rumlarının bıçağının altına bırakmak olmaz. Ben Türküm ve Müslümanım. Şimdiye kadar bu iki şey için yaşadım. Bu iki şey için çalıştım. Bu iki şey için ölmek istiyorum.

Alparslan — Facia büyük. Öleceğim. Geceleri artık gözüme uyku filân girmiyor.

Topal Osman — Devletten hayır olmayınca, millet kendi çaresine kendi bakmalıdır. Bugün Samsun köylerine ise, yarın bizedir. Gâvurların önünü boş bırakırsak biraz sonra da Giresun'a da gelirler. (Eşkiyalara dönüp) Böyle günde eşkiyalık olmaz. Giresun'un dağı taşı eşkiya dolu. Şimdi millete hizmet zamanıdır. Sizden çeteler yapacağım. Başınıza geçeceğim... Rum çeteleriyle vuruşacağım. Ne dersiniz?

Eşkiyadan Biri — Hay hay! Eşkiyalığı bırakırız. Sana uyarız. Gâvuru kırarız....

Bir Diğeri — Aa! bu güzel.. Böyle günde elimiz koynumuzda durmak bize yakışmaz. Fakat bu iş para, silâh ister. Bize yiyecek giyecek, cephane, çoluğumuza çocuğumuza para lâzımdır. Bunlar nerde?..

Topal Osman — Bunların hepsini ben size bulacağım...

Bütün Eşkiya — Hazırız...

Topal Osman — Hadi gidin!. Bütün arkadaşlarınızı alıp, gelin. Sakın dağda bir adam bile kalmasın. Sonra onu fena ederim. Memlekette asayiş istiyorum. Sizi inşallah zengin de edeceğim... Milletten alacağınız dua, kazanacağınız sevap da üstüne caba, kahramanlığınız da şan verecek. Ad salacaksınız. İşte Alparslan o da bizimle. İyi askerdir. İçi Türklük gayreti. Yüreği kahramanlık doludur. Vuruşlarda sizi o idare edecek...

Alparslan — Türkü kurtarmalı.. İş bize düşmüştür.. Alnımıza ölüm yazılmışsa ölmeli.. Türkü anası bugün için doğurmuştur. Vuruşlarda daima yanınızda olacağım... Talim gösterip sizi asker haline koyacağım. Rumları kolaycacık tepeliyeceksiniz.

Topal Osman — Millet yoluna başkoymaya, ölümden kaçmamaya artık eşkiyalık etmemeye bana itaat edeceğinize and için.

Hepsi — And olsun! Tanrı şahid olsun.

Topal Osman — İki gün sonra Giresuna bir saatlik yere gelip bana haber yollayın!

(Eşkiya ve Eşraf çıkarlar.)

SAHNE

2

Topal Osman, Alparslan, Temel Efendi

Topal Osman — Eh, istediğimiz oldu. Canım bizim millet bulunmaz bir millettir. Türk işte böyledir. Yurdunu sever. Yüreği söyler... Şimdi programımızı çizelim İşleri nasıl yapacağız.

Alparslan — İlk iş buradaki Pontus'cu Rumlardır.

Temel — Teşkilâtımızı serbestçe yapmak, kendimize emin bir merkez hazırlamak lâzımdır. Bu hepsinden evveldir. Bu da işte Giresun.

Topal Osman — Evet buradaki Pontus'cuları temizlemekle işe başlamalıyız. Giresunun rum zenginlerinin paralarını hemen almalıyız. İlk masrafları bu paralarla görürüz.

Alparslan — Eşkiya bir iki güne kadar gelecek. Hemen gideriz. Onları bölük bölük ayırırım. Çavuşlarını, zabitlerini tayin ederim. Biliyorsunuz. Ben benim taburun silâhlarını, cephanesini İngilizlere teslim etmedim. Sakladım.

Topal Osman — Ne kadar tüfeğin var?

Alparslan — Sekizyük mavzer, ona göre cephane de hazır. Üç tane de mitralyoz var. Bunlar bize yeter. Ben eşkiyayı on günde talim edip, adam ederim.

Temel — Ünyeden, diğer şehirlerden de lüzumu kadar gönüllü ben bulurum.

Topal Osman — O halde önce burayı temizleriz. Giresun üssül-hareke olur.

Temel — Ya bizim hükümet aleyhimize kalkar, rumları himaye ederse... Bu bize zorluk verir.

Topal Osman — Hükümeti de tepeleriz. Bizden birini Giresun Kaymakamı yaparız. Buradaki hükümet kuvveti yirmi jandarmadan ibarettir. Hem jandarma da yerlidir. Bir sözümüzle bize iltihak ederler.

Alparslan — Evet.. Evet...

Topal Osman — Buranın işini bitirince ben yirmi otuz kişi alırım. Benim motorla iptida Trabzona gider, oradaki Pontus Komitesi başlarını tepelerim. Sonra Ünye, Samsun, Alaçam, Gerze ve Sinop'taki Baş Pontusçuları gebertirim.

Temel — Kaybedecek vakit yok. İş pek sıkışık. Bu işleri kaç günde bitirebilirsin.

Topal Osman — Onbeş günde bitirebileceğimi zannediyorum. Bitince hemen bütün kuvvetimizi alır, Samsun dağlarına varır, Rum çetelerini avlarız.

Temel — Program oldu işte...

Topal Osman — (Temele) Sen hemen bugün Baş Pontusçuların pusulasını yaptırda bana ver...

Temel — Pekiyi!..

SAHNE

3

Evvelkiler, Aşık Keskin

Uşak — (Girip, ağaya) Bir âşık gelmiş, sizi görmek istiyor. Adı Keskin imiş.

Topal Osman — Benim şimdi aşıkla maşıkla görüşecek vaktim yok. Kim? Tanıyor musun?

Uşak — Buralı değil, kıyafeti Samsun tarafı kıyafeti. Ben olmaz, ağayı göremezsin. İşi var dedim. Ama pek yalvarıyor.

Temel — Canım gelsin. Kimbilir zavallının ne derdi vardır.

Topal Osman — Gelsin.

(Uşak çıkar, Keskin girer.)

Keskin — Ben ağa sana yalvarmaya geldim.

Topal Osman — Ne istiyorsun?

Keskin — (Sazını eline alıp)

Ben Bafradan Samsuna gidiyordum.
Yolda kâh saz çalıp keyf ediyordum.
Sungurlu köyüne tam yetiyordum.
Koptu bir boz çığlık, inledi dağ, taş..

Bir gök bayrak elde, bir çok urum.
Köylü tor top, Rumlarda türlü kurum.
Çoluk çocuk, uzaktan görüyorum:
Yalvarır, haykırır, gözlerinde yaş...

Bir rum, bir kızı tutmuş, durmaz döğer.
Bir rum, imama hem vurur, hem söğer.
Köylü ümidsiz, sel gibi yaş döker.
Tanrı! sen acı! Hızır yetiş, ulaş...

Biri bir kıza bir kez kama soktu.
Yetti, duruldu, artık canı yoktu.
Hele tüfeğin sesi hepsinden çoktu.
Kesildi köyün sesi yavaş yavaş...

Acele döndüm yoldan gerisin geri.
Dedim: «Bulayım imdad eder eri».
Geldim sana, sensin sınanmış çeri,
Yetiş! Türk için dağı taşı dolaş!...

Topal Osman — Hay Gâvurlar... Hay!... Geleceğim... Az sabredin!..

Temel — Köpekler...

Alparslan — Görüyorsunuz. Bir dakika kaybedecek zaman yok. Hükümet milleti muhafaza edemiyor. Türk kırılıyor... Çabuk yetişelim!..

Topal Osman, Temel — Çabuk!..

TABLO

1

(Bafra civarında bir Türk Köyü)

SAHNE

1

(Bir Rum çetesi köyü basmış. Kesiyor, ırza geçiyor, köye ateş veriyor. Köylüler evlerine, camiye kaçışıyor.)

Çete Reisi — Petro! Bir genç oğlan. (Eliyle göstererek) Şu eve kaçtı. Tut! Getir! (Petro eve girer, ondört yaşında bir çocuğu alıp getirir.) Gebert! (Petro çocuğa küfreder. Torkos der. Beynine bir kurşun sıkar, çocuk yere serilir.)

Bir kadın — Yavrum!.. (Koşar, çocuğun üstüne kapanır. İki kurşun da ona sıkarlar)

İki Rum — (Çete reisinin önüne bir kız getirir. Biri diğerini göstererek) Bu kızı elimden almak istiyor.

Çete Reisi — Bu kekliği hanginiz önce yakaladı.

Biri — Ben

Diğeri — Ben.

Çete Reisi — Hadi ikinizin olsun! Kavga etmeyin! İşinizi görün! Sonra öteki palitikalara verin! En sonra karnını deşin, bağırsaklarını boynuna takın! Gerdanlık olsun. Kahpeye yüz görümlüğü...

Bir diğeri — (İçinde bir çocuk bir beşikle Çete Reisinin önüne gelerek) Nikolaki «Bunu kuzu niyetine keseceğim. Kıçından bir odun sokup ateşte kebâb edeceğim. babasına yedireceğim» diyor. Bu masûm bir çocuk. Alalım, büyütelim, Rum olsun...

Çete Reisi — Kanı pis rum istemem.. Kesin! Çabuk kesin. (Birkaç Rum üşüşüp, biri boğazını sıkarak boğar.)

Biri — Herkes kaçıştı. Evine girdi. Kapıları kilitlediler Bir takımı da camiye doldu.

Çete Reisi — İyi, iyi... Camiye dolanlar, hele, emin yeri buldular! (İstihzalı güler, diğer rumlar da gülerler) Şimdi ben bunlara gösteririm. Tanrıları Arabistan çölünden gelsin de kurtarsın!..

Bir kaçı — (Kahkaha ile gülerek) Kâbeleri de uzak... Peygamberleri de çoktan öldü.

Çete Reisi — Petrol tenekelerini açın! Köyün etrafındaki evlere dökün! Her taraftan ateş verin! Köyü iyi abluka edin! Tüfekleri ele alıp, hazır durun. Camiden çıkana nişan alın, devirin! (Uzaktan tüfek sesleri işitilir.)

Palikaryalar — (Telâş içinde) Üstümüze kurşun geliyor. Bizi Türk askeri bastı galiba. (Telâşlı telâşlı çete reisinin yanına toplanırlar.)

Çete Reisi — Kurşun bir taraftan değil, her taraftan... Demek bizi abluka ettiler. Hadin! Çabuk yere yatın! Göreyim sizi palikaryalar!.. (Yere yatarlar. Muharebe edilir. Birer birer vurulurlar. Kimisi ağlar, bir kısmı kaçar.)

SAHNE
2

Topal Osman, Alparslan, Türk Çetesi, Aşık Keskin, Köy Ahalisi

Topal Osman — (Çetesiyle köyün önüne gelip), Ulu tanrıya şükür! Vaktinde yetiştik. Biraz geç yetişseydik, burada külden başka bir şey bulamıyacakmışız. (Rum ölülerine bakarak.) Domuzları epeyce gebertmişiz...

Alparslan — Kaçanları da vurduk. Leşleri tarlalarda. Türk buğdayına gübre olsun.

Topal Osman — Demek bu çeteyi bitirdik. Bir tane kurtulmadı...

Alparslan — Evet... Darısı ötekilerin başına...

(Kadın erkek köylüler, evlerinden, camiden çıkıp gelirler, ağlar, dua ederler)

Bir İhtiyar — Allah sizden razı olsun... Yetiştiniz... Yoksa ev, insan, hayvan hep yanmış gitmiştik...

Bir Kadın — Sizin içinizden biri hızır... (Ellerini göğe kaldırarak) Güzel Tanrım...

Bir İhtiyar Kadın — Tanrı dünyanızı, ahiretinizi iyi etsin!..

Bir Kadın — (Ağlıyarak) Ah.. oğlumu öldürdüler. Aslan gibiydi... Köpek gâvurlar...

Bir Delikanlı — (Ağlıyarak) Ellerimi bağladılar, nişanlımı aldılar. Önümde türlü fena şeyler yaptılar. Hem de Türklüğe dinime söğdüler. Kimi ağzıma bir tokat attı. Kimi yanağıma bir şamar vurdu. Kimi kafama bir sopa çaldı.

Alparslan — Bu rumlar ne vahşî, ne canavarmış... Bilmezdik be.. Eee.. sonra..

Delikanlı — Sonunda da on onbeş kasatura soktular. Öldürdüler. Bağıra bağıra, kurtarın! diye diye öldü. Keşke biraz daha geç geleydiniz de beni de öldürselerdi...

Bir İhtiyar — Sizin başınız kim? (Topal Osmanı gösterirler. Diz çökerek, Topal Osman'ın dizlerini öperek) Oğlum! Sen büyük babayiğitsin. Bugün, büyük sevap kazandın. Türkler kıyamete kadar adını ansın. Seni öğsün. Senin kahramanlığının Türküsünü söylesin!... (Topal Osman ihtiyarı kollarından tutup, kaldırır.)

Temel — Neyse on şehidle bu köyü kurtardık...

Topal Osman — (Çetesine) Bu ilk vuruşumuz. Tanrı bize zafer verdi. Bir domuz sürüsünü bir tane bırakmamak üzere bitirdik. Türklüğe, dine bugün büyük bir hizmet ettiniz. (Köylüyü göstererek) Sizin kahramanlığınız olmasa, bunlardan şimdi bir tanesi diri olmıyacaktı. Öğününüz! Hakkınızdır...

Çete — Yaşa! Osman ağa...

Topal Osman — (Devamla) Bunu işittiği vakit milletimizin göğsü kabaracaktır. Size dua edecektir. Rumlar da kavak

yaprağı gibi titreyeceklerdir. Vatanımıza hıyanet eden bu rumları böyle birer birer yakalayıp geberteceğiz. Türklüğü kurtaracağız.

Aşık Keskin — (Sazını çalarak):

Sen bir Topal Osmansın,
Bir bora, kara bulut.
Ateş saçan dumansın.
Kır, yak, koma! Rum, Haç, Put!..

Asker rumla cenk ederken,
Bendim tüyükla öğen,
Ağam, sensin Rum'u döğen.
Türkün derdini uyut.

Eskiden kahraman Köroğluydu,
Erlikte çok yüce, çok uluydu.
Kanlanmış gözü hep, öc doluydu.
Albayrağını, sen tut!...

Mavzer omuzda, dağda gezersin sen.
Sen esen yelden, hile sezensin sen.
Artık Türkün Köroğlusu sensin sen.
Keskin! Köroğlun, unut!..

Herkes —

Sen bir Topal Osmansın...
Yaman kırdın, yamansın..
Rum'a yamansın, Türk'e amansın...
Sen bir Topal Osmansın...

Topal Osman — (Ahaliye) Siz böyle miskin gibi durmayın! Size şimdi on tane mavzer vereceğim. Bunları on delikanlı alsın. Olur ki, yine köyünüze bir rum çetesi gelir. Şimdiden köyün etrafına hendek kazın. Gece gündüz gözcü koyun. Çete gelince biz yetişinceye kadar müdafaa edin.

Bir Köylü — Biz müdafaa ederdik, ama, silâhımız yoktu ki.. Bu on tüfekle çok iş görürüz.

Çeteden Bir Delikanlı —

Gezdim dağda, derelerde,
Benim yarim nerelerde?
Kaygular var çehrelerde.
Benim yarim nerelerde.
Nerelerde, nerelerde.

Hepsi Birden —

Nerelerde, nerelerde.

Delikanlı —

Urum denen köpek azmış,
Var al bayrağı, eline al!
Yar, yurt için ölüm helâl,
Tanrı bunu böyle yazmış,
Böyle yazmış, böyle yazmış.

Hepsi Birden — Yazmış ta yazmış... (Çete türkü söyliyerek Giresun oyunları oynarlar.

Topal Osman — (Çetesine) Buradan doğru gidip, İstavran köyünü basacağız. Ora rumları çok domuzdur. Bir daskal başlarıdır. Hepsini keseceğiz. Bu köyün, öcünü alacağız.

Alparslan — Ağa! Bir rum çetesi Havza yolunu kesmiş. Bir tanesi Bafra, Alaçam arasındaki köylere musallat... Biliyorsun...

Topal Osman — İstavran şurada. İki adımlık, onu bir temizliyelim. Bu işi iki saatte bitiririz. Oradan Havza yolundaki çete üzerine atılırız.

Çeteden bir genç — (Ağanın önüne gelip, ayağına kapanarak) Ağa! İstavranda bir rum kızı var. Ben onu seviyorum. Onu bana nikâhla ver! Müslüman edelim!

Topal Osman — (Suratını asıp) Hadi! Hadi! Sakın böyle

şeyler yapmayın. Ben Türk kanını bozamam. Rum kızı filân olmaz. Sana sonra ben güzel bir Türk kızı alırım. (Çeteye bağırarak) Bakın! ben aşk falan istemem. Bunun sırası değil. Bir defa Türkü kurtaralım. Gençleri baş göz ederiz. Düğünlerini yapar, bir de güzel eğleniriz..

Alparslan —

Türktür bu yurt.
Buraya yüz kurt.
Bizanstan, Yunandan,
Çok önce bastı ayak.
Oğuz vurarak, kırarak,
Bu ülkeyi aldı.
Ormanlarına Türk, merâl saldı.
Bizimdir bu Vatan

Çepni, Türkü buralı,
Onlar bu yurdu kuralı,
Var beşbin yıl,
Tanrı! sen ebedî kıl!

Bahtiyar et Türkü!
Nur saçsın yüreği.
Adı şeref olsun yad ellere,
Destan olsun şerefi dillere!

Herkes —

Bahtiyar et Türkü!
Yalap yalap yansın yüreği!
Nuru yayılsın ellere,
Şanı dağılsın dillere!

Topal Osman —

Türküm soyum yücedir.
Yiğitlik Türke herşeyden öncedir.

Başımı Türk yoluna koymuşum.
Bunun zevkine doymuşum.

Ben Topal Osmanım.
Yağımı basanım.
Bora gibi eserim,
Rum keserim.
Türk'e düşmanlık eden,
Birden,
Yavım olur,
Avım olur,

Ey uşaklar! Kalkın, varalım, şu işi de bitirelim...

ÜÇÜNCÜ PERDE

(Ankarada Maliye Vekilinin Odası)

SAHNE

1

(Vekiller)

Biri — Yahu! İçtima zamanı geldi. Hadin gidelim.

Diğeri — Tamam değiliz.

Bir diğeri — Biraz daha bekliyelim... Hepsi gelsin.

Bir diğeri — Bugün heyet-i vekilede ne müzakere edeceğiz?... Mühim birşey var mı?

Bir Diğeri — Ermeniler bizim hudut müfrezelerini tehdit ediyorlarmış... Buna dair konuşacağız.

Bir Diğeri — Bu Ermeniler de çok azdı. Devlet yaptık zannediyorlar. Bir hafta önce, bizim kumandana bir nota vermişler. İmza General Karabet. Bu nota öyle yazılmış ki, sanki bu

milletin bütün Avrupa ve Asyaya hakim bir koca devleti var. Ne gurur!?... Bu Ermeniler akılsız, bir tuhaf millettir...

Bir Diğeri — İnsanın tuhafına gidiyor?!.. Karabetten de General olur mu? Nota'yı gördüm, beni bir gülme tuttu ki, katılacaktım.

Bir Diğeri — İngilizler, Amerikalılar, onlara para, top, tüfek, elbise, herşey verdiler. Zabitler yolladılar.

Bir Diğeri — Ermenilerin, bugün otuzbin kişilik bir orduları var. Bol levâzımları da... Bir gün bize ansızın hücum edecekler...

Bir Diğeri — Evet.. Muhakkak... Bunun için bugün bu işi konuşalım. Çaresini düşünelim...

Bir Diğeri — Sırtımızdan bu yükü atmalı. Bu herşeyden evvel lâzım.

Bir Diğeri — Yunanlılarla serbestçe uğraşabilmek için, önce bu yükü sırtımızdan atmalıyız... Evet..

Bir Diğeri — Ama heriflerin otuz bin askeri, bol silâh ve cephaneleri var. Bizimse Erzurumdaki ordu, ancak beşbin kişi. Cephanesi de bol değil.

Bir diğeri; — adam sen de... Ermeniden ne olacak... Bizim askere bir içim su...

Bir Diğeri — Bizim asıl güç işimiz, Yunanlılardır. Bir asırdır teşekkül etmiş bir devlet. Birkaç yüz bin askeri var.

Bir Diğeri — İngilizler, Fransızlar da onlara yardım ediyor... Vaziyet pek ağır. Bunun altından nasıl kalkacağız, bilmem...

Bir Diğeri — Biz önce şu Ermenileri kadrodan çıkaralım da... Sonra var kuvvetimizi de Yunan'a veririz. (Topal Osman girer...)

SAHNE

2

Evvelkiler, Topal Osman

Evvelkiler — Buyrun Ağa!. (Topal Osman temennâ edip oturur.)

Rıza Nûr — Nasılsın Ağa?

Topal Osman — İyiyim, şükür...

Rıza Nûr — Pontus çetelerini bitirdin, Allah senden razı olsun..

Topal Osman — Kökünü kırdık. Köylümüzü ellerinden kurtardık. Lâkin şimdi haber aldım. İki üç rûm çetesi daha türemiş. Yarın Samsun'a gideceğim... Onları da temizlerim... Yalnız birşey var:.. Köpeklerin başı sıkılınca Karadağa sığınıyorlar. Çok sarp yer. Çıkamıyoruz. Muhasara edemiyorum. Beklemekten usanıyoruz. Bu sefer, inşallah ona da çare buldum.

Rıza Nûr — (Gülerek) Ağa! Sana birşey soracağım : Giresunda deniz kıyısında, hani Eski Belediye Reisi Kaptan Yorgi'nin diktiği büyük abide vardı. O ne oldu?!..

Topal Osman — (Ciddî bir tavırla) Ha! Bir gece şiddetli bir fırtına oldu. Deniz oralara kadar çıkmış. Abideyi yıkmış, taşını, toprağını da dalgalar almış..

Rıza Nûr — (Fazla gülmeye başlar, Diğer Vekiller ona niye gülüyor diye bakarlar) Ağa! E, Peki... Gerzedeki Harbeoğlu ne oldu?

Topal Osman — (Yine ciddî bir tavırla) Ha, firar etti.

Rıza Nûr — (Daha ziyade güler, diğerlerinin merakı daha ziyade artar) Peki!.. Ya Sinoptaki Altınoğlu Vasil ne oldu?

Topal Osman — Vasil mi? O da firar etmiş...

Vekiller — (Rıza Nûr'a) Canım, böyle gevrek gevrek niye gülüyorsun?

Rıza Nûr — Ağaya gülüyorum. Öyle de ciddî söylüyor ki...

Vekiller — Anlıyoruz...

Rıza Nûr — (Vekillere) Giresundaki âbide rumluğu temsil ederdi. Ağa bir gece bunun altına dinamit koymuş. Abideyi parça parça edip yere yıktı. Yıktım demez. Görüyorsunuz ya dalgalar aldı diyor...

Vekiller — (Birbirine) Ooo! Ağa müthiş be! Aferin...

Rıza Nûr — (Devamla) Harbeoğlu Gerzede Pontus Komitesi reisi imiş. Ağa bir akşam üzeri sırf bunun için motoru ile oraya gelmiş, Harbeoğlunu dükkânında bulmuş, bir kurşunda yere devirmiş. Sanki birşey yokmuş gibi yavaş yavaş yürüyerek motoruna gitmiş. Binip Sinopa varmış. Bana Gerzede anlattılar.

Vekiller (Birbirine dikkatli dikkatli, manalı manalı bakarak) Ağanın işleri yaman!..

Rıza Nûr — (Devamla) Sinoptaki Pontus reisi Vasili eczahanesine gidip öldürmüş. Kendisine sordun mu, firar etti der, öldürdüm demez. Böyle Trabzondan İneboluya kadar dolaştı. Pontus başlarını birer birer tepeledi. Hepsine de firar etti der. Buna gülüyorum.

Vekiller — Müthiş...

Rıza Nûr — Daha müthişi var : Bir Fransız vapuru Batum'dan İstanbula gidiyormuş. İçinde Pontusçu ve ermeni komitecileri varmış. Ağa motoruna binmiş, Giresun açıklarında vapuru durdurmuş. Adamlarıyla vapura çıkmış. Pontusçularla ermeni komitecilerini kazanların ocaklarına atıp yakmış. Motoruna binip Giresuna gelmiş. (Topal Osman yine ciddî bir sima ile Rıza Nûr'a bakar)

Bir vekil — Ay... Bu pek müthiş... Ne cesaret... Ne imiş!...

Bir vekil — Ağa! Sen bu Rum işinde çok yararlık gösterdin. Sivas taraflarında Koçgiri denen bir kürt aşireti var. Galiba onlar da isyan edecekler. Sana yakın. Oraya da gider misin?

Topal Osman — Giderim. Onların da kökünü kazırım. Fakat şuna aklım ermiyor : Hadi ötekiler rum, bunlarsa müslüman. Bunlara ne oluyor?

Bir vekil — Bunlar da kürtlük istiyorlarmış. Kürt devleti kuracaklarmış...

Topal Osman — Ben onlara kuruveririm. Madem ki Türk'e hıyanet ediyorlar, benim için rum da kürt de birdir. (Biraz durur) Canım, kürtten de devlet olur mu? Hiç işitilmemiş şey...

Bir vekil — Bir avuç adam. Hiç tarihleri de yok. Medeniyetleri de yok. Bütün hayatlarında vahşi, eşkiya yaşamış adamlar. Böylelerini başka bir millet yutar... Ama işte...

Diğer bir vekil — Canım ecnebi parmağı... Kendilerini bizden ayırıp bir lokma ederek yutmak için... Birkaç sersem ve para ile satılmış kürt genci de âlet oluyor. Zavallıları kışkırtıyor başlarına felâket açıyorlar... Bunlar Arapların uğradıkarından da ders almıyorlar. (Maliye Vekili Ferit Bey girer)

SAHNE

3

Evvelkiler, Ferit Bey

Evvelkiler — Yahu! İçtima var seni bekliyoruz. Nerdesrin be?..

Ferit — Hele biraz durun! Osman Ağa ile işim var. (Ağaya) Nerdeydin? Seni bekliyorum.

Topal Osman — İşte geldim...

Ferid — Senden çok şikâyet var. Sen çok fena şeyler yapıyorsun...

Topal Osman — (Hayret içinde) Ne yapıyormuşum? Neymiş o fena şeyler?!..

Ferid — (Hiddetli hiddetli) Sen şunun bunun malını elinden alıyorsun... Ortalığı haraca kesmişsin. Burada devlet varken bir de sen vergi topluyorsun demek... Bu olamaz... Sokak açacağım diye şunun bunun evini yıkıyorsun. Öldürdüklerin de caba...

Topal Osman — Bunlar kabahat mi?...

Ferid — Kabahat daha nasıl olur?!..

Topal Osman — Adam öldürdümse rum öldürdüm. Bir Türkün kılına dokundumsa söyleyin! Cezama razıyım. Boynum kıldan ince. Ben dağa çıktım, rum çetelerini kırdım. Şehirlere

indim, orada reislerini tepeledim. Bunlara dokunmıyayım mı istiyorsun?!.. Rumlar Pontus devleti mi yapaydılar!..

Ferid — Pekiyi! Evlerini ne diye yıkıyorsun!?.. Yazık değil mi? O evler devlete vergi veriyor..

Topal Osman — Siz ne tuhafsınız?!.. Ben Giresunun Belediye Reisiyim. Yol açıyorum. Bunun için de ev yıkıyorum. Kanun bana bu hakkı vermiş. Siz bana bunu nasıl kabahat buluyorsunuz?... Eğer Giresundan başka bir yerde bir ev yıktımsa o vakit söyleyin...

Ferid — Nasıl? Samsun civarındaki köylerde evleri hem yıktın, hem yaktın...

Topal Osman — Rumlar bir Türk köyünü basmışlar. Türkleri kesmişler. Camilerini yıkmışlar, evlerini yakmışlar... Ben de gittim, bir rum köyünü yaktım. Bu da mı kabahat? Başka ne yapaydım?!.. Galiba istiyorsunuz ki Türklerin evlerini yaktınız diye rumların elini öpeydim?!..

Ferid — Ama Giresunda hiç lüzumsuz evler var...

Topal Osman — Evet, bazan sokağı birkaç rumun evini yıkacak surette açtım. Bunu mahsus yaptım. Siz galiba Yunanistanda açılacak sokakları mahsus camilere, Türk konaklarına rast getirerek hepsini yıktıklarını bilmiyorsunuz!..

Ferid — Bilirim. Yunanlılar Türklere Dünyanın en kötü şeylerini yapmışlardır. Fakat...

Topal Osman — Şimdi Yunanistanın bir köşesinde Türklerden bir eser bırakıldı mı? Onlar yapıyor da biz niye yapmıyalım?!.. Keşki Türkiye bütün belediye reisleri benim gibi yapsa...

Ferid — Doğru bir iş değildir.

Topal Osman — Siz bu sözü Yunanlılara söyleyin! Daha doğrusu bana söyliyeceğinize, bütün valilere, belediye reislerine benim gibi yapmaları için emir veriniz!

Ferid — Yok, yanlış iştir.

Topal Osman — Hiçbir yanlışı yok... Siz bir defa Giresun'a gidin de görün! Orayı ufak bir Avrupa şehri haline koydum. Geniş bir rıhtım ve cadde, düz ve birbirine amut sokaklar... Ben bununla öğünürüm...

Ferid — Canım ne ise, hepsini bırak! Fakat şu para alman gayet fenadır.

Topal Osman — Beyefendi! Beyefendi! Ben para alıyorum. Fakat bir Türkün, bir müslümanın on parasına el sürmemişimdir. Aldımsa dağ olup derime yapışsın! Rumların parasını alıyorum. İnkâr etmem. Bu doğru...

Ferid — İyi ya... Ben de onu alma diyorum...

Topal Osman — Benim başımda bu kadar eşkiya var. Bunları dağdan topladım. Eşkiyalığı bitirdim. Şimdi onları millet yolunda çalıştırıyorum. Pontusçuları bu adamlarla tepeledim. Bu uğurda bu kadar şehid verdiler.

Ferid — Evet... Biliyoruz...

Topal Osman — Bunlar yiyecek, giyecek istiyorlar. Bunu da biliyor musunuz? Memlekette çoluk-çocuklarına da bakmak lâzım. Bu parayı ben nerden bulacağım?!..

Ferid — Ben orasını bilmem...

Topal Osman — Asıl burasını bilmelisiniz. Devlet şimdiye kadar bu adamlar için kaç para verdi? Mademki rumların parasını aldığımı istemiyorsunuz, bunların masraflarını siz verin Rumların parasını almıyayım... Bunları nasıl besliyeceğim? Şunu söyleyiniz!..

Ferid — (Hiddetle) Ben onu da bilmem... Sonra karışmam, bak!

Topal Osman — (Korku hali göstererek) Beyefendi! Ben bir cahil adamım. Ümmîyim. Ben bütün bu işleri iyi yapıyorum diye yapıyorum. Benim cebime on para girmiyor. Ben yine eski Topal Osmanım. Sade ben Türküm, müslümanım. Dünyada iki sevdiğim şey var : Biri Türklük, biri Müslümanlık. Bütün bunları, bu iki şeye hizmet diye yapıyorum. Eğer fena yapıyorsam siz bana iyisini söyleyiniz, öyle yaparım.

Rıza Nûr — (Feride) Ferid! Bu adamı burada bir düziye ne azarlayıp duruyorsun! O gayet doğru söylüyor. Millet yolunda kellesini koltuğuna almış, çalışıyor. Böyle adama böyle muamele edilmez.

Ferid — Canım, doktor!..

Rıza Nûr — Canımı falan yok... Bunun başındaki haşeratı sen devlet bütçesinden besleyebilir misin? Hayır. O halde? .. Bu adam devlet malına el sürmüyor. Türk maline dokunmuyor. Rumların parasını alıyor. Çok iyi ediyor.

Rıza Nûr — Hangi devlet? Devlet nerede? Herşey bitmiş. Birşey varsa o da anarşi... Rumlar bugün kalkınmışlar. Türkü

Ferid — Bunun işleri devlette anarşi demekti...

mahvetmek, yerimize rum devleti kurmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Onların parasını almak sevaptır. Dokunma bu adama! (Topal Osmana dönerek) Ağa! Sen buna aldırma! Bildiğin gibi yap!

Topal Osman — (Rıza Nûra) Ya sonra bana birşey yaparsa...

Rıza Nûr — Bir şey yapamaz. Ben burada iken sana birşey yaptırmam. (Diğer vekilleri göstererek) Bu beyler de seni müdafaa ederler. Korkma. Senin tuttuğun yol doğrudur, iyidir. O yolda git! (Topal Osmanı eli ile işaret ederek yanına çağırır. Yanyana oturup başbaşa konuşarak) Sen uğradığın rum köylerini, rumları ne yapıyorsun?

Topal Osman — Ben çete bulursam bir tanesini sağ koymuyorum. Rum köylerindeki Pontus başlarını da gebertiyorum. Bunlar eğer yüz kişi ise yüzünü de kesiyorum. Keserken de rumlara mızıka çaldırıp Pontus türküsü söyletiyorum. Ferid bey bana rum binalarını yıkıyorum diyor. Halbuki bunu sade Giresunda yaptım. Başka yerde hiç yapmıyorum.

Rıza Nûr — Ne be?

Topal Osman — Güzel binaları, kiliseleri bırakıyorum.

Rıza Nûr — Neden?

Topal Osman — Sonra bir işe yarar diye. Meselâ mektep olur...

Rıza Nûr — Yok yok... Öyle yapma! Sen bunları hele kiliseleri bütün yık. Ne olur, ne olmaz? Yık ve her taşını da taşıt. Bir dereye at ki ufak bir nişanı bile kalmasın...

Topal Osman — Ne olacak, birşey olmaz. Ben sağ bıraktığım rumları da köylerinden sürüp Samsuna yolluyorum. Oradan İstanbula gidiyorlar. Bu tehcir çok iyi şey... Bir Rum bırakmıyacağım... Köyler Türke kalacak...

Rıza Nûr— Bunlar iyi ama, ağa sen beni dinle! Nene lâzım. Olur ki birgün Avrupa devletleri dalımıza biner. Bunları yine eski köylerine getirirler. Gelirlerse kilise, ev birşey bulamasınlar...

Topal Osman — (Biraz düşünerek) Ha!.. Hakkın var. Doğrudur. Ben bunu düşünemedim. Bu sefer gidince hepsini yıkar taşlarını öteye beriye attırırım ve dağıttırırım.

Bir vekil — (Ayağa kalkıp) Hadin, Heyet-i Vekile odasına gidelim. İçtima vaktı geçti. (Hepsi kalkarlar Topal Osman çıkar)

Bir vekil — Şu Topal Osman çok kan dökücü. Yırtıcı bir adam be... Fakat bu kara günde ne lâzım adammış... Çok iş gördü. Yiğit adam. Gönlü Türklük gayreti dolu. Merhamet denen şeyi bilmiyor ama, Türkün düşmanları için... (Ortaya hepsi çıkarlar)

TABLO
2

(ANKARA'DA BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN ÖNÜNDEN GEÇEN YOL)

SAHNE
1

RIZA NÛR, TOPAL OSMAN

Rıza Nûr — (Yürürken önde Topal Osmanı görerek) Ağa! Uğur ola! Nereye?

Topal Osman — (Durup arkasına bakarak) Eyvallah, beyefendi! İstasyona gidiyorum. Nasılsınız, iyi misiniz?

Rıza Nûr — İyiyim siz nasılsınız?

Topal Osman — Çok şükür. İşiniz yoksa İstasyona kadaı gidelim. Hava almış olursunuz.

Rıza Nûr — Pekiyi! (Yürümeye başlarlar. Topal Osman topallayarak yavaş yavaş yürürler)

Topal Osman — Eliyle meclis binasını göstererek) Burada birtakım gâvurlar, vatan hainleri varmış. Türkiyeyi Yunana satmışlar... Beyefendi! Bunları bana niye haber vermiyorsun? Tepeliyeyim. Biz canımız dişimizde çalışıyoruz Bunlar milleti satıyorlar... Yooo... Bu olmaz... Ben burayı basacağım. O domuzları keseceğim..

Rıza Nûr — Hayret içinde durur. Ağanın kolundan tutar. O da durur) Ağa! bunu sana kim söyledi?

Topal Osman — Onu sorma! Söyleyemem.

Rıza Nûr — Yok.. Bunu söyleyeceksin.

Topal Osman — Zorlama! Nafile...

Rıza Nûr — Ağa! Sen beni sever misin? Bana emniyetin var mı?

Topal Osman — Severim. Emniyetim vardır.

Rıza Nûr — Madem ki var söyle! Söylersen emniyetin olduğunu anlarım.

Topal Osman — Bunu bana söyletmesen iyi olur...

Rıza Nûr — Yok. Söyle! Ölsem benden lâf çıkmaz. Söyle! Çünkü senin için, millet için bunda mühim iş var.

Topal Osman — Gazi.

Rıza Nûr — Ne dedi?

Topal Osman — «Beş-on mebus var. Bunlar vatan haini. Yunanlılara memleketi satmışlar... Bunları gıcır gıcır kesmeli. Başka çare yok. Birgün meclisi bas! Hepsini kes!» dedi.

Rıza Nûr — Kimmiş onlar?

Topal Osman — İkinci grup imiş...

Rıza Nûr — (Telâş ve heyecan içinde) Ağa, bu gayet vahim iştir. Önce şunu bil : Millet Meclisinde hain yoktur. Kimse vatanı Yunanlaılara satmamıştr. Satmanın da imkânı yoktur. Ellerinde değil ki satsınlar... Nasıl satarlar?!..

Topal Osman — (Hayret içinde bakarak) Satamazlar mı?.. Tuhaf şey!..

Rıza Nûr — Hayır! Bu mebuslar sade hükümetin yaptığı yolsuzlukları, Gazinin ylsuz işlerini tenkid ediyrlar. Bunda da yerden göğe kadar hakları var. Yolsuzluk olmuş diyorlar. Bu Gaziye fena geliyor. Senin vatanı sevdiğini biliyor. Seni böyle kandırmış... Bunları sana temizlettirecek. Sakın böyle bir şey yapmayasın...

Topal Osman — Ne söylüyorsun?!..

Rıza Nûr — İşte bu böyledir. İyi ki bana söyledin... Bir millet meclisini basmak, mebusları kesmek ne demektir biliyor musun sen? O ne ağır iştir?.. Sonra bunun altından kalkamazsın...

Topal Osman — Ne bileyim?!.. Gazi söyledi.

Rıza Nûr — O seni alet ediyor. Biliyor musun sen? Senin başınla oynuyor. Bunları sana kestirecek. Bir daha kimse de onun kötü işlerini söylemeye cesaret kalmayacak... Herkesin ağzına bıçaktan kilit vuracak... Böyle olursa bu kurduğumuz iş bozulur. Devlet, millet batar...

Topal Osman — Bunları ben düşünemedim.

Rıza Nur — Millet Meclisini basmak, milletin evini basmak, mebus kesmek, milleti kesmek demektir. Haklı da olsa, haksız da olsa böyledir...

Topal Osman — Ne yapayım ben şimdi? Gaziye söz verdim.

Rıza Nur — Gidersin... Düşündüm bu iş bana çok ağır geldi. Yapamam dersin.

Topal Osman — Nasıl diyeyim?

Rıza Nur — Ağa! Sen bu millete çok hizmet ettin. Rum çetelerini sen bitirdin. Pontus işini kökünden kazıdın. Koçgiri isyanını sen bastırdın. Dağdaki eşkiyadan bir alay asker yaptın. Bunlarla Sakarya Muharebesine İzmir zaferine iştirâk ettin. Vatana bu kadar güzel, bu kadar büyük hizmetler ettin. Nam verdin. Kahraman oldun. Millet seni seviyor. Adını kaybetme!

Topal Osman — Şimdi ben şaşırdım kaldım..

Rıza Nur — Bu işi yaparsan emin ol ki bu temizadı kaybedersin. Kayıp değil, lânetle anılırsın. Hem böyle bir işi yapan sonunda kafasını verir. Bilir misin? Bu iş olunca Frenkler, Yunanlılar ne kadar sevineceklerdir. Gülüp (Hah hah Türkler birbirini yiyor işimiz kolaylaştı) diyeceklerdir. Daha sulh olmadı. Bu işi yapmıyacağına bana söz ver!

Topal Osman — Peki! Yapmam.. Bilemedim..

Rıza Nûr — Yaparsan haremin üç tâlâkla boş düşsün mü?

Topal Osman — Vallahi yapmam. Yaparsam üç tâlâkla boş düşsün.

Rıza Nur — (Ağanın arkasını sıvayıp) Hah, şimdi gönlüm rahat etti. Aferin! Sen Türklük için çalıştığını şimdi de isbat ettin. Milleti de, kendini de büyük bir felâketten kurtardın.

Topal Osman — Benim aklımı başıma getirdin.

Rıza Nûr — Şimdi bu konuşmayı senden, benden başka kimse bilmeyecek. Ne Gaziye, ne kimseye söylemiyeceğimize yemin edelim. (İkisi birden yemin ederler).

Topal Osman — Ah, benim akıllı bir dostum vardı. Dostum değil canım idi. Kaybettim. O olsaydı böyle şeylerde beni uyandırırdı.

Rıza Nûr — Kim?

Topal Osman — Binbaşı Alpaslan. Sakarya muharebesinde şehid düştü.

Rıza Nur — Evet... Bilirim. Türklüğünü çok seven biriydi. Gayretli, fedakâr, kahraman idi...

Topal Osman — Türklük için can verirdi. Çok cesur adamdı.

Rıza Nur — Çok Türkçü idi. Ben de onu çok severdim. Millî bir kahramandı. Tanrı rahmet etsin. Nur içinde yatsın... Yeri cennet olsun... (Yürürler)

4 NCÜ PERDE

(ANKARADA ÇANKAYADA MUSTAFA KEMAL PAŞANIN KÖŞKÜNDE BİR SALON)

SAHNE

1

(MUSTAFA KEMAL — TOPAL OSMAN

Mustafa Kemal — (Giren Topal Osmana) Gel bakayım, Ağa! (Eliyle yanını göstererek) Şöyle yanıma otur! (Topal Osman oturur) Nasılsın bakalım?

Topal Osman — İyiyim, efendim...

Mustafa Kemal — E, ne vakit yapacaksın o işi? Hazırlığını bitirdin mi?...

Topal Osman — Düşündüm, taşındım (Sıkılarak) Bu ağır iş. Ben bunu yapamıyacağım. Beni affet!

Mustafa Kemal — Canım, Ağa! Sen bunu yaparsın... Şimdiye kadar ne kahramanlıklar ettin. İnsan sana kuzudan ucuz. İnsan kesmek senin için serçe kesmekten kolay... Millet için lâzım olunca dünyayı doğrarsın. Sen büyük vatancısın... Bu iş lâzımdır. Vatanı kurtaracaksın. Bu hizmetin bütün hizmetlerinden büyük olacaktır. Yap! Yap!...

Topal Osman — Ben bu işten korktum. Yapamıyacağım Millet meclisini basmak çok ağır şey...

Mustafa Kemal (Hiddetlenir, düşünür, Topal Osmana kızgın kızgın bakar. Bir gözü sağa bir gözü sola şaşı olur, fakat renk vermemek istiyerek) Peki! Ne yapalım! Kalsın!... Mademki Millet meclisi basmak ağır kalsın!... Fakat bu işi de böyle bırakmak milleti mahvolsun demektir. Bunun başka bir çaresi var: Bu hainlerin başı Mebus Ali Şükrü'dür. Bari onu öldür. Buncağızı olsun yap!... Bunun behemahal isterim... Söz ver! Hemen yap!... Bu herifi gebertmeyinci olmaz. Bu adam mutlaka harcanacak... Vatanı satmıştır...

Topal Osman — (Derin düşünür) Peki! Bu olur. Şimdi gider, yaparım.

Mustafa Kemal — Nasıl yaparsın?

Topal Osman — Sekiz on adam hazırlarım. Ali Şükrüyü evime çağırtırım, boğarız.

Mustafa Kemal — Sana yardımcı lâzımdır. Merkez Kumandanı Miralay Fuatla muavini Rezile Yüzbaşı Rauf'u vereyim. Asker kuvvetini elde tutsunlar. İcabında sana yardım, icabında aleyhine bir hareketi men etsinler.

Topal Osman — İyi olur.

Mustafa Kemal (Zile basar uşak girer) Fuat beyle Rauf Bey gelsinler. Salih beyle Recep beyi de çağır. (Uşak çıkar Fuat, Recep, Salih, Rauf girer otururlar)

SAHNE

2

MUSTAFA KEMAL, TOPAL OSMAN, SALİH, FUAT RECEP, RAUF)

Mustafa Kemal — Fuat Bey! Ağa Ali Şükrüyü temizliyecek. Bu işi beraber görün! Ama pek gizli tutun! Sen bir müfreze askerle hazır ol! Lüzum olursa harekete geçersin. Yani bir nümayiş ve ağaya hücuma kalkan filân olursa vurursun. Hemen şimdi benim otomobille Ankaraya inin!

Topal Osman — Ölüyü ne yapacağız?

Mustafa Kemal — Leşini bir eşye sar. Arabaya koy! En emin yer burasıdır. Getir! Köşkün bahçesi henüz sürülmüştür. Orda bir çukur kazar, içine tıkar, üstünü örtersiniz. Hiç belli olmaz. Siz de birkaç gün Bağdaki köşkte kalırsınız. (Hepsi kalkarlar).

Fuad — Hadi Ağa...

Mustafa Kemal — Tamam haberini bekliyorum. Hadin, sizi burda bekliyorum. Leşle beraber doğru buraya gelin!

(Hepsi çıkar. Mustafa Kemal kalır.)

SAHNE

3

(MUSTAFA KEMAL YALNIZ)

Mustafa Kemal — Hüküm sürmek için kesmeli... Hem ne kadar çok kesebilirsen o kadar rahat hüküm sürersin. Bir takım eşekler adalet, hak, millet, vicdan gibi şeylerden bahseder dururlar. Bunlar insanları aldatıp dolaba koymak için icad edilmiş şeylerdir. Ben padişahlar gibi hüküm süreceğim... Eyleneceğim. Kayifle, safalar yapacağım. Yaşayacağım... Safalarım şan verecek... Tarihte eşsiz olacak... Önüme duranı böyle tepeliyeceğim... (Durur, durur) Devlet, millet neymiş?!... Dizgini benim elimde ise iyidir, durur. Benim elimde değilse isterse batsın... Batırırım... (Zile basar uşak girer) Sofrayı kurun! İyi mezeler var mı?

Uşak — Efendim erken değil mi?

Mustafa Kemal — Kerata! Akşama ne kaldı? Hergünkü vakit. Belki biraz erken... Çabuk!...

Uşak — Mezeler henüz hazır değil de...

Mustafa Kemal — Öküz, hadi! Çabuk! Çalgıcılar da gelsin! Fikriye hanımla Fatma da gelsin!... (Uşak çıkar. Hanımlar, çalgıcılar girer. Sofra kurulur.)

SAHNE

4

(MUSTAFA KEMAL, HANIMLAR, ÇALGICILAR)

Mustafa Kemal — (Kadınlara) İçelim! Sizin için içiyorum. (Bir rakı doldurur, su kor, hanımlarla toka edip içer). İyi günlerdeyiz... (İçerler, kumar oynarlar, şakalaşırlar, salonun köşesinde oturmuş olan sazendeler bir düziye curcuna havaları çalarlar. Mustafa Kemal ikide bir telâşlı telâşlı pencereden bakar. Kadınlar işvebazlık ederler)

Mustafa Kemal — (Telâşlı telâşlı ve kendi kendine) Epey vakit oldu. Halâ bir haber yok... Şimdiye kadar gelmeleri lâzımdı. (Salonda bir aşağı, bir yukarı volta vurur. Yine pencereden bakar). Ah! Geldiler... (Çalgıcılara, kadınlara) Hadin gidin! (Hepsi gider) Mustafa Kemal yalnız, meraklı bir vaziyette bekler. Recep Salih, Fuat, Topal Osman girerler)

SAHNE

5

(MUSTAFA KEMAL, TOPAL OSMAN, FUAT, RECEP, SALİH).

Mustafa Kemal — E, Oldu mu?
Topal Osman — Oldu...

Fuat — Leşi de getirdik...
Mustafa Kemal — Bir sızıltı çıkmadı ya...
Salih — Kimsenin ruhu bile duymadı.
Mustafa Kemal — Hemen bir çukur kazın leşi sokun!
Topal Osman — Bizim uşaklara söyledim. Çukur kazıyorlar. Belki gömüp bitirmişlerdir bile.
— Recep — İyi bir iş oldu. Öteki köpekler artık ağız açamazlar. Bu ders onlara yeter. Yorulduk. Bize izin verirseniz gidelim.
Mustafa Kemal — Gidin! (Hepsi çıkar)

BEŞİNCİ PERDE

(ÇANKAYADA AYNI SOLAN GECE YARISI

SAHNE

1

(MUSTAFA KEMAL İSMET PAŞA)

İsmet — (Girip oturarak) Paşam! İş alevlendi.
Mustafa Kemal — Nasıl?
İsmet — Rauf işi haber almış.
Mustafa Kemal — Hangi Rauf?
İsmet — Başvekil Rauf
Mustafa Kemal — Nasıl haber almış?
İsmet — Ali Şükrüyü Osman Ağanın evine götürüp boğduğunu duymuş. Sizin yaptırdığınızı söylüyormuş. Nasıl haber aldığını bilmiyorum. Kolları, paçaları sıvamış. Ali Şükrünün cenazesini aratıyormuş. Birkaç müfreze jandarma ile arada dolaşıyormuş...
Mustafa Kemal — Kerata! Görüyormusun? İş çıkaracak.

Bu abazanın zaten bana düşmanlığı var. Beni çekemez. Yerimi kendi almak sevdasındadır. Hangi kafayla?!... Balkabağı...

İsmet — Onun bu gayreti boş değil, Galiba bu fırsattır diyor. Benim anladığım: Topal Osmanı tevkif ettirecek. Ona işi sizin yaptırdığınızı söyletip sizi de tevkif edecektir.

Mustafa Kemal — Doğrudur... Acele tedbir almalı.

İsmet — Biliyorsunuz. İkinci grup dehşetli çalaşıyor. Adliye vekili, Ankara hakimleri, müddeiumumi onlardandır. Onları hep ikinci grup tayin etti. Rauf da ikinci grupla beraber çalışıyor. (Recep soluk soluğa içeri girer)

SAHNE

2

(MUSTAFA KEMAL, İSMET, RECEP)

Recep — İkindi üstü idi bir jandarma mülâzımı 15 kişilik bir müfreze ile iki saattır etrafımızda dolaşıyordu. Köşkten seyrediyordum. Ali Şükrünün gömüldüğü yeri kazdılar. Leşi çıkardılar.

Mustafa Kemal — Ne söylüyorsun?!...

İsmet — Nasıl bulmuşlar?

Recep — Nasıl haber aldılar diye merak ettim: Gittim. Mülâzımı tebrik ettim. Nasıl haber aldığını sordum. Dedi ki: «Ararken burada küme halinde sineklerin uçuştuğunu gördüm. Geldim. Toprağı kokladım. Koku var. Parmağımla toprağı biraz eştim. Bir parmak çıktı. Baktım bir ayak. Toprakları kaldırdım. Ali Şükrü. Acele gömmüşler. Bir ayağı adeta dışarda kalmış. Ayağın üstünde biraz toprak çekip savuşmuşlar. Tarla yeni sürülmüş. Belli olmuyor. Amma .. Ağustos sıcağı. Sinekler kokuyu alıp üşüşmüşler. Burası Gazinin yeri ne cesaretle buraya gömmüşler?!... «Bir şey demedim. Doğru buraya geldim.

Mustafa Kemal — Bu fena... Belâyı bulduk...

İsmet — Bunları yapan hep Rauf. Hergün Müddeiumumi ile beraberdi. Talimat veriyordu. Cenaze onun gayretiyle bulundu. Şimdi bununla işi karıştıracaktır. Sizin boynunuza geçireceğini zannettiği ipin ucunu buldum diye kimbilir ne kadar seviniyor?!...

SAHNE

3

(EVVELKİLER, SALİH, FUAD)

Salih — (Telâşla girerek) Ali Şükrünün bir avucu kapalı imiş. İçinde sandalya hasırı bulmuşlar. Müddeiumumî Ağanın evini basmış. Hasır Ağanın evindeki sandalyalardan birinin hasırı imiş. Bir sandalya kırık imiş. Müstantik Osman Ağa hakkında tevkif müzekkeresi kesmiş..

Mustafa Kemal — İş yıldırım sür'atiyle yürüyor. Sarpa sardı... (Mustafa Kemal'in benzi sapsarı olur. Korku alâmetleri gösterir, düşünmeye başlar).

İsmet — Şefim! Düşünme fayda vermez. Hemen tedbir almalı. Rauf'a fırsat vermemeli. Domuzun başı odur. Bu bir kafasız, beyinsiz, cahil heriftir. Bunu hiç yoktan Başvekil yaptınız. Lâyık mı idi? Nimet de bilmiyor işte... Size nasıl nankörlük ediyor görün! Bunu tepeleyiniz...

SAHNE

4

(EVVELKİLER, BAŞVEKİL RAUF)

Rauf — (Telâşla girerek Mustafa Kemale) Ali Şükrüyü To-

pal Osman öldürmüş. Adliye tahkikatı bunu meydana çıkardı. Deliller itiraz kabul etmez bir halde. Tevkif müzekkeresi kesildi. Bir müfreze jandarma ile bizzat gidip Topalı tevkif edeceğim. Bu haydudu, bu katili artık tepelemek lâzımdır...

Mustafa Kemal — Baksana bana. Sen delimisin? O canavar bir müfreze jandarma ile tutulabilir mi? Başında üçbeşyüz eşkiya var. Çeri, cesur herif. Sizi muhakkak temizler. Sonra gidip şehri, millet meclisini hükümeti filân basar. İş çıkaracaksın... Sen onu bana bırak! Ben yakalar, adliyeye teslim ederim.

Rauf — Pekiyi efendim. (Çıkar)

SAHNE

5

(EVVELKİLER)

Mustafa Kemal — Gayretini görüyorsunuz ya... Bu işleri çeviren hep budur. Başıma çorap örecek. Ama haline bak! Herif pek aptaldır da. Bu gelip bana söylenir mi? Eşek... Demek vakit yok. Hemen herşeyi yapmalı. (Düşünür, düşünür) Tahkikatı Topalda bırakmalıdır. Oradan öteye geçmeli. Bunun için de Topal'ı öldürmelidir. Çopur Hakkıyı çağırsınlar (Recep çağırmak için gider).

İsmet — Pekiyi! Senin muhafızları ne yapacaksın? Onlar Topalın adamlarıdır. Ona iltihak ederlerse... Seni de öldürürler... İş fenalaşır...

Mustafa Kemal — Onlara bir yalan uydurmalı.. (Düşünür) Hah... İkiye ayırırım. Bir kısmını Çankırı yolunda eşkiya var, Ankarayı basmağa geliyor. Gidip bulun! Tepeleyin! diyerek o tarafa, bir kısmını da Haymana tarafına yollarım. Onlar gittikten iki saat sonra Çopur işe başlar.

İsmet — İyi...

Mustafa Kemal — Topalı abluka için bir plân yapalım. Çopura verelim. (İkisi plânı yaparlar).

SAHNE

6

(EVVELKİLER, BİNBAŞI ÇOPUR HAKKI)

Çopur — (Girerek askerce temennah edip ayakta durur) Emriniz...

Mustafa Kemal — Üç saat sonra Topalın oturduğu köşkü abluka edeceksin. (Plânı uzatıp) Plân bu. Al! (Çopur plânı alır). Topalı, Ali Şükrü vakasında bulunan 9 arkadaşını tutacaksın. Uzağa götüreceksin. Beyinlerine birer kurşun sıkıp onunu da öldüreceksin. Leşlerini muüddeiumumiye teslim edeceksin.

Çopur — (Temennah ederek) Başüstüne. (Çopur çıkar)

İsmet — Bu tedbirler mükemmel. Şimdi hepsi tepelenir. Fakat iş bununla bitmez. Rauf var. Millet meclisi var. İkinci grup var. Millet var. Dünya var. Ne denecek? Ağızlar nasıl kapanacak.

Mustafa Kemal — Evet işin en mühim kısmı da budur.

İsmet — Rıza Nur'u çağırsanız da reyini sorsanız... Bu hususta en iyi reyi o verir. Bu saat Hariciye Vekâletindedir.

Mustafa Kemal — Doğrusun ama o bir doğruluk, namus, vicdan budalası heriftir. Bu işler ona söylenemez.

İsmet — Yok tabiî bunlar mahrem... Sade meclis filân için reyini soralım.

Mustafa Kemal — Telefon et! Hemen gelsin. Benim otomobili yolla!

İsmet — (Telefon edip) Alo!... Hariciye... Alo!... Rıza Nur, Kardeşim!... Sen misin?... Gazi seni bekliyor. Otomobilini yolladı. Hemen bin gel!

Fuat — (Mustafa Kemale) Paşa! Ağaya kıyma! Bu adamla çok arkadaşlık ettin. Yedin içtin. Adam tepeledin ne emrettiyseniz yaptı... Lâzımlı adamdır. Yine lâzım olacak... Bunları düşünüyorum, Ağalayacağım geliyor. Kaç yıldır adamlarıyla sizin canınızı bile muhafaza ediyor. Canınızı koruyan adamın canını nasıl kurban edersiniz?! ..

Mustafa Kemal — Sus! Sus! Senin aklın ermez. Karı gibisin sen. Siyasetten filan haberin yok. (İsmete bakıp) Tarih okumamış... Nasıl hüküm sürülür haberi yok...

Salih — Ağaya ben de acıyorum ama... Böyle lâzım. Bu işlerde katı yürek ister. Merhamet filân olmaz. Sen haklamazsan seni haklarlar. İpi biraz gevşetirsen ucu hemen senin boynuna geçer...

Mustafa Kemal — (Kederli kederli ve derin derin düşündükten sonra) Birgün tarih: «Mustafa Kemal âdi bir canidir. Örtmek için de cinayet yaptırdığı adamın canına kıydı. Bu adam eve giren, ev sahibi duyunca onu öldüren bu cinayeti de işleyince evi yakan hırsız mevkiindedir, diyecek»... (Yine düşünür) Ne vicdansız adamdı ki bu kadar yıldır canını koruyan ve bizza cinayete sevkettiği adamın canını kendi canını kurtarmak için almıştır» diyecek. Okuyanlar da bana lânet edecek... (Düşünür) Sat anasını... Beni mevkide başka türlü durdurmazlar... (Başını kaldırıp) Şimdi onu düşünecek vakit mi? İstediklerini desinler. Herşeyden evvel kendi canım, kendi mevkiim ve keyfim. Böyle adamlar bana harçlıktır. Lâzım oldukça harcarım... Ufaklık para... (Herkes düşünmeye varır. Çehreler asık, renkler kül gibi. Gözler korku ve şüphe dolu. Simalar ümitsiz).

İsmet — Ya Rauf atik davranır da sizi tevkif ederse...

Salih — Perişan oluruz...

Fuad — Hepimizi asar...

Mustafa Kemal — Korkmayın! Elinde fırsat var ama sersemdir. Beceremez... (Yine kederli ve derin derin düşünürler.)

SAHNE

7

(EVVELKİLER, RIZA NUR)

(Mustafa Kemal, İsmet karşı karşıya oturuyor. Recep, Fuad kapının yanında ayakta. Herkes önüne bakıyor. Mustafa Kemal yüzü toprak renginde olmuş, başını önüne o kadar eğmiş ki başı adeta dizleri arasına girmiş. Herkes somurtmuş. Kimsede lâfa mecal yok)

Rıza Nur — (Girerek) Bu ne hal?!... (Kimsede cevap yok. Kımıldama yok. Rıza Nur Mustafa Kemalin karşısına oturur. Sükut beş dakika daha sürer)

Mustafa Kemal — (Yeis ve korku içinde ve yine başı dilzeri arasında) Gördün mü hali?...

İsmet — (Rıza Nura) Paşa çok üzüntülü. Onun için bırakıp ta gelemedim. Seni beklettim. Paşa senin reyini almak istiyor.

Mustafa Kemal — Gördünmü şu abaza Rauf'u? Bak, ne dalavereler uydurdu. İkinci grupu teşvik eden o, bu işleri tertip eden o...

Rıza Nur — Nedir bu hal? Ne oluyor?!...

Mustafa Kemal — Ne olacak? Raufun edepsizliği...

Rıza Nur — Kaç gündür heyeti vekile arkadaşlar Raufa soruyoruz. «Canım, ortalıkta birşey var. Nedir? Ali Şükrü kayıp imiş. Nerde olduğunu bilen yokmuş. Sen bugünlerde pek telâşlısın. Bir an yerinde durduğun yok. Ordan oraya mekik dokuyorsun. Ne var? Söyle!» diyoruz. Çenesi kilitlenmiş, ağzından lâf çıkmıyor. Ne dedikse olmadı. Arkadaşlar kızdılar. «Bu hükümet mi? Biz vekil miyiz? Devletin işini bu adam bizden gizliyor» dediler. Demek entrika çeviriyormuş...

Mustafa Kemal — Osman Ağa Ali Şükrüyü öldürmüş. Za-

ten bu katil bir heriftir. Birine kızdı mı keser. Şimdiye kadar kimbilir kaçyüz adam kesti. Rauf şimdi bu cinayeti benim üstüme yükletmek istiyor. Mesele bu...

Rıza Nur — (Dudak burup düşünmeye başlar ve kendi kendine) Ha... Ağa bana millet meclisinin önünde söylediğini yapmadı. Bu sefer bu ona yalnız Ali Şükrüyü becertti...

Mustafa Kemal — Şimdi ne yapacağız? Bir çare bul!

Rıza Nur — Bu vaziyet kötüdür. Henüz sulhü yapmadık. Lozandan geri döndük. İkinci grup gemi azıya almıştır. Büyük gürültüler yapıyorlar. Bunun Avrupaya aksi müthiş olacaktır. Frenkler : «Türkiye'de hükümet zayıftır. Mecliste muhalifler kuvvetlidir» deyicekler. Böyle hükümetle onlar sulh yapmazlar.

İsmet — Doğrudur. Doğru.

Rıza Nur — Sulh imza edilinceye kadar hükümet gayet kuvvetli olmalıdır. Sulh ise en mühim, işimiz. Devletin, milletin hayatı... İkinci grupa ise bunu anlatmanın imkânı yok. Çok söyledim. Bu adamlara olmuyor... Devlet, millet menfaati nedir akılları ermiyor vesselâm. Erse de kendilerini tutamıyorlar. Bunun çaresi bu meclisi hemen feshedip yeni intihap yapmaktır. Ali Şükrü cinayetini de gürültüsüzce halletmelidir.

Recep — Gördün mü? Doktor büyük karar sahibidir. Yaşa doktor! (Herkesin yüzünde can ve ümid belirmeğe başlar)

Rıza Nur — Tekrar söyliyeyim. Herşeyden, bir kişinin, hatta yüzbin kişinin hayatından mühim bir şey var. O da sulh yapmaktır. Hükûmet kuvvetli olursa istediğimiz sulhu yapabiliriz. Bunun için de hükûmet pek kuvvetli görünmeli. Sulh işi bitinceye kadar hiçbir sızıltı olmamalıdır.

İsmet — Evet, gördünüz, doktor çok güzel söylüyor. Bu işin başı olan Rauf'u tehdit etmeli... Bir daha böyle iş karıştırmasın...

Rıza Nur — (Mustafa Kemale) Bu gece siz burda durmamalısınız. Burada hayatınız tehlikededir. Topal Osman size bir şey yapmasın...

Mustafa Kemal — Yok yok... Osman biraz evvel burda idi. Kendisini kat'i surette temin ettim. Ben sağ iken seni tevkif ettirmem dedim. Mutmain olup gitti. Rahat rahat uyumuştur. Siz İsmetle yerinize gidin. Sabaha bir şey kalmadı. Ben de İstasyona Rauf'un yanına inerim. Yanıma beş-on muhafız da alacağım. Rauf'u göz hapsine alayım. Kerata kımıldayamasın. Ağayı tutturup adliyeye teslim ettireyim. Yarın da meclisi feshettiririz. İş düzelir. (İsmet, Rıza Nur çıkarlar. Biraz sonra Salih Biraz sonra da Mustafa Kemal çıkar)

SAHNE

8

(FUAD — RECEP)

Fuat — E... Herkes gitti. İkimiz kaldık. Bir kazaya uğramasak... Ağa nerdeyse hemen burayı basar.

Recep — Evet... Topal işi sezer de Gaziyi öldürmek için buraya hücum ederse ikimizi de keser... (Müthiş bir yaylım ateşi işitilir. Pencerenin birinden bir kurşun camı kırıp içeri girer. Birer köşeye sinerler. Beş dakika sonra tüfek sesi kesilir. Biraz sonra Salih girer. Recep ve Fuad telâşla etrafını alırlar)

Salih — İş bitti. Tebrik ederim korku kalmadı. Çopurun yanında idim. Ağa teslim oldu. 9 arkadaşlarıyla ağayı aldı dereye götürdü. Orda öldürdük.

Recep — Yahu! Buraya bir kurşun geldi anlamadık.

Salih — Ha... Topal buraya kurşun atmış. Teslim olunca Gaziye ağzına gelen küfrü etti. (Beni kana bulaştırdı. Beni aldattı. Ah, asıl onu kesmeli imişim) dedi. O dur.

Recep — Vay anasını... verilmiş sadakamız varmış...

Salih — Gaziye haber verelım. (Telefonu alır) Alo!... İs-

tasyon... Gazi!... Siz misiniz?... Şimdi çopurun yanından geliyorum. Ağaya teslim ol dedi. Teslim olmadı. Ateş açtı. Mukabele ettik. Ağa ve dokuz arkadaşı ölü düştü. Diğerleri teslim oldular...

— SON —

Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Proğramı

(Müsvedde halindedir)

La réorganisation de la Turquie

Dr. Rıza NOUR

BAŞLANGIÇ

Türkiye parlak bir medeniyet ve eşsiz fütuhattan sonra iki asırdır süren müthiş bir inkıraz devresine düşmüştür. İlim ve âlim bitmiş, san'at ve ziraat tedricen ölmüş, ticaret mahvolmuş, hasılı Türk ilimce, san'atça harsçe, teşkilâtça çürümüş bir hale gelmiştir. Halbuki Türk'ün bu felâket devresinde Avrupa dev adımlarıyla terakkide koşmuştur.

Bir asır kadar evvel tanzimatçılar Türk'ü ilmen, iktisaden, içtimaen, devleti, teşkilâtça Avrupa usulleriyle aşlayıp yeniden diriltmek istemişlerdir. Uzun bir çalışma ve savaş bu hususta pek çok iyi şey yapmıştır.

Ancak henüz kâfi değildi; fakat tekemmül devresine gelmişti. Taassup engeli de yüzde seksen kırılmıştı. İyi bir hamle bu işi yapar bitirirdi. Bu sebeple meşrutiyet yapıldı. Maatte'süf İttihad ve Terakkî Cemiyeti pek bir şey yapamadı. Yalnız saray engelini kırmış oldu. Yazık ki; bunun üstüne Mustafa Kemal Paşa cehaleti, istibdadı, tegallüb ve tehakkümü, zevk safaları, dahilik hevesleri ve emsaliyle Cumhuriyettenberi millet ve devleti öyle berbad etmiş ki, Türk an'ane ve harsini öyle yıkmıştır ki milleti ve devleti harsça, ilimce, ziraatça, san'atça, teşkilâtça, yeni baştan tensîk etmek zarureti hasıl olmuştur.

Muntazam ve kendi orijinalitesi olarak bir harsi olmayan hiçbir millet ve onun devleti yaşamaz. Halbuki Mustafa Kemal Paşa bilhassa buna saldırmıştır.

Cahillerin millet idare etmeleri bunu keyfi ve diktatörce yapmaları hele daha ileri gidip içtimaî ve idarî inkılaplar yap-

maları pek tehlikelidir. Bu adam yaptı. Böyleleri bunları hüsnüniyetle bile yapsalar cehaletleri yüzünden yanlış, tehlikeli ve felâketli yollara sokarlar, perişan ederler. Nitekim etti. Halbuki onda o da yok. Sırf, dâhi olmak, şan ve şeref kazanmak, zihinleri bunlarla oyalayıp mevkide kalmak, nimet içinde yüzmek, asıp keserek keyfe mayeşâ, devleti şahsî bir çiftlik milleti o çiftlikte ehlî hayvanlar gibi kullanmak ve emsali gayelerden başka maksatları olmadığı yaptıkları işlerle görülmüştür.

Bu adamın bu devlet ve milleti asrileştiriyoruz da'vasıyla yaptığı şeyler öldürücü darbelerdir.

Zaten hal perişandı. Her şey yeniden yapılacaktı. Şimdi bir de bunların yıktıklarını yapmak ve fena yaptıklarını temizlemek için çalışmak, zaman, para ve emek sarfetmek lâzım geliyor.

Zaman hepsinden mühim ve hayatîdir. **Sultan Abdülhamid'**in en büyük kabahati uzun bir zamanı boşuna geçirmiş olmasıdır. O sulh müddeti içinde bu devlet yeni başdan ihya olunabilirdi. Son yıkmakla geçen zamana, keza bir de bunun tamiri için sarfolunacak vakte ne kadar ağlansa azdır. Çünkü Avrupa terakkide dört nala koşuyor. Bunlara yetişmek, bunlarla beraber gitmek zaruridir. Başka türlü hayat yoktur. Onlara yetişmek için tayyare ile gitmemiz lâzımdır.

Hayatım bu millete bu devlete ilmî, siyasî ve idarî hizmetler içinde geçti. Avrupanın da belli başlı milletlerini, memleketlerini gördük, hallerini öğrendik. Yaşımız da kemalini buldu. Bu sebeple Türk Millet ve Devletinin ihyası için görgülerimiz ve ilimle öğrendiklerimizden istifade ederek bu husustaki fikirlerimiz bu kitapta tesbit ediyoruz.

Talih fırsat verirse bunları bizzat yapıp esaslarını kuracağız. Yok, olmasa hemen elli yıldır geceli gündüzlü çalışmalarla hasıl olan malûmat bari kafamızla mezara gidip heba olmasın. Belki istifade edenler olur.

Bir millet yirmi yıl içinde ihya edilebilir. Eğer bu kadar bir zaman harpsiz geçer, devlet ve millet idaresi de namuslu, ilimli insanlar eline düşerse millet ve devlet kurtulmuş olur. Artık her iyi şey kurulmuş, yol ve lâzım sür'at alınmıştır. İyi esaslarla müfredat tekemmül eder gider.

Bunun için bir fırka programı, bir de yapılacak işleri daha tafsilâtla yazdık.

Paris, Eylül 1929

Doktor Rıza Nur

FIRKA PROGRAMI

1 — Fırkanın adı «Türkçü» dür.

2 — Hükûmet şekli Cumhuriyettir.

3 — İdarę sistemi Lâik ve içtimaîdir. Din ve devlet ayrılışı esastır.

4 — Fırka asrîliğin, Avrupaî yeni usullerin tamamiyle taraftarıdır. Ancak bu tabirle Avrupanın ilim, teknik, metod, teşkilât ve intizamını Türk millet ve devletine mal etmeyi anlar ve buna çalışır. Dans ve emsalini medeniyet levazımından saymaz.

5 — Türk orijinal an'ane, töre ve harsine şiddetle bağlı, son derecesinde Türkçü olup Türk hars ve töresinin ihyasına çalışır.

6 — Türkiyenin resmî dini vardır. Bu da Müslümanlıktır. Bunu Teşkilâtı Esasiye Kanununa koyacaktır. Her din ve bu babda vicdan mutlak bir surette serbesttir. Din devlete müdahele edemiyeceği gibi devlet de dini tahakkümü altına alamaz.

7 — Vicdan, söz, matbuat ve Millet Meclisi için tam bir hürriyet tesis edilecektir. Hürriyetten istifade ederek hürriyet dairesinden çıkan taşkınlıkları adlî mahkemeler rü'yet edecektir. Kanun bunu men edebilecek surette islah edilecektir. Teşkilât-ı Esasiyeye ve fevkalâde mahkemeler tesisini katiyyen men eder maddeler konacaktır.

8 — Her ne şekilde olursa olsun müstebit yetişmesine mani olacak tedbirleri havi ve Teşkilâtı Esasiyeye konacak maddeler tanzim edilecektir.

9 — Fırka herşeyden evvel ve herşeyden ziyade dalkavukluğun şiddetle aleyhindedir. Devlete ve millete bütün suiahvalin menbaının dalkavukluk olduğu şu geçen cumhuriyet devrinde büsbütün görüldüğünden bu hususa çok dikkat edilecek ve en mühim tedbirler olarak bu babda bir kanun tanzim edilecektir.

10 — İntihab bir dereceli olup, reylerini tamamiyle hafî ve müdahaleden arî bir surette verilebilmesini temin, bilhassa hükûmet müdahalesini kat'i surette men eder. Birkaç madde Teşkilât-ı Esasiye kanununa ilâve edilecektir.

11 — Mebuslar hükümette haricî ve askerî mevattan gayri bütün dosyaları tetkik edebilirler. Mebustan dosya saklıyan memur azledilir. Keza mebuslar askerî mübayaa işlerini de tetkik etmek hakkına haizdirler.

12 — Mebuslar imtiyaz alamaz, taahüt işini deruhte, dairelerde böyle işler takib edemezler. Edenlerin mebuslukları sakıt olur.

13 — Vekiller, mebuslardan veya bunların haricinden olur. Vekil olan mebusluktan istifa eder.

14 — Türk tebasına geçen ecnebiler, ister Türk cinsinden, ister başka kandan olsun, vekil, mebus, muallim ve zabit olamazlar. Ancak bunların bir göbek sonraki Türklükle tamamiyle temessül etmiş, ana dillerini unutmuş evlâdı bu hukuka malik olabilir. Her mebus kendi intihab dairesinin ahalisinden olacaktır.

15 — İstanbul ve Ankaradan gayri yerlerde fırka teşkilât ve binaları olamaz. Ancak intihab zamanlarında fırkaların adamları Türkiyede dolaşıp rey kazanmıya çalışırlar.

16 — Türkiye emperyalizm, arazi zaptı gibi gaye ve emellerden tamamiyle tecrid olunur. Buna mukabil vatan müdafaası tedbirleri hususuna lüzumu derecede dikkat edilecektir.

17 — Fırka rüşvet, imtiyaz yağması gibi işlerin şiddetle aleyhindedir. Harp zenginleri ile Mustafa Kemâl devri rüşvet ve zenginlerinin hesabı görülecek, servetleri müsadere edilecek, zevci, baba, oğul veya kardeşleri asılmış, haps ve nefyolunmuş veya maddî zarara düçar edilmiş olanlara tevzi edilecektir.

18 — İlk ve orta tahsiller meccanen olacaktır. Mekteplerde herşeyden evvel millî terbiye verilecektir. İlk iş olarak ilk mektebler heryerde açılacaktır. İlk ve orta mekteplerde hiçbir ecnebî dil tedris edilmez.

19 — Cami, kitabe ve emsâli millî nefis eserler muhafaza ve tamir edilecektir. Cumhuriyetten beri yıkılanların mesulleri aranacaktır.

20 — İşçi esnaf ve emsalinin hukuki kanunî tedbirler ile temin edilecek, patronlara ezdirilmiyecektir. Sa'y esas olmakla beraber, sermayeye de say nisbetinde kıymet vermekteyiz. Bu sebeble amelenin de patronu ezme hareketine muvafakat edilmeyip, sermayedarların hukuku da muhafaza edilecektir.

21 — Sendika, Kooferatif, bilhassa loncalar ve emsalî içtimaî ve iktisadî teşkilât yapılarak hükümetin tegallübüne karşı halk kütle ve zümreleri kuvvetlendirilecektir.

22 — Komünistlik, sosyalistlik, enternasyonalistlik ve kozmopolitlik içtimaî nizamın birer mikrobu, milletlerin birer felâketi olduğundan şiddetle aleyhine hareket edilecektir.

23 — Bütçede cumhuriyet devrinde yapılan israfın, ağır vergilerin önüne geçilecektir.

24 — Türk parasının kıymeti tesbit edilecektir.

25 — Türkiye ziraat memleketi olduğundan herşeyden evvel buna çalışmak pratik teşkilât yapmak lâzımdır. Bataklık kurutmak,büyük çiftlikler tesis etmek isteyen sarmeyedarlara o arazi hükümetin ise meccanen verilecek, onbeş yıl vergiden muaf tutulacak, lehlerine gayet müsait şartlar konacak ve bunlar ecnebilere verilmemeye çalışılacaktır.

26 — Şimendöfer'in Sivas'a vardırılmasıyla zarurî bir hal aldığından, ancak, Sivas - Erzurum hattı yapılacaktır. Ondan başka artık ne geniş, ve ne de dar hat şimendöfer yaptırılmayıp, şose inşası ve üzerinde kamyon işletme tesisatı ve bunun için birçok yerlerde otomobil tamirhaneleri yapılacaktır.

27 — İktisadî muvazeneyi temin en mühim madde olduğundan ithalat ve ihracat muvazenesi husule getirmek için ihtiyaçların en mühim kısmı dahilde temin edilecektir. Bunlar buğday, balık ve sebze konservesi, şeker, iplik, kumaş, bez, elbise, çamaşır, kundura, tıbbî hidrolif pamuk ve gaz, cam, şişe, bardak, tabak, kâse ve levazımı, kağıt, sırlı demirden küvet, tabak ve emsali gibi şeylerdir. Bunun için yünümüzden ve Adana pamuğundan iplik yapacak büyük bir fabrika, çuha ve bez fabrikaları, hidrofil pamuk fabrikası, Kütahya'da tabak imali, deri ve kösele fabrikaları, demir madeninden demir istihsali fabrikası, Çimento fabrikaları, balık, sebze, konserve fabrikaları inşa edilecektir. Bunları yapan yerli ve ecnebi onbeş yıl her türlü vergiden muaf tutulacaktır.

28 — Memleketi imar için, tuğla en mühim ve en iyi malzeme olduğundan her tarafta ucuz ve iyi tuğla keza kireç yapılması öğretilecektir. Çimento fabrikaları çoğaltılacak. Anadoluda Ardovazdan kiremit yapılacaktır.

29 — Memleketi sanayi memleketi yapmak, ihracat eşyası imal etmek fikrinde değiliz. Sade kendimizin ve o da en nübrem ihtiyaçlarımızı nevi ve derecesi kadar fabrika yapılacaktır.

30 — Alim yetiştirmekten ziyade küçük sanat erbabı ve o da asrî bir surette yetiştirilecektir.

31 — Eski yazıya ricat edilecek ve lâtin harfile de yanlışsız bir yazı yapılıp ikisi beraber yürüyecektir.

32 — Tekkeler islah edilip, onlara misyoner teşkilâtı verilerek ikmal edilecek, bunlar Türklük için çalışacaklar ve Türklüğü bilfiil yapacaklardır.

33 — Matbuat kanunu tadil edilecektir.

34 — Cumhurreisinin maaşı azaltılacak. Tasarruf kaidesine riayet edilecektir.

ALINACAK TEDBİRLER

İki nev'idir:

1 — İlk Tedbirler,

II — İkinci ve esaslı tedbirler.

I — İLK TEDBİRLER

1 — Mustafa Kemâl Paşa'nın ıskatı ve cezalandırılması.

2 — Mustafa Kemâl ve onun aleti olup, sırf mevkide kalmak ve servet yapmak için her kötülüğü kabul ve icra eden İsmet Paşa'nın cezalandırılması. Bütün fenalıklardan kanun huzurunda İsmet mes'uldür.

3 — Erkân-ı Harbiye riyasetinden Fevzi Paşa gibi şerre istinadgâh olan birinin kaldırılması.

4 — Başkumandanlığın, cumhurreisinden ref'i.

5 — Mustafa Kemâl'in adamları olan Şükrü Nailî, Fahreddin, Said, İzzetin Paşalar gibi kumandanları derhal kaldırıp yerlerine hakiki Türk kumandanları tayini,

6 — Meclis feshedilip, yerine yeni bir meclis intihabı,

7 — Cumhuriyet halk fırkasını feshedip yerine «Türkçü» fırkayı koymak ve halk fırkası emvâlini bu fırkaya vermek.

8 — Valiler ve kaymakamlar da tebeddülât yapmak. Sefirleri kâmilen değiştirmek,

9 — Poliste tebdilât yapmak.

10 — Jandarmada tebdilât yapmak.

11 — Emniyet-i Umumiyedeki evrakı tetkik etmek.

12 — Mustafa Kemâl'in evrakını ele geçirip tetkik etmek.

13 — Dalkavukluk ve irtikâb bu devlete büyük bir âfet olduğundan bir kanun yapıp gerek matbuatta yazı, gerek mecliste nutuk, gerek beyanat ile medihler yaparak, gerek Mustafa Kemâl'in etrafına toplanarak bu suretle mevki, imtiyaz alanlar tevkif ve muhakeme edilecek. Bunların servetlerini zevcelerine ve saireye de vermiş olsalar dahi, yine kâmilen müsadere etmeli. Failler cürm-ü adi ile ağır cezalara mahkum edilmeli.

14 — İlk hamlede Mustafa Kemâl, İsmet, Heyet-i Vekile, Kel Ali, Kılıç Ali, Reşit Galib, Mahmut Siirt, Celâl, Salih, Nuri,

Safvet, Falih Rıfkı, Yakub Kadri, Recep, Recep Zühtü, Tayyareci Fuat, Ruşen Eşref, Rusuhî, Necmeddin Sadık, Başkatip Tevfik ve emsali tevkif edilecek.

15 — İş Bankası hesabatı tetkik edilecek.

16 — Türk Ocağı hesabatı tetkik ve suistimalin mesulü tevkif.

17 — Tayyare cemiyeti hesabı tetkik (İlk ve sonraki reislerin servetleri ve Avrupa seyahatleri tetkik).

18 — Avrupaya heyetler göndermek (Ankara şehremini, ilmî heyetler ve onlara verilen paralar.)

19 — Himaye-i etfal hesabatı ve reisin seyahatleri tetkik.

20 — Mustafa Kemâl'in heykelleri kâmilen imha ve bunları yapanlar kâmilen mes'ul edilecek. Bu paraların tetkiki. Yerlerine Namık Kemâl, Mustafa Reşid Paşa, Ali Paşa, Mithat Paşa, İbn-i Sina, Ali Süavi ve emsali heykeller yapılacak.

21 — Mustafa Kemâl ve emsaline izafeden konan şehir, sokak, köy ve emsâli adlar kaldırılacak.

22 — İsmet'in kardeşi Rıza'nın un değirmeni, soğuk hava depoları, Yavuz meselesinde mahkemede geçen işi, serveti hesabı ve müsadere ve kendisi tevkif.

23 — İsmet'in bizzat serveti ve tahsisat-ı mesture hesapları.

24 — Lozan konferansı masrafının tetkiki. Fuat'ın bunu toptan geçirmesi.

25 — Mustafa Kemâl'in Ankara çiftliğini nasıl cebren aldığı, müdafaa-i milliyeye nasıl arazi sattığı, her yerde çiftlik, Yalovadaki çiftliğin nasıl kapatıldığı, seyr-i sefain saç banyosu, Yalova imarı masraflarını niçin veriyor, ilâh... sorulacak. Marmara ve karadeniz hauzlarının masrafının Bahriye bütçesinden verilmesi meselesi.

26 — Mustafa Kemâl ve İsmet'in daha diğer irtikâb işleri.

27 — Hindlilerin ve diğer müslümanların verdikleri paraların Mustafa Kemâlden sorulması.

28 — 63 numaralı ocak işi.

29 — Yavuz havuz işinin yeniden muhakemesi.

30 — Fikriyenin katli ve Ali Şükrü ve Topal Osman'ın katli.

31 — Halit Paşa'nın katli, Necmeddin Molla'ya zabıt varakası ettirilmesi, Hakkı Şinasinin tehdit ile Halit Paşanın anasını takib ve davadan vazgeçirmesi.

32 — Ziya Hurşit, Şükrü, Cavit, Kırkşehirli Rıza, Tevkif, tarikat-ı salahiyeci ve emsalinin asılma meselesi. Bu mahkemeler azasına idâm verilmesi. Çünkü kanun ile hükmetmediler.

33 — Bursa'da asılanların muhakemesi.

34 — Şapka dolayısiyle asılanların muhakemesi.

35 — Şeyh Sait işi, edilen masraf, takrir-i sükun kanunu meselesi.

36 — Oparatör Emin'in, şehremini sıfatıyla Çankaya mutbak levazımını şehremanati parasıyla alıp, Ankaraya göndermesi ve onun irtikâpları.

37 — Şehremini Muhyiddin'in Mustafa Kemâl'e mutbak olarak yüzbin lira sarfı, Avrupaya İngiliz Rifat'ı göndererek otuz bin liralık bavul ve kravat alıp, Mustafa Kemâl'e hediye etmesi, her gün Dolmabahçe Sarayı'na elli okka balık göndermesi.

38 — Mustafa Kemâl'in avrupa bankalarındaki paraları.

39 — Hidiv Abbas Hilmi'den Mustafa Kemâl'in yüzbin İngiliz lirası alması.

40 — İsmet'in Hidiv'e ziyafeti. Halbuki bu adam bize Lozan'da rüşvet teklif etmiş ve bu resmen Hariciyeye yazılmıştı.

41 — Yunus Nadi'nin hesapları, tevkifi ve servetinin müsaderesi.

42 — Gazete sahiplerinin dalkavukluklarından dolayı tevkifi.

43 — Arz-ı tazimat heyetlerinin mürettiblerinin isticvap ve terzili.

44 — Gazi'nin en büyük eseri nedir diye yazanların isticvap ve terzili.

45 — Mustafa Kemâl'e dâhi, peygamber ilâh... diyenlerin, Kemâlizm diye bir şey icadedenlerin ve bunu medhedenlerin hapsi.

46 — Gazetede Gazi bugün Sarayda, gezmede, İsmet Paşa, Ali Efendi lokantasında gibi şeyleri yazanların isticvabı.

47 — Bütün bu şeyler hakkında gazetelerde vesairle, büyük mikyasta neşriyat yapılması.

48 — Mustafa Kemâl'in evlâdlık diye aldığı kızlar ve sair kadınlarla fuhşiyat meselesi. Çankaya ve Dolmabahçedeki fuhşiyat, içkiler, Salih ve Recep Zühtünün Tokatlıyan civarında kerhane açıp, Mustafa Kemâl'e kadın yollamaları, mekteblerden kız aşırmaları.

49 — 1920 de bir gece Mustafa Kemâl'in Ankara Dârülmuallimiâtını basıp bir kız alması.

50 — Süreyya Paşa'nın kızı Melâhat meselesi.

51 — Mustafa Kemâl'in metresi Fikriyenin katli.

52 — Nafia Vekili Recep ve Mustafa Abdülhalik'in irtikâpları.

53 — Saracoğlu Şükrü'nün gazi çiftliği vergisini tenkis ile mevkiinde kalması.

54 — Mustafa Kemâl'in Millet Meclisini fahiş fiatla devlete satması, Çankaya ve Meclis Binasında esir, asker çalıştırıp, askerî malzeme kullanması ve meclisi hükûmete satması.

55 — İsmetin başvekil iken askerî terfii.

56 — İsmet'in başvekil iken hânesinde asker hizmetçiler kullanması.

57 — İsmet'in Lozanda ilk fena projeyi imza için gayreti.

58 — Eskişehir - Afyon mağlûbiyeti.

59 — Sakarya harbi.

60 — Sinopta Akif'in irtikâbı, bana Recep Zühtü ile beraber kurşun attırması. Tevkifi ile mallarının müsaderesi, Hanesi-

nin park hakkındaki kanuna muhalif olduğundan yıktırılması. Ferid Paşa taraflısı olup, Ankarayı tanımadığına dair telgraf çekmesi ve bunlar meclise ihbar edildiği halde, ona bir şey yapılmaması.

61 — Mustafa Kemâl'in birçok defa kaçma teşebbüsü.

62 — Mustafa Kemâl'in ceza kanununa ve sair kanunlara ilâve ettirdiği maddelerin ilgası.

63 — Dolmabahçe millî müze olmak için Heyet-i Vekile ve Meclis karar vermiş iken saray yapılması.

64 — Mustafa Kemâl'in tenezzühleri için seyr-i sefain vapurlarını kullanması ve bundan mütevellid zararlar. Meselâ Samsun seyahatinde bir vapur Sinop'ta beklemiş, iki seferden kalmış, kırk bin lira zarar olmuştur. Seyr-i sefain'den kendisine motör yapılması.

65 — Tayyare meselesi. Alman kumpanyasına verilen paralar ve şartname harici tayyarelerin kabulü.

66 — Eski yazının iadesi.

67 — Mekteblerde dans meselesi ve ecnebî talebelere kızlar verip, gece Beyoğlunda dolaştırmak.

68 — Muhtelit mekteblerin ilgası.

69 — Tahsisat-ı mesture irtikâbının tetkiki.

70 — Mustafa Kemâl ve İsmet'in evrakı ile Halk Fırkası evrakının müsadere ve tetkiki.

71 — Mahmut Esat'ın bir İngilize kömür satan Kılıç Ali işinde müddeiumumiliğe hilâfı kanun emri.

72 — Kadriye Hanım işinin temyizi tazyik ile İzmir'e havale edilmesi.

73 — Bursa'da albayrak meselesi.

74 — İbo'nun Yalova'da katli.

75 — İntihabat suiistimalleri.

76 — At yarışları İsmet'in İngiltereden at getirtmesi.

77 — İsmet'in kardeşinin Robert Kolejdeki talebe olarak israfat ve rezaletleri.

78 — İsmet'in un değirmenini kardeşine vermesi için Emin'e mektubu.

79 — İsmet'in tütün işlerine dair Seyfi'deki mektupları

80 — Nemlizadelerden İsmet'in Çarşamba şimendiferini satın alması ve Sinop kibrit şirketinden yirmibin liralık hediye hisse alması.

81 — Tevfik'in şapka alması.

82 — Barut meselesi ve Lütfü'nün karısı meselesi.

83 — Kâzım Karabekir ve Ali Fuat'ın rütbelerinin iadesi.

84 — Vekillere Gazi'nin maaş vermesi.

85 — İskân rezaletleri.

86 — Lâtife hanım'ın hemşiresine Mustafa Kemâl'in tecavüzü ve tabanca meselesi.

87 — Lâtife Hanım'ın boşanma meselesi.

88 — Ali Kemâl'in katli meselesi.

89 — Mustafa Kemâl'in nutkunu derhal tenkid ettirip o ne kadar basılmış ise o kadar basılıp her tarafa meccanen tevzi. Fransızca da basılıp, Avrupada dağıtılması. Mustafa Kemâl'in bu nutkunun toplattırılıp imhası.

90 — Mustafa Kemâl devrine ait bir, ittihatçılar devrine ait diğer bir tarih yazdırıp âcilen resmî olarak neşretmeli.

91 — Millî inkılâp müzesinin tasfiyesi.

92 — Üniversite teşkilâtının düzeltilmesi.

93 — Tevkif olunanlar Ankara civarında bir kamp yapılarak oraya konacak.

94 — Meclis Reisi Kâzım ve sairenin umumî harpteki suiistimâlleri intaç edilecek (Bunu evvelce Miralay Sadık Sabri tetkik etmiştir.)

95 — Teşkilâtı Esasiye ile para(pul ve emsali üzerine Cumhurreislerinin resimlerinin konması yasak edilecek.

96 — Her vekâleti birer birer idare edip, programlarını ve teşkilâtını yapmalıyım. Sonra bu teşkilât ve idare programlarını mecliste tasdik ve tebdilini meneder bir kanun yapmalıyım

ki, diğer bir hükümet değiştirmesin, hükümet programı stable olsun.

II — İKİNCİ VE ESASLI TEDBİRLER

Türkiye'yi ve Türk'ü kurtarmak ve yaşar bir hale koymak için birtakım mühim esasların yerleştirilmesine lüzum vardır ki şunlardır :

1 — Dalkavukluğun kaldırılması, Türkün başına en büyük âfet dalkavukluk olmuştur. Her fenalığın masdarı budur. Bunlarda bizde ayni güruhtur. Kim iktidara sahipse ona dâhi ve emsali sözleri söyliyerek, kadın götürerek, yanına sokulup, etrafını alıyorlar. Mevkiye geçiyorlar. Artık vur yansın gidiyor. Bu suretle mevkiler cahillerin eline geçiyor. Favoritizm meydan alıyor. Baştakine mesned oluyorlar. O da istibdadı eline alıyor. Kanun tepeleniyor. Keyif hükümrân oluyor. İrtikâp, rüşvet alıp yürüyor. Hürriyet mahvediliyor. Kanun ve memurlar hevesât-ı nefsaniye, arâz ve ihtirasa alet edilip uşak gibi kullanılıyor. Zulüm şiddetleniyor. Namus'un, ahlâkın iktidar ve sa'yin kıymeti kalmıyor. Bilâkis bunlar mezmum şeyler oluyor. İçki, dans, zevk ve sefa son derecelerini buluyor. Bir milleti ve devleti yıkan şeyler zaten bunlardan ibaretir. Türkiye imparatorluğunu inkiraza atmış olan şeyler esasen bunlardır. Tarihe bakarsanız bütün batmış milletler de hep bunlardan batmışlardır.

Bu dalkavuklar bizde bir güruhtur ki hangi idare varsa onun adamıdırlar. O değişince bir kısmı ezilse bile bir kısmı derhal yolunu bulup, yeni idareye de adam oluyor. Meselâ bugünkü idarenin dalkavuklarının bir kısmı ittihatçıların da en hararetli dalkavukları idiler.

Bunlar o kadar habis şeylerdir ki, idare mevkiine iyi adam da gelse onu dahi fena yapmak kudretini haizdirler. Demekki en mühim mücadele edilecek şey dalkavukluktur. Bunu mahvetmeye çalışmak en esaslı bir şeydir. Bir kanun ile mevki-i iktidardakileri gerek alenen matbuat ve nutuklar ile, gerek hususî mektup veya şifahî olarak methetmeyi menetmelidir. Edenlere, on sene ceza vermeli ve memuriyetten ölümüne kadar mahrum ve malını müsadere etmelidir. Hattâ başkasına vermiş olsalar bile.

2 — İrtikâp ve rüşvet ve imtiyaz alma işleri: Bir kara belâda budur. Râşid'e, mürteşide kanun huzurunda müttehim olduklarından bunların meydana çıkarılması güç olmaktadır. Yalnız rüşvet alanı mahkûm eder, rüşvet verene bir ceza tevcih etmeyen bir kanun maddesi ile bu kanunu tebdil etmelidir. Rüşvet alana, rüşvet alarak imtiyaz verene onbeş sene kürek cezası verip, rüşveti, emvalini zevcesine vesaireye ferağ etmiş olsa dahi onlardan müsadere etmelidir. Mal-i mesrûk nerede görülürse istirdat edilir.

3 — Mes'uliyet denen şeyi simürg-i anka gibi bırakmayıp, fiili bir surette tatbik etmelidir. Cumhurreisinden en ufak memura kadar herkes mes'uliyet korkusu altında titremelidir. Cumhurreisi gayri mesul olmayıp kanunî mesuliyeti olmalıdır.

4 — Kanunu hâkim kılmalıdır: Bir madde-i kanuniye yapıp bir işte kanuna riayet etmemiş olanlara memuriyetten mahrumiyet ile beraber beş yıl hapis vermelidir. Bu sebeble tecviz-i istihdam kanununu ilga etmelidir. Halkımız kanuna pek itaatkârdır. Bu iyi bir meziyettir. Ancak kanunî hakkını isteyemez ve müdafaasını bilmez. Bu da büyük bir kusurdur. Halka bu vazifesini öğretmelidir.

5 — Sefahat ve israfı, fantezî iş ve masrafları kaldırmalıdır. Bugün bütçenin yüzde yirmi miktarı israf ve lüzumsuz işlere sarfedilmektedir.

6 — İlme, iktidara, namusa, say'e kıymet vermelidir. Mevkilere ancak bunlar ile geçilebilmelidir. İltimasla iktidarsızı mevkie geçirene üç yıl hapis cezası verir bir kanun yapmalıdır.

7 — Millet Meclisini kuvvetlendirmelidir. Hükûmet her istediğini kabul ettirerek onu tezzil etmemelidir.

8 — Matbuata hürriyet vermelidir. Yeni matbuat kanunu yapmalı. Bunu pek mukaddes bir esas bilip asla dokunmamalıdır. Bunlar fena şeyleri serbestçe ve hiçbir korkusuz tenkid etmelidir. Ancak bu mühim kuvveti bazı kimseler yanlış fikirleri veya mevki ve emsâli hırslarla suiistimal edip mevkie geçmek, para kazanmak ve işlerini yürütmek için alet yapıyorlar. Bu da memlekette bir anarşi vücûda getiriyor. Matbuat kanununu öyle bir hale koymalı ki böyle bir neşriyat gerek hükûmet gerek rical, gerek memur ve şahıslar aleyhinde olsun. Mahkemede ispat edemeyenler lâakal beşbin ve azami yirmibin lira olmak üzere nakdî bir cezaya, parayı veremeyenler bir sene hapse mahkum edilmelidir. Cumhuriyet zamanında dalkavukça gazetecilik etmiş olanlar gerek kendi namlarına, gerek birini vasıta ederek veya nam-ı müstearla gazete çıkaramamalı ve yazı yazamamalıdır.

10 — Maarif ve küçük sanatlara herşeyden evvel büyük bir bütçe tahsis edip bu işi az zamanda tekemmül ettirmelidir.

11 — Türk harsını tanzim ve tesbit ile ihya etmelidir. Hars en mühim temel taşlarındandır. Millet ancak bununla yaşar. Orijinaliteyi tamamiyle muhafaza etmelidir. Avrupadan ilim, usul ve teknik alınacaktır. Mustafa Kemâl'in zannettiği gibi harsı yıkıp, Türkü tamamilye Avrupalı yapmak büyük bir hatadır. Evvelâ bunun fiilen imkânı yoktur. Türk tam bir Avrupalı olamaz. Nitekim Japon olmadı. Olursa zaten kıymeti kalmaz. Bir iki asırdır büyük bir süratle koşmuş olan Avrupaya ne vakit yetişilebilir? Hem Avrupa yerinde durmuyor, dört nala koşuyor. Asırlarla kendine mahsus bir hars ve zihniyetle meşbû olmuş Türk dimağı bir günde Avrupa zihniyetini alabilir mi?

Dil ve din harsın en mühim unsurlarıdırlar. Bunlara dokunmak hataların hatasıdır. Dinin terakkî ve medeniyet ile hiçbir münasebeti yoktur. Keza müslümanlık terakkiye manidir diyenler, büyük bir gaflet içindedirler. Ne müslümanlık ne de hristiyanlık, ne terakkiye sebep, ne de terakkiye manidirler.

İşte delilleri: Vaktiyle müslüman idik, bütün bir medeniyet, sanat ve fütûhat yaptık, bir kaç asırdır yine müslümanız, müthiş bir inkiraza düştük. Avrupa evvelce hristiyan idi. Cahil ve terakkisiz idi. Bir iki asırdır yine hristiyan fakat terakkinin evc-i alâsına çıkmıştır.

Yalnız dinî idare ve hükümete karıştırmamalı. Hükümette dine karışmamalı. İkisi de ayrı ve müstakil bir halde kalmalı. İlim, sana't, medeniyet lâik işlerdir. Din ve hükümet tefriki kâfidir. Orada kalmalı.

Din bilâkis manevî bir kuvvettir ki çok işe yarar kuvvetli bir âmildir. Kezâ insanlara fazilet, saadet telkin eder. Hırsızlık, haksızlık zulüm ve emsali bînihaye fenalıklardan men eder. Sonra daha bir iyiliği de vardır ki, o da mukaddes ve yüce bir tesellî olmasıdır. Milletler dinsiz yaşıyamazlar. İnsan dine muhtaçtır. Herşeyden tecerrüt etmiş dinsizlerin, hele ihtiyarlık felâket anlarında halleri pek fecidir. Hiçbir teselli bulamazlar. Melânkolik ve nevrastenik olup, her an azâb içindedirler. Bu azâb içinde perişan olup ölürler. Halbuki dindarın Allahtan, ahiretten ümidi vardır. Saadet bekler, dimağı bununla müteselli ve rahattır. Ömrünü bu saadetle geçirir. Bunun kıymetini takdir etmekten acizim.

12 — Ziraat, sanat ve ticareti ilerletip milleti zengin etmelidir. Yoksa ağır vergilerle devleti zengince idare etmek hatadır. Bunun sonu gelmez, millet daha fakir düşer. Ziraat, Ticaret ve sanat ölür. O vakit bütçe de tabii olarak azalır Millet zengin olursa devlet de zengin olur.

13 — Vesait-i nakliyeyi ikmal etmelidir. Yani şoseler, köprüler, limanlar yapılmalı. Şimendiferden evvel kamyon servisleri tesis etmelidir.

14 — Bizde âlim, mütehassıs ve teknikçi yok gibi olduğundan ilmî, içtimaî ve idarî bütün şubelerde bol mikyasta Avrupa mütehassısları celbetmelidir.

15 — Türkiye'yi imar ve terakki ettirmek, sermayeye muh-

taçtır. Bu da bizde yoktur. Onun için ecnebî sermayeyi memlekete sokmak en mühim esaslardandır. Bunsuz birşey olamaz. Bunun için de Avrupada bir müessese yapıp bu müessese vasıtasiyle sermayedarları aramalı, kandırmalıdır. Keza hükûmet bunlara emniyet, bol kâr temin etmelidir. Bunsuz gelmezler. Bu da memlekete zarar değildir. Yeter ki memlekette iş yapılsın. Sonra bize kalır. Böyle bir müessesenin Paris'te olması münasiptir. Orası Avrupaya hatta Amerikaya merkezdir.

16 — Lozan muahedesi sonuna kadar olan Millet Meclisi celse-i hafiyeleri müzakereleri neşredilmelidir. Galiba Mustafa Kemâl bunların bir kısmını imha etti. Ve tahrifat yaptı. Tahrifi ve tashihini neşrettirip bunları kimlere yaptırttı ise onları şiddetle cezalandırmalı. Bu bâbta ceza olmadığından bir madde-i kanuniye yapmalı.

17 — Cumhuriyette birçok bayramlar yapıldı. Bunlar kaldırılmalı. Keza Cumhuriyet Bayramı bir inkılâp bayramıdır. Böyle inkılâplarda çok tebeddül olur. Bu sebeple bunun yerine devletin başlangıcı tarihini millî bayram yapmalıdır. Cumhuriyet Bayramı bunun yanında küçük kalır. Bu tarih Selçukluların başlangıcıdır. İki sülâlenin bir devlet addini resmen mecliste bir kararla yapmalı. Yeni takvim yapıp mevsim, ay adları birinci ay, ilâh.. kezâ...... ilâh, yıl adları koymalı. Dinî bayramlar Ramazan ve Kurban'dır. Bu üç bayramdan başka resmî bayram olmamalı.

18 — Masrafı azaltıp, vergileri de azaltmalı.

19 — İlk ve orta tahsil meccanî olmalı. Hattâ talebeye nakdî vesair surette mükâfat bile yapmalıdır. Herşeyden evvel ilk tahsil ve mekteplerini tamamlamalıdır.

20 — Mahkemeleri hükümet konaklarından başka yere koymalı. Vali ve kaymakamların mahkemelere âmir olmaması lâzımdır.

21 — İntihapta rey verilirken vali, kaymakam, jandarma zabiti orada bulunamaz. Rey vermeye mahsus bir oda olacak sandık oraya konacak. Pencereleri kapatılacak. Kapıdan iki metre uzakta her fırka mümessili bulunacak. Rey veren kimse oraya yalnız olarak girip kapıyı kapatacak, reyini verip çıkacak, birden ziyade rey atan iki sene hapsolunur ve bunun men'i çaresi bulunacak.

Dışarıdaki kalabalık birbirine karşı propaganda yapabilir. Sade bir polis kenarda duracak. Fiilen kavga olursa müdahale edecek. Lâzımda daha polis ve jandarma çağırılacak. Rey verme odası caminin bir köşesinde olacak. Halk cami avlusuna toplanır.

İntihaba müdahale eden vekil, vali, kaymakam, jandarma ilâh.. bütün memurlar bir yıl hapsedilir. Bir daha memuriyette kullanılmaz. İntihaba müdahale eden belediye reisi ve heyetleri de bir yıl hapsounur. Belediye heyetleri değişir. Bunun için teşkilât-ı esasiyeye madde konacak Bu kanundan sonra 1930 yılı belediye intihabı rezaletleri tahkik ve mes'ulleri derhal tevkif edilecektir.

22 — Halkı sosyal, yani içtimaî teşkilât ile kuvvetlendirmek. Bu nokta mühim esaslardandır. İyi bir tetkik neticesi olarak kanununu yapıp müstahsil ve müstehlik sendika ve kooperatif teşkilâtı yapılacaktır. İlk zamanlarda kusurlar gösterir. Kendisinden beklenen faydayı birden veremezse de zamanla verir. Bu bâbta Valdek Russo'dan istifade edilebilir. Daha iyi Alman teşkilâtına müracaat etmelidir.

23 — Devlet arşivlerini neşretmelidir.

24 — Alaturka adab-ı muaşereti toplayıp tanzim edip, neşretmeli. Keza alafranga adâb ve muaşerete dair de bir eser yazmalıdır.

25 — Dil için ilk iş lügat toplamaktır. Anadolu, Azerbeycan, İran Türkleri, Çin Türkistanı, Rusyadaki Türkler ağzından lügatleri toplamalı. Bununla coğrafî bir surette lehçeleri tespit edip haritalarını yapmalı. Bir taraftan da Uygur, Çağatay, Selçuk ve eski, yeni Osmanlı ne kadar kitap varsa, divan varsa,

onlardan da lügat toplamalı. Bunları ve mevcut birçok manüskri halindeki lügat kitaplarını da bastırmalı. Sonra bunların hepsinden bir kamus yapmalı. Bundan sonradır ki, gramer, yazı, dilin eksik lügat ve ıstılahlarını yapmak ve tamamlamak işi gelir. Başka tarzda hareket vahim yanlışlıkları mucip olur. Türkçe ıstılah yapılacağı gibi ilmî ıstılah için aynı zamanda lâtince ıstılahı da aynen almalıdır.

26 — Bir müslüman kateşizm kitabı yazdırıp, namazı, duaları ilâh.. ve notalarını en bâsit bir şekilde yazdırmalı. İslâm dininin telkin ettiği ne kadar faziletler varsa bu kitaba ilâve etmeli. Bilhassa ailenin kuvvetlenmesine dair olan şeyleri koymalı.

27 — Devlet memurları aynen asker gibi olduklarından ne siyasî bir fırkaya ne başka bir kulübe girebilir. Ne bir sendika ve kooperatif teşkil edebilir. Aksi takdirde azledilir. Bu bâbta teşkilât-ı esasiyeye şöyle bir madde konur: Herhangi hükümet, herhangi vasıta ve sebeble olursa olsun asker ve memuru bir fırkaya sokarsa müsait zaman geldiği vakit o hükümetin azası ikişer sene hapse ve herbiri onbin lira nakdî cezaya mahkûm edilir. Zabit, memur, ve nefer sade Belediye ve Mebus İntihabında rey verebilir. Siyasî vazifeleri bundan ibarettir. Teşkilât-ı Esasiyeye yine şu madde konacak: Teşkilât-ı Esasiyeden bu memnuiyet maddesini ilga eden hükümet azası bunu usul dairesinde dahi yapsa, bilâhare onar sene ağır hapse mahkûm olur.

28 — Umumî harpte vatana hıyanet etmiş olanlara ceza verilecektir. Bunlar harp esnasında ecnebilere casusluk, ecnebî hizmetine girmek, ordudan düşmana kaçmak ve emsalidir.

29 — Türk olmıyan zabit, memur, muallim, bir kanunla çıkarılacak, onbeş yıl çalışmış olanlarına tekaüdiye verilecek.

30 — Türklerden Rumelililerde memuriyete, zabitliğe, muallimliğe Anadoludakilere mukabil nüfusları nisbetinde alınacaktır.

31 — Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki gibi ittihatçıların, kezâ Mustafa Kemâl'in vurdurduklarının muhakeme ve faillerinin tecziyesi. Bunları bulmak için bir gece aynı zamanda ve her şehirde maznunların evlerini basıp evrakını almalı.

32 — Millî fırkamıza mistik bir şekil verilip, efradı Türkçülük hususunda tarikât ve dervişlik gibi ilâhî bir ideal ve gayrete sahip olacaktır. Siyasî bir fırka için bu doğru değilse de Türkler henüz o dereceye gelmemişlerdir. «Millî Tasfiye» den sonradır ki, olabilir. Tarikât ruhu büyük bir kuvvettir. Selçuklular ve Osmanlıların iptidalarındaki fütûhat, birleşme prosesüsü kuvvetinin büyük bir kısmını bundan almıştır.

33 — Köylerden daima şehirlere bir akın vardır. Sebebi köy hayatının zahmetli oluşu, hırsızlık ve hayat emniyetsizliğidir. Köylüleri köylerine bağlamak, hattâ şehirdeki işsizleri köylere veya şehir civarındaki topraklara yerleştirip ziraate sevketmek en mühim bir esastır. Bunun için köylerin asayişini, köylerde daha iyi bir hayat temin etmeye gayret edilecektir.

34 — Lise tahsili görenlerin çoğu, hükümet meuriyetine koşuyor, çoğu tabii yer bulamıyor.Bunlar işsiz kalıyor. Her biri bir politika dalaverecisi oluyor. Bu sınıf heyeti içtimaiye için gayet muzır bir unsurdur. Buna çare bulunacak

35 — Bize yalnız fennî ve şiddetli bir ziraat, ufak sanayi, ihtiyacımız kadar fabrika sanayii ve serbest ticaret lâzımdır. Memleketimizi sanayi memleketi yapmak büyük bir felâkettir. Avrupa bugün fabrikalarının esiri olmuş ve bununla belâsını bulmuştur. Avrupa fabrikalarının sürprodüksiyonu varken, bizim o yola gitmemiz akılsızlıktır.

36 — İşlerin süratle görülmesi için başvekilliğe merbut bir teftiş heyeti teşkil edilip, müfettişler merkezde ve vilâyetlerde dolaşacak, dairelere ansızın girip, çekmece ve cepleri muayene ederek evraka bakacak, bir muamele bir memurda üç günden ziyade durmuş ise birinci defada yarım maaşını kesecek, ikinci defada azledecektir.

37 — Harp tüfeği ve mitralyöz ile nişan talimi ve bomba at-

mak, ata, bisiklete binmek, araba, motorsiklet, otomobil kullanmak, kürek, yüzmek, hendek atlamak, duvar aşmak, sipere hücum, sipere yatmak ve emsali millî spor olacak. Bunlar için de her şehirde nişan talimi mahalli yapılacak. Cuma günü köylüler gelecek bu talimlere iştirâk edecektir.

38 — Eski top oyunu gibi eski millî sporlar ihya edileceği gibi futbol, tenis gibi yeni sporlar da tamim edilecektir.

39 — Hükümet dairelerinden hiçbirinde yeniden teşkilât yapılamaz ve bunlara memur tayin edilemez. Bu sade meclisin bütçe müzakeresinde müsaadesi ile olabilir.

Vatanî hıyanet, cumhurreisi, başvekil, vekil, mebus, vali ve kumandan gibi büyük mevkilerde olup, mevkiini ve nüfuzunu âlet ederek irtikâp yapanlar, ölmüş olsalar dahi muhakemesi yapılarak haklarında hüküm ve ceza verilir.

40 — Mülkî ve askerî yüksek devlet memuriyetinde bulunanların bu mevkilerde bulundukça heykelleri dikilmez, adları sokaklara ve emsaline konamaz.

41 — Cumhurreisinin resmî paralara ve pullara konamaz.

42 — Cumhurreisi, başvekil, vekil ve kumandanları mektup, gazete beyanname, mecmua ve kitap gibi vasıtalarla tahrirî olarak medhedenler iki sene hapis cezasına mahkûm olurlar.

43 — Lâakal iki sene evvel ordudan istifa etmemiş olan bir zabit mebus intihab olunamaz. Mebus intihab olunan zabit bir daha orduya avdet edemez.

44 — Zabitlerden cumhurreisi ve başvekil olamaz.

45 — Harp esnasında Türkiyeden ecnebi devlet tarafına firar etmiş, ecnebî devlete casusluk etmiş veya askerî ve mülki hizmetine girmiş veya Türk milleti aleyhine hareket etmiş kimselerin adlarından «Kapkara Liste» adında bir liste tertib olunup resmî ve hususî bütün vasıtalarla neşrolunur. Resmî ve umumî mahallere ta'lik edilir. Türk tebasından tardolunur. Ele geçenlerin maddî cezaları verilir. Malları ailelerine ve dostlarına intikal ettirilmiş olsa dahi müsadere ounur. Ele geçmiyenlerin de gıyaben cezaları verilir ve malları da ailelerine, dostlarına intikal ettirilmiş olsa bile müsadere olunur. Sulh zamanında da yani devletlere casusluk edenler bu listeye ve bu cezalara dahildir.

46 — Mevkilerinin nüfuzu ile türlü şirket ve müessese imaliye ile irtiba yapanların adlarından «Kara Liste» adında bir liste tertib olunup bunun ilân ve cezaları onuncu madde mucibince icra edilir.

47 — Cumhurreisi veya başvekili tahrirî olarak medhedenlerin adları «Dalkavuk Listesi» adında bir liste ile ve yedinci madde mucibince ilân olunur.

48 — Cumhurreisi, başvekil, vekiller, vali ve kumandanlar Türkiyede mahsus seyahat edemezler.

49 — Sade cumhurreisine iki, başvekile bir otomobil verilir.

Bu esaslar dahilinde müfredata giriyorum :

KUVVE-İ TEŞRİİYYE

A — Millet Meclisi

1 — Mebuslar vilâyetlerin iki göbek yerli ahalisinden olacaktır. Hükümet asla intihaba karışamaz. Karışan, bir yıl hapis ve memuriyetten daimi surette mahrum edilir. Arnavut ve emsali unsurların mebusluk mevkiine çıkmaları büyük zararları mucib olmuştur. Babası Türkiyede yerleşip kendisi Türkiyede doğan ve Arnavud dilini unutmuş olan mebus olabilir. İntihab bir dereceli olmalı.

2 — Mebusların söz hürriyeti mutlak olmalıdır.

3 — Mecliste muhtelif fırkalar olmalıdır. Bu fırkalar ırk üzerine müesses olamıyacağı gibi henüz Türkiyede fabrika ve amele hayatı teessüs edecek derecede fabrikalar olmadığından

komünist ve sosyalist fırkaları da olamaz. Fırkaların gazeteleri olmalı ve hükümet bunlara sermaye vermelidir.

4 — Reisicumhur ve hükümet millet meclisine asla müdahale ve tahakküm edemez.

5 — Hal-i hazıra göre bizde türkçü, radikal, liberal, muhafazakâr fırkaları olmalıdır. Ancak fırkaların her şehirde kulüp açmaları felâket olmuştur. Adeta hükûmet içinde hükümet oluyor. Hükûmet işlerine müdahale ediyorlar. Bir de ahali bu suretle iki taraf olup, birbirine duruyor. Binaenaleyh fırkalar, teşkilât ve kulüp yapamıyacaklardır. Bu şiddetle yasaktır. Sade payitahtta ve İstanbulda birer merkez-i umumîleri olacak. İntihap zamanı her tarafa adamlar gönderip çalışsınlar.

6 — Meclis reisinin silindir şapka ile meclisi açması usulünü kaldırmalıdır. İşleri süse, debdebeye, merasime boğmamalıdır. Sadelik herşeye müreccahtır.

7 — Zabıtnamelerin bir kelimesini bile bozmak hakkı yoktur. Böyle bir vaka zuhurunda meclis başkâtibi ve meclis reisi mes'uldür. Cezaları birer sene hapistir. Reisin reisliği ve mebusluğu da refedilir. Başkâtip de azlolunur.

8 — Kabine âzâsı mebuslardan olduğu gibi mebus olmıyanlardan da intihab edilir. Vekil olunca fırka tarafından mebusluğa intihab ettirilir.

9 — Mebusların âlim ve malûmatlı olmaları elbette iyi bir şeydir. Ancak ahlâk ve namusu vatana ve millete merbutiyetin ilimden evvel olduğu aşikârdır. Bunun ispatı Ankaranın ilk büyük millet meclisidir ki, bunlar ekseriyetle Anadolu yerli hakı ve çoğu cahil idi. İşleri muhabbetle ve gayretle güzel bir surette başarmışlardı. Halbuki entellektüellerden ekseriya dalkavuklar ve ahlâksızlar yetişiyor.

10 — Millet Meclisinin pek ağırdır. Mebus adedini yüzelliye indirmelidir.

11 — Mebuslar imtiyaz alamayıp, taahhüt işleri yapamayıp, hükümet dairelerinde iş de takip edememeli. Yapanlar mahkemelere verilip, bir sene mahkûm edilmeli. Mahkûm olunca mebusluğu sâkıt olur ki meclis de onu resmen iskat edecektir.

12 — Meclisin 50 askerden mürekkep ve hususi kostümlü bir yasavul (muhafız) bölüğü olmalı, bu da bir yüzbaşı kumandasında bulunmalıdır. Vazifesi meclisin muhafazası ve merasimde bulunmasıdır. Bunlara meclisin yanında bir kışla yapılmalı emir ve kumanda meclis reisinde olup, ne cümhurreisi, ne askerî makamlar, ne başvekil aslâ emredememeli.

13 — Haricî, askerî işlerden maada hükûmet hiçbir dosyayı mebuslardan saklıyamaz. İsteyen mebus hükümette her dosyayı görebilir. Bunları mebuslardan saklıyan memur azledilir. Büyük adının hakkı ilk meclisindir. Bu vasıf meclisten kaldırılacaktır. Lüzumsuz ve cihana karşı gülünçtür. İntihapta reyini hastalık gibi bir sebep olmadan istimal etmiyenlere Belçikadaki gibi bir ceza verilmelidir.

B — Cumhurreisi

1 — Cumhurreisi mebuslardan intihab olunur.

2 — Bugünkü cumhuriyet süslü, debdebeli ve masraflıdır. Cumhurreisine iki yaver, bir başkâtip, üç kâtip, bir hususî kâtip ve şifreci kâfidir. Maiyetine muhafız olarak 25 kişilik bir jandarma müfrezesi ve iki polis hafiyesi verilmelidir. Mustafa Kemâl gibi askerden hizmetçi ve şoför kullanamaz.

3 — Meclisin yanına Cumhurreisinin ikametine mahsus 8 odalı bir bina yapıp yanındaki yaverlere, kâtiplere yazıhane ve ikametgâh, keza jandarma için bir kışla yapılmalıdır.

4 — Cumhurreisi merasimi ve resmî işleri millet meclisi binasındaki cumhurriyasetine mahsus oda ve salonlarda yapar.

5 — Cumhurreisinin maaşı ayda iki bin liradır. Resmî ziyafet ve hediyeler masrafını Dahiliye ve Hariciye Vekâletleri verir. Mustafa Kemâl yirmibeş bin lira alıyor.

6 — Cumhurreisine iki otomobil kâfidir. Mustafa Kemâl'de onsekiz otomobil vardır.

7 — Mustafa Kemâl'in Çankayadaki hanesi, çiftliği ve diğer serveti müsadere edilecektir. Çiftliğin Ziraat Vekâletince nümune çiftliği ve halka gezme mahalli, hanesi leylî bir mektep yapılacaktır. Diğer servetinden asılan masumların ailelerine, onun yüzünden ziyana uğrayanlara verilip, bakiyesi maliyece müsadere edilerek ilk mektep inşaasına tahsis edilir.

8 — Hiçbir Şehremaneti ve belediye ve halk cumhurreisinin mutfak masrafını yapamaz ve ona hediye veremez.

9 — Cumhurreisi İstanbulda vesair mahalde hiçbir sarayda oturamaz. Dolmabahçe sarayı millî Türk müzesi yapılıp, Beylerbeyi, ecnebî padişahlardan misafir gelecekler için muhafaza edilir. Beykoz kasrı da bu işe tahsis edilir. Diğer bütün saraylar Maarife devredilir. Mektep, müze ve emsali yapılır.

10 — Cumhurreisine mahsus hiçbir yat ve motor olamaz. Merasim ve resmî ziyaret için lüzum olursa Müdafaa-i Milliye muvakkaten bir vapur, yahut bir harp gemisi tahsis eder.

11 — Cumhurreisi başkumandanlık mansıbını uhdesine alamaz.

12 — Cumhurreisi hükümet işine asla müdahale edemez. Bunlara bakacak ve mes'ul olan başvekil ve kabinedir.

13 — Cumhurriyaseti muzikasının lâğvı ile bu takımın Maarif Vekâleti Konservatuar İdaresine devri.

14 — Reisicumhurun vazifesi merasimde bulunmak, fırkalar arasında muvazene yapmak, buna göre bir başvekil tayin etmek, kanunen imza etmesi lâzım gelen kâğıtları imza etmektir. Mühim işlerde kabineye riyaset eder.

15 — Tahakkümlerin en hafifi şüphesiz millet meclisi tahakkümüdür. Ama ona da mani tedbirler alınmalıdır. Çünkü hırsla mebuslar kabine yaşatamazlar. Padişah veya Cumhurreisi adı altında bir şahsın veya başvekil veya hükümetin veya millet meclisinin tahakkümlerini menetmek en mühim meseledir. Mümkün mertebe buna çare aranacaktır.

16 — Bir kısım mebuslar zengin olmak, vekil olmak için, reisicumhura, hükümete dalkavukluk ediyor. Her dediklerini yapıyor, suiidare ve zulümlerine ses çıkarmıyorlar. Buna da bir çare bulmak lâzımdır.

17 — Reisicumhurun istibdadı hepsinden müthiştir. Bunun müstebit olmasını men için teşkilâtı esasiyeye şu maddeler konacaktır.

a) Reisicumhurluk dört yıldır. Bu müddet tezyid edliemez. Kim bunun tezyidini isterse müstebit olmak, padişahlık etmek istiyor demektir.

b) Reisicumhurluğu biten zat derhal yeniden intihab edilemez. Ancak bir devre-i intihabiyye yani dört yıl geçtikten sonra bir daha intihab olunmak hakkına mâlik olabilir. Hatta bu dört yıl zarfında başvekil de olamaz.

HÜKÜMET

I — Başvekilik

1 — Başvekil aynı zamanda diğer bir vekâleti de uhdesine alır.

2 — Başvekilin bir dairesi vardır. Bir kalem-i mahsus müdürü ile üç beş kâtip ve bir şifre kâtibi, iki muhafız polisi olur. Başka teşkilâta lüzum olmadığı gibi din işleri, evkaf gibi umumî müdüriyetler ondan fekkedilip ait oldukları yerlere raptedilecektir.

3 — Gerek bu ve gerek diğer vekâletlerde, gerek reisicumhurlukta her türlü fenalık yapılıyor. Bunlar cezasız kalıyor. Bu da kötülüklere yol açıyor. Bu sebeple bir kanun yapıp makabline şumûlü olmak üzere bütün bunlar muhakeme edilecektir.

4 — Bütün vekâlet dairelerinde disiplin mahkemeleri yapılıp, memurlar, bununla cezalandırılacaktır.

5 — Her vekâletin bir istatistik ve neşriyat şubesi olacaktır.

II — Şûrayı Devlet

Lüzumludur. Ancak birtakım ehilsiz ve dalkavukları doldurduklarından tasfiye edilecektir. Vazifesi sade hükümetin yapmak istediği kanunların lâyihalarını hazırlamaktır ki, hükümet bunları meclise tevdi eder.

III — MİLLİ MÜDAFAA

1 — Kara, deniz ve hava kuvvetlerine bakar. Türkiyede ayrıca bir Bahriye Vekâletine lüzum yoktur. Bunu cumhuriyet devrinde yapanlar mesul edilecektir. Bu üç kısım kara, deniz, hava kuvvetleri adlarında birer şube ile idare edilecektir.

2 — Askerlikte disiplin en mühim şey olduğundan ordunun bir daha politikaya karışmamasını temin edici bir kanun yapılacak ve bu bâbta şiddetli cezalar konulacaktır. Mebus olmak isteyen zabit namzedliğini koymadan üç ay evvel askerlikten istifa edecektir. Bir daha da askerliğe avdet edemiyecektir.

3 — Reisicumhur ve başvekil müstebit olup da orduyu istinadgâh yapıp bu sayede istibdat icra ettiklerinden bu husus mühim bir nokta ve tehlikedir. Bunun için reisicumhur hiçbir kumandan tayin edemez. Tayin ve azil hakkı Erkan-ı Harbiye Heyetinindir. Bunu Müdafaa-yi Milliye Vekili tasdik eder. Erkân-ı Harbiye Reisini ve âzâsını Büyük Millet Meclisi nasb ve azleder. Reisicumhur başkumandan sıfatını haiz olamaz.

4 — Bir göbek olarak Türkiyede doğmamış, anadili türkçe olmıyan hiçbir ferd zabit olamaz. Böyle çocuklar askerî mektebe alınamaz.

5 — Bu maddeye mugayir olarak mevcut olan kumandanlar azil ve tekaüt edilir... Gördüğümüz harplerde böyle zabitlerin casusluk, düşman tarafına geçmek, terk-i vazife etmek, mensub olduğu millete isyan etmiş, onlar tarafına geçip, zabit olarak Türk'e silâh çekmek gibi nice müthiş kötülükleri görüldü. Zabitler ecnebî olan veya dini müslüman olmıyan bir kadınla evlenemezler.

6 — Anadolunun ortasında demir toprağından demir çıkaran ve onu iptidaî şekillere koyan, mükemmel bir fabrika yapılacaktır.

7 — Günde beşbin tüfek yapan bir fabrika yapılacaktır.

8 — Günde elli ve her çapta top yapan bir fabrika yapılacaktır.

9 — Günde yüz mitralyöz yapan bir fabrika yapılacaktır.

10 — Mükemmel ve pek büyük mevadd-ı nariye yapan bir fabrika yapılacaktır.

11 — Günde elli bin gülle yapan bir fabrika yapılacaktır.

12 — Günde yüzbin tüfek fişeği yapan bir fabrika yapılacaktır.

13 — Günde yüz torpil yapan bir fabrika yapılacaktır.

14 — Bir tayyare fabrikası.

15 — Bir telefon ve telsiz fabrikası.

16 — Bir otomobil ve kamyon fabrikası. (Odun, kömürle işler nev'ide.)

17 — Bir büyük benzin deposu.

18 — Bir büyük maden kömürü deposu.

19 — Bir büyük kundura fabrikası.

20 — Bir büyük kumaş fabrikası.

21 — Bir büyük terzihane fabrikası.

22 — İlaç pansuman takımları ve cerrahi aletler deposu.

23 — Bir büyük çadır ve seyyar hastane fabrikası.

24 — Boğazları icabında 24 saatte müdafaa haline koyabilmek için, bîtaraf mıntakanın arkasına askerî yollar ve orada levazım depoları yapılacak.

25 — Boğazları torpil ile kapatmak için Marmara münasip bir yerde, gizli torpil deposu yapılacak.

26 — On kadar torpil dökme gemisi.

27 — İzmit körfezinde havuz ve tamirhane.

28 — Sahillerin muhtelif mahallerinde... hangarlar.

29 — Türkiye tecavüz harbi yapmıyacağından Bahriyesi yalnız müdafaaya münhasırdır. Bunun için lüzumu tahtelbahir,

hidravion, sahil müdafaası için büyük çapta kara topları sahibi olup, büyük zırhlılar yapmıyacaktır.

30 — Şehid ve harp malullerine devlet vazifesini yapmamış, bunlar sürünür bir haldedir. Şehidlerin aile ve evlâdlarını, malûlleri terfiye etmek millet ve devetin en mukaddes vazifesidir. Bu uğurda masraf ne kadar çok olsa haklıdır. Mustafa Kemâl bunları köpek gibi bırakıp, devlet hazinesini zevk ve sefaya, süse sarfetmiştir. Bu paralar şehid ailelerine malullere sarfedilseydi şimdiye kadar çok şey yapılmış olurdu. Binaenaleyh bunlar için büyük tahsisat verilecektir.

31 — Her şehir ve köyde oranın şehid düşmüş evlâdlarının adları hakkedilmiş bir taş abide dikilecek. Etrafı ufak bir çimenlik olacak.

32 — Şehid çocukları diğerlerine tercihan leylî mekteplere alınacak ve her şeyde rüçhan görecek.

33 — Şehid ailelerine bir sermaye olabilecek miktarda nakdî mükâfaat veya hükümet arazisinden arazi verilecek.

34 — İş göremiyecek raddelerde malûller için Anadolunun en ucuz bir şehrinde bir bina yaptırılıp, orada ikamet ve maişetleri temin edilecek.

35 — Az malûl olanlar, tercihan ve yapabilecekleri memuriyetlere tayin edilecek, vapurlar, şimendöferler, ve emsali bunlardan asla para almıyacak, vapurda ve emsalinde oturacak yer yoksa oturanlardan kaldırılıp yerine malül oturtulacak. Bunların harp malulü olduklarına dair bir hüviyet varakaları olacaktır.

36 — İş göremiyecek halde olup da keza malûl ikametgahında yatmasına lüzum olmıyacak derecede olanlara münasib bir maaş verilecektir.

37 — Mustafa Kemâl zabit elbisesini gelin elbisesi gibi yapmıştır. Süsleri kaldırılıp en basit hale irca edilecek. Bu ayni zamanda hem hükûmet hem zabitler için ucuz olur.

IV — HARİCİYE

1 — İyi bir bina yaptırıp, bilhassa altında pek muhafazalı bir dosya mahzeni yapılacak.

2 — Ecnebi şifrelerini halleder mütehassıslar yetiştirilecek.

3 — Sefirliklerinden azledilenler hariciye vekâletinde bir heyet-i müşavere teşkil edecekler. Mecburî olmayıp ihtiyarîdır. Vekil bunların reyine müracaat eder. Bunlar resmî ziyaret ve merasimin ihtisasına ve aşinalığına göre davet edilir.

4 — Moskova'da, Berlin'e, Paris'e, Londra'ya, Amerika'ya, İtalyaya, Yunanistana, Bulgaristana, Polanyaya, Viyanaya, Mısıra, Tahrana birer sefir tayin edilir. Polonya sefiri, Romanya ve Çekoslavakyaya da bakar, Viyana Sefiri, Macaristan ve Yugoslavyaya da sefir olur. Paris sefiri Brüksel, Bern, ve Madrid'e de sefir olur. Bu talî yerle lüzum oldukça gider. Oralarda bir kançılar bulunur. Bu kançılar konsolosluk işerini de görür.

5 — Paris, Berlin, Batum, Sivastopol, Köstence, Varna, Selânik ile Marsilya Beyrut, Haleb, Musul, Bağdat, Bakü, Üsküp, Hamburg, Tiflis, ve Tebriz'de birer konsolosluk olup, bunlardan gayri memuriyetler, sefirler, konsoloslar, iktisat ateşeleri ve emsali lâğvedilecektir. Ancak, ecnebilerden fahri şehbenderler kabul edilebilir. Bunlara hiçbir masraf verilmez.

6 — Hariciyeye çekirdekten memur yetiştirmek mühim bir mesledir. Bunun için «şark ve garp dilleri mektebi» adıyla bu vekalet bir mektep açacaktır. Burada Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rumca, Bulgarca, Rusca, Arapça, Acemce, konuşup yazabilecek surette öğretilecektir. Bu dillerden birine intisap eden talebe o memleketin edebiyatını, coğrafyasını, tarihini, ziraat sanat ve ticaretini halkının derece zihniyet ve meyelânını öğrenecektir. Yahut lisan tahsili devlete ağır masraf olacağından bu talebe umumî dil mektebinden mezun olanlardan alınacaktır. Mektebi ikmal edince oraya sefaret ve konsolosluk

nezdine muvakkaten gönderilip, pratik olarak da o memleket tanıtılacaktır. Bunlara diploması tarihi, büyük diplomatların hayatı, adab-ı muaşeret, merasim ve dans öğretilecektir. Sonra memuriyete tayin edilir.

Bu talebe zekî, şahsen güzel, ve şen çocuklardan intihab olunacaklardır. Çünkü en mühim haberler kadınlar vasıtasıyla alınır. Bunlar güzel, terbiyeli, hoş sohbet, musikî dans ve emsalini bilir, ve edebiyat bilir, malumatlı olurlarsa çok sosyetelere girer, çok iş görürler. Şimdiki sefirlerimiz ve personelleri, adeta sefarethanelerde hapis gibidirler. Hiç temasları yoktur. Olmayınca da vazifelerini iyi yapamıyorlar. İşleri gazetelerden malumat kesip, merkeze göndermekten ibaret ki hiçtir. Bunlara bolca maaş verilmesi de lâzımdır.

7 — Sefirler bazan bu mektepten yetişmemiş mühim bir devlet ricali veya general olabilirlerse de personel kâmilen bu mektep mezunlarından olacaktır.

8 — Hariciyie Vekâletinin bir neşriyat şubesi olacak. Bunlar da bulundukları memleketler hakkında siyasî, ilmî, ticarî ciddi tetkikler yapıp, onları neşredeceklerdir.

V — DAHİLİYE

1 — Avrupadan mütehassıslar getirip vekâlet tensik edilecektir.

2 — Avrupadan mütahassıs ve kaymakamlar getirip, mevcutları yetişecek gençleri bunlarla çalıştırarak yetiştirmek lâzımdır.

3 — Trabzon, ve Sinop havalisi gibi bazı yerlerde köyler dağınıktır. Bu sebeple hükûmet işleri, asayiş ve maarif güç olmaktadır. Heyetler dolaşıp münasib düz yerler intihab ederek civardaki üç beş haneli köylerle dağınık tek haneler buraya toplanacaktır.

4 — Her köyün ortasında bir meydan ve bunun etrafında

bir camii, bir mektebi bir oteli, bir hamamı ve dükkân olacaktır. Konferans ve merasim mekteb ve camide yapılacaktır. Mektepte tiyatro sahnesi ve sinema yeri olacaktır.

5 — Eşkiyalık, hırsızlık, ve bilhassa hayvan hırsızlığı hakkında gayet şiddetli ve kati cezalar konacaktır.

6 — Mütehassıslar dolaşıp köylüye köyler arasında yol yapmayı, bunun usulünü, öğretecek. Köylüler işleri olmadığı mevsimde yol yapacaklar. Yapmayanlardan yevmiye alınıp, yerine amele çalıştırılacak.

7 — Her köylü yılda on ağaç dikecektir.

8 — Her yirmi köy için devlet münasip bir köyde fidanlık yapacak. Burada meyva ve yabanî ağaçlar yetiştirecek. Köylüler bunları, bahçelerine, yol kenarlarına, dikecekler. Yabanîlerden herkes kendi toprağında bir ormancık vücuda getirecektir. Yapmayan köylüden ağaç başına bir lira ceza alınacak.

9 — Her on eylülde bir umumî tahrir-i nüfus behemahal yapılacaktır.

10 — Herkes aile adıyla ve küçük adıyla beraber kaydedilecektir. Herkese halis Türk adları konacaktır.

11 — Anadoluya bakılırsa köyler ekseriya dağlarda ve yamaçlardadır. Bunun sebebi malaryadır. Halk bu suretle su kenarlarını ziraat mahallerin bırakıp dağlara kaçmıştır. Bu ise büyük felâket olmuştur. Dağlar orman mahalli, su kenarları, ve ovalar ziraat yeridir. Büyük küçük ırmakarın su mecralarını tanzim edip, bataklıkları kurutup, halkı ziraat yerlerine nakletmelidir. Dağlarda ise ormancılığa kuvvet vermelidir.

Türkiyenin en mühim ve hayatî meselesi işte bu su macralarının tanzimi ile tuğyanları ve malaryayı imha etmektir. Bu suretle irvâ ve iskâ'da vücuda gelir. Büyük ırmaklarda gemi işler. Bu sebeple böyle mıntakaları keşfettirip plânlarını yaptırmalı. Sonra bilfiil tatbik etmeli. Ahaliyi dağlardan buralara nakletmeli, fennî köyler vücuda getirmeli. İnsan çoğaldıkça bun-

lar genişler. Bu suretle Türkiyede beş on Mısır vücuda gelir. İlk yapılacak Kızılırmak boyudur.

12 — En ucuz ve en pratik bir köy ve köylü evi plânı yapılıp köyleri bu modele göre yaptırmalıdır. Ağılların hanenin altında olması sıhhatçe pek fenadır. Hanenin arkasında ağıl, kümes, sebze mahalli ve meyva ağacı bahçesi olacaktır.

13 — İyi bir köy kanunu yapmak lâzımdır.

14 — Orta mektebi bitirmiş ve hastalıktan arî olmıyan hiçbir kimse hükümet memuriyetine giremez. Valiler, kaymakamlar, müdürler, umumî müdürler, mütehassıslar darülfünun veya mülkiye mektebinden mezun olurlar. Ve kalemlerde çekirdekten yetişirler.

15 — Jandarma teknikçe millî müdafaaya, hizmet ve istihdamca Dahiliye Vekâletine merbuttur.

16 — Erbab-ı mesalihe nezaketle muamele etmiyen, işini çabuk görmiyen memur azledilir. Hiçbir iş bir memurda birgünden ziyade duramaz. Arada müfettiş teftiş edip, böyle evrak bulduğu memuru azleder.

17 — İşler sadeleştirilip bürokrasi kaldırılacacktır.

18 — Nüfus mühim meseledir. Türkiyenin arazisine nisbetle ahalisi pek azdır. Bu ahali miktarı memleketi imara kâfi değildir. Bir iskân idaresi ve bankası yapıp ahali getirip yerleştirmeli. Böyle bankalar ve iskân yapmak hakkını ticarî olarak müteşebbislere de vermelidir. Fakat asla bir cins ahaliyi bir köye yerleştirmemeli. Cinsleri karıştırmalı, aralarına yerli ahali de karıştırmalı. Bunlara herşeyden evvel mekteb yapıp Türkçeyi öğretmeli. Aralarına konacak yerli halkı ve muhacirleri nakdî muavenet yapmalı. Hasılı bu temsili iskân işini Amerikada tetkik edip, kanun yapmalı. Mıntıkalar tesis edip işe başlamalı. İptida sahillerde yapmalı.

19 — Köylerde haneler tuğladan yapılacak. Köylüye tuğla, kireç yapmak usulü öğretilecek. Bu ve köyler arasında köylülerin yol yapmaları kanun haline konulacak ve köylülere şose yapmak usulü öğretilecek. Güzergâhı köylünün arzusuyla fennin icabı birleştirilerek çizilecektir.

20 — Memur mektebi yapılacak. Liseden çıkmış talebe alınacak. Burada bir yıl onlara memurluk ve vazifeleri öğretilecek. Mütehassısa muhtaç işler için mütehassıs âli mekteplerden çıkanlar bir yıl bu mektebde ders gördükten sonra alınır.

VI — MALİYE

1 — Avrupalı mütehassıslar tarafından şubeler ve kalemler islah edilecektir.

2 — Ağır vergiler kaldırılacaktır.

3 — Bütün vergiler tevhid edilip lüzumsuz teşkilât kalkacaktır.

4 — İnhisarlar teşkilâtı kaldırılıp hariçten gelen inhisar metaı gümrükte cibayet olunacaktır.

5 — Mülkî ve askerî mütekaidlerin hali perişandır. İyi yaşadıktan sonra tekâüd olunca ahır ömürlerinde bir lokma ekmeğe muhtaç bir sefalet içine düşüyorlar. Bunlara yaşatacak miktar maaş verilecektir. Bu, mukaddes bir hak ve vazifedir. Hem vicdan ve insaf işidir. Bu maaş eski tekâütlere de teşmil olunacaktır. Ancak, arap, rum, ermeni bizden ayrıldıklarından onların tekâüt maaşları kesilir. Mütekâidleri şehirler civarında arazi vererek köyler yapmaya sevketmelidir. Avrupada mütekaidler ve ticaretten çekilenler böyle yapıyorlar. Bu suretle memlekette imar ve ihya oluyor. Onlar da rahat ve refahta yaşıyor.

6 — Paramız fena vaziyettedir. Bunu tesbit edip kıymetlendirmelidir. Bunun için altın garanti tutup yeniden kağıt çıkarmalı. Mevcutları yakmalı. Yüzaltmış milyonluk kağıt devlet ve milleti idareye kâfi gemez. İkiyüz milyon bütçe için para heryıl bir iki defa maliyeye girip çıkmalıdır. Beşyüz milyon lira basmalı. Şimdiki para havada bir şeydir. Garanti bulamıyor.

7 — Paraların üzerine reisicumhur resmi konamaz. Yeni paraları Mustafa Kemâl sırf resmini koymak için bastırıp türlü masraflar yaptı. Ve eski para hesabında ihtilâs oldu. Bu ihtilâs tetkik edilecektir. Paralara millî bir resim konacaktır.

VII — MAARİF

1 — Bütün ilşerden en mühimi maariftir. Şimdiye kadar hükümetler bazı şeyleri kendileri yapmaya çalıştılar. Tabii yapamadılar. Eğer evvelâ halkı iyice talim ve terbiye ederseniz. Bu ondört milyon dimağ ve kol onları kendileri yapmak için çalışırlar. Hükümet de yardım edince, yol gösterince artık bir zaman meselesi oluyor. Bu sebeple her işten evvel buna bakmak lâzımdır. Bugüne kadar daima ve en ihmal edilen maarif olmuştur.

2 — Bu vekâletin en mühim ve ilk işi Avrupadan birkaç yüz ve her şübeden mütehassıs getirip bunların yanına da yüzlerce kabiliyetli gençler vererek bunları birkaç sene çalıştırıp memleketi her şübede tetkik ettirerek raporlarını almaktır.

Bu raporlar iptida vaziyeti gösterir, sonra ona göre alınacak tedbirleri bildirecektir.

İşte bunlar memleketi coğrafyaca, ziraatçe, ticaretçe, iktisatca, tarihçe, asar-ı atikaca, harsca, dilce, etnoğrafyaca, dince, idarece, jeolojice, madence, hayvanatca, nabatatca, ilâh... tetkik edeceklerdir.

Bunlar kitaplar, haritalar, grafikler, ilâh... türlü şeyler. Hattâ Türkiyenin av hayvanatı cinslerine varıncaya kadar yapacaklardır.

İşte bu sayededir ki, Japonya iptida Alman âlimler tarafından tetkik edildikten sonra bugünkü japonya olmuştur. Rusya arazisini Alman profesörlere tetkik ettirdikten sonra terrikkî etmiştir. Mısır'ın bugünkü imar ve serveti, bu hale gelmesi, fransız alimlerinin sayesindedir. Napolyon Mısır'ı istilâya giderken yüzelli kadar alim götürmüş, bunlar Mısır'ı her noktayı nazardan tetkik edip eserler yazmışlardır. Hattâ Nil boyunda ne kadar nevi hamam böceği yaşadığını bile tesbit etmişlerdir. Sonra Mehmed Ali Paşa bunları yine avrupalı mütehassıslar vasıtasiyle tatbik etmiş. meselâ irva ve iskâ için Kınatratülhayriye'yi, keza İskenderiye limanını yapmış, Mısır bugünkü haline gelmiştir. Böyle bir tetkiksiz her adım hatadır. Nitekim Mustafa Kemâl'in yaptıkları gibi.

Türkiye de büyük ve mesut bir memleket olmak için buna muhtaçtır. Fakat henüz ne yapıldı. Hattâ ne de düşünüldü.

Bu bâbta ne kadar milyon masraf lâzımsa herşeyden evvel ve tereddütsüz verilecektir. Temel taşı budur.

Alınacak mütehassıslar Alman ve Avusturyalı olmalıdır.

3 — Tetkikten sonra yapılacak işler tesbit olunup tatbikata geçilecektir. Bunun için yine ecnebi sermayesi ve mütehassıs lâzımdır. Bunları himaye ederek bol kâr vererek, vergiden muaf kılarak getirmek lâzımdır. Su mecralarını düzeltsinler, yolları yapsınlar, batakıkarı kurutsunlar, ilâh... yapsınlar.

4 — Türkiyede bir fabrika, bir bina, bir çiftlik yapan her ecnebi ve yerli her türlü vergiden muaf olacaktır.

5 — Evvelâ darülfünun ve emsalini olduğu gibi bırakıp en büyük gayreti ilk mekteplere vermelidir. Her köyde bir ilk mekteb açmalıdır. Evvelâ mekteb binası yapmaya kalkışmamalı. Hemen bir evi mekteb yapmalıdır. Sonra yavaş yavaş bir plân dairesinde mektebler inşa edilir. Darülfünunun tıb, hukuk, mühendis, mimar gibi kısımları zarurî ihtiyaçlardan olduğundan bunlar ilk olarak islâh edilecektir.

6 — İlk mektebler için gayet pratik ve basit program ve bunlara kitaplar hazırlanacaktır.

7 — Köy ve şehir ilk mektebleri programları birbirinden farklı olacaktır.

8 — İlk mekteb muallimi yetiştirmek lâzımdır. Mevcutlar adetçe ve keyfiyetçe asla kâfi değildir. Maarif Vekili iken tah-

min ettiğime göre otuz bin ilk mekteb muallimi ister. Her vilâyette orta mektebe bir bina ilâvesiyle yataklı bir kısım yapmalı. Köylerden çocuklar getirip, ilk ve orta mektebler ile beraber okutmalı. İkisi bir masrafla çıkar. Bunlara sonra usulü tedris ve psikoloji okutulur. Muallim olurlar. Bunu tatbik ettim. İyi netice verdi.

9 — Bundan evvel her nerede muallim olabilecek derecede biri varsa altı ay ders gösterip muallim yapmalı. Sonra bunlar 10.cu maddedekiler yetişince kaldırılıp yerlerine onlar tayin edilir.

10 — Dört mühim şehirde gayet büyük dört muallim mektebi yapmalı. İş yoluna girdikten sonra 8. maddedekiler de bir müddet terbiye edilecektir. Hem bunlar hem bu büyük mekteblerde küçükten yetiştirilecek muallimler mekteb muallimliği kadrosunu doldururlar.

11 — İlk mekteblerin orta mekteblere talebe yetiştirdikleri zaman gelince orta mektebler yeni, basit bir programla islah edilir.

12 — Orta mekteblerin muallimleri lise ve dârülfünun mezunlarından olup, muallimlik dersi görmüş olanlardan olacaktır.

13 — Bunlar da kemaline gelince liseler islâh edilir. Bunların muallimleri dârülfünun mezunlarından ve muallimlik terbiyesi görenlerden olacaktır.

14 — Diğer mühim bir şey Avrupaya talebe göndermek meselesidir. İtiraf etmelidir ki hâlâ az talebe gönderiliyor. Bunların maaşları da muntazam verilmiyor. Parasız kalan talebe çalışamaz ve ahlâksız olur. Bankaya bir hesabı cari halinde büyük bir kredi açmalı. Her ay iptidasında gidip alsınlar. Sonra bunlar teftişe tabi değildir. Çoğu tahsil etmeyip, sefahettedir. Bir müfettiş göndermek kâfi değildir. Pariste hükümetçe tahsile gönderilmiş bir genç kızın tahsil değil, Mon Manteri de dansözlük ettiğini daha gördük.

Bu işe büyük bir ehemmiyet verilmeli. Evvelâ Berlinde bin talebenin yatacağı konferans salonunu, yemek hanesini, oturma ve yemek salonunu, kütüphane ve çamaşır yerini havi olmak üzere bir bina yapmalıdır. En iyisi tahsil Almanyadadır. Bunlardaki ilim, sanat, usul ve teşkilât pek yüksektir. Yine böylece Paristede beşyüz, Londrada da ikiyüz, Amerikada da ikiyüz talebelik binalar yapmalı.

Bunlara aileleriyle ikamet etmek üzere, müdürler tayin etmeli, talebe yemeklerini burada yiyecek ve yatacaktır. Talebe akşam saat 8.00 de behemehal, binada bulunacaktır. Haftada yalnız bir gece, gece yarısına kadar dışarıda kalabilir. Her akşam yoklama olacaktır. Müdürler bunu kontrol ettikleri gibi talebenin gündüzün meteblerine gidip gitmediklerini de teftiş edeceklerdir. Üç defa mektebine gitmeyen veya binaya yatmaya gelmiyen talebe derhal binadan çıkarılır. Bileti alınıp, Türkiyeye iade edilir. Orada da bir cezaya düçar edilir. Bu binalara kendi paralarıyla tahsile gelmiş, fakat parası az olan fakir talebe de istediği takdirde kabul edilir. Bunlardan gayet az yatak ve yemek parası alınır. Yataklarını talebe kendisi yapar ve odasını kendi süpürür. Kızlar için ayrıca katlar tahsis edilir.

Talebe burada konferanslar verir. Haricten konferansçı ve sami getirir. Talebeye tahsili kolaylaştırmak, iyi mekteb bulmak için bu bâbta cümle malûmatı havi bir büro teşkil edilip bu büro lâzım kitab ve risaleleri, bulundurur. Ermeniler bile Paris'te böyle bir bina yaptılar da biz yapmadık. İran Paris'e bin talebe gönderdi. Mısır birçok gönderiyor. Böyle giderse beş on yıl içinde terakkide bu iki memleket bizi geçecektir.

15 — Avrupada tahsil yalnız tıb, hukuk, edebiyat, felsefe gibi şeylere mahsus olmayıp, daha ziyade marangozluk, mimar kalfalığı ve amelelik, demircilik, çimento ile bina inşaası, balıkçılık, çiftçilik, tacirlik gibi ilâh... sanatlar tahsil ettirilecek, bir çok talebe bulundurulacaktır.

16 — Vekâlet bu sanat ehlini yetiştirmek için de Türkiye-

nin muhtelif büyük şehirlerinde Belçika sisteminde amelî mektebler açıp bu sanatları terakkî ettiremli, usta ve amele yetiştirmelidir. Bizdeki amele hiçbir iş bilmez, hiç bir işe yaramaz, iptidaî haldedir. İş bilmedikten maada çalışma usulünü de asla bilmez imar ve amele işini ilerletmek için muhtelif yerlere çimento, tuğla ve kiremit fabrikaları yapmalıdır.

17 — En mühim bir işte her dildeki mühim ve klâsik eserlerin Türkçeye tercümesidir. Bunsuz memlekete ilim sokmak mümkün değildir. Vaktiyle Halife Me'mun İbranî, Süryanî ve Bizans alimlerini toplayıp bunlara bol mükâfatlar vererek Yunan lâtin eserlerini, arapçaya tercüme ettirmiştir. Bundan sonradır ki Arab ve Bağdat medeniyeti denilen medeniyet vücuda gelmiştir.

İlim ve alim himayeye muhtaçtır. Alimler, insanların en zavallısıdır. Çünkü ilim kazanç getirmez. Ve ömrü say, mahrumiyet, meşakkat ile yiyip bitiren bir sanattır. İnsan gibi yaşamaya vakitleri yoktur Zevk bilmezler, gözleri sıhhatleri gider. Bu himayeyei hükümet yapar. Firdevsî şehname gibi bir şaheseri Mahmud-u Gaznevî'nin himayesi ile yazabilmiştir Mühim eserlerin mühim şair ve âlimlerin çoğu, padişahların himaye ve ihsanlarıyla vücuda gelmiştir.

Bu sebeble maarif vekâletinde bir tercüme umum müdürlüğü yapıp, evvela bu heyet Yunan, Lâtin, Arab, Acem, Alman, Fransız, İngiliz, İtalyan, Rus ne kadar mühim şairlerin eserleri ve ne kadar tarihçi, ilmî, fennî, tıbbî, ziraî ilâh... mühim eserler varsa bunları toplayıp bir kütüphane yapmalı.

Sonra bunları mütehassıslara tercüme ettirmeli. Mütercimlere bol para vermeli. Eserlerini bastırmalı. Kütüphanelere tevzi etmeli. Bir taraftan da az bir fiatla halka satmalı.

18 — Bir telif idaresi yapmalı. Telif yapanın kitabını bastırmalı. Kendisine maddî bir mükâfat ile bir miktar kitabından da vermeli. Tercümeler gibi te'liflerin de iyi olup olmadığını tetkik ve ona göre kitabını bastırmak mes'elesi şudur. İyi bir te'lif de onun yanlışlarını çıkaracak müfettiş bulmak güçtür. Her te'lifi bastırmalı. Tabiî pek saçma şeyleri herkes tefrik edebilir. Bu sayede ilim ve alim çoğalıyor. Fransada yılda onbeş bin telifat neşrediliyor. Bizde otuzu geçmiyor. Halimiz fecidir.

19 — Vaktiyle maarif vekâletinde teşkil ettiğim, hars dairesi şöyle faaliyete getirmelidir:

a) Türkolojiye ait bütün ve her dildeki manüskri ve matbu kitabları toplayıp bir kütüphane yapmalı.

b) Ne kadar eski ve Türkçe veya diğer dillerde manüskri ve matbu muhtelif lehçede Türk lügat ve kamusu varsa fennî ve yeni usûl üzre bastırmalı.

p) Muhtelif lehçelerdeki uygur, çağatay, Türkiye, ilâh... manüskiri ve matbu şiir ve nesir eserlerdeki lügatleri toplayıp bir kamus halinde basmalıdır.

t) Türkiyede, Kafkasyada ve İranda, Rusyada ve Çin Türkistanında halktan lügatleri fonetik fenni üzere toplayıp bir kamus yapmalı.

s) Bunlar birleştirilip bir kamus yapmalı. Her lügatın mevki ve lehçesini zikretmeli.

c) Sonra lehçe ve gramer ve emsâli tetkik ve tesbit edilmeli. Lehçelerin haritaları yapılmalı.

ç) Nihayet İngiliz kamusunu alıp, bundaki mukabilleri bu yapılan Türkçe lügattan koyarak Türkçenin büyük kamusunu yapmalı.

h) Anadolu şivelerini toplayıp, haritasını yapmalı.

hı) Aletler ve fonetik ilmi mucibince Türkçe konson ve imlâ harflerini tesbit etmeli.

d) Buna göre lâtin harflerinden bir elifbâ yapmalı. Eksiklerini Orhun harflerinden almalı. Nokta ve sedillerden içtinab etmeli. Bu yazı öyle olmalı ki, bunun yazı makinesi ile Avrupa dillerini de yazmak mümkün olmalı.

z) Buna göre grameri yapmalı.

r) Eski yazıyı da biraz ıslah ile kulanmalı. Bu da lüzumsuz

harflerin atılması ve imlâ harflerinin konmasından ibarettir. Mustafa Kemâl'in elifbâsi cahilâne ve yanlıştır. Türkçeyi okumaya kâfi ve pratik değildir. İki elifbâ bir yürür. Nitekim almanlar da lâtin harfleri kullanırsa da gotik harflerini de terketmemişlerdir. Lâtin harfleri ilmî neşriyatta ve ticaret işlerinde kullanılabilir. Zamanla ve binefsihi kâmilen lâtin harfi diğerinin yerine geçer.

ze) Türk adetleri toplanıp yerine geçer.

se) Kıyafetleri toplanıp etnoğrafya müzeleri yapılmalı.

ş) Türk dansları toplanıp tanzim ve neşredilmeli.

sat) Türk sporları toplanıp tanzim ve neşredilmeli.

dat) Dolmabahçe sarayı millî Türk müzesi yapılacak, içine yalnız Türk eserleri konulacaktır.

tı) Türk âsar-ı âtikası tescil ve tamir edilecek.

zı) Türk mimârîsi ihya edilip, yeni tarzda ve konforla mezcedilerek yapılacak binalara türk çeşnisi verilecek.

ayın) Konservatuar tesis edilip, Türk halk ve klâsik musikisi notlarıyla toplanacak. Bunlar Avrupanın yeni metodlarıyla terbiye edilecektir.

gayın) İstanbulda ve Ankarada şimdilik hem, dram, hem opera ve gülgülü opera oynamak üzere birer tiyatro yapılacak. Artisler yetiştirip, operaları oynatacak. Evvelâ klâsiklerle başlamalı. Sonra ileride millî operalar da yazılıp, bizim musiki ile bestelenir. Millî tiyatro da vücuda gelir.

f) Türk harsını tanıtmak üzere Avrupa dillerinde de mecmua ve kitablar neşredilecektir.

kaf) Hasılı harsa dair masal, ilâh... ne varsa toplanıp, yayılacaktır.

kef) Türk Ocağı yeniden ihya edilip, siyasetten tamamiyle alınıp sade Türk harsına tahsis edilecektir. Ve hars dairesiyle teşrik-i mesaî edecektir.

20 — İlk ve orta mekteblerde din dersine ehemmiyet verilecektir. Talebe asla dinsizliğe sevkedilemez. Bunun için Frenklerin kateşizmi modelinde ilm-i hal yazılacaktır.

21 — İlk ve orta mekteblerde ne arabca, ne acemce, ve ne de fransızca vesair Avrupa dili olmak üzere dil tedrisatı yoktur.

22 — İstanbul, İzmir, Samsun, Adana gibi mühim merkezlerde Galatasaray Lisesi modelinde birer kız ve erkek Alman, keza İngiliz ve Fransızca dilleriyle tedrisat yapılır kızlar ve erkekler için ayrı ayrı birer lise açılacaktır.

23 — İstanbulda İngilizce, almanca ve fransızcaya mahsus bir lisan mektebi yapılacaktır ki bu sırf türkçe olan liseler mezunlarının darülfünuna girmeleri için bir hazırlık mektebi de olur. Büyük şehirler gençlerinin birkaç avrupa dili bilmesi pek mühimdir. Bu suretle ecnebî şirketlerinde iş bulurlar ve daha birçok işler yaparlar. Yahudi, Rum, İlâh... gençlerinin hayatta kazanmalarının başlıca sebebi budur.

24 — Gerek doktorlar, gerek mimar ve mühendisler nazariyata boğulmayıp, Amerika tarzında sırf pratik yetiştirilecektir.

25 — İlmi istilâhlar sırf türkçe konacağı gibi lâtince istilahlar da aynen alınacaktır.

26 — Darülfünun da ihzarî bir sınıf olacaktır. Orta mekteblerden dârülfünuna girmek isteyenler ya bu sınıfta ve lisan mektebinde, yahut bir lise de tekemmül ederek girebileceklerdir.

27 — Orta mekteblerde ve Anadolu ilk mekteblerinde mahallî ticaret ve sanat hakkında pratik malûmat verilecektir. Bu mekteblerde Türk harsının öğretilmesine kuvvet verilecektir.

28 — Leylî mekteblerin talebesi, iyi okuyup, niharîler çalışmadığından ekserî mektebleri leylî yapmalıdır. Yahut disiplin ve kontrol altında büyük pansiyonlar yapmalıdır.

29 — Maarifte tedrisat müdürlüklerini iki şubeye ayırıp biri sırf idarî işlerle, diğeri program, ders, kitabı gibi teknik şeylerle uğraşmalıdır. Bunların bir de neşriyat şübesi olup is-

tatistikler, kitablar, neşretmelidir. Bunun en mühimi köylüler için yol yapmak usulü, ziraat usulü, millî hars, hıfzı sıhha kitablarıdır. Bunları fazla miktarda basıp seyyar memurlarla köylerde dağıttırıp okutturmalı. Bunların bu hususa dair sinemalarda göstermesi lâzımdır.

30 — Maarif Vekâletine merbut bir Asya - Afrika bir de Avrupa sosyetesi yapmalı. Bunlar buraya ait ilimlerle uğraşıp bu bâbta neşriyat yapacaklardır. Hükümet bunlara darülfünunda yer verip paraca da yardım etmeli. Bunlar içtimalar yapmalıdır. Birer mecmuaları olmalıdır.

31 — Mekteblerde Türk âlim, şair, mühim devlet ricali ve kumandanların tercüme-i halerini okutmalıdır. Keza ecnebilerinkilerini de liselere umumî Türk tarihi, Türk edebiyatı tarihi, Türk şiir biliği, felsefe, felsefe tarihi, Sosyoloji dersleri koymalı.

23 — Uygur, Selçuk, Çağatay, Osmanlı, Azerî ilâh... ne kadar şiir, divanı varsa toplayıp, her şairin tercüme-i hali ile beraber tahlili bir tetkik, arabca ve acemce ve eski türkçe kelimelerinden bir lügatçe ile ve eski harflerle bastırmalıdır.

33 — Tezkere-i şuaraları, sûrnameleri bastırmalıdır.

34 — Halk şiirlerini toplamalıdır.

35 — Türk tatlı, börek ve pastalarını tekemmül ettirmeli. Ve bir eser bastırmalı.

36 — Türk yemeklerine dair bir eser bastırmalı.

37 — Türk mimarisini muntazam, türkçe ve muhtelif dillerle neşretmelidir.

38 — Türk el işlerine dair resimli bir eser neşretmelidir.

39 — Türk dekorlarını inisiyal ve süs olarak işlemelere geçirtecek bir eser yazılmalıdır.

40 — Türk ocaklarını esasî vazife olarak Türkiyedeki yabancı halkın dillerini kıyafetlerini âdetlerini unutturmak onlara Türk ruhu vermekle meşgul etmelidir. Öyle köylere gidip

misyonerler gibi çalışsınlar. Bu teşkilâtta doktorların muallimlerin mühim rolleri vardır.

41 — Halvetî tarikatına müsaade edip, bunları misyonerler gibi tanzim etmeli. Köylerde doktorlar ve muallimler ile beraber hastahane mekteb, tekke açarak, yabancı halkları Türkleştirmeye çalışsınlar. Bilhassa, Kürdler üzerinde çalışmalıdır.

42 — Türk olmıyanlardan muallim olamaz. Nitekim zabit de olamaz.

43 — Güzel ve muhtasar Oğuz Kağan masalı, ve diğer Türk masallarıyla başlar umumî bir Türk tarihi yazdırıp, ilk mekteplerde okutmalı. Bunun orta mektep için biraz büyüğünü liseler için daha büyükçesini yapmalıdır. Bu eserin gayesi millî ruh ve terbiye vermek, atalarımızın menkibelerini, kahramanlıklarını, medeniyet ve sanatlarını öğretmektir. Bu esrde asla beynelmilellik ve kozmopolitlik olmaz. Bu eserin sonunu ermeni ve rumların tarihi, bize ettikleri düşmanlık, çocuklarını bu düşmanlıkla büyütmeleri bizden istedikleri, Bulgar tarihi davası, Trakyayı istemeleri, Deliormanı Bulgarlaştırmak için türkçeyi yasak edip, mekteblerini kapatmalarını, Bulgaristandaki türklere zulüm etmeleri, Arapların nuhfetülarab, suretülarab dedikleri şeyin ve tarihlerinin izahı, Avrupalıların koloni işleri de izah olunacaktır.

44 — Mekteblerde ahlâk, meziyet, fazilet, duygularını yükseltmelidir. Bir milletin manevî kuvveti en mühim kuvvetidir. Bunu da bir taraftan akaid-i diniye kitabında ve onun gibi yazılacak «Millî İlmihal» adındaki kitabda yapmalıdır. Bunlar da millî terbiye olarak aile terbiyesine ehemmiyet verip, aile babasına itaata, yiğitlik, mertlik, namus ve şeref için ölmek. Hak ve adaleti herşeye karşı müdafaa etmek millet, ve vatan için feda-yı nefs etmek duygularını fevkalâde nemalandırmalıdır. Türkleri mücessem namus, fedakârlık, şeref sahibi olarak yetiştirmek esastır. Millî şeref ve millî kurtuluşun insanın kendi hayatından üstün olduğunu telkin etmelidir.

VIII — ADLİYE

1 — Mahkemelerde işler süratle yürüyecek. Bu bâbta şiddetli cezalı bir kanun yapılacak.

2 — Hükümet ve Adliye vekili mahkemelere davalar hakkında aslâ müdahale edemiyecek, eden vekil iskat ve cürmü sabit oldukta üç yıl hapsedilir.

3 — Hakim kanun harici hükmederse, irtikâb yapmış ise azil ve beş yıl hapsedilir.

4 — Mustafa Kemâl'in adlî kanunlara ve bilhassa ceza kanununa soktuğu maddeler. Tadil veya lâğvedilecektir.

5 — Süt kardeşleri arasında izdivaç hakkı ilga edilecektir.

6 — Vasiyet ve veraset hakkındaki kanun tadil edilecektir.

7 — Herkes hayatında malının tasarrufu hakkına maliktir. Bu en mukaddes haktır. Ölümüne kadar sahib olmak ve ölümünde hayrat ve hasenata en son habbesine kadar vasiyetname ile vakfedebilecektir. Yani malını vasiyet ile kâmilen bu hususlara terkedebilecektir. Ve bundan kanunî varisleri birşey alamıyacaktır. Bu sayede hayrat ve hasenat meydana gelir. Bu da memleketin irfan, sıhhat ve imarına büyük yardım eder. Ancak ölüme bağlı ve bir şahsa terkedilerek yapılan vasiyetlerde varisler büyük bir kısım almalıdır. Çünkü bir fena adam bir kadına malını verip ailesini perişan edebilir.

8 — Hukuk mektebi talebesi çoğaltılıp, bütün adlî memurlar bunlardan yapılacaktır.

9 — İsviçre Medenî Kanununun esası hristiyanlık olduğundan bu esaslar müslümanlığa ve Türkün örfüne göre tâdil edilecektir.

IX — ZİRAAT

1 — Memleketimiz ziraat memleketidir. San'at sonra gelir, bu sebeple ziraat mühimdir.

2 — Tavukçuluk, sütçülük, tereyağcılık, peynircilik, balıkçılık, ilâh... yerli mahsulâta ait gayet pratik ve mücmel kitaplar yazıp halka dağıtılacaktır.

3 — Alman ve Macar köylüsünün ziraî hayat ve usulü tetkik edilip o sistemde çiftlik yapılacak. Bunlar, bu kitaplar ile tesbit edilip dağıtılacak. Her tarafta bir köylü ailesine mahsus seksen-yüz dönümlük nümune çiftlikleri yapılıp halka gösterilecek.

4 — Büyük çiftlikler vücuda gelmesi için gayret olunacak. Bu hususta toprak hattâ para dahi verilecektir. Fakat en mühim otuz-yüz dönümlük küçük çiftliklerdir. En ziyade bunlara gayret edilecektir.

5 — Bizde bütün ziraat makinelerini kullanmak hevesi boştur. Bunlar büyük çiftliklerde olur. Köylümüz için demir sapan, tamim edilecek, her yerde tamirhaneler yapılacaktır. Bizde öküzler boşuna beslenmektedir. Bunlar kasaba verilerek kâr getirir. Çifti Alman köylüsü gibi ineğe veya ata sürdürmelidir. Yani öküz yerine inek ve at yerleştirmelidir. Bizde dana eti yiyen yoktur. Bu suretle yenir.

6 — Yeni usul tavukçuluk tamimi.

7 — Yeni usul kovanların tamimi.

8 — Yeni usul tohum ekme makinasının tamimi.

9 — Yeni usul çapa makinasının tamimi.

10 — Sütçülük ve tereyağcılığın basit aletlerle tamimi.

11 — Türkiye'de hububat, meyveler, hayvanat ve ehliye cılızlamış, küçülmüştür. Sebebi toprağı gübreliyerek hububat ve ağaçların beslenmesi, hastalıklar ve fensizliktir. Köylümüz insan gübresini kullanmaz. Bu ise zürraın en büyük servetidir. Hanelerinde hazırdır. Buna alıştırmalı. Bu suretle sıhhatleri de kurtulur.

12 — İneklerini iyi besleyen yok gibidir. Zavallı hayvanlar, sokakta kırda ne bulursa onu yer. Adeta toprak yalar. Böyle inek elbet küçülür ve az süt verir. Bunlar taranıp, yıkanmaz, derileri hep tufeylât ile doludur. Hayvan zayıflar. Hastalıkları

tedavî edilmez. Bu sebeble Anadolunun hayvanları inkıraz halindedir. Bunun çarelerini yapmalı.

Bence damızlık boğa meselesi boştur. İklime alışır yerli hayvanat iyi beslenir ve bakılırsa büyür, tekemmül eder, çok süt verir. Zaten damızlıkla alınan döller de iyi beslenmezse fena olurlar. Hem bunlar iklime alışamayıp, telef oluyorlar.

13 — Türk köylüsü, zavallı, et yüzü görmez. Bir kurt, bir ineği veya öküzü, ölüm haline getirecek de, hattâ ona bıçak yetiştirilecek de mord olmayıp et yiyecek.. Bu müthiş bir felâkettir. Bu sebeble Türk cılızlamış, kuvveti ve sa'y kudreti azalmıştır. Türk kâfi derecede beslenemiyor. Tavuğunu, yumurtasını, tereyağını da yiyemiyor. Bunları satıp, gaz, tuz gibi şeyler almağa ve vergisini vermiye mecburdur.

Bu işin gayet kolay ve pek ucuz bir çaresi vardır. Bu da köylülere ada tavşanı, ve güvercin besletmek ve bunları yemeğe alıştırmaktır. Bunda dinî hiçbir mahsur yoktur. Nitekim Mısır müslüman köylüsü bunları yer. Orada her hanede hattâ şehirlerde bile beslenmektedir. Tavşan her ay en az dört tane doğurur. Üç dört ayda yavru yenecek derecede büyür. Beslenmesi de sebze parçaları, yeşil ve kuru ot ve kepekten ibarettir. Yani bedavaya gelir. Güvercin de her ay iki yavru yapar. İşte bu suretle köylü bedava ve bol et yiyebilir. Bu husus mühim bir noktadır.

14 — Köylüye bol patates ektirmeli. Bu da mühim bir gıdası olur.

15 — Tütün ziraati tütünü iyi olan yerlere hasredilmelidir. Şimdi her yere ekiliyor. Mahsul çok ve cinsi kötü olup, satılamıyor. Bir de reji kanununu tâdil etmelidir. Bunda zurraa gaddarcasına zararlar veren çok maddeler vardır.

Bir de sahtekârlar denklerin içine kötü tütün, taş ve odun dolduruyorlar. Bu da hariçte kıymeti düşürüyor. Ecnebî alıcı kaybolıyor. Bu hususa çok dikkat edip bunu yapan zürra ve tüccara ağır ceza verilecektir.

16 — Paris gibi büyük şehirlere kavun, karpuz, incir gibi yaş meyve satmaya çalışmalıdır.

17 — Fennî balıkçılık tamim edilecek. Açık deniz avcılığı öğretilecek. İstanbul, Sinop merkezdir. Bu iki yerde konserve fabrikaları yapılıp, memleketin balık ihtiyacı temin edilecektir.

18 — Ziraat Bankası iyi şartlarla zürrâa bol yardımlar yapacaktır. Yoksa şimdi olduğu gibi mürbahacılıkla köyleri soymıyacak.

19 Hükümetin yardımı olmayınca bizde hiçbir şey olmaz. Çünkü halkta sermaye ve ilim yoktur. Bu hususlarda hükümet şirketlere, fabrikalara ve keza zürraa bol yardımlar yapacaktır.

20 — En son sistemde ziraat enstitüleri yapılacak.

X — NAFIA

1 — Avrupa sermayesini celbe gayret edip, bunlara bol kârlar ile imtiyazlar verilecektir. Onbeş yıl vergilerden muaf tutulacaktır. Bunda asla zarar yoktur. Bir çiftlik bina ve maden yapılmaz ve işlemezse zaten devlet birşey almaz, yapılsında on beş sene sonra alsın. Bu zarar değildir. Bilâkis halk iş bulur, sanatkâr yetişir ve nihayet iş, bina ve fabrika bize kalır.

Bunlar arasında bataklık kurutturup çiftlik yaptırmak en mühimdir.

2 — Yollar ve nakliye vasıtalarına gayret edilecektir.

XI — SIHHİYE

1 — Her vilâyet merkezinde mükemmel bir nümune hastahanesi, kaza merkezlerinde yataklı birer dispanser yapmalı. Bu dispanserlerde cerrahî aletler, mikroskop ve lâboratuvar olmalı. Serumlar ve ilâçlar bulunmalı. Seyyar doktorlar teşkilâtı yapıp, köy köy dolaştırmalıdır. İcabeden hastaları bu dispanserlere veya nümune hastanesine göndermeli.

2 — En mühim iş malaryaya karşıdır. Rockefeller müesse-

sesi yardımıyla bu hususta büyük teşkilât ve kanun yapılmalıdır. Birçok milletler malaryadan yanmışlardır. Anadolu'nun en büyük derdi budur. Çünkü ahali ya ölür dağılır. Hastalıkla sa'ye mecali kalmaz. Hâsılı nüfusca ve iktisadî zararları müthiştir.

3 — Yine en mühim iş çocuk vefayatıdır. Kitaplar ve seyyar doktorlar ile çocuğa nasıl bakılacağı, emzirme ve besleme halka öğretilecek ve bu babta risâleler dağıtılıp, konferanslar vererek bilfiil gösterilerek çalışılacaktır. Beşik kaldırılıp, çocuk sallanmaksızın uyumağa alıştırılacaktır.

4 — Mücmel, pratik risale yazıp halka dağıtarak hıfz-ı sıhha dairesinde yaşamayı, yemek yemeği öğretmelidir.

5 — Piç çocukları katolik müesseseleri topluyor. Men edip hükümet iyi bir müessese yaparak orada Türk terbiyesi ile büyütüp, bir san'at öğretmelidir. Eğer başka bir müessese alırsa ondan nakdî ceza almalıdır.

6 — Türkiyede mevcut bütün maden sularının evvelâ yerlerini tayin ve tesbit etmek, sonra Almanyadan bir mütehassıs heyet getirip ve yanlarına muktedir Türk doktorlarını verip, o mevkileri gezdirip, tetkik ettirmek. Suları tahlil, mevkilerin irtifa, azamî ve asgarî hararet, rüzgârlar vesairelerini tetkik ettirip, bunları birçok dilde bir eser halinde neşredip, her tarafa meccanen dağıtmak ve buralara tedricen asrî oteller ve villâlar, bahçeler, gazino, sinema ve tiyatro ve civarlarında ekcursion yerleri ve oralara mükemmel otomobil yolları yaptırmak. Bunlar yapılırsa memlekete mühim bir servet menbaı olur. Her yıl memlekete bir çok paralar girer. Bilhassa Mısır, Suriye, İran, Rusya, hattâ Balkanlılar gelir.

Kezâ, gazlı adî, gazlı kalevî ve taşdelen gibi sofra sularını yeni usul fabrikalar ile şişelere doldurup, ecnebi memleketlere satmalıdır. Ve bunun için masrafa acımayıp, yer propaganda yapmalıdır.

XII — İKTİSAT VEKALETİ

1 — En mühim mesele, maarifle beraber iktisattır. Her re-

fahın, her terakkinin ve kuvvetin esası bunlardır. Bunlarsız vatan müdafaası da olamaz. İktisadî terakkî sosyal terakkînin esasıdır.

2 — Köylerden şehirlere hicret vardır. Köylüyü köyüne bağlamak tedbirlerini bulmalı. Hattâ şehirlerdeki işsizleri köylere yerleştirip, onlara toprak verip, çiftçi yapmalıdır.

3 — İş kanunu yapıp amelenin patronla münasebetini, çalışma müddetini tesbit etmelidir.

4 — İstihsal ve istihlâk sendika ve kooperatifleri ve teşkilâtı ve kanunu yapılmalı. Hükümet bunları para ve herşeyle himaye etmeli. Türkiye ziraat memleketi olduğundan bilhassa köylüler için sendikalar, kooperatifler yapıp, bunlara hükûmet kredi açmalı. Almanyada bu teşkilât en iyi olduğundan oradan almalı. Dolu ve emsâline karşı sigorta yapmalı. Alman çiftçisi tarzında köylünün küçük sanatlarını tanzim etmeli. Bunlar Türkiye için temel taşıdır. Çünkü çiftçi milletiz.

5 — İplik, kumaş, bez, basma, çanak, tabak, bardak, kundura derileri, şeker, tıbbî pamuk ve gaz, tuğla, kiremit, çimento gibi zarurî havayicten olan fabrikaları yapıp ilerisine gitmemeli. Bizim Avrupa gibi sanayi memleketi olmak için uzun zaman ister ve onlarla rekabet edemeyiz. Hem de bugün Avrupa fabrikalarının esiridir. Bu yüzden vahim bir buhran içinde. Fabrikayı kendi en mühim ihtiyaçlarımız için yapıp, ihracat için yapmak hatadır.

6 — Avrupa fabrikaları bizim millî sanatlarımızı öldürmüştür. Daha yirmi yıl böyle giderse birşey kalmaz. Avrupanın sanatlarımızı öldürmesi demek hars ve medeniyetimizi öldürmesi demektir. Elde kalanları ihya etmeli ve bunları orijinal olduğundan Avrupaya satabiliriz. Bunun için kumaş, işleme, kapı tokmağı, kilid ilâh.. Türk nümunelerini toplayıp bir sanat nümuneleri müzesi yapmalıyız. Bu müzeye Türk Hars Müzesi adını vermek daha doğrudur.

7 — Tarhana, bulgur, keşkek, kesen gibi Türk yiyecekle-

rini güzel paketlerde Avrupanın bu misillü müstahzaratı gibi satmalıdır.

8 — Türk şekerciliği ve şekerlemelerini ıslâh ve bir eserle tesbit etmelidir. Bir mektep açıp, ustalar oradan yetişmelidir.

9 — Avrupanın sergilerini her gezdikçe daha iyi anlıyorum ki, Türkiyeyi ihya etmek, ölümden kurtarmak, Avrupa milletleri sırasına koymak, alim ve şairlerden evvel sanat sahipleri yetiştirmekle olacaktır. Bunlar asrî demirci, asrî marangoz, motor tamircisi, ırgat ve emsâli hergün muhtaç olunan insanlardır.

10 — Türk börekçilik, tatlıcılık ve pastacılığını tanzim ve ikmâl edip ve bir kitap yazdırıp, tesbit ve ustaları buna dair açılacak bir mekteple yetiştirmelidir.

11 — Faşist sendikalist ve kooperatif rejimini ve bizim eski ahî ve lonca teşkilâtlarını tetkik edip bu bâbta yeni bir kanun yapmalı.

12 — Avrupa bir çok kabiliyetli gence iktisat ve maliye tahsil ettirmeli. Bunlar mektebi bitirince yine Avrupada bankalarda, sendikalarda, şirketlerde pratik olarak çalışmalıdır. Bunlar iktisatçıların tıpkı, hekimlerin hastahane ve lâboratuvarları mesabesindedir.

XIII — DİN VE VAKIF TEŞKİLATI

1 — Hilâfetin yeniden tesisi hayatî bir ihtiyaçtır. Papa dururken hilâfeti ilga etmek cinayetti. Binaenaleyh hilâfet yeniden teşkil edilecektir. Türk din alimleri arasından biri Millet Meclisince halife intihab olunacaktır. Müddeti beş yıldır.

2 — Halife yalnız dinî işlere müslümanların dünyevî ve uhrevî saadetlerine çalışır.

3 — Yarı azası Türk, yarı azası diğer müslüman memleketlerden gelen din alimleri ile bir hilâfet şurası teşkil edilir. Bu meclis halifenin müşavir heyetidir.

4 — Devlet halifeye ve hilâfet şûrası azasına maaş verir. Sırf Türkiyeye ait bir İslâm cemiyeti teşekkül eder, bunun reisi de halifedir.

6 — Bütün evkaf bu cemiyete aittir.

7 — Bir islâm bankası yapılıp, bu varidat onunla idare edilir.

8 — Türkiyenin her tarafındaki camiler tespit edilip mimarî kıymeti olanlar tamir ve ihya edilir.

9 — Camiler elektrikle tenvir, kalorifer ile teshin edilir.

10 — Evkafın emlâk ve arazisi varidat götürür bir hale konur.

11 — İstanbulda hilâfet mektebi adıyla bir büyük mekteb açılıp, buraya orta mektep mezunlarından alınıp müezzin, imam, (Hatip) yetiştirilir. Darülfünûn mezunlarından alınıp, vaiz ve müftü yetiştirilir. Bunlara arapça, acemce ve bir Avrupa dili öğretilir. İmam sesi güzel, vaiz ve müftü natuk çocuklardan intihab olunurlar.

12 — Her şehirde bir müftü, her camide bir imam olunur.

13 — Yine sesi güzel ve ilk mezunlarından alınıp müezzin yetiştirilir.

14 — Bunlara bol maaşlar verilir.

15 — Bir vaaz kitabı yapıp, saçma vaaz kaldırılır. Vaiz siyasî, idarî, ilmî, ahlâkî, ticarî ve iktisadîdir.

Hutbeler de türkçe ve bu yolda olur.

16 — Bir ilmihâl yazıp dinin farzları, sünnetleri basit usuller ile yazılır. Keza müezzinlerin okuyacakları dualar ve ayetlerin notaları, ilâhilerin notaları dercedilir.

17 — İmam ve müezzinler müftüye, müftüler de halifeye tâbidir. Azil ve nasbları suretle olur.

18 — Hilâfet mektep, hastahane, pansiyon açabilir. Bu suretle memleketin irfanına sıhhatına hizmet eder. Bazı insanlar dünyadan bezer, hayatını dine vakfetmek ister. Böyleler bu pansiyonlara girer, mektepler ve hastahanelerde çalışırlar. Bunların kadın ve erkek kısımları olur.

19 — Misyoner teşkilâtı gibi teşkilât yapıp bunlarla Anadolu halkının dini öğretilir. Harice de çıkıp propaganda yaparlar. Bunları hakim ve muallimler ile yaparlar ki bu hususta en

faydalı unsurlar bunlardır. Aynı zamanda Türklüğe de çalışırlar.

20 — Müslüman memleketlerinin saadetine, hariçteki müslümanların ilim öğrenip, adam olmalarına çalışır, buralardan çocuklar getirip, terbiye edip, memleketine yollar. Adeta bu eski zaviye ve tarikat usulüdür ki pek mühimdir.

21 — Hariçteki müslümanlardan nakdî yardım, vakıflar ve dahildende vakıflar kabul eder.

22 — Devletin siyasetine, idaresine müdahale eden halife hemen millet meclisince azlolunur.

23 — Halife'ye İstanbul'da padişahlardan kalma bir ikametgâh bir de resmî daire verilir. İhtimal eski ziraat nezareti münasiptir. Sultan Ahmed ve Ayasofya camii de halifenin olur. Orada halife cuma namazı kıldırır.

24 — Yetim, terkedilmiş çocukları alır, büyütür, yetiştirir.

25 — Devlet baksa bile bu teşkilât iradlarıyla mevcut olur. Kimse elinden alamaz. Servetiyle kalır ve Türklüğü; müslümanlığı, Rum ve Ermeni patrikleri milletlerini yaşattıkları gibi yaşatır. Bu teşkilâta çok ehemmiyet verilmelidir. Çünkü Anadolu halkı pek cahildir. Din, Allah, peygamber, nedir adeta bilmezler. Maazallah memleket bir ecnebi istilâsına uğrarsa az zamanda tanassur edip, türkçeyi de unutup, Türklük mahvolur. İşte Ermeni ve Rumları, mektepleri ve dilleri ile beraber asırlardan beri yaşatan kiliseleri, dinleri ve kilise teşkilâtıdır. Din bu hususta kaledir. Mustafa Kemâl bu kaleyi yıktı.

26 — Evkafı asrî bir surette islâh etmek zaruridir. Devlet asla evkafa el süremez.

27 —Müftü, imam ve müezzinin kisveleri olur. Ancak bu dini kisvelerle, eğlence mahallerine, kahvehanelere gidilemez.

28 — Bir yüksek dinmektebi yapıp, arabca, acemce ve Avrupa dilleri ile müslüman dinî ilimleri, hristiyanlık misyoner faaliyeti hakkında yüksek tahsil yapılır.

29 — Tarikatlardan Bektaşilik, Mevlevîlik, Nakşibendîlik ve Halvetîlik millî Türk icadıdır. Bunlara müsaade edilecektir. Hilâfete merbut olacaklardır. Ancak bunlardaki fena şeyler ilga edilip, tekkeleri mektep veya hastahane haline konacaktır. Zikir için bir mahal tahsis edilip, haritada bir defa ayin icra edilecektir.

30 — Baba ve şeyhleri usulü dairesinde yetişmiş, ahlâk sahibi ve lise tahsili görmüş olanlardan halife intihab ve tayin edecektir. Halife azil hakkına da maliktir.

31 — Tekkelerde eskiden olduğu gibi şiir, musiki ve felsefe ile de iştigal edilir. Ve yine eskiden olduğu gibi şeyhlerden mühim şair ve musikîşinâslar yetişir.

32 — Bu teşkilâtı yanlış ve gerileme ve zararlı zannetmek büyük hatadır. Avrupada da her yerde vardır. Hattâ mebus intihablarında bile bunların mühim bir kuvvet ve tesiri olur. Fransada olduğu gibi, bilhassa İngiltere'de kiliseler intihablarda büyük bir âmildir. Afrika, Asya ve Okyanuslarda milyonlarca halkı hristiyan yaptılar.

33 — Bunlara Avrupanın misyoner ve cizvit teşkilâtı şeklini verip memlekette bilhassa kürtler arasında mektep, tekke, hastahane açarak, bunları Türklük neşrine hadim kılmaktır. Bunlar bilhassa kürtleri, Türkleştirmek için çalışacaklardır. Bütün bu teşkilâtın gazeteleri olacaktır. İslâm aleyhine yapılan neşriyatı ve işleri takip edip, cevaplar vereceklerdir.

34 — Hırka-i şerif ve emsali halifeye teslim edilecektir. Bütün islâm memleketlerindeki mukaddes eşya da getirilip İstanbul'da halifeye teslim olunacaktır. Hilâfetin bir kütüphanesi, bir müzesi, bir arşivi olacaktır. Kütüphanesinde her memleketten gelen müslümanlar okur. İdarî işler için bir kalem yapılacaktır.

35 — Hanefî, Malikî, Şafiî, Hanbelî ve Şiî mezhepleri ve tarikatler için şube ve müdürler olacak.

36 — Halifeye otuz kişilik merasime mahsus bir hassa müfrezesi verilecek. Bu askerin hususî elbisesi olacak. Aralarında müslüman memleketlerinde gelme neferlerde olacak. Her cuma günü halife kendine mahsus elbisesini giyip, alayı ile camiye gidecektir. Halifelik makarı İstanbuldur.

37 — Kadın ve erkekten dünyadan bıkmış olanlar olacağından bunlar tekkelere kabul edilir. Kadın kısmı ayrı olur. Bunlara hastabakıcılık, çocuğa bakmak öğretilir. Hayatlarını hilâfetin açacağı hastanede ve keza kimsesiz çocuklar için açacağı mahalde bunlara bakmakla yani ömürlerini dinî hasenatla geçirirler.

38 — İmam, vaiz, müftü ve müezzin gibi din memurları sade Türk cinsinden olur.

XIV — TÜRKLERDEKİ İSTİKBAL

Bütün Asya ve şark gibi Türklerde de her tarafta bir uyanma hareketi başlamıştır. Bu öldürülemez. İstikbal ümidle doludur. Bugünkü Türkiye bunun başında, merkez ve mesnedidir.

Türkiye ve Türklük bugünkü haliyle yaşayamaz. Behemehal bütün Türklerden konfederasyon halinde büyük bir devlet teşkil edilmelidir. Çinden ve Çin denizinden, Adalar ve Akdenize, şimal denizinden Afganistan ve İran içlerine kadar olan yerler Türkler ile doludur.

Türkiye ondört milyon nüfustur. Tamamiyle teşkilâtı, yolları yapılmış, fabrikaları, ziraatı olmuş, alim ve teknisyenleri yetişmiş olsa dahi yaşıyamaz. Etrafı düşmanla doludur. Bilhassa Avrupanın bu koloni devresi bütün şarkın ve Türkün azrailidir.

Bu sebeble :

Evvelâ Türkiye, Kafkasya Türkleri ve İrandaki Azerbeycan, Kafkas dağlarındaki Komuk, Çeçen, Lezgi, Asetin, Kabartay, Çerkes ve Abazalar ile birer müstakil cumhuriyet halinde bir konfederasyon yapmalı. Bu dağdaki milletler de resmî dil olarak türkçeyi kabul etmeli. Bu suretle yirmi beş milyonluk bir kitle yapar. Hariciye, askerlik, maliye ve iktisat, maarif bir olup, her cumhuriyet kendi dahili idaresinde müstakil ve idaresini bir cumhurreisi ve millet meclisi ile yapmalı. Türkiye de ayrıca umumî bir millet meclisi yapıp, bunda her cumhuriyetten nüfusu nisbetinde mebus bulunmalı. Bu meclis askerlik ve diğer müşterek işlere bakmalı. Böyle olunca Ankara payitaht olamaz. Esasen büyük bir ırmak üzerinde olmadığından büyük nüfuslu bir şehir yani payitaht olamaz. Paris ve emsali bütün büyük payitahtlar büyük ırmaklar üzerindedir. Anadolu ortasında Kızılırmak üzerinde yeni bir payitaht yapmalıdır. Kırımda bir cumhuriyet olup, buna iltihak etmelidir. Bu devletin adı Türkiyedir. Anadolu çok nüfus ister. Muhacir getirmek sistemi bu parasızlıkla yanlıştır. Evvelâ bataklıkları kurutmak lâzım ve maişete kâfi iş yaratmak lâzım. Bunlarsız gelen muhacir gelir, ya muzır unsur olur. Muhacir meselesinde derhal türkçeyi kabul ettirmek bunları Türk harsı ile yetiştirmek, müslüman ve sünnî etmek en büyük şarttır.

Türklük hiç şüphe yok ki, harsca bazı farklara maliktir. Dil muhtelif şivelerdedir. Kastamonu ve emsâli birer Patois'dır ki, bugünkü müttehit olmuş Fransada dahi hesapsızdır. Bu mühim bir şey değildir. Ancak türkçe Türkiye ve Çağatayca olarak esaslı iki lehçedir. Mesâfe uzaklığı ve bu dil meselesinden dolayı Sibirya ve ta Çine kadar Türkleri bir devlet haline koymak mümkün değildir. Hem de gayri tabiidir. Zarardan başka bir netice vermez. Bu sebeple bir de Orta Asya'da Özbek, Türkmen, Kırgız, Tatar, Başkırt, Uygur ilâh.. hepsi birer cumhuriyet halinde bir konfederasyon yapmalı. Umumî payitahtları Taşkent olur. Bu devletin adı Türkistan devletidir. Bunlarda tıpkı Türkiye tarzı gibi meclislerle idare edilir. Ve Türkiye ile Harici askerlik, maarif, iktisat işlerinde bir olur. Arada gümrük olmaz.

Çağataycayı tedricen Türkiye türkçesine yaklaştırmalıdır. Zamanla mümkündür ve mutlaka lâzımdır. Azerî lehçesi Anadoludan pek farklı değildir.

İşte böyle bir Türkiye yaşıyabilir. Kırk elli milyon Türk eder. Bunların ilk işi İran ve Afganistan Türklerini kurtarmaktır. Şimdiki İranın şimali Türk yurdudur. 9 asır evvel Mahmut

Kaşgarî dahi Kazvî'nin Türk şehri olduğunu söyler. İşte Türkün böyle bir çok irredantası vardır.

Bu devletin tehlikesi de vardır :

1 — Avrupa koloni siyaseti ve Avrupa medeniyeti. Türkler bu medeniyeti ilim ve tekniklerini aldıktan sonra ilerisine gitmemelidir. Avrupanın kuvvetini kırmağa çalışmalıdır ki bize zarar veremez hale gelsinler. Bu da onların mallarına boykot yapmakla tamamiyle mümkündür.

2 — Çinliler. Bunlar uyanırsa evvelâ Türklüğe tehlike olurlar. Tarih şahidtir. Bunun için öyle bir vaziyette icab ederse Avrupa ile dahi ittifak edip Çinlileri tepelemelidir. Bu Avrupanın da menfaati icabındandır.

3 — Araplar, Fastan Bağdat'a kadar arap dili hakim olduğundan kuvvetlenirlerse ilk Türk'e hücum ederler. Bunlara göz açtırmamalı.

4 — Rusya. Rusya'yı parçalamalı. Rusyanın yeniden veya Ukranya'nın büyümesine asla müsaade etmemelidir.

Böyle teşekkül eden müttehit Türkiye ve Türkistan büyük devletleri asla istilâ ve fütuhat sevdasına düşmemelidir. Tarihte birçok Türk istilâları var. Sonunda hepsi mahvolmuştur. Netice Türk insanca, malca müthiş zayiat verip, zayıf düşmüştür. Bu tarihî ders Türk için asla unutulmıyacak bir derstir. Hem Türke istilâ yapmaya bir lüzum yoktur. Çünkü koloni ihtiyacıyoktur. Sebebi yurdu pek geniştir. Daha birkaç yüz milyon Türk yaşatabilir. Sonra mevadd-ı iptidaiyye için de koloni ve fütuhat ihtiyacı yoktur. Yurdu hem mükemmel ziraî bir memlekettir hem de sanayi için petrol, kömür, ilâh... her şeyi, her madeni vardır.

Bu devlette hiçbir ecnebi unsuru yüksek tahsile kabul etmemelidir. Bunlar ilk tahsilden başka bir şey görmemeli. Bunu hükümet aşikâr yapamaz. Gizli bir mania ile çalışır. Bu nokta Türk istikbal ve hayatının en mühim noktasıdır. Bu dersi de bize tarih vermektedir. Bulgar, Arap, Arnavut, ilâh... istiklâllerini yapanlar, leizim ali mekteblerde yetişen bu ecnebî gençlerdir.

Şimdi de Kürt istiklâline çalışanlar mekteplerimizden yetişmiş Kürt gençleridir. Ne gaflettir ki, halâ maarif vekâleti Avrupaya bile Arnavut, Boşnak, ilâh... talebe gönderiyor. Bunlardan bazıları Pariste işitiyorum. Nankörlük edip, kürt, arnavut olduklarını, Türkü aşağı gördüklerini söylüyorlarmış. Bu mühim noktaya nitekim İngiltere ve Fransa müstemlekelerinde pek dikkat edip, o milletlerin irfanına mani oluyorlar.

XV — FEVKALADE TEŞKİLAT

1 — Ermeniler vesair Türk rical ve alimlerini öldürmek, isyan çıkarmak, ecnebi devletlere casusluk etmek, keza Türkün gayri unsurların Türklük aleyhine türlü fenalık ve propaganda yapmakta oldukları malûmdur. Buna karşı harekete geçecek gizli bir cemiyet teşkil edilecektir.

2 — Bu cemiyete hükûmet ilk sermayesini verecektir.

3 — Bu cemiyetin, hükümetle hiçbir alâkası olmıyacaktır.

4 — Bu cemiyet, fenalıklara karşı tedbir alacaktır. Hattâ iyi ve halimâne vasıtalarla bunları durduramazlarsa mukabele bilmisil yapacaktır.

5 — Ermeniler gerek Türkiye ve gerek Azerî ileri gelenlerinden çok Türk öldürdüler. Bundan sonra da yine Türk ricali vururlarsa bu teşkilât da Ermenilerin büyüklerini vuracaktır.

6 — Bu teşkilât şarkta mevcut Türkleri kurtarıp, müstakil kılmak için de çalışır. Rus, İran Azarbeycanını birleştirip bir cumhuriyet yapmaya, Kafkas dağları üzerindeki milletlerin, Türkistanın, Tatar ve Kırgızların istiklâline çalışacaktır. İptida bunlara birçok ilk ve orta mektep muallimi, hekim ve eczacı oyllamalıdır. Bunlar güzel propaganda yaparlar.

Türk müslüman gençleri cemiyeti teşkil edilecek. Bu teşkilât genç hristiyanlar teşkilâtı modelinde olacak.

ZEYL

Türk milleti tanrının en seçme milletidir. Akıl, kahraman-

lık, ilim ve sanat kabiliyetlerini Tanrı en çok ona vermiştir. Şimdiye kadar Çin denizinden Balkanlara, Mısıra ve Fas'a kadar olan koca arazide, Çinde, Hindde, Milâttan evvel ve sonra birçok medeniyetler, ilim ve sanatlar yaratanlar biziz. Binaenaleyh Türk kanındaki kabiliyet cevheri iledir ki, medeniyet evci alâsına varabilir. Bunun içindir ki, Türkiyede büyük işler halis Türklerin elinde bulunacaktır.

Biz yurdumuzda kankardeşi istiyoruz. Bunu kanımız bağırıyor. Türkiyede bir kan, bir dil, bir din, bir duygu olabilir.

Bir bu yolda inkılâp yapıyoruz. Yaptığımız «Yüce Millî İnkılâp» tır. Biz şahsına on paralık kıymet vermiyen biriyiz. Mustafa Kemâl gibi «Kemâlizm» yapmıyoruz. Bu, şahsını herşeyin, millî, dinî ve vicdanî bütün mukaddesatın üstünde tutanların mahsulüdür. Biz, «Türkîzim» diyoruz ve bunu Helenizm gibi şumüllü manâda kullanıyoruz. Bizim her cephedeki prensiplerimizin umumî hülâsaten «Türklük millî imanı» diye tavsif edilebilir. Türkün selâmet ve saadetini bizim programımız temin edebilir. Bizim esaslarımız, kaidelerimiz Türkün siyasî dini, programımız siyâsî ilmihâli olacaktır.

Milliyeti siyasî milliyet, ruhî milliyet, ırkî milliyet, diye ayırıyorlar. Biz ruhî ve siyasî milliyetleri buz olup dağılan Avusturya'da bizzat kendimiz de gördük. Bizim nimetimizle, medenî hasılatımızla yetişen, Arnavut, Arap ve emsâlini gördük. Bize ettikleri hıyanetleri kanlar içinde acısını tattık. Böyle tarihi, maddî delillere dayanan vesikalardan sonra bizde her kim milliyeti, siyasî ve ruhî «Medenî Terbiye, zihniyet» zan ve kabul ederse, şüphesiz ya tamamiyle beyinsiz veya delidir yahut şahsî bir menfaat peşindedir, yahut da Türke bir suikast besliyor ve fırsat bekliyor. Biz milliyeti kan ile olur imanında sabitiz.

Biz şiddetli Türkçü nasyonalistiz. Çünkü içimizde halâ muhtelif unsurlar, hizipler var ki, fırsat düştükçe Türkü tahkir ve türke hıyanet etmekdeler. Böylelere karşı «Millî kan dava ve müdafaası» nı yapmayanlar koyunlarında yılan besliyorlar. Bunlar Türk gibi, konuşsa Türk gibi düşünse, Türk menfaati

için çalışsa idiler, başımızın üstünde olurlardı. Fakat bir değil, yüzlerce vak'alar aksini ispat etmişlerdir. Bütün bu derslerin bize öğrettiği şudur : Türkiye bir dil, bir din, bir zihniyet sahibi bir kandaki insanların olacaktır. Bunu istemiyenler hicret edip giderler.

Türk vatanının topraklarının bir kısmı kurtuldu. Siyasî birlik —büyük bir zarar ile olsa da— muhafaza edildi. Fakat bu kurtulan vatanda bitmiş, muzır otlar vardır. Bunları, çapalayıp, yolup bitirmeli. Türk bağının üzümü hakkı olan gıdasını kendi yesin, rahat yaşasın, tatlı ve güzel mahsul versin. İşte tarihî determinizm artık bu noktaya gelmiştir. Bunu yaptıracaktır.

Günümüzde ecnebî kandan olup da içimizde yaşıyanlar memuriyetleri kapmışlar, hükûmeti doldurmuşlar ve ellerine almışlardır. Türke sade hamallık ve yoksulluk bırakmışlardır. Bunların açılan memuriyetleri, kendi kandaşlarına vermek için nasıl bir gayretle çalıştıklarını görmek büyük bir ibrettir. Hükümet ellerinde olduğundan muvaffak da oluyorlar. Türk evvelâ kazanmak, sonra muhafaza için asırlardanberi malını verdiği, kanını döktüğü yurdunda yetim bir nevi ecnebî istilâsı altındadır. Bu ecnebiler ise, mal, kan, verilmesi lâzım olan kara günlerde bunu vermiyor, hattâ üste hıyanet ediyorlar. Ondört milyon Türkün içinde bunlar beşyüz binden ziyade değilken, memuriyette takriben % 85 miktarındadırlar. Anavatan Anadoludur. Ve halkı halis Türktür. Anadolu gövdedir. Türkiyenin yüreği, gönlü, canı oradadır. Binaenaleyh resmî vazifelerde Anadolu evlâdının bulunması esastır. Hattâ Anadolu harici Türkler de nüfusları nisbetinde memuriyet alacaklardır.

Türk olmak saadetlerin en büyüğüdür. Dünyada en büyük şeref Türke hizmettir. Hizmetlerin en büyüğü de «Terbiye» dir. Türklerin en büyüğü ve en iyisi de muallimlerdir. Çünkü hakikî Türkü onlar vücuda getirirler. Bu vazifeyi yapan en mukaddes vazifeyi yapmış demektir.

İDEAL İLE YAŞIYORUZ. İDEALİMİZ ŞUDUR :

1 — Türk vatanının köğüne bakıldığı vakit şafaktan al rengini, günden ve aydan nur almış, hilâl ve yıldız, onun altında uçan Tuğrul ve Sungur, Tanrıya Türkten dilek götürmek için yükselen bayrak, toprağına bakınca önünde bozkurt olarak Oğuz Kağan neslinin yürüdüğünü görmektir

Bu gökte Türk olmıyan bir serçe bile uçamaz. Bu toprakta Türk olmıyan bir ot bile bitemez.

2 — Türkte on yaşında bile bir tek okuyup, yazma bilmeyen bulamamak.

3 — Türkten büyük alimler, şöhreti dünyayı tutmuş sanatkârlar görmek.

4 — Türk tarlasını fennî yeşil bir hale koymak. Türk şehirlerini aslî binalar ve müesseselerle doldurmak, şehirlerle köyler arasını yollarla ağ haline koymak.

5 — Millî ve aslî sanatları, ticareti ilerletmek.

6 — Türkü zengin ve saadete ermiş görmek.

***

İyice biliyoruz ki Türkün en büyük felâketi frenkleşmektir. Bir takım bedbaht gençler Avrupada tahsil edince veya bir Avrupa dili öğrenip, onları biraz görünce, Avrupaya meftun oluyor, Türklüğü hiç görüyor. Asırlardan beri milletimizi araplığa kurban ettik. Şimdi de ayni ile frenkliğe kurban ediyoruz. Türklüğü bu müthiş felâketten kurtarmak için mekteplerde iyi Türk Tarihi tedrisatına ve aleiumum şiddetli bir propagandaya, Türk şiir tarihini okutup, büyük şairlerimizi öğretmeye, geçmiş asırlardaki siyaset ilim ve askerlik tarihlerimizi öğretip, büyük devlet ricallerimizi, büyük diplomatlarımızı, alimlerimizi, büyük kumandanlarımızı bildirmeye gayret etmeliyiz.

Avrupa medeniyeti artık kocamıştır. Çürümüş ve yıkılma alametlerini artık iyice göstermiştir. Böyle tereddi etmiş bir

medeniyeti olduğu gibi almak ölüm mikrobu yaldızlı zehir hapı yutmaktan başka birşey değildir. Avrupanın sade ilim, sanat teknik, metod ve çalışma usulünü alacağız. Diğer şeyleri muzırdır. İşte bundan dolayıdır ki dans ve emsâlinin şiddetle aleyhindeyiz.

Yine Avrupa gibi medeniyetimizi sade maddiyat ve egoizm üzerine tesis etmek de fenadır. Maddî terakkilerle beraber yürüyecek, ruhî ve vicdanî ve insanî bir terâkki de lâzım ve ekmek gibi zarurî bir ihtiyaçtır. Asıl medeniyet budur. İşte Mustafa Kemâlin büyük bir hatası da buradadır.

Hattâ kaydedelim ki, meselâ, güzel sanatları basma kalıp almak da büyük hatalardandır. Bu şiir ve edebiyat gibi harsa tealluk eden bilgi ve sanatları Türk ruhuna uyduracağız. Bu hususta millî orijinalliğimiz damgasını her alınan şeye koyacağız. Hars ve töre atalarımızın bize mukaddes ve mübarek miras ve emanetleridir. Bunlardır ki her milletin temel taşıdır. Bunlarsız milletler yıkılmağa mahkûmdur. Millî gurursuz, —ki bunlarla hâsıl olur— hiçbir terakkî, medeniyet ve kuvvet olamaz.

İşte bundandır ki, Avrupadan gelmiş metaa gümrük koyacağız. Materyalizm, sosyalizm, komünizm, egoizm, dans, içki, fuhuş, frengi ve her türlü ahlâksızlık gibi çürük malları hudutlarımızdan geçirmemeye çalışacağız.

Mustafa Kemâl devrinde bir takım insan gördük. Yenilik ve medeniyet diye öyle delilikler yaptılar ki, aklı başında biri olsaydı bunları derhal tımarhaneye tıkardı. Bunlar yenilik diye atalara ve onların medenî ve sınaî eserlerine hor baktılar, hakaret yağdırdılar, millî an'anelerimizi ayak altında çiğnediler. Adetlerimizden iğrendiler. Hem de şurası pek fecidir ki, Avrupanın iyi şeylerini bırakıp, en kötü şeylerini aldılar. Kendilerinden de birçok çocukça ve gülünç şeyler icad edip, bunlara kattılar. Fazilet, ahlâk ve namus gibi mefhumları boş şeyler sayıp, hayvan derecesine indiler.

Atalar töresi, atalar sözü, mukaddestir. Bunları asırların alimâne mesaisi bir milletin yığılmış dehası, hayatın bin tecrü-

beleri vücuda getirip, biriktirmiş ve dağlar gibi yükseltmiştir. Hangi millet ki, bu tarihi ve baha biçilmez derslere göz yumar, bu haşmetli abideyi yıkar, mutlaka batar. Bir medeniyetten bir medeniyete geçilebilir. Fakat töre durur. Bizim bugün bu neslin sırtını doldurup, belini büken felâket yükümüz işte budur.

Bunların Kemâlizm adı koydukları asrîlik deliliği ile öyle züppeler türedi ki insan hallerine bakıyor, hem gülüyor hem ağlıyordu. Bu delilikte neviler vardır ki, bunlar dahilik deliliği, inkılâp deliliği, kibr-ü gurur, Allah derecesine çıkmak, ahlâksızlık, namussuzluk, zulüm ve ceberrut ilâh.. emsali şeylerdir.

Yine Mustafa Kemâl'in yaptığı inkılâp değişiklik, modernizm, ancak bir elbise dolabı inkılâbıdır. Bir bıçak sırtı kadar ileri geçmemiştir. Fesi değiştirmiş, şapka ve firak getirmiştir, fakat inkılâp asıl kafanın içinde olur. Hakikî inkılâp tahtası kemikten olan bu dolapta olur. Bunu maarif ve millî terbiye yapar. Mustafa Kemal on yıldır buna dair birşey yapmadı. Maarif bütçesi halâ her bütçeden fakirdir. Bu bâbta yaptığı birşey varsa o da muhtelif mektepler ve üniversite ıslâhatıdır. Birincisi Türkün ahlâkına, aile hayat ve saadetine ve yine tahsile müthiş bir darbe oldu. İkincisi ise Tûba ağacına döndü. Demek Mustafa Kemal yirmibeş yıl sonra bula bula maarif nazırı Emrullah efendinin marif sistemini buldu. O vakit bile bu sistemin ne kadar hatalı ve çocukça birşey olduğu gösterilmişti. Bir aralık atalar tarihi armağanları olan cami vesair mebani gibi güzel sanat eserlerinden güzel yazıları, tuğraları kazımağa, çeşmeler ve emsalini yıkmağa koyuldular. Mustafa Kemâlin böyle Türkün şanlı tarihine hücumu, büyük tarihî cinayetlerdendir. Bunu sırf şahsî hodbinliği ile yapmıştır. Bütün gayreti kendinden evvel bir Türk devleti, milleti, tarihi, eseri bırakmamak ve her şeyi kendi ile, kendi deha ve kudreti ile başlatmaktır. Bu gayret çocukça, akılsızca bir gayrettir. Padişahların fenalıkları oldu ise bunun hiçbir hükmü yoktur. Cumhurreisleri de padişahlar da fânidir. Gelip geçerler, bakî ve ezelî ve ebedî olan Türk milletidir. Türk milletinin tarihine, şeref hazinesine olan her hücum melunluktur. İşte bundandır ki böyle vandallıkları bütün kudretimizle men edeceğiz. Mesullerini cezalandıracağız. Bir daha olamaması için lâzım gelen şeyleri yapacağız. Yine bu sebepledir ki hilâfeti yeniden yapıyoruz. İstanbul Hilâfet şehridir. Türkün üçüncü payitahtıdır. Bursa birinci, Edirne ikinci Payitahttır. İstanbul ve Edirne Türkün mukaddes menkıbe ve abideleriyle doludur. Buralar Türk durdukça Türk olarak yaşarlar.

Türk milletini hakikaten kurtarmak, ona kudret vermek için diline, töresine, edebiyatına kuvvet vermek, tarihini, dinini, abidelerini muhafaza etmek lâzımdır. Bunlar Türke çelikten birer kaledirler.

İşte bu vazifeleri görmek için Başvekâlete merbut «Irk Müdürlüğü» teşkil edilecektir. Bu daire zabit, muallim, din memuru olacakların, bu mekteblere gireceklerin mebus, vekil, hariciye memuru ve diğer memurların ırklarını tespit edecek, Türk olmıyanları çıkaracak. Ve bunların bu mekteblere girmelerini önleyecek, zabit muallim ve emsalinin ecnebi ile ve müslümandan gayri ile evlenmelerini menedecek, sar'a, delilik gibi ırsî hastalıklara müptelâ olanları evlendirtmeyecek, millî tarihin, abidelerin muhafazasını kontrol, mesullerini tecziye edecek ebedî harsî, ve emsalî millî hâsılatı, millî sanatları, millî ticareti koruyacak, bunlara para yardımı ve her kolaylığı yapacak. Avrupa sendikaları fabrikalarımızı ve mahsullerimizi bitirmek için fiatlarını ucuzlatırsa devlet bunlara para verecek. Kezâ Türk hudutları haricindeki Türklere de bakacak. Türk milleti asırlardanberi terkettiğimiz memleketlerde mahvolup gidiyor. Meselâ İskenderiye, Kahire, Trablus, Şam ve Halep'te birer orta mektep ve hastane açacak. Buralarda Türk çocuklarına Türkçe öğretilecek ve onlara Türk ruhu verilecek. Bu çocuklar sonra İngiliz, Amerikan ve Merzifon mekteplerine tehlikesiz gidebilirler. Bu hastaneler Türk hastalara bakacak. Bu suretle yüzbinlerce Türkün araplaşmanın önü alınacaktır. Hâsılı bu müessese Türklüğün muhafızı, bekçisi, yardımcısı olacaktır.

***

Türk milletine din lâzımdır. Nitekim her millete de lâzımdır. Türkiyenin resmî dini vardır ve müslümanlıktır. Bırakınız din milleti tesellî etsin. Zalimler bu zavallı milleti bu teselliden de mahrum ettiler. Milyonlarla kara bahtlı insanlar var. Onlar bu teselliye ekmek ve su gibi muhtaçtır. Hele zaruretler ve kara günlerde, hele ihtiyarlıkta din insanları faziiete sevkeder, bütün fenalıklardan korur. Türk milletini yine eskisi gibi fazilete sevketsin, yine milletimizi korusun.

Din kötü olmaz. Kötü olan taassuptur. Ve onun ehli cahil din memurlarıdır. Asrî ve içtimaî ilimleri öğrenmiş olan din alimlerinden zarar değil fayda gelir. Din sade kendi aleminde yaşar, devlet idaresine, siyasete karışmaz. Binaenaleyh dini sınıflar, siyasî fırka teşkil edemez.

Din harsa dahildir. Her şeyde olduğu gibi din birliği de bir devlet ve milletin selâmeti için lâzımdır. Aramızdaki bizden başka dinlerde olanlara dokunamayız. Din vicdan işidir. Vicdan hürriyeti ilân ve devamı kan dökmeye kadar olan fedakârlıklara razı olduğumuz bir umdedir. Ancak yurdumuza gelen dinî müesseselere bu vicdan hürriyeti toprağında din değiştirmelerine müsaade edemeyiz. Eğer bunlar yalnız bunun için ve iddiaları vechile insaniyet namına gelselerdi hadi yine razı olurduk. Fakat iyi tetkik etmişizdir, fiilen görmüşüzdür ve pek iyi biliriz ki, bunların gayeleri, son hedefleri, geldikleri yeri koloni yapmaktır. Bu faaliyetlerin maskesi, din, insaniyet ve her ne olursa olsun maksadı siyasidir. Yurdumuzda yeniden dinî tefrikalar çıkarılmasına asla müsaade edemeyiz. Lâik olan bir memleket din propagandasına nasıl tahammül edebilir.

Avrupanın hristiyan teşkilâtının ruhu taassup, gayesi siyasidir. Başka her ne deseler, inanmayız ve inanmayın. Bunların mektepleri, hastahaneleri, fukaraya yardımları, ilâçları hep bunun içindir. İnsanlara anadan, babadan gelme imanı değiştirtmek 20. asırda melânet hıyanet ve ahmaklık sıfatlarından başka bir şeyle tavsif edilemez.

Bu teşkilâttan, bu teşkilâtı yapan, sevkeden, parasını veren

Avrupalılardan korkmak lâzımdır. Bunlardan daima şüphe etmelidir. Bu suretle bizzat bizim elimizden dahi nice topraklarımızı, servetlerimizi, rahatımızı, emniyetimizi, imanımızı, benliğimizi hattâ canımızı almışlardır. Şarkı kara sefalet içine atmış, dilenci haline koymuşlardır. Bunun en yeni misâlî Suriyedir ki onun bugünkü vaziyeti orada yüzelli yıldır çalışan hristiyan teşkilâtının eseridir. Bunlara karşı daima uyanık olmalıdır.

Son yıllarda diktatörlük ve bununla birleştirilmiş bir sosyalistlik modası çıkarıldı. Artık hürriyet prensibinin çürüdüğü, modası geçtiği, milletleri idare edemez olduğu ileri sürüldü.

Faşizm denilen şey liberalizm, parlementarizm ve demokrasi denilen şeylerin zıddıdır. Demokrasi Suffage Üniversel ile olur, parlement de onunla kaimdir. Yani bunlar halkın, milletin kendi kendini idare etmesi demektir. Faşizm ise koca bir milleti bir şahsın hevesi, keyfi vechile idare etmesidir. Böyle bir idarenin adı beşeriyetin niçe asırdır yaka silktiği diktatörlük ve tiranîdir. Bu adamlara müstebit ve zaleme derler. Dünyanın bütün milletleri uzun asırlar boyunca böyle zalemenin elinde yaşamışlar, bin belâ çekmişler, nihayet yine asırlarca çalışarak ırmaklar kadar kan dökerek bunlardan kurtulmuşlardır. Şimdi bu kanlar, bu emekler boşa mı gidiyor?! İnsanların, hele 20. asırda, bir koyun veya eşek sürüsü gibi bir adımın keyfi ve sopası ile yürümesi insaniyet için ne kadar ağır, utanç ve ne kaar bir lekedir. Böyle yaşamaktansa insanlıktan mümkünse istifa etmek veya ölmek müreccahtır. Müstebitler bu idarelerini haklı ve lüzumlu göstermek için çok şey bulur ve söylerler. Fakat ne söylerlerse boştur. Ve bunları sırf mevkide kalmak ve keyfe ma yeşa hüküm sürmek için söylerler. Bu yolda olan şahıs, doğru ve iyi olsa yine müstebittir, mütegallibedir.

Sosyalistler, etatist ve enternasyonalisttir. Halbuki, faşistler şiddetle nasyonalist olup, enternasyonalizmin aleyhinde iseler de sosyalistler gibi etatist ve ekonomi dirije taraftarı ve emperyalisttirler. Nitekim Sovyetler de etatist ve emperyalisttir.

Sosyalizm, her şeyi nasyonalizme eden bir doktrin olup, şahsî faaliyetlerin aleyhinde ve ferdî teşebbüsü ve kabiliyeti ve aileyi öldürür. Sosyalizmin esası milleti, hükümetle karıştırmak, daha iyi tâbiri ile milleti hükümette eritip, mahvetmektir. Millî iktisadın yeni şekli de etatizmdir.

Mussolini'de görüldüğü gibi bunlar nasyonalizm ve emperyalizmi sosyalizm ve etatizm ile mecz ve tevhid ediyorlar. Bir derece zıtlar birleştiriliyor. Tabii olmasa gerek. Biz lüzumunda büyük işlerde etatizm yapacağımız gibi ferdî kabiliyet ve teşkilâtların inkişâfını da bütün kuvvetimizle teşvik edeceğiz. İlimde sanatta, siyasette iyi her ne olursa iptidâ ve ekseriya ferdler onu yapmışlardır. Hükûmetin vazifesi onların saylerini kolaylatacak yardımlar yapmaktır. Millet devletin üstündedir. Milletin, onda silinmesine kani değiliz. Enternasyonalizmin aleyhindeyiz ve nasyonalistiz fakat emperyalist değiliz.

Faşizm diktatörlük olduğundan milletin arzu ve kabulü ile duramayıp bir milis ile muhafaza edilmektedir. Nitekim Mustafa Kemâl de silâh kuvveti ve söyleyen ağızları iple boğmakla mevkide oturabiliyor.

Diktatörlük rejimi kuvvetli görünürse de çürüktür. Birgün bir anda çöker, milletler kendilerine kan ağlatanlardan intikâm alırlar. Faşizm ondan başka bir şey olmıyan, Sovyetizm ve emsali belki de önce bir prensip, beşeriyetin veya bir milletin hayrı için kurulmuştur. Fakat bugün despotça hüküm sürmekten başka bir şey için icad edilmemiş manzarası veriyor. Onların bir takım milletleri saadete erdirmek için çalışmaları ve sözleri bu feci sahnenin aldatıcı ve göz boyayıcı dekorlarından başka bir şeye benzemiyor. Ne vereceği malûm olmıyan bir takım nazariyeleri milyonlarca halka tatbik etmek, o halkı lâboratuvarlarda tıb uğruna ifna edilen tavşan yapmaktan başka bir şey değildir.

Diktatörlüğün, sosyalizm ve komünizmin —ki yine diktatörlüğe varıyorlar— düşmanıyız. Bunlar halkın sermaye, servet ve sanatını da yıkıyorlar. Bunları eline alan hükümetin başındakiler, suiistimal ve ondan kendi şahıslarına menfaat temin ediyorlar. Keza bu meslekler, kozmopolitlik telkin ediyor, bu da millî gayreti kırıyor. Millî duyguyu öldürüyor. Millî duygusuz milletleri diğer milletler esir mevkiine koyup kendi hesaplarına ve sefalet içinde çalıştırıyorlar.

Bu iki meslek tabii ve sosyal kanunlara muhaliftir. Ekseriyetle zihinlerde hayalî nazariyelerle husule gelmişlerdir. Beşeriyetin felâketi oldular. Alemin nizamını bozuyorlar. Halbuki bu nizam-ı alem bence asırların tecrübeleriyle teessüs etmiştir. Bunlar gibi şeyler de değildir ki... En eski zamanlardan beri firavunlarda, İranlılarda, Çinde, Yemende, arada patlak veren bir irin gibi boşanmış ve derhal de kaybolmuştur. Onun tarihı ispat ederki, gayri tabiidir, tutunamıyor. Sovyetler dahi tecrübelerden sonra çok noktalarda Menşevik olmuşlardır. Nereye gelmişse orasını cehenneme çevirmiştir. Bu meslekler patron ve zengin istibdadından şikâyet ederler, fakat kendileri hükümrân olunca derhal amele ve fakirler istibdadı başlar. Zaten sosyalizmin gayesi patronlar üzerine amele diktatörlüğü koymaktır. Yani bir zulüm prensibidir. Biz amelenin de patronun da hakkını koruyacağız. Ve sosyalizm ve komünizmin insanlar arasındaki müsavat prensibine gelince bu hepsinden gülünçtür. Çünkü insanlar müsavi olamaz ki, milyonlarca insanın hattâ yüzü diğerine benzemez, zekâlarının derecesi muhteliftir. Seciyeleri, sıhhatleri, çalışma kudret ve kabiliyetleri ayrı ayrıdır. Bu halde mevkileri ve maişetleri de müsavi olamaz. Müsavat denilen şey kanun huzurunda, meselâ mahkemede her şahsın aynı muameleyi görmesinden ibarettir.

Despotlar türlü haltlar yedikleri gibi hürriyetçiler de yiyorlar. Hürriyeti alet edip mevki ,servet gibi şahsî menfaatler temin etmeye, hiç olmazsa, heves ve keyiflerini hüküm sürdürmeye çalışıyorlar. Yaygaralar koparıyorlar, memleketi anarşiye doğru sürüklüyorlar. Meselâ gazeteciler gibi. Buna da müessir çareler bulmak lâzımdır. Bunlara bağırarak söylüyoruz : «Böyle yapacağınız vakit bunun istibdada doğru bir aksülamel

doğuracağını, sonra bir zalim çıkıp ensenize bindiğini, size hele daha feci bütün millete kan kusturduğunu unutmayınız.»!

***

Kadın hakkındaki prensibimiz : «Kadın sokaktan evedir.» Kadın sokak süpürgesi değildir. O mukaddes aile devletinin muhterem kraliçesidir. Ve öyle kalsın ve öyle olsun. Kadını keyif aleti olmaktan, vücudunu bir alış veriş metaı yapmaktan, bu iğrenç çarşıdan, rezil edilmekten menedeceğiz. Kadınlar sokakta, memuriyette ne ararlar? Kadınlar ana olmaktan daha büyük ne hürmet mevkii, ne şan, ne şeref ve ne büyük menfaat isterler?!. Bir kadın birkaç iyi evlâd yetiştirdi mi vazifesini yapmış, istikbâlini haysiyetini kurtarmıştır. Kanunî Süleymandan sonra Türk nüfusu hergün kırılmış ve bugün yurdumuz adeta boş kalmıştır. Anadoluyu nüfus ile doldurmak hayatî bir zarurettir. İnsan adedidir ki kuvveti yapar, yine bu çokluktandır ki, zenginlik, talim ve terbiye, devletin azameti, milletin rahat ve saadeti doğar, bunu da yapacak kadındır. İşte tabiat ona ne mühim ve şerefli vazife vermiştir. İyi bir aile idaresi vücuda getirmek, iyı evlâd yetiştirmek şerefi o kadar büyüktür ki, bunu yapan kadınlar en büyük, ilmi, siyasî, millî hizmetler görmüş erkeklerden daha ziyade öğünmeye, şeref almaya haklıdırlar.

Bugün kadını erkekle müsavi saymak, onu her memuriyete koymak, asrîlik diye moda olmuştur. Bundan büyük hatâ olamaz. Kadın esasen yaratılışı icabı erkekle müsavi değildir. Zayıf bir yaradılıştır. Nâzik ve narindir. Her ay arızaları vardır. Bünyesinin zahmete mukavemeti azdır. Sinirleri galiptir. Ona herşeyden evvel ve ziyade sinirler hâkimdir. Hisse tabidir. Tabiat onda yarattığı çocuk, uzuvlarını bir eğlence olsun diye yaratmamıştır. Kadın herşeyden evvel çocuk makinesidir.

Kadın yaradılışı derecesinden fazla işlere giremez. O çocuk yetiştirmek ve terbiye etmek, ev sıhhatı ve aile rahatı gibi işlerde kalmalıdır. O bu işi görmezse bunları kim görecek? Erkek işlerini erkeğe bırakmalıdır. Bu taksimi zaten erkek ve kadının bünyeleri, ihtiyaç ve asırlardan beri gelen tecrübe yapmıştır. Yoksa insanların ilk vahşiliği zamanında bu taksim eserî bir haldeydi. Bu nazariye bir darbeyle yıkılamaz ki... Şimdi kadın, erkek işine karışıyor ve kadın işini yüzüstü boş bırakıyor. Erkek azalsa da o vazifeleri görecek adam olmasa o vakit zarurî olurdu. Böyle bir vaziyet de yoktur.

Memuriyet kadına yakışmaz. Belki birkaç memuriyet onun mizaç, bünye ve teşekkülüne müsaiddir. Hele sefir, mebus, hakim, vali, polis, asker olmak hiç onun işi değildir. Eğer kadın evlenmemişse otuz beş yaşından sonra memur olabilir. Kadınlar muallimliği pek güzel yaparlar ve genç olarak bu işe başlarlar. Ancak evlenirlerse muallimlikten çekilirler. Bekârken ticaret yapabilir, evlenince kocalarının ticaretine yardım edebilirler.

İşte bu sebebtendir ki, her vasıta ile evlenmeyi ve çocuk yaptırmayı teşvik edeceğiz. Bunun için de şu tedbirler alınacaktır.

1 — Kadın ve erkek bekârlardan vergi alınacaktır.

2 — Bir kadın ve erkek arasında nikâhsız yaşamak men, ağır para veya hapis cezasına düçâr edilecek.

3 — Şehirlerden hariç olarak teaddüdü zevecata müsaade edilecek.

4 — Fuhuş şiddetle men edilecek.

5 — Dans şiddetle men edilecek.

6 — Ahlâka hizmet edilecek. Bunun için : Şiddetli bir sansür konarak, tiyatro, sinema, gazete ve mecmualarda fuhşu talim ve teşvik eden şeyler, men ve tecziye edilecek. Çocuk düşüren hekim ve ebe onbeş seneye mahkûm, içki sefahatleri mümkün mertebe men edilecek.

7 — Ayyaşlar zabitlik, muallimlik ve ilâh... memuriyetlerden çıkarılacak.

8 — Bekârlığı aşağılık saydıracak bir ahlâkî zihniyet hâsıl edilecek.

9 — Evliler memuriyetlerde tercihan tayin edilecek.

10 — Çocuk vefeyatı yaşını geçirmiş dört çocuğu olan ailelere hükümet mükâfat verecek. Bu adet arttıkça mükâfatta artacaktır.

11 — Kanunu medeni yüzünden köylerde taaddüdü zevecat sebebiyle yüzbinlerce piç vardır. Bu kadın ve çocuklar meşru addedilecek, yoksa bunların bilâhare miras alamamaları ve ahlâkî telâkkî yüzünden büyük bir felâket olacaktır.

12 — Fuhuş aleyhine şiddetli davranılacak. Çünkü cumhuriyetten beri kasden teşvik edilen fuhuş artmış, aile selâmeti kalmamıştır. Devamlı aileler çok azalmış, birbirleriyle tanışan ailelerde kadın ve erkek mübadelesi çok görülür olmuştur.

Fuhuş ailenin düşmanı, aile ise sosyetenin ve milletin temelidir.

13 — Çocuklarımızda çok telefat olduğundan mütehassıs hekimler yetiştirip, mahalle mahalle, köy köy seyyar bir halde dolaştırılacak. Bunlar ailelere çocuğa bakmasını öğretecek, hasta çocukları tedavi edecek. Bu bâbta risaleler dağıtacaktır.

14 — Doğum, ölüm ve çocuk vefiyatı hakkında her yıl muntazam ve sahih istatistikler neşredilecektir.

Türk neslinin vücutça ve zekâca ataları gibi mükemmel olması da mühim bir meseledir. Zaten iyi ve çok işi, sağlam bir vücut, iyi bir zekâ görebilir. Hattâ iyi bir zekâ'da sağlam bir vücutta olur. Bunun için de şu tedbirler alınacaktır :

1 — Kekeme, sar'alı, deli gibi ırsî hastalıklara müptelâ olanlar, gerek kadın gerek erkek ya evlenmekten men edilecektir.

2 — Ya kadın ve erkek böyle şahıslar sterilize edilecektir.

***

Türkiyeyi idare etmek için alınması lâzım gelen tedbirleri bilmek için Türk tarihine, Türk yurdunun coğrafî iklimi ve sair ahvâline umumî harp ve neticesi olan perişanlıklara, Mustafa Kemâl idaresinin yolsuzluklarına, Avrupada teşekkül eden

diktatörlüklere, tatbik olunan sosyalizm, etatizm, ırkçılık, ekonomi dirije ve emsâli prensiplere; onların esbab-ı mucibesine ve neticelerine bakmak kâfidir. Bunlar mükemmel derslerle doludur.

Bunların mühimlerinden birkaçını sayalım :

Tarihimiz gösteriyorki, cahil, sefih, eğlence düşkünü, hırsız, müstebit ve Türk olmıyan insanlar, devletin şirazesini bozmuş, bugünkü hale hazırlamıştır. Nihayet bunları men için kan döküp meşrutiyet yapılmış, bu sefer de müstebitler millet meclislerini köle haline koyup, yine istibdada koyulmuşlardır. İstibdat idaresinde ise favoritizm, cahillik, sefahet, eğlence düğün bayram, fuhuş ve emsâli yol alır. Müstebitler kendilerine ilâhî şekiller verirler. Hiç olmazsa dahiliklerini söyletirler. Yıl dönümlerinde şenlikler yaparlar. Hürriyet ensesinden testere ile kesilerek öldürülür. Makyavel demiştirki : «Suiistimal yapan bir hükümet zamanında o devlette hürriyete müsaade edilmez. Ve böyle hükümet o milletin ahlâkını bozar. Bu sebeple bir devleti islâh etmek için evvelâ o devletin ahlâkını ıslâh etmelidir. Bu sayede kötü hükümet iş başına gelemez.» İşte en büyük yapılacak şey millî ahlâk, millî terbiyedir. Bir daha müstebit yetişememesindedir.

Bir asırdır hele meşrutiyetten beri, umumî harpte ve mütarekede Türk olmıyan Ermeni, Rum, Yahudi gibi unsurlar ecnebilere casusluktan kanlı isyanlara kadar, her şeyi aleyhimizde yaptılar. Bunlar Türkün ezelî ve ebedî düşmanlarıdır. Türkü yıkan bunlardır. İşte Türkü kurtarmak için onu bu unsurlardan kurtarmalıdır. Bunları müslüman olan kısmını da din birliği, Türke düşmanlıktan men etmemiştir. Yabancı unsurları Türk köylerine yerleştirip, temsil etmelidir.

Bir yıkım da cehaletten geldiğinden, her şubede mütehassıs yetiştirmelidir.

Bir yıkım da millî ruh olmadığındandır. Milleti, şiddetli bir Türkçü yapmalıdır.

Bunlar için bir propaganda vekâleti teşkil edilmelidir. Bu-

nun biri içeri, diğeri dışarı olmak üzere iki kısmı olmalıdır. Matbuat idaresi, tiyatro, sinema, radyo, bu vekâlete verilecek. Bir büyük matbaası da olup, risaleler halinde neşriyat yapacak. Konferanslar verecek. Bu işler için bir mektep yapıp adam yetiştirecek. Her vekâletten istifade edecek.

Dahilî Propaganda :

Her vasıta ile millî ruh vermek, Türkün tarih ve menkıbelerini öğretmek, komünistlik, kozmopolitklik, istibdat, ahlâksızlık, fuhuş ve emsâli aleyhinde propaganda yapmak, Mustafa Kemâlin yaptığı fenalıkları öğretmek.

Haricî Propaganda :

Fransızca, ingilizce, almanca, arabca, acemce, urduca olmak üzere radyo, kitap, konferans ecnebî gazetelerinde neşriyat yapmak. Bu neşriyat Türkün parlak tarihi, nefis sanatları, sanayii, Türk arazisinin zenginliği, bu zenginliği işletmek için Avrupa ve Amerika sermayesi celbi gibi şeylerdir.

*
* *

İnkılâbı artık bitirmek istiyoruz. İnkılâblar artık çok oldu. Memleketi sükûnete, normal hale getirmek gayemizdir. Eğer hiç olmazsa, devlet idare ve siyasetinde sabit bir program koyabilirsek stabilite verebilirsek, bir müstebit yetişmesine mâni olabilmişsek, yine bahtiyarız. İsterm ki, hükümet sandalyesinin insana şeref vermediğini, ona oturanın ona şeref vermesi lâzım olduğunu ispat edebilirsem gönlümün emeli olmuştur. Bu sandalyeye oturanın kaydi hayatla oturmak ve oradan hiç kalmamak istediğini bizde bilhassa yirmibeş yıl daima gördük. Oradan arzu ile ya milletin istemediği bir zamanda hemen çekilmeyi, öğretebilmişsem, böyle güzel bir ders böyle felâhbahş bir misâl vermiş isem başka şey istemem. Gönlüm rahattır. Bu sandalyenin zevk yeri, kibr-ü azamet satmak yeri değil, insanın sırtına ağır bir yük oturttuğunu, burada oturmanın zahmetli, azablı bir şey olduğunu, bu mevkii sırf fedakârlık, vatan hizmet ve gayreti ilcasıyla insanın kabul edeceğini, ancak insanın kendinde bu hizmete kabiliyet veren zekâ ve malûmat olduğu vakit oraya oturabileceğini, olmadığı vakit iyi yapamam diye vicdan azabından titremeyi, maddî mesuliyetten korkup, almamağı telkin ve adet etmiş isem benden adam yoktur.

*
* *

«Türkiyeyi büyük devlet, Türk milletini kuvvetli refaha varmış bir millet yapmak beyannamesi» adında bir beyanname neşredip onda bu mühim esasları zikretmeli ve bunu mektep kitaplarına dercetmelidir.

Tarihi ve Türk oğulları ibretli, feci' ve kara bir Cumhuriyet tablosu

Cehennemde Bir Celse

(İki perdelik opera)

Güftesi :
Namık KEMAL

Bestesi :
MİTHAT PAŞA

Sahneye Koyanlar :
Süleyman Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Ali Suavi

İSTANBUL
1932
(Paris — Mayıs 1932)

ŞAHISLAR :

İblis, Kayyat (likorn, tek boynuz), Tepegöz, Yedibaşlı Ejderha, Engerek, Sırtlan, Tilki, Baykuş, Dev, Cadı, İfrit, Nemrud, Cin, Fir'avn, Dahhâki Zalim; Neron İvan Gruzni, Baş Zebani, İkinci Abdülhamid, Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Bozok Salih, Falih Rıfkı, Sağır Muhiddin, Yunus Nadi, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Kılıç Ali, Vasıf, Ruşen Eşref, Necmettin Sadık.

Zebaniler, Şeytanlar, Günahkâr İnsanlar, Katiller, Müşir Fevzi Paşa, bir melek, Namık Kemal.

Figüranlar :

Fazıl Ahmed, Fuad, Recep Zühtü, çul giyinmiş bir Türk, Eşkiyalar, Sarhoşlar, Hırsızlar, Dolandırıcılar, Kanbur Rıza, Dalkavuklar, Mürailer, Fahişeler, Pezevenkler, Dansözler, Odalık Genç Kız ve Oğlanlar, ila...

Doktor Rıza Nur

PERDE

1

Cehennemden bir manzara : Her taraf ateş ve alev içinde, kaynar bir katran kazanı, ortada kırmızı bir masa, cehennem halkı etrafında ayakta. z

MECLİS

1

İblis — (Mefistofoles kıyafetinde girerek) : Celse var, celse!..

Herkes — Kimlere?
İblis — Herkese, her yaman ere...
Herkes — Neden bu davet?
İblis —

Ey hey'et!
Öğrenirsiniz şimdi ne ise
Yeni bir emir var. Kulak verin!
Yine fena azmış halkı yerin...
Tanrı demiş söyleyin iblise
Toplasın da cehennem ehlini etsin müzakere.
Haddi aştı gadabım bu kere,
Mahvetmem mukarrer Türk'ü, ilini.

Türk denen millet fesat içinde.
Onda ahlâk, namus kesat içinde.
Ağır bir ceza istiyor bunlar,
Lâzım başlarına büyük mel'unlar.

En alçak birini cumhurreisi
Yapayım da inim inim inlesinler,
Seçin sizden en domuzu, en pisi...
Bundan sonra beni dinlesinler...

***

Emir budur işte
Anlaşıldı işte.
Gelin baş itler!
En yezidler!
Hadi oturulsun
Celse kurulsun

(İblis birer birer adlarını çağırır, Kayyat, Tepegöz, Yedi başlı ejderha, engerek, sırtlan, tilki, baykuş, div, cadı, ifrit, Nemrud, çıyan, Fir'avn, Dahhaki Zalim, Neron, İvan Gruzni, İkinci Abdülhamid tam kıyafet ve şekilleriyle saflardan çıkıp masanın etrafına otururlar. İblis riyaset mevkiine geçer.)

İblis — Söz isteyen?...

(Bütün eller kalkar, iblis adlarını söyliyerek birer birer bunlara söz verir.)

Kayyat —

Beni intihap edin
Hiç bir vakit zarar etmez.
Yamanlığıma söz yetmez
Pek yavuz bir mahlukum :
Sürülerle hayvan yedim
Taburlarla insan yedim
Kasırgadır her soluğum,
Bilseniz ben ne domuzum!..
Şu sivri uzun kuyruğum
Bir vuruşta delmişti Kaf Dağını
Akıtmıştı yüreğinden yağını
Bir kere de bin kişiye bir vurdum
Şişe kebab dizer gibi hepsini

Dizdim, sonra ateşe tutup durdum.
Kebab oldu, yedim sini sini.
Demedim çocuk, kadın;
Anmadım insaf adın.
Halk elimden elaman çağırdılar,
İmdad, dad, feryad diye bağırdılar.

***

Bir Oğuz Kağan
Adlı kahraman
Yolladı beni cehenneme
Şimdi Türklerde kalmadı Oğuz,
Artık korku benim neme?
İntikamım pek yavuz.
Hemen beni seçin!.
Başkasından vazgeçin!

Tepegöz —

Bana derler Tepegöz,
Özüm, cevherim, âteş, köz
Canavarlığıma yoktur diyecek söz.
Beni herkes ne sanır?
Türkler beni iyi tanır...
Rüstem, Herkül kuvvetimden utanır.
Kafalara topuz çalardım
İnsan köküne kıran salardım.
Avı alır, kuyulara dalardım.

Benim yerim, yurdum kuyu dibidir.
Bana orası saraylar gibidir.
Bu Tepegöz yeraltının sahibidir.

Beni yollayın! Hepsini tutayım.
Birer birer, diri diri yutayım.
Zalime model, zulme modayım.

Yedibaşlı Ejderha —

Öyle menhus, öyle mel'un mahlûkum ki,
Ağızlarımdan fışkırır ateş
Yedi volkan bende toplanmıştır.
Ateşle yanar yer, gök ve güneş.
Dolaştığım ülkelerde benim,
Serilip yatar, leş üstüne leş.
Ateşten ummanlar kusarım ben,
Kimse edemez benimle güreş.
Bir başım kesilse tez yerine,
Biter bir, üç hattâ beş.
İnsanlar yaktım, ülkeler yıktım,
Bana hanginiz olur eş?!..
Bunlar zalim mi, alçak mı?
Bir keskin kanlı bıçak mı?!..
İyi zulüm yapacak mı?!..
Hepsi birer miskin gebeş!...

Engerek —

İnsanlar yılandan tir tir titrer,
Yılanlar onları zirâ yere serer,
Biz deliğimizden çıkınca derhal.
Herkes kaçışıp bir deliğe girer.

Bense yılanların şanlı hanıyım.
Melânetlerin ruhu, canıyım,
Benim müthiş ağum kimsede yoktur
Mezaristanlar sahibi kralıyım.

Sokarım, kan kustururum,
En canlıyı birden sustururum.
Sezarları ayağından ağlatan,
Kleopatrayı, dişler, vururum.

Gözle bile kıyarım,
Olmaz benim, dostum, yârim,
Hiç durmayın beni intihab edin!
Zehirlemekten çok zevk duyarım.

Sırtlan —

Öyle mel'ûnum ki ölü yerim.
Bundandır ki, bu cehennem yerim.
Ölüye de rahat vermem, ne erim!..
Melânete şaheserim!...

İnsanlar gömer, ben eşerim,
Asla sanmayın ki bir an gevşerim
Sırf bu işin üstüne düşerim,
Beni gönderin ben büyük şerim!..

Tilki —

Benim adım tilki,
Bendeki şer, bilgi.
İbliste yok belki...
Hile ile aldatır, can yakarım,
Kuşlara bile pençe takarım...
Duruşça saftanım.
Saflıkta lâftanım.
Biçilmiş kaftanım,
Hile ile aldatır, can yakarım.
Kuşlara bile pençe takarım...
Bu benim işim,
Görürsünüz varmıymış eşim.

Baykuş —

Benim gülüstanım viranelerdir..
Harâbelerde öter bir bülbülüm..

Sırtlan, yılan bana pervanelerdir.
Mezar, yıkık evler, kâşanelerdir.
Ölü yüzü gülüm, ölü sazı sümbülüm.
Her hangi damda ötsem ölü çıkar,
Öttüğüm şehri derhal kaza yıkar.
Darâların sarayında öten kuşum,
Uğursuzum, adım meşhur; Baykuşum.
Beni yollayın! Hakkı kollayın!

Div —

Ben Kâf dağlarında durur, yaşarım.
Nice melânetler yaptım, başardım.
Narâm bir boradır. Dağ taş inlerdi.
Ummân dahi korka korka dinlerdi.
Darbem yıldırım gibiydi,
Yiyenin yeri cehennem dibiydi,
Kâh ateş püskürüp, yakardım arzı,
Kakırdım, volkanlar titrerdi bazı.
Kâh karanlık, duman, bulut kusardım.
Kara öndülümü göğe asardım.
Yeri göğü karanlıklar kaplardı.
Cinler yere, göğe hançer saplardı.
Melânetim gelince tam tavına,
Çıkardım insan avına,
Milyonlar sürerdim ateş gölüne,
Sonra bakıp, bakıp, gülerdim külüne,
Siz beni seçin! Ben kara belâyım!...
Bu iş için yektâyım!..

Cadı —

Pek habisim, benim adım cadı.
Bana eş bir melûn hiç çıkmadı.
Sihirbazım,
Avâzım,

Bir bora!..
Kimin haddi ki.. önüne dura.
Yaparım bir büyü,
Girer insanlar, küçüğü, büyüğü,
İstersem yazın, kar yağdırırım.
İstersem yeri göğe ağdırırım.
İstersem göğü yere indiririm.
Devi bir kuzuya bindiririm.
Ateşten dolu düşer yere, isteyince,
Tufan basar yeri, «Hadi!» deyince,
Tâ... eski tarih beni bilir.
Her güç kuvvet önümde eğilir.
İşte bu kadar söylerim,
Bu işe sade ben erim.

İfrit —

Ben daha baskınım, pek çok melûnum,
Sakın sanmayınki ben ondan dûnum,
Beni gönderin maksada erin!..

Nemrud —

Bu hayvanlar habis ve melûn elbet...
Ama ne olsa hayvandır nihayet...
Ben insan melûnu, habisiyim be..
Onlarda olamaz bendeki şirret...

İnsanım habaset bana yaraşır,
Şerrimden kâinat melce araşır.
Neler ettimki halka kim etmiş?...
Benimle kaim şeytanet, felâket...

Halil İbrahim, halkın peygamberi,
Halka olmuşmuş hakkın rehberi...
Mancınıkla onu attım ateşe...

Söyleyin, kim yapmış böyle melânet..

Yer yüzünü boğdum, boyadım kana,
İnsan kestim, kan içtim kana kana...
Zulmüm yeryüzünü kastı kavurdu...
Hiç kimse görmedi benden merhamet...

Bir şey değildi, insan zayıftı...
İnsanla uğraşmak bana hayıftı...
Hakka isyan ettim, bir kula taptım,
Göğe ok attım, kazandım bin lânet...

Ülke yıkmakta birinci ustayım,
Zulüm işinde bir yektâ postdayım,
Beni seçin! Gideyim bir kere ben,
Görsün azmak ne imiş, Türk denen millet!...

Cin —

Habis ruhum... çar-i yarim insanları...
Hesapsız elimden kan kusanları...
At oynatmışımdır illerinde,
Mesel olmuşumdur dillerinde:
Cin gibi, çarptı derler,
Hep dert çeker, gam yerler,
Ben böyle biriyim,
Bu işin eriyim.

Firavun —

Hepsi doğru; fakat ammâ bir firavun
Çok üstündür Nemrutlardan, filânlardan.
Sırtlanlardan, çiyanlardan, yılanlardan,
Hep cinlerden, şeytanlardan daha lâin

Mûsa adlı peygamberi attım Nil'e,

Yer gök, cemaat, insan, melek ağladılar,
Masum idi, gelmemişti dile bile,
Sular alıp, ummâne dek çağladılar.

Yahudinin köküne kıran saldım.
Kattım öne, sürdüm çöle, Musayı.
Dinlermiyim, ejderhadan asâyı?...
Zulmüme ben de cidden hayran kaldım!.

İnlediler çölde kırk yıl, aç, çıplak hep,
Nemrut mudur, Firavun mu buna sebeb?!..

Dahhâk-i Zalim —

Ben öyle zâlimim ki,
Zulümde alimim ki,
Elimden dât, feryât...
Uğradığım yer berbât...
Her gün bilerce masum asardım,
Taş yerine ölüye basardım,
Bozuk yetmezdi fakat!..
Zulmü edip kât kât,
Çocuk kesmeğe başladım.
Bilenlerini hašladım.
Oturup da izzetle,
Yedim tadla lezzetle,
Bırakın, bir ben gideyim,
Türkün beynini yiyeyim...
Gider hürriyet fikri,
Adalet hissi, zikri,
Kalmaz bir düşünmek ihtimali,
Görürsünüz ne olur hali,
Her belâda ben varım,
Eşsiz bir canavarım.

Neron —

Ben ne belâyım, bilmiyor bunlar!..
Bütün tarihe şan vermiştir, şan,
Hele kırdığım baş, kestiğim boyunlar,
Liyakatime şandır şan...
Eti en tatlı kuzu, koyunlar,
Bilmiyen bilsin, insandır insan.

Bunlar dünyadan benden evvel gitmiş
Bilirim onlar ne etmiş, ne etmiş...
Onlar bilmez Neron ne yiğitmiş!..

Bana nisbetle kim, kim bilgiçtir?
Ettikleri iş bütün bir hiçtir.
Ben has zalimim son derece hâs...
Ayarım tamdır asla tutmaz pas.

Ben Roma gibi koca mamureyi
Tutuşturarak ateşe yaktım,
Görmeliydi o vakit orayı...
Çıkıp seyrine tepeden baktım...

Alev uçuşur,ev , dükkân çöker...
Yere ateşten bir ırmak döker...
Hep çoluk çocuk kaçar, çağrışır,
Çaresiz kalmış ağlar, bağrışır...

Acı vaveylâ, ateşten mahşer...
Hangi millet, yurt görmüş böyle şer?
Sırf ilham için bu işi yaptım.
Sırf bir keyif için bu yola saptım.
İnsan, cemaat, hep inler, yanarken,
Oh... beni hep cihan deli sanarken,
Bin ilham aldım, sazımı çaldım,

Felekten intikam, kâm, nâm aldım...

Ey sorarım, cehennem heyetine!.
Lâyık değil miyim Türk Milletine?...

İvan Gruzni —

Ben de iyi bir zalimim yahu!
Ne dava, nedir bu?!...
Ben Rus Milletine kan ağlattım.
Karalar bağlattım.
İşkencelerde mucidim,
Bu işi pek ince ettim.
Öz oğlumu öldürdüm ben,
Hem de hiçten.
Sonra ölüsünü sevdim,
Ve derhal efendim
Zaten adımdan belliyim!.
Bir zalim deliyim...
Türke de kızmışım milyonla...
İblis! beni yolla!..

Baş Zebani —

Epeyce dinledik, hoş...
Fakat bu lâflar hep boş...
Vakıa her biri bir şerir şey,
Zulümde usta, bir paşa, bir bey.
Melûn, iğrenç, habis,
Hepsi de murdar, pis.
Böyle yaratmıştır hak,
El-hak, hepsi de alçak...
Başka birşey var fakat...
Onu düşünmek gerek...
Reyi öyle vererek...
Hakkı hoşnut ederiz,
Reyimiz olmaz sâkıt..

Doğru yoldan gideriz.
Bu kadar melûnun, Rabbım tanrı,
Cezasını bırakmıştır bana.
Şimdi derim ki sana;
Lâyık yoktur benden gayrı,
Üstünüm demek hepsinden,
Ötesini düşün sen!
İddiam bu,
İsterim bunu!...

(Azadan her biri kendi intihabını ister, bağırıp çağırmaya başlarlar. Kavga kıyamet kopar.)

İblis — (Ayağa kalkıp):

Bu ne iş? Hadi... susun, oturun!...
Uslu durun!
Tanrı kızar ha...
Çektiğiniz yetmedi mi daha?...
(Hepsi susup, yerli yerine otururlar)

İblis — (Ayakta):

Dinleyin! Hepiniz melûn gerçi.
Fakat içinizde kim birinci?
Melânette bana bir eş varmı?
Ademle Havvâ size uyar mı?
Olsa olsa su intihab,
Benim hakkım verin cevap?!...
Ben cennette bile yaptım iğvâ!...
Hey gidi hey! Adem ile Havvâ.
Kapı dışarı atıldı,
Anaları satıldı,
İnsanları azdıran,

Mezarını kazdıran,
Şeytandır,
Yüreği taştandır.
Nicelerini belâya soktum,
Bu işlerde yalnız ben yoktum,
Bir şeytan ordusu arkamda var,
Fesadımız yeri göğü sarsar.
Herşeyimiz iblisâne,
Kara belâyız insana.
Fakat hakkın istediği,
Böyle değil ki...
Var her birinizde bir melânet, evet...
Eğer biri yetseydi, sizden elbet,
Birinizi seçerdik,
Böyle yapar geçerdik.
Tanrı istiyorki, her biriniz.
Sizin büyük mâlânetleriniz,
Bir şahısta toplu olsun...
Bulunuz böyle bir tosun...
Yoksa Hakka cevabım!... «Yok» olacak,
Biraz düşünelim ancak...

(Hepsi önlerine bakıp düşünürler.)

Bir ağızdan —

Mustafa Kemâl!
İşte aranan mâl...

Abdülhamit —

Pek münasib pek...
Kurt, kuzu, köpek...
(Mustafa Kemâli göstererek)
Bunun gibi olamaz,

Bunun gibi salamaz.
Bana zalim, cahil derler,
Şikâyet ederlerdi.
Evet ben cahildim, müstebittim,
Türkü yaktım, erittim,
Fakat bu benden bes beter...
Yollayın Türk'e yeter...
Gerçi saptım istibdat yoluna,
Zulme doymuş, kanmışım,
Ama nisbetle buna,
Zemzemle yıkanmışım,
Gitsin, gitsin! Türkler beni mumla arar,
Budur en iyi karar...

MECLİS

2

(Mustafa Kemâl sağdan çıkıp, ilerler, yanında bir çingene, bıçaklı ve eşkiya kılıklı insanlar, genç kızlar ve çocuklar vardır Başında yedi ejderha kafası, alnında tek boynuz, gözleri tepede, şaşı, biri bir tarafa diğeri diğer tarafa bakar. Omuzundaki ve iple adam asılı olan darağacını, bir elindeki rakı hasırlısını, diğer elindeki para torbasını masanın üstüne koyup, oturur. Yanındaki erkekler, genç çocuklar ve kadınlar arkasında dururlar.)

Mustafa Kemâl —

Unuttunuz diye beni kızıyordum,
Az kaldı köpürüp, pek fena azıyordum,
Ben habis ruhlu, it, süflî, rezil, ifrit,
Hilekâr, uğursuz, katil, pis biriyim
Alçak, canı, zalim, merhametsiz, cellâd,
Soyguncu, hırsızım, cinayet eriyim.
Körkütük sarhoşum, namus düşmanıyım...

Her nevi fuhuşta sizden ileriyim,
Yılan, dev, ejderha, tilki sırtlan, baykuş,
İblis hep benim, hepsinin piriyim.
Nemrutların, Neronların, Dahhâkların,
Firavunun, Zebanînin, serveriyim.
Hiç halim kalmadı cehennemde yoksa...
Bir zulüm olsun, görürsünüz ne diriyim...
Hele birinci sıfatım,
Utanmaz, bir itim,
Bu celseye reis olmalıydım...
Büyük serefle dolmalıydım...
Hakkımı yediniz siz,
Celse olur mu bensiz?!...
Benim her pis işe reis,
Yok içinizde benden pis,
Bir şartım var, biliniz ha:
Alimlerden, uslulardan,
Vatanperverden, namuslulardan,
İşe başlar, asarım iptida,
Sonra gelir halka sıra,
Öyle bir iş edeyim ki...
Didik didik edeyim ki...
O Türk mezarını kendi kazsın...
Zehir yesin.
«Ört ki ölem» desin.
Tarih bunu «Eşsiz» diye yazsın.

Herkes — (Sevinmeye başlar, el çırparak)

Hurrâ...
Yaşa...
Mustafa Kemâl Paşa!...
Hurrâ...

İblis — (Umuma hitaben)

Sözüne tamamen inandım kandım.
doğrusu ya herifi kıskandım.
Benden çok üstün.
İçı dışı dubaradır bütün.
Sözden bile hırsını yenemedi.
Kibrine hiçbir şey denemedi.
Reislik davası yaptı derhal,
Mevkiye, makama taptı derhal,
Dünyada, ahırette bir eşsiz şerir,
Türk Milleti mutlak altında erir.

Mustafa Kemâl — **(İblise)**:

Teveccühüne pek memnun oldum.
Bir kat daha melûn oldum.

İblis —

Hakkındır.

Ejderha —

Baştır, bize.

Hepsi —

Ders verir, hepimize...

Mustafa Kemâl —

Fakat isterim, bir de Başvekil.
Namussuz olsun, Kürt olsun, Türk değil.

İblis —

İsmet Paşa vardır, vatanı Bitlis'tir.
Benden çok fazla it, ifrit ve İblistir.
Bütün mahlûkatın en hilekârıdır.
Sade asmak ve çalmak işi ve kârıdır.
Köpeklerden dalkavuktur icabında.
Pek üstaddır bu sanatın her bâbında.
Bazan kuzu, davardır.
Bazan da canavardır.
Bak ama,

Ha...

Fırsat bulunca şefini de devirir,
Herkesi, dolabı kendine çevirir.
Eşkiya onunla aşık atamaz.
İt onunla çuvalda yatamaz.
Kürttür ama, Türk göğünde eser,
Türkü keser, Türküm der, Kürdü keser.

Methin, onun dilindedir,
Fakat ölümün de onun elindedir.
Sonunda o senden fazla esecek.
Mutlak seni kesecek.
Bunu bil!
Sözüm boş değil...

Yamandır beni de dolaba kor...
İsterse eğer... Bir kendine sor...

Herkes —

İsmet Paşa! ..

İsmet — (Kafasının arkası çökük, burnu karga burnu, kolları dirseklerine kadar kanla kırmızı, gülümser, ve masum bir çocuk gibi simada müraî bir tavırla ileri gelerek)

Efendim!...

Herkes —

İsmetsizliğinle binler yaşa...

İsmet —

Ben kendim,
Size rica edecektim.
Şerefimle beraber gidecektim.

İblis —

Kabul mü?

Herkes —

Kabûl!. Bu reyde heyetin umumu.

İblis —

Ey İsmet Paşa!
Pis haşâ!
İşte sende Başvekilsin,
Türk ayağına eğilsin!...

İsmet —

Size teşekkürüm pek çok,

O kadar ki, ifadeye kudretim yok.
Yalnız bir ricam var, şöyle...

Hepsi —

Söyle!...

İsmet —

Benim kambur kardeşimi,
Hırsızlıkta yoldaşımı,
İsterim birlikte...
O sıçan gibi delikte,
Vurgun bekler,
Çuval, kiler deler,
Un kapanında un eler,

Vakıa ben de yamanım,
Yoktur, insafım amanım,
Tahsisat-ı mestûre faresiyim,
Şefciğimin ciğer paresiyim.
Bunda mütehassısım tam,
Hasılı adamım, adam...

Kemirir hazineleri,
Boşatırım vezneleri,
Pek hokkabazım: Bakırı altın,
Edip, vururum vurgun...
Kâhta altını bakır ederim.
Derken ağır vergi korum,
Türkün canına okurum,
Vurgunsuz bu zahmetler neye yarar?!...
Hırsızlar çalmak için bunu arar.
Her halde onsuz yapamam,

Rızasız çok şey kapamam,
O familyamızın sevgilisidir.
O Türkiyenin kanbur iblisidir.

İblis —

Olsun mu?
İsmet Türkü yolsun mu?

Herkes —

Olsun!
Şereflerine badeler dolsun!...
(Doldurup, içerler.)

İblis —

Celse bitti haydi artık gideyim,
Neticeyi Tanrıya arzedeyim.
Eminim der bize Allah:
«Bravo! Aferin! Maşallah!»

Mustafa Kemâl —

Tasdik-i âli, bir olsun.
Gönlüm safalar dolsun!

PERDE

2

(Yine aynı cehennem odası. Arka tarafta şu manzara görünür: Evleri yıkık, bir meydanlık, birçok darağaçları, her tarafta ölüler, çula sarılmış ölü benizli insanlar, ortada bir tâk-ı zafer, tâk-ı zaferin yanında Mustafa Kemâlin heykeli, cehennem odasında bir rakı masası, Mustafa Kemâl, İsmet, Bozok

Salih, Falih Rıfkı, Sağır Muhiddin, Yunus Nadi, Yakup Kadri, Hamdullah Suphi, Kılıç Ali, Vasıf, Ruşen Eşref, Necmettin Sadık, Fazıl Ahmet, Fuat, Recep, Zühtü, başlarında silindir şapkalar, frak giymişler, oturmuş içiyorlar. Kızlar ve çocuklar çıplak dans ediyorlar.)

TABLO

1

Cehennemden gittik ve geldik yine,
Tabii herkes döner yerine,
Neler ettik anlatalım,
Neler oldu, aynen yapıp, canlatalım,
Görsün Cehennem halkı,
Beni seçmekte hakkı,
Varmıymış?...
Mustafa Kemâl Şeytana armıymış?!...

Bakın İstanbulâ, Ankaraya!...
Bütün Türkiyeye şu manzaraya...
Taş taş üstünde kalmış mı bu yurtta,
Bir canlı mahlûk mu var?
Türk sanki bir sürü davar.
Bu kadar yapar kudurmuş bir kurd da...
Beğendiniz mi, nasıl?!...
Kim alırdı bunca iyi,
Neticeyi...

İftihar ettiğim asıl:
Sırf dehamla yaptım bunu,
Hükmettiğim yurdun böyledir sonu.
Türkün yurdunu işte harab ettim.
İçtim kanını tatlı şarab ettim, .

İsmet — (Kızmış bir tavırla)

Çok öğünme insaf şef,
İkimizindir bu şeref,
Bu kadar da hodgâm olmasana,
Alet olmasaydım eğer sana,
Muvaffak olamazdın.
İblisten aferin alamazdın.
Hattâ bunlar benim hünerimdir.
Hakka bakarsak yerin benim yerimdir.
Benim vatanım Bitlis,
Sen olmasanda iblis.
Olamazsın benimle hem ayar.
Hatta Ömer Ayyar,
Beni görünce utandı kendinden,
Vazgeçti artık fendinden.
Sen çıfıtsın, ben kürdüm,
Kelin karpuz kafalı,
Kuyruk kakalı,
Gidip, namusun yüzüne tükürdüm.

Mustafa Kemâl — (Gazab içinde)

Sus! Sus İsmet...
Koşma bana nisbet!
Bak sonra rezil ederim seni,
Sen düşün ötesini...

Azıyorsun,
Ama mezarını kazıyorsun.

Bozok Salih —

Gazi! Korkma Sakın!
Ben sana çelik perdeyim,
Nemrutluğunu takın!
«Temizle!» de, İsmeti geberteyim.

Mustafa Kemâl —

Öyle bir müstebitim ki,
Öyle kudurmuş itim ki...
Bir koca yurda salarım...
Bütün milleti dalarım...

Falih Rıfkı —

Buna lüzum mu var?
Kederi safa savar.
Böyle şeyleri zevkle atlatalım...
Düşmanları hasetten patlatalım.

Mustafa Kemâl —

Gece gündüz içeyim,
Durmayıp ırza geçeyim.
(Kızları göstererek)
Şunlar manevî evlâdım.
Fakat, ama... Her zevkime yararlar.
Sonra koca ararlar...
Bu işte itiyadım
Önce kızdan namusu silerim,
Sonra kocaya vermek dilerim.
Tuhafı şu, gülün yahu!
Baba san'atıyla, hem namus kazırım,
Hem de nikâhta hazırım...
(Hepsi kahkahalarla gülerler.).

Ne melûnumdur!.
Hâlimden memnunumdur...
Yuh! Abdülhamit odalık derdi,
Ben evlâdlık derim.
O nefere verir, zabit ederdi.
Ben damadımı sefir ederim.

***

İşim bu mu yalnız?
Hırsızım hırsız.
O kadar çaldık ki üç senede
Üçyüz milyon lira servet yaptım.
Herkes bana, ben altına taptım.
İsmet! Bravo desene...
(Bravo sesleri)

***

Bir taraftan Türke cefalar ettim,
Bir taraftan da sefalar ettim.
Ben safada icad sahibiyim.
Büyük bir dahiyim,
Şu köhne Bizans nice zevketmiştir.
Meşhurdur, cihanı fuhşa sevketmiştir...
Ama benim gibi olamadı.
Benim icadımı bulamadı.
Seyyar hamam yüzdürdüm Marmarada
Türkün inlediği bir sırada,
Oğlan, karı, kız ne varsa aldım.
Marmaranın ortasına saldım.
Soydum, içinde yüzdürdüm.
Birbirine düzdürdüm.
İçtim, içirdim,
Arada ben de birine geçirdim.
Maksatları, seyri sefainden,
Deldim onu ta dibinden,
Kim işitmiş zevkte böyle icad!...

Eder cihan beni kıyamete dek yâd.
O Yalova safaları hele...
Düştü dilden dile...
Dedim Muhiddine,
İsmetin sağır itine
(Etrafa bakınır, Muhittini görüp.)
Muhittin gel otur!
(Gelir oturur.)
Dinle! emrim budur:
Hiç başlama, ay, vay'a.
Para ver Yalova'ya
Seyri sefainde kalmadı artık...
Onu kefene sardık...

Muhittin —

İstanbulun paralarını,
Çürüttüm kuruttum hergün...
Şehremanetinin paralarını...
Senin zevkine sarfettim bütün,
Artık para kalmadı,
Kaçtı herşeyin tadı.
Ancak etmem inkâr
Verem hastahanesi tahsisatı var ..

Mustafa Kemâl —
Be hey herif! İyi ya...
İstanbul halkı verem olmasın diye...
Keyfetmiyeyim mi ben?
Ne diyorsun sen?!...
Milleti yesin verem...
Durma sen, yap bana bağ-ı irem.

Muhittin —

Baş üstüne paşam,
İşe başlarım hemen bu akşam.

Mustafa Kemâl —

Bu Yalova safası...
Yaşasın curcuna havası...
Sadabâtlar, mihrabatlar söndüler.
Buna nisbetle, çöplüğe döndüler...

Sade bu mu? Ben türlü halt yedim:
Bir harf inkılâbı dedim.
Bıraktım milleti yazısız, kitabsız...
Şimdi Türkler pusulasız, hesapsız.
Hem de yutturdum medeniyet diye,
Yeter ona bu hediye.
Keyf ile hüküm sürmek için...
Bir ırkı yeryüzünden süpürmek için...
Cahil kalmalıdır millet.
Olmaz ona bundan vahim illet.
Abdal Abdülhamit,
Dendi ki, benim gibi yavuz it.
Otuz yıl uğraştı,
Türkü cahil bırakmağa savaştı...
Yazısını sil be adam,
Birgünde istediğin olur tamam,
Vesselâm...
Biz kökünden tutarız her işi.
Yaman olur selânikli gidişi...

Yunus Nadi —

Bana derler Yunus Nadi...

Varmı benim gibi hiç?!...
Adilerden adî.
Denîlerden denî.
Vurguncu meşhur piç,
Körkütük ayyaşım,
Mürtekiplere başım,
Düşünki ben, Rodosta uşaktım.
Ama ki, pamuktan yumuşaktım.
Malûmatçı Tahir'e oğlandım.
Sayesinde casus oldum Hamid'e,
Gitgide her pisliğe bulandım.
Böyle gittim epeyce,
İttihatçılar gelince,
Hürriyetçi oldum derhal,
Dedim belki vururum mal menâl,
Pek olmadı.
Cebim dolmadı.
Cumhuriyetmiş, bereketli devir...
Ee, çevir Nadi dolabı çevir...
Şimdi Cumhuriyetçiyim,
Gazinin tacına inciyim,
Gazi ile epeyce tuzak kurdum,
Milyonlar vurdum...
Yaşa Gazimiz.
Sanadır rakılı namazımız.

Yakup Kadri —

Hiç bilinmeyen bir yola saptın
Çok ulu bir iş yaptın.
Eşin görülmedi, ey Gazi! dünyada.
Ne idi, o inkilâb oyunları?!...
Bunları,
Türk göremezdi, hülyâda, rüyâda.

Sen mucidsin, her ilimde dâhisin.
Bence Tanrılıkla mübahisin.
Askerlikte dahi,
Fende, bilgide dâhi,
Ziraatte dâhî,
Siyasette dâhi,
Hükümette dâhi,
Yeni dil yaptın, lisânda dâhi.
Geçmiş gelecek zamanda dâhi.
Hititleri Türk yapmakta dâhi,
Ve şapkayı börk yapmakta dâhi,
Müverrihsin bunda dâhi.
Her oyunda dâhi.
Hasılı bin kere dâhisin.
Kim diyebilir ki, hepsinde vâhisin.
Olurdu eskiden bir fende dâhi.
Dâhiliğin her nevi sende, vâhi.

Kemalizm diye bu yola nâm verdim.
Millete bu tarzda ilham verdim.
Böyle nâm verdim, bundan şan aldım.
Hem rüşvet, hem senden ihsan aldım.
Benim haznem olmuştur, İş Bankası,
O bir büyük haznedir,
Adla, sanla çiş bankası.
Şimdi bildim hatâ nedir.
Prens işinden de alıyordum,
Altına dalıyordum.
Düdüğü çalıyordum.
Bozdu işi İsmet.
Hırsız, hırsıza eder mi nisbet?
Ediyor işte!...
Ona böyle lâzımmış bu gidişte.
Davâsı: Doğrulukta o şampiyon!...

Vah, şuna bak: Hırsız, mâğlûb Napolyon!.
O bu işi, Rüşdüsüne yutturmuştur.
Üstüne beni hırsız gibi tutturmuştur.

Hamdullah Suphi —

Ey, Ey ulu gazi,,
Ağzın, tanrı ağzı,
Birsin, varsın,
Zelcelâlsin, kahharsın.
doğdun, ama doğurmadın.
Sen bizi çamurdan yoğurdun.
Hiç rahat durmadın,.
Çok sidik topladın, bunları yoğurdtun.
Bizi işte bu cevherden yoğurttun.
Yersin ama, yedirirsin.
Sen zâtına rezzâk dedirtirsin.
Yağdırırsın bendegâna min kudret,
On para etmezdik, verdin bize kıymet.
Sana taptım, sözünü Kur'an ettim.
Türk ocağını sana kurban ettim.
Adım güne bakan Hamdullah,
Elhamdülilah,
Gün sensin, gönlümde doğan günsün,
Namusum senle öğünsün...

Mustafa Kemâl —

Aferin Hamdullah,
İşin, gücün külâh,
Sahte vekarsın,
Meşhur sahtekârsın.
İyi nâbekârsın.
Düzmeci er!

Eşsizmişsin meğer.

Hamdullah Suphi —

«Güne bakan benim» sensin gün,
Işığına muhtacız biz bütün.
Senindir şerefim, ırzım, canım, tenim,

Bozok Salih —

Arnavudum, Bozok adım,
Gaziye kol kanadım,
O kızdı, ben astım,
O emretti, ben kestim.
Cumhuriyet Tahir Paşasıyım,
Çingene maşasıyım,
Hem de pezevengim,
Gaziye pek dengim,
Ben kerhâne açtım Beyoğlunda,
Gayretim çok namussuzluk yolunda.

Burada ırza geçip.
Orospudan güzelleri seçip,
Ankaraya geziye yolladım.
İşim bu, av kolladım.

Falih Rıfkı —

Erkeğim ama, Madam Lusi'yim,
Ben cumhuriyet zülüflüsüyüm,
Cahilim, kötüyüm ve artık azdım,
Ne kahpece şeyler yazdım.
Jurnallerimle nice işler gördüm,
Çok başlara çorab ördüm.

Nerde var benim gibi mal.
Fino verdi bana Ali Kemâl,
Mezardan baksan ne çomar olmuşum...
Seyyiatta ne tomar olmuşum!...
Ar, utanma, benim için değildir...
Şimdi, sırf gazi belimi eğiltir

Mustafa Kemâl —

Malî buhran yiyormuş milleti,
Millet diyormuş: İsraftır illeti.
Ben böyle şey tanımam,
Bildiğini okur imam,
Çankaya da tam şanıma lâyık,
Luvr, Versay saraylarına faik,
Saray yaptırıyorum şimdi.
Millet açlıktan ölürmüş...
İyi ya, işi gümüş...
Bu işimi iblis'te beğendi

Kılıç Ali —

Efendim emreder, ben söğreim,
Döğ derse, döğerim.
As derse hemen cellât olurum,
Asmakta ben büyük bir zevk bulurum.
Bileğime cellâdlar kaldılar hayran-
Çingeneliğim verdi şan.
Ben gazi kılıcıyım,
Türk kırıcıyım.
Cumhuriyet Fehim Paşasıyım.
Mustafa Kemâlin maşasıyım...

Vasıf —

Ben Bedirhanzâdeyim,
Kürdün, ve Türklükten azâdeyim...
Cahil, edebsizim, her fenalık bende.
Sade gazimize oldum bende.
Bu her şeye yetiyor,
Beni mesut ediyor.
Budur benim değerim,
Ben bu sayede her haltı yerim,
Dünya görmedi benim gibi sefir,
Kızdan, oğlandan bir cem-i gafir,
Avrupada mum söndürdük,
Cumhuriyet devrini hoş döndürdük.

Ruşen Eşref —

Bir fuhuş muharriyim
Pezevengim, puştum,
Fuhşun her nevinin fail eriyim,
Şimdi tam yerine düştüm,
Vücudum mey, meni, ve viskidir
Bu hâlim eskidir.
Eşsiz dalkavuğum ben.
Her horoza tavuğum ben.
Ve dinde, ahlâkda, namusta, laikım,
Tam Gaziye lâyıkım.
Fatihle tam eşiz,
Cumhuriyete iki güneşiz,
Büyük dâhi bol verir parayı,
Saliha'ya, viskiye para lâzım.
İşimiz sade bu bizim,
Her şey yaparım, bozamam arayı,

Necmettin Sadık —

Hin oğlu hinim,
Şeytanım, cinim,
İmanım, dinim,
Paradır para.
Mazim kapkara.
Ben önce Cavid'in yari idim.
O vakit de namustan arî idim.
Hem gazi aleyhine yazar idim.
Ama hem yazar, hem bozar idim.
Baktım ki orda kalmadı ekmek,
Dedim: «Böyle olmıyacak demek».
Kamanço ettim gaziye,
Alçaklıkta gemi aldım azıya,
Şimdi göz bebeğiyim,
Havlar bir köpeğiyim.

Fazıl Ahmet — (Necmettin Sadık'a):

Paraya yolun açık bu gidişte,
Malum, sen Cavit'ten bir bergüzârsın.
Çöplenirsin, ziftlenirsin, her işte,
Gaziye pek hoşsun, ne iş güzârsın.
Gazi, uşağı İsmail misin?
Be kâfir!.
Ne çâre biz Gaziyi az görürüz.
Yanında kara kışı yaz görürüz.
Aramızda seni pervaz görürüz.
Ayet getiren Cebrailmisin,
Be kâfir!...

Fuad —

Satardım, mırmırık boza,
Hamallara, papuçtum.

Benzerdim, uyuza,
Tayyâreler gibi göklere uçtum,
Çünkü hemşirem Fikriye,
Yol buldu ileriye,
Oldu Gaziye metres,
Oldumsa da teres,
İkbâlim açıldı.
Paralar kucağıma saçıldı.
Geri durmadım hizmetten ben de.
Minnetim bakidir, can varken tende.
Mebus Ali Şükrü pek azmıştı.
Gazi aleyhine çok yazmıştı.
Gazi dedi bana Topal Osmanla:
«Temizleyiniz bu işi! kanla!»
Ali Şükrü'yü boğup öldürdük,
Gömdük Çankayaya,
Muhalif gemi vurdu karaya,
Gazimizin yüzünü güldürdük,

Yâkup Kadri. —

İş Bankasından kırkbin lira çektim
Elbet, ben parsa toplayan köpektim.
Zirâ Kemâlizm benim icadım.
Keyfimden pek şâdım.
Fisk-u ficur ile kaynayan benim,
Bu hoş oyunu oynayan benim.
Dünya bu,
Yahu!...
Para, dalavera hoştur,
Ötesi boştur.
Bunun için de dalkavukluk gerek.
Millet, namus gibi herşeyi vererek.

Fazıl Ahmet — (Yakup Kadriye)

Kalem kaşlım,
Bolduk başlım,
Hem de kalenin kalındır,
Sanki hamal sırığı,
Alnın boklu bir alındır,
Kıçın yalındır.
Namusunu kerhânede salındır!...

Recep Zühtü —

Ben Manastırlı bir çingeneyim,
Aslımı kim bilmiyor,
Dudağım mosmor,
Türkün sırtında keneyim,
Onikiler, derler bize.
Otururuz Gazi ile dizdize.
Tulumbacıyız, kabadayıyız,
Ankarada sayılı ayıyız.
Silâhşör diye ad verdik.
Cumhuriyete tad verdik.
Biz koruruz. Gazinin canını,
Uyurken tutarız her yanını,
Tüfekçileriyiz, hünkârımızın.
Ulviyeti vardır kârımızın.
Bizde Türke kin çoktur.
İçimizde tek Türk yoktur.
Tüfekçi Arnavud olmak gerek
Efendimiz Türkten iğrenerek,
Bizi buldu Abdülhamit gibi
İşte budur sebebi.
Bizim gibileri toplar yanına,

Ezan okuduk Türkün canına.

Fazıl Ahmet —

Kutu yuvarlanır, kapağını bulur,
Hasta göz, uyanır, çapağını bulur.

Ulu Gazi! Gördün mü? İsmetini?!
Yedi türlü nimetini.
El altından hem de,
Birinciydi seni zemde
Ayyuka çıkınca rüşvet, rezalet,
Dedi: «Ben vekilim, ona alet.
Birçok avanesi vardı,
Onları her yere yollardı.
Bunlar derlerdi: «İşler çok kötü»
Tüh, Gazinin suratına Tüh
Bunları yapan hep o,
Milletin bu haline sebeb o.
Gazi gebersin,
İsmet Paşa'ya bereket versin.
Kötülüklerin o önüne duruyor.
Gaziye biraz gem vuruyor.»
Bu propaganda,
Yayıldı her yerde, her anda,
İnanan çok oldu.
Böylelikle şöhretim bombok oldu.

Falih Rıfkı —

Güya sen Nemruddun o sivrisinek,
Yıllarca elimde bu boklu değnek.
Olan İsmet değil miydi?
Hey gidi dünya hey gidi.

Hem gizlice bu işleri yapardı,
Hem de putsun diye sana tapardı.
Önünde ederdi secde,
Dâhiliğin için dalardı vecde,
Dedi: «Şefim, â velii nimetim!
Ben sana bir sadık itim».
Meğerse hepsi sahteymiş,
Gözü hep külâhtaymış.
Ne müraî, ne nankördür!.
Dedik: «Şunun hesabını gördür».
Zoru seni kötüleyip, düşürmek.
Milleti başına üşürmek.
Hasılı yerine geçmek idi.
İpliste dahi yoktu onun fendi,
Hiç uymazdı ki, dışı içine...
Maşallah derlerdi. Bu kürt piçine.

Fazıl Ahmet —

Bana derler Fazıl Ahmet,
Eskiden şanlı biriydim elbet.
Koca kulağımla bir eşektim.
Ahlâkça gevşektim.
İspatını yaptım.
Külahı kaptım.
Ne çare bir lokma ekmek...
Denedim, güç oluyor, açlık çekmek,
Öyle sinirliyim ki,
Mükemmel bir deliyim,
Şimdi öyle kirliyim ki,
Gazinin eliyim.
Yutarım hergün onbir tüp aspirin,
Ne çare.. yüzüm sümük, beynim irin.
Benim için güçtür telâffuzu

Ayı, öküz, manda, kuzu.
Hele benim gibi eşek.
Bunu nasıl telâffuz edecek.
Dedikçe mon şer,
Tavuklar aşka gelip gübre ister.

İyi görünür, kötü yürürüm.
Ben insanın ciğerini görürüm:
İsmet Paşa pek yamandır.
Gaziye İblis'ten armağandır.
Yüzü güler, içi kindir.
Yöksul görünür, zengindir.
Yüzüne bakan bu bir kuzu der,
Yiyenler, şekeri, ya kuzu der.
Halbuki kurttur içi,
Böyledir bu kürt piçi.

Mustafa Kemâl —

Çok tepelemek istedim, İsmeti,
Bir türlü yere vuramadım yere iti,
Serbest fırka,
Yeni külâh, eski hırka,
Ne yaptımsa olmadı,
Herifin günü dolmadı.

Ruşen Eşref —

Deme, eyvah!
Ah, Gazi Padişah!
Tanrı senin yanında hiç...
Seni korkuttu mu İsmet denen bu piç!..

Mustafa Kemâl —

Dün gece gördüm düşte üç ak deve,
Biri göğe uçtu,
Sanki ak kanatlı kuştu.
Gökler aldılar onu seve seve...
Biri battı, geçti yerin dibine,
yapışan bir el olmadı ipine,
Öteki devrildi, yere serildi.
Ayakları göğe doğru gerildi.
Deveci tutuştu bir ateş oldu.
Derken kızgın külden bir leş oldu.
Tabir ettirdim rüyamı ehline,
Dedi: «Türk düşmüştü senin eline,
Nesi varsa bütün kırdın geçirdin.
Sundun ecel şerbetini içirdin.
Deniyor ilk deve, Göğe savuştu.
Vardı yerine, tanrıya kavuştu.
İkinci namus ve ailesi.
Demek bitti haya gailesi.
Üçüncüsü dili, harsı, töresi,
Göz görmemiş senin gibi teresi.
Deveci de millet ve devlettir kim,
Baştı, dirilmez gelse lokman Hekim»,
Tabirde yanlış yok, doğru, tastamam,
Cenaze namazını kılsın imam,
Türk Milletini asıl böyle yok ettim.
Soy, namus, dil, ve dinini bok ettim.

TABLO
2

MECLİS
1

(Cehennem önünde birmeydan, Meydan önünde ahali ve

Asker. Birinci Tablo aynen, yalnız Mustafa Kemâl ve avanesi sahnenin arkasında, sofralarını kurmuşlar, içiyor, dansediyorlar. Cehennem halkı cehennem de onları seyrediyor.)

Bir Türk — (Çul giymiş, hüzünlü bir sima ile sahnenin arkasından girer, etrafına bakındıktan sonra.)

Bu hale mi geldin nazlı vatan?!...
Asırlardan beri sende yatan
Kahramanlar, şehidler ne oldular?...
Onlar ki, Türkte boldular...
(Mustafa Kemâl'e dönerek)
Kanlı alçak! Utan! Utan!
(Göğe bakarak)
Dil kalmadı, din kalmadı,
Bu hınzır neyi çalmadı?...
Atalardan kalma âdete saldırdı.
Milliyeti, ırzı, namusu kaldırdı.
Ağır vergi ezdi bizi,

(Eliyle göstererek)

Aç ölenler dizi dizi.
Millet soyuldu, hergün asıldı.
Of! bu başımıza saman basıldı.
(Dönüp biraz düşündükten sonra, askerlere doğru)
Zabitler, kumandanlar!
Artık sızlasın vicdanlar!
Siz kurtarırsınız artık milleti,
Atın artık zilleti!
Size dayanıp yaptı bunu zaten,
Siz mesulsünüz manen.
Hadi düzeltiniz işi,
Serilsin zâlimin leşi!

MECLİS

2

Fevzi Paşa — (Mustafa Kemâlin sağından ilerliyerek, Türke hitaben):

Ben bunlardan değilim,
Ne yapayım ki büküldü belim,
Ben namusluyum,
Katil değil, usluyum.

Türk —

Ama Paşa alet olan sensin,
Demektir ki masumları kesensin,
Çaldılar, fakat senindir günahı,
Zahirsin, sendedir milletin ahı,
Böyle dersin madem,
Bunu diyen adam,
Düzeltir işi,
Böyle olur iyi kişi.
Orduya dayanmıştır.
Dar ağaçlarının dike dike,
Şerefinize sürdü leke,
Buna yandı millet, vatan, ülke.
Ama şimdi ordu uyanmıştır.
Kalkın, hadi!
Namık Kemâl dedi!
«Zulmü vurun!
Adaleti kurun?»
(Ağlayarak gider.)

MECLİS

3

Melek — (Gökten, yani sahnenin gerisinden ve yüksekten **bir güzel** kız şeklinde):

Yazık! Bir millet neler olurmuş!...
Nasıl inkiraz bulurmuş.
Bir milletin alimleri,
Alkışlar mı zalimleri?...
Herkes bir mevki alınca...
Dalkavukluğa dalınca.
Böyle olur sonu,
Hak kurtarsın onu,
Allaha kalmış bir iş,
Koca bir millet gitmiş...
İçim sızladı benim,
Tanrı acır eminim,
Orduya gayret verir,
Cihana ibret verir

MECLİS

4

Namık Kemâl — (Girer)

Zalime insan hiç alet mi olur?
Yok, yok, hiç böyle rezâlet mi olur?!...
On yıldır hali görüp, inlerim ben,
Millet figânını dinlerim ben.
Hali nedir vatanın,
Utanın, artık utanın!...

Yaşadım, ömrümü ben size verdim.
Hürriyeti, bilmenizdi, hep derdim.
Bu yolda, şiirler, nesirler yazdım.
Alçak zalimlere mezar kazdım.

Siz böyle mi ders aldınız?
Of! be yahu! ne gaflete daldınız?
Neler olmuşsa olmuştur.
Artık çile dolmuştur.
Kalkın, artık!
Son raddeye vardık!
Siz ey zabitler, günahınız var ha!..
Hadi kurtarın milleti bir daha!...
Bu millete,kurt, it, köpek, üşer,
Vazife size düşer.

SON

Paris: **Mayıs 1932**

SON SÖZ

Değerli okuyucu!..

Burada merhum Dr. Rıza Nur'un British Muzeum'a tevdi edilmiş bulunan «Hayat ve Hâtıratım» isimli eseri ile diğer ek elyazması eserleri sona erdi. Birinci cildi okuyanların hatırlıyacağı üzere bu eserler :

1 — British Museum'un şark yazmaları kısmında O.R. 12951 numara ile kayıtlı «Hayat ve Hâtıratım»,

2 — Ayni yerde O.R. 12588 numara ile kayıtlı «Birinci Şiir Kitabıma Dercedilmemiş Olan Şiirlerim» (Ziya Paşa'nın İkinci Zafernâmesi — Topal Osman ve Vasiyetnâmem adlı ekleriyle birlikte.)

3— Ayni kütüphanede O.R. 12589 numara ile kayıtlı «Türkiyenin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı»,

4 — Ayni kütüphanede O.R. 12590 numara ile kayıtlı «Şiirlerim, Nesir ve Makalelerimden Birkaçı» adlı eserlerdir.

Bunlardan sadece :

a — Rıza Nur'un elyazısıyle üçyüz sahife kadar tutar ve gayri siyasi mahiyette olan şiir ve nesirler,

b — Birinci ciltte dercedildiği için, tekrarlamama maksadıyle «Vasiyetnâmem»,

c — Namık Kemâl'in şiirlerinin sadeleştirilmiş şekli olan «Rüya» adlı ek,

d — Klod Farrer'e yazılmış olup fransızca aslı dercedilmiş olan yedi sahifelik mektup, önemli görülmediği cihetle hariç, bırakılmıştır.

Bunlar dışında yazarın yanlış, doğru bütün yazdıkları yeni harflere çevrilerek nakledilmiştir. Eserlerin aslı eski harflerle ve elyazısı olduğundan yanlış okunmuş kelimeler olabilir. Bunların ve mürettip hatalarının bağışlanması ricasiyle şimdiden teşekkürler ederiz.

Altındağ Yayınevi
Sahibi
Dursun SATILMIŞOĞLU